ACÂİBU'L MAKDÛR

İBNİ ARABŞAH

SELENGE

İBNİ ARABŞAH

ACÂİBU'L-MAKDÛR
(BOZKIRDAN GELEN BELA)

عـجـائب المـقـدور في نـوائب تيمـور

ACÂİBU'L MAKDÛR FÎ NEVÂİB-İ TİMÛR

Arapçadan Çeviri ve Notlar
D. Ahsen BATUR

Selenge Yayınları
İstanbul 2012

İÇİNDEKİLER

İbni Arabşah ve Eseri 19
Acâibu'l-makdûr'un elyazmaları ve neşirleri 22
Acâibu'l-makdûrun kaynakları ve dili 25
Önsöz 29

BİRİNCİ BÖLÜM

Timur'un soyu- ülkeleri istilaya başlaması ve sebebi 31
Timur'un Ceyhun'u geçmesi ve soyguna başlaması 42
Timur'un Karşı Kalesi'ni ele geçirmesi ve
peşindeki beladan kurtulması 42
Bu boyu devrilesicenin Badahşan hâkimi ile ittifakı 44
Moğolların Emîr Hüseyin üzerine yürümeleri ve
padişahın zayıf düşmesi 44
Timur'un başvurduğu hile ve icat ettiği kandırmaca 46
Timur'un Balahşan'a yürüyüşü ve Emîr Hüseyin'i esir edişi 48
Tohtamış-han'ın Deşt-i Kıpçak ve Türkistan'a gelişi 51
Ali Şir'le Timur arasındaki ihtilaflar 54
Semerkand'da fitnecilerinin ve şuttârların Timur'la olan
savaşları; Timur'un onları sürülmüş tarlaya çevirmesi 55
Semerkand'la Balahşan ve
Hocend nehirleri arasındaki yerler 56
Timur'un Mâverâünnehr şehirlerini ele geçirdikten sonra
tasallut ve fetihlere başlaması 57

Civar bölgeleri ve öncelikle Harezm'i ele geçirme planı 58
Timur'un Harezm'e ikinci kez gelişi 59
Kendisini asılmaktan kurtaran
Herat hâkimi Gıyâseddin'e mektup göndermesi 60
Bu soykanın Şeyh Zeyneddin
Ebû Bekr el-Havafî ile görüşmesi 62
Tekrar Horasan'a gelip Sicistan valiyetini tahrip edişi 64
Bu gaddarın Sebzevâr vilayetine gelip itaat altına alışı ve
şehir valisinin itaat arz etmek üzere huzuruna gelişi 65
FASIL 66
Bu eşkıyanın Sebzevâr'daki eşkıya taifenin reisi
Şerif Muhammed'e yaptıkları 66
Irak-ı Acem hükümdarı Şah Şücâ ile yazışması 69
Timur'un kana susamış ordusuyla
Harezm'e üçüncü kez sefer düzenlemesi 72
Bu baş belasının dördüncü defa
Harezm'e sefer düzenlemesi 74
Bu caninin Mazenderân hâkimi
Şah Velî'ye mektup göndermesi 74
Şah Velî'nin Irak hükümdarlarına mektup göndermesi ve
aralarında çıkan ayrılık 75
Ebû Bekr Şasbânî'nin bu cani ile olan macerası 77
Timur'un Irak-ı Acem'e yürüyüşü ve Şah Mansur'la savaşı. 79
Şah Mansur'un ölümünden sonra gelişen olaylar ve
sergilenen kötülükler 87
Ol zalimin Isfahan'a girdiğinde yaptıkları 88
Mogul ve Ceta taraflarını kontrol altına alması
ve burada yaptıkları 91
Bu engerek yılanının Fars ve Horasan'a geri dönüşü;
Irak-ı Acem'e girişi; buralardaki hükümdarları teshir edişi 93

FASIL 96
Hikaye 98
Her ne kadar insanlara eziyet etmesi için bir sebep olması gerekmiyorsa da, onun Irak-ı Arab'a giriş sebebi 100
Bu coşkun denizin etrafına çeki düzen vermek için bir süre faaliyetlerine son vermesi 101
Bu zalimin Mâverâünnehr'den girip Luristan'dan çıkışı 102
Bu tahripkârın Azerbaycan ve Irak-ı Acem'i yakıp yıkmaya başlaması 104
Alinca kalesi üzerine 106
Bağdat hâkimi hakkında haberler; onun nesebi ve Timur'un buralara nasıl girdiği 111
Timur'un Erzincan ve Diyarbekir'de başvurduğu hileler... 115
Timur'un Mardin hükümdarı Melik Zâhir'in başına açtığı belalar 119
Timur'un gizli hileleri, kötü niyetleri ve çakmak taşından kıvılcım çıkmaması 122
FASIL 125
Diyarbekir ve Irak'tan dönüp Deşt-i Kıpçak'a doğru gidişi; Deşt-i Kıpçak'ın hükümdarları, ahvali ve yolları 129
Bu tufanın gelişi ve Tohtamış-han'ı mağlup ettikten sonra Deşt halklarını sürülmüş tarlaya çevirmesi 138
Savaş sırasında Tohtamış ordusunda ortaya çıkan görüş ayrılıklar 139
FASIL 140
İdiku, yaptığı işler ve nasıl edip de Timur'u aldattığı 143
Tohtamış ve İdiku'nun durumları değişince ikisi arasında kuzey taraflarında vukû bulan çatışmalar ... 145

İKİNCİ BÖLÜM

Timur'un faaliyetleri ve
sebep olduğu felaketlerle hikayemize döndük 153
Timur'un Şam civarında toz bulutları kaldırması 153
Sultan Ebû Yezid (Bayezid)in Sivas sultanı
Kadı Burhaneddin'e gönderdiği cevap 156
FASIL 162
Bu baş belasını defetmek için Şam ordusunun atlanışı 163
Bu nankörün dönüşü ve
Hint topraklarını fethetmeye yönelişi 165
FASIL 168
Bu hilekârın filleri korkutmak için başvurduğu hile 169
Bu isyankârın Kadı Burhaneddin ve
Melik ez-Zâhir'in ölüm haberini alışı 172
Timur Hindistan'dayken oğlu Emîranşah'ın
gönderdiği söylenen mektubun anlamı 175
Sivas ve Şam sultanlarının vefatından sonra ne tür fitnelerin
çıktığı ve hangi fesat için kılıçların sıyrıldığının beyanı ... 180
Kadı Burhaneddin'in hikayesi;
Sivas ve civarını nasıl ele geçirdiğinin beyanı 181
Karayülük Osman'ın Kadı Burhaneddin'i düşmanlık ve
ihanet ederek isyan bayrağı açması ve onu ele geçirmesi . 184
Başlangıçta iyi niyetli olan Karayülük'ün
Şeyp Necib'in tahrikiyle bu fikrinden vazgeçişi 185
Karayülük'ün Sultan Burhaneddin'i öldürmesinden sonraki
olaylar 191
Sivas halkının kimin tarafını tutup,
kimin yanında yer alacağı konusunda yaptığı toplantı 192
FASIL 193
Bu vicdansızın Sivas ve
civarındaki şehirler üzerine yürüyüşü 194

Bu bela şimşeklerinin zararlı bulutlardan çıkıp
Şam taraflarına doğru kayması 198
Timur'un Ayntab'da iken
Halep emîrlerine gönderdiği iğrenç mektupları 198
Timur'un Ayntab'da bulunduğu sırada
Halep emîrlerinin ona karşı ne yapılacağı konusunda
görüş alış verişinde bulunmaları 201
Halep'e geldiğinde Şam askerlerine karşı kılıç ve
kalkandan şimşek çaktırması 206
Bu olaylarla ilgili olarak
İbni Şihne tarihinden aktardığım ilave bilgiler 211
Endişeye yol açan haberin gelişi ve
Esenbuga Devâdâr ve Abdulkassar'ın Cillik'a gelişleri ... 211
Sultan Melik en-Nasır'ın İslam ordusu ve
askerleriyle birlikte Kahire'den çıkışı 216
FASIL 217
Hikaye 218
FASIL 220
Bir çarpışma ve bozgunla sonuçlanmakla birlikte
safları bozan bir meydan savaşı 233
FASIL 235
Timur'un kızkardeşinin oğlu Sultan Hüseyin'in hilesi 236
FASIL 237
İslam askerleri arasında nifak ve
anlaşmazlık çıkışının beyanı 238
FASIL 239
FASIL 240
FASIL 240
Sultanın gidişinden sonra şehir âyânlarının
dışarı çıkıp Timur'dan emân dilemeleri 241

FASIL 244
FASIL 246
FASIL 253
FASIL 253
FASIL 254
Bir zeki kişinin zarar görmekten korkarak yaptığı iş ve onun serveti sayesinde başkalarının canlarını kurtarması. 258
FASIL 260
Mısır ordusunun Timur'dan kaçtıktan sonra Baysak ile ona gönderilen mektub 260
FASIL 262
FASIL 263
Dımaşk'ı yeryüzünden silmek için şehri ateşe vermeleri .. 265
Bela ve felaket bulutlarının (Timur'un) Diyar-ı Şam'dan çekip gitmesiyle musibetlerin son bulması 267
Bu haberleri işiten Mısır ve diğer ülkelerde olan olaylar .. 269
Dımaşk eşrafından kaza okuna hedef olanlar ve Timur'un esaret çengeline takılanlar 270
Timur'dan sonra gelen çekirge âfeti 273
Timur'un Mardin'i kuşatması ve eli boş dönüşü 275
Mardin kalesi 276
Timur'un kale kuşatma inat ve kibirinden vazgeçip ordusuyla Mardin'den Bağdat'a doğru yola çıkışı 278
FASIL 279
Sultan Ahmed b. Şeyh Üveys'in bu belanın kendisine doğru geldiğini duyduğunda yaptıkları 281
Bu sel taşkınının geri dönüşü ve Karabağ'a gelişi 287
Timur'un Rum sultanı Yıldırım Bayezid'e gönderdiği mektup 288
Bu baykuşun Rum topraklarını tahrip için uçuşu 295

Bayezid'in üzerine gelen bu tufana karşı ordusuyla yola çıkışı 301
Bu hilekârın Tatar ordularını Osmanoğlu'nun safından çekmek için yaptığı işler..... 303
Osmanoğlu'nun faydasız fikirleri ve kalabalık bir orduyla Timur'u karşılamaya çıkışı 305
Timur'un Osmanoğlu ve ordusuna karşı uyguladığı hile .. 307
FASIL..... 308
FASIL..... 311
Osmanoğlu düşürüldükten sonra orada burada olan olaylar 311
Osmanoğlu'nun evlatları; zamanın onlara saldırıp nasıl dört bir yana attığı..... 314
Tekrar Timur'a ve sebep olduğu belalara dönelim..... 315
Timur ile Bayezid arasında ibretlik bir hadise 316
İsfendiyar'ın Timur huzuruna gelip itaat arzetmesi..... 318
FASIL..... 320
İzmir kalesinin fethi ve yıkılışı; kalenin kısaca tasviri 321
Bu öfkeli avcının Allahdâd üstüne gelişi ve onu ülkenin en uç kısmına sürgün edişi 325
Bu denizin derinliği ve fikir dalgıcının ne kadar derinlere daldığını gösteren bir hikaye 326
Bu hilekârın Rum'a yapacağı zulmü tamamladıktan sonra Tatarlara yaptıkları 327
FASIL..... 329

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bu yıldırım saçan bulutun belasının Diyâr-ı Rum'dan uzaklaşması..... 335

Bayezid'in üzerine gelen bu tufana karşı ordusuyla yola çıkışı 301
Bu hilekârın Tatar ordularını Osmanoğlu'nun salından çekmek için yaptığı işler 303
Osmanoğlu'nun faydasız fikirleri ve kalabalık bir orduyla Timur'u karşılamaya çıkışı 305
Timur'un Osmanoğlu ve ordusuna karşı uyguladığı hile .. 307
FASIL 308
FASIL 311
Osmanoğlu düşürüldükten sonra orada burada olan olaylar 311
Osmanoğlu'nun evlatları; zamanın onlara saldırıp nasıl dört bir yana attığı 314
Tekrar Timur'a ve sebep olduğu belalara dönelim 315
Timur ile Bayezid arasında ibretlik bir hadise 316
İsfendiyar'ın Timur huzuruna gelip itaat arzetmesi 318
FASIL 320
İzmir kalesinin fethi ve yıkılışı; kalenin kısaca tasviri 321
Bu öfkeli avcının Allahdâd üstüne gelişi ve onu ülkenin en uç kısmına sürgün edişi 325
Bu denizin derinliği ve fikir dalgıcının ne kadar derinlere daldığını gösteren bir hikaye 326
Bu hilekârın Rum'a yapacağı zulmü tamamladıktan sonra Tatarlara yaptıkları 327
FASIL 329

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bu yıldırım saçan bulutun belasının Diyâr-ı Rum'dan uzaklaşması 335

Bu azabın su ve alev gibi Gürcü topraklarına, Hıristiyan şehirlerinin üzerine çöküşü 336
Timur'un bu müstahkem kaleyi alma sebebi ve bu arada olan bir olayın beyanı 339
Gürcülerin aksakların şeyhi Timur'la olan maceralarının hitamı 342
Gürcülerin komşuları Şirvan hâkimi Şeyh İbrahim aracılığıyla bu cinden emân dilemeleri 342
Timur'un atının dizginini vatanına doğru çevirişi ve bozgunculuk işlerini kemale yetirdikten sonra ülkesine çekip gidişi 345
Çevredeki padişahların Timur'u karşılamaya çıkışları, gelecek günlerinin daha iyi olması temennisiyle huzuruna gelişleri 345
Timur'un Tatarları doğu-batı, kuzey-güney istikametinde dağıtması 346
FASIL 348
Timur'un icat ettiği kötü şeyler, kendi mührünü vurduğu kötülüklerin akibeti ve ölümünün yaklaştığını gösteren alametler 348
FASIL 351
FASIL 352
FASIL 355
Bu günahkârın daha önceki bazı işlerinin beyanı 355
LATİFE 357
FASIL 358
Planladığı gibi Çin üzerine yürüyüşü, sekerât-ul mevtin gelişi, üzerinden örtüyü kaldırışı ve cehenneme doğru yola çıkışı 359
Timur'un Allahdâd'a gönderdiği bir ferman; bu fermanla ciğerleri ve kalpleri dağlayıp, Allahdâd'ın yükünü yeni

meşakkatlerle ağırlaştırışı 362
Bu gaddarın çöküp kalışının sebebi, cehenneme uçup, esfel-i safiline yerleşmesi 364

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Timur'un vefatından sonra olan olaylar; yaşanan mutluluklar ve sergilenen kötülükler 369
Timur'dan sonra tahta çıkan bahtlı kişi 369
Askerlerin zincirden kurtuluşu ve Timur'un naaşıyla birlikte Semerkand'a dönüşü 372
Timur'un vezirlerinin içten pazarlıkları 373
Halil Sultan'ın sahib-i taht olarak vatanına dönüşü 377
Bu pisliğin [Timur'un] defnedilişi ve mezar dibine atılışı. 378
Sessiz sakin geçen günler ve Halil Sultan'ın haberleri..... 379
FASIL 379
Emîr ve vezirlerin inatlaşmaları, Halil Sultan'a karşı isyana yeltenmeleri 380
Aşpara hâkimi Allahdâd'ın haberleri; onun Aşpara'yı bırakıp kendi memleketine gidişi; hükümet işleri konusunda yaptıkları; bu işleri yaparken kendi sonunu hazırlaması .. 381
FASIL 382
Allahdâd'a Halil Sultan ve Hudaydâd'dan gelen iki çelişkili mektup 383
Allahdâd'ın Aşpara'da bıraktığı taifeler ve onun gidişinden sonra onlar arasında çıkan ihtilaf ve çatışmalar 384
Allahdâd ile Hudaydâd arasındaki ilişkiler; Allahdâd'ın onu kandırıp kendi yanına çekmesi ve aklını başından alıp çıldırtması 385
Halil Sultan'dan gelen mektup; mektupta geçen hassas bir tabir ve büyük bir meselenin aydınlığa kavuşturulması.... 386

FASIL 387
Allahdâd'ın Halil Sultan'la buluşması; vatanında izzet-ikramla karşılanması 388
Hudaydâd'ın Allahdâd tarafından oyuna getirildiğini anlaması 390
Timur'un vefatından sonra Turan'da vukû bulan olaylar .. 390
İdiku'nun Tatarlarla birlikte isyan edip, Mâverâünnehr taraflarına yönelişi 391
Timur'un torunu ve varisi Pir Kuhammed'le Halil Sultan arasında geçen olaylar 392
Halil Sultan'ın Pir Muhammed'e karşı Sultan Hüseyin'i göndermesi; onun Halil Sultan'a baş kaldırıp, emîrleri tutuklaması ve isyan bayrağı açması 394
Allahdâd'ın Sultan Hüseyin'e karşı hileye baş vurarak canını kurtarması 395
Sultan Hüseyin'in emîrlerden söz alması ve onları huzurunda zincirlenmiş halde tutarak Halil Sultan'ın üzerine yürüyüşü 397
Halil Sultan'ın Sultan Hüseyin'i karşılamak için ordusuyla Semerkand'dan çıkışı ve Hüseyin'in maksadına ulaşamadan eli boş olarak geri dönüşü 398
Pir Muhammed'in nail olmak istediği mutluluk, bu niyetinin ona bela getirişi ve mahvına sebep oluşu 399
Halil Sultan'ın ordusunun Kandahar ordusunu "iyi niyetle" karşılayıp, büyük bir belaya düçar kılması ve mağlup edişi 400
Irak ordusunun Halil Sultan üzerine yürüyüşü, onların bir huruc hareketiyle ülkelerine dönüşü 402
Pir Muhammed'in Kandahar'a mağlup vaziyette döndükten sonra yaptığı işler 402
Pir Muhammed'le Halil Sultan arasındaki ikinci savaş; Pir Muhammed'in aralıksız saldırısından sonra

yine önceki gibi kaçıp gidişi 404
Pir Muhammed'in başvurduğu hile ve hilenin kendi aleyhine dönüşü 405
Pir Muhammed'in haksızlığını itiraf edip Halil Sultan'dan barış istemesi 405
Pir Ali ile Pir Muhammed arasındaki sürtüşme; adaletin her ikisinden de hayat elbisesini çıkarıp, onlara karşı olanlara huzur verişi 406
Halil Sultan'ın yokluğunda olan olaylar 406
Halil Sultan'ın ordu toplayarak Şeyh Nureddin ve Hudaydâd'ın üzerine yürüyüşü 407
Şeyh Nureddin ve Hudaydâd'ın Halil'i kızartmak için ateş yakmaları; Tanrı Teala'nın o ateşi söndürüp Halil'i koruması 407
Şeyh Nureddin'in Hudaydâd'dan ayrılışı ve o toprakları aralarında taksim etmeleri 408
Şeyh Nureddin'in özür dilemesi ve Halil Sultan huzurunda kendini aklaması 408
FASIL 409
Cengiz-han'ın yakıp yıktığı Tirmiz'i yeniden kurmak için Halil Sultan'ın ferman buyurması ve bunun için asker göndermesi 410
Şahruh'un Horasan tarafından Halil Sultan'ın yaptığı işe nazirede bulunuşu 411
İran topraklarında vukû bulan bir olay ve bu tufanın gelişinde akan kan seli üzerine 412
İnsanların kuşatmadan çıkıp kendi ülkelerinin özlemiyle Mâverâünnehr'den ayrılışları 413
Vefasız dünyanın Halil Sultan'ı felaketlerin ve ateşin ortasına atması 413
Allahdâd'ın Hudaydâd'la yazışmaktan amacı 415

Hudaydad'ın [illegible] ve [illegible] Sultan'ın bu [illegible] düşüşü 416
FASIL 417
Hudaydad'ın Semerkand'a gelişinde çıkan kargaşa 418
Onların [illegible] düzeni sağlayıp,
[illegible] 418
Ordunun yola koyulup Şahruh [illegible] gelişinden önce
Semerkand'da [illegible] olaylar 419
Halil Sultan'ın devrinin güneşi battıktan sonra
Maveraünnehir semalarında
Şahruh devletinin [illegible] yükselişi 419
FASIL 420
FASIL 420
Hudaydad'ın amaçladığı bozgunculuk işlerini
tamamlamak için sarf ettiği gayretler ve
ölünceye kadar nerelerde dolaştığı 421
Halil Sultan ve Hudaydad'ın ecel gelip çatıncaya kadar
aralarındaki dostluk ve muhabbeti pekiştirmeleri 421
Halil Sultan'ın Andigan'dan amcası
Şahruh'un huzuruna gelişi ve terk-i dünya edişi 423

BEŞİNCİ BÖLÜM

Timur'un fiziki görünümü, kişiliği ve karakteri 425
FASIL 430
FASIL 432
FASIL 433
FASIL 439
FASIL 441
FASIL 441
Timur'un hanımları 442

Oğulları 443
Emîr ve vezirleri 443
Timur dönemi âlim ve fakihleri 444
FASIL 448
FASIL 449
FASIL 451
FASIL 452
FASIL 454
FASIL 456
Bir ibret hikayesi 459
KAYNAKÇA 466
DİZİN 468

İBNİ ARABŞAH VE ESERİ

Kendi ifadesiyle H. 791'de (1388) Dımaşk'ta dünyaya gelen İbni Arabşah, Timur H. 803'de (1400/1041) Şam'ı fethettiğinde kardeşleri ve validesiyle birlikte Semerkand'a götürülmüştür. Kayıtlardan İbni Arabşah'ın Semerkand'a götürüldüğü dönemde henüz 12 yaşında olduğu anlaşılıyor. Tam adı Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. İbrahim b. Ebû Nas Muhammed b. Arabşah.. Şihabeddin Ebu'l Abbas'tır.

Orta Asya'da yetişen çok değerli âlimlerin yanı sıra, Timur'un fethettiği ülkelerden başkentine götürdüğü değerli bilim adamları da Semerkand'a yığılmışlar, böylece o bölge de ilim yönünden Orta Şark'ın yıldızları Bağdat, Kahire ve Dımaşk'la yarışacak duruma gelmişti. İbni Arabşah işte bu şehirdeki ilim adamlarının rahle-i tedrisatından geçmiş, daha sonraları Mâverâünnehr'in diğer şehirlerini, Moğol illerini Çin sınırına kadar dolaşmış, Seyhun ötesine de gitmiştir. Bu seyahatı sırasında pek çok ilim adamıyla temasta bulunmuş, onlardan ilim tahsil etmiş; Farsça, Moğolca ve Türkçeyi öğrenmiş; arkasından Deşt-i Kıpçak şehirlerinden Saray, Hacı Tarhan (veya Astrahan)'da kalmış, Hafızuddin Bezzazî'den dört yıl boyunca fıkıh ve usul-ü fıkıh dersleri almış; oradan Kırım'a geçmiş ve oradaki âlimlerle birlikte olmuş, oradan Karadeniz üzerinden Osmanoğullarının payitahtı Edirne'ye gelmiştir. İbni Arabşah, burada Çelebi Sultan Mehmed'in iltifatına mazhar olmuş, onun çocuklarına muallimlik yapmış, Farsça ve Arapçadan değerli eserlerin tercümesiyle, İslam ülkeleriyle yapılan yazışmaların tedvinine memur edilmiş ve sultanın hususi katipleri arasına girmiştir.

Sultan Çelebi Mehmed'in 1421'de vefatı üzerine asıl vatanı Şam'a doğru yola çıkan İbni Arabşah, önce Haleb'e gelmiş, daha sonra

Şam'a gitmiş ve 1428'e kadar oradan ayrılmayıp münzevî bir hayata başlamıştır. 1429'da ise Mevlânâ Alaaddin Ebû Abdullah el-Buhari'nin hacdan dönüşünden sonra ona intisap etmiş ve ölünceye kadar onun eteğinin dibinden ayrılmamış, fakat şeyhinin 1437'de ölmesi üzerine Hicaz'a, oradan Kahire'ye geçmiş ve buralardaki ulemâ ile samimi ilişkiler tesis etmiştir.

İbni Arabşah, Kahire'deyken İbni Hacer el-Askalânî, Es-Sahavî ve İbni Tagriberdi gibi tarihçilerle dostâne münasebetlerde bulundu. Sultan Zahir Çakmak'ın daveti üzerine bir süre onun sarayında yaşadı ve onu metheden bir eser kaleme aldı. İbni Tagriberdi, onun birkaç kez Kahire'ye geldiğini ve her gelişinde kaleme aldığı nesir ve manzum yazıları kendisine okuduğunu, fakat son gelişinde sultan tarafından iyi karşılanmadığı ve aleyhinde yapılan asılsız dedikodular yüzünden hapse atıldığını ve beş gün hapiste kaldığını anlatmaktadır.

İbni Arabşah, H. 854 (M. 1450)de atmış iki yaşını altı ay yirmi gün geçmiş olarak Kahire'de hayata gözlerini yummuştur. Bilindiği kadarı ile İbni Arabşah'ın iki oğlu vardı. Bunlardan 1410'da Hacı Tarhan'da dünyaya gelen Taceddin Abdulvehhab, manzum bir eser bırakmış, babasıyla birlikte Şam'a gelmiş ve 1437'de Kahire'de vefat etmiş; diğer oğlu Hasan, 1446 yılına doğru Nablus beyi İbrahim'in Şam'da kumandan olduğu dönemde sergilediği mezalimi kaleme aldığı *İzahu'z-zulm* adlı eseriyle meşhur olmuştur.[1]

İbni Arabşah, çeşitli konularda ondan fazla eser bırakmıştır. Bunlardan birisi "*Gurretü's seyar fi düvel et-türk ve't-tatar*" adlı biyoğrafi kitabıdır, fakat bu eser bulunamamıştır. Bir diğer eseri "*Mir'atu'l edeb fi'l-beyân ve'l-meânî*"dir ki, 2000 beytten ibaret manzum bir eserdir. Bir diğer eseri, "*Cilvetu'l-emdah el-cemaliye fi hulletey el-arûz ve'l-arabiyye*"dir ki, devlet erbabını övmek için yazılmış 183 beytten oluşmaktadır. "*Hitabu'l ihâb an nâkib ve cevabu's-şihab es-sâkib*" adlı eseri tamamen bir polemik ürünüdür. "*Unkûdu'n-Nasiha*" adlı eseri ise İbni Tagriberdi'nin "El-Menhelü's-Safi" adlı eserinde münderiçtir. Yazarın diğer eserleri de sayılabilirse de, biz burada onların adlarını dahi vermeyi gerekli görmedik. Aksine bizi ilgilendiren yalnızca

1 Hüsnü, İbni Arabşah, Türkiyat Mecmuası, C. 3 (1935).

onun *Acâibu'l-makdûr fî nevâib-i Timur* (عجائب المقدور في نوائب تيمور) adlı eseridir ki, elinizdeki çeviri eserin orijinal adıdır.

Yazarın Ebu'l-Leys Tefsiri'nin mütercimi olup olmadığı konusu ise tam olarak aydınlığa kavuşturulamamıştır.

Elinizdeki bu eser, yazarın Şam'da inzivaya çekildiği sırada kaleme aldığı en önemli eseridir. Henüz çocuk yaşta vatanından, akrabalarından yolunup alınarak gurbet ellere atılmasına sebep olan Timur'a karşı onun pek de insaflı davranması zaten beklenemezdi. Nitekim kitabın adından dahi öfkeyle yazılmış bir eser olduğu anlaşılıyor. Çünkü eserin tam anlamı "*Timur'un yol açtığı felaketler konusunda kaderin cilveleri*" şeklinde çevrilebilir. Daha kitabının başında bile "bu Allah'ın belası" diye başlayan hakaretvari kelimeler, eserin sonuna kadar bu şekilde devam etmektedir.

Nizameddin Şâmi ve Şerefüddin Ali Yezdî, Timur için "melek yüzlü, merhamet deryası, ol mübarek zat.." derken, İbni Arabşah, "*bu vicdansız*", "*bu aşağılık*", "*bu boyu devrilesice*", "*bu soyka*", "*bu deccal*", "*bu topal deccal*", "*bu iblis*" diye başlar ve attığı okla onun topal kalmasına sebep olan çoban için de "*ellerine sağlık o çobanın!*" diye minnettarlık bildirir. Şah Mansur'un Timur'la savaşırken bir hileye başvurup, atın kuyruğuna kazanlar bağlayarak gece Timur'un karargahına sürmesi sebebiyle çıkan kargaşada on bin kişinin yanlışlıkla birbirini öldürdüğünü belirttikten sonra ise "*lanet olası gece, keşke hiç bitmeseydi!*" diyerek, Timur'un ordusunun tamamen yok olmasını temenni ettiğini gösterir.

İbni Arabşah, Timur'a karşı olan herkesi över. Ona göre Timur'la savaşan herkes iyi insandır. Onun ordusundakiler içinse şöyle der: " .. *bu orduya hizmetkâr takımından eşekler, Türkmen kopuk takımından oluşan it enikleri, Arap ayak takımından açgözlü köpekler, Acem sivrisinekleri, aşağılık putperestler, pespâye Mecusî büyücüler ve buna benzer kişiler de katıldılar.. Kısacası o bir deccaldı ve Yecüc-Mecüc de onunla birlikteydi.*"

Timur döneminin en önemli kaynaklarından biri sayılan bu eser, çeşitli dillere kısmen veya tam metin olarak tercüme edilmiştir ve çok değerli birinci el kaynaklar arasındadır.

Eser, vezir Ali Paşa'nın işaretiyle Nazmizâde Murtaza tarafından *Tarih-i Timurlenk* adıyla Türkçeye tercüme olunmuş ise de, mukaddemesinde beyan edildiği gibi "bir miktar lügat-ı arabiye ve farisiye ile mülemma (dolu) eş'ar-ı arabiye ve kafaviyi arabiye ile müse'a olup ammeye fehm-i asîr ve herkese istifadesi gayr-i yesir" olduğundan Bağdat valisi İsmail Paşa'nın eser hakkında "anlaşılması zor bir çeviri olduğunu, herkesin rahatça anlayabileceği yeni bir çevirisinin yapılmasının arzu edildiğini" belirten ihtarı üzerine yeniden tercüme edilerek H. 1277'de Ceridehâne'de basılan nüsha ise Acâibu'l-makdûr'un tam çevirisi değil, bir tür özeti durumundadır. Bu ikinci çeviri elimizde mevcut olup dikkatli bir şekilde incelenmiştir. Gördüğümüz kadarıyla çevirmen bir sayfayı okuduktan sonra kafasında kalanları yazmış, önemli bazı kısımları görmemiş, olmayan satırları da kendine göre uydurmuştur. Dolayısıyla o çeviri ile orijinal eserin çok az ilgisi vardır. O tarihten sonra da Acâibu'l-makdûr kimse tarafından çevrilip yayınlanmamıştır. Bunun sebebi üzerinde biraz sonra durulacaktır.

Acâibu'l-makdûr'un elyazmaları ve neşirleri

Bu eserin pekçok elyazması bulunmuştur ve dünyanın çeşitli kütüphanelerinde mevcuttur. Bunlardan müellifin hayatta olduğu dönemde istinsah edilen iki nüshası Türkiye'de III. Ahmed Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Bunlardan biri (n. 3049) 1448-49 yılında İsmail b. Abdurrahman el-Isfahanî tarafından nesih hatla yazılmış, diğeri ise (n. 3050) 1446-47'de istinsah edilmiş ve yazar tarafından bizzat görüldüğü eserin sonuna konulan notta belirtilmiştir.

Eserin birkaç nüshası, yazarın ana vatanı Suriye'deki kütaphanelerde mevcuttur. Örneğin Dımaşk'taki el-Ahmediye Kütüphanesi'nde iki elyazma nüshasından başka, Zahiriye Kütüphanesi'nde başka bir nüshası bulunmuş, ayrıca Halep'te ve son yıllarını geçirdiği Kahire'de de nüshaları olduğu tespit edilmiştir. Eserin Orta Asya ve Rus kütüphanelerinde de elyazma nüshaları mevcuttur.

Eserin 1979'da Kahire'de Dr. Ali Muhammed Ömer'in tahkiki ile yapılan baskısı en iyi baskılardan biridir, fakat kullanılan nüshalardan dolayı bazı hatalar ve eksiklikler mevcuttur.

Bizim çeviride esas aldığımız matbu nüsha ise, 1986'da Ahmed Fayiz el-Humusi'nin tahkiki ile Beyrut'ta yapılan baskıdır.

Eserin Fransızca, Latince ve İngilizceye yapılan çevirileri "Timur Tarihi" adıyla basılmıştır. Rus tarihçileri, eserin Latince, Fransızca ve İngilizce çevirilerinin tam olmadığı gibi, atlamalar ve yanlış çevirilerin yer aldığını belirtmektedirler. Eserin dilinin zorluğu sebebiyle Rusçaya dahi tam çevirisi yapılmamış, bazı bölümleri İ. Yu. Kraçkosvsky tarafından çevrilmiştir. İbni Arabşah'ın eseri Ubeydullah Uvatov tarafından tam metin halinde Özbek lehçesine tercüme edilerek 1992 yılında Taşkent'te iki cilt halinde basılmıştır. Eser ayrıca Farsçaya da tercüme edilip yayınlanmıştır. Fakat Özbekçe çeviride yazarın Timur hakkında sarf ettiği tahkir ifadelerine çok az yer verilmiş, örneğin müellifin "bu iblis", "bu topal deccal" gibi ifadeleri yalnızca "Timur" kelimesiyle karşılanmıştır ki, bunda çevirmenin mevcut siyasi şartları göz önünde bulundurma mecburiyeti kadar, gayret-i milliyetin de rolü olduğu düşünülebilir.

Biz, çeviride öncelikli olarak Beyrut baskısını esas almakla birlikte, Kahire baskısını, Kalküta baskısını, Özbekçe çevirisini masamızın üzerinden eksik etmedik. Osmanlıca baskısını ise özet çeviri olduğu için nazar-ı itibare almadık.

Notlara ve izahlara gelince, bazılarını Ahmed Fayiz el-Hamusi'nin koyduğu notlardan aynen aktardık ve onları (A.F.) rumuzu ile gösterdik. Ahmed Fayiz, çeşitli birinci el kaynaklardan başka, Mazhar Şihab tarafından doktora tezi olarak Beyrut'ta hazırlanan ve henüz basılmayan "Timur" adlı eserden bir hayli yararlanmıştır ki, bu kitaptan yapılan alıntılar "*Şihab*" rumuzu ile gösterilmiştir. Hicrî tarihleri mutlaka Miladî tarihlerle gösterdik. Kur'an âyetlerini sûre ve âyet numaralarıyla birlikte, bazen Arapçasını da yazarak koyduk. Şiirlerin bazılarını aldık, bazılarını ise almaya gerek görmedik. Çünkü o dönemin modası olarak eserlere konulan şiirler o kadar fazladır ki, bunlar tadında bırakılmadığı zaman gerçekten bıkkınlık verebilmektedir.

Bu çeviride bugüne kadar yaptıklarımızdan farklı bir metod uygulayarak, Timur dönemini anlatan birinci el kaynaklardan yazarın bahsettiği konuyla ilgili pasajları karşılıklı olarak aynen ve yorumsuz olarak aktardık. Maksadımız, yazar gibi, Timur'un Osmanlı'ya yaptığı şeyin tarihi öfkesine kapılmadan, bu büyük cihangiri yermek veya övmek değildir. Her ne olursa olsun, atalarımız tarihte bir hata yapıp birbirleriyle tekmeleşmişlerse de, "*bizkim halkların en kadimi, Türkün baş boğunımız*" (Türk'ün şah damarıyız) diyerek Türklüğünü haykıran Timur'a karşı kasıtlı bir yaklaşımımız söz konusu dahi olamaz. Şunu unutmamak gerekir ki, eğer Timur isteseydi Anadolu bugün Türk yurdu olmaktan çoktan çıkmış olurdu ve bunu yapabilecek gücü vardı. Aksine biz, başta Nizameddin Şamî ve Şerefüddin Ali Yezdî'nin "Zafernameleri"nden aynı konuyla ilgili pasajları notlarla verirken, farklı görüşleri karşılıklı olarak sunup takdiri okuyucuya bırakmayı tercih ettik. Örneğin İbni Arabşah'ın Timur'un Dımaşk'ı yaktığını, hatta Emevî Cami'inden geriye yalnızca duvarların kaldığını belirttiği olayla ilgili gerek Şamî'nin ve gerekse Yezdî'nin anlattıkları birbirini tutmamaktadır. Bunlardan Şami, "eskiden beri Dımaşk'ta her yıl bir veya iki defa yangın çıkarma geleneğinin olduğunu, bu yıl da aynı geleneğin uygulandığını, fakat o sırada esen kuvvetli rüzgar sebebiyle yangının söndürülemediğini" ileri sürmektedir ki, oldukça farklı bir bilgidir. Ama şehrin düşman tarafından zaptedilip, halkın kılıçtan geçirildiği, her şeyin yağmalandığı, insanların can derdine düştüğü bir günde, eski bir geleneği tekrarlamakla kim uğraşır, elbette bunun da sorgulanması gerekir. Bizimse vazifemiz bu kaydın hangisinin doğru olduğunu bulmak değil, tüm yazılanları karşılıklı olarak verip, kanaat yürütmeyi okuyucuya bırakmaktı. Neticede İbni Arabşah, İbni Tagrıberdi, İbni Şıhne, İbni Kadı Şuhba, Es-Sayrafî, Bedreddin el-Aynî, İbni Haceri'l Askalanî, Hoca Sadettin Efendi, Hafız-ı Ebru vs.. gibi Timur'un gazap oklarından bir şekilde nasibini almış halkların ve ülkelerin yazarlarının yanı sıra, Emîr Sahipkıran'ın ve evlatlarının meddahlığına soyunan, ulûfesini onlardan alan ve onlar tarafından nimetlere gark olunan İranlı tarihçilerin görüşlerinin karşılıklı olarak

sunulması gerekiyordu ki, geçmişte olan olaylarla ilgili rivayetlerin hangisinin ne derece doğru olduğu da ancak bu şekilde anlaşılabilirdi. Hammer, Zinkeisen, Jorga, İsmail Aka, Yaşar Yücel, Kazanlı M. Remzi gibi birinci el kaynaklardan faydalanarak bu konuda eser yazan kişilerden de zaman zaman alıntı yaptık, ama bunlar birinci el kaynak durumunda olmadığı için fazla yer vermedik.

Acâibu'l-makdûrun kaynakları ve dili

Yazar, eserinin ön sözünde "*bizzat görüp şahit olduklarımı ve başkalarından işittiklerimi hikaye etmeye çalıştım*" demek suretiyle, yazılı kaynaktan ziyade şahsi müşahedelere ve doğrudan dinlediklerine dayandığını belirtmektedir. Ama kendisi hiç bahsetmese de, daha önce yazılmış Arapça ve Farsça kaynakları kullandığı muhakkaktır.

Bununla birlikte yazar, bazı olayları birbirine karıştırmakta, kronoloji hataları yapmakta; bazen çok önemli bir olayı anlatırken, önemsiz bir detayı ön plana çıkarmaktadır.

Yazarın üslubuna gelince, öncelikle belirtmek gerekir ki, kendisi Arap dilinin canbazlarından biridir. Eser baştan sona seci (iç kafiye) bir üslupla kaleme alınmış, Kur'an-ı Kerim'in üslubu taklit edilmeye çalışılmıştır. Müteradif kelimeler, mecazi ifadeler birbiri ardınca, fakat başarılı bir şekilde sıralanmıştır ki, bu hususiyeti ile özellikle seci eserler arasında birinci sırada yer tutar ve türünün en iyi örneklerindendir. O seci üslubu Türkçe tercümeye yansıtmak hemen hemen imkansızdır. Örneğin Timur'un doğduğu yeri belirtirken şöyle der: ومسقط رأس ذلك الغدار قرية تسمي خواجة ايلغار وهي من اعمال كش فأبعدها الله من حش "Bu gaddarın doğduğu yer, Keş'e bağlı Hâce İlgâr adında ot bitmez bir köydür" cümlesinin Arapçasında "*gaddar-ilgâr* ve *Keş-hiş* kelimeleri kafiyelidir. Keş şehrin adıdır, Türkçede anlam ve ses benzerliği açısından "keş"i çağrıştıran ve "ot" anlamına gelen bir kelime yoktur, ama Arapçada vardır: Hiş.

Bundan başka yazarın yaptığı teşbihler ve mecazi anlatımlar bir hayli fazladır; daha doğrusu eser baştan sona bu üslupla yazılmıştır. Örneğin: "*Timur, tamah heybesinin gözlerini değerli mallarla basıp,*

(Şam) diyarından temiz ve berrak sütleri biraz biraz sağıp kendi pa mugu ile süzerek göğümlerine doldurduktan sonra, o büyük âyânlara işkence edilmesini emretti. Böylece onlara su ve tuzla işkence ettikten sonra, kül ve kil içirdiler. Ateşle dağlayıp, sanki cendereden zeytinyağı çıkarıyormuş gibi gizledikleri mallarını sıkıp aldılar" gibi teşbihli anlatımlar kitapta sık sık karşınıza çıkacaktır.

***

Timur dönemiyle ilgili Arapça ve Farsça kaynakların bir tanesi[2] hariç hiçbirisi Türkçeye aktarılmamıştır. Bunda gelip geçmiş bakanlıkların suçu olduğu kadar, tercümeye akademik puan vermeyen YÖK'ün sorumluluğu ve akademisyenlerin hasisliği de rol oynamıştır. Fakat İbni Arabşah'ın bu eserinde durum gerçekten farklıdır. Çünkü bu kitabı çevirmek için çok uzunca bir zaman ayırmak gerektiği gibi, sözlük karıştırmaktan "anası ağlamak" da gerekmekteydi. Nitekim İ. Yu. Kraçkovsky de eserin son derece zor bir dille kaleme alınmış olduğunu, bu yüzden herkesin ondan kolaylıkla faydalanmasının mümkün bulunmadığını belirterek, kitabın bugüne kadar tam bir çevirisinin yapılmamasının sorumluğunu "onun edebi nefaseti"ne yüklemekte, bir noktada eserinden geniş ölçüde faydalanılamamasının kabahatini bizzat yazara hamletmektedir. Acaba bu zorluğa rağmen, biz eserin çevirisinde ne kadar başarılı olabildik? Onu elbette okuyucular ve konuyla ilgili akademisyenler değerlendireceklerdir (tabii okurlarsa), ama işi inada bindirmemiş olsaydık, bu çevirinin bitmesi gerçekten mümkün değildi. Daha önce de aylarımızı vererek kimsenin göze almadığı bir çılgınlığa girişmiş ve Ebû Reyhan el-Birûnî'nin "el-Âsâru'l Bâkıye" adlı eserini çevirip yayınlamıştık. Onca el emeği ve göz nuruna karşılık, çevirmen ve yayıncı olarak, ne kazandığımız sorulacaksa, vereceğimiz cevap koskaca bir "hiç!" olacaktır. Bir millet ki, kendi bağrından çıkmış, bir döneme "Birûnî çağı" damgasını vurmuş, dünya çapında bir dâhi kabul edilen kendi yıldızına, gökyüzünü süsleyen bir kandiline karşı bu kadar bigane ve ilgisizse, Arap asıllı bir yazarın eserine ne kadar ilgi gösterebilir ki? Bugün Shakespeare okumamış

2 Nizameddin Şami'nin Zafername adlı eseri TTK tarafından yayınlanmıştır.

veya en azından evinde Shakespeare bulunmayan bir İngiliz tasavvur etmek herhalde mümkün değildir.

Bir ülke düşünün ki, 175 üniversitesi var. Her tarih fakültesinde ortalama on öğretim görevlisi olsa, 1750 tarih hocası var demektir. Tarih sahasında çıkan bir eser o ülkede 1000 adet basılıyor ve dört yılda tükenmiyorsa, başta tarih fakültelerindeki hocalarımızın okumadıklarını söylemek insafsızlık olur mu acaba? Tarihçi hocalarımız bu durumda iken, onların öğrencilerine ne diyebiliriz ki?

İşte bu ülke Türkiye'dir. Halkı dindarlaşmayan, aksine hurafe kuyusunun dibine hızla çekilen[3] (camiler boş, türbeler tıklım tıklım!), Müslüman geçinmesine rağmen dışı cami içi kilise olan; gençliği neredeyse ana dilini unutmuş, bomboş kafalarla üniversitelerden mezun edilen, hocaları durgun nehirler gibi bıkkın ve bezgin bir ülkedir Türkiye.

Elbette bu kategorinin istisnaları vardır ve sözümüz onlara değildir. Ama eminim ki, hemen herkes artık kendisini bu "istisna" grubun içine sokacak ve "taşlanan ben değilim.." diyecektir.

Galiba bizimkisi Müslüman mahallesinde salyangoz satmak gibi bir şey!..

D. Ahsen Batur

---

3 Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından düzenen kitap fuarında, son derece akademik ve değerli dini kitaplar yayınlayan İstanbul İlahiyat Fakültesi'nin standının önünde kimseyi göremezken, kısa yoldan cenneti garanti etmek için, okumasa da, Ramazan ayında dinî kitap alıp evine atma alışkanlığına kapılan kişilerin adetâ hurafe tellallığı yapan bazı yayınevlerinin standlarının önünde kuyruk oluşturmalarını hayret ve şaşkınlıkla izlemişimdir. Dolayısıyla "halkı dindarlaşmayan, aksine hurafe kuyusunun dibine hızla çekilen" cümlesi garip karşılanmasın. Cahil insanlar, hakikatin değil, hurafenin peşinde koşmaktan garip bir zevk duyarlar.

ÖNSÖZ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

Dünya işleri iradesine uygun olarak gelişen, asırlar ve çağların nehirleri kaza kaynağından kader girdabına akan, hangisinin daha iyi amelde bulunduğunu imtihan etmek için Ademoğullarına bazı azap ve zorlukları tattıran Allah'a hamdolsun. O, çok yüce ve çok merhametlidir.

Allah, Hicrî sekizinci yüzyılda kullarına karanlık gecenin bir parçası gibi üzerlerine çöken bir fitne denizi gönderdi. Kimse onun ne olduğunu anlayamadan karşılarına Timur çıktı!

Allah'ın cehennem ateşinin kenarındayken kurtardığı kişi gibi O'na hamdeder, adaletiyle o vartadan kurtardığı, lütf-u keremiyle oradan uzaklaştırdığı kişi gibi şükrederim.

Kıyamet günü mazlumun hakkını zalimden alan âdil hâkim Allah'tan başka Tanrı olmadığına, âlemlere rahmet olarak gönderip, peygamberlerin sonuncusu yaptığı Efendimiz Muhammed'in onun kulu ve rasûlü olduğuna şahitlik ederim. Allah, Peygamberimiz Efendimize gizli sırrını açmış, ezelde neler olduğunu ve kıyamete kadar neler olacağını ona bildirmiştir. (O peygamber ki) borcunun artmasından, insanların kötülüğünden, ölü ve dirilerin fitnesinden ve Mesih deccal[4] vesvesesinden Allah'a sığınmıştır. Allah, ona kitapların ve tarihlerin başında kendisine misk kokuları üfleyen ve o güzel sözleri söyleyene kıyamet günü en yüksek dallardaki nimetleri yakınlaştıran rahmetini göndersin.

O'nun âline ve ashabına da salat-u selamlar olsun. Çünkü onlar, bütün iklimlere fetih sellerini taşırmış, o iklimleri Allah'ın serabı

---

4 Burada kastedilen âhir zamanda ortaya çıkacağına inanılan sahte peygamber Antichrist'tir.

etmiş, İslam'ın sütunlarını sağlamlaştırmış, yeryüzünü iman seliyle dalgalandırmış, adalet ve ihsanla âbâd etmiş, "kendilerinden önce âbâd edenlerden daha iyisini yapmışlardır." Allah, Rasûlüne sonsuz ve ebedi rahmet eylesin!

İmdi; tarih denilen şey, ibret alan kişi için bir ibret, düşünen kişi için bir uyarı, dünyada yaşayan kişinin yolculuk halinde olduğu konusunda bir bildiri; geçmişte yaşamış kişilerin nasıl takdire boyun eğdikleri, nasıl imar ettikleri, nasıl zulmettikleri, yakıp yıktıkları, servet yığıp kibirlendikleri, gururlanıp başkalarını küçük gördükleri, gülüp eğlendikleri; kaza ve kaderin cilvelerine karşı güven içinde olduklarını zannettikleri sırada ibretli olayların onları ne hale getirdiği, çocukluktan yaşlılığa doğru adım adım yürüdükleri, iyi günlerinin kötü günlere, zevk ve eğlencenin üzüntü ve kedere dönüştüğünü gösteren bir ibret sahnesidir. Elbette tüm bunlarda gören gözler için ibretler, düşünenler için bir uyarı, basireti açık olanlar için dersler vardır.

Takdirin en garip cilvesi, en büyük imtihanı, akıllı kişinin şaşkın oluşu, idrakli kişinin zifiri karanlıkta dehşete kapılması, halim selim kişinin divaneye dönmesi, faziletli kişinin aşağılanması, cömert kişinin zebun olmasıdır ki, bu, doğuda ve batıda fitneyi ateşleyen fasıklar piri, topal deccal Timur'un hikayesidir.

Şu aşağılık dünya onun yüzüne güldü de böylece hakimiyeti ele geçirip, yeryüzünü adımladı; fesat çıkardı; dünyanın altını üstüne getirip, tarlaları kuruttu, nesilleri yok etti. Önce tertemiz yeryüzünü hakimiyet altına alıp, toprakla teyemmüm kıldı; arkasından şöhretli ulu kişileri fitne kılıcıyla doğrayıp kanlarıyla gusletti ve pisliğini böyle temizledi.

Ben, bu kitapta, gördüklerimi ve bana anlatılanları naklettim. Aslında bunlar, takdir-i ilahînin bu kadarına razı olmadığı büyük ibretlik olayların ve felaketlerin yalnızca bir kısmıdır.

Allah'tan bana doğruluğu ve hak yolda yürümeyi nasip etmesini niyaz ederim. O, duaları kabul eder ve kişiyi doğru yola yöneltir. O bana yeter ve en iyi dost O'dur.

BİRİNCİ BÖLÜM

Timur'un soyu- ülkeleri istilaya başlaması ve sebebi

Adı Timur'dur.

Kelimenin imlası bu şekildedir, ama söyleniş şeklinde biraz zorluk vardır. Çünkü yabancı kelimeler Arap dili ustalarının tahakkümüne girince, şekillerinde bir takım değişiklik olmakta ve Araplar kelimeleri canları nasıl isterse o şekilde yuvarlamaktadırlar. Nitekim onun adını da bazen Temür, bazen Timurlenk[5] şeklinde yazdılar ve ama bunun için onları suçlamak gerekmez.

Temür kelimesi Türkçede "demir"[6] demektir. Babasının adı Taragay, dedesinin adı Abagay'dır.[7]

---

5 İbni Tagrıberdi: "Biz ona Timurlenk diyoruz. Temür de denilir. Her ikisi de aynı anlamdadır. İkincisi daha açıktır ve Türkçede 'demîr' anlamındadır. (Nesebi) Timur → Aytmış Kanlığ → Zengi → Seniya → Tarım Tar → Tuğrul → Kılıç → Sunkur → Kencek → Tuğrusbuka → Altahan. Timur, sapık Çağatay taifesinden Moğol asıllı Türk'tür. Kürkan, yabancı dilde hükümdar damadı anlamındadır. Mâverâünnehr şehirlerinden Keş'in Hoca Elgar adlı kasabasında 728 (1327-1328) yılında dünyaya gelmiştir." (*en-Nücûmu'z-Zâhire, 12/254.*)

Timur'un doğum tarihi hakkında farklı kayıtlar mevcuttur. Şerefüddin Ali Yezdî'ye göre 736 (1336). Anasının adı Tekine Hatun'du (*Yezdî*, s. 12)

6 İbni Arabşah kelimeyi Farsça asıllı olarak görmektedir. Halbuki Kalkaşandî Temür'ün "demîr" anlamına gelen Türkçe bir kelime olduğunu belirtmektedir. (*Subhu'l A'şâ*, 7/307). (A.F.)

7 Nizameddin Şâmî: "Cengiz-han askerlerini taksim ederken birkaç bin cengaver atlıyı Çağatay'a verdi. Bu askerlerin komutanı Karaçar idi. Bu kişi, Barlas kabilesinden olup, Emîr Sahipkıran'ın (Timur'un) büyük dedesidir." (*Zafernâme*, 26-27).

Bu vicdansızın doğduğu yer, Keş'e[8] bağlı Hâce İlgâr adında ot bitmez bir köydür.[9]

Keş, Mâverâünnehr'de[10] Semerkand'a on günlük mesafede bir şehirdir.

---

8 Keş, bugünkü Şehr-i Sebz, Mâverâünnehr şehirlerindendir. İbni Havkal Keş konusunda şöyle der: "Emine boyuna üç fersah genişliğinde bir şehirdir. Evleri kerpiç ve ağaçtandır. Çok mümbit bir şehirdir. Orada meyveler diğer Mâverâünnehr şehirlerinden daha çabuk olgunlaşır." (*Kâmûsu'l Emkine ve'l-Buka'* s. 132; *Subhu'l A'şâ*, 4/435.) Curcan Tarihi adlı eserde ise (s. 462) şöyle denilmektedir: "O, Curcan'a üç fersah mesafede, dağ yamacında bir köydür." (*en-Nücûmu'z Zâhire*, 12/254). Kaşkaderya nehri üzerinde Soğd vadisinde küçük bir şehirdir. İbni Battuta, Timur'un doğumundan üç yıl önce 1333'de oraya uğramış ve hakkında şöyle yazmıştır: "O, bağlarla kaplı, suyu bol küçük bir şehirdir" (*İbni Battuta*, s. 354). Timur'un doğum yeri olan Hoca İlgar köyü Keş yakınlarındaydı. Timur Keş'i çok sever ve bazen kış aylarını orada geçirirdi. Orada Amed Saray (Ak Saray) adını verdiği bir saray kurdurmuştur ki, harabeleri bugün bile mevcuttur. Timur Tüzükâtı'nda Keş'in 1361 yılında Şehr-i Sebz (Yeşil Şehir) adını aldığı, çünkü ilkbaharda yeşile bezendiği belirtilmektedir. (*Şihab*, 10) (A.F)

9 Yezdî, Timur'un doğduğu köyden bahsetmez ve yalnızca Keş'de dünyaya geldiğini belirtirerek doğum tarihini yedi yüz otuz altı yılı Şaban ayının yirmi beşi (8.04.1336) olarak gösterir. (*Yezdî*, 12)

10 Mâverâünnehr: Arap tarihçi ve coğrafyacıların Ceyhun nehrinin İran'ın kuzeydoğu istikametinden başlayarak takip eden bölge ve ülkelere verdikleri isimdir. Bazı coğrafyacılar, daha önce bölgede yaşayan Haytallardan (Eftalit) dolayı "Bilâd-ı Haytal" da derler. Çünkü bu halkın bir kısmı daha önce bölgeye gelmiş ve oraya yerleşmişti. Yakut Hamevî, "Bilâd-ı Haytal" adının Arap fethinden ve İslam'ın bölgede yayılışından önce kullanılmakta olduğunu kaydetmektedir. (*Mûcemu'l-Buldân*, 5/45; Ebu'l Fidâ, *Takvimu'l-Buldân*, s. 484). Persler, Araplardan aldıkları bu ismin yanı sıra Turan Ülkeleri anlamında "Turan Zemîn" adını da kullanırlar. Şerefüddin Ali Yezdî, Zafernâme'sinde bu ifadeyi pek çok yerde kullanmıştır. Yakut, eserinde Turan kelimesinin Mâverâünnehr'in tamamının adı olduğunu belirtir (*Mûcem*, 2//57). Moğol fethinden sonra Mâverâünnehr adı Ceyhun nehrine yakın Soğd, Fergana, Şaş, Harezm bölgesi ile aynı nehrin yukarı akımlarında yer alan ve Moğol istilasından sonra Ceyhun'la Seyhun arasında gelişmesini sürdüren bölgeleri de içine almıştır.

Moğol fethinden sonra Turan'ın diğer bölgelerine Türkistan adı verilmiştir. Farsça "Türklerin Yurdu" anlamına gelen bu kelime Mâverâünnehr'den

Onun doğduğu gece miğfer gibi bir şeyin havada uçup, bozkırın ortasına düştüğü, toprağa yayıldığı ve içinden köz ve kıvılcımların çıkarak ovaları ve şehirleri doldurduğu rivayet edilir.

Yine anlatıldığına göre, bu aşağılık gök kubbe altına düştüğünde iki avucu da taze kan[11] doluymuş. İlm-i kıyafet ehli ve iz sürücüler onun bu durumu hakkında bilgi edinmek için kahinlere ve falcılara müracaat ettiler. Kimisi bekçi, kimisi hırsız ve eşkıya, kimisi insan kasabı olacağını söylerken, kimileri de acımasız bir cellat olacağını ileri sürdüler. Her kafadan bir ses çıktı, herkes bir şeyler söyledi.

O (Timur) ve babası engin sahralarda dolaşan, akılsız ve dinsiz çoban takımından idiler. Kimileri hizmetkâr, kimileri işsiz güçsüz bir serseri olduklarını söylerler. Mâverâünnehr onların sığınaklarıydı; kışı burada geçirirlerdi. Kimileri babasının çok fakir bir çizme ustası, onunsa bileğine sağlam bir demirci genç olduğunu, ama geçim sıkıntısı yüzünden suç işleyip, serkeşlik ettiğini ve çevresine zarar verdiğini söylerler.

---

başka Türklerin yaşadıkları diğer bölgeleri de kapsıyor ve Seyhun nehrinin ötesine uzanıyordu ki, İbnü'l Esir'e göre Kaşgar, Balasagun, Hoten, Taraz ve diğer mücavir alanları içine alıyordu.. (A. F.)

11 İbni Tagrıberdi, en-Nücûmu'z-Zâhire'de (12/255) Timur'un doğdu gün gökyüzünde miğfere benzer bir şeyin uçtuğunu, sonra büyük bir boş alana düştüğünü ve içinden çıkan köz ve kıvılcımların çevreyi kapladığının görüldüğünü nakleder. Yine onun anlattığına göre dünyaya geldiğinde her iki avucu da kanla dolu imiş ve ellerine kan döküyormuş.

Timurlenk'i karşılayan heyette bulunan Tunuslu tarihçi İbni Haldun şöyle der: "Müneccimler bu "büyük kindar"ın kuzeydoğu taraflarında zuhur edeceğini haber verdiler." İbni Haldun ayrıca kendisi Mağrip'te iken bu gaddarın ortaya çıkacağını, çadırda yaşayan göçebe bir topluluktan türeyeceğini duyduğunu belirterek, Mağripli büyük velilerden Ebû Yakub el-Badisî adlı bir şeyhin bir gün namazını bitirip selam verdikten sonra arkasındaki cemaate o büyük kan dökücünün bugün doğduğunu söylediğini nakletmektedir. Yazar ayrıca bu hikayenin Hicri sekizinci yüzyılın dördüncü çeyreğine rastlayan bir yıla ait olduğunu kaydetmektedir. (İbni Haldun, *et-Ta'rif*, s. 371). Bu tarih, Temur'un da dünyaya geldiği tarihtir. İbni Haldun, onun dünyaya gelişinin yakın olduğunu ve onu görecek kadar yaşaması lazım geldiğini ilave etmektedir. (A. F.)

Bir gece bir koyun çalıp sırtında götürürken, çobanın attığı okla omzundan yaralandı, ama ikinci ok boşa gitti. Çoban başka bir ok atıp bacağından vurdu ve böylece aksak yürümeye başladı.[12] Fakirliği arttıkça daha belalı oldu; fesat çıkarmaya, insanlara ve ülkelere kin beslemeye başladı. Bu yolda kendisine yoldaşlar aradı. Allah'ı yâdından çıkardı. Abbas, Cihanşah, Kimarî, Süleyman Şah, İdiku Timur, Caku, Seyfeddin gibi dinsiz imansız kırk kadar sadık şeytanı çevresine topladı.

Parasızdı; adamı ve silahı azdı. Bedeninin zayıflığını, parasızlığı ve adamı olmamasına rağmen, adamlarına saltanat istediğini, dünyanın mülküne talip olduğunu ve her yeri yakıp kavuracağını söylerdi. Adamları da onun söylediklerini orada burada anlatır, onun ahmak ve akılsız olduğunu belirtir; kendisiyle alay etmek için yanlarına alırlardı.

Keş şehrinde Şemseddin el-Fahurî adında bir şeyh vardı. Şehrin güvenilir kişilerindendi. Din ve dünya işleriyle ilgili bir derdi olan ona müracaat ederdi. Rivâyete göre Timur, bir gün hayal dersinde yüzdüğü, pamuklu bir giysisinden başka bir şeyinin olmadığı züğürtlük günlerinde, bu elbiseyi satıp parasıyla bir oğlak kafası satın almış. Hayır duasını istemek amacıyla doğruca şeyhin evinin yolunu tutmuş. Elindeki ipin bir tarafını oğlağın kafasına diğer ucunu ise kendi boğazına bağlamış ve bir değneğe tutuna tutuna gidip bu mübarek şeyhin huzuruna varmış. O sırada şeyh ve müritleri vecd ve istiğrak halinde zikir yapmaktalarmış. Timur böyle dikilip dururken onu fark edip zikre son vermişler. Şeyh kendisine baktığında Timur hemen elini öpmek için atılmış

12 İbni Tagrıberdi: "Timur, önceleri suç işleyen biri olarak tanındı. Bir gece bir koyun çaldı ve sırtına atıp kaçarken çoban durumu fark etti. Hemen bir ok atıp omzundan vurdu, ikinci oku boşa gidince üçüncü bir ok atıp bacağından yaraladı. Bacağından aldığı ikinci yara onun topal kalmasına sebep oldu. Bu yüzden Timurlenk (Aksak Timur) dendi. Çünkü "lenk" Farsçada "aksak" anlamındadır. Gerçek adı "Temür"dür ve "lenk" kelimesi yoktur. Topallayınca ismine "lenk" kelimesi ilave edildi. Yarası iyi olduktan sonra yine yol kesmeye ve eşkıyalığa başladı. Çevresine kendisi gibi kırk kişi toplandı." (*en-Nücûmu'z-Zâhire*, 12/255).

ve ayaklarına kapanmış. Şeyh, bir süre düşündükten sonra cemaate dönüp "Sanırım bu adam Allah'ın indinde bir sinek mesabesinde dahi olmayan bir şey istemek için varını yoğunu sarf etmiş. Bence ona medet verip, eli boş çevirmeyelim" demiş. Böylece cemaat onun isteğini yerine getirmek amacıyla dua etmiş. Onun bu hikayesi, Sa'lebe'nin hikayesine benzer.[13] Sonra şeyhin huzurundan ayrılmış ve bahtı açılıp mevkisi yükselmeye başlamış.

Rivâyete göre serserilik yapıp dolaştığı günlerden birinde yolunu kaybetmiş ve nereye gideceğinizi bilemez olmuş. Bir hafta kadar bu şekilde aç susuz dolaştıktan sonra sultanın[14] yılkı sürüsüne rastlamış. Çoban[15] onu iyi karşılayıp ikramda bulunmuş. Timur, atlara şöyle bir bakınca donlarından ve umumi görünüşünden nasıl bir at olduğunu çok iyi anlarmış. Atların hastalıklarından da anlarmış. Çoban onun bu kabiliyetini sezip ondan bu işin ilmini öğrenmiş ve sohbete devam etmek istemiş. Bu arada sultan bazı atları istemiş. Çoban, sultanın istediği atlarla birlikte onu da yanına almış, onun bu kabiliyetinden ve şahit olduklarından bahsetmiş. Sultan ona ihsanda bulunduktan sonra çobana emânet etmiş. Çok geçmeden çoban ölmüş ve Timur onun yerine geçmiş. Timur, sultanın katında sürekli yükselmiş ve bir süre sonra da kız kardeşiyle[16] evlenmiş. Bir gün padişahın kız kardeşi (yani hanımı) ile sohbet ederken, aralarında tartışma çıkmış ve kadın onun geçmişteki fakir ve çaresiz günlerini hatırlatınca Timur sinirlenmiş ve kılıcını çekip öfkeyle üzerine saldırmış. Biçare kadın kaçmaya çalışmışsa da başaramamış. Bu kana susamış cellat onu kana belemiş. Bu ya-

---

13 Sa'lebe b. Hatib el-Ensârî'nin hikayesi, hakkında Tövbe sûresinde indirilen âyetlerde (75-77) geçmektedir: "İçlerinden 'Eğer Allah bize lütuf ve kereminden verirse mutlaka bol bol sadaka veririz ve mutlaka salihlerden oluruz' diye Allah'a söz verenler de vardır. Fakat Allah lütuf ve kereminden onlara verince, onda cimrilik ettiler ve yüz çevirerek dönüp gittiler. Allah'a verdikleri sözü tutmadıkları ve yalan söyledikleri için o da kalplerine, kendisiyle karşılaşacakları güne kadar (sürecek) bir nifak soktu." (A. F.)

14 Herat hâkimi Sultan Hüseyin Kert.

15 Bazı nüshalarda emîr-i ahûr.

16 Bu kadının adı Olcay Türkan Ağa idi.

kışıksız işten sonra sarayda duramayacağı için kaçıp gitmiş ve tekrar isyana karar verip, eski günlerine dönmüş.

Padişahın adı Hüseyin'di ve hükümdar ailesindendi. Kudretliydi. Horasan'ın uç kesimindeki Belh şehri ona tâbi idi, fakat sözü Mâverâünnehr'de Türkistan'ın çeşitli yerlerinde de geçerdi.

Dediklerine göre onun (Timur'un) babası bu sultanın yanında yüzbaşı idi. Emsalleri arasında bileğine sağlam, usta bir savaşçıydı. Zaman içinde olayların ve durumların değişimi göz önünde bulundurularak bu rivâyetlerin birbirine karıştığı düşünülebilir.[17] En doğu şekliyle babası Taragay[18] bu sultanın devlet erkânından biriydi.

Dünya tarihini başlangıçtan Timur zamanına kadar anlatan Farsça yazılmış "El-Müntahab" adlı tarih kitabının zeylinde Timur'un soyunun şeytanın tuzakları olan kadınlar tarafından[19] Cengiz-han'a bağlandığı şeklinde tuhaf bir kayıt gördüm.

Timur, zamanın şartlarına uygun olarak Mâverâünnehr'i ele geçirdi. Hükümdarların kızlarıyla evlendi ve böylece Kürkan lâkabı aldı. Bu kelime Moğolca "hükümdar damadı" anlamındadır. Onların evlerinde hareketli ve sakin bir hayat geçirdi.

Sözü edilen sultanın dört veziri vardı; hayır da şer de bunlardan sadır olurdu. Bunlar, ülkenin ileri gelen kişileriydi ve halk işlerini onların görüşleri doğrultusunda yapardı.

Türklerin neredeyse Araplarınkine benzer boyları ve oymakları vardır. Bu vezirlerinden her biri bir kabileye mensuptu. Bunların görüşleri de kabilelerinin gücü oranında geçerli olurdu. Kabilelerden birinin adı Arlat'tı. İkinci kabilenin adı Celayir, üçüncüsünün Kavçın, dördüncüsününki Barlas'tı.[20] Timur, bunlardan dördüncüsüne

---

17 Çünkü başka bir rivâyette sultanın yanında yüzbaşı olarak görev yapan Timur'un bizzat kendisiydi.

18 Taragay 1360 yılına kadar yaşadı. Oğlu Timur daha sonra 1374 yılında babası için Keş şehrindeki cami yakınında büyük bir türbe yaptırdı (*Şihab*, 112). (A.F.)

19 Yani ana tarafından.

20 Barlas kabilesi: Barlas etnonimi Çingis-han zamanından itibaren ortaya çıkmıştır. Reşidüddin, Çingis-han'ın oğullarından Çağatay'a verilen dört bin kişilik ordunun Barlas ve Calayirlerden oluştuğunu, bunların Moğolca "güçlü,

iri" anlamına gelen Moğol Barulas kabileleri olduğunu belirtmektedir. Barulas kelimesinin "kumandan, güçlü savaşçı" anlamına geldiği de kaydedilmektedir. Barlas'ın "kınından sıyrılmış kılıç veya kınsız kılıç" anlamına geldiği de ileri sürülmektedir.

1230-40 yılları arasında Moğol kimliğiyle tanınan Barlas ve Calayirlerin aradan bir yüz yıl geçtikten sonra Kaşka-derya bölgesinde yaşayan Türk dilli kabileler arasında gösterilmesi, onların hızlı bir Türkleşme sürecinden geçtiğini ve dillerini değiştirdiklerini göstermektedir.

XIV. Yüzyılın birinci yarısında Kaşka-derya vadisine yerleşen Barlaslar, daha sonra diğer bölgelere doğru yayılmaya başlamışlardır ki, Emîr Timur da bu kabileye mensuptur. Barlas kabilesinin Timur'un vefatından sonra devlet içinde itibarlı bir yere sahip olduğu görülüyor. Barlasların bir kısmının Timurîlerin Şeybanîler karşısında tutunamaması üzerine Babür'le birlikte Hindistan'a çekildikleri, kalanlarınsa XVI. Yüzyılda Amu-derya'nın sağ ve sol sahillerine yerleştikleri, kendileriyle kaynaşan kabileler sayesinde büyüdükleri, ama Şeybanî iktidarının sağlamlaşmasıyla birlikte itibarlarını kaybettikleri bilinmektedir.

Barlasların bir kısmı, Buhara Hanlığı zamanında yarı göçebe hayat tarzını sürdürerek hayvancılıkla uğraşmış, etnik adlarını ve geleneksel birliğini muhafaza etmişlerdir. Örneğin Barlaslarda kabile dışı evlilik çok nadirdir ve kendi aralarında belagatlı konuşmalarıyla dikkat çekmektedirler.

Semerkand yakınlarındaki Şehrisebz'de yaşayan Barlaslar, atalarının uzun süre Hissar'da ikamet ettikten sonra Kaşka-derya vadisine göç ettiklerini var saymaktadırlar. Yukarı Taragay köyü sakinleri arasında yaşayan bir efsaneye göre onlar, vaktiyle buradan ayrılarak Hissar'a muhaceret etmiş ve şimdiki yerlerine ancak XIX. Yüzyıl başlarında dönmüşlerdir. Kimi kaynaklarda Mangıt Muhammed Rahim'in XVIII. Yüzyıl ortalarında yaklaşık 20 bin Barlas ailesini Semerkand ve Şehrisebz'e iskan ettiği belirtilmektedir.

Özbekistan'ın güney kesiminde Barlasların iki kolu yaşamaktadır: *Altıbeççe* ve *Kalhafızı*. Efsaneye göre Altıbeççe altı kardeşten inmedir ve günümüzde *Kazıbeççe, Pulatbeççe, Ahsakbeççe* ve *Nimetbeççe* oymaklarına ayrılmaktadırlar. (Beççe oğul anlamındadır)

1926'da yapılan bölge nüfus sayımlarında Yukarı Kaşga-derya'da 710 Barlas bulunduğu, bunların Sayat, Hasan-tepe, Ommagon, Taşkalak, Ayakçı, Hanaka ve Taragay köylerinde yaşadıkları; keza aynı köylerde Talibbeççe, Kazıbeççe ve Nimetbeççe oymaklarına mensup kişilerinde oturdukları tespit edilmiştir.

Günümüzde Semerkand ve Kaşka-derya bölgesinde Barlas etnik adı muhafaza edilmektedir. Özbekistan'ın diğer yerlerinde ise Barlas adı yalnızca

mensuptu. Halk arasında akıllı, gayretli, sebatkâr ve ileri görüşlü bir genç olarak büyüdü. Vezirlerin çocuklarından akranlarıyla arkadaşlık eder, beylerin oğullarıyla gezer tozardı. Bazı geceleri boş bir arazide buluşur; birlikte yer içerlerdi. Bir defasında sırları üzerindeki perdeyi kaldırdı ve şöyle dedi: "Benim ninem filanca idi; geleceği okumayı bilir ve kehanette bulunurdu. Bir defasında o güne kadar benzerini görmediği bir rüya görmüş ve bunu, oğulları ve torunları arasından ülkeleri titretecek, insanları kul haline getirecek bir sahipkıranın çıkacağı, çağın hükümdarlarının önünde diz çökeceği şeklinde yorumlamış. İşte o benim ve artık vakit geldi. Şimdi arkamda olacağınıza, beni destekleyeceğinize ve ömür boyu beni aldatmayacağınıza dair söz verin". Onlar da onun isteğine olumlu cevap verip, iyi günde ve kötü günde yanında olacakları, aleyhine çalışmayacakları konusunda söz verdiler. Çok geçmeden bu sözleri her yerde söylemeye, aleni bir şekilde bu ihanet yalağının suyunu çoğaltmaya başladılar. Sonunda şöhreti her şehre yayıldı; herkes ondan bahsetmeye, ileri gelen kişiler ve sıradan insanlar ona katılmaya başladılar. Sultan bunları öğrenince, onun ülkede kendisine karşı tavır takınacağının kesin olduğunu anladı. Fitneyi büyümeden söndürmeyi, dünyayı onun belasından, insanları ve ülkeleri onun saldırganlığından ve edepsizliğinden kurtarmayı kararlaştırdı. Bazı taraftarları onu (Timur'u) bu durumdan haberdar ettiler. Bunun üzerine isyan ederek kaçıp canını kurtardı. Belki de bu durumların başına geldiği o günlerde sözünü ettiğimiz Şeyh Şemseddin'e gidip hayır duasını almıştı. Nitekim "sahip olduğum

---

etnonim olarak korunmaktadır. Örneğin Surhan-derya'nın Sarıas bölgesinde Barlas adında bir köy vardır. Yine Kaşka-derya'da Katagan köyünde küçük bir Katagan grubu da kendisini Barlas olarak takdim etmekte ve yaşadıkları yere de Barlostup adını vermektedir.

Barlasların kullandıkları lehçe, daha ziyade Karluk-Çigil ağzına yakındır. Diğer hallerde şehirli Özbekçesine yakın bir dil kullanırlar ve lehçelerinde Kıpçakcanın etkilerine yoğun şekilde rastlanır ki, bu yüzden Barlas lehçesini Karluk-Çigil-Kıpçak ağzı olarak nitelendirmek daha uygundur.

tüm saltanatı ve fethettiğim ülkeleri Şeyh Şemseddin el-Fahurî'nin[21] duası ve Şeyh Zeyneddin el-Havâfî'nin[22] himmetiyle elde ettim; bereketi ancak Seyyid Bereke'yle[23] buldum" demiştir. Bu Zeyneddin ve Bereke'den ileride bahsedilecektir. Timur bir defasında şöyle demiştir: "Saadet ve devlet kapılarının önüme açılması, dünya fatihlerinin gelinlerinin yüzüme gülmesi, ancak Sicistan oklarından ve bugüne kadar fazlasıyla sahip olduğum bu kusurun bana bulaşmasından sonradır."

Bazı rivâyete göre onun ortaya çıkışı yedi yüz altmış ile yetmiş yılları arasındadır. Ancak, Dımaşk halkından çağının emsalsiz âlimi,

---

21 Şemseddin Fahurî veya diğer adıyla Şemseddin Kulal (yahut Kular) (? – 1360). Yezdî'ye göre Timur'un piri idi ve Timur devletini kurduktan sonra da sık sık onun kabrini ziyaret ederdi. Şemseddin Kulal, Suhreverdî'nin müritlerindendi, ama Hâcegân tarikatına da yakın dururdu. Timur 1373-74'de Şemseddin Kulal'ın kabri yanına bir türbe yaptırıp babasının hâkını oraya nakletti ve pirinin kabrinin kıble tarafına defnetti. Daha sonra Şemseddin Kulal için de bir türbe yaptırdı.

22 Zeyneddin Hâfî veya Havâfî. 757/1356'da Havaf'ta doğdu. 838/1434-35'de Herat'tan iki fersah uzaklıktaki Malin köyünde defnolundu. Naaşı daha sonra Dervişâbâd'a oradan da üzerine bir cami inşa edilen Herat'taki İzgâh'a nakledildi. Timur zaman zaman Havâfî'nin türbesini ziyaret ederdi.

23 Seyyid Bereke: (ölümü 1404). Tirmiz seyyidlerindendir. Emîr Timur'un üç pirinden biridir. Hafız-ı Ebrû'nun verdiği bilgiye göre, Seyyid Bereke önceleri Emîr Hüseyin'e müracaat edip Mekke ve Medine vakfı için para vermesini istemiş. Emîr Hüseyin istenilen parayı çok bulup reddettiği gibi, seyyidlere yaraşır şekilde de davranmamış. Seyyid Bereke gücenmiş ve gitmesine izin vermesini istemiş. Böylece gidip Emîr Timur'a katılmış. Timur'un huzuruna vardığında Tanrı'dan peygamberlerin ve halifelerin yüzü suyu hürmetine Emîr'e medet vermesini niyaz etmiş. Emîr Timur, onun dua ve kademini uğurlu sayıp, kendisine Haremeyn vakfı için para verilmesini emretmiş ve ona insan gibi muamele etmiş.

Yezdî: "Timur, Tirmiz'e üç yağaç (üç km.) mesafedeki Bive denilen yere kamp kurduğunda, Seyyid Bereke saltanat alameti davul ve alemle birlikte gelip onları Timur'a sundu ve mübarek ağzını açıp padişahlık müjdesi verdi... Timur, daha önce de Seyyid'e son derece saygılı davranmış, tazimde bulunmuş ve sıdk-ı ihlasını göstermişti. Ol hazret sahipkıranla (Timur'la) dost oldu ve yaşadığı sürece devlet nişanı ondan ayrılmadı ve vefat ettikten sonra ikisi bir yerde yattılar." (*Zafernâme*, 64-65)

faziletli, kâmil ve mükemmel insan, kutbu'z-zaman ve mürşid-i devrân olan şeyhim Aladdin Ebû Abdullah b. Muhammed el-Buharî[24] hazretlerinin - Allah ömrünü uzun etsin, İslam'ı ve Müslümanları bereketleriyle nasiplendirsin, - 836 (1432) yılında bana şöyle demişti: "Timur, sözü edilen Sultan Hüseyin'i 771 (1370) yılında öldürdü ve o tarihten sonra sahib-i taht oldu." İleride ayrıca belirtileceği gibi ölüm tarihi 870'dir (1405). Müstakil hükümdar olarak otuz altı yıl hüküm sürmüştür. Eşkıyalık yapıp, ortaya çıkış tarihinden tahta oturuncaya kadar geçen süre buna dahil değildir.

O ve hempâları Mâverâünnehr topraklarında cinayet işlemeye, insanlara kötülük etmeye başlayınca, gücü yeten, eli kılıç tutan herkes onları defetmek için harekete geçti. Fakat onlar bölgeyi bu insanlara dar ettiler ve böylece onlar da Ceyhun nehrini geçip bölgeden uzaklaştılar. Mâverâünnehr boşalınca Timur da oradan göç edip Horasan taraflarında ve özellikle de Sicistan civarında eşkıyalık yapmaya başladı. Ama onların Horasan civarında, Baverd [Ebiverd] ve Mahan taraflarında çektikleri sıkıntıları bana sorma. Timur ve hempâları bazı geceler aç kaldılar. Açlıktan kıvranmaya başlayınca Sicistan'da bir baş koyun çalmak için bir koyun ağılına girdi. Koyunu çalıp götürmek üzere iken, çoban onu fark edip peşine düştü. İki okla onu yaraladı. Oklardan biri uyluğuna, diğeri omzuna isabet etti. Ellerine sağlık o çobanın!

Timur aldığı darbeyle bedeni tutmaz olunca, çoban onu yakalayıp Herat padişahı Emîr Hüseyin'e götürdü. Padişah, onun önce sopa atılıp sonra asılması için ferman verdi. Padişahın Gıyâseddin[25]

---

24 İbni Muhammed b. Muhammed el-Alâ Ebû Abdullah el-Buharî el-Acemî. Hanefi mezhebindendir. İbni Kadı Şuhba'ya göre 770 (1368) yılında İran'da dünyaya gelmiş ve Hindistan'da ilim yaymakla uğraşmış, daha sonra Mekke'ye yakın bir yere yerleşmiş, arkasından Kahire'e geçip iki yıl orada kalmıştır. Hac vazifesini yerine getirdikten sonra bir Suriye kervanıyla 832'de (1428) Dımaşk'a gelip yerleşmiş, o tarihten itibaren ölümüne kadar İbni Arabşah onunla birlikte olmuştur. (A.F.)

25 Burada sözü edilen Herat padişahı Muizziddin Hüseyin'dir (Metinde Sultan Hüseyin, Emîr Hüseyin). Kert hanedanındandır. Ölümünden sonra yerine oğlu Gıyâseddin Pir Ali geçti. (A.F.)

adında başına buyruk, sebatsız bir oğlu vardı. Bu şehzâde babasından onu affetmesini ve kendisine bağışlamasını istedi. Babası ona "Bu davranışın senin gümrah ve ıslah olmaz birisi olduğunu gösteriyor. Çünkü bu adam Çağataylı bir eşkıya. Bozgunculuğun kaynağı. Onu sağ bırakırsam insanlar ve ülkeler mahvolur" dedi. Ama oğlu "Bir yarım adamın bozgunculuğundan ne olacak, elinden ne gelir ki? Üstelik bu kadar yaralı ve ölüme bu kadar yaklaşmış bir haldeyken. Onun ölümüne sebep olma!" diye karşılık verdi.

Bunun üzerine padişah Timur'u ona bağışladı. Yaralarının tedavisi için bir tabip görevlendirdi. Timur iyileştikten sonra Herat padişahının oğlunun hizmetine girdi. Onun hizmetkârları arasında en akıllısı ve en kabiliyetlisi o idi. Böylece şehzâdenin nezdinde itibarı yükseldi; şöhreti arttı. Bu sırada padişahın Sicistan valisi isyan etmişti. Timur onun üzerine yürümek için izin istedi; padişah da güvenip izin verdi ve yanına bir miktar adam kattı. Timur Sicistan'a varıp asi valiyi yakaladı. Ülkeyi yağmalayıp kendisine sadık adamlarıyla birlikte yine önceki eşkıyalık ve isyan günlerine dönerek Mâverâünnehr'e çekip gitti.[26] Kimileri ise padişah ölünceye kadar şehzadenin hizmetinde kaldığını; onu tahta oturttuktan sonra çekip gittiğini söylerler.

Timur Mâverâünnehr'e geldikten sonra, şöhreti daha bir yayılmış olduğundan, çevresine toplananların sayısı arttı. Yine etrafı yakıp yıkmaya, eşkıyalığa başladı. Gıyâseddin onu yakalatmak ve Müslümanları şerrinden kurtarmak için asker gönderdiyse de, artık iş işten geçmiş, fırsat elden gitmişti.

---

26 Nizameddin Şâmî: "Şu esnada Seyistan (Sicistan) hâkimine karşı güçlü bir düşman peyda olmuştu ve hâkim onunla baş edemiyordu. O, bunlarda (Timur ve adamlarında) büyüklük ve cesaret işaretleri görünce, "Düşmanım galip gelip beni âciz bıraktı. Eğer merdana yardımlarınızla düşmanım defolup giderse, size mücevher ve çok mal veririm ve yaşadığım sürece minnettar kalırım" diyerek yalvarıp yakardı. Onlar bu ricayı kabul ettiler ve düşmanını perişan edip kaçırdılar. Fakat Seyistan padişahı sözünde durmadı. Onlar da Seyistan'ı terk edip gittiler." (*Zafernâme*, s. 36-37)

Timur'un Ceyhun'u geçmesi ve soyguna başlaması

Timur'un soygun, saldırı ve verdiği zararlar o taraflarda yaşayan halkı son derece zor durumda bıraktığı için, onun belasını defetmek amacıyla üzerine ordu sevk edilmiş ve Timur da bunu öğrenmişti.

Timur ve adamları Ceyhun nehrine geldi. O sıralar nehir de onun gibi taşıp köpürmekteydi, ama arkadan gelenler de öfkeli olduğundan kaybedecek zaman yoktu. Timur arkadaşlarına "Kurtulmanın tek yolu, herkesin atının gemine ve yelesine tutunup kendini suya bırakmasıdır" dedi. Sonra belli bir noktada buluşmayı kararlaştırdılar. Timur "Acele edin, kim buluşma gerine gelmezse nehirde boğulmuş kabul edilecektir" dedi. Arkasından birbiri ardınca atlarıyla birlikte nehre daldılar. Nehir oldukça hızlı, köpüklü ve dalgalıydı. Kimse kimsenin ne halde olduğunu bilmiyordu. İleriye geçen geride kalanın durumundan bîhaberdi. Yorgunluktan bitkin bir vaziyette kendilerini karşı sahile zor attılar. Bir tek kayıp bile vermeden hepsi kurtulmuştu. Sözleştikleri yerde toplandılar. Memleket onlardan kurtulmuş, halk rahat bir nefes almıştı, ama onlar da olayları takip ediyor, casuslar gönderip haber topluyor; Allah ve Resulüne karşı savaşıyor; Allah'ın kullarına azap ediyor, yolunu kesiyorlardı. Bu şekilde ilerleyerek Nahşeb[27] şehrine vardılar.

Timur'un Karşı Kalesi'ni ele geçirmesi ve peşindeki beladan kurtulması

Timur, feleğin sillesini yemiş ve beli bükülmüş olmasına rağmen, yine arkadaşlarını fitne ve fesada kışkırtarak onlara şöyle dedi: "Yakınımızda Ebû Turab en-Nahşebî'nin - Allah ona rahmet etsin, - Nahşeb adındaki şehri var. Muhkem ve surları sağlam bir kaledir. Eğer onu ele geçirirsek, kendimize sağlam bir sığınak bulmuş

27 Nesef de denilen şehir. Kaşga-derya vilayetinde eski bir şehir. Şimdiki Karşı'nın yaklaşık 8 km. kuzeybatısında idi. Harabeleri günümüzde Şulluktepe diye bilinmektedir. Nahşeb'in eski adı Arap kaynaklarında IX-XIII. Yüzyıllarda Nesef olarak yazılmıştır. Moğollar döneminde harabeye dönen şehrin yakınında şimdiki Karşı şehri kurulmuştur. Karşı Çağataycada "saray" anlamındadır.

oluruz ve sırtımız pek olur. Şehrin hâkimi Mûsa'yı ele geçirir, mallarını yağmalar ve kendisini öldürebilirsek, sahip olduğu atlar ve silahlar bizim olur. Böylece bu sıkıntılı durumdan kurtuluruz. Kaleye giden bir su yolu biliyorum. Geniş ve geçişi kolaydır."

Böylece kolları sıvayıp, atlarını bir yerde bıraktılar ve bir gece baskını düzenlediler. Şehre girerek, emîrin evine yöneldiler. Kılıçlarını çekip içeri girdiklerinde umduklarını bulamadılar. Çünkü şehir hâkimi kale dışındaki kendi bağında idi. Buldukları silah ve edevatı toplayıp, hâkimin atlarına bindiler. Şehirde buldukları önemli kişileri gaflette bastırıp öldürdüler. Şehir halkı onlara karşı direnmeye başladı ve emîre haber uçurarak yardım istediler. Emîr hemen yardım gönderdi. Böylece Timur ve arkadaşları içten ve dıştan çembere alındılar. Teslimiyetten başka yardımcıları kalmamıştı. Arkadaşları Timur'a "Kendi ayağımızla tuzağa düştük" dediler. Timur ise onlara "Endişelenmeyin, er kişi böyle zamanda imtihan olunur. Safları sıklaştırın ve tek saf halinde kale kapısına doğru hücum edin. Tereddüt göstermeden düşmanın üzerine çullanın. Kimsenin karşınızda duramayacağına, önünüzde bir tek canlı kalmayacağına inancım kâmildir" dedi. Arkadaşları onun emrini yerine getirdiler ve yüksek sesle haykırarak ölümü göze almış vaziyette kale kapısına yöneldiler. Kapı önündeki askerlere yırtıcı hayvanlar gibi saldırdılar ve kükremiş sel gibi aktılar. Kapıyı açmakta zorlanmadılar ve karşılarındakiler o tarafa bu tarafa kaçıştığından bu beladan da kurtulup salimen yerlerine döndüler.[28]

Ellerine geçirdikleri ganimetle rahat içinde yaşarken kendilerine başka katılanlar da oldu. Böylece kötülük ve fesat üzerinde birleşen üç yüz kişilik bir grup haline geldiler. Ne kadar kötü niyetli adam varsa onlara katıldı.

Padişah onların fitne fesat hareketlerini önlemek için üzerlerine asker sevk etti ise de, bunlar mağlup olup geri çekildiler. Timur ve arkadaşları bir kaleyi ele geçirip, orayı kendilerine üs edindiler ve ele geçirdikleri ganimetleri orada topladılar.

---

28 Şerefüdden Ali Yezdî de aşağı yukarı aynı şeyleri anlatır. (bkz. *Zafernâme*, s. 46-48)

Bu boyu devrilesicenin Badahşan hâkimi ile ittifakı

Timur, Badahşan[29] hâkimlerine haber gönderdi. Şehir iki kardeşin elindeydi ve şehir bunlara babalarından kalmıştı. Sultan şehri onların elinden almış, sonra kendisine itaat etmeleri şartıyla onlara bırakmış, fakat çocuklarını rehin olarak götürmüştü. Dolayısıyla sultanın esiri durumundaydılar. Timur onlara haber gönderince, talebine olumlu karşılık verdiler ve emrine girdiler.[30]

Moğolların Emîr Hüseyin üzerine yürümeleri ve padişahın zayıf düşmesi

Moğollar doğu tarafından Emîr Hüseyin'e karşı saldırıya geçtiler. Emîr Hüseyin ordusunu toplayarak Ceyhun'u geçti. İki taraf karşı karşıya geldi, fakat Emîr Hüseyin yenildi.[31] Bunun üzerine bu şeytan onlara [Moğollara] adam gönderdi. Moğolların başında Kamerüddin-han vardı. Moğollar Timur'un isteğine olumlu cevap verdiler ve ülkeyi Emîr Hüseyin'in elinden kurtarması için onu görevlendirdiler ve ayrıca kendileriyle sıhrî yönden akraba olacağını vaat ederek, destek verdiler. Sonra ordunun kumandasını Timur'un

---

29 Balahşan şeklinde de yazılır. Semerkand'a bağlı kasabalardandı.

30 İbni Tagrıberdi: "Sonra Timur 760 (1358) yılından itibaren güçlendi. Ordusu çoğalınca Balahşan hâkimlerine adam gönderdi. Bunlar, babalarının ölümünden sonra şehre sahip olan iki kardeşti. Timur onlardan kendisine itaat etmelerini istiyordu. İsteğine olumlu cevap verdiler. (Bu sırada) Moğollar doğudan Emîr Hüseyin'e karşı saldırıya geçmişlerdi. Başlarında Kamerüddin-han vardı. Emîr Hüseyin onları karşılayarak savaştı. Timur da onlara [Moğollara] haber göndererek emrine girmelerini istedi. Moğollar olumlu cevap verdiler. Böylece Timur onlar sayesinde daha da güçlendi." (*en-Nücûmu'z-zâhire*, 12/257).

31 Yezdî: "O sırada Tuğluk Süldüz ile Hüseyin bek'in arası açıldı. Hüseyin bek'in Sahipkıran'la arası iyi idi. Güvenilir bir adamını göndererek olup biteni anlattı. Hızır bek ve Bayezid bek'e de haber gönderdi. Hazreti Sahipkıran çeriki ile Hüseyin bek'in yardımına geldi. Kahlaga denilen yerde Hızır bek Sahipkıran'a katıldı. Düşmanlar bunu görünce kaçtılar. Hüseyin bek onların şerefine ziyafet verdi. Sonra icazet verip memleketlerine gönderdi." (*Zafernâme*, 23)

eline teslim edip, kendileri ülkelerine döndüler. Böylece Timur daha bir güçlendi ve kalpler onun korkusundan ürpermeye başladı.[32]

Emîr Hüseyin bunu duyunca, onun ateşini söndürmek için elinden geldiğince hazırlık yapıp, büyük bir ordu ile bizzat üzerine yürüdü ve Kağluga[33] denilen yere geldi. Burası aralarında bir geçidin ve geniş yolun bulunduğu iki tepeden ibaret bir yerdir. Bir insan burayı ancak bir saatte geçebilir. Yolun ortasında bir kapı vardır ki, kapandığı ve müdafaa edildiğinde geçilmesi imkânsızdır. Çevresi sivri çıkıntılarla ve uçurumlarla kaplı dağlar vardır. Gökyüzünde gurur, suda âcizlik vardır derler. Emîr Hüseyin'in ordusu Derbend'in Semerkand yönünü tuttu. Timur ise diğer tarafta kuşatma altına alınmış vaziyette sıkışık bir durumdaydı.[34]

---

32 Yezdî, Timur'la Emîr Hüseyin'in arasının neden bozulduğunu konusunda şöyle der: "ve onlar (Moğollar) bilirlerdi ki, Hazreti Sahipkıran onunla müttefik olduğu sürece, kimse ona bir şey yapamaz. Bu yüzden bir fesat tertiplediler. Bayezid Celayir'in oğlu Mûsa bek ile kaynatası Ali Derviş, Orda Hatun'la söz birliği ederek sahte bir mektup yazdılar ve Emîr Hüseyin'e gönderdiler. Orda Hatun, Tarmaşirin-han'ın hanımı idi ve kızı da Emîr Hüseyin'in nikâhındaydı. Mektupta Timur'un han ve Emîr Hüseyin konusunda endişeli olduğu, özellikle Emîr Hüseyin'in işlerinden ve sözlerinden memnun olmadığı, dost gibi gözükmekle birlikte savaşa hazırlandığı yazılıydı. Hatun, mektubu Emîr Hüseyin'e gösterdi. Hüseyin bek olayı hana anlattı. Bunun üzerine han, Hazreti Sahipkıran'ın Semerkand'da Orda Hatun'un huzuruna gelmesini istedi. Hazreti Sahipkıran hiçbir şeyden endişelenmeksizin Semerkand'a doğru yola çıktı. Mûsa Bek ve Ali Derviş bunu haber alınca gerçek ortaya çıkıp da zor durumda kalmayalım diye Hocent tarafına gittiler... Timur olanları öğrenince, gönlüne şüphe düştü ve onlarla birlikte Hüseyin Bek'e muhalif oldu.

Yedi yüz atmış yedi yılında (1366) Hazreti Sahipkıran kalabalık bir ordu toplayarak Hüseyin Bek'le savaşmak üzere yola çıktı ve Seyfeddin Bek'i birçok askerle birlikte önden gönderdi.." (*Zafernâme,* 42)

33 Nizameddin Şâmî'de ve Yezdî'de Kahlaga şeklinde. Yezdî "Kahlaga'ya Derbendi Âhenîn" derler demektedir. (Yezdî, 22). Diğer adları Deri Âhenîn ve Demîr Kapuğ'dur. Surhan vahasında Tirmiz'in doğusunda üç günlük mesafede bulunan dere. Şu anda orada Derbend şehri bulunmaktadır.

34 Yezdî: "(Karşı hâkimi) Mûsa, Sahipkıran'dan kaçıp Hüseyin Bek'e vardı ve olup biteni anlattı. Hüseyin Bek, bu olaydan endişelendi ve ordu toplayarak Sali Saray'dan Hazreti Sahipkıran'a doğru yola koyuldu. Emîr Olcaytu

Timur'un başvurduğu hile ve icat ettiği kandırmaca

Timur, arkadaşlarına "Burada kuş uçmaz, kervan geçmez bir yol vardır; ama geçilmesi, aşılması son derece zordur. Atlarımızı yedeğe alıp gece karanlığında ilerleyelim ve düşmanın saldırı beklemediği arka taraftan ani bir hücum yapalım. Eğer bir gece baskını verebilirsek, kazanan biz oluruz" dedi. Arkadaşları bu fikri olumlu karşıladılar ve zor ve sarp geçitte ilerlemeye başladılar. Bütün gece yol almalarına rağmen şafak attığında hâlâ düşmanın bulunduğu yere varamayınca planları suya düştü. Zor durumda kaldılar; hayatları tehlikedeydi. Ortalık ağardığı için artık geriye de dönemezlerdi. Emîr Hüseyin'in ordusuyla ancak şafak vakti karşılaşabildiler. Timur'un arkadaşları yorgun ve uykusuz oldukları düşman tarafından öğrenilirse, işlerinin bitik olduğu endişesiyle giriştikleri işten pişman olup, "kendi ayağımızla kapana girdik" diye söylendiler. Askerler arasında fısıldaşmalar başladı. Timur bunları işitince "Arkadaşlar, endişe edecek bir şey yoktur. Orduya yakın bir yerde bir miktar dinlenelim. Atları otlağa salalım" dedi. Adamları, onun bu sözünü memnuniyetle karşılayıp bir yerde istirahata çekildiler ve atları meraya salıp uykuya çekildiler.

İki tarafın giysileri ve silahları aynı olduğu için, Emîr Hüseyin'in askerleri yanlarından geçerken onları kendilerinden sanıp aldırış etmediler. (Timur'un) adamları da bir miktar istirahat edip düşmanı gaflete saldıktan sonra birden atlanarak kılıçlarını çekip güçlü bir sırt darbesi indirdiler. Oluk gibi kan akıttılar; pek çoğunu öldürüp yaraladılar.[35] Emîr Hüseyin'in askerlerinin bir kısmı kaçarken, bir

---

Apardi, Taygu oğlu Cehanşah ve Polad Buga ve on bin kişi karaunasdan Mûsabek'le birlikte ileri yürüdüler. Kahlaga'dan geçip Çakçak'ın dar geçidini tuttular." (*Zafernâme*, s. 49) Metinde geçen "karaunas" kelimesi için bkz. dn. 122.

35 İbni Tagrıberdi: "Sonra Emîr Hüseyin ikinci kez büyük bir orduyla onun üzerine yürüyüp Sağluga denilen yere geldi. Burası bir atlının bir saatte geçebileceği dar bir geçitti. Ortasında bir kapı vardı ki, kapatılıp korunduğunda kimse geçemezdi. Çevresi yüksek dağlarla çevriliydi. Ordu bu geçidin Semerkand yönünü tuttu. Timur, adamlarıyla birlikte yolun diğer tarafındaydı. Emîr Hüseyin'in ordusu onu kuşattığını ve çember içine aldığını düşünüyordu. Fakat o bilinmeyen bir yöne saptı; sarp geçitler arasında gece boyu yol aldı ve seher vakti düşmana yetişti. Düşman askerinin ağırlıklarını yük-

kısmı savaşmaya devam ettiyse de, padişah durumu öğrenince, ağırlıklarını orada bırakıp arkasına bile bakmadan Belh'e doğru kaçtı. Timur da rahat rahat öldürmeye, biçip kesmeye devam etti. Daha sonra padişahın ağırlıklarını alıp, ganimet toplayarak, hayatta kalan düşman askerini itaat altına aldı. Onlar da isteyerek ve istemeyerek Timur'un emrine girdiler. Böylece Timur Mâverâünnehr'i ele geçirdi. Bir yandan halka zulmederken, bir yandan da ordusunu düzene sokup, kaleleri ve istihkâmları tahkim etti.

Semerkand hâkimi, Emîr Hüseyin'in devlet erkanından Ali Şir adında biriydi. Timur ona mektup göndererek ülkenin ikisi arasında taksimini ve Emîr Hüseyin'e karşı yanında yer almasını teklif etti. Ali Şir teklifi kabul etti. Şehir ve köyleri bölüştüler. Ali Şir Timur'un huzuruna vardı. Timur ona izzet-i ikramda bulundu.

---

lemeye başlamışlardı. Fakat Timur yenildi ve korkuya kapılıp kaçtı. Bu defa bir hileye başvurdu. Kendisi ve adamları atlardan inerek, merada otlamaya saldılar ve sanki kendileri de o ordudanmış gibi uykuya yattılar. Düşman atlıları yanlarından geçiyor ve onları kendilerinden sanıyor, istirahat ettiklerini düşünüyorlardı. Ordu yanlarından geçip gidince, Timur ve adamları atlanarak kılıçlarını çekip büyük bir gürültüyle arkadan saldırdılar. İnsanlar gafil avlanmış ve Emîr Hüseyin yenilmişti. Kaçıp Belh'e sığındı. Timurlenk onun kalan adamlarını çevirip, hayatta kalmayı başaranları itaat altına aldı. Böylece askerinin sayısı arttı; bol miktarda ganimet aldı. Ülkeleri ele geçirdi. Kendisini emniyette sanan Emîr Hüseyin'i yakalayıp öldürdü. Timur'un ilk büyük zaferi budur." (*en-Nücûmu'z-zâhire*, 12/257)

İbni Tagrıberdi "El-Menhelu's-Sâfî"deki bir rivâyete istinaden ise şöyle der: "Mâverâünnehr'i ele geçiren Timur, ordusunu kurduktan sonra Emîr Hüseyin'in Semerkand naibi Şir Ali'ye [Ali Şir olmalı] adam göndererek şehri kendisine teslim etmesini istedi. Şir Ali şehrin ikisi arasında taksim edilmesi şartıyla bu teklifi kabul etti. Böylece Semerkand ve köylerini aralarında bölüştüler. Sonra Şir Ali onun huzuruna geldi. Timur kendisine izzet ikramda bulundu ve sözüne uygun hareket etti. Sonra Balahşan (Badahşan) üzerine yürüdü. Buranın emîri kendisini hediye ve tartıklarla karşıladı. Askerini Timur'un ordusuna katıp onunla birlikte Belh'e yürüdü. Belh'e gelince şehri kuşatma altına aldı. Sultan Hüseyin direnecek durumda değildi. Bu yüzden teslim oldu. Timur onu tutukladı ve Balahşan emîrini hediye ve ikramlarla ülkesine gönderdi. Arkasından Emîr Hüseyin'i de yanına alarak Semerkand'a döndü ve burasını kendisine başkent edindi. Daha sonra Emîr Hüseyin'i öldürüp yerine Cengiz-han soyundan Duruğatmış'ı [Suyurgatmış olacak] padişah olarak atadı. Kendisi herhangi bir unvan almadı." (*en-Nücûmu'z-Zâhire*, 12/257, hâmiş:1). (A.F.)

Timur'un Balahşan'a yürüyüşü ve Emîr Hüseyin'i esir edişi

Sonra anlaşmaya uygun olarak Ali Şir'i yerinde bırakıp Balahşan üzerine yürüdü. Buranın hâkimi huzuruna gelip saygı gösterdi ve birbirlerine karşılıklı hediyeler verdiler. Şehir hâkimi ayrıca Timur'a asker ve hizmetkâr verdi. Her ikisi birlikte Balahşan'dan Emîr Hüseyin'i kuşatma altına almak için Belh üzerine yürüdüler. Emîr Hüseyin kaleye bekindi. Kaleyi dört bir yandan kuşattılar. Timur, Emîr Hüseyin'in yanında rehin bulunan oğullarını ileri çıkarıp babalarının gözü önünde boyunlarını vurdu. Zerrece acımadı.

Daha sonra Emîr Hüseyin'un durumu zayıfladı; atları ve adamları azaldı.[36] Geçmiştekilerin yaptığı gibi kaderine boyun büküp aşağı indi ve teslim oldu.[37] Timur onu tutuklattı. Şehirde düzeni sağladı. Arkasından iki emîri (Badahşan ve Semerkand hâkimini) hediyelerle Balahşan'a gönderdi. Kendisi ise Emîr Hüseyin'i yanına alarak Semerkand'a doğru yola ko-

---

36 Yezdî: "Herkes Hüseyin bek'e kırgındı. Hazreti Sahipkıran'ın onunla arası açıldığını işitince, hepsi sevinip dua etti. Huttelan vilayeti hâkimi Keyhüsrev, Hüseyin bek'in korkusundan şehrini bırakıp Alay'a kaçmıştı. Sahipkıran'ın geldiği haberini alınca sevindi ve gelip hizmetine girdi. Caku bek dahi Huttelan çeriği ile geldi" (*Zafernâme*, 65)

37 Yezdî: "Ama zafer kazanmayaya alışmış ordunun bahadırları onlara (Hüseyin'in adamlarına) doğru yürüdü ve bir hamle ile düşmanı kaçırıp çoğunu öldürdüler. Hüseyin bek, kale üstünden bu olanları görünce son derece ümitsizliğe kapıldı. Hazreti Sahipkıran Hüseyin bek'e adam gönderip "Kendine acı ve şehirden çıkıp itaat et. Ne istersen öyle yapacağım" dedi. Hüseyin bek, vaziyetin ümitsiz olduğunu, şehirde duramayacağını anladı. Büyük oğlunu han ilan etmişti, onu kaleden Timur'un huzuruna gönderdi. "İtaat kemerini belimize bağlayacağız. Canımızı bağışlamanı rica ediyorum. Devlet benden sana geçmiştir. Artık bize şefkat ve merhamet gösterirsen kötü olmaz. Saltanat ve maldan gönlümü üzdüm. Senden tek ricam, Kâbe'ye gitmeme izin vermen. Varıp orada ibadetle kalan ömrümü tamamlayayım" dedi.

Hazreti Sahipkıran onun talebini kabul etti. "Kimse onu sıkıştırmasın. Nereye isterse çekip gitsin" diye ferman buyurdu. Böyle anlaştılar ve şafak vakti çekip gittiği anlaşıldı." (*Zafernâme*, s. 66). Fakat Emîr Hüseyin verdiği sözü tutmadı, Kâbe'ye gitmek yerine kaçıp saklandı ve bir caminin minaresine gizlendi. O sırada atını kaybeden bir kişi minareye çıkıp etrafa yüksekten bakmak istedi. Minarede Emîr Hüseyin'i görüp tanıdı. Böylece Timur'un adamları tarafından yakalanarak onun huzuruna getirildi.

yuldu. Bu olay Hicretten yedi yüzyıl geçtikten sonraki 71. yılın Şaban ayında oldu.

Semerkand'a döndükten sonra burasını kendisine dârussaltana[38] yaptı. İdarî kanunlar koyarak, uygulayacağı politikanın ve yönetimin esaslarını belirledi. Sonra Emîr Hüseyin'i öldürdü.[39] Onun yerine Cengiz-han soyundan Suyurgatmış[40] adında birini padişah yaptı.

---

38 Dârussaltana: Başkent.

39 Emîr Hüseyin, 1360 yılında Huttelan hâkimi Keykubad'ı öldürtmüştü. Keykubad, Keyhüsrev'in küçük kardeşiydi. Emîr Hüseyin esir edilince Keyhüsrev kardeşinin kanını istedi. Yezdî'nin Zafernâmesi'nde bu olay detaylı olarak anlatılır. Burada anlatıldığına göre "Emîr Hüseyin elleri bağlı vaziyette Timur'un huzuruna getirilince, Timur komutanlarına dönerek onun canını bağışladığını bildirdi. Emîr Hüseyin dışarı çıkarıldıktan sonra Huttelanlı Keyhüsrev Emîr Timur'a müracaat edip, "O benim kardeşim Keykubad'ı öldürdü; onu bana verin, şeriata uygun olarak kısas yapayım" dedi. Emîr Timur ona "Onu affet ve sana kötülük eden kişiyi Allah'a havale et" dedi. Tam o anda Emîr Timur bir zamanlar Emîr Hüseyin'le samimi olduğu sıralarda onun kızkardeşi Olcay Türkan Ağa'yla evlendiği günleri hatırlayıp gözleri yaşardı. Bu durumu gören tecrübeli Emîr Olcaytu "Emîr Timur bu duruma düştükten sonra Emîr Hüseyin yine canını kurtaracak. Bunu fırsat vermemek gerekir. Çünkü fırsat elden kaçtıktan sonra pişmanlığın faydası olmaz. Yılanın kıvrılıp kaldığı bir zaman elde taş varken onu öldürmezsen akıbeti nedamettir" diye içinden geçirdi. Sonra Keyhüsrev ve Emîr Müeyyed'e ima işarette bulunarak Emîr Timur'un huzurundan çıkardı. Emîr Timur'dan izin almadan atlarına atlayarak alelacele Emîr Hüseyin'in yanına geldiler ve hemen oracıkta onu öldürdüler. Onu Hâce Akkaş türbesine defnettiler. Sonra muzaffer orduyla varıp Hinduvan kalesini ele geçirdiler. Emîr Hüseyin oğullarından Seyyid ve Nevruz Sultan'ı babalarının yaptıklarından dolayı öldürdüler. Hüseyin diğer iki oğlu Cehan Melik ve Halil Sultan Hindistan'a kaçtılar ve bir daha kendilerinden haber alınamadı. Emîr Hüseyin'i tahta çıkaran hanı da ortadan kaldırdılar. Böylece ateş geçtiği yerde yaş kuru ne bulduysa yaktı. Emîr Hüseyin'in hanımları ve ona bağlı kişileri, hırs ve cimrilikle biriktirilen bütün mal-ı mülkü toplayıp Emîr Timur'a getirdiler. Emîr Timur, Hüseyin'in hanımlarından Kazan Sultan'ın kızı Saray Mülk Hanım'ı, Bayan Süldüz'ün kızı Ulus Ağa'yı, Hızır Yassurî'nin kızı İslam Ağa'yı ve Taga Türkan Hatun'u kendine ayırdı.." (*Zafernâme*, s. 67-68)

40 Dânişmendce oğlu Suyurgatmış. Babası Danişmendce, Kazgan-han zamanında tahta çıkmıştı.

Cengiz-han'ın kabilesinden çıkan yöneticiler "ilhan" ve "sultan" unvanı taşırlardı. Çünkü onlar Türklerin Kureyş'i[41] idiler.[42] Bu yüzden kimse mertebece onlardan daha yüksek olamaz ve bu şerefi onların elinden alamazdı. Eğer bunu yapabilecek birisi çıksaydı, kesinlikle bu, ülkeleri fethedip, tüzükâtını ortaya koyan Timur olurdu. Böylece Timur töhmet altında kalmamak ve dedikodular çıkmasını önlemek için Suyurgatmış'ı tahta çıkardı. Kendisine ise "Uluğ Emîr" unvanı aldı. Her ne kadar onun ailesinde herkes âmir ve memur ise de, "ilhan", tıpkı günümüzde halifelerin sultanlar nezdindeki mertebesi[43] gibi, göstermelik bir unvandı.

---

41 Kureyş kabilesi Arap kabilelerinin efendisi kabul edilir. Daha sonraki halifeler de Hz. Peygamber'in mensup olduğu bu kabileden çıkmıştır. (A.F.)

42 İbni Arabşah, Türk asıllı olmadığı için elbette Türkler ve Moğollar hakkındaki bilgisi azdır ve ayrıca kendisi de bir tarihçi değil, vakanüvistir. Moğolların Türk olup olmadıkları, Türklerle yakınlıkları hâlâ tartışmalı olarak durmaktadır. Harezmşahlardan sonra Orta Asya'ya hâkim olan Cengizîler hem tebaa halk, hem de bizzat Moğollar arasında güya Cengiz-han'ın Tanrı tarafından gönderilmiş ve O'ndan kut almış bir kişi olduğu şayiasını yayarak böyle bir gelenek yarattılar. Cengiz-han'dan sonra onun soyundan olmayan herhangi bir kişi tahta çıkmayı başarsa bile, halk tarafından rağbet görmedi. Timur da Cengizîlere damat olmasına rağmen bu kuralı bozmadı ve Cengiz-oğullarından birini göstermelik olarak tahta çıkararak ona sultan unvanı verdi ise de, aslında bu yalnızca bir aldatmaca idi ki, daha sonraları da aynı oyun başkaları tarafından sergilendiği için buna "hanbâzî" (hancılık oyunu) adı verildi. Timur'un kendisine "emîr-i Türkistan ve melik-i Turan" unvanı almasının sebebi de bu gelenektir; ama bütün ipler Timur'un elindeydi.

Yazarın Cengiz-han'ın kabilesinin Türk halklarının Kureyş kabilesi şeklindeki iddiası ise tarihi gerçeklerle örtüşmez. Çünkü Türk halklarının Kureyş kabilesi Milat öncesi dönemde Afrasiyab'ın mensup olduğu kabile iken, Göktürkler döneminde Açina kabilesi Türklerin Kureyş'i olmuştur. Daha sonra onun yerini Oğuz kabile federasyonuna bağlı boylardan Kınık (Selçuklu hanedanı) ve Kayı (Osmanlı hanedanı) boyları almıştır.

43 Hülagu 656'da (1258) Bağdat'ı ele geçirince Abbasî halifelerinin sonuncusu Mûtasım Billah'ı katletti ve böylece İslam dünyası 659 (1261) yılında Bağdat'tan Mısır'a gelen Abbas oğullarından İmam Ahmed'e - ki Mustansır Billah'ın oğluydu, - kadar halifesiz kalmıştır. Memluklu Sultan Baypars onun geldiğini duyunca, karşılamaya çıkmış, Kahire süslenmişti. Hilafet makamı boştu. Bedâiu'z-Zuhûr adlı eserin yazarı İbni İyas (I/101) şöyle der:

Ali Şir Semerkand'da Timur'un naibi olarak kaldı. Timur ona hediyeler gönderir; işlerinde ona danışır ve öncelik tanırdı.

Tohtamış-han'ın Deşt-i Kıpçak ve Türkistan'a gelişi

Deşt-i Kıpçak ve Tatarların hanı Tohtamış, Timur'la Emîr Hüseyin arasında geçen olayları işitince, kan bağı ve akrabalık duygularıyla büyük bir ordu hazırlayıp, bütün hazırlıklarını tamamlayarak Sığnak tarafından Timur'un ülkesinin sınırlarından içeri daldı. Timur da Semerkand'dan hareket etti ve iki ordu Türkistan'da Hocend

---

"Halifelik makamı dört yıl kadar boş kaldı. Melik Zâhir (Sultan Baypars) kadıları, ulemayı, tarikat şeyhlerini ve diğer şeyhleri, emîrleri ve devlet erkanını topladı... İmam Ahmed'in nesebi doğrulanınca kadılar halife olarak ona biat edip 'Mustansır Billah' lâkabı verdiler. İmam Ahmed de Melik Zâhir'in sultanlığını onayladı ve hilafeti Abbas oğullarına iade ettiği için onu övdü. Daha sonra Melik Zâhir halifenin Bağdat'a dönmesi için hazırlıklara başladı. İmam Ahmed maiyetindeki sultanlık ordusuyla hareket etti ve Fırat nehrine gelince, Tatarların hücumuna maruz kaldı ve ancak eceli gelmeyenler canını kurtarabildi. İmam Ahmed'e gelince, bir daha ondan haber alınamadı..."

İbni İyas sözlerini şöyle sürdürüyor (I/102): "Daha sonra 660 (1261) yılında yine Abbas oğullarından İmam Ahmed adında birinin daha ortaya çıktığı ve Mısır'a geldiği haberi ulaştı. Sultan Baypars onu karşılamaya çıktı. Yine kadıları ve ulemayı ikinci kez topladı ve birincisinde yaptığını tekrarladı. Bu İmam Ahmed, Ali b. Ebû Bekir b. El-Halife Müsterşid b. El-Halife El-Müstahzir b. El-Halife Muktedi b. Mufhammed ez-Zâhire el-Abbasi el-Haşimi idi. Kadılkudat (başkadı) Taceddin bu nesebi inceleyip tastikledi ve böylece halifelik makamına oturtuldu. Bu İmam Ahmed de Melik Zâhir'in sultanlığını ikinci kez onayladı ve devlet erkanı mertebesine göre ona biat etti. Sonra sultan Mısır camilerinde hutbelerde halifenin adının okunmasını, basılan sikkelerde onun adının yazılmasını emretti ve halifenin adının hutbelerde kendi adından önce okunmasını ferman buyurdu. Halife ve ailesinin ihtiyaçları için akçe tahsis etti.. Böylece bu durum halifeliğin merkezinin Mısır'a taşınmasına yol açtı.. Memluk sultanları istedikleri zaman halife ile halk arasına set çekiyorlardı ve halife adı yalnızca göstermelikti. Bu durum Osmanlı sultanı Yavuz Selim'in 1517'de Memluklu devletine son verip Kahire'yi zaptına kadar böyle devam etti ve Kahire'deki son Abbasi halifesi Mütevekkil Alallah'ı beraberinde İstanbul'a götürdü. Böylece İslam dünyasının halifesi Osmanlı sultanı oldu. (A. F)

nehri sahilinde karşı karşıya geldi.[44] Bu Hocend nehri dediğimiz de

44 Yezdî: "Tohtamış-han 790'da Sahipkıran'ın üzerine yürüdü. Timur onun geldiğini haber alınca Semerkand ve Keş çerisi ile şeherden çıkıp Sağarç'ta karargah kurdu. Ordu toplamak için dört bir yana adamlar (tavaçı) gönderdi. O yıl kış öyle soğuk oldu ki, hiç kimse asla böyle bir soğuk görmemişti. Hava sürekli kapalıydı ve aralıksız kar yağıyordu. Bu arada Tohtamış-han'ın kumandanlarından İliğmiş Oğlan'ın bir miktar orduyla ileri gelip, Hocend nehrinden geçerek Açuk Zarnuk'da karargâh kurduğu haberi geldi. Hazret hemen atını istedi. Beyler yalvararak "Biraz sabredin, ordu toplansın, o zaman muzaffer bir şekilde atınıza binersiniz" dediler. Ama hazret bu sözü beğenmedi ve ordunun toplanmasını beklemedi. Aslında yollar karla kaplıydı. O kadar çok kar düşmüştü ki, atın karnına değiyordu. Tevekkül edip birkaç has nökeriyle birlikte düşmana doğru gece boyu yol aldı.." (*Zafernâme*, 122)

Murad Remzi: "Timur, Tohtamış-han'ı tahrik etmek için üç yıl süren İran seferi sırasında Sultan Ahmed'in ülkesi Azerbaycan'ı istila etti ve onu Bağdat'a kaçırdı; arkasından Gürcistan'i işgal ile Tiflis ve Dağıstan'a geldi. Maksadı, ülkesi sınırlarına yaklaştığı Tohtamış'ı tahrik etmekti. Fakat Tohtamış herhangi bir girişimde bulunmadı. İbni Arabşah'da da bu olaydan bahsedilmekte, fakat olayların yeri ve tarihi karıştırılmaktadır. Çünkü Tohtamış-han'ın bazı askerleri Kür nehrini geçerek Şabran'a gelmiş, burada Timur'un askerlerinin saldırısına uğramış, daha sonra Timur bu askerlerin canını bağışlayarak Tohtamış-han'a geri göndermiştir.

Timur bu olaydan sonra Erzurum tarafına gitti ve Tohtamış-han'ın ülkesi üzerine yürümeyi ileri bir tarihe erteledi. Oradan Isfahan üzerine yürüdü. Tohtamış-han ise tüm tahriklere rağmen sabretti. Ama kaderden kaçış yokmuş. Şöyle ki; Tüm Moğulistan'ı, Kaşgar, Tokmak, Issık-göl ve o civarı hakimiyeti altında tutan Kamerüddin-han Timur'un düşmanlarındandı. Timur'un yükselme döneminde aralarında pek çok savaş olmuştu. Timur'un karşısında tutunamayan Kamerüddin-han Tohtamış'a elçi göndererek işbirliği teklifinde bulundu ve yardım istedi. "Bana yardım etmekten başka çaren yok. Allah onun şerrini defetmeye yeterli gücü sana vermiş. Dünyayı ve insanoğlunu onun zulmünden son kurtarabilirsin" diye haber gönderdi. Tohtamış-han bu mektubu alınca zaten Cuci-han'ın ulusunun bir kısmı olan Harezm'in - ki kendi atalarının hâkimiyetindeydi, - Timur tarafından istila edilmesini de bahane sayarak Kamerüddin'in işbirliği teklifini kabul etti ve Türkistan ve Buhara üzerine büyük bir ordu sevk etti. Kamerüddin de diğer yandan harekete geçti. Türkistan üzerine yürüyen kol, Sığnak şehrine saldırıp Sayram'ı kuşatıp ele geçirdi. Timur'un oradaki valisi Hoca b. Ak-

Seyhun nehridir. Semerkand ise Seyhun ile Ceyhun arasındadır.[45]

İki ordu karşılıklı olarak birbirini kırmakta iken, savaşın seyri Timur'un askerleri aleyhine gelişmeye başladı. Timur'un ordusu çözülüp dağılmak üzereyken, Seyyid Bereke ortaya çıktı. Timur ona yüzlenip "Pirim, ordum kırılıyor" dedi. Seyyid ona "korkma!" dedi. Seyyid daha sonra atından inip yerden bir avuç kum aldı. Tekrar atına binip düşmana doğru ilerledi ve avucundaki kumu düşmanın yüzüne doğru üfleyip "Yağı kaçtı"[46] (Düşman kaçtı) dedi. Timur da Abbasî sesli[47] bu kahraman şeyhin sözlerini tekrarladı. Sanki "cut cut" diyerek susamış deveyi çağırıyordu.

Tohtamış'ın ordusu arkasını dönerek kaçtı. Timur'un ordusu peşlerine düşerek kılıçlarını kana doyurdular. Pek çok mal ve hayvanı ganimet olarak ele geçirip, birçok esir aldılar.[48]

---

buga şehri savunduysa da bırakıp kaçmak zorunda kaldı. Andican valisi olan Ömer Şeyh Mirza olayı duyunca ordusuyla harekete geçti. Timur'un diğer emîrleri de ona katıldı. Fakat Timur'un ordusu yenildi. Ömer Şeyh Mirza Andican'a, diğerleri Semerkand'a çekildiler. Kamerüddin'in ordusuyla birlikte Buhara üzerine yürüyen kol ise Harezm'e girip oradaki Timurî naipleri kovdular, ancak Buhara'yı alamadılar. Timur bu sırada Isafahan'da idi. Muzafferîleri kendi haline bırakarak hemen Semerkand'a doğru yola çıktı. Tohtamış-han ise Semerkand'a Timur'un Zincir Saray adını verdiği sarayını yakarak geri çekildi. Harezm de kısa süre sonra üçüncü kez Timur'un eline geçti." (*Vakâi'i Kazan ve Bulgar ve Mülûki't-Tatar*, I/559-464)

45 Sır-derya ve Amu-derya nehirleri.

46 Metinde böyle.

47 Yazar, Hz. Peygamber'in amcası Abbas kalın sesli olduğu için şeyhin sesini ona benzetmiştir.

48 İbni Tagrıberdi, Timur'un yükselmeye başlamasını şöyle anlatır: ".. ikincisi, Tatar hanı Tohtamış'la yaptığı savaştır. Onunla Türkistan'da Hocend nehri sahilinde karşı karşıya geldi. Savaş şiddetlendi ve Timur'un ordusunda zayiat arttı; hatta tamamen kılıçtan geçirip yenilmesine az kalmıştı. Tam bu sırada iman-ı kâmil Seyyid Bereke Timur'un yanına geldi. Tehlikeye maruz kalan Timur ona "Efendim, ordum kırıldı" dedi. Bereke ona "Korkma" deyip atından indi; yerden bir avuç çakıl alıp tekrar atına binerek yüksek sesle "Yağı kaçtı!" dedi ve Tohtamış-han'ın askerlerine doğru saçtı. Timur da Seyyid Bereke'nin sözlerini tekrarladı. Askerler her ikisinin bağırmala-

Bu Seyyid Bereke'nin kimliği konusunda ihtilaf vardır. Kimine göre Fas'tan Mısır'a göç etmiş, oradan Semerkand'a gitmiş, orada seyyid olmuş, saygı duyulan biri olarak itibar kazanmıştır. Kimine göre Medine'li, kimine göre ise Mekke'li idi. Öyle veya böyle, Mâverâünnehr'de ve Horasan'da en önde gelen kişilerdendi. Özellikle Timur bu gür sesli kişiden yardım istemiş, oda bu zor anında Allah'ın yardımıyla onu kurtarmıştır. Bir defasında Timur ona "Bana iyilikte bulun ve nezdimde sözü geçenlerden ol" demiş. O da ona "Emîr cenapları, Haremeyn-i şerifeyn vakıfları birçok yerde ve hatta Horasan'da Endhoy'da vardır. Ben evlatlarım bu ihsana layığız. Elime geçenler dişimin kovuğunu dahi doldurmuyor. Masraflarım çok. Benim ve evladımın hissesi şu vadideki kasabadan daha az, onu bana iktâ et" dedi. Timur da o kasabayı, civarını ve köylerini ona iktâ etti. Burası bugün dahi onun evladının ve torunlarının elindedir.

Ali Şir'le Timur arasındaki ihtilaflar

Sonra Ali Şir'le[49] Timur'un arası açıldı. Her iki taraf da birbirinin üzerine yürüdü. Timur onu gafil avlayıp baskın yaptı; yakaladı ve öldürdü. Böylece ülkeler Timur'a boyun eğdi; daha önce yüzünü başka yöne çevirip burun kıvıranlar ona gelip itaat ettiler.

---

rını işittiler ve tekrar toplandılar. Düşman ise arkasını dönüp kaçtı. Timur tekrar Tohtamış-han'ın ordusuna saldırdı. Kaçanlardan yetiştiklerini öldürdüler; pek çok ganimet aldılar ve böylece Timur Tohtamış-han'ın ülkesini ele geçirdi." (*en-Nücûmu'z-Zâhire*, 12/257)

49 İbni Tagrıberdi, Ali Şir'le Timur arasındaki savaşla ilgili şöyle der: "Onun savaşlarından üçüncüsü Mazendân (Mazenderân), Gilân, Rey ve Irak hâkimi Şir Ali'yle olanıdır. Timur onu mağlup edip, yakaladı ve öldürdü. Bütün topraklarını ele geçirdi." (*en-Nücûmu'z-Zâhire*, 12/259)

Mazendan: Taberistan'da bir vilayetin ismi.

Gilân: Kiylân ve el-Cebel de denilir.

Rey: El-Cibâl'da eski adı Raga olan büyük bir şehir.

Semerkand'da fitnecilerinin ve şuttârların[50] Timur'la olan savaşları; Timur'un onları sürülmüş tarlaya çevirmesi

Semerkand'da birçok fitneci taife vardı. Pehlivanlar, mızrakçılar, boksörler ve tabipler. Bunlar da tıpkı Kaysîler ve Yemânîler gibi[51] kendi aralarında iki gruba ayrılmışlardı. Bunların arasındaki düşmanlık ve çatışmalar çok eskiden beri vardı. Her bir taifenin başında bir reis bulunuyordu. Tabii taraftarlar, yardımcılar ve fedailer de vardı.

İnat ve muhalefetlerini bastırmak için Timur'un heybeti yeterli oluyordu, tabii kendisi veya naibi Semerkand'da ise. Ama Semerkand'dan ayrıldığında bu taifelerden biri ortaya atılıp naibi alaşağı ediyor veya onunla birlikte düzeni bozuyorlardı. Her defasında Timur geri döndüğünde düzenin ve asayişin bozulduğunu, makamının sallandığını görüyor, tekrar asıp kesmeye, yakıp yıkmaya başlıyor, insanları sürgün ediyor ve düzeni sağlıyor, sonra tekrar diğer devletleri dize getirmek için sefere çıkıyor, o gidince bunlar yine kavga ve desiselerine dönüyor, eski alışkanlıklarını icra ediyorlardı. Bu durum tam dokuz defa aynı şekilde tekerrür etmişti.

Sonunda bu fesatçı ve sahtekârların yaptıkları Timur'un canına yetti ve onları bir şekilde tuzağa düşürüp köklerini kazımaya karar verdi. Bir şölen tertipleyip, büyük küçük herkesi davet etti. Herkesi mesleklerine göre gruplara ayırdı. Fitnecileri ise reisleriyle birlikte ayrı bir yere koydu. Sonra onlara vaktiyle Keykubad oğlu

---

50 Şuttâr (شطار): Şâtır (شاطر) kelimesinin çoğuludur. Fesatçı, talancı, eşkıya anlamındadır. XIV. Yüzyılda gerek Semerkand civarında ve gerekse Horasan taraflarında oldukça kalabalık bir eşkıya grubu oluşturan Serbedâr (Arapça Serbedal)lar hareketi yaygınlaşmıştı. Bütün kötü yanlarına rağmen bu Serbedârlar 1365 yılında Moğol hâkimi İlyas Hoca Semerkand'a saldırdığında onu ve askerlerini şehre sokmamışlardır. Timur gerek Türkistan'da ve gerekse Horasan taraflarındaki Serbedârları tamamıyla ortadan kaldırmış ve etkisiz hale getirmiştir. İbni Battuta da bu Serbedârlardan söz eder ve Irak'ta "şuttâr" denilen bu tip insanlara Mağrib'de "sukûra" yani kuzgunlar dendiğini belirtir. (İbni Battuta, *Seyahatname*, I/559). Serbedârlarla ilgili daha detaylı bilgi için (72) dn. bakınız.

51 Bilâd-ı Şam'da sürekli birbiriyle çatışma halinde olan Kaysîler ve Yemânîler.

Anuşirvan'ın yaptığı gibi yaptı. Bir kenara da silahlı muhafızlar yerleştirdi ve onlara gönderdiği herkesin kellesini uçurmalarını tembihledi. Birinin oraya gönderilmesi öldürülmesi gerektiğinin işaretiydi. Sonra grupların reislerini çağırarak kendi eliyle şarap ikram etti ve en değerli hil'atlar giydirdi. Sıra fitnecilere gelince, bir tanesine şarap ikram edip hil'at giydirdikten sonra adamlarını yerleştirdiği tarafa geçmesini emretti. Adam o tarafa varınca hem üzerindeki hil'atı çıkarıyorlardı, hem de teninden ruhunu. Yani kellesini vücudundan ayırıyorlardı. Bu iş son kişinin kellesi alınıncaya kadar bu şekilde devam etti. Böylece fitnecilerin kökü kazınmış, soyları kurutulmuş oldu. Ülke de rahat ve huzura kavuştu. Bir daha da Mâverâünnehr'de bu tür hadiseler olmadı.

Semerkand'la Balahşan ve Hocend nehirleri arasındaki yerler

Semerkand ve vilayetleri yedi tümendir. Andigân[52] ise dokuz tümendir. Tümen dedikleri on bin savaşçı çıkaran yer anlamındadır. Mâverâünnehr'in en meşhur şehir ve en gözde yerlerinden olan Semerkand ve eski surları on iki fersah boyundaydı. Bu Cengizhan'dan önceki Sultan Celaleddin zamanındaydı.

Şehrin batı cihetindeki surun sınırında Timur'un kurup Dımaşk adını verdiği bir kasaba gördüm. Semerkand'a yarım günlük mesafedeydi. İnsanlar, günümüzde dahi Semerkand'ı kazıp Kûfi yazılı dirhemler ve paralar çıkarır, sonra sikkeleri eriterek gümüşünü alırlar.

Semerkand'a bağlı şehirlere gelince. Bunlardan birisi eskiden payitaht olan Merginân'dır.[53] Burasını İlek-han yönetirdi. "El-Hidaye" adlı eserin yazarı, değerli bilim adamı ve faziletli insan, Şeyh Burhaneddin Merginânî buralıdır. Bir diğeri, Seyhun sahilindeki Hocend'dir. Üçüncüsü Ceyhun sahili üzerindeki Tirmiz'dir.[54] Diğer

---

52 Andigân: Şimdiki Andican. Bununla birlikte Fergana'da ve Serahs vilayetinde Endgân adında birer köy vardır.

53 Fergana'nın en önemli şehirlerindendi. Günümüzde Tacikistan sınırları içinde kalmaktadır.

54 Tirmiz, Termez, Termiz gibi değişik şekillerde yazılmaktadır.

şehirleri Karşı olarak da bilinen Nahşeb, Keş, Buhara, Andigân vs. Bunlar en meşhurlarıdır. Balahşan vilayeti, Harezm bölgesi ve Saganiyan iklimi gibi geniş bölgeler ve vadiler de vardır. Burada yaşayan insanlara göre Mâverâünnehr'in doğu tarafı Turan, batı tarafı ise İran'dır.

Keykavus ve Afrasyab ülkelerini taksim edince, Turan Afrasyab'ın, İran ise Keykubad oğlu Keykavus'un hissesine düştü. Irak, İran'ın batısıdır.

Timur'un Mâverâünnehr şehirlerini ele geçirdikten sonra tasallut ve fetihlere başlaması

Mâverâünnehr şehirlerini fethedip, hükümdarlarına boyun eğdirdikten sonra, başka ülkeleri fethetmeye ve insanları kul haline getirmeye girişti. Vilayetlerdeki hükümdarları ağına düşürmek için türlü türlü hile ve desiselere başvurdu.[55] Önce Moğollardan bir kız alarak onlara damat oldu; barış anlaşması yaptı ve onları sakinleştirdi. Moğol hanı Kamerüddin'in[56] kızıyla evlendi ve böylece doğu komşuları olan Moğollardan gelecek tehlikeyi bertaraf etti. Zaten

---

55 Timur'un askeri faaliyetleri batıda Dımaşk, İzmir ve İtil, doğuda ise Ganj nehri ve Asya'nın orta kesimlerine kadar yayıldı. İktidarı ele geçirdikten sonraki hayatının büyük bölümü savaş ve fetihlerle geçti; fakat savaşlarında soygun, kötülük, tahrip ve katliamdan başka bir şey yoktu. Bu konuda Cengiz-han'ı geride bırakmıştı. Amacı tüm dünyayı ele geçirip yönetmekti. Bu fikir ona Moğol hükümdarı Cengiz-han'dan geçmişti ve yaptığı her iş bu amaca matuftu. Makedonyalı İskender'in çok daha önceleri söylemiş olduğu söz de ona atfedilir: "Bu dünya iki hükümdarın sahip olmasına değmez." (*Şihab*, 183) (A.F.)

56 Mâverâünnehr'de durum Timur'un lehine gelişip, tüm yönetimi ele geçirirken, Doğu Çağatay Hanlığı'nda durumlar tamamıyla değişmişti. Duglat kabilesinden Kamerüddin adlı birisi 1370'de Tuğluk Timur'un oğlu İlyas Hoca'yı katledip iktidarı gasp etmiş ve kendisine "han" unvanı almıştı. Doğu Çağatay Hanlığı'nda Duglat kabilesinin önemli bir ağırlığı vardı. Timur, Kamerüddin'den kurtulmak için onu Orta Asya'da uzak bölgelere kadar takip etmiş, Issık-göl ve İli nehri sahillerine kadar gelmiş, fakat Kamerüddin'in kızlarından biriyle evlenmenin dışında bir şey elde edememişti. (*Şihab*, 177) (A.F.)

onunla Moğollar arasında bir fark yoktu. Çünkü etnik mensubiyet, sıhrî akrabalık ve komşuluk her iki taraf için de ortak noktalardı. Cengiz-han'ın Tevrat'ı durumundaki Yasa, her iki devlette de yürürlükteydi. Böylece onların şerrinden emin olmuş; hile ve zararlarını etkisiz hale getirmişti.

Civar bölgeleri ve öncelikle Harezm'i ele geçirme planı

Timur, Moğolların belasından emin olduktan ve sınırlarını barış anlaşması ile güvenlik altına aldıktan sonra Harezm devletleri üzerine yürüme kararı aldı. Bu bölgede bulunan devletler batı yönende Şam'la sınırdaş idiler ve Şeriatla yönetiliyorlardı. Alt taraflarında vilayetlerin en büyüğü durumundaki Curcan[57] vardı. Bu vilayette büyük ve önemli şehirler bulunuyordu ki, önemli ilim adamları, şairler, veliler, edebiyatçılar ve büyük şahısların dışında, maden yatakları mevcuttu. Hem sapıklık hem de hidayet yolunda olan insanların çokça bulunduğu bir yerdi. Toprakları mümbit, mahsulü bol; faziletli kişilerinin yüzleri nurlu idi. Ülkenin başında Hüseyin Sûfî adında biri vardı. Ehl-i sünnet itikadına bağlıydı. Evlerin tamamı kerpiç ve tuğladan yapılmış olduğu için Mâverâünnehr şehirleri görünüş itibariyle birbirine yakındır.

Harezm halkı letafette Semerkand halkı gibidir, ama gösteriş ve zarafette edibâne ve şairâne tavırlarıyla Semerkanlılardan daha ileridedirler. Fen ilimlerinde, güzel sanatlarda da üstündürler. En üst düzeyden sıradan insana kadar herkes musiki ve şarkıya ilgi duyar. Söylendiğine göre orada bir çocuk beşikteyken ağlasa veya "ah" dese, bu halk arasında "dûgâh" makamı olurmuş.

Timur Harezm'e geldiğinde Hüseyin Sûfî orada yoktu.[58] Civarı yağmaladı ve elinin yetiştiği her şeyi aldı, ama ülkeyi zapt etmedi;

---

57 Curcan: Acem yurdunda Mazenderân'a bağlı tarihi bir kasabadır. Birçok ilim adamı çıkarmıştır, fakat uzun zamandır yıldızı söndüğü için önemini kaybetmiştir. (Sehemî, *Tarih-i Curcan*) (A.F.)

58 Yezdî: "(Kat ve) Hevak vilayetinin zekatını beş altı yıldır Hüseyin Sûfî alıyordu. Bu Hüseyin Sûfî, Kongrat kabilesinden Tongday'ın oğluydu. Harezm vilayetinin hâkimiydi. Timur durumu öğrenince, Hüseyin Sûfî'ye elçi gön-

zaten böyle bir derdi de yoktu. Daha sonra ordusunu toplayarak ülkesine döndü.[59]

Timur'un Harezm'e ikinci kez gelişi

Timur, daha sonra bir kez daha savaş kemerini bağlayıp, tam teçhizatlı olarak kalabalık bir orduyla Harezm üzerine yürüdü.[60] Harezm hâkimi yine orada değildi. Timur da Hüseyin Sûfî'nin güzel yeğenini oğluyla evlendirdi.[61] Timur, şehri kuşatıp zorlayarak,

---

derip şöyle dedi: "Hevak ve (Kat) zekatı Çağatay ulusuna aittir ve sense hakkın olmadığı halde bu zekatı alıyordun. Ona el sürmeyesin ve bizim adamımıza veresin ki, dostluğumuz bozulmasın" dedi. Fakat Hüseyin Sûfî "Ben bu vilayeti kılıçla aldım, benden de kılıçla alsınlar" diye cevap verdi. Bunun üzerine Timur Harezm'e doğru yola çıktı. Mevlânâ Celaleddin Keşî (Kâşî) Timur'un yanındaydı. Ona "Eğer siz varırsanız, Müslümanlar endişelenirler. Ben varıp nasihatte bulunayım ki, size itaat etsin" dedi. Timur bunu kabul etti. Keşî, Hüseyin Sûfî'ye varıp, ayet ve hadislerden deliller göstererek ikna etmeye çalıştıysa da faydası olmadı. Üstelik Hüseyin Sûfî onu hapsetti. Timur bunu öğrenince ordunun toplanmasını emretti. Yedi yüz yetmiş üç, sıçkan yılının bahar ayında (1372) Timur'un ordusu toplandı." (*Zafernâme*, 72)

59 Timur, 1372'de Harezm'e düzenlediği bu ilk seferinde birçok şehri istila etti ve başkent yakınında Harezmlilerle şiddetli bir çatışmaya girdi. Harezmliler yenildiler ve Hüseyin Sûfî öldü. Yerine geçen kardeşi Yusuf Sûfî, Timur'u hoşnut etmek için Harezm'in yönetimine atanan Muhammed b. Cihangir b. Timur'un vekili olmayı kabul etti. Böylece Timur tekrar Semerkand'a döndü. (*Şihab*, 173) (A.F.)

60 Timur'un 1373'de Harezm'e düzenlediği bu ikinci seferin sebebi, Sultan Yusuf Sûfî'nin verdiği sözleri tutacağından emin olmamasıydı. Timur Harezm'e gelince Yusuf Sûfî bağışlanması talebinde bulundu ve böylece ittifak sağlandıktan sonra Timur geri döndü.

61 Timur'la barış anlaşması yapılmasının sebeplerinden biri, Yusuf Sûfî'nin yeğeni Hanzâde-begim'in Timur'un oğlu Cihangir'le evlenmesiydi. Yusuf Sûfî, yeğeni Hanzâde-begim'i cihazı ve hediyelerle birlikte iyi niyetini göstermek amacıyla Semerkand'a gönderdi. Hanzâde-begim ile Cihangir'in düğünü Semerkand'a muhteşem bir törenle yapıldı ve nikahları şeriata uygun olarak kıyıldı. Timur 1374'de beylerinden üçünü hediyelerle birlikte prensesi Semerkand'a getirmeleri için göndermiş, Hanzâde-begim Semerkand'a yak-

adam akıllı sıkıştırdı. Şehir halkı korkudan ne yapacağını şaşırmıştı. Şehir âyanlarından biri ileri atılarak Timur'un huzuruna geldi. Yusuf Sûfî'nin nezdinde itibarlı kişilerden biriydi. Hasan Suric adındaki bu tacir kişi, Timur'dan bu kuşatmayı kaldırmasını rica etti. Timur, istediği esirler ve yapacağı yağmalara karşılık olarak da iki yüz katır yükü gümüş para talep etti. Tacir yalvar yakar bu miktarı dörtte bire düşürdü ve parayı da kendi cebinden ödedi. Anlaşılan miktar tartılarak kendisine teslim edildi ve böylece Timur kuşatmayı kaldırıp, şeytan askerlerine yağmayı yasaklayarak Semerkand'a doğru yola koyuldu.[62]

Kendisini asılmaktan kurtaran Herat hâkimi Gıyâseddin'e mektup göndermesi

Daha sonra "Allah her kulunun başına bir kötüyü tasallut etmiştir" diyerek kendisini ölümden kurtarıp hizmetine alan ve imkânları ölçüsünde iyi muamele eden Herat hâkimi Gıyâseddin'e mektup gönderdi ve onun yaptığı iyiliklere karşı ülkesine kastedip tahrip etmeyi kafasına koydu.

Melik Gıyâseddin Timur'un mektubuna verdiği şifahî cevapta "Sen benim hizmetkârım değil miydin? Sana iyi davranıp, ihsan eteğimi açmayıp nimetimi esirgedim mi? Ama sen, ihanet ettin, öldürdün, kanunları bozdun, yapacaklarını yaptın ve şu anda da

---

laştığında Timur'un haremindeki pek çok kadının yanı sıra, beylerinin hanımlarından oluşan kalabalık bir grup tarafından karşılanmıştı. (*Şihab*, 175) (A.F.)

62 Yezdî: "O sırada Huttelanlı Keyhüsrev'i yakaladılar. Oğlu Muhammedbek, Hızır Yasurî'nin oğlu İshak ve Mahmudşah Buharî kaçıp Harezm'e vardılar. Yusuf Sûfî'ye "Timur bek'in sözüne itimat etmeyesin" dediler ve iğvalarla onu Hazreti Sahipkıran'a itaat edenler dairesinden çıkardılar. O da onların sözünü dinledi ve muhalefet etmeye başladı. Verdiği sözü bozarak Kat şehrini yağmaladı ve insanları kılıçtan geçirdi... Bunun üzerine Hazreti Sahipkıran 764 yılı Ramazan ayında (Ocak 1373) Karşı'ya geldi. Ordu toplandıktan sonra Hazreti Sahipkıran saadet yüzünü Harezm tarafına çevirdi. Yusuf Sûfî yaptığı işten pişman oldu. Yalvarıp yakararak emân diledi ve Hanzâde'yi çeyiziyle birlikte göndermeyi kabul etti. Hazreti Sahipkıran da lutf-u keremi ile onun hatasını bağışlayıp döndü." (*Zafernâme*, 75)

aynı şeyi yapıyorsun. Kaldı ki ben seni kırbaçlanmaktan ve asılmaktan kurtarmıştım. Eğer yapılan iyiliği bilmeyecek biriysen, hiç olmazsa iyiliği bilen köpek gibi ol!"

Timur Ceyhun'u geçti ve Gıyâseddin'in üzerine yürüdü. Gıyâseddin'in onun karşısına çıkacak kadar ordusu yoktu. Haşemine ve köylerde yaşayan ahaliye haber gönderdi. Onlar da hayvanlarıyla gelip Herat çevresinde toplandılar. Ahırları ve ahalinin sığındığı kampları çevreleyen hendekler kazdırıp, kaleye bekindi. Bununla başındaki belayı defedebileceğini zannetti ki, aklının kıtlığı ve basiretsizliğinin en büyük delili de budur.[63]

Timur ise onu kuşatma altına almayı veya kendisiyle savaşa girmeyi aklından dahi geçirmedi. Aksine çevresini askerle çember içine aldırdı ve orada tehlikeden uzak günlerini geçirmeye başladı.[64]

---

63 Yezdî: "... Melik Gıyâseddin kaçıp kale içine girdi. Timur'un askerleri onun halkından iki bin kişiyi yakalayıp Hazreti Sahipkıran'ın huzuruna getirdiler. Hazreti Sahipkıran onları affetti ve "Mektuplar yazıp bunlarla şehre gönderin!" dedi. Mektupta şunlar yazılıydı: "Kim evinde oturur ve surlar üzerine çıkmazsa, canına dokunulmayacaktır. Kim dışarı çıkıp savaşırsa, günahı kendi boynunadır." Mektubu o kişilere verip "Mektubu halka gösterin!" diye tenbihleyerek şehre gönderdiler. Şehir halkı mektubu görünce evine çekildi. Melik Gıyâseddin iç kaleye çekilip, kapıları kapatmakla şehri koruyabileceğini zannetti. Halka toplanıp kendisine yardıma gelmesini duyurduysa da, kimse sözünü dinlemedi ve evinden çıkmadı. Gıyâseddin bu durumda şehri korumanın mümkün olmadığını anladı ve Hazreti Sahipkıran'a boyun büküp af dilemekten başka çare olmadığını gördü. Anası Sultan Hatun'u – ki Tagay Timurhan'ın kızıydı, - ve büyük oğlu Pir Muhammed'i İskender Şeyhî ile birlikte Hazreti Sahipkıran'ın huzuruna gönderdi. Hazreti Sahipkıran onları izzet ikramla karşıladı ve genç şehzâdeye hilat giydirip altın bir kemer verdi. Onları geri gönderirken, "Melike söyleyin, şehirden çıkıp gelsin ve bizi görsün; aksi halde şehri savaş yoluyla alırsak, çok kişi ölür ve Müslümanların malları ve canları telef olur ki, sorumlusu kendisi olacaktır" dedi. Melik Gıyâseddin Pazar günü hisardan çıkıp geldi ve Sahipkıran'ın dîdarına müşerref oldu. Yaptıklarından dolayı özür diledi. Hazret onu bağışladı; hilat ve altın kemerle ödüllendirip şehre geri gönderdi.. Bu fetih, Tavuk yılı, Muharrem ayında, 783'de (Nisan 1381) gerçekleşti." (*Zafernâme*, s. 91) (Nizameddin Şâmî, *Zafernâme*, 114-116'da ayne şeyleri anlatır)

64 Gıyâseddin 1381'de Herat'ı kuşatan Timur'a karşı koyamadı. İbni Arabşah'ın kaydından Timur'un şehri ele geçirdikten sonra Gıyâseddin'i esir ederek

Düşmanı ise bolluktan sonra darlığa düşmüş; insanlar ve hayvanlar telef olmaya başlamıştı. Kıtlık baş göstermişti ve insanlar zengin-fakir demeden ölüyorlardı. Sonunda Gıyâseddin Timur'dan bağışlanma diledi. Vaktiyle ona iyilik ettiğinden bu kötülüğe maruz kaldığı için asıl suçlunun kendisini olduğunu anlamıştı. Yine de vaktiyle kendisine yaptığı iyilikleri hatırlatarak, eski kadirdanlığın hatırına verdiği sözü yemin etmek suretiyle teyit etmesini istedi. Timur, aralarındaki eski kadirdanlığını göz önünde tutacağı, kanını akıtmayacağı ve şehrini tahrip etmeyeceği konusunda yemin etti. Bunun üzerine Gıyâseddin dışarı çıkıp huzuruna vardı. Daha sonra Timur şehre girdi ve müstahkem kaleye çıktı. Gıyâseddin de yanındaydı. Çevresi Herat askerleri ve ileri gelenleri tarafından sarılmıştı. Herat hâkiminin beylerinden biri ona gaflet anında Timur'u öldürmesini işaret etti ve "ben kendi canımı ve malımı Müslümanlar için feda edip bu topalı öldüreceğim, ne olursa olur" kabilinden bir söz söyledi. Fakat Gıyâseddin onun işaretini görmezden geldi. "Allah Teâlâ kulları üzerinde tasarruf hakkına sahiptir; dilediğini yapma hakkı vardır. Kaderden kaçış yok. Kaderin önüne geçmek mümkün değil" diyerek kendisini Allah'ın iradesine teslim etti. Merhum babasının vaktiyle kendisine verdiği nasihati hatırlayıp, onun söylediklerinin doğru olduğunu anladı, ama artık iş işten geçmiş, ok yaydan fırlamıştı.

Bu soykanın Şeyh Zeyneddin Ebû Bekr el-Havafî ile görüşmesi

Horasan'a geldiği sıralarda Havaf[65] kasabasında Allah'ın lütf-u keremine mazhar olmuş, ilmiyle amel eden, zahiri keramet sahibi, açık sözlü, Allah'la dostluğu iyi, Zeyneddin Ebû Bekr[66] adında bir

---

Semerkand'a götürdüğü anlaşılıyor, ama diğer tarihî kaynaklar onun komşu bir şehre kaçtığını; daha sonra Timur'un onun af talebini kabul edip tekrar şehrine iade ettiği belirtilmektedir. (*Şihab*, 187) (A.F.)

65 Tarihî kayıtlara göre Horasan'da Nisabur şehrine bağlı bir kasaba.

66 Şeyh Zeyneddin Ebû Bekr Tayabâdî, takvâ sahibi büyük âlimlerdendi. Timur'a çok nasihatlerde bulunmuştur. Timur-Şeyh görüşmesinden bah-

şeyh vardı. Timur onu görmek amacıyla bir grup insanla birlikte dergahının yolunu tuttu. Şeyhin müritleri Timur'un kendisini ziyarete geldiğini ve şahsını görmek, hayır duasını almak istediğini haber verdiler. Şeyh ağzını açıp bir kelime söylemediği gibi, zikirden başını da kaldırmadı. Timur şeyhin dergahına gelince atından indi ve huzuruna girdi. Şeyh, her zamanki gibi seccadesinin üzerinde zikirle meşguldü. Timur ona doğru ilerleyince ayağa kalktı. Timur, hemen şeyhin ayaklarına kapandı. Şeyh iki elini onun sırtına koydu. Timur (daha sonraları) şöyle dedi: "İyi ki şeyh ellerini hemen sırtımdan kaldırdı. Yoksa göğün üstüme ağdığını ve gökle yer arasında ezilip kaldığımı sanmıştım."

Timur daha sonra bu faziletli insanın karşısına dizlerini bükerek edepli bir şekilde oturdu. Timur sohbet sırasında tartışma babından değilse de, soru sorma kabilinden şöyle dedi:

"- Şeyh hazretleri! Neden hükümdarlarınıza adalet ve insafı emredip, zulüm ve zorbalığa meyletmemelerini öğütlemiyorsunuz?"

Şeyh, şu cevabı verdi:

"- Emrettik ve defalarca söyledik. Emredileni dinlemedikleri için sen onların başına musallat edildin!"

Timur bu sözle kendisine vazife verildiğini düşündü. "Kâbe'nin Rabbine yemin ederim ki, artık dünya benimdir" dedi.

İşte daha önce ileride kendisinden bahsedilecektir dediğimiz şeyh budur.

Timur daha sonra Herat hükümdarını yakalayarak, malına el koyduktan başka şehirlerini tek tek ele geçirdi ve ganimetlerle birlikte Semerkand'a döndü. Sultan Gıyâseddin'i minareye hapsetti.[67] Başına muhafızlar dikti ve arkadaşlarına azgın bir zebaniye göz kulak olur gibi dikkatli olmalarını tembihledi. Çünkü kanını dökme-

---

seden tezkirenâmelerde Şeyh'in bu sohbet sırasında Timur'a "meleklerin Horasan'ın anahtarını onun eline verdiğini" belirtip, "Bu memleketi Sultan Gıyâseddin'in zulmünden kurtaracaksın" dediği anlatılmaktadır. (*Şihab*, 187) (A.F.)

67 Kahire baskısında "şehre hapsetti" şeklinde (A.F.)

yeceğine dair yemin etmişti. Gerçi kanını dökmedi, ama hapiste açlıktan ve susuzluktan öldürdü.[68]

Tekrar Horasan'a gelip Sicistan valiyetini tahrip edişi

Sonra Sicistan'dan[69] intikam almak için tekrar Horasan'a döndü. Sicistan halkı Timur'un huzuruna çıkarak barış talebinde bulundu.

---

68 Gıyâseddin, 1381'de Herat'ı işgal eden Timur'a karşı koyamadı. İbni Arabşah'ın kaydından Timur'un şehri ele geçirdikten sonra Gıyâseddin'i esir alarak Semerkand'a götürdüğü anlaşılıyorsa da, bazı kaynaklar Gıyâseddin'in komşu bir şehre kaçtığını; Timur'un onun af talebini kabul edip tekrar tahtına iade ettiğini belirtmektedirler. Örneğin Şerefüddin Ali Yezdî, Sebzevâr'da Timur'un adamı Ali Müeyyed'i kuşatma altına alan Vali ve Veli beylere karşı ordu toplanırken, "Melik Gıyâseddin ordusuyla Herat'tan geldi" demekte; Turşiz şehrinin fethi sırasında ise kale kapılarını kapatan Sedidîler için Timur'un daha önce kaleyi onlara veren Gıyâseddin'e "Bunlar senin askerlerindi ve bu kaleyi onlara sen vermişsin. Sen bize itaat ettin de neden bunlar kaleyi teslim etmiyorlar?" dediğini, onun da "Ahmaklıklarından" cevabı verdiğini kaydetmektedir. (*Zafernâme*, 94-96). Bu kayıttan Timur'un Melik Gıyâseddin'i Semerkand'a götürmediği ve orada açlıktan öldürmediği sonucu çıkarılabilir; ama daha sonraki sayfalarda Timur'un Semerkand'a dönerken yanında Melik Gıyâseddin ve oğlunu da götürdüğü bildirilmektedir: "Horasan yurdu muhaliflerin endişesinden kurtuldu. Emîrzâde Miranşah'ın adamlarını ol vilayetlere daruga ve hâkim koydular. Ve Hazret devlet ve ikbal ile Semerkand'a doğru yola koyuldu. Tahtına oturduktan sonra Ali bek'i ve Malik Gıyâseddin'in oğlu Gurî bek ve ağabeyi Muhammed'i elleri kolları bağlı halde Andican'a Ömerşeyh Mirza'nın huzuruna gönderdi. .. Melik Gıyâseddin'i oğlu Pir Muhammed'le Semerkand'da hapsetti." (Yezdî, *Zafernâme*, s. 97) Bu kayıtlardan İbni Arabşah'ın tarihleri birbirine karıştırdığı anlaşılmaktadır. Timur can güvenliği sözü vermesine rağmen Gıyâseddin'i tutuklayıp Semerkand'a götürmesinin sebebi muhtemelen Yezdî'de anlatılan şu olaydır: "O kış Herat vilayetinde takdir-i ilahi türünden tuhaf bir olay oldu. Melik Fahreddin oğulları Pir Muhammed ile ağabeyi Herat'da idiler. Melik Gıyâseddin onları adam yerine koymadığı için son derece zor günler geçiriyorlardı. Hazreti Sahipkıran Horasan'ı aldıktan sonra bu ikisi onun huzuruna gelip "Bizler Melik Gıyâseddin'le ağabey-kardeş çocuklarıyız. Halbuki o atamızdan kalan mal mülkümüzü elimizden alıp, bizi bir lokma ekmeğe muhtaç etti" dediler. (*Zafernâme*, s. 97]

69 Diğer adı Sistan'dır. Yakut Hamevî, Sicistan'ın başkentinin Zernec olduğunu ve Herat'a on günlük mesafede bulunduğunu belirtmektedir. Sicistan'ı ziyaret eden Sykes, Timur'un yaptığı tahribatların bazı izlerinin hâlâ durduğunu belirtir. (A.F.)

Timur, kendilerine silah vermeleri şartıyla tekliflerini kabul etti. Bunun üzerine halk bu beladan kurtulacakları ümidiyle ellerinde silahları çıkarıp teslim ettiler. Timur, şehirde silah kalmadığı konusunda onlara yemin ettirdi. Şehrin gerçekten silahtan arındırıldığına kâni olduktan sonra askerlerine saldırı emri verdi. Şehri baştan aşağı yakıp yıktılar. Ne bir ev, ne bir ağaç, ne de nefes alan bir baş kaldı. Şehirde söz söyleyecek veya cevap verecek kimse kalmadığı için oradan ayrıldı. Bu fiilinin sebebi, vaktiyle bu şehir halkından birisi tarafından yaralanmış olmasıydı.

Dımaşk'ta Çakmakiye Medresesi'ne[70] yerleşen Kirmanlı şeyh ve fakih Zeyneddin Abdullatif b. Muhammed b. Ebu'l Feth, 833 (1329) yılında bana Sicistan katliamından orada olmadığı için veya ölü numarası yaparak yahut Allah'ın lutfuna mazhar olarak kurtulmayı başaranların Timur'un çekip gitmesinden sonra geri döndüklerinde Cuma namazı kılmak istediklerini, fakat haftanın günlerini şaşırdıklarını ve Kirman'a bir adam gönderip hangi tarihte bulundukları öğrenene kadar Cuma'yı şaşırdıklarını anlatmıştı.

Bu gaddarın Sebzevâr vilayetine gelip itaat altına alışı ve şehir valisinin itaat arz etmek üzere huzuruna gelişi

Sicistan'dan intikamını aldıktan sonra ordusuyla Sebzevâr şehrine geldi.[71] Şehir hâkimi Hasan el-Curî bağımsızdı ve Rafızî idi. İtaat etmekten ve Timur'un huzuruna imkanı nispetinde hediyeler ve hizmetkârlarla birlikte gelmekten başka şansı yoktu. Timur onu şehrinin başında bıraktı ve ikramda bulundu.

---

70 Çakmakiye Medreresi: Memluklu sultanının H. 822 (1419) yılında Dımaşk'a vali olarak atadığı Seyfeddin Çakmak tarafından yaptırıldı. Seyfeddin iki yıl sonra öldürüldü. Medrese, Emevî Camii'nin kuzeyinde, Zahiriye Medreresi ile Sahaladdin Eyyubî'nin türbesinin doğusunda yer almaktadır ve günümüzde Arap Epigrafi Müzesi olarak kullanılmaktadır. (A.F.)

71 Timur, 1383 yılı Ramazan ayında ordusuyla Sebzevâr'a geldi. Şehre girdikten sonra ahaliyi kılıçtan geçirdi. Sağ kalan esirlerden iki bin tanesini birbirinin üzerine dizip aralarını çamur ve helikle doldurarak kuleler yaptı. Amacı, kendisine isyana yeltenenlerden nasıl intikam aldığını göstermekti. (*Şihab*, 190) (A.F.)

FASIL

Timur, birinin evine misafir olduğunda onun soyunu sopunu sorar ve bunları aklında tutardı. Sonra da ona "Ülkeleri fethettiğim ve bağımsız hükümdarlığımı kurduğum haberini aldığın zaman bana gel ve soyunu sopunu hatırlat. Seni ödüllendiririm" derdi. Gerçekten şöhreti dört bir yana yayılınca her taraftan insanlar ziyaretine gelerek soyunu sopunu söylemeye başladı. O da her birini mevkisine göre ağırlayıp, mertebesine göre ihsanlarda bulundu.

Bu eşkıyanın Sebzevâr'daki eşkıya taifenin reisi Şerif Muhammed'e yaptıkları

Sebzevâr'da şuttârlardan Seyyid Muhammed Serbedâl[72] adlı şerîf bir kişi vardı. Bu adamın çevresindekilerin tamamı eşkıya takımındandı ve kendilerine Serbedâl diyorlardı. Bu Seyyid Muhammed, övülecek faziletlere sahip meşhur biriydi. Timur "Ben buraya onu görmek için gelmişim; onu mutlaka görmeliyim. Çünkü sahip olduğu ilme ihtiyacım var" dedi. Bunun üzerine onu çağırdılar. Seyyid Muhammed huzuruna girince Timur ayağa kalkıp güler yüzle karşılayarak onunla kucaklaştı; izzet ikramda bulunup yanına oturttu.

Sohbet sırasında Timur şu mealde sözler söyledi:

"- Seyyid cenapları! Bana Horasan'ı nasıl kurtaracağımı, nasıl ele geçirip, uzak ve yakın bölgelerini nasıl kontrol altında tutacağımı

---

72 Bu kelimenin doğrusu "serbedâr"dır: (سربدار). Irak taraflarında "serbedâl" denildiği için İbni Arabşah bu şekilde yazmıştır. Serbedâr, Horasan'ın büyük kısmını zapteden maceraperest çete reislerinin lâkabıdır. Onlara tâbi olanlara da Serbedârî denilirdi. Serbedârîler Şii dervişlerin şiddetli etkisi altında idiler. İlhanlı hanı Ebû Said'in ölümünden sonra çıkan kargaşa ve boşluktan faydalanılarak önce eşkıyalıkla başlayan hareket daha sonra devlet haline dönüşmüştür. Handemîr, "serbedâr" kelimesinin bu çetenin ilk reisi olan Abdurrezzak'ın "be merdî ser-i hôd ber dâr dâden hezâr bâr bihter ki be nâmerdi be katli resîden" (erkekçe başını darağacına vermek, alçakça katledilmekten bin kere daha iyidir" sözünden alındığı görüşündedir. Serbedârlar devleti, tam bir Şii devleti idi.

söyler misin? Bu işin üstesinden nasıl gelebilir, bu sarp yokuşu nasıl aşabilirim?"

Seyyid şu cevabı verdi:

"- Emîr cenapları! Ben meteliksiz ve önemsiz bir insanım. Hz. Peygamber'in ailesi nerde, benim gibi fuzulî biri nerde? Her ne kadar bana "şerîf" diyorlarsa da, başındaki sineği bile kovmaktan âciz bir insanım. Felaket çeşmelerinden su içmeye takatim yok. Ben kim oluyorum ki, bir hükümdarın çıkarını gözetecek nasihat vereyim? Hükümdarların arasına giren veya onlardan uzak duran yahut işlerinde onlara karşı çıkan veya onlarla alay eden kişi, iki denizin kesişme noktasına düşen yahut iki boynuzun arasında kalan kişi gibidir. Bigane dilde konuşan kişi çok tuhaf şeyler söyler. Me'mun'la değirmenci arasında ne kadar fark vardır?"

Timur:

"- Bana yolu göstermek ve gerçeğe giden kestirme yolu bildirmek zorundasın. Eğer senin görüşünü alarak bu yokuşu aşacağım fikir ve ferasetine sahip olmasaydım ve sen de bu bilgiye sahip bulunmasaydın, ne ağzımı açar bir kelime eder, ne de gelip senden yardım isterdim. Benim ferasetim İyasî,[73] hükümlerimse kıyasîdir."

Bunun üzerine Seyyid şu soruyu sordu:

"- Emîr cenapları! Sözümü tutacak, söylediğimi yapacak mısın?"

"- Sana danıştıysam, söylediğini yapmak içindir, sana yakın olduysam, seninle birlikte yürümek içindir" diye cevap verdi Timur.

"- Eğer işlerinin yolunda gitmesini istiyor ve zorlanmadan saltanatını genişletmek istiyorsan, - diye söze başladı Seyyid, - bu memleketlerin feleğinin kutbu, yolların kesişme noktasının merkezi Hâce Ali b. Müeyyed et-Tûsî'ye gideceksin. Eğer zahiren yüzüne bakarsa, bâtını da seninle birliktedir. Eğer yüzünü senden çevirirse, bir başkasının sana hiçbir faydası olmaz. Huzuruna çağırıp gönlünü almaya çalış. Biraz zorla. Çünkü sert biridir. İçi dışı

73 Kadı İyas b. Muaviye'ye atıf. Bu adam son derece isabetli ferasetleri olan zeki biriydi ve Ömer b. Abdülaziz zamanında kadılık yapmıştı. (A.F.)

birdir. İnsanların sana itaat etmeleri onun itaatine bağlıdır; herkes onun işaretiyle iş yapar. O ne yaparsa onu yapar, o yürürse yürür, o nereye giderse oraya giderler."

Bu adam, biraz önce sözü edilen Hâce Ali'yi kastediyorum, Şii idi. Hz. Ali taraftarıydı ve kestirdiği sikkelerin üzerine on iki imamın adını yazdırır, onların isimlerini zikrederdi. Son derece zeki ve tedbirli biriydi.

Seyyid Muhammed sonra sözlerine şöyle devam etti:

"- Emîr cenapları! Hâce Ali'yi çağırt. Eğer davetine olumlu cevap verir de gelirse, kendisine izzet ikramda kusur etme. Saygıda ve şahsını yüceltme konusunda elinden geleni yap. O, bunu senin lehine aklında tutacak ve unutmayacaktır. Saygı, hürmet ve ihtiram konusunda büyük hükümdarlara nasıl davranılırsa o şekilde davran ve haşmetine yakışacak hiçbir şeyi ondan esirgeme. Çünkü bunların hepsi senin hürmet ve azametinin lehine geri dönecektir."

Seyyid, Timur'un huzurundan çıktı. Sözü edilen Hâce Ali'ye bir adam göndererek, kendisi için her şeyi ayarladığını, Timur tarafından biri geldiğine itaatten baş tartmamasını ve huzuruna varmak için hemen yola çıkmakta acele etmesini; ona göstereceği ikbal ve güler yüzün kendisine mal ve sosyal mevkii itibariyle fazlasıyla geri döneceğini bildirdi. Bunun üzerine Hâce Ali hazırlıklarını yaptı; hediye ve peşkeşlerini hazırlayıp Timur'un katından gelecek kişiyi beklemeye başladı. Hatta kendi adını ve emrine gireceği kişinin adını taşıyan sikkeler bile kestirdiği gibi, Cuma hutbelerinde onun (yani Timur'un) adını okuttu.

Sonunda Timur'un katından gelen elçi, derin saygı ifadeleri ve şirin sözler içeren mektubu sunduğunda, sevinçten yüzünde gülücükler peyda oldu; hemen yola koyuldu ve mesafenin uzaklığına rağmen yol meşakkatini aklına bile getirmedi.

Timur'a onun gelmekte olduğu haber verilince, bazı beylerini, ulamayı ve askerlerini onu karşılamaları için gönderdi. Sanki yeni bir hükümdarlığı fethetmiş gibi sevindi. (Hâce Ali) gelince, çok değerli hediyeler, ender bulunan eşyalar, hükümdarâne ve Hüsrevâne

takdimeler sunarak, onu öylesine yüceltti ve öyle büyük ikramlarda bulundu ki; vilayetine tekrar hâkim olarak iade ettiği gibi, hukukunu gözetmeyi de ihmal etmedi.[74]

Horasan'da itaatini arz edip etek öpmek için Timur'un huzuruna koşmayan hiçbir şehir hâkimi, hiçbir müstahkem kale emîri veya herhangi bir âyân kalmadı. Bunların en önde gelenleri Bâverd (Ebiverd) hâkimi Emîr Muhammed ve Serahs hâkimi Emîr Abdullah'tı. Böylece Timur'un şöhreti ve heybeti ufukları tuttu; Mazenderân, Kiylân, Rey ve Irak diyarına yayıldı. İnsanları, emîrleri, uzakta ve yakında olanları ve özellikle Şah Şücâ'yı bir endişedir aldı. Tüm bu olaylar, Emîr Hüseyin'i öldürdükten sonraki iki yıl gibi kısa bir sürede gerçekleşti.

Irak-ı Acem hükümdarı Şah Şücâ ile yazışması

Horasan diyarını itaat altına alıp, uzak ve yakında kim varsa hepsi gelip etek öptükten sonra, Irak-ı Acem ve Şiraz hükümdarı Şah Şücâ'ya bir mektup göndererek, itaat etmesini, ayrıca hediyeler ve hizmetkârlar göndermesini istedi. Gönderdiği mektupta mealen şöyle deniliyordu:

"*Allah Teâlâ beni sizlerin, zalim hâkimlerin, vicdansız hükümdarların üzerine musallat etti; bana karşı olanlara karşı beni yüceltti ve muhaliflerime ve düşmanlarıma karşı bana yardım etti. Gördün ve duydun; eğer itaat kemerini bağlarsan bunun karşılığını görürsün; öbür türlü benim gelişimin yakıp-yıkma, kıtlık ve veba olduğunu bilesin. Tüm bunların sorumluluğu sana aittir ve hesabı senden sorulacaktır.*"

---

74 Nizameddin Şâmî: "Emîr Sahipkıran hemen o tarafa gitti ve Allah rahmet eylesin Ebû Müslim Mervezî'nin [Ebû Müslim Horasanî] mezarına gelince orada atından inip kabrini ziyaret etti. O sırada Alibek gelip Emîr Sahipkıran'ın çizmesini öptü. Hâce Ali Müeyyed de çizmesini öpmeye geldi. Emîr, her ikisine saygılı davrandı, kemer ve kılıç verdi, ihsanlarda bulundu. Hâce Ali Müeyyed Şii olduğu için, onun mezhebi ve itikadı hakkında sordu. O, bu soruya cevaben "İnsanlar kendi hükümdarlarının dinindedir". Benim mezhebim Emîr Sahipkıran mezhebidir" dedi. (*Zafernâme*, 116)

Şah Şücâ, boyun eğip itaat etmekten başka çare göremedi ve onunla sıhrî yakınlık tesis etmek amacıyla kızını Timur'un oğluyla evlendirdi.[75] Ama bu evlilik, bazı fesatçıların araya girmesi sebebiyle gerçekleşmedi. İşin bu tarafına girersek söz uzayıp gidecek. Bununla birlikte taraflar arasındaki dostluk ve yazışmalar devam etti ve bu durum Şah Şücâ'nın ölümüne kadar değişmedi.

Bu Şah Şücâ kültürlü bir insandı; Arapça ve Farsça şiirler yazardı. Babası Muhammed b. Muzaffer, Yezd ve Eberkûh civarında yaşayan iyi bir insandı; zorlu bir savaşçıydı, uzaktaki ve yakındaki insanlar ondan çekinirler; onu hoşnut etmenin yollarını ararlardı. Yezd ile Şiraz arasında Âl-i Hafâce'ye[76] mensup bir Arap türemişti. Elinin altındaki adamların azlığına veya çokluğuna bakmaksızın yol kesiyor, eşkıyalık yapıyordu. Başına yağan oklara da aldırmıyordu. Bazı insanları yerinden yurdundan etmiş, tarımı ve insanların zürriyetinin çoğalmasını engellemişti, ama Allah fesat çıkaranları sevmezdi.

Sonunda Şah Şücâ'nın babası bir gün beceneye yattı. Sonra onunla karşı karşıya geldi. Karşılıklı atışmadan sonra onu atından inip çarpışmaya razı etti ve başını kesti. Sonra bu eşkıyanın başını sultana getirdi. Sultan onu diğer mukarrebîni arasında en baş sıraya aldı; bazı toprakları iktâ olarak verdi ve kendine yakın gördü. Bu adamın (Muhammed b. Muzaffer) birkaç oğlu, yakınları ve

---

75 Timur, Şah Şücâ'ya iki taraf arasında dostluğun tesisi için kızını torunu Pir Muhammed b. Ömer Şeyh'e vermesini teklif etti ve bu evlilik Timur'un 1378 yılında Horasan'a geldiği sırada gerçekleşti. (*Şihab*, 194). İbni Arabşah bu evliliğin Timur'un torunu değil oğluyla Şah Şücâ'nın kızı arasında gerçekleştiğini belirtmekte, fakat oğlunun adını vermemektedir. Buna karşılık İbni Tagrıberdi (*en-Nücûmu'z-Zâhire*, 12/259) bu evliliğin Timur'un oğluyla Şah Şücâ'nın kızı arasında gerçekleştiğini ve iki taraf arasındaki dostluğun Şah Şücâ'nın ölümüne kadar sürdüğünü bildirmektedir.

76 Âl-i Hafâce: Ukayl oğullarının Havâzin koluna bağlı bir oymaktır. İslamiyet'in ilk yıllarında Arabistan Yarımadası'nda yaşarlarken, Hicri IV. Yüzyılın ilk yarısında Yemâme'deki Karmatîlerin çıkardıkları kargaşalar yüzünden Irak sınırlarına çekilmek zorunda kaldılar. Daha sonraki yıllarda komşu Arap kabileleriyle aralarında çıkan çatışmalar sebebiyle Suriye'ye doğru çekildiler.

torunları vardı ve her birine iktâlar verilmişti. Oğullarından Şah Muzaffer, Şah Mahmud ve Şah Şücâ, sözü geçen, kolları her yere uzanan kişilerdi.

Sultanın tahtını bırakabileceği bir oğlu yoktu. Ecel gelip yakasına yapışınca terk-i dünya eyledi ve tahtı boş kaldı. Bu sırada Muhammed b. Muzaffer iyice güçlenmiş olduğu için diğerlerinden önce harekete geçerek tahta el koydu. Irak-ı Acem onun hükmü altına girdi. Bağımsız bir hükümdar olarak, kimseyle didişmeden ülkesini istediği gibi yönetti. Sonunda Allah'ın takdiri gerçekleşti ve onun da taht elinin altından kaymaya başladı. (De ki, mülkün sahibi olan Allah'ım, sen onu istediğine verirsin).[77] Sözünü ettiğimiz Şah Muzaffer daha o hayattayken ölmüş, o da diğer oğlu Şah Şücâ'yı veliaht tayin etmişti. Sonra Şah Şücâ ile babası arasında kavgalar çıktı. Hayır gelmeyecek olaylar yaşandı ve Şah Şücâ babasını yakalayarak gözlerine mil çektirdi. İktidarı ele geçirip, tahtına yerleşmeyi başaran bu Şah Şücâ'nın sürekli yemek yeme hastalığı vardı. Bu yüzden ne sefer esnasında, ne de sarayında otururken oruç tutamazdı. Allah'tan hep Timur'la karşı karşıya gelmemeyi niyaz ederdi.

Ecel gelip de ümit halısının yerine ölüm döşeğini serince, yakınlarını ve çocuklarını toplayıp ülkesini onlar arasında taksim etti. Oğlu Zeynelabidin'e[78] devletin başkenti ve yolların kesişme noktası durumundaki Şiraz'ı, kardeşi Sultan Ahmed'e Kirman vilayetlerini, yeğeni Şah Yahya'ya Yezd'i, diğer yeğeni Şah Mansur'a Isfahan'ı verdi. Vasiyetinin uygulanmasına nezaret işini Timur'a havale etti ve bunu bir deri üzerine yazdırıp, huzurunda olanları şahit tuttu. Rüzgarı fırtınaya teslim eden kişi gibiydi.

Ölüm ecel elbisesini Şah Şücâ'ya giydirince, yakınları arasında şiddetli taht kavgaları çıktı. Şah Mansur, Zeynelabidin'in üzerine

---

77 Âl-i İmran, 26.

78 Şah Şücâ, vefatından önce ülkesini Timur ordusunun işgal tehlikesinden kurtarabilmek için Timur'a bağlılığını gösterip, onu hoşnut tutmanın çıkarı icabı olduğunu anlamış, bu yüzden oğlu Zeynelabidin'i onun vasiliğine vermişti. Hatta bu konuyla ilgili menşurunun bir nüshasını Timur'a da göndermişti. (A.F.)

yürüyüp esir etti.[79] Gözlerine mil çektirdi. Amcası karşı çıkınca onu iktidarından etti ve vaktiyle babasının dedesine yaptığını o da ona yaptı. Bu olayların hikayesi uzundur ve onları anlatmaya kalkarsak amacımızdan uzaklaşmış oluruz. Timur bu olanları duyunca öfkeden küplere bindi, sinirlendi, fakat önüne gelen bu fırsatı değerlendirmeyi de ihmal etmedi.

Timur'un kana susamış ordusuyla Harezm'e üçüncü kez sefer düzenlemesi

Sonra Timur savaş kemerini bir kez daha beline bağlayıp Harezm üzerine yürümeyi kararlaştırdı.[80] Esterabâd üzerinden Horasan topraklarına doğru ilerledi. Buranın hâkimi yerinde yoktu. Timur kendi adamlarından birini şehre vali olarak atamak istedi. Daha önce adı geçen Hasan, Timur'a hediyelerle karşılayıp, aşağıdan alarak ve yalvararak şöyle dedi:

---

79 Şah Şücâ'nın ölümünden sonra yerine geçen oğlu Zeynelabidin, Timur'la olan münasebetlerinde babasının takip ettiği politikayı değiştirmedi. Timur da Şah Şücâ'nın vasiyetinden faydalanmayı uygun buldu ve Zeynelabidin'e gönderdiği mektupta babası ile kendisi arasındaki dostane münasebetin ve anlaşmanın yenilenmesi gerektiğini, bu yüzden Muzafferîler arasında Zeynelabidin'in itibarının artması için kendisine bir birlik gönderileceğini bildirdi. Fakat Zeynelabidin, Timur'un Muzafferîlerin topraklarına tecavüz etmesi için fırsat yaratacak bir harekette bulundu ve Timur'un elçisini tutuklattı. Bunun üzerine Timur ordusunun başına geçerek 1387 sonbaharında Isfahan'a yürüdü ve şehir dışında kampını kurdu. Sonra burada bir katliam gerçekleştirerek Şiraz üzerine yürüdü. Zeynelabidin Şiraz'dan kaçarak Tüster'deki (Huzistan'da) amcaoğlu Şah Mansur'a sığındıysa da, Şah Mansur tarafından tutuklanıp zincire vuruldu (*Şihab*, 195) (A.F.)

80 Gerek İbni Arabşah ve gerekse diğer tarihçiler Timur'un 1376'da Harezm'e karşı düzenlediği bu üçüncü seferin sebebi hakkında herhangi bir bilgi vermiyorlar. Bu seferde oğlu Muhammed Cihangir de onunla birlikteydi. Fakat Harezm'in önemli şehirlerinden birine vardığında, Semerkand hâkiminden Celayir kabilesinden bir grubun şehre saldırdığı haberi geldi. Bunun üzerine Timur oğlunu saldırganları defetmesi için bir miktar askerle önden gönderdi, arkasından kendisi de hemen Semerkand'a döndü. (*Şihab*, 175) (A.F.)

"- Emîr cenapları! Hepimiz senin esiriniz, ama sultanımız şu anda ortada yok. Eğer siz buraya kendi katınızdan birini naip tayin ederseniz ve daha sonra sultanımız geri dönerse, aralarında bir çatışma çıkması kaçınılmaz olur ve ben dahi bundan zarar görürüm. Ayrıca bu durum düşmanlığı körükleyeceği gibi, ikiniz arasındaki cefa ve gerginlik daha da artacak; sen hıncını Müslümanlardan alacaksın ve fesat çıkacak. Halbuki Allah müfsitleri sevmez. Bırakın Hüseyin Sûfî naibiniz olsun. Halâyık[81] hizmetinizde olmak ve yanınızda yer almak zorundadır. Sizin sözünüz geçer ve sizin kurallarınız uygulanır."

Timur onun söylediklerini dinledikten sonra teklifini kabul etti ve geri dönülmesini emretti. Bu bezirgan Hasan'ın yaramaz, uçkur düşkünü bir oğlu vardı ve sultanın oynaşlarından birini ortadan kaldırmıştı. Ama onun bu yaptığı kısa zamanda halkın diline düşmüştü. Bezirgan Hasan oğlunun bu pis işine fazla aldırış etmedi ve "Sultana o kadar hizmetim oldu, onun ülkesini kâfir zalimlerden korudum ve bu uğurda üç defa malımı ve canımı ortaya koydum. Oğlumun bu suçunu bağışlaması gerekir" dedi.

Sultan Hüseyin Sûfî seferden dönüp de olayı öğrenince bu Hasan ve oğlunu yakalattı. İkisine de öldürüp öfke aslanının önüne attı ve o da bu ikisini yedi. Evini barkını da yaktı ve malını mülkünü, paralarını hazinesine aktardı. Fakat çok geçmeden kendisi de öldü.[82] Yerine oğlu Yusuf Sûfî geçti. Timur daha önce onlardan kız almış ve düşmanlarına karşı onlara yardım etmişti. Şöyle ki; daha önce Timur Hüseyin Sûfî'nin yüzü Şirin'in yüzünden daha güzel, nur yüzlü, asîl ve akıllı kızı Hanzâde'yi oğlu Cihangir Mirza'ya almış[83] ve bu evlilikten Muhammed Sultan adını verdikleri bir çocuk dünyaya gelmişti. Çocuğun asaleti ve ikbali yüzünden belli oluyordu. Timur çocuğun bu durumunu fark edince onu diğer çocuk

81 Ahali anlamında.

82 Yezdî: "Hüseyn Sûfî kim, Tungday oğlu erdi ve omagı (oymağı) Kongırat erdi ve Harezm vilayetide hâkim erdi." (*Zafernâme*, 72).

83 Yezdî: "Nikah kıyıldığında o kadar çok altın, gümüş ve mücevher saçtılar ki, birçok kişi altında kaldı." (*Zafernâme*, s. 76)

ve torunlarından daha üstün tutmuş ve veliahdı olarak ilan etmişti. Ama felek bu zalimden intikamını alacak ve şehzâde Anadolu'nun Akşehir isimli kentinde Timur'dan önce ölecekti. Bu konuya ileride değinilecektir.

Bu baş belasının dördüncü defa Harezm'e sefer düzenlemesi

Timur, bezirgan Hasan'ın başına gelenleri öğrenince öfkeden küplere bindi. Savaş kemerini beline bağlayıp, öfke üzengisini Harezm'e çevirdi. Harezm'i zapt edip, hükümdarını öldürdü; binalarını yerle bir edip, temellerinden söktü. Sonra kendi adamlarından birini Harezm'in tahrip olmaktan kurtulan kısmına naip tayin ederek, topladığı ganimetlerle birlikte Semerkand'a döndü.[84] Nasıl (Harab) (Hicri 803) Dımaşk'ın tahrip tarihi ise, (Azab) da (773) Harezm'in tahrip tarihidir.[85]

Bu caninin Mazenderân[86] hâkimi Şah Velî'ye mektup göndermesi

Sonra Horasan'a doğru ilerlediğinde Mazenderân vilayetleri hâkimi Şah Velî'ye mektup gönderdi. Ayrıca o bölgedeki bağımsız beylere mektuplar yazdı. İskender Celabî, Erşivend ve İbrahim el-Kummî bunlardandır. Onları âdeti olduğu üzere huzuruna çağırdı. İbrahim, Erşivend ve İskender emre itaat ettiler,

---

84 Nizameddin Şâmî: "Emîr Sahipkıran Cidris deresine vardığında, düşman tarafından bir kişi ulu dergâha kaçıp geldi ve Elyığmış Oğlan, Süleyman Sûfî'nin kaçtığını, pek çok askerin ülkeyi terk ederek çekip gittiklerini bildirdi. Emîr Sahipkıran, Emîrzâde Emîranşah'ı orduyla önden gönderdi. Onlar Kemgend mevziine vardılar. Düşmanın çoğunu öldürdüler. Pek çok mal ve savaş âletini ganimet olarak aldılar. Birkaç gün Harezm'de kaldılar. Şehir ve vilayette yaşayanların hepsini yanlarına alarak Semerkand'a götürdüler." (*Zafernâme*, 145)

85 İbni Arabşah'ın verdiği tarih doğru değildir. Çünkü Timur'un Harezm üzerinde düzenlediği son sefer ve Sûfîler hanedanını ortadan kaldırması 1388 yılında gerçekleşmiştir. Nizameddin Şâmî'nin verdiği tarih budur.

86 Diğer adıyla Taberistan.

fakat Şah Velî bu gazanferin isteğine boyun eğmedi[87] ve mektubunu önemsemeyip sert bir cevap gönderdi.

Şah Velî'nin Irak hükümdarlarına mektup göndermesi ve aralarında çıkan ayrılık

Şah Velî, Irak-ı Acem ve Kirman sultanı Şah Şücâ'ya, Irak-ı Arab[88] ve Azerbaycan sultanı Ahmed Celayir'e mektup gönderip, Timur'un gönderdiği mektuptan ve kendisinin verdiği cevaptan söz ettikten sonra şöyle dedi:

"Ben sizin sınır karakolunuzum. Eğer benim işlerim yolunda giderse, sizin de işleriniz yolunda gider. Eğer bana ondan bir kötülük gelirse, aynı kötülük sizin ülkelerinize de gelecektir. Eğer bana yardım gönderirseniz her ikinizi de bu akrepten kurtarırım, aksi halde,

من حلقت لحية جار له فليسكب الماء علي لحيته

Kişi, tıraş edilirken komşusunun sakalı
Artık kendisi de öz sakalını ıslatmalı

beytinde söylenildiği gibi olursunuz."

Şah Şücâ oralı bile olmadı ve gidip Timur'la anlaştı. Sultan Ahmed ise umursamaz bir cevap verdi:

"Bu bedbaht topal Çağataylının Irak'ı hayal etmesi ne mümkün?! Bu topal Çağataylı nerde, iki Irak'ı alt etmek nerde? Irak dilaverleri Horasandakilerle kıyas edilmez. Irak ordusu savaşmayı, vuruşmayı bilir. Ata binmekte ve mızrak atmakta ustadır. Onunla Irak toprakları arasında "dikenli ağacın kabuğunu elle

---

87 Yezdî: "Mazenderân hâkimi Veli bek Hazreti Sahipkıran'ın geldiğini işitince, korkuya kapılıp değerli hediyelerle iki beyini Timur huzuruna gönderdi. Timur elçileri saygıyla karşıladı. Veli bek şu mesajı gönderdi: "Hazret devletle dönsünler. Ben feragat nurundan güzel hediyeler hazırlayıp hizmet kemerini belime bağlayıp geleceğim." Timur hediyeleri kabul etti ve elçilerin Mazenderân'a dönmesine izin verdi." (*Zafernâme*, 96) "Bu Veli bek, Şeyh Ali Besud'un oğlu ve Tagay Timur'un beylerindendi. O sıralar Serbedal (Serebdâr)lar Tagay Timur'u öldürmüşlerdi. (*Zafernâme*, 105)

88 Tarihçiler, Irak kelimesini hem başkenti Bağdat olan Irak-ı Arab ve Bilâd-ı Cebel veya kısaca el-Cebel denilen Irak-ı Acem için kullanırlar.

soymak gibi meşakkatler"[89] vardır. Yerler arasında hayli farklar var. Irak, Horasan değildir. Eğer niyeti bizim bu taraflara gelmekse, yolunu keser, iştahını kursağında koyarız. Biz öyle bir halkız ki, aslan heybetli, aslan cesaretliyiz ve savaştaki salabetimiz dünyaca meşhurdur. Bize yalnızca yüksekte durmak yaraşır. Hatta Mütenebbi sanki şu beyti bizler için söylemiştir:

نحن قوم ملجن في زي ناس فوق طير لها شخوص الجمال

Biz insan görünüşlü cinleriz
Hatta deve görünümlü kuşlarız."

Şah Velî onların tavrını ve korktuklarını anlayınca şu haberi gönderdi:

"Ben, Yaratan'a sığınıp bütün gücümle savaşacağım. Eğer bu savaştan galip çıkarsam, bir bir üzerinize yürüyüp, şehirlerinizi tarumar edeceğim ve dünyayı başınıza yıkacağım. Öyle ki herkese ibret-i âlem olacaksınız. Eğer o beni yenerse, size olacaklar umurumda bile değil. Aradığınız belayı bulacaksınız!"[90]

---

89 Bir Arap atasözü.

90 Timur önceki Horasan beylerinin hepsinin işini bitirmiş ve onlardan yalnızca Timur'a bağlılığını bildirip, defalarca hediye ve peşkeşler göndermek zorunda kalan Şah Velî hayatta kalabilmişti. Fakat Timur onun samimiyetine bir türlü inanmıyordu ve muhtemelen Ceyhun nehrini dördüncü defa geçmekten asıl amacı Mazenderân hâkiminin işini bitirmekti. Şah Velî de esasen Timur'dan bir saldırı bekliyordu ve bu yüzden tüm kuvvetlerini ülkesinin doğu sınırına yığmış ve Durun (دورون) denilen müstahkem bir kaleye inmişti. Bu kale yakınında şiddetli bir çarpışma vukû buldu ve zafer Timur'da kaldı. Şah Velî pek çok asker kaybettikten sonra kaleyi boşaltıp geri çekildiyse de, Timur peşine düşüp Curcan nehrini geçti ve nehre yakın Şasman denilen yerde yetişip ikinci kez Şah Velî'yle çarpışmaya girdi. Şah Velî yine birçok asker kaybettikten sonra geri çekildi; fakat bu defa büyük bir sürpriz yaparak Timur'un kampına bir gece saldırısı düzenledi. Ama bu da savaşın kaderini etkilemedi ve Damgan taraflarına çekilmeye mecbur kaldı. Böylece Timur 1384'de Şah Velî'nin başkenti Esterabâd'ı işgal edip, İlhanlı Togay Timur'un oğlu Lokman'ı naip olarak atadı. Halbuki bir zamanlar Şah Velî onun beyleri arasındaydı. Daha sonra Timur batıya doğru çekilmeye devam eden Şah Velî'nin peşine düştü. (*Şihab*, 191) (A.F.)

Sonra Allah'ın takdirine boyun eğerek var gücüyle Timur'la karşılaşmaya hazırlandı. Sonunda iki taraf karşı karşıya geldi. Şah Velî ancak bir saat dayanabildi. Sonra arkasını dönüp sünnete uydu ve kaçıp gitti. Irak'a gidemeyeceği için Rey şehrinin yolunu tuttu. Buranın hâkimi Muhammed Cevkâr, kimseye bağımlı olmayan cömert, cesur ve itaat edilen biriydi. Fakat her nedense o da Timur'dan aldığı mektup üzerine korkuya kapılmış, gazabına çarpılmaktan korkmuştu. Şah Velî'yi öldürerek kellesini Timur'a gönderdi.[91]

Ebû Bekr Şasbânî'nin bu cani ile olan macerası

Mazenderân'ın vilayetlerinin birinde Şasbân köyüne[92] mensup Ebû Bekr adında er meydanında öfkeli aslanı andıran biri vardı. Tatar askerlerinden birçoğunu öbür dünyaya göndermişti. Çünkü o saldırdığında kimse karşısında duramaz; sarığını bağladığında kıyamet kopardı. Dağlarda ve ovalarda gezer, orduları ve kahramanları titretirdi. Öyle ki, sonunda hakkında akla hayale gelmedik ef-

---

91 Yezdî: "O sırada Velî bek can derdine düşüp şaşkın vaziyette dolaşıyordu. Halhal vilayetine vardı. Mahmud Halhalî onu yakalayıp Kimarî İnak'a teslim etti ve Kimarî onu öldürüp başını dergâh-ı âlempenâha gönderdi." (*Zafernâme*, s. 107)

Nizameddin Şâmî: "Emîr Velî az miktardaki askeri, hanımı, çoluk çocuğu ile kaçtı. Yolunu şaşırıp Langaru tarafına gitti. Hazinesini terk edip canını kurtarmak için yola devam etti. Hanım ve haremini Girdikuh mevkiinde bırakıp Rey tarafına doğru yola koyuldu. Emîr Sahipkıran, Hudaydâd Bahadır, Ömer Bahadır ve İnağ Humari'ni diğer bazı bahadırlarla onun arkasından gönderdi. Onlar, Emîr Velî'ye yetiştiler ve onu Rüstemdâr mevkiine kadar kovaladılar. Emîr Sahipkıran her on kişiden üç kişiyi seçerek yanına aldı. Ak Buga Bahadır ve Üçkara Bahadır'ı diğer orduyla birlikte orada bırakıp seçtiği süvarilerle birlikte Rey'e doğru gitti. O sırada Sultan Ahmed Sultaniye şehrindeydi. Emîr Sahipkıran'ın geldiğini öğrenince, Sultaniye kalesini tahkim etti, fakat asıl ordu gelince kaleyi bırakıp Tebriz'e kaçtı. Emîr Sahipkıran Sultaniye yakınına geldi ve şehir ve kaleyi fethetti... Bu arada Emîr Velî de Çalus [Hazar sahilinde] vilayetine kaçtı." (*Zafernâme*, 131)

92 Yezdî'de dört yerde "Şasmân" olarak geçmekte ve Timur'un Mazenderân fethini tamamladıktan sonra burada büyük bir bina yaptırdığı ve bir süre istirahat ettiği belirtilmektedir. (*Zafernâme*, s.146)

saneler uydurulmuştu. Mesela birisi eşeğinin boynuna yem torbası geçirirken veya sularken, torbadan ve sudan uzak dururmuş. Güya torbanın veya suyun içinden Ebû Bekr Şasbânî çıkabilirmiş.

Söylendiğine göre Timur'un istilası sırasında onun askerlerinden üç kişi hiç zarar görmemiş ve aksine onlar bu askerlere çok zarar vermiş, pek çoğunu öldürmüş ve cehenneme göndermiştir.

Bunlardan birisi Ebû Bekr Şasbânî, ikincisi Seydi Ali Kürdî ve üçüncüsü Amat et-Türkmanî idi. (Bu Ebû Bekr dedikleri Mazenderân boğazlarında yalnız gezinirken Çağatayîler dört bir yandan saldırıya geçmişler)[93] ve bütün çıkışları tutmuşlar ve oltayı denize salmışlar. Çevresinin kuşatıldığını, düşmanın sayıca çok fazla olduğunu gören Şasbânî kaçmaktan başka çare bulamamış. Tam kaçabileceği bir yer ararken önüne sekiz zirâ' boyunda bir hendek gelmiş. Karşısı da yüksek bir tepeymiş. Hemen lagar atından inip, üzerindeki ağır zırh ve miğfere rağmen bir hendekten öbürüne geçerek kurtulmayı başarmış ve yoldaşlarıyla buluşup onları darmadağın etmiş. Birçoklarını cehennemin esfel-i safilinine göndermiş. Ondan sonra ahvalinin nice olduğunu, başına neler geldiğini bilmiyorum.

Seydi Ali Kürdî'ye gelince; Kürtlerin yaşadıkları topraklardaki beylerden biriydi. Emrinde ölümden korkmayan yağız atlı adamları vardı. Sarp dağlarda ve kuş konmaz it geçmez yerlerde dolaşırdı. Bazen adamlarıyla birlikte dışarı çıkar, boğazları güvendiği kişilere emânet eder; Timur'un askerlerine saldırır; onlardan Müslümanların intikamını alır, önüne geleni kesip biçer, hayvanlarını gasp edip inine dönerdi. O, bu faaliyetlerini Timur hayattayken ve öldükten sonra da sürdürdü ve sonra ecel onu da alıp götürdü.

Amat et-Türkmanî ise Karabağ Türkmenlerindendi. İki oğlu vardı ve her ikisi de Timur'un ciğerini dağlamıştı. Onlarla Emîranşah[94] ve Çağatay askerleri arasında çarpışmalar hâlâ devam etmektedir. Onlar, Timur'un askerlerinden sayılamayacak kadar çok kişiyi öldürdüler. Emîranşah'ı iyice bunalttıkları bir sırada, kendi akrabalarından bir hain kaldıkları yeri gösterdi. Bir gece baskını düzen-

93 Parantez içindeki cümle bazı nüshalarda yoktur. (A.F.)

94 Miranşah şeklinde de yazılır.

leyerek kanlarını döktüler ve her üçü de Allah yolunda şehit oldu. Allah onlara rahmet eylesin!

Timur'un Irak-ı Acem'e yürüyüşü ve Şah Mansur'la savaşı

Şah Şücâ ölünce, daha önce olduğu gibi,[95] halkı arasında yine çekişmeler başladı. Sonunda Irak-ı Acem Şah Mansur'un hâkimiyetine geçerken, Mazenderân beyleri ve şehirleri Timur'a bağlılıklarını bildirdiler.

Daha önce belirttiğimiz gibi, Şah Şücâ oğlu Zeynelabidin'in vasiliğini Timur'a bırakmış; böylece o da Şah Mansur'un amcazâdesi Zeynelabidin'e yaptıklarını bahane ederek, olayı protesto etmiş ve onun üzerine yürümüştü.

Şah Mansur bunu haber alınca tüm akraba ve yakınlarına haber göndererek yanında yer almalarını, hep birlikte bu belayı defetmeleri teklifinde bulundu; ama yakınları olan bu kişiler onun davetine olumlu cevap verecekleri yerde, adeta ondan nefret eder gibi, her biri kendi şehrini ve halkını kurtarmanın derdine düştü. Şah Mansur onlardan gelecek yardımdan ümidini kesince, tek başına direnmeye karar verdi. Tam teçhizatlı iki bin kadar askeri vardı. Şehrini tahkim edip, çevresini muhkem bir surla çevirdi. Ordunun eksiklerini giderdi ve halkını uyanık olmaya çağırdı. Bu defa şehir âyânları ve ileri gelenlerinden birisi ona şöyle dedi: "Diyelim ki Timur'u karşılayıp, savaştınız ve hilekâr düşmanı defetmek için elinizden geleni yaptınız. Ama askerimizden emin değiliz. Bazı nifakçılar ihanet ederek Timur tarafına geçerlerse, kalan askerinizle Timur'un binlerce askerine ve Çağatayî talancılarına karşı nasıl direneceğiz? Sonuçta hepimiz aslanın pençesine düşüp esir olmaz

95 İbni Tagrıberdî: "Sonra onun Şiraz hâkimi Şah Şücâ ile olan hikayesi ve Şah Şücâ'nın ölünceye kadar Timur'la bir dostluk anlaşması yapmasının ardından, kendisi ölünce oğulları arasında taht kavgası başladı ve Şah Mansur diğer kardeşlerini bastırdı. Bunun üzerine Timur onun üzerine yürüdü. Şah Mansur yalnızca iki bin kişiyle onun karşısına çıktı." (*en-Nücûmu'z-Zâhire*, 12/259)

mıyız? Düşmanın eline esir düştükten sonra pişmanlığın faydası olmaz". Şah Mansur, bu sözleri dinleyince kılıcını sıyırarak "Bu kılıç ol kişinin kellesini dağıtıp parçalar. Timur'la çarpışmaktan kaçan anasıyla ... kul[96] olsun! Bana gelince, ben ve ordum savaşacağız. Eğer askerim beni terk ederse, tek başıma savaşırım. Bu konuda elimden ne geliyorsa onu yapacağım. Ya zafer kâsesinden kâm alır, düşmandan hıncımı çıkarırım, ya da cenk meydanında canımı verip şerefsizce yaşamaktan kurtulurum. Zafer bana nasip olursa amacıma ulaşmış olurum, yok ölürsem benden sonra hayatta kalacak olanlar beni ilgilendirmez" dedi.

Rivâyete göre Şah Mansur şehirlerini korumak amacıyla askerlerini kalelere dağıtmış, onları dağıttığı için de kaybetmiştir.

Daha sonra Şiraz ileri gelenlerini, askerlerini, ciğerpârelerini ve çocuklarını toplayarak[97] şöyle dedi: "Zorlu bir düşmanla karşı kar-

---

96 Metinde geçen "el-kâf es-sâdise" (الكاف السادسة) Arapçada ağır bir küfürdür. Biz metnin akışına bakarak bu şekilde çevirmeyi uygun gördük.

97 Tüster hâkimi Şah Mansur, Muzafferî hanedanı mensuplarının bir çoğunu itaat altına almayı başarmıştı. Amaczâdesi ve aynı zamanda Muzafferîlerin meşrû varisi Zeynelabidin'i Tüster yakınındaki bir kaleye hapsetmiş, yakınlarının Şiraz, Isfahan ve Eberkûh'taki topraklarını sınırlarına katmıştı. Zeynelabedin hapisten kaçıp amcaoğlundan intikam almaya çalışmasına rağmen, Rey yakınlarında onunla girdiği ikinci savaşta da mağlup oldu ve esir düştü. Fakat Şah Mansur bu defa onun gözlerine mil çektirip hapse attı. Şah Mansur'un Şiraz'ı başkent edinerek ele aldığı saltanatı Timur'un 1392'de İran'a gelişine kadar dört yıl devam etti. (*Şihab*, 216) (A.F.)

Yezdî: "Şiraz padişahı Zeynelabidin Hazreti Sahipkıran'ın geldiğini duyunca korkup kaçtı ve Tüster hâkimi olan amcazâdesi Şah Mansur'a sığındı... Dudanga denilen yere gelince Şah Mansur onun beylerine söz verip kendi tarafına çekti. Onlar da Zeynelabidin'e vefasızlık edip onu bıraktılar ve Zeynelabidin'in yanında çok az kişi kaldı. Şah Mansur adam gönderip onu yakalattı ve şehre getirip hapsetti. Zeynelabidin'e vefasızlık edenleri de tutuklattı... 795 yılında (1392) Sahipkıran Mazenderân'dan Fars ve Irak'a yöneldi. Bu vilayetler Muzafferîlerin elinde idi ve bazı vakıalar oldu. Mesela Sultan Zeynelabidin Şah Mansur'un elinden kurtulup Isfarayin'e varmıştı. Isfahan serdarları onun tarafını tuttukları için Sultan Muhammed orada duramadı ve Şiraz'a babasının yanına kaçtı. Sultan Zeynelabidin Isfahan'ı hâkimiyet altına aldı. Bunun üzerine Şah Mansur Tüster'den

şıyayız. Yabancı olsa da ülkemize girmiştir. Benim görüşüm, onunla bir cephe savaşına girmek yerine, yanlardan dolaşıp fırsat bulduğumuz her noktada darbeler indirmek, kolunu kanadını kırmaktır. Onu gündüz takip edecek, gece gözleyecek; elimizden geldiği kadar asker ve at hazırlayacağız. Açığını bulduğumuz her yerde bir sırt darbesi indirip, ya kılıçtan geçirecek, ya mızrakla deşeceğiz; bazen yaralayacak, bazen ürkütecek ve geri dönmeye zorlayacağız. Boğazları tutup, yolları ve geçitleri kapatacağız. İnşaallah bu sıkıntılı günler Allah'ın Mûsâ'ya vaat ettiği gibi, kırk günden fazla sürmez.[98]

"Ancak, ey hürriyetine düşkün olan yırtıcı kaplanlar ve güçlü pençeleri olan kartallar! Sizden istediğim, surları korumanız, gece gündüz gözünüzü dört açmanızdır. Ben sizden uzakta oldukça onlardan hiç kimse size yaklaşamaz. Eğer sizi kuşatma altına alırlarsa onlara karşı koyacak kadar gücünüz var. Sizi Allah'a emânet ediyoum. O, en iyi koruyucudur."

Sözlerini bitirdikten sonra kaleden çıktı ve bir yerlere çekip gitti.

Bir gün şehir kapısında dikilirken, kötü kalpli, gülyabani suratlı bir cadı, ferhadkeş bîhaya lisan-ı farisi ile feryat ederek "Şu zalim imansıza bakın! (ترکس بحرام) Bunca zaman mal ve canımıza tebelleş oldu. Şimdi başının sıkıştığı bu zor günlerde ve kötü zamanda bizi aslanların ağzına, akreplerin kıskaçları arasına bırakıp gidiyor.

---

ordu toplayıp Şiraz kalesi kapasının önüne geldi. Şehirdeki taraftarları kapıyı açıp verdiler... Sultan Zeynelabidin Isfahan'da ordu toplayıp Şiraz üzerine yürüdü, fakat ikisi arasında çıkan savaşta yenildi ve tekrar Isfahan'a kaçtı. Şah Mansur Isfahan'ı iki defa talan etti. Zeynelabid, akrabalarına haber gönderip yardım istedi. Sonra toplanan orduyla Şiraz üzerine yürüdü. Şah Mansur yine galip geldi ve arkasından Isfahan'a yürüdü. Şehri ele geçirdi. Zeynelabidin Rey tarafına kaçtı. Şehriyâr'a ulaştığında Mûsa Çavkar onu yakalayıp Şah Mansur'a gönderdi. Şah Mansur da gözlerine mil çektirdi." (*Zafernâme*, 148-150)

98 A'raf sûresi, 141. âyete atıfta bulunmaktadır: "Biz Mûsâ'ya otuz gece süre belirledik, buna on (gece) daha kattık. Böylece Rabbinin belirlediği vakit kırk geceye tamamlandı..." (و واعدنا موسي ثلاثين ليلة و اتممناها بعشر فتم ميقات ربه اربعين ليل)

Askersiz kalasın ve maksuduna nail olamayasın!" dedi. Onun bu sözleri Şah Mansur'un kulağına çalınınca eli ayağı titredi. Aklı başından gidip, gayret-i cahiliye ile atının başını çekip yerinden kıpırdamadan, koruması altındaki şehirden bir dakika bile olsun ayrılmamak ve onu himayesi altına almak için gayret gösterdi.

Bu arada Timur ordusuyla gelip Şiraz dışına kamp kurmuştu. Şah Mansur Timur'u karşılayarak saflarını düzeltti ve çatışmaya girdi. Ordusunda[99] kalbi Timur'dan yana çarpan Horasanlı bir bey vardı. Muhammed b. Zeyneddin denilen bu adam fitne fücur biriydi, ama ordunun yarısından çoğu da onun adamıydı. Bu adam Timur'un safına geçince Şah Mansur'un elinde bin kişiden daha az insan kaldı. Ama hiçbirisi savaş korkusuyla kaçmadı. Şah Mansur, savaşçı sayısının azalmasına rağmen geri çekilmedi ve aksine çarpışma arzusu gittikçe alevlendi. İki taraf arasında çatışma bütün gün sürdü ve gece karanlığı bastırdıktan sonra taraflar kendi kamplarına çekildiler. Bu sırada Şah Mansur'un aklına bir hile geldi.[100]

Atlar arasından hızlı bir kısrağı seçerek harar içine konulmuş kırk bakır kazanı kuyruğuna sıkıca bağladı. Kısrağın başını düşmanın ordugahına doğru çevirip hızlı bir şekilde haydadı. Kısrak düşman kampı içinde koşup kargaşaya sebep oldu. Herkes kılıcını çekip düşman bastı diyerek karanlıkta, kim kime ne yaptığını bilmeden kılıç sallamaya başladı. Bu arada Şah Mansur da bir kenarda avının üzerine atılmaya hazır şahin gibi olayın gelişmesini gözlemekteydi.

---

99 İbni Tagrıberdi: "Bu Şah Mansur, Timur'a karşı savunmaya geçmeden savaşan en yırtıcı meliklerdendi. Onun karşısına iki bin süvariyle dikilmişti. Timur'un askeri ise yaklaşık yüz bin kişiydi." (*en-Nücûmu'z-Zâhire*, 12/260)

100 Timur, 1393'de Muzafferîlerin başkenti Şiraz'ı kuşattı ve ayrıca Şah Mansur'un amcazâdesi Zeynelabidin'in tutuklu bulunduğu "Kal'a-i Sefid" (Kara Kale) yi ele geçirdi. Timur, Zeynelabidin'e kendisini tahtına iade edeceği ve Şah Mansur'dan intikam alacağı sözü verdi. Sonra Şiraz'a doğru giderken Şah Mansur'u aramak için dört bir yana birlikler sevk etti. Şah Mansur'un elindeki güç Timur'un ordusuna nispetle çok az olduğu için, İbni Arabşah'ın da belirttiği gibi, bir hileye başvurdu. (*Şihab*, 216) (A.F.)

Rivâyete göre birbirlerini öldürmüş ve on bin kişi telef olmuştu. Gece kendi çadırlarını söküp gündüz kendi bayraklarını yükseltince, nasıl bir belaya giriftar olduklarını anladılar. Lanet olası gece, keşke hiç bitmeseydi!

Sabahleyin Şah Mansur, sayısı iyice azalmış olan ordusu arasından beş yüz kadar aslan heybetli, ölümü göze almış savaşçı seçti. Bunlarla cenk meydanına ilerleyip "Ben Şah Mansur, karısını dul, evladını yetim bırakmak isteyen karşıma gelsin!" diyerek çılgınca sağa sola, öne arkaya hücum ile kimisini atından düşürerek, kimisinin kellesini keserek, kimisini koyun sürüsü gibi sağa sola kaçırarak Timur'un bulunduğu noktaya yaklaştığında, Timur kaçarak kadınların arasına girdi[101] ve kadın elbisesi giyip onların arasında saklandı.[102] Kadınlar Şah Mansur'un karşısına dikilip "Bizler onun

---

101 İbni Arabşah çarpışmanın detaylarını vermekte ve Timur'un Şah Mansur'un gözü pekliğinden korkup kaçtığını ve kadınların arasına gizlenip, kadın elbisesi giydiğini belirtmekte, fakat resmi Timur kronikleri (iki zafernâme) de bu olaya "Timur'un kendisine mızrak fırtatmaya çalışan Şah Mansur'un karşısında şahsen tehlikeye maruz kaldığı" cümlesiyle işaret etmektedirler. Aynı kaynaklar bu olay olduğu sırada Timur'un yanında yakın korumalarından yalnızca on beş kişi bulunduğunu, fakat mızrağın isabet etmediğini, arkasından yardımcı kuvvetlerin hızlı bir şekilde çatışma alanına intikal ettiklerini kaydetmektedirler. (*Şihab*, 216) (A.F.)

102 Yezdî: "Şah Mansur onların (kendi askerlerinin) arasında elinde kılıçla geliyordu ve Patıla denilen yerde Cuma namazı vaktinde Hazreti Sahipkıran'ın otuz bin askerinin üzerine yürüdü ve askerlerin ortasından geçip atını kaybedince arkada duran başka bir ata bindi ve tekrar gelerek çarpışmaya başladı. Hazreti Sahipkıran onun bahadırlığına taaccüple bakarken, o birden Sahipkıran'a doğru atını sürdü ve orada duran bahadırları bir bir kırdı. Sahipkıran Şah Mansur'un işini bitirmek için mızrağını istedi. Fakat mızraklardan sorumlu kişi kaçıp gitmişti. Ne yazık ki, Hazreti Sahipkıran'ın çevresinde on beş kişiden daha az insan vardı. Tevekkül edip, ayağını muhkem bastı ve yerini terk etmedi. Şah Mansur iki defa Hazreti Sahipkıran'a kılıç salladı ve inayet-i ilahi ile Hazret herhangi bir zarar görmedi. Aftabeci Adil kalkanını Sahipkıran'ın başı üzerinde tuttu ve Kimari Yasavul güzel bir yiğitlik sergiledi ve omzundan yaralandı.. Hazretin kaçan askerleri tekrar toplandı.. Emîrzade Şahruh henüz on yedi yaşında olmasına rağmen

haremiyiz" diyerek çarpışmakta olan askerleri gösterdiler ve "Senin aradığın kişi orada, onlar arasındadır" dediler. Bunun üzerine Şah Mansur geri dönerek onların işaret ettiği yere gitti. Burada çevresi askerlerce sarılarak halka içine alındı.[103]

Altında çok özel bir at vardı. İki elinde iki kılıçla sağa sola darbeler indiriyor, atı da onunla birlikte kavgaya girip, düşmanı tekmeliyor veya ayakları altında çiğniyordu. Yönüne nereye çevirse önündekiler sağa ve kuzeye (şimal) kaçışıyordu. Zaten hepsi de şimal ehlinden[104] (kötülüğe batanlardan) idiler.

Bu çarpışma, savaşmaktan, kılıç sallamaktan bütünüyle bitkin düşüp kolları iyice yoruluncaya kadar devam etti. Arkadaşları yere düşmüş, atları ve adamları öldürülmüş; durum tamamıyla aleyhine dönmüştü. Çıkış yolu tutulmuş, kaçış koridoru tıkanmış, hiçbir ümit kalmamıştı. Yaraları ağırdı ve yardım alabileceği kimse de yoktu. Yalnızca iki adamı kalmıştı. Birinin adı Tevekkel, diğerininki Fahreddin idi. Çektiği bunca zahmet ve zorgunluğun yanı sıra susuzluktan bitap düşmüştü. Fakat içecek bir damla su bulamadı, eğer birazcık su içebilseydi, kimse yolunu kesemezdi. Bu yüzden kendini ölüler arasına atmayı tercih etti; zırhını ve silahlarını çıkarıp, atını bıraktı ve kendisini yerde yatanlar arasına attı.[105]

Şah Mansur'la çarpıştı ve onu atından düşürdü. Sonra başını kesip Hazreti Sahipkıran'a getirdi." (*Zafernâme*, 153); Şâmî, (*Zafernâme*, 177-178)

103 Dımaşk'daki eski bir elyazmasında "Çevresi askerler tarafından kuşatılıp halka içine alındı. O, savaşmaktan yorgun düştü; kılıç sallamaktan kolları yoruldu" denilmektedir. (A.F.)

104 Yazar burada sağa sola ifadesi yerine sağa ve kuzeye (şimale) demek suretiyle Vâkıa suresindeki "Kötülüğe batanlar ise ne mutsuz kimselerdir! Onlar, iliklere işleyen bir ateş ve bir kaynar su içindedirler. Ne serin ve ne de yararlı olan zifiri bir gölge içinde!" (واصحاب الشمال ما اصحاب الشمال في سموم و حميم و ظل من يحموم لا بارد ولا كريم) "kötülüğe batanlar" ifadesine atıfta bulunmaktadır. Çünkü buradaki "şimal" kelimesi kuzey yönü değil, kötülüğe batanlar anlamındadır.

105 Şah Mansur'un Osmanlı sultanı Yıldırım Bayezid'e çok uzun bir mektup gönderip, "Çağatayî melunların o civarda yaptıkları zulüm ve kötülükler-

Tevekkel öldürüldü, ama Fahreddin kurtuldu. Yetmiş yara almıştı; bu savaştan sonra doksan yaşına kadar yaşadı. Kahraman ve pehlivanlardandı. Timur'un ordusu geri dönüp toplandı. Fakat Timur hâlâ endişeli ve huzursuzdu. Çünkü Şah Mansur'un cesedi ortada yoktu ve ölü mü diri mi olduğunu bilmiyordu ve sağ olduğunu düşünmekten bile korkuyordu. Bu yüzden yaralılar arasında aranmasını, ölülere de tek tek bakılmasını emretti. Bu arama güneş batıncaya kadar devam etti. Gece herkes kendi yerine dönerken Çağataylardan bir nâmerdin yolu Şah Mansur'un bulunduğu yere düştü ve onunla göz göze geldi. Şah Mansur bu insandan daha doğrusu aşağılık şeytandan canını bağışlamasını isteyerek, "Ben Şah Mansur'um. Sırrımı sakla, beni gördüğünü söyleme. Şu mücevherleri al, kimseye bir şey deme. Ne sen beni gördün, ne ben seni. Sen beni tanımıyorsun, ben seni. Eğer bulunduğum yeri gizler, kardeşlerime ve adamlarıma götürürsen, beni satın alıp azat etmiş gibi olursun. Öldükten sonra beni diriltmiş olursun. Bunun karşılığını göreceksin" dedi ve arkasından mücevherler çıkardı. "Bunlar sana ve soyuna kıyamete kadar yeter" dedi.[106]

Fakat adam hiç beklemeden Şah Mansur'un üzerine atıldı ve kafasını keserek Timur'a getirdi.[107] Ama Timur ona inanmadı ve sözünü doğrulayacak kimse de yoktu.[108] Aksine kabilesinden

---

den" bahsettiği, Münşeâtu's-Salâtîn adlı eserin 13. sayfasındaki kayıttan anlaşılıyor. (Feridun Bek, *Münşeâtu's-Salâtîn*, s. 133 vd.)

106 Nizameddin Şâmî: "O sırada Şah Mansur'un öldürüldüğünden haberi olmayan Kerâ kabilesinden düzenli bir ordu diğer taraftan çıkıp geldi. Emîrzade Şahruh onlara karşı atlandı. Düşman kaçmaya başladı. Onlar da düşman peşinden giderek yetiştiklerinin çoğunu öldürüp, büyük ganimetle geri döndüler. (*Zafernâme*, 178)

107 İbni Tagrıberdi: ".. arkadaşlarından ayrıldı ve kendini ölüler arasına attı. Bir Timurlu onu tanıyarak öldürdü ve başını Timur'a getirdi. Fakat Timur, ona kaybetmenin üzüntüsüyle katilinin hemen kellesini vurdurdu. Timur, Şah Mansur'un ölümünden sonra diğer Acem hükümdarlıklarının tamamını ele geçirdi." (*en-Nücûmu'z-Zâhire*, 12/260)

108 Timur'un oğlu Şahruh'un adamlarından biri Şah Mansur'a ağır bir darbe indirmiş ve yere düşürmüştü. Şahruh da onun başını kesti ve alelacele baba-

ve yakınlarından onu teşhis edebilecek birini getirtti. Bu kişi onu yüzündeki bir işaretten tanıdı. Onun Şah Mansur olduğu kesinleşip, adamın (onu öldüren) kişinin doğru söylediği anlaşılınca, onun kaybından dolayı oldukça üzüldü. Onu teşhis eden kişiden Şah Mansur'un annesini, babasını, doğduğu yeri, kabilesini, yakınlarını, gelinlerini, damatlarını, hizmetkâr ve mürebbisinin kimler olduğunu öğrendi. Sonra onların tamamını yakalatıp yok ettirdi; evini barkını ortadan kaldırdı.[109]

Daha sonra bu fetihlerini detaylı bir şekilde kaleme aldırıp, Şah Mansur'un cesareti, gözü pekliği, kahramanlığı; bu savaşta vukû bulan askeri hareketleri bir bir anlatan belagatlı bir üslupla fetihnâmeler hazırlatarak taht-ı tasarrufundaki vilayetlere gönderdi.

Şah Mansur'un savaş meydanında gösterdiği kahramanlıkları, indirdiği darbeleri, savaştan önce yaptığı yazışmaları, eski eserlerin nasıl yıkıldıklarını, odalarının ele geçirilmesi sırasında kadınların nasıl feryad-ı figan ettiklerini son derece süslü bir dille anlatan destanlar mahfillerde ve toplantılarda okunur, kaynaklarda zikredilir, edebiyatçılar bunlardan faydalanır, yazarlar bunları muhafaza etmeye, çocuklar ezberlemeye çalışırlardı.

Konuyla ilgili bazı haberlerde, 1395 yılında, Bistam hükümdarından Mısır sultanına gelen bir elçinin Timur'un Şah Mansur'u öldürüp, Şiraz ve sair vilayetleri ele geçirdiği; Mansur'un kellesini Bağdat hükümdarına gönderip ona kendisine bağlı topluluklarla birlikte itaat etmesini emrettiği, kendisine hil'at gönderdiği, adına sikke kestirmesini, hutbeyi onun adına okutmasını istediği, onun da hil'atı giyip emredilenleri

---

sının huzuruna getirdi. Timur dahi "tüzükât"ında bu olaydan bahsetmekte ve Şah Mansur tarafından öldürülmesine ramak kaldığını itiraf etmektedir.

109 Nizameddin Şâmî: "Ayın on ikisine (25 Nisan 1393) tekabül eden Salı günü fermana uygun olarak Muzafferî hanedanına mensup bütün prensleri büyük küçük demeden astılar (yasakka yetkezdiler). Küçüğünden yaşlısına kadar hepsini kılıçtan geçirdiler." (*Zafernâme*, 180)

yerine getirdiği şeklinde bilgi verdiğini görmüştüm. (Hatta) onun Şah Mansur'un kellesini sokaklarda dolaştırdıktan sonra sur üzerine astırdığını da (işittim), ama bunun doğru olduğunu sanmıyorum.[110]

Şah Mansur'un ölümünden sonra gelişen olaylar ve sergilenen kötülükler

Timur Fars ve Irak-ı Acem topraklarını ele geçirdikten sonra Şah Şücâ'nın yakınlarına ve vilayet hâkimlerine mektuplar gönderdi. Onların gönüllerini alıp, büyük küçük herkesin gönlünü hoş tutarak, başkent Şiraz'a girdi.[111] Orada herkese güven telkin edip, "kimse kimseyi incitmesin, geçmiş davalar ortaya sürülmesin" diye tellallar çıkardı. Böylece herkes rahatlayıp, endişeden uzaklaştı.[112]

O civardaki hükümdarları emri altına girmeye davet ettikçe, her birinin gelip itaat arz etmesi üzerine,[113] Kirman hâkimi Sultan

110 Şah Mansur'un kellesinin sokaklarda dolaştırıldıktan sonra sur üzerine asıldığına her iki zafernâmede de işaret edilmez. Hatta Timur, Tüzükât'ında bu olaydan kısaca bahseder: "Song Şiraz üstige leşker tartdım. Şah Mansur ceng meydanıda men bilen toknaşıb, cezasını tapdı." (*Tüzükât*, s. 57)

111 Şah Mansur'un öldürülmesinden sonra Timur ordusuyla ilerleyip Şiraz surlarını kuşatma altına aldı. Şehrin dokuz kapısı vardı; şehir halkı direnebilecek durumda olmadığı için, teslim olup mal-ı emân vermeyi tercih etti. Şah Mansur'un malları, hazineleri ve kumaşları müsadere edilerek orduya dağıtıldı. Şah Mansur'un oğlu Gazanfer de tutuklandı. (A.F)

112 Timur, Tebriz'i ele geçirdikten sonra onun gazabından kurtulmayı verdiği kurnazca bir cevap sayesinde başaranlardan biri de meşhur şair Hafız-ı Şirazî idi. Hafız'ın beyti şöyle idi: "Ol Şirazlı Türk dilber bize iltifat eder, gönlümüzü alır ve aşkımızı kabul ederse, yanağındaki kara bene Semerkan'dı da bağışlarız, Buhara'yı da!" Timur Şiraz'ı zaptedince Hafız'ı bulmaları için adam gönderdi ve ona öfkeli bir şekilde "Bre bedbaht! Ben, sevgili şehirlerim Semerkand ve Buhara'yı âbâd etmek için ömrümü verdim. Sense onları bir haspanın yanağındaki beni için vereceksin ha!" dedi. Hafız şu cevabı verdi: "Ey imanlı fâtih! Ben bu cömertliğim yüzünden böyle fakir düştüm".Timur kahkahalar atarak, şaire çapan giydirip, serbest bıraktı. (Gumilev, *Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları*, II/320)

113 Diğer Muzafferîler hiçbir direniş göstermeden hediyelerle gelip saygı ve itaatlerini bildirdiler. Yezd'den Şah Yahya ve oğulları, Kirman'dan Sultan Ah-

Ahmed ve Yezd hâkimi Şah Yahya da gelip itaatlerini bildirdiler ve şeref libaslarıyla taltif edildiler. Fakat Sircan[114] hâkimi Ebû İshak gelmedi. Ama her nedense bu defa Timur, gelip itaat arz edenleri hil'at ve hediyelerle ödüllendirirken, inatçılık edenlere ses çıkarmadı; kendisiyle muhalifleri arasına değnek koymadı ve aksine isyan edenleri ikna etmek için itaat edenleri ödüllendirdi.

Kendisine itaat arz eden şehirlere mal-ı emân[115] kabilinden bir miktar paralar dağıtarak, her şehre naipler tayin ettikten sonra Isfahan'a döndü; burada babasının kendi vasiliğine verdiği Zeynelabidin'e ihsanlarda bulundu ve kendisine ve yakınlarına yetecek kadar maaş bağlayıp, dirlikler verdi.

Ol zalimin Isfahan'a girdiğinde yaptıkları

Isfahan, Acem ülkesinin en büyük ve kalabalık şehirlerinden olup, pek çok âlim ve faziletli kişinin mekânı, oldukça mamur ve müreffeh bir vilayetti. Bu şehirde İmamuddin adında büyük bir İslam âlimi vardı. İçtihat ve fetvaları, kerametleri herkesçe bilinir ve saygı duyulurdu. Isfahan halkı ona Timur'dan bahseder ve bu zalim gelirse halimiz nice olur diye endişeli sorular sorarlardı. O ise "Ben sizin aranızda yaşadığım sürece size onun hilelerinin bir zararı dokunamaz. Ama ecel gelip çatar da aranızdan ayrılırsam, tedbirli olun ve akıllı hareket edin. Belki bu sayede o zalimin şerrinden kurtulursunuz" diye karşılık verirdi.

Aksi gibi Timur Isfahan'a iyice yaklaştığı sırada bir gece ecel bu aziz insanın yakasına yapıştı ve aldı götürdü. Daha önce onun yüzü suyu hürmetine "nûrun alâ nûr" olan şehir "zifiri karanlığa büründü" ve şehir halkı derin bir üzüntüye, gam ve kedere gark oldu. Şehir ileri gelenleri çaresiz kalıp bir miktar mal-ı emân ve başka hediyelerle Timur'un huzuruna varıp sulh ve musalaha talebinde

---

med ve Sircan'dan Ebû İshak gelip arz-ı itaat ettiler. Bunun üzerine Timur Semerkand'a bir fetihnâme gönderdi. (A.F.)

114 Şimdi İran'da Kirman ile Fars arasında kalan şehir.

115 Timur ayrıca Muzafferî hanedanına mensup hâkimlerin salmış oldukları vergileri de kaldırdı. (A.F.)

bulunmaya karar verdiler. Belirtilen para ve hediyelerin toplanması için Timur adamlar gönderdi. Şehir ileri gelenleri Timur'un adamlarını konaklamaları için bazı mahallelerde bir takım evlere tevzi ettiler. Fakat bu tahsildarlar, vergi tahsilinde halka zulüm edip, ifrata kaçtıkları yetmiyormuş gibi, kaldıkları evlerdeki kadın ve kızlara da şeriata yakışmayan işler yapmaya ve onları hizmetkâr gibi kullanmaya başlayınca, Isfahan halkı bunların reislerine şikâyette bulundu. "Böyle yaşamaktansa, ölelim daha iyi" dediler.[116] Timur askerlerinin komutanı bu duyduklarına çok öfkelendi ve "Gece yarısı nekkâre[117] çaldırıp size işaret veririm. Bu işaret verilince çıkan kargaşa sırasında herkes kendi evindeki tahsildarın işini bitirip, cesedini yok etsin" diye tembihte bulundu. Hepsi bu yanlış düşünce üzerinde hemfikir olarak evlerine dönüp belirtilen saatin gelmesini bekledi. Gece beklenen saat gelip, ol bedbaht dahi sözleşilen işareti verince herkes kendi evindeki vergi tahsildarını katletti. Öldürülen "haramzâde-i bîrahim"lerin sayısı altı bindi. Sabah Timur bunu işitince şeytan burnuna üfledi ve "ateş-i gazab-ı suzân" ile katliam fermanı çıkardı. Her bir askere istediği kadar kan dökme, istediğinin ırzına geçme, istediğinin kellesini kesme, malını yağmalama, evini yakıp yıkma, ekinleri yakma; büyük küçük demeden kim karşısına çıkarsa kılıçtan geçirme, ilminden dolayı âlimlere,

---

116 "Timur Isfahan'a yaklaşınca şehir dışında kamp kurdu. Şehir âyanları ve âlimleri himmetine mazhar olmak için huzuruna geldiler. İstediği para ve mal-ı emânı vermeyi taahhüt ettiler. Bunun üzerine Timur, söz verilen para ve malları toplamaları için kumandanlarını ve askerlerini gönderdi. Fakat bunlar şehirde kötü işlere soyundular. Bir gece şehir halkı Timur'un askerlerine saldırarak çarpıştılar. Timur ertesi sabah askerlerinden ve subaylarından altı bininin öldürülmüş olduğunu görünce, ordusuna katliam ve ibaha (istediğini yapma hakkı) emri verdi. Her bir bölüğe öldürülen adamının sayısı kadar kelle getirmesini ferman buyurdu. Bu yüzden bazı bölükler diğer bölüklerden parayla kelle satın aldılar. Ve böylece bir kellenin fiyatı bir dinara yükseldi. Ama kelleler çoğalınca fiyatı yarım dinara düştü. Timurî zafernâmelerde de böyle anlatılır." (*Şihab*, 195) (A.F.)

117 Türkistan'da hâlâ kullanılan bir tür borazan.

hilminden dolayı ediplere, nesebinden dolayı şerîflere, soyundan dolayı manaplara, yersiz yurtsuz gariplere, akrabasını ziyarete gelmiş yakınlara, dininden dolayı Müslümana, zımmîlik hakkı bulunan zımmîye, eli kolu tutmaz âcize ve kekemeliğinden dolayı derdini anlatamayan kekemeye acımadan herkesi katliam etmesini ferman buyurdu.

Bu fermana göre şehirde olup da kılıçtan nasibini almayacak kimse yoktu. Şehir halkı bu saatten sonra tartışmanın, barış teklifinde bulunmanın, para ve mal teklif etmenin, iyi muamelenin, alttan almanın, şefaat dilenmenin bir faydası olmayacağını idrak ettiği için, kale kapılarını kapattılar. Herkes zırhını ve pusatını kuşanıp, ok ve yayını hazır ederek, kaderin kendilerine hazırladığı darbeleri beklemeye başladılar. Sonra ortaya merhametsiz cellatlar atıldılar ve herkesin cesedini kurtlara, çakallara ve leş kartallarına yem ettiler.[118]

Ecel, üzerine bindikleri hayat dallarını sallamaya devam ederken ölenleri saydılar ve rakamın Matta oğlu Yunus'un ümmetinden altı misli fazla olduğunu gördüler.[119] Sonra şehir ileri gelenlerinden bazıları, kimi beyler ne yapacaklarını tartışmaya başladılar. Sözü edilen bey, bir vatandaşa, "Çocukları bir araya toplayın, belki onları öne sürersek merhamet damarları kabarır" dedi. Onun dediğini yapıp, kılıçtan kurtulmayı başarmış bir miktar küçük çocuğu kurtuluş ümidi olur düşüncesiyle Timur'un yolu üzerine dizdiler.

Timur ve bu bey oradan geçerken, Timur "Bunlar şu eşkıyaların çocukları değil mi?" diye sordu. Bey, ona "Bunlar masum ve öksüz çocuklardır. Babaları katledilmiştir. Efendimizin gazabı onların büyüklerine ve yakınlarına dokunmuştur. Bunlar senden merhamet diliyor, hükümdara yaraşır âtıfetinizi, çaresizlik içinde şefkatinizi

118 K.V. Zetterteen'e göre ölenlerin sayısı 200 bin kişi idi. (İA, 8/775).

119 Öldürülenlerin sayısının Peygamber Yunus b. Matta'nın kavminin sayısından altı defa daha fazla olduğu şeklindeki kayıt, Kur'an'da, Sâffat suresi, 117. ayette "Onu yüz binden daha kalabalık bir halka gönderdik.." buyruğuna işarettir. (A.F.)

bekliyorlar" dedi. Fakat Timur herhangi bir cevap vermedi. Sonra atının dizginini çocukların bulunduğu yöne çevirip, onları görmezden geldi. Askerleri de onunla birlikte atlarını sürerek bu zavallı çocukları atların ayakları altında ezdiler.[120] Daha sonra malları toplayıp yükleyerek Semerkand'a doğru yola çıktılar. Burada vuku bulan olay tarihte hiçbir yerde olmadığı gibi, bunların anlatılması dahi çok zordur.[121]

Mogul ve Ceta[122] taraflarını kontrol altına alması ve burada yaptıkları

Semerkand'a varınca torunu Muhammed Sultan b. Cihangir'i Emîr Seyfeddin'le birlikte hâkimiyet alanını yaymak amacıyla hü-

120 Tarihçiler Isfahan'da olan bu olayla ilgili olarak şöyle derler: Timur'un ordusu şehir dışında yaklaşık yetmiş bin kelle yığdı ve sonra onlardan yirmi sekiz kule yaptı. Bu katliam, 17 Tişrin-i Sâni 1387 tarihinde olmuştur.

121 Gerek Şâmî ve gerekse Yezdî, Timur'un Isfahan'da yaptıklarını bir iki satırla geçiştirmeyi tercih etmekte ve yapılan katliamdan hiç söz etmemektedirler. Örneğin Nizameddin Şâmî yalnızca "Cihan emîrzadesi Muhammed Sultan, Isfahan vilayetinin mal ve vergisini toplayıp hazrete getirdi" denmektedir. (*Zafernâme*, 181)

122 Ceta: Yedisu ve Doğu Türkistan'ın o dönemdeki adı. İngilizcede Jatah şeklinde yazılan bu kelimeyi Z. V. Togan Çıta olarak okumakta ve Batı Türklüğündeki Çıtağ (Çıtak) kelimesi ile ilgili olduğunu belirtmektedir. (Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 65, 432). Mirza Haydar Duglat'ın Tarih-i Reşidi adlı eserini İngilizceye çeviren Denison Ross ise Zafernâme'de geçen Çıta kelimesiyle Moğulistan'ın aynı şey olduğunu belirtmektedir. Mirza Haydar, eserinin başlarında ve özellikle Zafernâme'den alıntı yaptığı yerlerde ve bilhassa son kısımlarda Çağataylıların kendilerine besledikleri düşmanlık sebebiyle tahkir amaçlı olarak Moğollara Çıta adını verdiklerini belirtmektedir. Moğolca sözlükte bu kelime "serseri, değersiz kişi, alçak" anlamındadır ve Çete şeklinde Türkçeye geçen bu kelime bizde bilhassa "eşkıya" anlamında kullanılmaktadır. Mirza Haydar ayrıca "buna karşılık da Moğolların Çağataylılara hakaret anlamı içeren karaunas/karavanas dediklerini belirtmektedir. Quatremère, her iki kelimenin de XV. Yüzyıldan önce mevcut olmadığını, bu ikisinin Kazak, Sart, Kalmuk vs. gibi kelimelerle aynı zamanlarda ortaya çıktığını kaydetmektedir. (Mirza Haydar, *Tarih-i Reşidi*, s. 104) Bununla birlikte Vassaf'ın tarihinden Moğollarda XII. Yüzyıl sonlarına doğru

kümdarlığının en uzak ucuna, doğu yönünde Seyhun'un öte tarafındaki bölgeye gönderdi.[123] Mâverâünnehr topraklarına bir aylık mesafede bulunan Çağatay, Mogul[124] ve Hıta bozkırlarını kontrol altında tutmak için bölgenin sınır kesiminde ganimetleri toplayabileceği Aşpara adında bir şehir kurdurdu. Buraya oldukça muhkem bir kaleden başka komşu bölgelere de kaleler yaptırdı. Emîr

---

Kuranas adlı bir boyun olduğunu öğreniyoruz. Reşidüddin'in listesinde ise bu isim yoktur. Her halükârda Karanas biçiminin daha sonra İran'da Karavanas şeklinde tebdil edildiği söyleniyor. Bu, üçüncü a harfinde uzatmanın olmaması kaydıyla Mirza Haydar'daki yazılışın aynıdır. Quatremère, bu adın batının Moğollarca istilasından önce veya Zafernâme'nin yazılış tarihinin ardından (1424) hiç görülmediğini tespit etmiştir. Marco Polo, bundan ilk bahsedenlerden biridir ve Caraonas biçiminde verir. Kirman'da ve İran'ın daha kuzeydeki başka yerlerinde Caraonas'larla karşılaştığını anlatır ve "Hintli anaların Tatar babalardan çocukları" olan çapulcu bir boy olarak tanımlar. (Age., s. 105-106) Yakubovsky de "İstoriya Uzbekistana" adlı eserinde (s. 350) karuanas'ın melez anlamında olduğunu belirtmektedir.

123 Yezdî: "Hazreti Sahipkıran o yıl (1383) Amirzâde Ali'yi bir ordu ile Ceta taraflarına, - ki çoğu imansız ve kâfir idiler, - gönderdi." (*Zafernâme*, 98)

124 Moğol, Mogul, Mugal, Mogıl, Moğolistan, Mogulistan. Bu kelimelerden Moğol ve Moğolistan doğrudan Moğollarla, diğerleri ise özellikle Türkiye'de birçok kişinin Moğollarla karıştırdığı Türk ve Türkleşmiş Moğollardan oluşan, ağırlıklı olarak Yedisu civarında yaşayan Doğu Çağataylıları gösterir. Sanırım bizdeki bu karışıklık, Batılı tarihçilerin bizim Moğol diye yazdığımız kelimeyi Mongol diye yazmalarından kaynaklanmaktadır ve Moğollarla ilgili Batı dillerindeki kitapları çevirenler de "Mongol" ile "Mogul"u aynı şey zannederek, hepsini tek kelimeyle karşılamalarından kaynaklanmıştır. Hatta sırf bu yanlış tanımlama yüzünden Timur'un torunu Babür'ün kurduğu imparatorluğa da Moğol İmparatorluğu adını vermişlerdir ki, doğrusu Mugal İmparatorluğu olmalıdır. Özbekistan'da günümüzde Mogıl adında bir köy dahi vardır. Hatıratının birkaç yerinde Moğollardan tiksinti ile söz eden ve bir şiirinde,

Eğer Moğol ırkı meleklerin bir ırkıysa, kötü bir ırktır
Ve Moğol kelimesi altın ile yazılsa bile tiksindirici olur
Bir Moğol'un hasadından bir mısır tanesi almamaya dikkat et
Moğol tohumu öyledir ki, onunla birlikte ne ekilirse murdar olur

diyen Babür'ü Moğol, devletini de Moğol devleti olarak yazmak, ancak tarih konusundaki bilgisi sıfır noktada olan cahillerin işidir.

Seyfeddin'in akrabası Allahdâd'ı elçi göndererek o taraflardaki hükümdarlardan birinin Büyük Melike, bir diğerinin Küçük Melike adlı iki kızını nikahına almak istedi. Onun İslam ülkelerinde sergilediği vahşiliklerin haberleri buralara kadar ulaştığı için, hayır demeyi göze alamadılar ve talebine olumlu cevap vererek kızlarını göndermeyi canlarına minnet bildiler. Böylece Mogulistan Timur'un korku ve belasından titreyip, bir çok şehir onun hâkimiyetini kabul ettikten sonra, Seyhun nehrinin bu tarafına büyük bir şehir kurduktan başka, bir de köprü yaptırdı ve sözü edilen şehre Şahruhiye adını verdi. Zaten şehir de bereketli bir yerdeydi.

Oğluna Şahruh ve bu şehre de aynı ismi vermesinin sebebi şudur. Bilindiği gibi Timur yârenleriyle satranç oynamayı çok severdi. Yine bir defasında musahipleriyle satranç oynarken şah-mat (şahruh) çekip hasmını mağlup ettiği sırada şehrin kurulmasının tamamlandığını öğrenip ve yine aynı sıralarda yeni bir erkek çocuğunun dünyaya geldiği müjdesini alınca, oğluna Şahruh,[125] şehre de Şahruhiye adını verdi.

Bu engerek yılanının Fars ve Horasan'a geri dönüşü; Irak-ı Acem'e girişi; buralardaki hükümdarları teshir edişi

Türkistan toprakları ve oralardaki hükümdarları itaat altına aldıktan sonra Horasan'a döndü. Hükümdarlar, emîrler, sultanlar ve vezirler kendisini karşılamak için dört bir yandan koşuşturdular. Kimisi atlı, kimisi yaya, davetine icabet ederek ve belasından korkarak geldiler. Ona hizmet etme şerefine nail olarak, oğullarını, kızlarını, köylerini, şehirlerini emrine amâde kıldılar. Söz dinlemeyen hisarlar ve âsi kaleler bağlılık kemerini kuşandılar ve onun gözüne girebilmek, hoşnutluğunu kazanabilmek için daha önce itaatini arz edenlerin dışında, kendilerini emniyet içinde sananlar dahi gelip itaatlerini bildirdiler. Buna karşılık erişilmez yerlerdeki

125 İlkan Muinüddin Sultan Şahruh b. Timurlenk, doğunun meliki, Mâverâünnehr'in, Horasan'ın, Harezm'in, Irak-ı Acem, Mazenderân ve Hindistan'da Dehli topraklarının, Kirman ve Azerbaycan'ın sultanı (*Ed-Dav'ul-lâmi'*, 3/292)

beyler Timur'un emrini dinlemediler. Bunlar arasında Mazenderân sultanlarından İskender Celabî, Cibal ve erişilmez kalelerin sahibi, öfkeli arslan Erşivend Farskuhî, Necde hâkimi ve her tür saldırıya hazır İbrahim Kummî onun emrini dinlemediler. Sircan hâkimi Ebû İshak itaatini bildirdi. Onunla birlikte Sircan hâkimin oğlu, Şah Şücâ'nın kardeşi Sultan Ahmed ve yine Şah Şücâ'nın yeğeni Şah Yahya itaat kemerini bağladılar. Yalnızca Erşivend, İbrahim ve Horasan sultanları emre itaat etmediler.

Sultan Ebû İshak, itaat konusunda akrabalarını taklit ederken, Sircan'da "Kuderz" (کودرز) adında bir naip bıraktı.

Bir defasında bu büyük sultanlar Timur'un otağında iken ve Timur da onların arasında yalnızken, Şah Yahya fırsattan faydalanıp dünyayı bu dikenli çalıdan kurtarma konusunda ima işaretlerde bulundu. Ama kimisi bu işe razı oldu, kimisi karşı çıktı. Bazıları Timur bir şekilde bu niyetimizi öğrenir diye korkuya kapılarak, bu işten kaçındılar. Onlar Timur'un niyetlerini anlayacağı endişesindeydiler. Sonra birkaç gün halkın şikayetleriyle ilgili genel meclisler yaptı. Kırmızı bir elbise giydi. Birden bu on yedi meliki çağırttı ve emir vererek hepsini bir saat içinde öldürttü.[126] Onların işini bitirdikten sonra ülkelerine el koydu; mal mülklerini müsadere etti;

126 Şerafeddin Ali Yezdî bu konuda şöyle demektedir: "Timur, adalet sancağını dalgalandırmak, ülkede işleri düzene koymak, Muzafferîlerin iktidarları döneminde halka koydukları vergi ve rüsumu kaldırıp, onların kökünü kazımak için çalışmalar yaptı. Bunun üzerine Fars bölgesindeki tüm emîrler bağımsızlık bayraklarını diktiler. Timur, ulemânın ve halkın Muzaffer ailesi üyelerinin kötü muameleleriyle ilgili şikâyetlerini dinledi. Böylece 7 Mart 1393'de, itaatlerini arz etmek için huzuruna gelmiş olanlar da dâhil olmak üzere ülkedeki tüm Muzaffer ailesi fertlerinin tutuklanması konusunda ferman buyurdu. Kirman hâkimi Sultan Ahmed'in mülkleri müsadere edildi. Sircan'a ordu sevk edilerek şehir hâkimi Ebû İshak el-Muzafferî öldürüldü. Sultan Zeynelabidin ve kardeşi Sultan Şiblî gibi bazı emîrler ise Semerkand'a gönderildi."

İbni Arabşah, Timur'un vaktiyle babası Şah Şücâ'nın oğlu Zeynelabidin'in vasiliğini kendisine verdiğini göz önünde tutarak ona acıdığını belirtmektedir. Timur, Fars ülkesinin kendisine kolay kolay teslim olmayacağını bildiği için Muzafferî ailesine mensup tüm fertleri ortadan kaldırttı. İbni Arabşah

çocuklarını ve torunlarını öldürttü.[127] Buralara kendi çocuklarını, torunlarını, beylerini ve onların yakınlarını atadı.

Bu hükümdarları öldürüp ortadan kaldırmasının, hayat perdelerini yırtmasının sebebi, Acem topraklarının büyük hükümdarlardan hâli kalmaması, burada tahta geçenlerin birbirinden mağrur ve cesur, düşmanı defetmekte kabiliyetli ve tedbirli olmaları, ordularının kalabalık ve güzide; ülkenin çok geniş, şehir, köy ve mezralarının bol, topraklarının mümbit olmasıydı. Timur biraz düşünüp tefekkür ettikten sonra anladı ki, bunlar var oldukça buralar kendisine ve çocuklarına mülk olmaz; saltanatta bulunanlar rakipsiz kalmaz, hükümet tahtı yerinde durmaz; iktidarı ele geçirenin iktidarı sürekli olmaz, devleti sürekli karışıklık içinde kalırdı. Böyle bir ülke hiçbir zaman bu tür dertlerden kurtulamazdı. Dolayısıyla bu hükümdarların tamamını ortadan kaldırmak suretiyle iktidarı kendisi ve oğullarına münhasır hale getirme düşüncesindeydi.

Bunun için de Cengiz-han'ın yaptığı gibi rakiplerin soyunu kurutmak ve yalnızca kendi oğullarını padişah yapmak niyetindeydi. Şehirleri yerle bir etmemesi ve işlerini düzene koyması da yine Cengiz-han'ın yasasının icaplarındandı. Çünkü bunları yapmaması halinde ziraat ve iktisat ayakta duramazdı. Fakat kendisine proplem çıkarabileceklerin yanı sıra onların oğullarını ve sülalesini de ortadan kaldırmak gerekiyordu ki, Timur da böyle yaptı ve tespit edilebilenlerin tamamı ortadan kaldırıldı.

Timur'un yaptığı bu temizlik hareketi sırasında öldürülen Muzafferî emîrlerin sayısını on yedi olarak vermektedir. (*Şihab*, 217) (A.F.)

127 Timur, Âl-i Muzaffer'e mensup emîrlerin tutuklanması emrini verdikten birkaç gün sonra da bu aileye mensup büyük küçük kim varsa hepsinin yakalanmasını ve erkek olanların öldürülmesini emretti. Böylece Yezd ve Kirman'da mukim olanlar da tutuklandılar. Yezdî, Timur'un yaptığı bu işin doğruluğunu ispat için Kur'an'dan iki âyeti delil olarak göstermekte ve Timurîlerin onların yerini alan yeni bir halk olduğunu belirtmektedir: "Onlar gelip geçmiş bir ümmettir. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir (Bakara, 134)" (تلك امة قد خلت لها ما كسبت و لكم ما كسبتم) ve "İşte (iyi veya kötü) günleri insanlar arasında (böyle) döndürür dururuz (Âl-i İmran, 140)" (وتلك الايام نداولها بين الناس) (A.F.)

Söylendiğine göre bir defasında İskender Celabî'nin de yer aldığı teklifsiz bir eğlence ve sohbet meclisinde, Timur İskender'e hitaben şöyle bir soru yöneltmiş:

"- Emr-i Hak vâki olur da terk-i dünya edersem, sana göre benim evladıma ve zürriyetime kim karşı çıkar?"

İskender Celabî, bir gaflet ve dalgınlık anına rastladığı için olsa gerek, söyleyeceği sözlerin başına ne iş açacağını dahi düşünmeden şu cevabı vermiş:

"- Senin oğullarına ilk karşı çıkacak uğursuzlar ben, Erşivend ve İbrahim'dir. İçlerinden herhangi biri benim pençelerimden kurtulmayı başarsa bile, aslan İbrahim'in azı dişlerinden kurtulamaz; hadi ondan da kurtuldu diyelim, bu sefer de Erşivend'in ağına düşer."

Timur, arkadaşlarıyla birlikte ele geçirmek için o an İskender'e bir şey yapmamış. Sonra İskender'in aklı başına gelmiş ve sözünü tamamlamış:

"- Allah'ın takdirinden kaçmak mümkün değil. Bu sözleri söylediğim için beni suçlamayın. Her şeyi konuşturan Allah, bunları bana söyletti."

Daha sonra İbrahim el-Kummî ve İskender Celabî kaçıp gittiler, fakat Timur Erşivend'i yakalayıp külünü göğe savurdu. İskender Celabî'ye gelince, bir daha ondan haber alınamadı ve bugün dahi nerede olduğu bilinmiyor. Büyük hükümdarlardandı. Uzun boyluydu. Sokakta yürürken sanki bir sarayın sütunu gibi dikkat çekerdi. Boyu üç buçuk zirâ idi.

İbrahim el-Kummî ise gizlenmeye devam etti ve eceliyle öldü.

FASIL

Daha sonra Sultan Ebu'l Feth'in Sircan kalesinde bulunan naibi Kuderz, "Efendim Şah Mansur hayattadır" diyerek Timur'a karşı isyan bayrağı açtı. Avam ve has tabakası da bu söylentiye inandı; Kuderz onun zuhurunu bekliyordu ve aylardır kendini bu ümitle oyalıyordu.

Timur, Sircan kalesini kuşatmaları için bir miktar asker sevk etti. Fakat kale öylesine muhkem, surları öylesine sağlam, hisarları

öylesine yüksekti ki, gönderilen askerler kaleyi fethetmek şöyle dursun, belki yanına zar zor yaklaşabileceklerini anladılar. Sonra kaleyi kuşatma altına alıp Timur'u durumdan haberdar ettiler. Bunun üzerine Timur kaleyi almaları için Şiraz, Yezd, Eberkûh ve Kirman'dan asker sevk ettiği gibi, Sicistan askerlerini de onlara kattı. Fakat onlar da ancak kaleyi kuşatmakla iktifa edebildiler ve çekip gitmekle kalmak arasında bocalayarak yirmi yıl orada kaldılar. Bu kale hiçbir taliplisine kapısını açmayan bir bakire idi ve hiçbir kimse tarafından nişanlanmadığı için evde kalmıştı.

Timur, şeytanın[128] kardeşlerinden İdiku[129] adlı daha önce sözü edilen bir nökeri Kirman'a vali tayin etmişti.

Sonunda Kuderz Şah Mansur'un hayatından ümidini kesip, bir daha ortaya çıkmayacağı kanaatine varıp da, Sultan Ebu'l Feth Timur'un nezdinde onun için şefaatçi olacağı sözü verince, barış yoluyla kaleyi Timur'un askerlerine teslim edip, sözü geçen âyânlardan ve vezirlerden olan İdiku'ya vardı. Ona iltica ederek, itaatini arz etti, fakat İdiku, Sultan Ebu'l Feth'in bağışlanması yolunda yaptığı ricaları dinlemeyerek kılıcını çekip onu öldürdü. Olay Timur'a aksettirilince, biraz kızıp köpürdüyse de arkası gelmedi.

Kirman'a vali tayin edilen İdiku hakkında bir olay anlatılır. Şöyle ki; Şah Şücâ'nın kardeşi Sultan Ahmed'in iki küçük oğlu vardı. Birinin adı Sultan Mehdi, diğerininki Süleyman Han'dı. Süleyman Han son derece sevimli, zarif, masum çehreli bir çocuktu. Şirin dilli, terbiyeliydi. Herkes onu sever ve davranışlarından huzur bulur, zekasına hayran kalırdı. O sıralar altı yaşlarında, büyük küçük herkesin meftun olduğu bir çocuktu. İdiku, her iki çocuğu da ortadan kaldırıp atalarının yanına göndermeyi kararlaştırdı. Bu dürr-ü yetimin yetimliğine, ülkesini harabeye çevirdiği asil soylu, savunmasız anasının gözyaşlarına acımadı. Bu sevimli şehzadeye kıyabilecek, kanını dökebilecek insafsız bir cellat arıyordu. Bu işi kime

128 Kahire baskısında "sultanın" şeklinde.

129 Zafernâme'de iki İdiku'dan söz edilmektedir. Birincisi burada sözü edilen İdiku Barlas'tır ki, vaktiyle Timur tarafından Tohtamış-han'ın yanına gönderilmişti. Diğeri ise İdiku Özbek'tir ki Edigey adıyla da bilinir.

teklif ettiyse, reddetmişti. Aradan bir süre geçtikten sonra, insanların endişeyle bekledikleri bir sırada, sanki kötülük yapmak için doğmuş siyahî bir köle buldular. Güya iblisler onun kölesi, ifritler bendesi ve askerleriydi. Kalbinin karalığı teninin rengiyle insicam etmişti. Şeytanın başlarını andıran ağaçtan[130] düşmüş bir tohumdan türemiş gibiydi. Öküzün böğürtüsü onun sesinden daha hoş, gulyabanilerin çehresi onun suratını hayal etmekten daha sevimliydi. Allah kalbinden merhamet duygusunu almış ve günlünü kötülükle doldurmuştu.

Onu bu iki çocuğu öldürmeye teşvik ettiler. O günlerde Süleyman Han'ın gözleri iltihaplanmıştı. Dadısının kucağında huzur buluyordu. Bu merhametsiz hemen çocuğun yanına gitti ve dadısının kucağından yolarcasına alıp hançeri böğrünün bir tarafından sokup öbür tarafından çıkardı. Ortalığı feryad-ı figan kapladı, herkes endişeyle o tarafa bu tarafa koşuşturmaya başladı. Ailesi elem ve mateme garkoldu. İnsanlar başına bu felaket gelen anası için gözyaşı döktüler.

Bu işlerin Timur'un işaretiyle olduğu belli. Bu zalim kâfirin askeri bu tür pis işleri hep yapardı. Her ne kadar cinayeti işleyen onların dışında biri ise de, onların hükümdarlarının yolunda gittikleri, Timur'u taklit ettikleri muhakkak.

Hikaye

Timur kalabalık ordusuyla Dımaşk (Şam)dan dönerken, askerlerden birinin yanında bir esire vardı. Zavallı kadın kaderin cilvesiyle rahat hayatından, akraba ve taallukatından uzak düştüğü yetmiyormuş gibi, yanında bir de sütten henüz kesilmiş bir kız çocuğu vardı. Hama'ya yaklaştıklarında kız yol meşakkatinden ve gurbet eleminden cıyak cıyak ağlayıp inlemeye başladı. Orada bulunanlardan

---

130 Saffat sûresi'ndeki (62-65) (انا جعلناها فتنة للظالمين . انها شجرة تخرج في اصل الجحيم طلعها كأنه رؤوس الشياطين . أذلك خير نزلا أم شجرة الزقوم) "Ziyafet olarak bu mu daha hayırlı, yoksa zakkum ağacı mı? Şüphesiz biz onu zalimler için bir imtihan aracı kıldık. O, cehhenemin dibinde biten bir ağaçtır. Onun meyveleri sanki şeytanların kafalarıdır" âyetlerine atıf yapılmaktadır. (A.F.)

bazıları kızı avutup sesini kesmek istedilerse de, bir faydası olmadı. Yanlarında Bağdat'lı bir deveci vardı. İçi dişi fitne fücur, kalbi kapkara, hilekâr, sahtekâr, küfürbaz ve çekilmez biriydi. Sanki kötülük etmek için yaratılmış, Allah kalbinden acıma duygusunu sıyırıp almıştı. Ağzından hayırlı bir söz çıktığı görülmemişti. Bu adam kızı anasından aldı. Kadın onun çocuğu avutmak ve teskin etmek için aldığını zannetmişti. Kendisi de deve üzerindeydi.

Bu mel'un kervandan bir süre geride kaldı. Gelip kervana katıldığında çocuk yanında olmadığı gibi bir de alay ediyormuş gibi yüksek sesle kahkaha attı. Anne çocuğunun durumunu anlayınca kendisini deveden yere atıp, "n'oldu benim yavruma?" diyerek aklı başından gitmiş gibi geriye doğru seyirtti. Neyse çocuğu buldu, kucağına alıp getirdi ve devesine bindi. Adam hiçbir zarar vermeyeceği vaadiyle kız çocuğunu anasından tekrar aldı. Sonra ortadan kayboldu. Bir süre sonra döndü ve aynı şekilde alaycı kahkahalar attı. Kadıncağız durumu öğrenince yine bir feryatla kendini deveden yere atıp, çılgın gibi seyirtti ve araya araya çocuğu taşlık bir yerde buldu. Kucağına alıp tekrar kervana katıldı ve devesine bindi. Fakat bu iblis-i lain yine çocuğun anasına yaklaştı, binbir özür dileyip, bir daha kötülük etmeyeceğine söz vererek, âcizeyi ikna etmek için kırk dereden kırk su getirdi ve anası da biraz dinlenmek için olsa gerek çocuğu üçüncü kez verdi. Bu iblis çocuğu bir süre kucağında götürdü, sonra kervandan geride kalıp bir vadinin ortasına fırlatıp attı ve Yahudi'nin beyaz gümüş kolyesi olan bir cariyeye yaptığını yaptı[131] ve pis elleri boş olarak geri döndü. Çünkü bu defa kızı ortadan kaldırmış ve annesine entarisini getirmişti. Kadıncağız yaşlı gözlerle kendini deveden atıp, hızlı bir şekilde geriye doğru koşmaya başlayınca, adam ona şöyle dedi: "Kendini yorma, seni o dertten kurtardım, dön ve devene bin!" Kadıncağız iki gözü

131 Yani çocuğu öldürür. Yahudi'nin bu hikayesi meşhurdur ve kısaca şöyledir: Yahudi'nin biri, cariyesinin kafasını iki taş arasına koyarak ezer, başka bir rivâyete göre ise taşla vurur. Kadın ölmek üzereyken Peygamber (sav)a getirilir. Hz. Peygamber bunu kimin yaptığını sorar, o da katilinin bir Yahudi olduğunu söyler. Hz. Peygamber de Yahudi'nin kafasının taşla ezilmesine hükmeder. (İbni Tılâ el-Kurtubî, *Akdiyetu Rasulillah*, s. 15-16) (A.F)

iki çeşme feryad-ı figanla inlemeye başladı. Bu olay dahi, Timur'un beraberindekilerin de kendisini örnek alarak zulüm ve gaddarlık sergilediklerini göstermektedir.

Her ne kadar insanlara eziyet etmesi için bir sebep olması gerekmiyorsa da, onun Irak-ı Arab'a giriş sebebi

Timur, tüm Acem ülkesinin işini bitirdikten, hükümdarları ve halkları boysundurduktan sonra atının dizginini Irak-ı Acem'e doğru çevirdi. Bağdat hükümdarı Sultan Ahmed[132] öfkeden küplere bindi ve güçlü bir ordu hazırlayarak Suntay adlı vezirinin kumandasına verdi. Sultan Ahmed'in ordusu Çağatayîlere doğru ilerledi. Timur üzerine gelen ordu ve tecrübesi konusunda bilgi edindi.[133] Duyduğu haberden dolayı son derece sevindi; bu yüzden de Irak hükümdarına savaş açmaya daha fazla iştiyak duydu. Timur da ordusunun hazırlıklarını tamamladı ve iki taraf Sultaniye[134] şehri açıklarında karşı karşıya geldi. Timur'un ordusu kabarmış deniz dalgaları gibi saldırınca, Bağdat ordusu dayanamadı ve perişan bir halde dağılıp ricat halinde Bağdat ve diğer şehirlere doğru kaçtı. Ordu kumandanı Suntay bin pişman bir halde Bağdat'a geldiğinde Sultan Ahmed öfkeyle bir hayli işkence etti; arkasından kadın elbiseleri giydirip, hayli darbettikten sonra Bağdat sokaklarında dolaştırmak suretiyle bir enva-i türlü işkence etti.[135] Timur da bu kadarıyla yetinip ülkesine geri dönmek için yola koyuldu.

---

132 Moğol asıllı Ahmed Celayir. Timur'un İran'da Muzafferî hanedanını ortadan kaldırdıktan sonra, onun karşısına çıkabileceği zonnolunan ikinci büyük gücü oluşturuyordu. (*Şihab*, 218) (A.F.)

133 Timur, Bilâd-ı Şam, Mısır ve Hicaz'a giden yolun Irak üzerinden geçmesi sebebiyle bu ülkeyi fethetmeyi gerekli görüyordu. Çünkü kutsal yerlerin Irak'tan ötede olmasının yanı sıra, Arap Körfezi ile Mâverâünnehr arasındaki ticaret yolunu kontrol altında tutan ülke de Irak'tı. (*Şihab*, 218) (A.F.)

134 İran'da tarihi kalıntıları bulunan bir şehir. Bu şehrin temelleri İlhanlı Argunşah tarafından atılmış, Olcaytu-han tarafından tamamlanmıştır. (A.F.)

135 Çağdaş tarihçilerin anlatıklarına göre Sultan Ahmed son derece ahlaksız, fitne fücur ve fesat bir adamdı. Bağdat'ta kötü bir yönetim sergilediği gibi, kendi

Bu coşkun denizin etrafına çeki düzen vermek için bir süre faaliyetlerine son vermesi

Timur Semerkand'dan ayrılıp çevresinde dolaşmaya, oralarda büyük şehirlerin adlarını verdiği kasaba ve köyler kurdurmaya başladı. Semerkand ve ona bağlı şehirlerle, Mâverâünnehr'deki şehirlerden başka Türkistan ve civarı da Timur'un emrindeydi. Buralara tayin ettiği naibine "hudaydâd" deniliyordu.

---

kızkardeşlerine, komutanlarına, beylerine ve halka zulmederdi... Onun bu kötü muameleleri Bağdat halkını Tebriz ve civarını işgal eden Timur'la yazışmaya ve yardım istemeye sevk etmiştir. Yine rivâyete göre Timur'u Bağdat üzerine sefer düzenlemeye teşvik edenler de Bağdatlılardı. (*Şihab*, 219) (A.F.)

Mahmud Remzî: "O sıralar Tebriz, Irak-ı Arab ve Bağdat Sultan Ahmed'in hâkimiyetindeydi. Onunla Tohtamış-han arasında sürekli yazışmalar ve karşılıklı elçi teatileri vardı. Tohtamış-han'ın askerleri ülkesiyle Sultan Ahmed ülkesi arasında ona yardım etmek için sürekli gidip gelirlerdi. Bu, daha ziyade Timur'un kışı Rey'de geçirdiği dönemde idi. Aynı kış Saray kadısı Tohtahmış'ın bir mektubunu Sultan Ahmed Celayir'e götürmek üzere Tebriz'e gitmişti. Kadı, Tebriz'e geldiğinde sultanın Bağdat'ta olduğunu, Azerbaycan'daki kumatanları arasında savaş çıktığını ve ülkenin kargaşa içinde bulunduğunu öğrendi. Hemen Tohtamış-han'a bir haber göndererek bu ülkenin sınırlarını koruması gerektiğini bildirdi. Tohtamış da elli bin kişilik bir orduyu Yeke Oğlan ve Yahşi Hoca komutasında Derbend'e gönderdi. Kadı ise Bağdat'a gidip Sultan Ahmed'e mektubu sundu. Bağdat'ta kaldığı sırada hiç hesapta olmayan ve Sultan Ahmed'le Tohtamış-han'ın arasının bozulmasına yol açan bir olay oldu. Şöyle ki; kadının yanında son derece yakışıklı bir Moğol delikanlı vardı. Sultan Ahmed bu delikanlıya ilgi duydu ve olay halk arasında duyuldu. Kadı mahçup ve öfkeli bir halde Tohtamış-han'ın yanına dönüp Sultan Ahmed'e ateş püskürdü. Tohtamış-han olayı öğrenince onunla işbirliğini kesti ve hatta dinsizliği ve ihaneti sebebiyle tamamıyla aleyhine döndü. Hemen birkaç komutanını Derbend'e gönderdi ve oradan yeterli asker alarak Tebriz'e gidip Sultan Ahmed'in işini bitirmelerini emretti. Emîrler, yaklaşık yüz bin kişilik bir orduyla Tebriz'e yürüdüler. Şehri Emîr Velî müdafaa ediyordu. Velî, kuşatma altına alınınca kaçıp gitti ve şehrin müdafaasını Emîr Suntay üstlendi. Onlar şehre girip yağmaladılar, ama Sultan Ahmed'in Bağdat'a kaçtığını öğrenince geri döndüler. Bu olay 878 (1385/86) yılında oldu." (*Vakâi-i Kazan*, I/555-556)

Yakıp yıktığı Harezm, Hıta topraklarının merkezinde yer alan Kaşgar ve Balahşan Semerkand'dan uzaktaki yerlerdi. Horasan, Mazenderân, Rüstemdâr, Zavulistan (Zabulistan) ve Taberistan şehirlerinin çoğu; Rey, Gazne, Esterâbâd, Sultaniye, Kazvîn, sarp Gûristan dağları, Irak-ı Acem, Fars.. bu toprakların tamamı tartışmasız bir şekilde Timur'un hâkimiyeti altındaydı ve bu ülkelerin her birinin başında ya oğlu, ya torunu yahut güvendiği bir naibi bulunuyordu.

Bu zalimin Mâverâünnehr'den girip Luristan'dan çıkışı

İktidarı güçlenip genişledikçe, savleti her tarafa yayıldıkça, ülkeleri heybetiyle titretmeye başlayınca, iklimler ve şehirler onun korkusuyla sarsıldıkça, gücü her tarafı kapladıkça, ne zaman nereye yöneleceği, dünyanın neresini deşeceği bilinmez olmuştu. Bir insanoğlundan dünyaya gelen bu şeytan, ülkeleri ayakları altında çiğniyor ve zehrini vücutlara zerkediyordu.

Doğuda bayrakları dalgalanıp, askeri birlikler toplanırken, batıda şimşekler çakıyor, savaş borazanları çalınıyordu. Davullarının sesi ve udlarının nâmeleri Irak, Isfahan ve Şiraz surlarını yalarken, musiki aletlerinin tellerinden ve nekkarelerden yayılan sesler, Rum topraklarında, Hicaz taraflarında duyuluyordu.

Kendisi Semerkand'da bağlar, imaretler kurmakla meşgul olduğu günlerde, ülkeler ve sınır bölgeleri ondan gelecek belalara karşı güvenlik içindeydi; fakat işlerini tamamlayıp, saraylarını kurduktan sonra ordusuna Semerkand'da toplanmasını emretti. Askerlerini köylülerden ve sivil vatandaştan ayırmak için kendisinin hazırlattığı, renk ve şekillerini belirlediği giysiler hazırlanmasını ferman buyurdu. Onlara nereye gideceklerini söylemedi. Ülkesinin dört bir yanından sığır toplattıktan sonra Semerkand'dan ayrıldı. Etrafa Hocend, Türkistan ve Cend'e doğru gittiği şayiasını yaydı. Bir süre yol aldıktan sonra birden Bağdat sınırındaki Luristan[136] önlerinde göründü. Burası

136 Lur veya Luristan: Huzistan'la Isfahan arasında Lurların yaşadığı dağlık bir ülkedir. Huzistan'a bağlı olmakla birlikte çevresi sarp dağlarla çevrili olduğu

son derece mamur, bağ bahçelerle kaplı, meyve sebzesi ve suyu bol bir yerdi. Kalesinin adı Berucird, hükümdarının adı İzzeddin el-Abbasî idi. Şehir kalesi bir dağ eteğinde ise de, surları göğü yararcasına yüksekti. Luristan Hemedan'la sınırdaş, Azerbaycan gibi Irak-ı Arab'a yakındı. Şehir civarındaki kasabalar ve köyler de bu hükümdara bağlıydı.

Luristan hâkimi yeterli orduya, savaş aletlerine ve erzaka sahip değildi. Kendisine yardım verecek kimse de yoktu. Allah'a tevekkül edip yaşarken, birden hiç hesapta olmayan bir yerden bir bela üzerine çöktü. Bu bela kendisine itaat etmesini, emrine girmesini ve emân dilemesini istiyordu. İzzeddin el-Abbasî, çaresiz kalesinden çıkarak itaat arz etti ve kalenin anahtarlarını teslim etti. O da onu yakalatıp, ülkesine el koydu. Arkasından onu Semerkand'a gönderip hapsetti. Fakat bir süre sonra itaatinden çıkmayacağı konusunda yemin ettirerek kendisini affetti ve bir miktar at, katır ve deve ile birlikte ülkesine iade edip, tahtına oturttu.

Bu vicdansız, Luristan'ın işini bitirdikten kısa süre sonra yönünü Hemedan'a çevirdi. Hemedan halkı habersiz yakalandı. Bela onlar gece uykusundayken veya gündüz rehavetindeyken geldi.[137] Şehirde Müçtebâ adında hükümdarlar nezdinde seçkin bir yeri ve nazarlarında yüksek bir mevkii olan saygıdeğer bir kişi Timur'un huzuruna gelip, şehir halkı için şefaatte bulundu. Timur da mal-ı emân vermeleri şartıyla onun bu isteğini kabul etti. Böylece şehir halkı kendi hayatını mal ve para ile satın alıp, Timur'un emrini yerine getirdiler. Toplanan mal ve para Timur'un hazinesine aktarıldı. Fakat bu vicdansız şehir halkına ikinci bir vergi saldı. Aynı saygıdeğer kişi tekrar Timur'un huzuruna gelip vergiden affedilmeleri için yalvardı. Timur onun ricasını kabul edip halkını bağışladı ve ordusu tekrar toplanıncaya kadar orada kaldı.

---

için ayrı bir ülke durumundadır. (Yakut, *Mûcem*, 5/29)

137 A'raf suresi, 4. âyete atıf: (وكم من قرية اهلكناها فجاءها بأسنا بيتا أو هم قائلون): "Nice memleketleri helak ettik. Onlara azabımız gece uykusuna dalmışken yahut gündüz istirahat halinde iken gelmişti."

Bu tahripkârın Azerbaycan ve Irak-ı Acem'i yakıp yıkmaya başlaması

Şeyh Üveys'in oğlu Sultan Ahmed, bu canavarın (أويس)[138] komşuları Luristan ve Hemedan'ın koyunlarına yaptıklarını duyunca, onun kendi ülkesine de geleceğini anladı.[139] Çünkü bu işe kendisi sebep olmuş ve o yırtıcı kuşu kendi eliyle üzerine çekmişti.[140] Her ne kadar kendisinin ordusu kum taneleri gibi kalabalık ise de, onunla başedebilecek durumda değildi. Çünkü Allah'ın nehri gelince, İsa'nın nehri ortadan yok olurdu. Tıpkı firavunun sihirbazlarının Mûsa'nın asası karşısında duramadıkları gibi.

Sultan Ahmed, bela gelmeden önce ona karşı hazırlık yapıp, başına gelecek felaket için endişelenmeye başladı. Kaçmaya hazırlanarak, sağ-salim geri dönmeyi bile yarı ganimet saydı. Çatışma ve savaşın uzun soluklu oluş kuralından vazgeçip kısa bir çarpışmayla yetinerek Bağdat, Irak ve Tebriz gibi yerleri bırakmaya karar verdi

---

138 Üveys, Arapçada kurt'un değişik adlarından biridir.

139 Timur vaktiyle Bağdat hükümdarı Ahmed Celayir'e elçi gönderip zahiren dostmuş gibi gözüküp hile yoluna sapmıştı. İbni İyas, Bedâi-iz-Zuhûr'da (1/299) şöyle der: "Timurlenk'in İlhanlı Ahmed b. Üveys'in ülkesini fethetmesinin sebebi, Timur'un Ahmed'e gönderdiği mektupta, şefkatle yaklaşıp 'ben buraya seninle savaşmak için değil, kızkardeşinle nikâhlanmak seni de kızımla evlendirmek amacıyla geldim' demesiydi. O da bu sözün doğru olduğunu zannetti... Sultan Ahmed Timur'la savaşmak için hazırlıklarını yaptı ve ordusunu topladı. Fakat Timur'un üzerine geldiği haberini alınca, çarpışmaktan vazgeçti, askere dağıttığı silahları toplatıp savaşma fikrini değiştirdi." (A.F)

140 Nizameddin Şâmî: "Büyük şeyhülislam Şeyh Nureddin Isfarayinî – ki zamanın büyük şeyhlerindendi, - Bağdat'tan elçi olarak Emîr Sahipkıran'ın huzuruna geldi. Emîr Sahipkıran onu izzet-i ikram ile karşıladı. Emîr Sahipkıran, Bağdat'tan elçi geldiğine göre Sultan Ahmed itaat kemerini bağlamıştır ve fermanımıza uyacaktır diye düşünmüş, bu yüzden Bağdat'ı ona bırakabileceği ümidine kapılmış, o tarafa düzenleyeceği seferi de hep tehir etmişti. Ama iş umduğu gibi olmadı. Adına sikke kesilmesi, hutbede adının okunması, münasip peşkeşler umduğu şekilde olmadı. Bu yüzden Şeyh Nureddin'in getirdiği hediyeler kabul edilmedi. Ama zahiren Şeyh Nureddin'i izzet-i ikram ile karşılamış görünüp, Bağdat'a geri gönderdi." (*Zafernâme*, 183)

ve kendi kendine "Kurtuluş Alincâ[141] kalesinde" deyip, kaybetmekten korktuğu şeyleri oğlu Sultan Tahir'le Alincâ kalesine gönderdi. Timur'a ise şiirler ve hicviyeler yolladı. Bu şiirlerden aşağıdaki beyti tercüme ettim:

Savaşta bileğim sağlam değilse de gerçi,
Topal değildir ayağım kaçmakta belki!

Sonra Şam taraflarına doğru yola koyuldu. Bu olay, Tanrı rahmet eylesin, Ebû Said Berkuk ez-Zâhir'in hayatta olduğu sırada, yani yedi yüz doksan beşte (1393) olmuştu.

Timur, Tebriz'e gelince şehirdeki fakir zengin kim varsa yağmaladıktan sonra Alincâ kalesine asker gönderdi. Çünkü bu kale, Sultan Ahmed'in baş sığınağıydı ve oğlu, hanımı ve hazinesi orada idi. Kendisi ise Bağdat üzerine yürüyüp yağmaladı. Gerçi şehri yakıp yıkmadı, ama eşya namına ne varsa topladı.

Alincâ kalesinin kumandanı, Altun adında kudretli, Sultan Ahmed'in güvenine sezavâr olmuş bir kişiydi ve sultanın güvendiği dağlarındandı. Altun'un elinin altında üç yüz kadar bileğine sağlam ve gözü pek savaşçı vardı. Gece siyah elbisesini giydiğinde bu Altun adamlarıyla kaleden çıkar, Timur'un askerlerine ve kampına saldırılar düzenlerdi. Askerler bu işten bizar olunca durumu Timur'a bildirdiler. Bunun üzerine Timur dört emîr kumandasında kırk bin kadar seçkin askeri onlara yardıma gönderdi. Bu emîrlerin büyüğünün adı Kutluğ Timur'du. Onlar kale önlerine geldiklerinde Altun içeride değildi ve yakındaki askerlere saldırı düzenlemek için çıkmıştı. Kaleye dönerken yaklaşmakta olan bir toz bulutu gözüne ilişti. Meseleyi öğrenince, "Kaçış yolu nerde?" diye sordu. "Yok, kaçış yolu yok!" dediler. Altun, artık işlerinin yalnızca Allah'a kaldığını anladı. Kararlı bir şekilde ve silah arkadaşlarını da cesaretlendirmek amacıyla Tanrı'yı sığınarak şöyle dedi: "Böyle bir yerde başların bayraklar altında olması gerekir. Bu aşağılıkların kalplerine korku salın. Ya maksudunuza erişir ya da asil insanlar gibi

141 Veya Alıcak kalesi. Bugünkü Azerbaycan'ın kuzey kesiminde yer alan Nahcivan'daki kalelerden biridir

atlarınızın üzerinde ölürsünüz. Çünkü bu vartadan çıkmanız ancak mızrak savurmak ve kılıç sallamakla mümkündür."

Altun ve adamları Allah'ın yardımıyla kurtulacaklarına inanarak, canhıraş bir halde düşmana saldırıp ve tıpkı balığı ağ içine alıp yakalarmış gibi düşmanı çember içine aldılar. Düşman sanki kirmenin ortasındaki ok durumuna düşmüştü. Altun'un adamları bayrağa ve bayraktarlara, onların arkasındakiler muhafızlara yüklendiler. Lahiyân[142] şansı onlara medet verdi ve tedbirkâr hilesi onları endişeden kurtardı. Düşmanın ak bayraklarını kızıl kana boyadılar. Zafer ve üstünlük terazisi onlardan yana ağdı. Sonuçta düşman tarafından iki emîri, - ki biri Kutluğ Timur idi,- öldürdükten sonra endişeden kurtulup feraha çıktılar.

Timur bu haberi alınca, sanki gözleri kararmış ve gök ağdarılıp üzerine çökmüş gibi oldu. Sonra bizzat kendisi Alincâ kalesine gitti ve beceneye yatıp beklemeye başladı. Kaleyi dört bir yandan kuşattı ve askerleriyle giriş çıkışları kapattı.

Alinca kalesi üzerine

Bu kale, El-Ukab yıldızından daha sağlam, bulutlardan daha yüksektir. Simak[143] yıldızı bu kalenin burcuna seslenir, felekler bizi tutuyorlar (yoksa senden daha yüksek olurduk) diye ona karşı övünürler. Güneş kalenin tam tepesine dikildiğinde sanki onun bazı şerefeleri üzerine konulan altın kalkana benzerse de, yüksek Süreyya (Ülker) yıldızları ise güya ana giriş kapısı üzerindeki bir kandili andırırdı. Anka kuşu bu kalenin üzerinden uçmayı başaramazken, hangi ok ona yetişebilirdi? Kalenin temiz bileğine askerlerden oluşan bir bilezik takmak (yani kuşatmak) şöyle dursun, hayal ve tefekkür küpesi onun hizmetindeki hizmetkârlara takılamazdı.

---

142 Lahiyân: Eski Arap kabilelerinden birinin adıdır. Hüzely aşiretinin bir koludur. Habeş hükümdarı Ebrehe'nin Mekke'ye saldırdığı sırada Kâbe'yi savunmuşlardı.

143 Simak, Ay menzilleri arasında yer alan en yüksek yıldızlardandır (Biruni, *El-Asâr el-Bakiye*)

Altun, işte bu kalenin bulunduğu bölgede yetişmişti. Mekke halkı o kaleye giden keçiyollarını iyi bilirdi. Altun, karanlık bastığında, hırsız şeytanlara keskin bakışlarını çevirdiğinde, bu yüksek tepelerden aşağı inip hayal âlemine dalmış kişi gibi zifiri karanlığın koynuna girer ve keçiyollarında sanki etin içindeki yağ, ateş değmiş su, alev içine düşmüş kömür gibi gözden kaybolurdu. Göze görünmez Tanrı'nın yardımıyla akla hayale gelmeyen yollardan yürür; hiçbir nöbetçi onu sezmez, hiçbir gözcü görmezdi. Sürekli onları dalgınlığa sevk eden âyetler okuyup görünmez bir büyücü gibi onları uyutur; kamplarındaki çadırlardan biri görününceye kadar gözleriyle etrafı süze süze yaklaşır; sonra birden baskın verir ve öldürüp kaçar; ganimet toplar ve sağ salim döner giderdi. Kısacası Timur ve yoldaşlarını canlarından bezdirinceye kadar bu durum böyle devam edip durdu. Sonra Timur maksadına erişmenin imkânsızlığını görerek çekip gitmeyi uygun buldu. Fakat kaleyi kuşatma altında tutmak için bir miktar asker bıraktı ve kuşatma uzun bir süre devam etti. Kader güya Timur'a "Sabret, mutlaka bu kaleyi ele geçireceksin" diyordu.

Rivâyete göre kale on iki yıl kuşatma altında kalmış ve Timur tesâdüfi bir olay sayesinde kaleyi ele geçirmiştir. Olay şöyle olmuş:

Bu Altun'un fitne fücur bir kardeşi vardı. Onunla Sultan Tahir'in anası arasında gizli bir ilişki peyda olmuştu. Sultan Tahir bu gizli ilişkiyi öğrenince, ikisini birlikte yakalayıp öldürdü ve bu hareketiyle herkesin takdirini kazandı. Bu olay olduğu sırada Altun kalede değildi ve bir yere saldırmak için çıkıp gitmişti. Saldırıyı gerçekleştirip döndüğünde kale kapısını yüzüne kapatıp, kardeşinin cesedini surlardan aşağıya, tam önüne attılar; onun yaptığı pis işleri, gizli ve âşikâr amellerini kendisine anlattılar. Altun, onlara "Allah iyiliğinizi versin, sevabınızı, hayır ve hesanattaki hissenizi artırsın. Eğer onun bu pis işlerinden haberim olmuş olsaydı veya öldürüldüğünde orada bulunsaydım, onun yaptıklarına uygun düşen cezayı

kendi ellerimle verir, gözleriniz önünde ibretlik ederdim.." dedi. Altun daha sonra içeri girmesine izin vermelerini istedi, fakat onu içeri almadılar. "Kardeşim günah işleyip, suçunun bedelini ödedi. Benimse kalbim ezelden kıyamete kadar sizlerle beraberdir. Ben her zaman sizin dostunuza dost, düşmanınıza düşman olmuşum. Eğer beni kovarsanız nereye giderim? Şayet bu isteğimi reddederseniz, ben derdimi kime arzederim?" dedi. Ona şu cevabı verdiler:

"- Kimbilir daha sonraları kalbine nefret dolar ve kardeşine karşı mihribanlık hislerin kabarır da onu hatırlarsın; mutlu günlerden sonra başınıza gelen bu belayı düşünür, kardeşinin intikamını almaya kalkar, doğru yolda yürürken yanlış yola saparsın. Sonunda gönlündeki paklık yerini kötülüğe bırakır. İki dost ve kayalar arasında yaşayan yılanla ilgili hikâyeyi[144] aklından çıkarma."

---

144 Bu iki kardeş ve yılan hikâyesini Mesudi'nin Murûc ez-Zeheb adlı eserinde detaylı olarak buluyoruz. Onun anlattığına göre bir defasında Halife Abdulmelik minberden halka şöyle seslendi:

"- Ey Kureyşliler! Bizler ve sizler cahiliye döneminde yolculuğa çıkan iki kardeşe benzeriz. Bu iki kardeş, bir kayanın altındaki ağacın gölgesinde konaklamışlar. Tam kalkıp gideceklerken kayanın altından ağzında altın bulunan bir yılan çıkıp altını önlerine atmış. "Bu, mutlaka bir hazineden geliyor!" demişler. Üç gün orada beklemişler. Yılan her gün çıkıp onlara bir altın getiriyormuş.

Kardeşlerden biri diğerine, "Ne zamana kadar bu yılanı bekleyeceğiz? Onu öldürüp, burayı kazalım ve hazineyi alalım, ne dersin?" demiş. Kardeşi buna karşı çıkmış, "Belki de onu yok edecek, hazineyi de bulamayacaksın!" demiş. Ama kardeşi itiraz etmiş ve eline bir balta alarak yılanın çıkmasını beklemiş.

Yılan çıkınca baltayı savurmuş, hayvanı başından yaralamış ama öldürememiş. Fakat yılan da ondan intikamını almış ve onu öldürüp deliğine çekilmiş. Kardeşi ayağa kalkıp onu gömmüş. Ertesi gün yılan başı sarılı olarak dışarı çıkmış, ama ağzında bir şey yokmuş. Adam ona, "Bak, yemin ederim ki sana bu yapılanı ben tasvip etmedim. Kardeşimi bu işten vazgeçirmeye çalıştım. Allah aramızda hakem olsun. Sen bana zarar verme, ben de sana zarar vermeyeyim ve yine eski şekilde devam edelim, ne dersin?" Yılan, "Olmaz!" demiş. Adam "Neden ama?" deyince de şu cevabı vermiş: "Biliyorum ki, kardeşinin mezarına baktıkça beni hiçbir zaman sevmeyecek-

Benim bir beytim:

ويمكن وصل حبل بعد انقطاعه ولكنه تبقي به عقدة الربط

Mümkündür kopan bir ipi tekrar bağlamak,
Ama bir düğüm kalır tekrar bağlanan yerde.

Altun söylediklerinin tamamıyla doğru olduğu konusunda bütün samimiyetiyle yeminler etti, fakat onlar "Sözü uzatma! Sen hayatta olduğun sürece gece veya gündüz aramızda sana yer olmayacaktır. Nereden geldiysen oraya git. İstesen de istemesen de bu seninle en son görüşmemiz olacaktır" dediler.

Bu sözleri duyan Altun kadere lanet edip ömrünü bu kadir-kıymet bilmeyen insanlar uğruna harcadığı için pişmanlıktan parmaklarını dişledi. Malını mülkünü bırakıp, süvari ve piyadelerini terk ederek çekip gitti. Halbuki Altun'un Alincâ kalesinden başka gidecek yeri yoktu ve onun da elinden gittiğini görünce ciğeri dağlandı. Nereye gideceği konusunda kafasından binbir fikir geçerken, sonunda atını Merend[145] şehrine doğru sürdü. Bu şehir Timur'a bağlıydı ve orada onun hükümleri geçerliydi. Altun Merend'e varınca keçeden yapılmış bir elbise giydi; mal-mülkünü ve oğlunu bir yere bırakıp doğruca şehir hâkiminin huzuruna vardı. Şehir hâkimi Altun'un geldiğini öğrenince korkudan tir-tir titremeye başladı. Aklını kaybetmiş gibiydi ve tedbir olarak kaçmayı kafasına koydu. Fakat Altun'un tek başına ve silahsız geldiği bildirilince kendine geldi. Altun huzuruna girdiğinde, onun başına gelenleri öğrenir öğrenmez hemen kellesini kesip Timur'a gönderdi. Timur bu olan olaya son derece üzüldü ve hatta üzüntüsünden gözleri yaşardı. Sonra birini gönde-

---

sin ve ben de yarayı hatırladıkça seni asla sevmeyeceğim." "- Ey Kureyşliler! Ömer başınıza geçti. Sert, katı ve kaba biriydi. Onu dinlediniz ve itaat ettiniz. Osman başınıza geçti. Yumuşak, halim selim biriydi; düşman kesildiniz ve onu öldürdünüz. Üzerinize Mesleme'yi gönderdik; sizi Harra Günü kılıçtan geçirdik. Ey Kureyşliler, biliyoruz ki siz Harra Günü'nü hatırladıkça bizi hiçbir zaman sevmeyeceksiniz ve biz de Osman'ın katledilişini hatırladıkça sizi asla sevmeyeceğiz!" (Mesudi, *Murûc ez-Zeheb*, V, 280-282)

145 Azerbaycan'da Tebriz'e iki günlük mesafede bir şehir.

rerek Altun'u öldüren valiyi görevinden azlettiği gibi, mal-mülkünü müsadere edip, kellesini aldırdı.

Bu tatsız olay olduktan sonra Sultan Tahir'in de kalede kalması zorlaştı. Çünkü bu çirkef işlere o da bir şekilde bulaşmış ve halkın nazarında kirlenmişti. Kaleden ayrılmak istediğini belirterek kendi adamlarının başına geçti. Kaledeki kadınlar ondan nefret ediyorlardı. Çünkü onların namus ve iffetlerini koruyamadığı gibi, kendisi de onların genç ve orta yaşlı olanlarının namusunu kirletmeye başlamıştı. Askeri azaldığı için kaleye hâkim olması da gittikçe zorlaştı. Artık kaleyi ele geçirmek Timur için helva yemek gibi bir şeydi ve nitekim hiç zorlanmadan kale kapıları kendisine açıldı. Timur kaleye kendi adamlarından bir bey tayin etti ve komşuluk hatırına kaleyi Şirvan hâkimi Şeyh İbrahim'e (onun hamiliğine) teslim etti.

Timur, daha sonra fitne gemini Bağdat tarafına çevirdi. Daha önce belirtildiği gibi, Sultan Ahmed bir miktar askerle birlikte Şam tarafına kaçmıştı.[146] Bu olay 795 yılının Şevval ayında (1393 Ağustosunda) olmuştu.[147] Timur, Şevval ayının on birinci gününe teka-

---

146 Es-Sayrafî: "Bu yılın Zü'l-ukde ayının ilk onunda kutlu kapılara (Sultan Melik ez-Zâhir'in sarayına) Şevval ayının ortalarında Halep naibi Emîr Demirtaş ile Türkmen Kara Yusuf ve Bağdat hâkimi Sultan Ahmed b. Üveys arasında Halep yakınlarında şiddetli bir çatışma olduğu haberi geldi. Timurlenk'in korkusundan Bağdat'tan kaçan Sultan Ahmed, emrinde yaklaşık yirmi bin Türkmen savaşçı bulunan Kara Yusuf'a gelmiş, aralarında anlaşma yaparak Timurlenk'ten kurtulmak için Bilâd-ı Şam'a girmek istemişler; Halep sınırına geldiklerinde Demirtaş kendiliğinden onların üzerine yürümüş, endişelendirmiş ve iki taraf arasında büyük bir çatışma çıkmış, ama Halep ordusu yenilmiş ve üç yüz kadar savaşçı kaybetmişti." (*Nüzhetü'n-Nüfûs*, II/61)

147 İbni İyas: "Sonra Halep naibinden haberci gelerek İlkan Ahmed b. Üveys'in Halep'e geldiğini haber verdi. Sultan (Zahir Berkuk) haberin doğru olduğunu anlayınca, beylerini toplayarak Sultan Ahmed'in durumuyla ilgili ne yapılması gerektiğini sordu. Beyler, Sultan Ahmed'in misafir edilmesi için kendisine bir adam gönderilmesi konusunda görüş birliği sağladılar. Daha sonra Mardin hâkiminden gelen haberci, Timur'un Kürt topraklarını ele geçirdiğini, Timur'un üstadı Melik Mahmud Şah'ın Basra tarafına yönelip

bül eden Cumartesi günü Bağdat'a vasıl oldu. Şehri ve çevresini acımasızca tahrip etti.[148] Sonra Timur ve ordusu Bağdan'ı[149] terk ederek Diyarbekir ve Erzincan'a doğru yol aldı.

Bağdat hâkimi hakkında haberler; onun nesebi ve Timur'un buralara nasıl girdiği

Onun adı Sultan Mugisüddin Ahmed b. Şeyh Üveys b. Şeyh Hasan b. Hüseyn b. Akbuga b. İlkan'dır. Bağdat, Azerbaycan ve bunlara bağlı şehir ve yerlerin hükümdarıdır. Dedesi İlkan,[150] Ebû Said'in oğlu Argun-han'ın torunu, ulu ve şefkatli Şerefüddin-han'dır.

---

halkı kuşatma altına aldığını; bunun üzerine Basra hâkiminin askerlerden ve Araplardan bir ordu teşkil ederek Melik Mahmud Şah'ı karşıladığını, aralarında emsali görülmemiş büyük bir savaş olduğunu, Mahmud Şah'ın öldürüldüğünü, bu defa Timur'un Basra hâkimine elçi göndererek emân dilediğini, oğlunu ve yanındaki esirleri serbest bırakmasını talep ettiğini, onunsa "İlkan Ahmed b. Üveys'in yanında tuttuğun oğlunu ve tüm esirleri serbest bırakıncaya kadar oğlunu ve esirleri serbest bırakmayacağım" cevabını verdiğini bildirdi. Yine onun anlattığına göre Timur bu cevabı alınca öfkeden küplere binmiş ve büyük bir ordu sevk ederek Basra'yı kuşatmış, ama alamamış, pek çok asker kaybetmiş ve kış bastırdığı için ordu toplamak ve tekrar Basra'yı kuşatmak amacıyla geri dönmek için ülkesine çekip gitmiş." (*Bedâi-iz-Zuhûr*, I/301)

148 El-Aynî: "Timur Bağdat'a girdi ve şehri tahrip etti; insanları yağmaladı ve pek çok kişiyi katletti. Oğlu Sultan Mahmud-han'la birlikte Basra üzerine yürüdü. Basra hakimi Salih b. Havlan Araplardan büyük bir ordu topladı ve onlarla şiddetli bir çatışmaya girdi. Sultan Mahmud-han'ı öldürdü ve Timurlenk'in oğlunu esir aldı. Timur bunu duyunca oğlunu bırakması için elçi gönderdi. Salih b. Havlan elçiye "Git ona söyle, önce Sultan Ahmed'in oğlunu ve ayrıca bin dinar göndersin ki oğlunu göndereyim" dedi. Timur bu haberi alınca tekrar bir ordu hazırlayıp Basra'ya gönderdi. Dicle üzerinde de gemilerle asker sevk etti, fakat Araplar Dicle'de bu askerleri mağlup ettiler. Çoğu öldü ve gemileri battı." (*Ikdu'l Cuman*, 368)

149 Bağdat'ın üç değişik yazılış şekli vardır: Bağdad (بغداد), Bağdaz (بغداذ) ve Bağdan (بغدان). (A.F.)

150 Kahire baskısında "İlhan" şeklinde. *en-Nücûmu'z-Zâhire*'de ve başka kaynaklarda da bu şekilde. (A.F.)

Sultan Ahmed'in babası Şeyh Üveys diyanet ve idrak ehlinden, adil bir padişah, faziletli ve cesur bir hükümdar idi. Tanrı'nın kollayıp gözettiği, methedilmeye lâyık biriydi. Pek kötülük yapmaz, daha çok iyilik yapmakla uğraşırdı. Yüzü de hayatı gibi güzeldi. Şeyh Üveys, on dokuz yıl padişahlık yapmıştı. Fakirlere himmet eder, âlimleri ve ulu kişileri gözetirdi. Şeyh Üveys, rüyasında öleceğine dair bir işaret alınca, hazırlığını yapıp ecelin gelişini beklemeye başladı. Tahtını büyük oğlu ve aile efradı arasında en faziletlisi olan Hüseyin'e bıraktı. Dünya işlerinden de el çekip, günahlarının affedilmesi için Tanrı'ya dua ve niyazla vakit geçirmeye başladı. Sürekli namaz kılıp oruç tuttu; zekat dağıttı; Ramazan ayında gecelerini dua ve zikirle geçirdi ve o belli saat gelinceye kadar günlerini namaz ve oruçla süsledi. Ve o an kendi sırrını açıp "*Ecelleri geldiğinde onu ne bir dakika geri atabilirler, ne de öne alabilirler*"[151] âyetini okudu. Sultan Üveys, bu şekilde yaşayarak otuz yaşını biraz açtığında, Tebriz yakınlarında yıldızı kaydı. Ölüm haberi 776 (1374) yılında Şam'a ulaştı. Oğlu Hüseyin tahta oturup halkına iyilik ve ihsanlarda bulundu. Cömert, faziletli, aşırı cesur, feraset sahibi bir kişiydi. Babasının yolundan yürüyüp, onun yarım bıraktıklarını ve yapamadıklarını tamamladı. Fakat felek ona ihanet etti ve iyi niyetle yapmak istediği işleri yarım bıraktırdı. 788 (1381) yılında onun elçilerinden biri Şam'a geldi. Bu heyette Bağdat ve Tebriz kadısı Zeyneddin Ali b. Celaleddin Abdullah b. Necmeddin Süleyman el-Abayikî ve sultanın veziri Sahib Şerefüddin ibn el-Hac İzzeddin el-Hüseyn el-Vasıtî vardı. Sonra aynı yılın Cemazilahir ayında (Ağustos 1381) Sultan Ahmed öz kardeşi Hüseyin'e saldırarak öldürdü ve tahtı ele geçirdi. Sultan Hüseyin'i aldatarak hayat (göz) yuvasını ölüm uykusu ile doldurdu. Sultan Hüseyin yirmisini henüz bitirmişti.

Sultan Ahmed, Irak topraklarını hâkimiyeti altına aldıktan sonra günahkâr kollarını açtı ve şefkat ve iyilik kanatlarını topladı. Hem kendine hem tebaasına cevr-ü cefalar ederek gece gündüz fitne fücur işlerle uğraştı. Daha sonra sınırı iyice aşarak aleni

151 A'raf, 34.

zulümler sergilemeye başladı. İnsanların namuslarıyla oynayıp mallarına el koydu.[152]

Söylediklerine göre Bağdat halkı ondan nefret edip, elinden kurtulmak için Timur'a müracaat ettiler ve neticede "*maden eriyiği gibi, yüzleri yakıp kavuran bir su ile kendilerine yardım edilir*"[153] kabilinden yardım aldılar. Sultan Ahmed daha ne olduğunu anlamaya dahi fırsat bulamadan Tatarların belası başına çöktü ve Çağatay askerleri onu tarumar ettiler. Bu olay, Şevval (Ekim) ayının belirtilen Cumartesi günü vukû buldu. Düşman süvarileri Sultan Ahmed'in piyadelerine saldırarak şehir surları önüne attılar, ama artık bu dalgalı denizi dindirmek mümkün değildi. Şehir halkı da Sultan Ahmed'in askerlerine ok yağdırmaya başladı.[154] Ahmed Celayir kaçmaktan başka yol olmadığını anladı ve güvendiği adamlarını yanına alıp şehirden ayrıldı ve Şam taraflarına gitti. Çağataylardan alçak bir grup onun peşine takıldı. Sultan Ahmed bir yandan kaçarken, bir yandan da ani saldırılarla onları durdurmaya çalışıyor, sonra geriye kaçıp onları savaşmaya davet ediyordu. İki taraf arasında şiddetli çatışmalar oldu ve her iki kesimden de çok insan öldü. Sonunda Sultan Ahmed Hille şehrine vardı. Dicle nehrini geçtikten sonra köprüyü yıktı ve esir düşmekten kurtuldu. Tatarlar yine de Sultan Ahmed'i takibe devam ettiler[155] ve neredeyse ya-

---

152 M. Remzî bkz. dn. 135

153 Kehf, 29.

154 El-Aynî: "Timur Tebriz ve diğer şehirleri fethettikten, Şiraz'ı alıp Şah Mansur'u öldürdükten sonra Bağdat üzerine yürüdü ve onu Ahmed-han'ın elinden almak istedi. Ahmed-han bunu haber alınca bilgi almak için öncü birlikler sevk etti ve güvendiği bir adamını posta güverciniyle gönderdi. Bunlar toplu halde gidip Timurlenk'in emrine girdiler. Ahmed-han telaşa kapıldı. Askerleri kendisine ihanet etmişti. Yakın adamlarıyla şehir kapılarından birinden çarpışarak çıktı. Bağdat halkı diğer kapıları Timurlenk'e açtı. Artık Ahmed-han'ın kaçmaktan başka çaresi kalmamıştı" (*Ikdu'l-Cuman*, 367)

155 El-Aynî: "795/1393 yılında Timur aniden Bağdat'a saldırdı. Hâlbuki Bağdat sultanı Ahmed b. Üveys'e güvence vermiş, hil'at ve para göndermiş ve kesinlikle ülkesine saldırmayacağını bildirmişti. Sultan Ahmed de ona inanmış, isteklerini yerine getirmişti. Timur'un bu ani saldırısı Sultan Ahmed'in hiç beklemediği bir şeydi. Köprüyü yıkarak hazinesini ve çocuklarını alıp kaçtı.

kalayacaklardı. Fakat köprüye geldiklerinde onun yıkılmış olduğunu gördüler. Hemen kendilerini nehre atıp karşı tarafa geçtiler.[156]

Timur onun arkasından oğlunu gönderdi. Oğlu Sultan Ahmed'e Hille'de yetişti. Mallarını yağmaladı ve hanımlarının bir kısmını esir aldı. Sultan Ahmed Sultan Berkuk'a sığınmak üzere yoluna devam etti." (*İkdu'l-Cuman*, 93)

156 Yezdî: "Sultan Ahmed, Dicle nehrini geçip köprüyü yıktıktan sonra tehlike geçti düşüncesiyle dinlenmeye başladı; fakat Timur'un askerlerinin karasını görüp, borazan seslerini işitince, hemen kaçtı ve Hille'ye doğru gitti. Ordu Bağdat'ın iki tarafından iki km. kadar mesafede kendilerini nehre bırakarak hızla karşıya geçti. Sultan Ahmed'in saltanat gemisini karşı taraftan alıp bu tarafa getirdiler. Hazreti Sahiptıran gemi ile karşıya geçti. Şehzade Miranşah ise nehri Karyetü'l Ukab denilen yerden geçti. Bağdat askerleri Timur ordusunun nehri geçmesini şaşkınlıkla izlediler. Sahipkıran şehzadelerle birlikte hızla Sultan Ahmed'in peşine düştüler ve Kanbatu'da yetiştiler. Orada beyleri Sahipkıran'a "Siz devletle Bağdat'a dönün, Sultan Ahmed'in peşinden biz gideriz" dediler. Sahipkıran, bu sözün devletin çıkarları için doğru olduğunu düşünerek kabul etti ve geri dönüp Sultan Ahmed'in Bağdat'ta bıraktığı her şeye el koydu. .. Sultan Ahmed Kerbela üzerinden Dımaşk'a doğru yola koyulmuştu. Osman Bahadur bunu haber alınca nehri yüzerek geçmeyi teklif etti. Fakat diğer beyler nehri takip ederek uygun bir geçit bulunmasını ve oradan geçilmesini teklif ettiler. Böylece nehir boyunca ilerlediler ve dört tekne bulup onlarla karşıya geçtiler. Yolda Sultan Ahmed'in bıraktığı ağırlıkları buldular. Bu defa Miranşah Hille'ye gelip kamp kurdu ve Sultan Ahmed'in peşine çeri çıkardı. Bunlar Sultan Ahmed'e Kerbela çölünde yetiştiler. Tamamı 45 kişi idi ve atları yorgundu. Sultan Ahmed'in yanında ise iki bin kadar savaşçı vardı. Bunlardan iki yüzü geri dönüp bunlarla çarpıştı. Timur'un askerleri attan inip ok-yayla onları avladılar ve geri döndürdüler. Sonra atlarına binip takibe başladılar. Sultan Ahmed ve yakın adamları kaçmayı başardılarsa da oğlu Alaüddevle ve hatunları esir edildiler." (*Zafernâme*, s. 157, 158)

Nizameddin Şâmî: "Muhammed Azâd mertlik gösterip nehirin karşı sahiline geçti ve kemileri bu tarafa getirdi. Emîr Sahipkıran düşmanı takip etmek için bizzat Dicle'den geçti. Emîrzâde Emîranşah ve diğer bir grup ise şehrin ayağı tarafındaki Karyetü'l Ukab denilen yerden geçmişlerdi." (*Zafernâme*, 185)

El-Aynî: "Sultan (Melik ez-Zâhir), onu karşılamak için Reydaniye'ye kadar gitti. Bir ok atımı kadar yaklaştıktan sonra Sultan Ahmed atından indi ve ikisi arasında yarım ok atımlık mesafe kalınca, Sultan binbaşısını ve önün-

Böylece Sultan Ahmed kaçmaya, onlar kovalamaya devam etti. Ne var ki Sultan Ahmed arayı açıp Meşhedü'l imama[157] ulaşmıştı. Burası ile Bağdat arası üç günlük yoldur.[158]

Timur'un Erzincan ve Diyarbekir'de başvurduğu hileler

Sonra Timur Diyarbekir'e gelip zapt etti ve şehri başındaki yöneticilerden halas kıldı. Fakat Tikrit kalesi direnince, Timur ona karşı ordusundaki her bir şeytanı vesveseye saldı. Bu olay Zülhicce ayının dördünde (11 Ekim 1394) Salı günü oldu ve tüm memleket Timur'un korkusundan titredi. Timur daha sonra kaleyi kuşattı ve kimseye dokunmayacağı sözü vererek Sefer ayında (Kasım 1394) ele geçirdi.[159] Kale kumandanı

---

deki hacip Buthas'ı onu selamlaması için gönderdi. Ona selam veren herkes ismiyle kendini ve mevkisini tanıtıyordu. Emîr Buthas ve Emîr Ahmed b. Yelbuga el-Haseki gelince ona şöyle dedi: "Bu, Sultan'ın üstadının oğludur." Onu kucakladı. Sonra naib Sudun yaklaştı. "Bu, sultanın naibidir" dendi, onu da kucakladı. Sonra Gümüşboga el-Hamevî yaklaştı "Bu, ordunun atabeyidir" denildi, onu da kucakladı. Emîrlerin selam vermesi bitinde Sultan ayağa kalktı, sekiden aşağı indi, ona doğru yirmi adım kadar yürüdü, karşı karşıya geldiler. Sultan Ahmed Sultan Melik ez-Zâhir Berkuk'un elini öpmek istedi, fakat sultan buna izin vermedi. Onu kucakladı, ikisi de ağladı. Sultan Melik ez-Zahir ona "Rahat ol, inşallah seni memleketinde tahtına oturtacağım" dedi. Sonra elinden tutup sekiye çıkardı. Aynı divan üzerine oturdular. Sultan farklı davranarak koltuğa oturmak istemedi. Bir süre sohbet ettiler.." (*Ikdu'l Cuman*, 376)

157 Hz. Hüseyin'in şehit edildiği yer yani Kerbela.

158 Olayın bundan sonraki gelişmesi üzerinde başka bilgi verilmiyor; Nizameddin Şâmî ve Yezdî'de de olay bu şekilde anlatılmakta, ama daha sonrasında neler olduğuna değinilmemektedir.

159 Nizameddin Şâmî: ".. Bu esnada Bağdat tacirleri ve gelip geçen yolcular (Sahipkıran'a) "Bu taraflarda Tikrit adında bir kale var; son derece müstahkem bir kaledir. Orada bir grup eşkıya yerleşmiş bulunuyor. Daima Mısır ve Dımaşk tacirlerinin yolunu keser, Müslümanların mal ve canlarını talan ederler. Bugüne kadar kimse onları defetmekle uğraşmadı" diye arzettiler. Emîr Sahipkıran da bu işi halletmeyi sevap telakki etti.." (*Zafernâme*, 187)

Hasan b. Bultumur[160] kefen giyerek Timur'u karşıladı. Çocuklarını koltuğuna alıp omuzlarına oturtmuş, ailesi ve malı-mülküyle vedalaşmış, süvarileri ve adamları Timur'a itaat arz etmişlerdi. Bu iş, Timur kan akıtmayacağına dair söz verdikten sonra olmuştu.[161] Timur, Hasan'ı duvarın kenarına dikti ve

160 Şehir hâkimi Bultemür'ü Timurî kronikler eşkıya olarak göstermektedir. Bu kelimenin okunuşu ihtilaflıdır. Batı dillerine yapılan çevirilerde Buldimur veya Poltumur yazılmakta; Nizameddin Şâmî'de adı yalnızca "Hüseyin" olarak, Yezdî'de ise Hasan şeklinde geçmektedir.

161 Esterâbadî: "Bunların arkasından şu haber geldi: Emîr Timur Diyarbakır (Amid) şehrine gelerek duvarları granit taşından yapılmış, hendeği sert taşlarla örülmüş olan şehir kalesini kuşattı. Savaşla, vurup kırmayla vakit geçirmesine, bütün gücünü harcamasına rağmen amacına ulaşamadı. Zor ve zorbalıkla işin yürümediğini, kaba gücün ve kuvvetin sonuç vermediğini anlayınca, kötü tabiatının ve çirkin huyunun gereği olarak hile ve düzene yöneldi. Elini ihanet ve kurnazlık eteğine attı. Kale halkına, emniyet ve güven sözü verip onlara dil döktü. Elini Kur'an-ı Kerim'e basıp, ilahi kitabın ve âyetlerin üzerine yemin ederek, onlara, "Size hiçbir şekilde garaz ve kötülük duymuyorum. Size karşı iyilik ve merhamet yolundan başka yol tutmayacağım. Kelam-ı Kadim aramızda bir şahit ve emin bir hakem olsun! Bugünden itibaren siz, canınızla, malınızla, çoluk çocuğunuzla benden ve askerimden emin olacaksınız. Benim emrim altına girip şehri teslim ettikten sonra eğer benim tebaamdan size bir kötülük gelirse, Allah'a ortak koşmuş ve Peygamber'i inkar etmiş olayım!" dedi.

Velhasıl bu tür tatlı dil, yumuşak ve güzel sözlerle kale halkını aldattı. Onlar, ellerini harb ve darpten çektiler. Onun yeminine güvenerek kaleden dışarı çıktılar. Dua ve övgü için dillerini açıp şehrin anahtarlarını onun önüne koydular.

Emîr Timur, başlangıçta onlara ilgi ve sevgi gösterdi. Hepsinin renkli sözler ve tatlı cümlelerle gönlünü aldı. Şefkat ve merhametiyle onları ümitlendirdi. Bu şekilde birkaç gün geçince zavallılar kendini emniyette hissedip işlerinin başına döndüler. Alışverişlerde bulunmaya başladılar. Çok geçmeden Emîr Tumur, yemin sıkkesini kırıp, vefa parasını ziyan etti. Âlemin âfeti ve Adem sülalesinin başının belası olan Moğol keferelerini, Çağatay ve Tatar zalimlerini onların üzerine saldı. Vahşi köpekleri ve yırtıcı kurtları halka gönderdi. O zalimler, herkesi yakalayıp eziyet ipine ve azap zincirine bağladı. Onlara elim darberler indirip vahim işkencelere tâbi tuttular. Zor ve şiddete başvurarak onlardan altın, gümüş, kumaş ve mallarının

sonra duvarın üzerine yıkılmasını emretti.[162] Arkasından kaledeki bütün erkekleri öldürttü.[163] Karılarını ve çocuklarını esir aldı. Kısacası insanların soyunu kurutmak suretiyle çirkin bir

---

yerini sordular. Evlerin hürlerini ve kasırların bakirelerini, örtüden çıkarıp pazar yerlerine çektiler. Onları iffet ve ismet perdesinden çıkarıp sağda solda koşturdular... O arada yaklaşın on bin müminin canına kıydılar." (*Bezm u Rezm*, 416-417)

162 Nizameddin Şâmî'ye göre Timur para ve mal vermeleri halinde canlarına dokunmayacağı konusunda yemin etmiş, ama kale komutanları sözlerini yerine getirmeyince kaleyi kuşatıp tahrip etmiş, içerideki fitnecilerin başlarını kesip top gibi tepmişlerdir. Yine aynı kaynakta Timur'un kaleyi tamamen yıkmadan surlardan bir kısmını olduğu gibi bırakmalarını, bununla da sonraki evlatların bu kadar sağlam bir kaleyi nasıl ele geçirmiş diye düşünmelerini amaçladığı belirtilmektedir. (*Zafernâme*, 142-144)

163 Yezdî: "Bu kale bir dağ üstüne kurulmuştu ve bir tarafından Dicle nehri akıp giderdi. Kale kurulduğundan beri hiçbir padişah onu alamamış. Kale içinde Hasan adlı bir reis vardı. Bu adam sürekli yol keser, kervanları vurup, yağmalar ve malları kaleye taşırdı. Hiçbir padişaha boyun bükmez; mal ve haraç vermezdi.

(Hasan, Timur'un ordusuyla kaleyi kuşattığı haberini işitince) endişeye kapıldı, kardeşini hediyelerle Hazreti Sahipkıran'ın huzuruna gönderdi. Hazret onu iyi karşıladı, at ve elbise verip şöyle dedi: "Barıp Hasanga mendin degilkim, hiç tereddüt kılmasun ve korkmasun ve bat (tez) bizge köre kelsün!" Kardeşi deri dönüp Hazret'in sözlerini aktardı. Amma ol bîdevlet korkusundan kaleden çıkmadı ve düşmanlığı tercih ederek savaş hazırlıklarıyla meşgul oldu... Dış kale ele geçirildikten sonra Hasan tekrar adam gönderip emân diledi. Fakat Hazreti Sahipkıran "Ol çıkmagünçe emân yok turur" dedi. Ertesi gün Şehzâde Şahruh'a adam gönderip, Timur katında affedilmesi için şefaatçi olmasını rica etti. Şehzâde, Sahipkıran'a Hasan'ın sözlerini iletti. Sahipkıran dedi: "Özü çıkıp kelmegünçe ve uğrulık ve karakçılıktan (hırsızlık ve eşkıyalıktan) tevbe kılmagünçe özrü kabul bolmas. Ve eger çıkıp kelsa, her evrlukkim, anıng hatırı tilese, uşandak bolgusı turur." ... sonra kale surları altından lağımlar açtılar ve ateşe verdiler. Duvarlar yıkılıp dökülünce, kale halkı korkuya kapılıp beylere birini gönderdiler ki, Sahipkıran'dan kendilerini affetmesi için şefaatçi olsunlar. Sahipkıran bu sözleri dinlemedi bile. Ordu kalenin üzerine çullandı ve Hasan'la birlikte içeride kim varsa hepsini yakalayıp boyunlarından iple bağlayarak Sahipkıran'ın huzuruna getirdiler. Sahipkıran ferman buyurdu: "Halkı askerlerden ayırsınlar ve halka bir şey demesinler ve savaşçıları öldürsünler!"

iş yaptı. Fitne fesadıyla birçok şeyi parçalarken, bazı şeyler elde etti ve nihayet Sefer ayının on birinci günü[164] (16 Aralık 1394) yani Cuma günü Musul'a gelip kamp kurdu. Şehri yakıp yıkmak suretiyle viraneye çevirdikten sonra Ra'su'l-Ayn'a gelip yağmaladı ve şehir halkını esir aldı. Arkasından Roha'ya [Urfa] doğru yola koyulup, Rebiulevvel'in birinci gününe tekabül eden Pazartesi günü (4 Ocak 1394) şehre ayak bastı.[165] Fitne ve bozgunda aşırı gitti ve hatta bu konuda Semûd ve Âd kabileleriyle yarışa girdi. Timur, şehirden o ayın on ikinci güne tekabül eden Pazar günü (15 Ocak) ayrıldı. Kan deryasında yüzerek Müslüman katletmekte pek gayretli olan askerlerinden bir grubu yanına alarak Diyarbekir taraflarının iç kısımlarına doğru ilerledi. Burada da eşkıyalığı sürdürerek, yakıp yıkma konusunda pek gayretli olarak cevr-ü cefaya devam ettiler. Diyarbekir yakınlarındaki Mardin'e doğru korkusuz şeytanlarıyla ilerleyen Timur, hiç durmadan yol aldı. Normal bir atlının on iki günde alacağı yolu, Tikrit'ten Mardin'e kadar olan mesafeyi beş günde kat etti. Mardin hükümdarı Melik Zâhir,[166] Timur'a

---

Bunun üzerine ol hırsızların hepsini öldürdüler ve tavaçılar başlarından minareler yaptılar." (*Zafernâme*, 161)

164 Bazı elyazmalarında 20. günü.

165 El-Aynî: "Rebiulevvel ayının başlarında Halep'ten Seyfeddin Dokmak ez-Zahirî ve Altunbuga es-Sultanî el-Eşrefî'nin komutasında bin kişilik bir birlik yola çıktı. Bunlar Roha'ya yöneldiler ve orada Timurlenk'in öncü birliğine rastladılar. Onların şehri yakıp yıkmasından sonra büyük bir çatışma meydana geldi. Timurlenk'in askerlerinden bir çok kişi öldürüldü, otuz kişi de esir alındı. Bu esirleri Halep naibine getirdiler. Yanlarında öldürdükleri kişilere ait iki yüz kırk kadar kelle de vardı. Timurlenk'in Re'sulayn'a gönderdiği öncü birlik de mağlup edildi. Bu haber Rebiulevvel ayında kutlu kapılara (sultanın sarayına) ulaştı." (*Ikdu'l Cuman*, 377-378)

166 Mardin emîri olan Artuklu sultanı Melik Zâhir Mecdüddin İsa, bir süre önce Memluklu sultanı Berkuk'a Timur'un faaliyetleri ve kendisinden namına sikke kestirip, adını hutbede okutmasını istediğini haber vermişti. İbni Tagrıberdî 795 yılı olaylarını anlatırken şöyle diyor: "Mardin hâkimi Melik Zâhir Mecdüddin İsa'nın elçileri sultana (Sultan Berkuk'a) gelerek

sığınması halinde zarar görmeyeceği düşüncesiyle, itaat elbisesini giyerek huzuruna vardı. Zaten onun eteğine yapışıp, hizmetine girmekten başka çaresi de yoktu.

Timur'un Mardin hükümdarı Melik Zâhir'in başına açtığı belalar

Fakat Mardin hükümdarı Timur'un başına bir takım çoraplar öreceğinden endişeliydi.[167] Askerlerini ve adamlarını toplayıp şöyle dedi: "Bu adamın huzuruna varıp itaat arz edeceğim.[168] Eğer benim istediğim şekilde davranırsa, itaatime devam ederim; yok kaleyi teslim etmemi isterse, o zaman sizler karşı çıkıp talebini reddedin. Kaleyi ona teslim edip, sözlerine inanıp inanmamak size kalmış. Ola ki kaleyi teslim etmemi ister ve kellemi almayı murat ederse, beni gözden çıkarın, ama kaleyi vermeyin. Eğer kaleyi teslim ederseniz kendiniz yok olduğu-

---

Timurlenk'in Tebriz'i elinden yolup aldığını ve kendisine haber göndererek huzuruna gelmesini istediğini bildirdi. Kendisi ise Mısır sultanına danışmadan karar veremeyeğini belirtip özür diledi, fakat Timur bunu kabul etmedi ve 'Mısır sultanının senin mülkünde söz hakkı yoktur' diyerek kendisine bir hil'at ve dinar kestirmesi için altın çubuklar gönderdi."

167 Artuklu meliki Zahir, Mısır sultanı Berkuk'a haber göndererek Timur'un kendisine itaat arz etmesini istediğini bildirdi. Fakat Kahire'deki Memluklar o sıralar henüz Timur'a karşı çıkma konusunda bir karara gelmiş değillerdi. Bu yüzden Sultan Berkuk, Mardin emîri Zahir İsa'ya gönderdiği mektupta kendisine itaate ve adını hutbede okutmaya devam etmesini istiyordu ve mektubunu "bakalım tercihin ne olacak?" diye bitiriyordu. İbnü'l Furat, 9/2, s. 343. (*Şihab*, 224) (A.F)

168 Mardin emîri Melik Zâhir, Mısır Memluklarının kendisine yardım etmekte gönülsüz olduklarını anlamıştı ve bu sırada Timur Mardin'e iyice yaklaşmıştı. Bu yüzden Timur'a elçi göndererek itaat etmeye hazır olduğunu bildirmiş, fakat Timur elçiyi asık suratla karşılamış, bölgede hâkimiyeti tesis ettikten sonra Mardin üzerine yürümüş 30 Kanun-u Sani 1394'de karargahını şehir açığına kurmuş; Melik Zâhir bağlılık ve itaatini göstermek için alelacele yola çıkıp, hediyelerle birlikte gelmiş, fakat İbni Arabşah'ın belirttiği gibi, kendisinde yüz tümen gümüş dirhem vergi kesilmiş. (*Şihab*, 225) (A.F)

nuz gibi, bütün malımız mülkünüzden ayrılır, hem kendinizi ve hem de topraklarınızı iki paralık etmiş olursunuz. Mademki iş bu noktaya geldi, ben kendimi sizler için feda edip, hayatıma karşılık hiç olmazsa sizleri acıdan kurtarayım. Çünkü bazı belalar bazısından daha hafiftir ve size gelecek bir belayı kendi canımla önleyeyim."

Sonra yerine yeğeni Melik Salih Şehabüddin Ahmed b. Melik Seyid İskender b. Melik Salih Şehid'i vekil bırarak Timur'un huzuruna varmak için hazırlandı ve 796 yılının Rebiulevvel ayının yirmi beşinci gününe tekabül eden Çarşamba günü (20 Ocak 1394) kaleden çıkıp 2 Şubat günü Hilâliye[169] (هلالية) denilen yerde Timur'un huzuruna girdi. Timur, Melik Zâhir'i asık suratla karşıladı ve hemen yakalatıp kaleyi teslim etmesini istedi. Melik Zâhir ona:

"- Kale, sahiplerinin elinde. Benimse canımdan başka bir şeyim yok, onu da yanıma alıp huzurunuza geldim ve sana takdim etmek istiyorum. Gücümün yetmeyeceği, beni aşacak bir yükü bana yükleme".

Bunun üzerine Timur, Melik Zâhir'i yanına alıp kale önüne getirdi ve kalenin kendisine teslim edilmesini istedi. Fakat kaledekiler bu talebi reddettiler. Bu defa Timur, Melik Zâhir'in kellesinin onların elinde olduğunu bildirdi ve ya kaleyi teslim edersiniz, ya da hükümdarınızın kellesiyle oynarsınız demeye getirdi. Kuşatma altındakiler yine ret cevabı verdiler. Bunun üzerine Timur, canını bağışlamak için Melik Zâhir'den 100 tümen gümüş dirhem vermesini istedi. Bir tümen atmış bin'di. Melik Zâhir buna da yanaşmadı. Bu defa Timur onun elini kolunu bağlattı ve kalenin direnişini kırmak için bütün kapıları tutturdu. Sonra fesat eteğini topladı ve adamlarını etrafa yayıp, atları otlamaya bıraktı. Yaptığı kötülükleri kadehi taşırdı ve insanlara dehşet saçarak, haydutvâri işlere soyundu. Sergerdan

169 Yeri tespit edilemedi.

bir vaziyette Firdevs'ten[170] başlayıp Resmel,[171] Nasibin[172] ve eski Musul arasında dolaşıp durdu. Sonra Cemazilahirde (3 Mart-1 Nisan) ordusuna Mardin'e doğru ilerleme emri verdi. Ordusu kuştan daha hızlı uçarak sıkı bir yürüyüşle gündüzleri nehirlerden, geceleri sellerden geçip, geçtikleri yeri Hint kılıcıyla biçilmiş gibi yaparak bu yüksek dağ ve tepelerde sanki el-Kindî'nin[173] şu beytinde söylediği şeyi yaptılar:

سموت اليها بعدما نام اهلها سمو حباب الماء حالا علي حال

Nasıl ki suda kabarcıklar peyda olursa ardı ardına,
Ben de peyda oldum halkı tam uyurken orada.

Timur'un askerleri şehir halkının gaflette olduğu bir sırada gelip, fırsattan faydalanarak onu ele geçirdiler. Bu olay (Cemazilahir) ayının on ikinci gününe (14 Nisan) tekabül eden Çarşamba günü, şafak vakti tanyeri ağarırken olmuştu. Timur'un askerleri sanki şehir surları bileklerindeki bilezikmiş gibi açıp, bölgeyi harabeye çevirdiler. Her tarafı yakıp yıktılar ve korkudan titrettiler. Surların tepesinden tutup sanki bir şeylerle şehri göğe kaldırdılar... Halk kalenin ön ve arka taraflarına sığınmak istedi, fakat içeridekiler ok ve top[174] (mekâhil مكاحل) atarak onları uzaklaştırdılar.

Düşmanlar, halkı yağmalayıp yakaladıklarını esir almakla yetinmeyerek, ele geçirdiklerini erkek, kadın, büyük, küçük demeden hepsini öldürdüler. Şehir halkından bazıları onlarla çarpışmayı sürdürerek, din uğruna sebat edip şehit olmayı

---

170 Kazvin'de bir kale.

171 Neresi olduğu tespit edilemedi.

172 Nasibin, şimdiki Nusaybin.

173 Cahiliye dönemi şairi İmru'l Kays.

174 Metinde geçen "mekâhil" "mekhûle" kelimesinin çoğuludur ve Suriye'de "tüfek" anlamında kullanılır. Fakat Timur döneminde de henüz tüfek icat edilmemişti. İlk top 1346 yılında kullanıldığına göre, aradan geçen elli yıl zarfında Anadolu'ya ulaşmış olması garipsenemez. Bu yüzden biz "mekâhil" kelimesini "top" olarak çevirmeyi tercih ettik.

tercih ettiler. Şehir ölü ve yaralılarla doluncaya kadar kıtal âyetleri onların üzerinde tilavet edildi. Bu durum gün doğmadan önce başladı ve gurup vaktine kadar devam etti. Ortalık iyice karardıktan ve caniler terazilerinin günah kefelerini yeterince doldurduktan sonra sakinleştiler ve geri çekilip Arbun[175] karşısında karargâh kurdular. Her iki taraftan da pek çok insan ölmüştü ve ölenlerin çoğu şehir halkındandı. Onlar, bütün gece silahlarını hazırlayıp, eğrilen mızraklarını doğrultarak sabırsızlıkla tan atmasını beklediler. Ortalığın ağarmasıyla birlikte Timur'un askerleri kuzgunlar gibi erkenden kalkıp bir an önce savaşmak ve yakıp yıkmak için hızla hareket ettiler. Şehir halkını bunaltarak dört bir yandan kuşatma altına aldılar. Öğleye kadar şehri ve surlarını yerle bir ettiler. İkindiye doğru şehirden iz bile kalmamıştı. Arkasından başlayan kıyım ortalık kararıncaya kadar devam etti.

Timur'un gizli hileleri, kötü niyetleri ve çakmak taşından kıvılcım çıkmaması

Bu ümidi de ortadan kalkıp, kaleyi ele geçirme umutları sönünce, Timur yeni bir plan yaparak kötü niyetli kişi rolünü oynamayı bırakıp, barış anlaşması yapmak isteyen kişi rolüne soyundu. Perşembe günü gündüz vakti ordusunun saldırılarını durdurup, onlara (Mardinlilere) mektup gönderdi:

"Mardin kalesi halkına, zayıflara, biçare âcizlere ve susamışlara malum olsun ki, biz onları affettik; canlarını ve kanlarını bağışladık. Artık endişelenmesinler ve hâkımıza bolca dua etsinler."

Ben bu mektubu nasıl bulduysam o şekilde aktardım. Ama Timur umduğunu bulamadı ve planladığı hile işe yaramadı. Çünkü kale komutanı uyanık biriydi ve askerleri de tıpkı o kale

175 Yeri tespit edilemedi.

gibi inatçıydı.[176] Sonuçta bu belaların müsebbibi olan Timur, Cumartesi günü sabahleyin Beşiriye'ye[177] yönelip Sultan Mahmud adlı emirin komutasında Amid üzerine ordu sevk etti. Sultan Mahmud kalabalık bir orduyla Amid'i on beş gün boyunca kuşattı. Sonra Timur'dan yardım istedi. Bu defa Timur bizzat kendisi askerleriyle birlikte Amed'e geldi. Kaledekiler çok zor duruma düştükleri için emân dilediler. Timur, kale kapısını tutan komutana kimseye zarar vermeyeceği konusunda söz verince, kale kapısı açıldı. Timur tepe tarafındaki kapıdan girip, oradakilerin hepsini kılıçtan geçirdi; isyankâr ve itaatkâr demeden hepsini öldürttü. Çocukları esir alıp, kadınların iffet perdesini yırttılar ve insanlara keder ve matem giysisini giydirdiler. İnsanlar camiye sığındılar, fakat rükû ve secde halindekilerden iki bin kadarı kılıçtan geçirildi ve cami ateşe verilerek ot bitmez hale getirildi. İblis bu defa onu Erciş kalesini almaya sevk etti. Sonra hızlı bir şekilde Avnik kalesinin açıklarına gelip durdu. Kalede Türkmen beyi Kara Muhammed'in oğlu Mısır[178] vardı. Timur'un askerleri kaleyi kuşatma altına aldılar ve emân vermek suretiyle kale kendilerine teslim edildi. Bu olay 796 yılının Ramazan bayramından sonra (1394 Temmuz-

176 Yezdî: "O sırada Sultaniye'den Şahruh Mirza'nın bir oğlu olduğu haberi geldi. Sahipkıran son derece mutlu oldu ve kaledeki halkı affedip; başka eziyet etmeden ve zarar vermeden, lutf-u merhametle geri dönüp gitti." (*Zafernâme*, 165).

177 Diyarbakır eteklerinde, Erzen ile Batmansu arasında bir şehir.

178 Kahire baskısında Mıdr şeklinde. Yaşar Yücel, onun tam adının Kara Mehmed oğlu Mısır Hoca olduğunu belirtmektedir. Fakat metinde kelime harekelenmediği için biz bu üç okuyuşun da doğru olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü Mısır kelimesi, hem bildiğimiz Mısır (ülke), hem sebze ve hem de şehir anlamındadır. Halbuki Türkmenlerin Ersarı boyu içinde Messir adında bir oymağın bulunduğunu Vinnikov kaydetmektedir. Dolayısıyla bu ismin Messir Hoca olması gerekir.

Ağustos) olmuştu. Timur daha sonra kaledeki askerlerin tamamını öldürttü[179] ve Mısır'ı Semerkand'a gönderdi.[180]

---

179 Yezdî: "Mısrkim, Kara Muhammedning oğlı erdi ve Avnik kal'asının hâkimi erdi ve sahipkıranga tâbi bolmaydur erdi. Sahipkıranning könlide tüştikim, anda barıb, ul kal'anı musahhar kılgay...Mısr, oğlını pişkeşler bile kal'adın çıkarıb, sahipkıranga yıbardı ve arzadâş kıldı kim, "Bendeğe ul tâkat yok tuturkim, hazretning yiğitleri bile mukabile bolgay. Ve ul mikdar kuvvetim yok tururkim, hizmetka kela algaymen. Bu ketle [bu defa] bendege emân berib, devlet bile kaytsunlar, tâ hatırı cem' bile bendelikke bargaymen." Sahipkıran Mısrning oğlını yahşi siyleb, altun kemer ve hassa ton berdi ve günahıdın keçip dedikim, "Atang korkmasun, kelib bizni körsün!" Fakat Mısr, korkusundan bir türlü dışarı çıkmadı. Daha sonra oğlunu iki kez Hazreti Sahipkıran'ın huzuruna gönderdi ve en son defa anasını gönderdi. Sahipkıran onun anasını iyi karşıladı. Anası Sahipkıran'a oğlunun korkudan dışarı çıkamadığını bildirip, hatasını affetmesini rica etti. "Sizin karşısına dikilip, sizinle vuruşmak onun ne haddine, fakat korkusundan dışarı çıkamıyor" dedi. Sahipkıran ona dedi: "Eger oğlung tilerkim canı emânda bolgay, kal'adın çıkıp kelmak kerak." ... Mısr, kalenin bazı yerleri yıkılıp kuleler hasar görünce anasını oğluyla birlikte tekrar Sahipkıran'ın huzuruna gönderdi. Onlar Hazret'in huzuruna gelip, yüzlerini toprağa koyup, Mısr'ın hatasını affetmesini Sahipkıran'dan rica ettiler. Hazret dedi: "Biz anıng günahıdın keçerbiz, eger uşbu zaman kelip bizni körer bolsa ve eger kelmese, günahı öz boynığa. Ve hod Huda'nıng inayeti bile kal'anı alurbiz ve neçe elning kanı anıng boynıda bolgusı turur."

Mısr'ın anası şaşkın vaziyette tekrar oğlunun yanına vardı ve Hazreti Sahipkıran'ın sözlerini aktardı. Mısr, önce çıkmadı, fakat kalede kalan savaşçılar birer birer dışarı çıkıp teslim oldular. Kimsenin kalmadığını görünce çaresiz boynuna kefen ve kılıcını asıp Cumartesi günü dışarı çıktı ve Muhammed Sultan Mirza'ya geldi. Ondan Hazreti Sahipkıran nezdinde canının bağışlanması için aracı olmasını rica etti.. Şehzade onu Hazreti Sahipkıran'ın huzuruna getirdi ve canının bağışlanmasını istedi. Hazreti Sahipkıran lütf-u kerem gösterip onun canını şehzadeye bağışladı. Hazret, daha sonra Mısr ile Mardin kalesi hakimi Sultan İsa'nın Sultaniye'ye, Mısr'ın oradan Semerkand'a götürülmesini emretti." (*Zafernâme*, 168-170)

180 Timur ordusuyla el-Cezire bölgesinde bir süre dolaştıktan sonra Amid ve Meyafarıkeyn'e yöneldi. Torunu Muhammed Sultan'ı Van Gölü'nün kuzeybatısındaki Muş şehrini çevreleyen ovalara gönderdi. Daha sonra hepsi Erzurum yakınlarında bir dağ tepesinde yer alan Avnik kalesini kuşatmaya gittiler. Kaleyi Kara Yusuf'un kardeşi "Mıdr b. Kara Muhammed" müda-

FASIL

Sonra Timur kötü niyetlerle Melik Zâhir'i yanına alıp 796 yılında Zülkade ayının yedinci günü (3 Ekim 1394) yola koyuldu ve onu Sultaniye şehrinde hapsetti.[181] Melik Zâhir'in yanı sıra onun emîrlerinden Rükneddin, İzzeddin Süleymanî, Asnabuga[182] ve Ziyauddin'i de hapse attırdı. Timur, Melik Zâhir'in başına gelenleri ailesi öğrenmesin ve kendisinin gizli ve âşikâr suçlarının başkalarının kulağına gitmesin diye onu özellikle sıkı korumaya aldırdı.

Timur, Melik Zâhir'e katı "işkence edip, sağlam bir şekilde (iple) bağladıktan" sonra Deşt-i Kıpçak'a yönelmeyi kararlaştırdı ve o tarafta fitneyi körükleyecek bir şey gönderdi. Melik Zâhir hapiste bir yılını doldurmasına rağmen, kimse onun akıbeti hakkında herhangi bir bilgi alamadı. Daha sonra Sultaniye'ye Büyük Melike[183] gelip, onun dert ve acılarını hafifletti. Büyük Melike, Melik Zâhir'e ailesine mektup yazma izni verdi ve samimi nasihatte bulunarak, onun çıkarını düşündüğünü, bu yüzden Timur'un himmetine kavuşabilmek için ona itaat etmeye teşvik etti. Bu iş, Timur'un hilelerinden biriydi ve onun onayıyla yapılmıştı.

Timur, daha sonra 798 yılı Şaban ayında (1396, Mayıs-Haziran) Deşt-i Kıpçak'dan dönüp Sultaniye'de on üç gün kaldı. Arkasından

---

faa ediyordu. Kale 1394 yılı Ramazan ayı boyunca bir kuşatıldıktan sonra ele geçirilebildi ve Mıdr esir edilerek Semerkand'a gönderildi. (*Şihab*, 225) (A.F.)

181 İbni Arabşah, Mardin'i savunanların şiddetli bir direniş gösterdikleri, Timur'un kaleyi fethetmekten ümidini kestiği için şehir sakinlerine barış teklifinde bulunduğunu belirtmekte ve yukarıda metni verilen mektubu bizzat gördüğünü aktarmaktadır. Halbuki Şerefüddin Ali Yezdî, aksini belirtmekte ve asıl barış isteyen tarafın Mardin halkı olduğunu, ama Timur'un bunu kabul etmediğini, fakat o sırada Sultaniye'den Şahruh'un oğlu Uluğbey'in (Timur'un torunu) doğduğu haberini aldığı için kuşatmayı kaldırdığını, Mardin'in batışına Melik Zâhir'in yerine kardeşi Melik Salih'in geçmesini kabul ettiğini iddia etmektedir. Bilindiği gibi Melik Zâhir Sultaniye'ye esir olarak götürülmüş ve elli rıtl ağırlığında prangaya vurulmuştur. (*Şihab*, 225) (A.F.)

182 Bazı nüshalarda Astanbuga şeklinde ise, en doğrusu en-Nücûmu'z-Zâhire'de geçen "Esenbuga" şeklidir.

183 Büyük Melike ile Timur'un büyük hanımı Bibihanım kastedilmektedir.

Hemedan'a doğru yola çıktı ve Ramazan ayının on üçüncü (20 Temmuz 1396) gününe kadar orada kaldı. Sonra büyük izzet ikramlarla ve samimi alâyişlerle Sultaniye'den Melik Zâhir'i huzuruna çağırttı. Timur'un adamları onun ve beylerinin zincirlerini çözdüler. Ona ve adamlarını izzet ikramda bulunup, saygıda kusur etmediler. Melik Zâhir Ramazan ayının on beşinci günü (22 Temmuz) Timur'un huzuruna geldi. Timur onu saygıyla karşılayıp bağrına bastı ve tüm endişelerini giderdi. Yanaklarından tekrar tekrar öperek, herkesin duyacağı şekilde ülkesine yaptığı kötülükler için özür diledi. "Aslında sen Tanrı katında bir velisin ve merteben Ebû Bekir ve Ali gibi yüksektir" dedi. Sonra başka işlerini bırakıp altı gün boyunca ona ziyafet verdi ve büyük hükümdarlara yaraşır değerli hilatlar giydirdi; yüksek bir makama oturttu. Melik Zâhir'e o kadar çok hediye verdi ki, bunlar arasında yüz at, on katır, atmış bin kabakî dinar, altı deve, merverid haşiyeli zerdûz giysiler ve daha bir sürü şeyler vardı. Ayrıca bir bayrak verdi. Bu, kendisine nusret verildiği anlamına geliyor ve başının üstünde tutuluyordu. Bundan başka elli altı ferman verdi. Bu fermanlardan her biri bir şehrin valiliğini ona veriyor ve o şehirde hiç kimsenin ona rakip olmamasını emrediyordu. Bu şehirlerin birincisi Roha olup, Diyarbekir uç sınırına kadar, Azerbaycan ve Ermenistan sınırlarına kadar olan toprakları da içine alıyordu. Tüm bunlar aldatmak için tertiplenmiş bir hile idi. Fermana göre ayrıca bu şehirlerdeki hâkimler ona itaat etmek, onun hizmetinde bulunmak ve ondan izinsiz adım atmamak zorundaydılar. Bundan başka Melik Zâhir'in askerlerinin istisnasız tamamı, Tanrı tarafından kendisine hediye olarak verilen savaş ganimetlerini Timur da dahil olmak üzere hiç kimseye vermeksizin, hepsini ona teslim etmekle mükelleftiler. Her ne kadar bu iş görünüşte izzet ikram gibiyse de, aslında Melik Zâhir'e ileride azap etmek ve ondan intikam almak için zemin hazırlamaktan ibaretti. Bu iş, herkesin de bildiği gibi, Melik Zâhir'le askerlerinin arasını açmak, sonuçta onu Timur'dan himaye ve yardım istemek ve tüm işlerinde ona güvenmek zorunda bırakmak amacına matuftu. Melik Zâhir, önünde sonunda

düşmanlarının çokluğundan dolayı Timur'un kucağına düşecek, onun gölgesine sığınmak zorunda kalacaktı.

Timur, ayrıca Melik Zâhir'e ne zaman emrederse huzuruna gelmesini şart koştu. Sonra onunla kucaklaşıp vedalaştı. Beylerine onu yolcu etmelerini emretti.

Melik Zâhir, 798 yılı Ramazan ayının 23. gününe tekabül eden Cuma gecesi (30 Temmuz 1396) darlıktan bolluğa çıkarak, hayatından son derece memnun bir şekilde ve keyifli vaziyette Sultaniye'ye geldi. Sonra kalabalık ve güçlü bir ordunun başında Tebriz'e doğru yola koyulup, Emîranşah'ın huzuruna teşrif buyurdu. Emîranşah onu izzet ikram ile karşılayıp pek çok değerli hediyeler vererek muhteşem bir şekilde uğurladı. Melik Zâhir, Vastân,[184] Bitlis, Erzen üzerinden Sur'a[185] kadar geldi. Onunla ilgili gelişmeler kendi boy, oymak ve obalarına ulaşınca, hepsi sevince garkoldu ve mutluluktan şenlikler düzenlediler.

Melik Zâhir, Şevval ayının 21. gününe tekabül eden Cuma günü (28 Temmuz 1396) şehre geldi. Şehir halkı ve ileri gelenler onu karşılamaya çıktılar. Onu karşılamaya çıkanlar arasında Melik Zâhir'in veliahdı Melik Salih de vardı.[186]

---

184 Vaktiyle büyük bir şehirken XIV. Yüzyılda eski önemini kaybetmiş bir şehir. (Hamdullah Kazvini, *Nüzhetü'l Kulûb*).

185 Şimdiki Sydon şehri.

186 El-Aynî: "Melik Zâhir üç yıl kadar Timurlenk'in yanında (tutsak) kaldı. Timurlenk Mardin'i almaya gittiğinde onu Altunbuga ve adamları müdafaa etmişti. Timurlenk, Zâhir'in yerine kardeşi Salih'i naip tayin etmiş ve ona Melik Salih lakâbını vermişti. Bu Altunbuga Timur'un adamlarıyla şiddetli bir şekilde savaşmış ve onun askerlerinden pek çok kişi öldürmüştü. Sonra Timurlenk Mardin hâkimi Zâhir'i affetti ve kendisine bağlı kalacağı, sikkeyi kendi adına kestireceği ve Mısır sultanına itaat etmeyeceği konusunda yemin ettirdikten sonra serbest bıraktı. Ayrıca memleketine varınca Altunbuga'yı tutuklayıp kendisine göndermesini şart koştu ve yemin ettirdi. Sonra onu ülkesine gönderdi. Zâhir memleketine gelince kardeşi tahtı kendisine teslim etti. Altunbuga Zâhir'le Timurlenk arasında geçen konuşmayı daha o Mardin'e gelmeden öğrenmişti. Bu yüzden kaçıp Kahire'de sultana sığındı. Sultan ona ve yanındakilere maaş bağlayıp, izzet ikramla misafir etti." (*Ikdu'l Cumân*, 415)

Melik Zâhir, mutlu bir şekilde şehre girip Hüsameddin Medresesi'ne doğru yöneldi. Burada yatan babası ve diğer ecdadının mezarlarını ziyaret edip, ruhlarına fatiha okudu. Tahtı bırakıp hacca gitmeye niyetlendi. Fakat hemen herkes ve şehir ileri gelenleri buna izin vermeyip, kendilerini ayaklarına attılar. Sonuçta saygılı bir şekilde kendi ülkesinin tahtına oturdu. Daha sonraki günlerde bu konuda pek çok şey anlatılır ve Timur'un Bilâd-ı Şam şehirlerini harabeye çevirdikten sonra ordusuyla Mardin'e geldiğinde gelişen olaylar rivayet edilir.

Rivâyete göre Melik Zâhir, tahtına oturduktan sonra vaktiyle meclisinde bulunan bazı edipler tekrar huzuruna gelmişler. Melik Zâhir onlardan olup biten olaylarla ilgili bir şeyler söylemelerini istemiş. Önce Bedreddin Hasan b. Tayfur söz alıp şu beytleri okumuş:

Sınır tanımadı zulümde Timur, kırdı geçirdi,
Şarkta, hem de garpta işitildi zulmün âvazesi;
Öyle çok zulmetti ki, sevindiniz çekip gidişiyle
Çünkü felek bu, çevirir topu zorbanın kendisine!

Katiplerden biri olan Rukneddin Hüseyn b. El-Asgar söz almış. Ondan sonra Sadreddin b. Zahirüddin el-Hanefi es-Semerkandî söz almış.[187] Daha sonra katiplerden Alaaddin b. Zeynüddin el-Husni söz alıp bu şiiri okumuş:

لا تحزن فالذي قضى الله يكون والامر موكل الى كن فيكون
ما بين تحرك بلحظ و سكون الحالة تنقضى و ذا الامر يهون

Üzülme, çünkü değişmez asla takdir-i ilahî
Aslında bu iş havale edilmiş "kün feyekûna"[188]
Kurtulunca insan çektiği sıkıntı ve azaptan
Unutuverir bir anda geçmişte çektiklerini!

187 Bu iki şairin beyitleri atlanmıştır.

188 Kur'an'daki "Allah bir şeyi murat ettiğinde, ona ol der ve hemen olur (kun feyekûn)" âyetine atıf.

Bu dörtlük Melik Zâhir'in çok hoşuna gitmiş ve Alaaddin'i beş bin dirhemle ödüllendirmiş. Vallahu âlem.

Diyarbekir ve Irak'tan dönüp Deşt-i Kıpçak'a doğru gidişi; Deşt-i Kıpçak'ın hükümdarları, ahvali ve yolları

Timur, baştan sona zaferle dolu Irak-ı Acem ve Irak-ı Arab seferlerinden döndükten sonra, Şeyh Ibrahim huzuruna gelerek hâkimiyeti altındaki toprakların anahtarlarını kendisine sunmuş ve itaat incisini onun boynuna takıp, hizmetinde el ovuşturup durmuş, onun hizmetkârları arasına girmiş ve Timur da onu öz evladından saymıştı.[189] Bu Şeyh Ibrahim'in Timur'la nasıl tanıştığı ve ne yaparak ona yakınlaştığı konusu üzerinde sonra duracağız. Sonra Timur Deşt-i Kıpçak tarafına tıpkı bir deve veya devekuşu gibi hızlı bir şekilde ilerledi.

Bu Deşt-i Kıpçak, ucu bucağı gözükmez bir hükümdarlık olup, geniş bozkırları vardı. Onun hükümdarı Tohtamış,[190] Timur'a karşı

---

189 Yezdi: "Hazret onların geldiğini duyunca, düşman nehrin karşı yakasına gelmiş diyerek beylerini o tarafa gönderdi ve "Kür nehrini geçip araştırın; eğer gelen kişiler Tohtamışın askerleri ise savaşmayın" dedi. Hazret, Mirza Miranşah ve Hacı Seyfeddin'i bir miktar askerle beylerin peşinden gönderdi. Önden giden beyler Kür nehirini geçip düşmanla karşı karşıya geldiler. Onların Tohtamış'ın askerleri olduğunu anlayınca, savaşmadan geri döndüler.. Ol bedbahtlar ise zannettiler ki bunlar korkudan kaçtılar. Hemen beklerin arkasından gelip ok atmaya başladılar. Onlar da geri döndü ve çarpışma oldu. Beyler savaşmama emri aldıkları için nehre girmişlerdi ve bulundukları durum ok atmaya elverişli değildi. Bu yüzden kırk kişi öldü. Kaçarken Miranşah'a rastlayıp sevindiler. Emîrzade ile geri dönüp onlarla savaştılar; birçoğunu öldürüp, bazılarını esir aldılar... Esirleri Hazret'in huzuruna getirdiler. Sahipkıran merhamet gösterip onları affetti ve Tohtamış'ın durumunu sorup şöyle dedi: "Onunla benim aramda baba-oğul hukuku vardır. Neden böyle düşmanca bir tavır sergiledi? Sırf bu yüzden kaç bin Müslüman telef oldu. Artık bir daha böyle şeyler yapmasın ve önceki ahd-i vefa çizgisinin dışına çıkmasın. Varıp bu sözleri kendisine söyleyin". (*Zafernâme*, 110)

190 Gumilev: "Canibek-han'ın öldürülmesinden sonra Altın Orda tahtına oturanların hiçbirisi uzun süre yaşamadı ve hemen tamamı saray entrikaları ve cinayetlerine kurban gitti. 1370'da Mamay'ın Saray'ı basıp Abdullah-han'ı

indirerek yerine Muhammed Bulak adlı birini oturttuktan sonra orda yedi prensliğe bölündü. Artık sıra Altın Orda'nın çöküşünden sonra bozkır dünyasında ön plana çıkan Ak Orda'nın yıldızının parlamasına gelmişti. Enerjik Urus-han, Timur'un nüfuzunu Sır-Derya'nın kuzeyine yayma girişimini engellemişti. Ak Orda'nın güney sınırını korumakla kalmayan Urus-han, Cuçi ulusunu yeniden canlandırmak maksadıyla Altın Orda'nın iç kesimlerini de hâkimiyet altına almayı kafasına koymuştu. Eğer Mangışlak hâkimi Tuy-hoca-oğlan Urus-han'a askerî destek vermeyi reddetmemiş olsaydı, bu planın başarıya ulaşma şansı vardı. Tuy-hoca-oğlan, Orda-İçen'in torunu olmasına rağmen, ulusu *Kök Orda* bünyesinde yer almış: han ise, beylerinin, noyonlarının veya emîrlerin kendisine bağlı olduğundan daha çok onlara bağımlı hale gelmişti. Her halukârda bu durum, hanın kellesini kaybetme pahasına bir hesaplaşmaya girmesini zorunlu kılmıştı. İnfaz edilen hanın oğlu Tohtamış, Timur'a sığındı. Birleşmiş bir bozkırla boğuşmayı çıkarlarına kesinlikle uygun bulmayan Timur, prensi bağrına bastı. Aksine Timur, bu birleşmeyi önlemek için savaşmayı göze aldı, fakat elde ettiği kısmî zaferler geniş bir bölgeyi nüfuzu altına almasını sağlayamadı. Daha kötüsü, desteklediği Tohtamış, iki defa çok ağır bir yenilgi almıştı. Son çarpışmanın akabinde Sır-Derya sahiline kadar gelen kahramanımız, elbisesini çıkarıp suya atlayacak, nehri geçmeye çalışacak, fakat arkadan yetişen düşmanlar onu farkederek ok yağmuruna tutacaklardı. Omuzuna saplanan bir okla nehri geçmeyi başaran Tohtamış, bitkin vaziyette kamışlar arasına saklanmış ve bir tesadûf hayatını kurtarmıştı. Timur-bek'in yüzbaşılarından Edigey, vücudundan kan sızan bu çıplak kaçağı bulmuş, giyindirerek otağa götürmüştü. Orada tedavi edilen Tohtamış, Timur'un huzuruna çıkarılmış ve ondan Urushan'a karşı savaşmak için yardım ve askerî takviye almıştı. Urus-han, 1375'da hayatını noktaladı. Oğlu ve aynı zamanda halefi Tok-taki ise babasından iki ay sonra fânî âlemden bâkî âleme göçetti. Tahta kardeşi Timur-Melik geçti. İstisna derecesinde kabiliyetsiz, patolojik özürlü biriydi. Yaptığı tek şey, beylerini ve nükûrlerini tedirgin edecek şekilde yemek yemek ve uyumaktı. 1376'da yeni bir sefere çıkan Tohtamış, hiç zorlanmadan Ak Orda'yı ele geçirdi. Arkasından, Volga'nın sağ sahilini elinde tutan Mamay'la gereksiz, fakat ciddi bir savaşa girdiği batıya bir darbe indirdi.

Tohtamış'ın Timur'la olan ittifakı ne kadar ümitsizse, Mamay'ın Jogaila'yla birleşmesi de aynı durumdaydı. Bu ittifaklardan bir süre önce Olgerd, Dinyester ve Bug'un aşağı akımlarını fethetmiş; Timur ise Moğulistan göçebelerine ağır bir darbe indirmişti. Tohtamış'ın Ak Orda'da Timur'un müttefiki olarak tahta oturması hiç de hoş karşılanmamıştı. Dahası, Mirza Arap-şah 1376'da büyük bir orduyla Volga'yı geçerek Mamay'ı itaat altına almıştı.

savaşıp, onun düşmanlarına öncülük ederdi ve güya onların bayraktarıydı. Çünkü Timur'a karşı adavet sergileyenlerin en başında geliyordu ve Türkistan topraklarında ona karşı savaşıyordu. Daha önce belirttiğimiz gibi, bu savaşta Timur'u Seyyid Bereke desteklemişti. Deşt toprakları, Kıpçak toprakları veya Deşt-i Bereke denilirdi. Deşt, Fars dilinde bozkır demektir. Bereke ona izafet olup, İslam dinini kabul eden ve Deşt'te İslam sancağını dalgalandıran birinci hükümdarın adıdır.[191] Ne yazık ki, Deşt halkı daha önce putperest ve çok tanrıcıydı; İslam'ı bilmezdi. Onların bir kısmı bugün bile paganlığını muhafaza etmektedir.

Timur, Deşt-i Kıpçak'a Şirvan hükümdarı Şeyh İbrahim'in hâkimiyeti altındaki Derbend[192] üzerinden hareket etti. Şeyh İbrahim, Kisrâ Anuşirvan'ın soyundan inme idi. Onun Ebû Yezid adlı bir kadısı vardı ve diğer devlet erbabı arasında en fazla onu ken-

---

Mamay, daha sonra Kalka nehri sahilinde (şimdiki Mariupolya civarı) Tohtamış'la savaştı ve kaybederek Kırım'a kaçtı. Tohtamış, elde ettiği zaferden sonra hızlı bir şekilde yükseldi ve on sekiz yıl zarfında Cuçi ulusunu birleştirdi.

Tohtamış, koca bir ulusun başına geçerken, her ne kadar olayların akışı ve kabiledaşlarının düşmanı Timur'un desteğiyle tahta oturmuşsa da, yöneticilik kabiliyetine sahip olduğunu zannediyordu. Mamay'a karşı zafer kazanmak müyesser olmamıştı. Çünkü meşrû han için, Çingis'in ve Çingizîler'in geleneği uğruna ordusu âsi Mamay'ı terkettiğinden ortada bir savaş yoktu; olmasına gerek de kalmamıştı. Tohtamış, şahsî cesaret ve metanetini, yabancı bir ülkede, İtil civarında ve İrtış boylarında hükümdarlık etmek için yeterli görüyor ve sonunun nereye varacağını düşünmeden kararlar alıyordu. Bu yüzden, kendisinden daha zeki ve hiç de kültürlü olmayan beylerinin elinde oyuncak olmuştu. Bu beylerin büyük kısmı Müslüman değil, putperestti. Bizzat Tohtamış'ın da Müslüman olup olmadığını söylemek zordur." (*Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları*, II/305-309)

191 Bereke: Cuçi-han'ın üçüncü oğlu ve Cengiz-han'ın torunudur. 1257-1266 yılları arasında Altın Orda'nın başında bulunmuştur. Müslüman olduktan sonra o sıralar henüz paganlığı sürdüren İran İlhanlılarıyla sırf dini sebepler yüzünden savaşmış, bu konuda Memluklularla işbirliği yapmıştır.

192 Derbend: Azerbaycan'da çok eski bir şehirdir. Arap coğrafyacılar ondan Bâbu'l-Ebvâb (Kapıların kapısı) diye söz ederler. Derbend, Hazar Denizi sahili boyunca kuzeyden güneye giden yol üzerindeydi.

disine yakın görür, diğerlerinden üstün tutardı. Şeyh İbrahim, Timur konusunda "Ne yapmalıyız? Ona itaat mi edelim, yoksa tahkimat yapıp onunla savaşalım mı?" diyerek fikrini sordu. Ebû Yezid, "Sanırım kaçmak ve yüksek dağlarda kurganlar kurmak en güvenli ve isabetli yoldur" dedi. Fakat Şeyh İbrahim şu cevabı verdi: "Bu, maksada muvafık bir görüş değil. Kendi canımı kurtaracağım diye halkımı bu zor günde bırakıp gidersem, kıyâmet günü Rabbime ne cevap veririm? Hem onlar için endişe ederken, hem de kırıp geçirecek miyim? Ben Timur'a karşı çıkıp, onunla savaşmak niyetinde değilim. Aksine kısa zamanda onun huzuruna varıp, itaat arz edeceğim. Eğer bana tahtımı iade eder ve şehrimin başında bırakırsa, amacıma ulaşmış olurum. Eğer bana işkence edip, tahtımdan indirir yahut hapseder veya öldürürse, hiç olmazsa halkım kırılmaktan, yağmalanmaktan ve esaret azabından kurtulmuş olur. O durumda Timur kendi seçtiği bir kişiyi halkın başına geçirir."

Sonra Şeyh İbrahim erzak ve hediyeler hazırlatıp, ordusunu terhis etti. Şehir ve kasabaların süslenmesini, halkınsa karada veya denizde, güzel elbiseler giyip, birbirine iyi muamele etmesini emretti. Hutbede Timur'un adını okuttu ve Timur'un damga ve işaretlerini taşıyan sikkeler kestirdi. Arkasından hediyeleri ve hizmetkârları yanına alıp, serinkanlılıkla Timur'a doğru yola çıktı. Timur'un huzuruna varınca ona hediyeler, değerli ve nadir bulunur eşyalar takdim etti.[193] Çağatayîlerin âdetine göre, onlara hediye verilirken takdim edilen kişinin hürmetine her şeyden dokuz adet hazırlanırdı. Bu yüzden Şeyh İbrahim sunduğu hediyelerin her birinden dokuzar adet, hizmetkârdan ise sekiz adet takdim etti. Bunun üzerine hediyeleri teslim alanlar "Dokuzuncu köle nerede?" diye sordular. Şeyh İbrahim "Dokuzuncusu benim, ben kurbanım" dedi. Bu söz Timur'un hoşuna gitti. Şeyh İbrahim onun gönlünü fethetmişti. Ona "Hayır, sen benim oğlumsun ve oradaki (vilayetinde) benim halifem ve güvenilir kişimsin" dedi. Sonra Şeyh İbrahim'e

193 Yezdî: "Şu mahalde Şirvan vilayetining hâkimi emîr Şeyh İbrahim kelib, bendelik kemerini belige bağlab, mülazım boldı ve pişkeşler tartıp, hazret diydarıga müşerref boldı. Ve hazret taki anı yahşi körüb, şefkatlar kılıb, Şirvan vilayetini tevâbileri bile anga berdi." (*Zafernâme*, 109)

pahalı hilatlar giydirip, güvenlik ve esenlik içinde kendi ülkesine geri gönderdi. Onun getirdiği hediyeler ve meyve sebzeler askerlere dağıtıldı. Yine de dağı taşı dolduran bu kalabalık ordudan artan pek çok şey kaldı. Arkasından Timur, Şeyh İbrahim'i kendi halinde bırakıp kuzeye, Tatarlara doğru yola koyuldu.

Timur'un o tarafa ilerlemesinin bir sebebi de, - gerçi onun bir sebebe ihtiyacı yoktu, - sol kanat komutanlarından, her tür sıkıntıyı atlatmak için tayin edilen âyânlardan ve aynı zamanda meşveretlerde fikrine müracaat edilenlerden biri olan İdiku'nun[194] Tohtamış'ın huzurunda bulunması idi. İdiku, Kongırat kabilesindendi. Türklerde de Araplar gibi çeşitli kabileler ve lehçeler mevcuttur. İdiku, efendisi Tohtamış'ın kalbinin kendisine karşı değiştiğini hissetmiş ve hayatı için endişelenmeye başlamıştı. Tohtamış son derece sinirli biriydi ve İdiku onun gazabının kendisine yönelmesinden korkuyordu. Bu yüzden daima ondan çekiniyor ve Tohtamış'ın ters bir hareketini sezdiği an kaçmaya hazırlanıyordu. Dolayısıyla onun çevresinden pek ayrılmıyor, gizlice hareketlerini gözlüyordu. Bir gece işret meclisinde, kadehler ardı ardına yuvarlanıp, sultan şarabın esir aklı hükmü altına aldığında, gözleri bir yumulup bir açılmaya başlayan Tohtamış söze başlayıp İdiku'ya "Vakıa, biz ikimiz için bir gün gelecek ki, o gün sana ağır işkence edilecek ve sen hayat-memat sofrasında oruç tutup, gözlerini ölüm uykusu ile dolduracaksın" dedi. İdiku bir hınlık yaparak mutlu bir şekilde şu cevabı verdi: "Hakan cenapları, hainlik etmeyen kuluna azap kılmaktan, kendi yetiştirdiği çiçeği kurutmaktan veya kendi kurduğu binanın temelini yıkmaktan Tanrı esresin!" Sonra kendisini daha aşağıda bir kişi gibi gösterip, miskin ve hakir bir insan havasına büründü. Fakat artık kalbinde oluşan şüphelerin yersiz olmadığını anlayarak, bu durumdan nasıl kurtulacağını düşünmeye başladı. Eğer bu konuda umursamaz bir tavır takınırsa, canından olacağı kanaatine vardı. Biraz bekleyip Tohtamış-han dalgınlaşınca, İdiku eli yüreğinde güya defi hacet için çıkıyormuş gibi

194 İdiku: Bu kelime bazı kaynaklarda Edigey ve İdigu şeklinde de geçmektedir.

yapıp hanın yardımcıları ve muhafızları arasından sıyrıldı. Heyecanlı, fakat kararlı bir şekilde Tohtamış'ın ahırına gitti. Eyerli ve hazır halde bekleyen atlardan birine binip, sırrını saklayacağından emin olduğu adamlarından birine "Kim beni bulmak isterse, ancak Timur'un huzurunda bulur. Bu sırrı menim sahrayı geçtiğime kanaat getirdikten sonra çevrendekilere söyleyesin" dedi ve yola revan oldu. Onun ortadan kaybolduğunu[195] ancak o uzun mesafeleri hızlı bir şekilde kat edip, hayli uzaklaştıktan sonra fark ettiler. Onu yakalamak için peşinden gönderilenler ise hiçbir ize rastlayamadılar. İdiku, Timur'un huzuruna gelince ellerinden öptü ve başından geçenleri tek tek anlattıktan sonra şöyle dedi: "Sen, uzak diyarlara gidip kendini tehlikeye atıyor, sahraları aşıp, sefer meşakkatlerine katlanıyorsun. Halbuki kolay bir ganimet yanı başında durmakta. Hiçbir tehlikeye maruz kalmadan ve fazla zorlanmadan bu ganimeti elde edebilirsin. Niye böyle ağırdan alıyor, yavaş hareket ediyorsun? Neden bu kadar önemli bir işi erteleyip duruyorsun? Kararlı bir şekilde ayağa kalk; seni temin ederim ki, hiçbir kale sana karşı direnemeyecek, hiçbir engel seni durduramayacak, hiçbir kılıç, hiçbir müdafi senin yolunu tıkayamayacak. Orada yalnızca kof adamlar bulacak, tıpkı ayaklı sığırlar gibi alıp gitmen için hazır bekleyen, ayakta yürüyen hazineler göreceksin." Daha sonra ayrıca üzerinde durulacağı gibi, Timur ordusuyla Tebriz'e geldiğinde Karayülük Osman Sultan Burhaneddin Ahmed'i öldürüp Sivas'ı kuşatma altına aldıktan sonra Timur'u Şam'a yürümeye teşvik ettiği gibi, İdiku da Timur'u bu işe gıcımlıyor,[196] onun aklını çelmek için çevresinde dört dönüyordu.

Sonunda Timur, Deşt-i Kıpçak'ı işgal etmek için sıkı bir hazırlığa başladı. Buralar Tatarların yurduydu, hayvan sürüsü yönünden son

---

195 Esasen İbni Arabşah da, benzeri bilgiler veren Nizameddin Şâmî de burada yanılmaktadırlar. Gerçi halk arasında da böyle bir rivâyet dolaşıyordu, ama aslında İdiku, Tohtamış-han'a karşı isyan bayrağı açmış olan Altın Orda hanları tarafından yardım istemek amacıyla Timur'a gönderilmişti. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Radloff, Yarlıkı Tohtamışa, s. 6. İbni Arabşah'ın bu kaydı, bazı araştırmacıları da yanıltmıştır.

196 Gıcımlamak: Teşvik ve tahrik etmek.

derece zengindi ve Türk kabileleriyle doluydu. Sınırları sıkı şekilde korunuyordu; yan tarafları oldukça mamur, arazi oldukça geniş, su ve havası temizdi. Bu bozkırda yaşan savaşçılar korkusuz, askerleri usta okçuydu. Diğer Türk kabilelerine kıyasla lehçeleri daha düzgün; kalpleri daha temiz, yüzleri daha güzel, vücutları daha mevzundu. Kadınları güneş, erkekleri dolunay gibiydi. Hükümdarları, beyleri ve devlet ileri gelenleri kabileyetli kişilerdi. Bunlar, yalan, hile, sahtekârlık ve aldatmacılık nedir bilmezlerdi. Korku nedir bilmeden arabada korkusuzca gezip dolaşmak onların âdetlerindendi. Şehirleri az ve dolayısıyla şehirler arasındaki konaklama yerleri birbirine uzak mesafelerdeydi. Deşt-i Kıpçak'ın sınırı kıble (güney) tarafı, öfkeli Kulzüm Denizi[197] ve diyar-ı Rum'dan onlara doğru akan Mısır Denizi idi. Çerkeslerin dağı "aralarında bir berzah" gibi durmasaydı, bu iki deniz birbirlerine koşulup giderdi. Deşt-i Kıpçak'ın doğu tarafı, Harezm, Otrar, Sığnak, Türkistan ve Ceta'ya ve ayrıca Moğulistan ve Hitay topraklarından olan Sîn (Çin) sınırlarına kadar uzanan topraklar ve ufuklarla sınırdaştır. Kuzey tarafı İybir (Sibir/Sibirya) ve çöl, bozkır ve dağ gibi geniş kumluklarla çevrilidir... Burada öyle çok bozkır var ki, buralarda kuşlar ve yabanî hayvanlar sürüler halinde dolaşırlar. Bunlar, dünyanın sayılamayacak kadar çok hayvan türlerinden bir kısmıydı. Batı tarafında Ruslar ve Bulgarlardan başka, hayır gelmez Hıristiyanların toprakları uzanır. Buralara Osmanoğulların hâkimiyeti altındaki diyar-ı Rum komşudur. Vaktiyle kervanlar Harezm'den çıkıp, hiçbir tehlike ile karşılaşmadan ve tabii ki araba ile Kırım'a kadar giderlerdi. Bu yolculuk yaklaşık üç ay sürerdi. Deşt-i Kıpçak'ı ortasından ikiye bölen bir kum denizi vardı ki, (genişliği) yaklaşık yedi denize eşitti. Orada en tecrübeli rehber dahi yolunu kaybeder, en pinhani şeytan bile oralarda dolaşmazdı. Kervanlar ne yanlarına yiyecek-içecek, ne hayvanları için yem, ne de rehber alırlardı. Bunun sebebi, oralarda yiyecek-içeceğin bolluğu, tehlikenin yokluğu ve mahalli halkta su ve gıda maddesinin çokluğu idi. Onlar bir yerde konakladıklarında sanki

197 Kulzüm Denizi aslında Suudi Arabistan'da Kızıldeniz'in Arapça adıdır, fakat burada Hazar Denizi kastedilmektedir.

kendi kabilesinden olan insanların arasındaymış gibi izzet ikramda bulunanlara misafir olurlardı...

Şu günlerde ise oralarda, Harezm'den başlayıp Kırım'a kadar o halklardan ve insanlardan ne bir yolcu ve ne de konaklamış bir kimse var. Aksine buralarda deve ve geyiklerden başka canlıya rastlayamazsınız.

Deşt'in (yani Altın Orda'nın) başkenti Saray şehridir. İslamî mimari tarzına göre kurulmuştur ve zevkli bir yapılanması vardır. İleride ondan bahsedeceğiz. Allah rahmet eylesin, Sultan Bereke, İslam'ı kabul ettikten sonra bu şehri kurdurdu. Onu kendisine dârussaltana[198] olarak seçti. Bozkır halklarını İslam dinini kabule teşvik edip, onlara kol kanat gerdi. Böylece bozkır hayır ve bereket diyarı haline geldi ve daha önce Deşt-i Kıpçak denilirken onun adına izafeten Deşt-i Bereke dediler. Efendimiz, merhum mevlânâ Hâce Abdülmelik'in[199] oğlu - ki kendisi muhterem şeyh Burhaneddin el-Merginânî'nin evlatlarındandır, - Mevlânâ Hâce İsamüddin 814 (1411-12) yılında Hicaz-ı şerifden döndükten sonra, şu günlerde yani 840 (1436) yılında Semerkand'da başkadılık vazifesi verilmiş olsa da, Deşt-i Kıpçak yollarında her türlü meşakkati yaşamıştı ve buradaki şehirlerden Hacıtarhan'da bana kendisinin yazdığı şu şiiri okumuştu:

Duydum ki, bereket, adıyla müsemma sultanın,
Bereke adını verdiği bozkırda olurmuş;
Yol arkadaşım devemi onun yanına çöktürdüm,
Ama orada hiç kimsede bereket görmedim.

Bir de bana Mevlânâ Hafızüddin Muhammed b. Nasıriddin Muhammed el-Kürdi el-Bezzazî için söylemiş olduğu şu mısraları okumuştu:

Bir belde ki teslim etmişse insanlar bir bekçiye ipleri,
Ve o bekçi olmuşsa sultan, olmaz gayri ondan bekçi!

198 Dârussaltana: Başkent.

199 Hâce Abdülmelik Semerkandî: Meşhur şair ve ulemâdandır. Emîr Timur zamanında Semerkand kadısı idi. Şiirlerini İsamî mahlasıyla yazmıştır.

Bereke-han, İslam libasını giyme şerefine nail olduktan sonra çevresinde Hanefî mezhebinin bayraklarını dalgalandırmak, insanlara doğru yolu göstermek ve tek Tanrı'ya inanmalarını sağlamak için o civardaki âlimleri ve başka ülkelerdeki din adamlarını huzuruna davet etti. Bu konuda son derece mürüvvet gösterip, davetini kabul edip gelenleri hediyelere boğdu. Bereke-han'ın, ondan sonra Özbek-han'ın ve Canıbek-han'ın huzuruna gelenler arasında Mevlânâ Kutbuddin er-Razî, Şeyh Sadeddin Taftazani, "Hacibiye"nin şârihi Seyyid Celaleddin ve ayrıca Hanefi ve Şafi mezhebinin değerli âlimleri vardı. Onlardan sonra Mevlânâ Hafızüddin el-Bezzazî ve Mevlânâ Ahmed el-Hocendî gelmişti. İşte bu değerli kişiler sayesinde Saray şehri ilim ve fennin merkezi, baht-ı saadetin menbaı haline geldi. Bu âlimler, faziletli kişiler, edipler ve kabiliyetli insanlardan kısa zamanda güzel hasletli pek çok kişi burada toplandı ki, Mısır'ın (Kahire'nin) camisi ve köylerinde dahi bu kadar insan bir araya gelmemişti. Saray şehri kurulduktan harabeye dönünceye kadar atmış üç yıl geçti. Büyüklüğü ve nüfus kesafeti yönünden en büyük şehirlerden biriydi.

Rivâyete göre Saray şehri âyânlarından birinin kölesi kaçıp gitmiş. Ana yoldan uzak bir yerde bir dükkan açmış ve öte beri satıp maişetini kazanmaya başlamış. Bu durum on yıl kadar devam etmiş, ama efendisi bir kez olsun ona rastlamamış ve yüz yüze gelmemiş. Bu, Saray şehrinin büyüklüğünün ve nüfusunun kalabalık oluşunun bir delilidir. Saray şehri, seyyahlar, tarihçiler, dervişler ve ozanların sanki söz birliği etmişler gibi, çayların ve derelerin katılmasıyla oluştuğu için kendisinden daha büyük nehir olmadığını söyledikleri İtil nehrinin kenarında kurulmuştu. İtil nehri Rus topraklarından akıp gelir, kimse ondan faydalanamaz, ama o insanları alıp götürürdü. Bu nehir Kulzüm (Hazar) Denizi'ne dökülür. Bunun yanı sıra Ceyhun ve Acemlerdeki diğer nehirler de bunun gibidir. Fakat Kulzüm (Hazar) Denizi dar olmasına rağmen Kiylân, Mazenderân, Esterabâd ve Şirvan gibi Acem şehirleri onun çevresini sarmaktadır. Saray nehrinin adı Senkila'dır ve ancak gemilerle geçilebilir. Piyade ve atlı kişiler ona kadem dahi basamazlar.

Bu uzun ve geniş denizden (nehirden) birçok ırmak ayrılır ki, her biri Fırat ve Nil'den büyüktür.[200]

Bu tufanın gelişi ve Tohtamış-han'ı mağlup ettikten sonra Deşt halklarını sürülmüş tarlaya çevirmesi

Timur, buraya (Deşt'e) havada uçan okları, keskin kılıçları, havada raks eden mızrakları, yırtıcı aslanlar ve saldırgan kaplanları, düşmanı yakalayıp kendisinin ve komşusunun hakkını alabilen, kendisinin ve ülkesinin şerefini, soyunu-sopunu koruyabilen, kendisini er meydanına atıp, onun dalga ve akımlarını uzaklaştırabilen oldukça kalabalık bir ordu ve hatta köpüklü azgın dalgaları andıran askerleriyle geldi. Bunun üzerine Tohtamış, ordu komutanlarına, halkının ileri gelenlerine, bozkırda yaşayan ve düzeni sağlayanlara, sağ ve sol kanat emîrlerine haber gönderip yanına çağırdı ve Timur'a karşı çarpışmaya davet etti. Onlar da itaat kemerlerini bellerine bağlayarak dört bir yandan bu çağrıya cevap verdiler. Pek çok kabile ve halktan insanlar toplandı; kimisi atlı, kimisi piyade; kılıçlarını, mızraklarını, ok-yaylarını hazırladılar. Bunların hepsi keskin nişancıydı; attıkları ok mutlaka hedefe isabet ederdi. Ok atmada Beni Sual'dan[201] daha ustaydılar. Onlar yayı gerip oku fırlattıklarında, hedefin sabit veya hareketli olması fark etmez, mutlaka isabet ettirirlerdi.

Böylece Tohtamış kum gibi kalabalık, dağlar kadar büyük bir orduyla çarpışmaya hazırlandı.[202]

---

200 Zahiriye medresesindeki nüshada bu cümleden sonra şu ilave mevcuttur: Canıbek-han Deşt topraklarına hâkim olduğunda.. (A.F.)

201 Keskin nişancılığıyla ünlü bir Arap kabilesi.

202 Timur orduları 1391'den itibaren ülkesinden çekilmesiyle birlikte Altın Orda hanı Tohtamış rakibiyle ikinci bir savaş için hazırlıklara başladı. Bu amaçla ilk önce Memluklu sultanıyla muhavereye başlayarak Timur'a bir ortak cephe oluşturmak, sağlam bir işbirliğine gitmeyi amaçladı. İlk olarak 1394'de Memluklu sultanı Zahir Berkuk'a bir elçi gönderdi. Berkuk elçilik heyetini Şam'da kabul etti. (Makrizi, *Es-Sülûk*, 3. Cilt, 2. Cüz, s. 813; *Askalanî*, 1/471) (*Şihab*, 228) (A.F.)

Savaş sırasında Tohtamış ordusunda ortaya çıkan görüş ayrılıklar

İki ordu karşı karşı gelip çarpışma başlayınca, sağ kanat kumandanı - ordudaki emîrlerden birine kızgındı, - Tohtamış'ın huzuruna gelip o emîri istedi ve öldürmek için izin vermesini talep etti. Tohtamış ona "Pekala için rahat olsun, ricanı yerine getirelim de askerin ne halde olduğunu görmüyor musun? Ama şimdi bize mühlet ver, düşman ordusunu uzaklaştırıp amacımıza ulaşalım, o zaman seni inciten kişiyi ben tutup vereceğim ve sen de intikamını alıp rahatlarsın" dedi. Fakat o "Hayır, şimdi!" dedi. "Aksi halde sözünü dinlemem, itaat de etmem!" Tohtamış şu cevabı verdi: "Başımızda öyle büyük bir bela var ki, senin kederinden çok daha önemli ve yine karşımızda bir musibet duruyor ki, senin derdinle kıyas edilince daha beter bir musibettir. Sabırlı ol; için rahat olsun. Kimsenin hakkı kimsede kalmaz. Kimse de hak ettiğinden mahrum edilmez. Kör insanı dere geçmeye zorlama. Çuvaldız üstünde duruyormuş gibi Allah'a ibadet edenlerden olma. Karanlık geceyi atlattıktan sonra aydınlığa kavuşursun. Cepheni muhkem tut ve düş-

---

Göründüğü kadarıyla Timur Memluklu sultanlarıyla Kıpçak hanı arasındaki yakınlaşmadan haberdardı ve bu yüzden askerî planlarında değişiklik yapmış ve Şerefüddin Ali Yezdî'nin belirttiği gibi Bağdat'tan ayrılıp Şam'da Memluklu sınırlarına doğru yaklaşırken birden saldırmaktan vaz geçmiş, askerî hareketliliği kuzeyde, Tohtamış'ın savaş hazırlıklarına giriştiği bölgeye kaydırmaya karar vermiş ve olayların nasıl gelişeceğini gözlemek için de önce Gürcistan yakınlarında fetih hareketlerine girişmiştir.

Timur'un elinden Azerbaycan'ı istirdat etmek isteyen Tohtamış, 1394 sonlarında ordusuyla Derbend Kapısı'nı geçmiş, fakat Timur'un sevk ettiği kuvvetler karşısında yenilmiş ve ülkesine kaçmak zorunda kalmıştı.

Bu durum karşısında Timur Tohtamış'a kendi başkenti Saray'da bir darbe indirerek tamamıyla bertaraf etmeyi lüzumlu görmüş, 1395 Martında Deşt-i Kıpçak'a doğru yol almış; fakat daha o ilerlerken Tohtamış bir mektup göndererek yaptığı hatadan dolayı özür dilemiş, bu işin kendinden habersiz komutanlarının başı altından çıktığını belirtmiştir. Fakat Timur, mektubu getiren elçiyi kabul etmekle birlikte Tohtamış'ın ileri sürdüğü delilleri ikna edici bulmadığını bildirerek savaş hazırlıklarını devam ettirmiştir. (*Şihab*, 229) (A.F.)

manlarınla çarpış. Öne yürü, ama geriye çekilme ve sana emredildiği gibi düşmanı parça parça et."

Bu konuşmadan sonra sağ kanat komutanı kalabalık bir grupla ordudan ayrılıp gitti. Onun arkasından bütün hainler ve mürtedler, ayrıca o komutanın "Akbak"[203] denilen kabilesinin tamamı ayrıldı. Bu komutan yanındakilerle birlikte Rum diyarına doğru yol aldı ve Edirne civarına varıp oralarda bir yere yerleşti.[204] Bu yüzden Tohtamış'ın ordusunda panik çıktı ve hedefini ıskalamayan oklar düşmana değmeden geçmeye başladı. Tohtamış'ın düşmanla karşı karşıya gelmekten başka şansı yoktu. Bu yüzden hem kendinin hem de ordusunun maneviyatını yükseltmeye çalıştı, fakat artık ağır hareket etmesi sebebiyle elindeki fırsatı kaçırdı. Ordu saflarını düzelten Tohtamış bahadırları ön safa yerleştirip, süvari ve piyadeleri tertibe soktu. Merkez ve kanatları tahkim ederek silahlarını bir daha kontrol etti.

FASIL

Timur'un ordusununsa bu tür hazırlıklara ihtiyacı yoktu. Çünkü onun ordusunun durumu malum, sahip olduğu özellikler herkes tarafından biliniyordu. Bayraklarının dalgalanmasından düşmana karşı galebe çalacağı ve üstün geleceği (adeta) takdir edilmişti.

Sonra iki ordu birbirine saldırdı.[205] Savaş alevi birden yükseldi. İki taraf birbirini kırmaya, kılıç sesleri birbirine karışmaya başladı.

---

203 Kahire baskısında "Aktav" şeklinde ve doğrusu da budur. Aktav, Tohtamış'ın komutanlarından birinin adıydı ve muhtemelen İbni Arabşah, bu kişinin adını kabile adı zannetmiştir. Ayrıca Türk halklarında hiçbir zaman "Akbak" veya "Aktav" adlı bir kabile veya oymak olmamıştır.

204 Yezdî de eserinde aynı bilgiyi vermektedir.

205 Timur askeri hazırlıklarını tamamladıktan sonra kuzeye doğru ilerlemeyi sürdürdü ve kendisini Terek nehri sahilinde bekleyen Tohtamış'ın ordusuyla karşı karşıya geldi. Nisan 1395'de burada kesin sonuçlu bir savaş vukû buldu. Bu savaş aynı zamanda dünyaya Tohtamış'ın mı yoksa Timur'un mu hâkim olacağını belirleyecek olan bir savaştı. Timur, hiçbir savaşta bu savaştaki kadar hezimet ve ölümle burun buruna gelmemişti. Çünkü Tohtamış ve beraberindeki beyler Timur kuvvetlerinin arkasından dolaşarak, yakın korumalarının savaşla meşgul oldukları bir anda Timur'un gafletinden

Korkaklarsa mızrak atmayı tercih etti, çehreler gerildi. Kurtların dişlerini gösterip hırlaması gibi, birbirine karşı kükrüyormuş gibi, kötülük kaplanları öfkelendiler ve yere yatıp saldırmaya hazırlandılar. Aslanlar yelelerini kabartarak birbirlerine çullandılar... Ortalığı kaplayan toz duman yatışınca Tohtamış ordusunun yenildiği ve arkasını dönüp kaçtığı anlaşıldı. Tohtamış'ın ordusu ciddi şekilde bozulmuştu. Timur'un ordusu ise Deşt-i Kıpçak'a dağıldı ve birçok kabileyi itaat altına aldı.[206] Timur canlı cansız ne varsa hepsine hâkimiyetini kabul ettirdi. Ganimeti toplayıp, yakalanan esirleri taksim etti.[207] Ayrıca yağma ve esir almaya izin verdi.

---

faydalanarak işini bitirmek için saldırmış; Timur kılıcını çekerek kendini savunmak zorunda kalmış, hatta kılıcı kırılmış, mızrağı parçalanmış, neyse ki Nureddin adlı emîr elli kişilik hassa askeriyle imdadına yetişip, efendilerinin çevresini sararak, onu Tohtamış ve beylerinden uzak tutmuş; saldırıyı püskürtmüş ve gelenleri kaçmak zorunda bırakmıştı. Bu arada savaş bütün şiddetiyle devam ediyordu ve ortalık kan deryasına dönmüştü. (A.F.)

206 Bu savaş ve Timur ordusunun ilerleyişi Deşt-i Kıpçak'ın beşeri coğrafyasında önemli değişikliklere yol açtı. Bazı kabileler Timur ordusunun öfkesine hedef olmamak için daha uzak yerlere kaçtılar. Bu savaş sırasında Timur Moskova civarına kadar geldi. (*Şihab*, 228-229) (A.F.)

Önemli not: Gerek elindeki eserlerin etkisinde kalan Mazhar Şihab, gerek Türkiye'deki bazı tarihçiler ve bu cümleden her iki resmi Timur kronikçisi Nizameddin Şâmî ve Şerefüddin Ali Yezdî, Timur'un Moskova'ya kadar geldiğini belirtmekle büyük bir yanılgıya düşmektedirler. Rus tarihçili L. N. Gumilev'in haklı olarak uyardığı gibi, İtil nehrinin küçük kollarının birinin üzerinde kurulmuş olan kasabanın adının Moskvu [Moşka] oluşu pek çok kişiyi yanıltmış ve Moskvu'yu Moskova olarak algılamaya sevk etmiştir. Çünkü Tohtamış'la yapılan savaşın cereyan ettiği Terek nehri civarıyla Moskova arası o kadar uzak bir mesafedir ki, Timur'un o kadar uzak bir mesafeyi iki aydan önce katetmesi mümkün değildir. Bu yanılgı sebebiyle, günümüzde Özbek tarih kitaplarında Timur'un Moskova'ya vardığı, Rus knazlarından haraç aldığı, fakat Rus kadınlarının ahlaksızlığını görünce "Şehre girersem askerim bozulur" endişesiyle geri döndüğü yazılmaktadır ki, gerçekle ilgisi yoktur.

207 Tohtamış-han, Timur'un ordusunun sabit kadem oluşu ve kendi ordusunun ağır zayiat vermesi ve zaferden ümit kesmesi sebebiyle, kaçmaktan başka çare bulamadı. Onun kaçışı ordusu için de kötü bir örnek teşkil etti ve on-

Böylece askerler nice ocakları söndürüp, nice dili konuşamaz ettiler ve insanların organlarının şeklini değiştirdiler. Timur, gücü yettiği kadar ganimet ve eşya alıp gitti. Ordusunun öncü birlikleri Azak Denizi'ne kadar vardı.[208] Saray, Sarayçuk, Hacıtarhan ve civarını harabeye çevirdi. İdiku'nun mertebesi Timur nazarında yükseldi. Daha sonra Timur kendi başkenti Semerkand'a doğru

---

lar da dört bir yana dağıldılar. Timur düşmanı takip ederek Terek'in kollarından Koray nehrine kadar geldi. Şimdilerde Kora denilen bu nehrin sahilinde Tohtamış'ın ordugahı bulunuyordu. Timur buradaki bütün malları ganimet olarak aldı. Tohtamış ise şimdiki Kazan eyaletininde İtil nehrinin bir kolu olan Kama sahillerindeki fundalıklarda gizlenmeye mecbur kaldı. (A.F.)

208 Yezdî: "Sahipkıran Tohtamış-han'ı kaçırdıktan sonra pek çok ganimet ele geçirip bir yere yığdı. Emîrzade Miranşah, savaştan önce attan düşüp kolu kırıldığı için onu Yadgar Barlas ve Hacı Seyfeddin'le birlikte ganimetlerin başında bırakarak, kendisi mübarek nefesi ile seçme süvarilerini ordu içinden ayırdı ve onlarla birlikte Tohtamış-han'ın peşine düştü. Gece gündüz durmaksızın yol aldı ve Etil nehrinin sığ bir yerine geldi. Oraya Turatur Geçidi derlerdi.

Sahipkıran, Urushan'ın oğullarından hizmetinde bulunan Kuyrıçak Oğul'u taltif etti ve padişahlara takdim edilen bir kılıç ve altın kemer takarak Cuçi-han'ın ulusunu ona verdi. Hizmetinde bulunan Özbek savaşçıları da ona bıraktı. Sonra onu Etil nehrinden geçirip (Cuçi) ulusuna gönderdi... Sahipkıran, devlet ve nusretle Tohtamış'ın peşinden gidiyordu. Ukak mevkiinde düşmanlara yetip pek çoğunu öldürdü. Ol aşağılıklar Etil nehri ile Timur'un kahraman savaşçıları arasında kalmışlardı. İki belanın arasında kaldıkları için birçoğu hayatını kaybetti, bazıları kendilerini nehre atıp karşı tarafa geçtiler. Tohtamış-han, hanımları, oğulları, hizmetkârları ve hazinesini bırakıp Bular cangalına (Bulgar ormanı/Kama'nın İtil'e karıştığı yerde) girip kaçtı. Fakat muzaffer ordusu bu defa Deşt-ı Kıpçak'daki el-ulusu talan ettiler...

Tohtamış-han kaçtıktan sonra mübarek gönlünden oradaki memleket ve şehirlerin tamamını teshir etmeyi, insanların yaşadıkları her yeri itaat altına almayı geçirdi. Böylece Cuçi-han'a bağlı olan uluslara doğru yöneldi. Deşt ve sahralara girip ilerliyordu. Osman bek'i önden gönderip yoluna devam etti. Osman bek Özü nehrine gelince Minkerman'da bulunan Bek Yaruk Oğlan ve bazı Özbeklerin bir kısmını kılıçtan geçirdi, geri kalanları itaat ettiler. (*Zafernâme*, 177-178)

yola koyuldu. İdiku'nun da kendisiyle birlikte gelmesini istediği için, o da onunla birlikte gitti.

İdiku, yaptığı işler ve nasıl edip de Timur'u aldattığı

İdiku, kendi aşiret ve oymaklarına, akrabalarına ve sol kanat kabilelerine (ki onların tamamı onun taraftarı ve dostlarıydı,) Timur'dan habersiz çaparlar göndererek, bulundukları topraklardan göç edip, vatanlarından gazgeçip, kendisinin göstereceği yerlere, ulaşımı zor, yolları tehlikeli topraklara gitmelerini, mümkünse bir yerde iki günden fazla durmamalarını ama mutlaka dediğini yapmalarını, eğer Timur kendilerini yenerse hepsini kılıçtan geçireceğini bildirdi.

İdiku'nun aşireti onun dediğini yaptı ve hiç kimseye sezdirmeden yollara koyuldu. İdiku kendi aşiretinin Timur'un elinden kurtulduğu ve artık Timur'un onlara yetişmesinin mümkün olmadığı kanaatine varınca ona şöyle dedi:

"- Savletli emîrim! Benim kalabalık elim-aşiretim var ve onlar benim dayanağım ve medatkârlarımdır. Onların rahat ve huzur içinde olmaları, benim de rahat ve huzur içinde olmam demektir. Ben oralardan gittikten sonra Tohtamış'ın onlara cevr-ü cefa yapmayacağından emin değilim. Allah bilir Tohtamış belki de onların hepsini kılıçtan geçirip öbür dünyaya göndermiştir. Ben şu anda Timur cenaplarının penahında olduğum için, o da bütün hıncını benim aşiretimden alacaktır. Çünkü bu kanlı savaşa ben zemin hazırladım, onu bela deresine itip mağlubiyet acısını ben tattırdım. Bu durumda onların Tohtamış'la birlikte huzur içinde yaşayabilecekleri konusunda gönlüm hiç rahat değil. Dervâki, dostlarım düşmanımla yan bana olursa benim gönlüm nasıl rahat eder? Hani diyorum, cömert himmetlerinizle bir ferman yazarak o kalabalık aşiret ve oymaklarıma birer çapar gönderilse de, onların endişeleri giderilip gönülleri rahatlatılsa ve onların yaşadıkları yerden göç edip, rahatça yaşayacakları yerler gösterilse, o zaman hepimiz sizin sâye-i himmetiniz altında huzurlu ve rahat bir hayat yaşar, bu sallanıp duran bozkırdan kurtulurduk. Ol meşakkatli, tehlikeli ve

zorluklurla dolu yerlerden, sizin firdevs-i âlânıza gelmiş olurduk. Senin himmetli görüşün her şeyden üstündür ve kulların ona göre iş tutması makbuldür."

Timur ona "Sen halkının sırtını dayadığı en sağlam ağacısın. Mademki sen varsın, senden başka kim bu işe layıktır?" dedi. İdiku itiraz ederek "Senin kölen olan herkes maksuduna erişir. İstediğiniz işe layık gördüğünüz insan için her iş kolaydır" dedi. Timur "Hayır, bu işe en münasip kişi sensin. Sen bu işi yüklen. Çünkü şehirde borusu öten insan başkalarıyla hesaplaşmaz" diye karşılık verdi. İdiku da "O halde beylerden birini yanıma ver. Çünkü o, onlara karşı beni himaye eder. Ona kendinizin uygun gördüğü talimatları verin" dedi.

Timur bu teklifi kabul etti ve kendi istediği beyi onun yanına katarak, isteklerini yerine getirdi. Böylece İdiku ve yol arkadaşı hazırlıklarını tamamlayıp, hedefledikleri yöne doğru yola koyuldular.

Timur, İdiku uzaklaştıktan sona elinden ne kaçırdığını düşündü ve onun kendisini aldattığını, aklını çeldiğini anladı. Sonra aklına gelen bir şeyi yapmak maksadıyla İdiku'nun geri dönmesi için arkasından çapar gönderdi. Çapar yetişip Timur'un emrini iletince, İdiku ona ve yanındaki beye kendisine ilişmemelerini söyleyip, "İstediğiniz işi yapın ve kendi efendinizin yanına dönün. Elini öpüp birlikteliğimizin süresinin dolduğunu söyleyin. Ben ondan gelecek faydadan vazgeçtim. Ben Allah'tan korkarım" dedi.

Timur'un gönderdiği çapar ve emîr, İdiku'ya karşı sert davranamazlardı ve böylesi zor bir anda ona karşı iyi muamele etmekten başka çareleri yoktu. Bu yüzden vakit kaybetmeden İdiku ile vedalaşıp döndüler.

Timur, olanları öğrenince sinirinden dişlerini gıcırdattı ve yaptığı işten pişman oldu; ama pişman olmanın zamanı değildi. Az kalsın İdiku'ya duyduğu öfkeden dolayı kendisini öldürecekti.[209] Kâseleri

209 Gumilev: "Timur'un otağında da hıyanetin kudurmuş ruhu hortlamıştı. Tohtamış Ak Orda'yı ele geçirdiğinde, düşmanları olan Urus-han'ın çocukları Koyriçak-oğlan, Temir-Kutlug ve onların dostları Kunçe-oğlan ve Mirza Edigey (İdiku), Timur'a gelerek hizmetine girme talebinde bulunmuş-

(ardı ardına) yuvarladı. "Bir gün gelecek ki, zalim kişi kendi ellerini dişleyecektir."[210]

Timur (her nedense) İdiku ile bir daha görüşmek istemedi ve bu yüzden onu kendisine dert edinmeden ve bu konuda herhangi bir harekette bulunmadan kendi topraklarına doğru yola koyuldu. Böylece İdiku'yu rahat bıraktı. Timur'un Deşt-i Bereke'deki en son faaliyeti bu oldu. Şimdi sözünü ettiğimiz İdiku'nun dışında hiç kimsenin Timur'a sırtını dönerek, söz ve davranışlarıyla onu aldatmadığını söylüyorlar; ama ben bu söze ilaveten diyorum ki, onu bir de baş kadı Veliyüddin Abdurrahman ibni Haldun Malikî aldatmıştır. Onun hikayesi üzerinde daha sonra durulacaktır.

Tohtamış ve İdiku'nun durumları değişince ikisi arasında kuzey taraflarında vukû bulan çatışmalar

Timur, aldığı ganimetlerle birlikte ülkesine döndükten sonra, İdiku kendi kabileleriyle buluştu. Onu gören eldaşları ve dostları son derece mutlu oldular. İdiku, Tohtamış'ın ne durumda olduğunu soruşturdu ve kendini onun şerrinden korumak için tedbirler almaya başladı. Bir takım hazırlıklar yaptı. Çünkü Tohtamış'ın yırttığı şeyi dikmeye onun gücü yetmez, onun parçaladığı şeyi yamayamazdı. Bununla birlikte bağımsız hükümdar olma iddiasında bulunması da mümkün değildi. Eğer bu mümkün olsaydı, buraları

---

lardı. Timur da onlara acıyarak, kol kanat germiş, lütuflarda bulunmuştu ve hatta sık sık Kunçe-oğlan'la tavla ve satranç oynardı. Tohtamış'la savaşın devam ettiği günlerde bu prensler kahramanlıklar sergilemişler, fakat 1391'de kendi bozkırlarına geldiklerinde dağılan halklarını toplamak için izin istemişlerdi. Bunlardan sadece Kunçe-oğlan geri döndü. Temir-Kutlug ve Edigey, Ak Orda'yı yeniden kurmakla meşgul oldular. Kunçe-oğlan geri dönmüştü, ama Temir-Kutlug'un Ak Orda tahtına oturduğunu öğrenince, "yüreği hasetle kasılarak" bir gece doğup büyüdüğü bozkıra kaçtı ve tabii soluğu Tohtamış'ın yanında alıp, Terek sahilinde Timur'a karşı savaştı. Çünkü Temir-Kutlug'dan nefret ediyordu. Timur'a tek sadık kalan kişi Koyriçak olmuş, bu yüzden de 1395'de Cuçi ulusunun tahtına iclas edilmiş, fakat "kısa süre sonra ölmüştür" (*Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları*, II/329)

210 Furkan, 27.

hâkimiyet altına alan Timur bunu yapardı. O yüzden İdiku, tahta kendi adamlarından birini çıkarıp, han ilan etti.[211] Sol kanat komutanlarını ve onların mensup oldukları kabilelerin ileri gelenleri huzuruna çağırdı. Hepsi de davetine seve seve icabet ettiler. Çünkü onlar diğer kabilelerden daha güçlü idiler ve Çağatayîlerin saldırı ve zararlarına karşı daha fazla emniyet içindeydiler. Böylece İdiku'nun gücü arttı ve ordusu tekrar dönünce emrindeki beylerin sayısı çoğaldı.

Tohtamış'a gelince, endişeleri dağılmış, Timur çekip gittiği için aklını ve beynini kemiren vesveselerden arınmış ve tekrar huzura kavuşmuştu. Tohtamış önce ordusunu tekrar toparladı, sonra eladaşlarını ve yardımcılarını huzuruna çağırdı. Tohtamış ile İdiku arasındaki çekişme ve çatışmalar aralıksız sürüyordu ve huzur denilen şeyin gözleri kör olduğu için buralara hiç uğramıyordu.[212] Bu

---

211 Yani Timur-Tuğluk'u. Timur'un başlattığı "hanbâzî" oyununun yani kendisi Cengiz-han'ın soyundan gelme olmadığı için tahta çıkma hakkı olmaması sebebiyle Cengizîlerden birini göstermelik olarak tahta çıkarıp, perde gerisinde bütün gücü elinde tutma geleneği.

212 Gumilev: "Tohtamış-han, silahını bırakmış değildi. Bir grup silah arkadaşıyla birlikte Kırım'a gelmişti, ama Moskova yönetimi haraç ödemeyi kestiği için askerini beslemek şöyle dursun, kendi karnını doyuracak durumda dahi değildi. Yağmalayacak bir şeyler bulması gerekiyordu ve 1396'da Kaffa'yı muhasara altına almıştı. Fakat ümitsiz bir girişimdi bu. Cenevizliler yorulmuşlardı, ama Temir-Kutlug'un ordusu bir sırt darbesi indirmişti. Tohtamış, Knàz Vitovt'a ait bulunan Kiyef'e kaçmayı başarmıştı. Vitovt, Tohtamış'a müzaheret ederek, yardımını esirgemedi. 1397'de arquebus ve top gibi yeni silahlarla mücehhez Litvanya-Tatar ordusu Kiyef'den Kırım'a geçti. Kaffa'yı kuşatarak Temir-Kutlug ve Edigey'in küçük ordusunu hezimete uğrattılar. Keyfi yerine gelen Tohtamış, sadık Tatarlara elçiler göndererek kendisine dönmelerini istedi. Fakat 1398'de Temir-Kutlug ona yeni bir darbe indirecek ve tekrar Litvanya'ya kaçmaya mecbur bırakacaktı. Tohtamış orada Vitovt'la Rusya'nın taksim edilmesi ve han ulusu sayılan Moskova'nın Litvanya'ya bırakılması konusunda anlaştı. Vitovt bu şartlara binaen Temir-Kutlug ve Edigey'le savaşmak için ordu çıkarmayı kabul etti. 1397'deki Kırım seferi sırasında Vitovt, Hazarlar'ın torunları olan Karaimleri Bahçesaray'dan tehcir ederek, hafif süvari birliklerinde yer almaları için Trokah'a (bugünkü Trakay) iskan etti. Onlar, bugün de orada berhayattırlar.

çarpışmalar münavebeli üstünlüklerle devam edip gidiyordu. Ama sonuçta Deşt kabilelerinin ekonomik durumları bozuldu. Özellikle kurgan ve kalelerin azlığı sebebiyle bu kabileler dört bir yana dağıldı ve ekonomik yapı çökmeye başladı. Dahası, iki aslan onları parça parça ediyor, iki bela başları üzerinde dolaşıp duruyordu.[213] Bunların büyük kısmı Timur'la birlikte gitmiş, onun emrine girip, esarete düşmüşlerdi. Ayrıca kabalalık bir grup daha çekip gitmişti. Çok kalabalık oldukları için divana veya bir deftere kaydet-

---

Temir-Kutlug hanın Emîr Timur'a itaat etmiş olması, onu başına gelecek felaketlerden kurtaramadı. Kök Orda'dan çıkan cesur ve kahraman mirzalar, başlarındaki hanın Timurîler'in bir subayı haline gelmesinden hoşnut olamazlardı. Çünkü Timurîler, eskiden beri Urus-han'ın düşmanıydılar ve o da, yurtlarını ve sürülerini yağmalayan, kadın ve kızlarını cariye haline getiren acımasız bir fâtihle barış anlaşması yapmıştı. Aradan bir yıl geçtikten sonra.. gizli ittifak sağlanmıştı. 1398'de mirzalar, gerçek bir orduya dayanarak, kısa süre içinde kendisini devletin tek hâkimi olarak takdim eden Tohtamış'ı tahta davet ettiler. Ural'a kaçan Temir-Kutlug, orada, Kök Orda'nın Ak Orda'daki düşmanları arasında kendisine arka çıkacak insanlar buldu. Tohtamış'ın menfur düşmanı Edigey'in desteğini de sağladı. Bu durum karşısında Tohtamış tekrar kaçmak zorunda kaldı ve 1398/99 kışında Litvanya ve Rusya'nın büyük knàzı Vitovt'un misafiri olarak Kiyef'e geldi. Tohtamış sadece mağlup olmamış, - ki böyle bir felaket herkesin başına gelebilirdi,- daha kötüsü Orda ile Rusya arasındaki bir asırlık ittifak geleneğine ihanet etmişti. Halbuki Tohtamış, ancak Ruslar'ın yardımı sayesinde Saray'ın altın tahtına oturabilmiş ve gâsıp Mamay'dan Tatar kanı dökülmeden kurtulmuştu. Rus şehri Yelets, yakılıp yıkılmış ve yağmalanmıştı. Tohtamış ise Vitovt'la anlaşıyor ve ona beyaz taşlardan kurulu Moskova'yı veriyordu!

Ama diğer yandan Tohtamış'a düşman olan Temir-Kutlug han ve dostu Edigey, Vitovt ve Tohtamış'dan daha büyük bela olabilecek korkunç Timur'un kuklalarıydılar. Kiyef'de bir araya gelen knàz ve han, anlaşmışlardı. Tohtamış, Rusya üzerinde hâkimiyet hakkını Vitovt'a bırakmış, Vitovt ise bilahere barış içinde dost olarak yaşamak için Tohtamış'ın Saray'a dönmesi konusunda yardım sözü vermişti. Bu planı sadece Saray'dan kovulması gereken Temir-Kutlug ve Edigey bozuyorlardı. Timur 1398'de gâzilerini geri çekip Hindistan'a, oradan Gürcistan, Suriye ve Irak'a sefer düzenlediği için Temir-Kutlug ve Edigey'in durumu sağlam değildi. (*Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları*, II/341-342)

213 Burada "iki aslan" ve "iki bela" ile Tohtamış ve İdiku kastedilmektedir.

mek mümkün değildir. Bu insanlar nasiplerini aramak için Rus ve Rum (Rusya ve Anadolu) taraflarına geçip, Hıristiyan, putperest ve Müslümanlar arasında esir durumuna düştüler. Cebele[214] Gassanoğullarıyla[215] ne yaptıysa, onlar da aynısını yaptılar. Bu taifenin adı Kara Buğdan'dır.[216]

İşte bu sebeplere binaen Deşt'in mamur yerleri harabeyi dönüp ıssızlaştı; kıtlık ve yoksulluk sebebiyle halk dört bir yana dağıldı. Bölgede huzur kalmadı. Ülke öyle bir hale düştü ki, eğer bir kişi bu topraklar üzerinden bir yere giderken yanına rehber veya muhafızlar almamışsa, ya yolunu kaybeder ya da hayatla vedalaşırdı. Çünkü yaz aylarında rüzgar tozları o taraftan bu tarafa savurur ve mevcut yollar görünmez olur, kışları ise kar yağar, yolları kapatır ve gizlerdi. Deşt'in her tarafı sahra idi. Konak yerleri belirlenmemişti ve mevcut konak yerleri ile kuyular da kaderiyle başbaşa bırakılmıştı. Kısacası bu Deşt'ten geçip gitmek son derece zor ve tehlikelidir.

On beşinci çarpışmada da şans İdiku'nun yüzüne gülmedi ve askerleri gruplar halinde dört bir yana dağıldı. Bizzat İdiku ve yakın çevresinden beş yüz kadar kişi kum denizinde batıp gittiler ve kimse onların akibetini merak etmedi. Böylece tam bağımsız olan Tohtamış Deşt-i Bereke'nin de yegâne hâkimi oldu. Yine de İdiku'nun âkıbetini merak ediyor, onun kumlar arasında nasıl ölüp gittiğini öğrenmeye çalışıyordu. Bu suretle altı ay geçti ve bu zaman zarfında İdiku'yla ilgili ne bir haber geldi, ne de bir söz. Halbuki İdiku bu kum tepelerini gayet iyi biliyordu ve vakti zamanında bu

---

214 Cebele ibn el-Eyhem: Arap tarihçilerine göre Gassanîlerin son hükümdarı. Halife Ömer döneminde Müslüman olmuştur.

215 Gassanoğulları veya Benî Gassan: Aslen Yemenli bir Arap hanedanıdır. İslam'dan önce Havran, Doğu Ürdün ve Lübnan'da yaşadılar. Daha önce Hıristiyan olan Gassaniler, sonradan Müslümanlığı kabul etmişlerdir.

216 Bu Kara Buğdan kabilesinin adına mevcut kaynaklardan hiçbirinde rastlayamadık. Eğer İbni Arabşah'ın dediği gibi defterlere bile kaydedilemeyecek kadar kalabalık bir kabile olsaydı, bir şekilde tarihi eserlerde yerini alırdı. Kara'sını kaldırıp yalnızca Buğdan veya Boğdan olarak da bir kabile adı bulamadık.

tepeler arasında çarıkla yol tepmiş kişilerdendi. Dolayısıyla müsait bir fırsat bekliyordu ve sonunda planlarını uygulamaya ve baş ağrıtmaya başladı.

İdiku, Tohtamış'ın kendisinden ümidini kesip, "nasıl olsa Azrail yakasına yapışmıştır" diye düşünerek öldüğüne kanaat getirdiğini anlayınca, pür dikkat onu gözlemeye başladı ve herkesi onun izini bulmakla görevlendirdi. Sonunda Tohtamış'ın askerlerinden ayrı olarak bir bağ evinde olduğunu öğrendi. Öğrenmesiyle birlikte de içine bir ateş düştü ve gece göze çarpmamak için siyah elbiseler giydi. Kimsenin dikkatini çekmemek için gayret gösterdi. Sanki su yüzünde peyda olan kabarcıklar gibi tepeleri tırmandı ve çığ düşmüş gibi aşağı inip, Tohtamış'ın aklı hayaline bile gelmediği bir anda üzerine atıldı. Tohtamış daha ne olduğunu anlayamadan, bela ve musibetler dört bir yandan çevresini sarıp, mızrak ejderhaları ve yay yılanları kendisini sokmaya başladı. Tohtamış zayıf bir direniş sergiledi ve düşmanla uzunca bir süre çarpıştı, ama sonunda cansız yere yığıldı.[217] Bu çarpışma, ikisi arasında geçen on altıncı çarpışma idi ve sonu, tarafların birbirlerinden ebediyen ayrılmalarıyla bitti.[218]

---

217 Tohtamış'ın ölümü hakkındaki rivâyetler birbiriyle örtüşmemektedir. Natanzi'ye göre Hicri 800 yılında (1397) Tümen sınırında kendi eceliyle ölmüştür. Fakat Timur'un 1405 yılı Ocak ayında Çin tarafına sefere çıktığında Otrar'da iken kendi nökerlerinden Kara-hoca'yı elçi olarak gönderdiği de tarih kitaplarında mevcut. Şerefüddin Ali Yezdî'nin verdiği bilgi bu yönde. Yine de bu konuda daha detaylı bilgi için Altın Orda'nın Yükselişi ve Düşüşü adlı esere bkz.

218 Deşt-i Kıpçak'taki bu kargaşa, Deşt hükümdarlarına bağlı Rus knazlarının cesaretlenmelerine yol açtı. Litvanya prensi Vtorsk, Timur'un seferleri sebebiyle askeri yönden zayıflayan Deşt-i Kıpçak'ın durumunun yarattığı fırsatı değerlendirdi ve diğer Rus knazlarını itaat altına aldı. Tohtamış-han rakibi Kutluğ Timur'dan kaçıp kendisine sığındı ve yardım alarak Timur'un gümeştesi Kutluğ Timur'la ikinci bir savaşa girdi. 13 Ağustos 1399'da vukû bulan bu savaş da Tohtamış'ın yenilgisiyle sonuçlandı. Tohtamış'ın bundan sonraki hayatı dağınıklık ve komplolarla doludur.

Tohtamış, Timur'la olan ilişkilerini tekrar düzeltmek istedi. Timur da ona tahtına iade sözü verdi, fakat onun 1405'de ölmesi sebebiyle bu plan

Sonunda Deşt'te İdiku'nun borusu ötmeye başladı ve büyük küçük herkes gelip ona itaat arz etti. Tohtamış'ın oğulları dört bir yana dağıldılar. Celaleddin ve Kerimberdi Ruslar'a, Kepek ve diğer kardeşleri Sığnak tarafına gittiler. Halk, işlerini İdiku'nun fermanlarına göre yapmaya başladı. İdiku istediği kişiyi tahta çıkardı ve istemediğini de alaşağı etti. Kimse onun emrine karşı çıkmaz, herkes emirlerini tartışmasız yerine getirirdi. İdiku'nun tahta çıkardığı kişiler, Kutluğ Timur, arkasından kardeşi Şadibek-han, ondan sonra Kutluğ Timur'un oğlu Pulad-han, arkasından onun kardeşi Timur-han'dı.

Timur-han döneminde işler İdiku'nun umduğu gibi gitmedi. İtaat yularının ucunu İdiku'nun eline vermeyen Timur-han, "Ona saygı da yok, hürmet de. Ben öyle bir koçum ki, ona başkaları itaat ederken, niye ben ona itaat edecek mişim? Ben başkalarını peşinden sürükleyen öküz iken, nasıl olur da bir başkasının arkasından giderim?" dedi. Sonuçta ikisi arasında niza çıktı ve içi karaların adaveti aleni nifaka dönüştü. Ülkede bir iç çatışma başladı ve memleket zulüm ve karanlığın pençesinde kıvranırken birden Celal[219] devletinin dolunayı görünüp Tohtamış sülalesi doğuda parladı ve Rus topraklarından çıkıp geldi.[220] Bu olay 814 (1411) yılının

---

gerçekleşmedi. Rus kaynaklarına göre Tohtamış, Kutluğ Timur'un kardeşi Şadibek'ten kaçarak sığındığı Sibirya'nın Tümen vilayetinde 1406 yılında öldürüldü.

İbni Arabşah, Tohtamış'ın İdiku tarafından öldürüldüğünü belirtmektedir ki, İdiku'nun Timur'un Deşt-i Kıpçak'taki savaşlarında oynadığı rol konusunda Şerefüddin Ali Yezdî ile onun anlattıkları birbirini tutmamaktadır. Çünkü Yezdî'ye göre İdiku Timur'un birinci seferinde rol oynamıştır. İbni Arabşah ise onun savaş sırasındaki faaliyetlerini Timur'un ikinci seferi sırasında ve sonrasında olmuş gibi göstermektedir. (*Şihab*, 236) (A.F.)

219 Tohtamış'ın oğlu Celaleddin kastedilmektedir.

220 Timur'un Deşt-i Kıpçak'a düzenlediği sefer orada köklü değişikliklere sebep oldu. Bunlardan birincisi, Kıpçak hanlarının Rus knazları üzerindeki baskısının hafiflemesi ve onlara Rus devletini kurma fırsatı vermiş olmasıdır. İkincisi, Doğu Avrupa ve Küçük Asya'nın demografik yapısında ciddi değişiklikler yapmış olmasıdır. Timur'un ordusunun önünden kaçan bazı Moğol kabileleri Hazar Denizi'nin doğu kesimine, bir kısmı Dobruca ve

yaz aylarında olmuştu. Sonuçta fitne hareketi yayıldı ve taraflar arasındaki düşmanlık had safhaya ulaştı. İdiku'nun durumu zayıfladı, ama Timur-han da öldürüldü. İdiku, yaralı halde boğulup ölünceye kadar Dışt-i Kıpçak hanları arasındaki çekişme ve çatışmalar devam etti durdu. İdiku'yu Sarayçuk yakınındaki Seyhun nehrinden[221] çıkarıp aldılar ve önemsiz bir şeymiş gibi bir kenara bıraktılar. Tanrı ona rahmet eylesin!

İdiku hakkında tuhaf rivayetler, pek duyulmamış hikayeler anlatılır. Onun attığı felaket okları düşmanı şaşırmazdı. Onun bütün düşüncesi savaş hileleri ve düşmanı tuzağa düşürmek ve savaşmaktan ibaretti. Siyaset konusunda da değerli görüşleri vardı. Bunlar üzerinde durmaya kalkarsak, konumuzdan uzaklaşmış oluruz.

İdiku, buğday renkli, hafifçe esmer, orta boylu ve sağlam bünyeliydi. Cesur ve heybetliydi; cömertti ve tebessüm çehresine yakışırdı. Görüş ve düşünceleriyle diğer insanlardan farklıydı. Alimlere ve faziletli kişilere himmet eder, takvadâr ve fakirlere yakınlık gösterir, onlarla şakalaşır, şirin sözler söylerdi. Orucu hakkıyla tutar, şeriatı gözetir ve gecelerini ibadetle geçirirdi. İki kitabı (Kur'an'ı) ve Hz. Peygamber'in sünneti ile alimlerinin sözlerini kendisi ile Tanrı arasında köprü yapardı.

İdiku'nun yirmi kadar oğlu vardı. Her biri bir şehri yönetirdi ve yine her birinin ordusu vardı. İdiku, Deşt'de yirmi yıl hükümdarlık yaptı. Onun saltanat yılları atın alnındaki beyaz akıtma, o yılların geceleri ise asrın çehresindeki bir zülüf gibiydi.

Moldavya'ya, kimileri de Baltık sahillerindeki Litvanya'ya geçti. Bir diğer kol ise Trakya ve Ege sahillerine, özellikle de İzmir'e gelip yerleşti. (*Şihab*, 236) (A.F.)

221 Bildiğimiz Seyhun nehrinin İbni Arabşah'ın sözünü ettiği yerle bir ilgisi yoktur; belki de yazar burada Seyhun'la Yayık (Ural) nehri kastedilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

Timur'un faaliyetleri ve sebep olduğu felaketlerle hikayemize döndük

Timur Azerbaycan'a gelip, ordusu Sultaniye ve Hemedan civarına yayıldığında, Mardin sultanı Melik Zâhir'i huzuruna çağırdı. Onu serbest bırakmış ve daha önce belirtildiği gibi, ihsanda bulunmuş, inanmış ve Şam ile Irak ortasındaki toprakları ona vermiş ve ayrıca kendine özgü hile ve siyasetle buraları kendine sağlam bir şekilde bağlamıştı. Timur, Deşt'ten beraberinde pek çok insan getirdiği için Acem topraklarında fazla kalamadı ve atının gemini Semerkand'a doğru kırdı.[222] Semerkand'a dönünce Deşt'ten getirdiği ganimetleri hazineye aktardıktan sonra, şehrin meseleleriyle meşgul oldu. Sonra fazla beklemeden Ceyhun'u fırtına gibi geçip Horasan'a geldi ve oradan Azerbaycan'a doğru ilerledi. Erzincan hâkimi Taharten itaat kemerini beline bağlayarak Timur'un huzuruna vardı. Timur, Mardin meselesiyle pek ilgilenmedi ve sanki onu unutmuş gibi davranıp, oraya bağlı köy ve kasabalara zarar vermedi.

Timur'un Şam civarında toz bulutları kaldırması

Timur, daha sonra bakışlarını Roha (Urfa) şehrine çevirip onu yağmalamak istedi. Bunun üzerine şehir ileri gelenlerinden Hacı Osman b. Şekşek[223] adlı birisi Timur'un huzuruna gelip pek çok

---

222 Nizameddin Şâmî, Timur'un Semerkand'a 799 (1396-97) yılında döndüğünü belirtmektedir.

223 Elyazmasında el-Keşk şeklinde.

mal ve para vermek suretiyle şehir halkının can güvenliğini satın aldı ve bir anlaşma yaptı. Sonra taahhüt ettiği malları getirip teslim etti. Bu arada Timur, Kayseri, Tokat ve Sivas hâkimi olan Burhaneddin Ebu'l Abbas Ahmed'e bir elçi ve mektup göndererek şimşek gibi çaktı, fırtına gibi esti gürledi. Mektuplar denizinde köpük saçıp, dalgalandı ve öfke kustu. Kullandığı ifadelerle Burhaneddin'i hop oturtup hop kaldırdı. Gönderilen mektupta hutbede Mahmudhan veya Suyurgatmış'ın adının okutulması, onun adına sikke kestirilmesi isteniyordu.[224] Bu işi becerme görevi de Timur'un elçisine yüklenmişti. Fakat Sultan Burhaneddin, ne onun elçisine, ne de mektubuna inandı ve hatta cevap vermeyi dahi lüzumsuz buldu. Dahası, Timur'un gönderdiği çapar reislerinin kellelerini kesip, başlarını sağ bırakılanların boynuna astı ve onları bulundukları yerde döndürerek cezalandırdı.[225] Sonra elçilik heyetindekileri eşit sayıda ikiye ayırıp, iki ayrı tarafa gönderdi. Bir grubu Memluklu sultanı

---

224 Esterâbadî: "Sonra Sultan, Emîr Timur'un, Fars ve Irak ülkelerini fethettiğinden bahseden ve Sultan'dan Emîr ve fermanına uymasını, hutbe ve sikkeyi değiştirmesini, kendisine asker ve mal göndermesini isteyen mektubunu oradakilere okudu ve o mektuba kelimesi kelimesine cevap yazmalarını buyurdu. Aradan birkaç gün geçtikten sonra Mardin sultanının kartalın burçları üzerinde uçmayı göze alamadığı, yüksekliğinden dolayı güneşin geç doğduğu kalesinden, hiç sıkılıp utanmadan, kendi isteğiyle aşağıya inip Emîr Timur'un yanına gittiği, başına itaat ve bağlılık tasması taktığı, kendisini küçüklük zincirine ve hüsran bağına bağladığı haberinin yanında, onun Karakoyunlu Türkmenlerine saldırıp, onların mallarını ve hayvanlarını yağmaladığı, oradan Re'sül-Ayn'a geçip, o kasaba insanlarını esir ettiği, yurdunu yuvasını dağıtıp çoluk çocuğuna el koyduğu, çoğunu sopa ve işkenceye tutup öldürdüğü haberini getirdiler." (*Bezm u Rezm*, 414)

225 Esterâbadî: "Daha sonra Sultan, Timur'un elçisine hil'at giydirip onu yola çıkardı. Devletin büyüklerini ve huzurun ileri gelenlerini yanına çağırarak, "Büyük bir felaket ülkemizin üzerine gelmekte. Bizim Timur gibi bir şahısla dostluk, arkadaşlık, anlaşma ve sözleşme yoluna girmemiz etkili ve faydalı olmaz. Çünkü o ettiği yemine uyup sözünde durmuyor. Davranışlarının dinde ve ahlakta yeri yok. İlahî ilhamdan nasibi olmayıp, ondan faydalanacak bilgiye sahip değil. Huyunun kötülüğü ve tabiatının bozukluğu olaylarla doğrulanmış, araştırmalarla açığa kavuşmuştur... O halde onunla

Melik ez-Zâhir Ebû Said Berkuk'a,[226] diğerini Rum topraklarının hâkimi Ebû Yezid[227] [Bayezid] b. Murad b. Orhan b. Osman'a yolladı. Meseleyi onlara etraflıca anlattı. Menfur Timur'dan kendisine mektup geldiğini, kendisinin sessiz kalmak suretiyle cevap verdiğini ve onu tahkir için elçilerini öldürdüğünü bildirdi. Başka da bir şey söylemedi. Sultan, Timur'un Allah'ın kullarına ve ülkelere karşı sergilediği tavrı densizlik olarak nitelendirip, önemsiz bir kişi gibi gördü ve onun elçilerine ve çaparlarına buna göre muamele etti. Daha sonra Kadı (Burhaneddin) şöyle dedi:

"Biliniz ki, ben, siz ikinizin komşunuzum ve diyarım sizin diyarınızdır. Ben sizin tozlarınız arasında bir zerre ve denizinizde bir damlayım. Sizlerin devletinizin şanını yüceltmek, şanlı bayraklarınızı yükseltmek için yalnızca sizin yardımınıza güveniyorum. Yalnızlığıma, paramın ve adamlarının azlığına, topraklarımın küçüklüğüne, miras alıp kazandığım devletimin sınırlarının darlığına bakmaksızın bu işleri yaptım. Ben, ağzınızın kalkanı, boğazınızın bekçisi, ordunuzun öncü birliği,[228] bayrağınızın bayraktarı, ordunuzun muhafızı ve savaşlarınızın öncüsüyüm. Öbür türlü Timur'a karşı çıkmak benim ne haddime? Ben neyle onunla savaşmaya gi-

---

kavga etmek ve dövüşmekten başka çare, mücadele etmek ve savaşmaktan başka yol yoktur" dedi. (*Bezm u Rezm*, 415)

226 Es-Sayrafî: "Sultan Melik ez-Zâhir, Timurlenk yüzünden Şam'a ikinci seferine çıktığında Salihiye mevkiindeyken kendisine Timurlenk'ten Türkçe bir mektup geldi. O da Türkçe cevap yazılmasını emretti. Sır kâtibi Bedreddin b. Fadlullah Türkçe yazamadığı için kendisine Bedreddin Mahmud es-Seramî'den söz edildi. Ulak onu hızlı bir şekilde huzuruna getirdi." (*Nüzhetü'n-Nüfûs*, II/23-24). Burada Timur'un Çerkes asıllı olmasına rağmen sultana Türkçe mektup yazması, fakat Bayezid'le yaptığı dört yazışmanın ilkinin Arapça, diğer üçünün Farsça olması, keza Bayezid'in de Arapça ve Farsça cevaplar vermesi üzerinde durulması gereken bir konudur.

227 Metinde bu şekilde. Ancak biz, kitabın bundan sonraki sayfalarında Ebû Yezid yerine Bayezid olarak yazacağız.

228 Metinde "câviş" (جاويش) şeklinde. Başka kaynaklarda ve Timurî "Zafernâme"lerde bu kelime daime "câliş" şeklinde yazılmaktadır ki, öncü birlik anlamındadır.

derim? Onun yaptıklarını duydunuz; görünüşünü ve fiillerini bilirsiniz. Kaç orduyu perişan edip, hanlarını esir aldı, kaç ülkeyi zapt etti, kaç hükümdarı helak etti, kadınların haya perdelerini yırttı, ne kadar kan döktü, kurganları zapt edip fatihleri ele geçirdi, ne kadar mal-mülk talan edip, ne kadar insanı izzet-ikramdan mahrum etti, kaç insanı horladı, ne kadar insanın arasını açtı, ne kadar insanın aklını çelip beyinlerini uyuşturdu, atlı askerleri tarumar etti, kalelerini viraneye çevirdi, ne kadar insanın canını yakıp ciğerlerine köz koydu, kaç gözü kör edip, kaç kulağı sağır etti?.. Ben nasıl eder de kükremiş bir selle boğuşur, öfkeli bir aslanla savaşırım? Eğer bana yardım ederseniz, ben hayatımı muhafaza ederim; yok eğer beni yalnız bırakırsanız, beni kurban etmiş olursunuz. Sizin şöhret ve heybetiniz yeterli, savletiniz kifayetlidir. Sizin hizmetkârınız (yani ben) ikinize gelecek belayı defedecek kalkanınızdır. Eğer benim başıma bir musibet gelirse, - Allah göstermesin, - yahut benim topraklarıma Timur'un felaket ateşinden kıvılcımlar uçup düşerse, ihtimal ki bu ateş, zamanla o topraklara yakın kişilerin, ikincilerin ve üçüncülerin başına da düşer.

"Ben onun mektubuna önem vermedim ve cevabını geciktirdim. Siz ne emrederseniz ben onu yapayım, neyi münasip görürseniz öyle davranayım. Siz temeli atın, üstünü ben tamamlarım. Sizler ne cevap verirseniz, bu cevap benden Timur'a gidecektir."

Sultan Ebû Yezid (Bayezid)in Sivas sultanı Kadı Burhaneddin'e gönderdiği cevap

Sultan Bayezid b. Osman, Kadı'nın bu davranışından memnun oldu, gönderdiği mektup maneviyatını yükseltti. Verdiği kararı yerinde bulduğunu belirtip, gönderdiği cevabî mektupta şöyle dedi: "Eğer Timur saldırmaktan vazgeçip, bu fikrinden dönerse doğru yapmış olur. Ola ki böyle yapmazsa, o zaman biz de onun üzerine şu kadar ordu ile geliriz ki, onlara denk gelecek kuvvet onda yok. Pekala, Kadı ümitsizliğe kapılmadan

Timur'a karşı çıkıp akıllıca iş tutsun. Onun askerinin çok olmasından korkmasın. Çünkü "*Allah'ın izniyle büyük bir topluluğa galip gelen nice küçük topluluklar vardır.*"[229] Ola ki Kadı'nın bilgece fikri ve saadetli hükmü kendisinin Timur'a karşı atlanıp, din mücahitleri ve gazileriyle onun üzerine yürümeyi uygun bulursa, bayraklarını açıp, kendi kararını icra etsin; sultanın kılıcı güçlü, bileği sağlam olsun". Bayezid daha sonra Kadı'nın cevabını beklemeye başladı.

Melik ez-Zâhir'e gelince, ben onun mektubunu görmedim ve Kadı'ya cevap verip vermediğini de tam bilmiyorum. Ama sanırım Melik ez-Zâhir Ebû Said'in cevabı, din yolunda gaza eden Sultan Bayezid'in cevabının aynıydı. Çünkü bu ikisinin işleri ve sözleri, dilde ve gönülde bir kalıptan çıkmıştı.[230]

Bundan başka hem mektubu hem de cevabını ihtiva eden bir kitap gördüm. O kitapta anlatıldığına göre, mektup Timur'a, cevap ise Melik ez-Zâhir'e aitti. Her ikisinde de, yani hem mektup hem cevapta, Kur'an âyetlerinin dışındakiler baştan sona çirkin ve nahoş şeylerdi. Timur'un mektubu şu şekildeydi:

(De ki: "Ey göklerin ve yerin yaratıcısı olan, gaybı da, görünen âlemi de bilen Allah'ım! Ayrılığa düştükleri şeyler

---

229 Kur'an, Bakara, 249.

230 Bu münasebetle Osmanlı sultanı Bayezid ile Mısır sultanı Melik ez-Zâhir arasında da yazışmalar yapılıyordu. İbni İyas (*Bedâi-iz-Zuhûr*, 1/300) şöyle diyor: Rum meliki Ebû Yezid b. Murad Bek b. Osman'ın gönderdiği çapar kutlu kapıya geldi. Osman'ın oğlunun çaparının gelişinin sebebi, sultanı Timurlenk konusunda uyarmak ve gaflette kalmaması hususunda agâhlandırmaktı.." (A.F.)

Esterâbadî: ".. Mısır sultanından sık sık elçiler geliyor, o, Emîr Timur'un akınını durdurmak için Sultan'la görüş alışverişinde bulunuyor, ondan ne yapılması gerektiğini soruyordu.

Mısır sultanının sözünün gelişinden onun Sultan'a güvenmediği anlaşılıyordu. O, onu da Emîr Mutahharten ve diğer Emîrler gibi irade dizginini elinden kolayca bırakıp Emîr Timur'a itaat edecek ve ona kolayca boyun eğecek bir kimse sanıyordu. Fakat şahinin baykuşla arkadaş olmayacağını, aslanın tilkiyle yarışmayacağını bilmiyordu." (*Bezm u Rezm*, 418-419)

konusunda kulların arasında sen hükmedersin."[231] Bilesiniz ki, bizler Allah'ın ordularıyız ve onun gazabından yaratılmışız. O'nun gazabının üzerine düştüğü her bir kişiye karşı bize hâkimiyet verilmiştir. Biz, şefkatten şikayet edene acımaz, ağlayanın göz yaşına bakmayız. Tanrı bizim kalplerimizden merhamet duygusunu yolup almış. Bizim emrimize itaat etmeyen herkes sonsuz keder ve eleme gark olur. Biz, memleketleri harap ettik, insanları helak ettik ve yeryüzüne fesat saldık. Bizim kalbimiz sanki birer dağdır;[232] kumlar gibi kalabalığız; atlarımız hızlı, mızraklarımız delip geçicidir. Bizim mülkümüze tecavüz edilmez, ordumuz incitilmez. Eğer şartımızı kabul edip, emrimize uygun iş yaparsanız, bizim lehimize olan şey sizin de lehinize olur; bize karşı olan şey size de karşı olmuş olur. Şayet bunu kabul etmez ve siteme devam ederseniz, o takdirde yalnızca kendinize öfkelenin. Kale duvarları bizi engelleyemez, ordular bizi durdurup geri atamaz. Bize karşı himaye dileyen dualarınız kabul edilmez ve dinlenmez. Çünkü siz, haram lokma yiyenleri çevrenize doldurdunuz. Aşağılanıp acı çekeceğinizi size (şimdiden) müjdelerim. "Bugün aşağılanmanın azabını tadacaksınız."[233] Siz bizi kâfir diye bilirsiniz, sizin fitneci olduğunuz ise bizce malum. Ezelden akıbeti belirlenen işler ve hükümlerin sahibi olan (Tanrı) size karşı hâkim olma hakkını bize vermiş. Sizin nazarınızda çok olan şey, bizim için azdır; sizin nezdinizde değerli olan kişi bizim katımızda aşağılıktır. Biz yeryüzünün doğusunu ve batısını hâkimiyet altına alıp, buralardaki tüm gemileri kahr-ı gazap ile ele geçirdik.[234] Kısacası biz size bu mektubu gönderdik. Henüz perde açılmadan ve sizden iz bile kalmadan, tüm ölüm

231 Kur'an, Zümer, 46: قل اللهم فاطر السماوات والارض عالم الغيب والشهادة انت تحكم بين عبادك فيما كانوا فيه يختلفون

232 Mecazi anlamda: "Bizler mangal yürekli insanlarız".

233 Kur'an, En'am, 93.

234 Kur'an, Kehf, 79.

melekleri sizlere "Onlardan herhangi birini hissediyor yahut onların bir fısıltısını olsun işitiyor musun?"[235] diye haber vermeden önce, bu mektuba cevap vermekte acele edin. Biz, insaflı davranıp size mektup gönderdik ve üstünüze bu söz cevherlerini saçtık vesselam!"[236]

Söylendiğine göre bu mektuba karşı yazılan cevap Kadı Alaaddin b. Fazlullah tarafından kaleme alınmış. Ama ben buna pek ihtimal vermiyorum. Her ne ise, işte mektuba verilen cevap:

---

235 Kur'an, Meryem, 98.

236 Mektubun en-Nücûmu'z-Zâhire'deki metni ise oldukça farklı: "Bizim safımızda yer almayan ve bizden olmayanlara yazıklar olsun ki, yazıklar olsun! Biz ki, ülkeleri harap etmiş, çocukları yetim bırakmış; yeryüzünde fesat çıkarmışız. Yeryüzünün şerefli insanları bizim nezdimizde aşağılık oldu..." cümleleriyle başlayan mektup, Kur'an'daki "Hükümdarlar bir köye (ülkeye) girdiklerinde orayı bozup dağıtır, oranın şereflilerini ehl-i zillete çevirirler" âyetiyle devam etmektedir. Bu farklı nüsha, yer yer İbni Arabşah'ın naklettiği mektup metniyle örtüşmekte ise de, yer yer önemli farklılıklar arz etmektedir. Örneğin İbni Arabşah'ın nüshasında "Çünkü siz haram lokmaları yiyenleri çevrenize doldurdunuz" ifadesi burada şu şekilde: "Allah sizin duanızı nasıl kabul etsin ki? Haram yediniz, tüm canlılara zulmettiniz, yetimlerin mallarını aldınız, valilerden rüşvet kabul ettiniz. Size cehennem hazırlanmıştır. O ne kötü bir sondur!"..

Hükümdarlar arasındaki yazışmalarla ilgili bilgi veren tarihi kaynaklarda yer alan metinlerin birbirini tutmaması, bir tek şeye işaret edebilir: Bu kitapları yazanların hiçbiri bu mektup ve belgeleri bizzat görmüş değiller ve aksine ya duyduklarına bazı şeyler ilave ederek hayali mektuplar yazmışlar, ya da kendi muhayyilerinde bir takım şeyler uydurmuşlardır. Eğer iki değişik versiyonda, bir iki kelimenin yazılışı veya birkaç ismin farklı gösterilişi söz konusu olsaydı, bu versiyonları doğru kabul edebilirdik; ama birbiriyle neredeyse hiçbir yakınlığı bulunmayan iki farklı versiyonun hangisinin orijin olduğunu tespit etmek, olaydan yaklaşık 600 yıl sonra yaşayanların altından kalkabilecekleri bir iş değildir. Dolayısıyla burada, gerek İbni Arabşah'ın ve gerekse bazı kısımlarını aktardığımız eserdeki nüshanın doğruluğundan şüphelenmek gerekir. Yine de her iki versiyonun birleştiği ortak nokta, Timur'un oldukça kibirli bir hava ile mektup göndermiş olduğudur.

"Bismillahirrahmanirrahim.

"Ey mülkün sahibi olan Tanrı'm, Sen mülkü dilediğine verir, dilediğinden çeker alırsın; istediğini yüceltir, istediğini alçaltırsın. İyilik yalnızca Senin elindedir ve Sen elbette her şeye kâdirsin."[237]

Biz, hazreti İlhan'dan ve ulu, şöhretli sultan dergâhından çıkmış bir mektuba vâkıf olduk. O mektupta ".. bizler, Allah'ın ordularıyız ve onun gazabından yaratılmışız. O'nun gazabının üzerine düştüğü her bir kişiye karşı bize hâkimiyet verilmiştir. Biz, şefkatten şikâyet edene acımaz, ağlayanın gözyaşına bakmayız; Tanrı bizim kalbimizden merhamet duygusunu yolup almıştır" şeklindeki sözler sizin sözlerinizdir. Bu, sizin en büyük aybınızdır. Bu sözler, kendi dilinizden kendinizi tasvir eden en çirkin ifadelerdir. Bu ifadeler dahi sizin nasıl bir nasihatçı olduğunuzu göstermeye yetiyor. Eğer nasihat dinleyecekseniz "Ey kâfirler, ben sizin taptığınıza tapmıyorum"u[238] dinleyin. Mektubunuzdaki her çirkin sözde siz kendinizi kâfir olarak gösterdiniz. Aklınızda bulunsun, 'kâfirlere Tanrı'nın lanetinden başka bir şey yok!' Köklere yapışan kişi, dallarla uğraşmaz. Bizler gerçekten mü'min insanlarız. Günah bizim yolumuzu kapatmaz; şek-şüphe ile işimiz yok. Kur'an bize nâzil olmuştur ve Tanrı bize karşı her zaman şefkatlidir. O, bize kendisini düşünüp anlama istidadı verdi, kendisinin çizdiği haram ve helal yolunu bize ayrıca gösterdi. Gerçekten cehennem sizler için yaratılmış ve o sizlerin terinizi akıtmak için yakılacak "gökyüzü parça parça olduğunda."[239] Derbederler aslanlarla, sırtlanlar vahşi kurtlarla, kullar zırh giymiş savaşçılara tehdit salarlar. Bizim atlarımız Arab atları, himmetimiz Ali gibi yüce, mızrak darbelerimiz güçlüdür ve mızraklarımızın şöhreti doğu veya batıya yayılmıştır. Eğer biz sizi öldürürsek ne güzel ganimetlere konarız; yok siz bizi öldürürseniz, bizimle cennet arasında varı yoğu bir saatlik yol kalır. "*Allah yolunda şehit olanlara 'ölü' demeyin, aksine onlar Rablerinin*

237 Kur'an, Âl-i İmrân, 26.
238 Kâfirûn suresi.
239 Kur'an, 82/1.

katında diridirler ve Rablerinin katında rızıkları vardır."[240] Sizin 'kalplerimiz dağ gibidir, sayımız kumlar kadar çok' şeklindeki sözlerinize gelince, koyunların çokluğu kasap için dert değil hesabı, çok oduna o kadar alev yeterlidir. "*Allah'ın izniyle büyük bir topluluğa galip gelen nice küçük topluluklar vardır.*"[241] Ve "Allah sabredenlerle beraberdir." Kaçmak felaket değildir, biz kendimizden son derece eminiz.

Eğer yaşarsak bu bizim bahtımızdır, ölürsek şehit oluruz. Aklında bulunsun, Allah'a inanan insanlar daima galip gelirler. Mü'minlerin emîri ve âlemlerin Rabbinin halifesinden sonra,[242] siz bizden itaat etmemizi mi istiyorsunuz? Sözünü dinlemeyiz, itaat de etmeyiz! Bizden ne yapacağımızı açıkça bildirmemizi istiyorsunuz. Bu sözünüz anlamsız ve mektubun mahiyetiyle örtüşmeyen boş bir laftır. Eğer (bu normal bir mektup) olsaydı, elbette bir açıklama yapılırdı. İmandan sonra küfür mü? Yoksa ikinci bir tanrı mı edindiniz?

Siz bir mektup değil, alışılmışın dışında bir şey gönderdiniz ki, "az kalsın o yüzden (Allah'a çocuk isnat etmeleri yüzünden) gökler parçalanacak, yer yarılacak, dağlar yıkılıp çökecekti!"[243] Mektubunu süsleyen ve kendi sözlerini yazan kâtibine söyleyesin ki, biz mektubu okuduk; ne yazık ki kapı gıcırtısı veya sinek vızıltısını andırıyor. "*Hayır! Biz onun söylediklerini yazacağız ve azabını arttırdıkça arttıracağız!*"[244] Bizde sizler için Allah Teâlâ'nın gücünden nasip almış kılıçtan başka bir şey yok."[245]

---

240 Kur'an, Âl-i İmran, 169.

241 Kur'an, Bakara, 249.

242 Memlukların Bağdat halifeliğinin yıkılmasından sonra yerine ikame ettikleri emîrulmü'minîne işaret edilmektedir.

243 Kur'an, Meryem, 90.

244 Kur'an, Meryem, 79.

245 İbni Tagriberdî'de yer alan mektup metninde ise önemli bazı değişiklikler göze çarpıyor. Fakat yine de bunlar mektubun ana temasını değiştirecek şeyler değil. İbni Tagriberdî'deki metinde mektup şu şekilde bitiyor: "İnşaallah gönderdiğiniz mektubun cevabını almışsınızdır. (Ve sen sapıtmışsın!) Vesselam!" Sonra mektup sultana arz edildi, mühürlenip ona gönderildi. (A.E)

Ayrıca, bu mektubun zaman içinde mürekkebi solmuş ve geçen uzun yıllar tarafından kara sakalı ağartılmış başka bir nüshasını buldum. Bu mektup ve içindekiler Tatar Hülagu'su ağzından Nasiruddin Tusî tarafından kaleme alınmış ve Mısır sultanına gönderilmiş.[246] Mektubun cevabı da aynı asırda yaşayan kişiler tarafından yazılmış.

FASIL

Timur, Sultan Burhaneddin'in gönderdiği çaparlarına yaptıklarını[247] öğrenince, öfkeden küplere bindi. Gazap kanatlarını açtı ve kalbinin kanı kaynayıp bozuldu ve o kadar çok sinirlendi ki, az kalsın sinirinden nefesi tutulacaktı. Fakat bu işte bir iş olduğunu, Müslümanların çok kalabalık bir ordusunun olabileceğini düşündü. Din ininde hâlâ Müslüman aslanların bulunduğunu, bu

246 Hülagu'nun Bağdat'ı işgal edip Abbasî halifeliğini yıktıktan sonra Mısır Memluklu sultanına gönderdiği mektubun tam metni Makrizî'nin eserinde vardır. Bkz. Makrizî, *Es-Sülûk*, 1. Cüz, 2. Kısım, s. 427-428. (A.İ.)

247 Esterâbadî: "Birkaç gün sonra Kutluşah adlı biri Emîr Timur'un elçisi olarak Sultan'ın yanına geldi. O sırada Sultan, Emîr Timur olayını yeteri kadar düşünmüş, onun zararını, faydasını ölçmüş, onunla bir olmanın, dostluk ve arkadaşlık kurmanın Mısır'ın, Suriye'nin ve diğer İslam ülkelerinin yıkımını istemek demek dolacağını anlamıştı. Ona Suriye'nin ve Rum'un anahtarı ve o iki ülkenin geçit yeri olan Sivas'a giriş çıkış fırsatı doğunca, yolunun açılmış olacağını, bu yüzden büyük bir bölgenin harap olacağı ve insanlardan boşalacağını iyi biliyordu... bu felaketlerin sorumluluğu da Sultan'ın tutum ve davranışına yüklenecekti.

Daha sonra Sultan, Emîr Timur'un ülkeden kovulup uzaklaştırılması konusunda çaba harcama niyetini pekiştirdiği için, onun gönderdiği elçiyi tutuklayarak, her gün ondan bir miktar vergi almaya karar verdi.. Sonra huzurunun seçkinlerinden (havas-ı hazret) bir mutemedi Sultan Berkuk'a göndererek ... "Biz şu an asker topladık, savaşa hazır bekliyoruz. Eğer siz, seferinizin yönünü onun tarafına çevirirseniz, nerede olursanız olun sizin safınıza katılırız. İslam bayrağının zaferi uğruna nereye derseniz oraya gideriz. Eğer emriniz olur, Şam ordusu Malatya'ya gelirse, ona katılıp birlikte Erzurum'a gider, din düşmanlarıyla savaşa ve vuruşa tutuşuruz. İslam orduları gelinceye kadar onu durdurur, oyalarız" dedi." (*Bezm u Rezm*, 419-421)

inden korkunç aslanlar ve vahşi yırtıcıların çıkacağını anladı. Bu yüzden uygun bir fırsat beklemeyi kararlaştırıp, sabretti ve geri çekilerek çevresini gözetlemeye başladı.

Bu baş belasını defetmek için Şam ordusunun atlanışı

O sırada Bilâd-ı Şam[248] emîrlerinin meliki Tenem, ordusuyla Erzincan'a[249] doğru yola çıktı, fakat fırsatı ganimet bilip geri döndü.[250] O (Timur) bu hareketten herhangi bir zarar görmedi. "Tanrı, inkâr

248 Bilâd-ı Şam ve Şam kavramlarının Araplarda ve bizdeki kullanımı farklıdır. Şam kelimesi Araplar tarafından genellikle bugünkü Suriye için kullanılır. Bizim Şam şehri dediğimiz şehir ise Araplarca "Dımaşk" olarak adlandırılır. Bilâd-ı Şam'a gelince, Suriye, Lübnan ve Filistin'i içine alan coğrafi bir bölgedir. Kuzeyde Toros dağlarından başlayarak güneyde Sina Yarımadası'na, doğuda Irak-Suriye sınırından batıda Akdeniz sahiline kadar uzanır. Bilâd-ı Şam tabiri, söz konusu bölge için XIX. Yüzyıl sonlarına kadar bu şekilde kullanılmıştır. Osmanlı vilayet taksimatı yeniden yapıldıktan sonra (1864 ve 1867), Suriye ifadesi yani "vilayet-i Suriye" Suriye coğrafyasına işaret etmek için kullanılmaya başlandı. Mısır'ın buraları işgalinden sonra Bilâd-ı Şam, Haleb, Trablus, Dımaşk ve Sayda olmak üzere dört eyalete bölündü. Mısırlıların bölgeyi boşaltmalarından sonra Trablus eyaleti kaldırılarak merkezi Beyrut olan Sayda eyaletine katıldı. Bu olaydan üç yıl sonra Sayda vilayeti de o tarihten itibaren "Suriye vilayeti" denilen Dımaşk vilayetine katıldı. 1888'de ise Trablus'tan Akka'ya kadar uzanan sahil bölgesi "Vilayet-i Beyrut" denilen yeni bir vilayete dahil edildi. XIX. Yüzyıl sonlarında bölgede üç vilayet vardı: Halep, Suriye, Beyrut ve bir de Cebel-i Lübnan ve Kudüs mutasarrıflığı.

249 İbni İyas, H. 799 (1396) yılı olaylarını anlatırken şöyle der: "Oraya Halep'ten gelen haberlere göre Timurlenk'in öncü birlikleri (câliş) Rum diyarının sınırlarına gelmiş, Erzengan şehrini almış, halkını kılıçtan geçirip şehri baştan aşağı yağmalamış. Sultan (Zâhir Berkuk) bunu haber alınca valilerine Fırat sahiline hareket edip ülkeyi korumalarını emretti. Bunun üzerine diğer valiler Fırat sahiline gelerek karargahlarını kurdular." (*Bedâi-iz-Zuhûr*, 1/307)

250 Veya diğer adıyla Seyfeddin Tenbek el-Haseni. Melik ez-Zâhir Berkuk'un kumandanlarındı. İkinci saltanat döneminde onu vali tayin etmiş, daha sonra Dımaşk'a atabek olarak göndermiş, Gümüşboğa'nın ölümünden sonra ise oraya vali tayin edilmiş; yedi yıl bu görevde kaldıktan sonra öldürülüp Tinbiyye adıyla bilinen meydanda türbesine defnedilmiştir.

edenleri, hiçbir hayra ulaşmaksızın kin ve öfkeleriyle geri çevirdi."[251] İslam askerlerinden her bir öfkeli aslan geri döndü. Onlar kendi görünüşüyle mütenasip düşen turnalar avlamışlardı. Bu dönüş "nur üstüne nur"[252] oldu.[253]

Bununla birlikte diğer kaynaklarda Tenem'in Timur üzerine yürüdüğü konusunda herhangi bir kayıt mevcut değil. Aksine Tenem, Mısır sultanına isyan bayrağı açıp Dımaşk'tan Halep'e gelmiş, burayı zapt ettikten sonra tekrar Dımaşk'a dönmüştür. İbni Arabşah, muhtemelen bu olayı Timur üzerine düzenlenen sefer şeklinde algılamak suretiyle yanılgıya düşmüştür. Yahut Sahavî'nin *ed-Dav'ul-Lâmi'* adlı eserinde Tenem'den bahsederken kullandığı gibi "sonra efendisi Melik ez-Zâhir'in emriyle İslam ordularını H. 797'de Kadı Burhaneddin'e destek vermek amacıyla Sivas'a sevk etti." Kaydına istinaden Tenem'in doğrudan Timur'a karşı harekete geçmediği, aksine Kadı Burhaneddin'e yardım için gittiği ve Timur'un çekip gitmesinden sonra geri döndüğü anlaşılıyor. Onun daha sonraları Melik en-Nasır'a karşı isyan bayrağı açması ise öldürülmesiyle sonuçlanmıştır. En-Nücûmu'z-Zâhire'de bu olay şu şekilde anlatılmaktadır: "Melik ez-Zâhir Berkuk'un H. 801 yılında ölümünden sonra tahta oğlu Nasır Farac geçti ve emirler ona itaat ettiler. Nasır henüz on iki yaşındaydı. Bu haber Dımaşk'a gelir gelmez, şehrin valisi Emîr Tenem isyan bayrağı açtı ve isyan bastırıldıktan bir yıl sonra Dımaş kalesinde hapiste iken öldürüldü. Onun Dımaşk valiliği yedi buçuk yıl sürmüştür. Öldürüldükten sonra Tinbiyye adıyla bilinen meydanda kendisinin yaptırmış olduğu türbeye defnedildi.

İbni Tagrıberdi: (Tenem'in öldürülmesinden bir yıl sonra Timur'un Dımaşk'taki Memluklu ordusunu kuşattığını naklederek şöyle demektedir): "Merhum babamın memluklarından birisi şunları anlattı: Timurlenk Dımaşk'taki Memluklu ordusunu kuşattığında babam şehir valisiydi ve şehri korumak için bazı kapılarını beklemekteydi. Bir diğer kapıyı ise Nevruz el-Hafızî koruyordu. Bir gün Nevruz atına atlayıp babamın yanına geldi ve onunla sohbet etmek için durdu. babama söylediği söz yalnızca şu idi: 'Bu mel'unun ordusunun ne kadar çok olduğunu görüyor musun? Vallahi eğer üstadımız (yani Tenem) hayatta olsaydı kalabalık ordusuna rağmen bunu yapamazdı." Babam gülümsedi ve onun sözleriyle alay etmek istermiş gibi şöyle dedi: 'Vallahi Tenem sağ olsaydı, Fırat tarafından şöyle bir kussa onu feci bir hezimete uğratırdı. Şimdi ordumuz kaynıyor, herkesten bir ses çıkıyor, kime baş eğeceklerini bilmiyorlar. Gördüklerinin sebebi budur." (*en-Nücûmu'z-Zâhire*, 12/212)

251 Kur'an, Ahzâb, 25.

252 Kur'an, Nûr, 35.

253 İbni Tagrıberdi: "Sonra sultan, Emîr Yelbuga es-Salimî'ye Timur'a karşı savaşmak amacıyla Dımaşk'a ordu göndermek için vergi toplanması konusunda izin verdi. Yelbuga, ülkedeki tüm arazilere, emîrlerin iktalarına, sul-

Bu nankörün dönüşü ve Hint topraklarını fethetmeye yönelişi

Timur daha sonra Hint sultanı Firuzşah'ın[254] bu dünya külfetinden Tanrı'nın rahmetine geçtiğini haber aldı.[255] Firuzşah'ın

---

tanın topraklarına, askerlerin dirliklerine ve vakıf topraklarına bin dinar, beş yüz gümüş ve at vergisi saldı. Kahire, Mısır ve civarından bir aylık üçretleri vergi olarak topladı. Hatta insanları kendi evlerinde kiracı durumuna düşürüp kira bedeli kadar para topladı. Hayır hasenat işlerine tahsis edilen topraklardan dahi her feddan için on dirhem vergi aldı. O sıralar bir feddan toprağın ederi zaten 30 dinar veya daha az idi. Bahçelerden de feddan başına yüz dirhem topladı. Sonra kadıları ve tacirleri toplayarak onlardan borç para istedi. Geceleri hanları ve kervansarayları basıp, sahibini bulduklarına deposunu açtırıyor, bulduğu altın, gümüş ve bakır paraların yarısını, sahibini bulamadıklarının tamamını alıyordu. Kuyumculardan her yüz dirhemin üçüne el koyuyordu. Makrizî "insanlar çok zor durumda kaldı ve herkes Yelbuga'ya intizar etti" demektedir. (*en-Nücûmu'z-Zâhire*, 12/196-197).

Fakat İbni İyas, Timur'un döndüğü haberi gelip de sefer iptal edilince, Melik ez-Zâhir'in halktan toplanan vergilerin geri verilmesi için ferman çıkardığını belirtmektedir.

254 Delhi Sultanlığı'nın Tuğluk hanedanına mensup hükümdar. 1351-1388 yılları arasında hüküm sürmüştür.

İbni Tagrıberdî: "Hint hükümdarı Firuzşah'ın arkasında hiçbir oğul bırakmadan öldüğü, ülkede kargaşa çıktığı ve Delli'de (Delhi) Kallu (Mallu) adlı bir vezirin duruma el koyduğu, fakat Firuzşah'ın Multan hâkimi olan kardeşi Sareng-han'ın ona karşı çıktığı haberi kendisine ulaştığında, Timur fırsatı ganimet bildi ve Semerkand'dan Multan üzerine yürüyüp onu altı ay boyunca kuşattı. Sareng-han'ın ordusunda 800 fil vardı.." (*en-Nücûmu'z-Zâhire*, 12/261-262) (A.F.)

255 "Muhammed Cihangir'in oğlu Pir Muhammed, bu sırada dedesi Timur tarafından Horasan'ın uç kesiminde Hindistan sınırı yakınında yer alan Kunduz, Baglan, Kabil ve Gazneyn şehirlerine vali tayin edilmişti.

Firuzşah'ın ölümünden sonra Hindistan'a çıkan iç savaş en şiddetli günlerini yaşarken, Pir Muhammed 1396'da 30 bin kişilik bir kuvvetle Süleyman dağlarını geçerek Sinn vadisindeki en büyük eyalet olan Multan'ı kuşattı. Şehri işgal edince dedesi Timur'a haber göndererek Hindistan'daki kargaşayı haber verdi, ülkenin sahip olduğu büyük servetten söz etti ve mektubunu şöyle noktaladı: Hindistan'ı işgal edersen, bu ülkenin altınları bizi dünyanın efendisi yapacaktır." (*Şihab*, 237) (A.F.)

Y. Hikmet Bayur: "Firuz ölünce tahta torunu Gıyasüddin Tuğluk çıktı; âciz ve sefih bir gençtir (1388), bu tarihten Büyük Timur'un akınına kadar

veliahtı yoktu. Timur bu yüzden boş kalan tahtı ele geçirmek için harekete geçti. Şahın ölümüyle birlikte ülke kargaşaya sürüklendi ve dalgalanmaya başlayan Hindistan'da herkes tahtı ele geçirmek için kolları sıvadı.[256] Sonuçta bazıları yükselmeyi başarırken bazıları ayaklar altında kaldı. Sonra insanlar Mallu

---

(1398) geçen on yıl içinde Delhi tahtı yedi kere sahip değiştirecek ve her biri bir veya birkaç beyin elinde kukla olan birbirine rakip sultan ve şehzadelerin boğuşmaları ülke için bir yıkım olacaktır; büyük vilayetler sözde değilse de gerçekten bağımsız olacaktır ve Hindular her yerde baş kaldıracak, cizye vermez olacak ve Müslüman-Türk egemenliğini tehlikeye düşüreceklerdir.

Genel olarak şu yön doğrudur ki, Tuğluk devletini yıkıp dağıtan Timur akını değil, şu üç olaydır: 1) Artık Türkistan Türklerinin Hindistan'a gelip yerleşmeye pek muhtaç olmamaları yüzünden orada ordu ve yönetimin, her bakımdan daha güçsüz olan yerlileşmiş Türklere ve yerlilere geçmiş olması; 2) Firuz Tuğlug'un en önemli makamlara ölenlerin oğullarını geçirmekle yer yer kök salan hanedanlar kurulmasına yol açması; 3) On yıllık amansız şehzade savaşları. (Hikyet Bayur, *Hindistan Tarihi*, I/331).

256 Hindistan, Gazneli Mahmud'dan çok daha önceleri, Göktürkler zamanında bile Türk hükümdarların veya onlarla yakın akrabalığı bulunan halkların idaresinde bulunmuş; Gazneli Mahmud'dan sonra ise Türkler Hindistan içlerine akmaya başlamış ve bu akma ancak Babür İmparatorluğu'nun XVIII. Yüzyılda yıkılmasına kadar devam etmiştir. Hatta Cengiz-han dahi oradaki Türk hükümdarların çok büyük bir orduyla karşısına dikilmesi karşısında, sıcakları bahane ederek, bu ülkeye girmemiş ve doğrudan Himalaya dağları üzerinden ülkesine dönmüştür.

"Elbetteki Hindistan'daki Türk hâkimiyeti Tuğluk hanedanıyla zirveye ulaşmıştır. Timur ülkeyi yağmalamaya geldiğinde Türk asıllı Tuğluk hanedanı 1321'den itibaren zaten Hindistan'da hüküm sürmekteydi. Tuğluk hanedanının ilk üyeleri sultalarını Hindistan'ın önemli bir kesimine yaymış, fakat son hükümdarlar döneminde Hindistan hızlı bir gerileme dönemine girmiş; birçok eyalet merkezi yönetimden kopup "Delhi Sultanlığı"na bağlanmayı tercih etmiştir. Makrizi'nin Hindistan'daki Müslüman hükümdarların en büyüklerinden olduğunu belirttiği Firuzşah, 1351'de iktidara geldikten sonra ülkeyi düzene sokmaya çalışmış, fakat Tuğluk hanedanına mensup emîrlerin engellemeleriyle ve Hindu isyanlarıyla karşılaşmıştır. Bu yüzdendir ki Firuz-şah ömrünün son günlerinde hastalık sebebiyle yönetimi vezirlerine bırakmış, fakat bu da vezirler arasında kanlı çatışmalara yol açmış ve Delhi sokakları kan deryasına dönmüştür.

Firuz-şah 1388'de öldüğünde Hindistan tahtına bazı zayıf hükümdarlar çıkmıştır ki, bunların sonuncusu vezirinin elinde kukla durumuna düşen Mahmud-şah'dır. Aynı sıralarda Timur'un torunu Pir Muhammed, âsıl

adlı birini vezir olarak seçme konusunda anlaştılar. (Mallu) ülke işlerini biraz da olsa düzene sokup, yüksel mevkilere gelmeyi hak edenleri bu makamlara getirdi; haksız yere yüksek mevkilere gelmiş olanları ise tenzil-i rütbe etti. Fakat bir süre sonra Multan vilayeti valisi olan kardeşi Sareng-han ona karşı isyan bayrağı açtı.[257] Bu ikisi arasındaki çekişme yüzünden Hindistan'da pek çok hizip oluştu. Bu karışıklık Timur'un işine yaradı ve onun en büyük yardımcısı oldu.

Timur Multan'a gelince Sareng-han'ı karşısında buldu. Bunun üzerine Multan'ı kuşatma altına alıp, onu sıkıştırmaya başladı.[258]

Multan'daki asker sayısı çok kalabalıktı ve hatta geceleri ordu safları arası zifiri karanlıktı. Söylediklerine göre bu kadar kalabalık ordudan başka 800 de fil vardı. Bunun yanı sıra

---

vezir Mallu'nun kardeşi Sarenk-han'ın valiliğini yürüttüğü Multan şehrini kuşatma altına almıştı. (*Şihab*, 239) (A.F.)

257 Yezdî: "Multan hâkimi Sareng, Mallu'nun ağabeyi idi ve Sultan Firuzşah öldükten sonra bu iki ağabey-kardeş ülkede duruma el koydular ve Firuzşah'ın torunu Sultan Mahmud'u tahta çıkardılar, fakat ülke bu ağabey-kardeş tarafından yönetiliyordu. Mallu, Sultan Mahmud'la birlikte Dehli'de, Sareng ise Multan'da idi. Muzaffer ordu (Timur'un Kunduz, Bağlan, Kabul, Gazne ve Kandahar genel valisi atadığı Şehzade Pir Muhammed Cihangir'in ve beylerinin ordusu) gelip Multan'ı kuşatmıştı ve her gün iki defa savaşmaktaydı. Sahipkıran bunu haber alınca hemen o tarafa doğru yola koyuldu. (Maksadı) Çinli kafirlerin üzerine yürümekti. Fakat bütün beyler toplanıp Sahipkıran'a "Hindistan'da bazı vilayetlerin ahalisinin Müslüman, ama bazılarının kafir ve putperest olduklarını" bildirdiler. Bunun üzerine kâfirler üzerine sefer düzenlemek için ordu toplayıp, Hindistan'a doğru yola koyuldu." (*Zafernâme*, 191-192)

258 Burada İbni Arabşah'ın eserinin değişik nüshaları ve tahkikli baskılarında bir karışıklık dikkati çekmektedir. Bazılarında Timur'un Multan'a geldiğinde Sareng-han'ın savaşmak üzere onun karşısına dikildiği, Timur'un da şehri kuşatma altına aldığı belirtilmekte, fakat daha sonra şehrin Mallu tarafından Sareng-han'ın elinden alınıp ülkenin istikrara kavuşturulduğu kaydedilmektedir. Bu durumda bir müstensih hatası söz konusu olabilir. Çünkü Timur, Hindistan'da ilk savaşı Mallu ile yapmıştır. İbni Arabşah'ın metninin akışından Timur'un ilk önce Mallu ile çarpıştığı anlaşılmakla birlikte, İbni Tagrıberdi ve başka kaynaklarda onun Multan'ı altı ay boyunca kuşatma altına aldığı şeklindeki kayıtlar birbirini tutmamaktadır.

Hindistan civarındaki her emir ve komutan harekete geçip hâkimiyetleri altındaki topraklardan malzeme ve adamlar yığmışlardı. (Kısacası) onlar çıkabilecek zorluklar için mallarını yığmış, fillerini bağlamışlardı. Bu kargaşa ve düşmanlık dört ay kadar sürdü. Sonunda Mallu şehri Sareng-han'dan kurtarıp hâkimiyet sınırları içine kattı.

FASIL

Mallu hâkimiyeti ele geçirip Hindistan'da nizamı tesis ettikten sonra, Timur'un üzerine doğru geldiğini haber alınca, hummalı bir hazırlığa girişip kalabalık ordusunun iaşe ve silah ihtiyacını temin etti. Yardım almak için dört bir tarafa adamlar gönderdi. Topladığı bu yardımlar için çok büyük masraflar etti ve artık dünyada kimsenin kendisiyle boy ölçüşemeyeceği düşüncesine kapıldı. Kalabalık sayıda ordu topladığı gibi, ülkedeki bütün filleri de oraya yığdı. Sonra şehir civarındaki gizli pusuları tahkim etti. Fillerin üzerine kuleler koydurdu ve böylece savaşta mükemmel bir usul ihdas etti.

Timur da cebri bir yürüyüşle oldukça hızlı bir şekilde yetip geldi. Çünkü sınırda onun yolunu kesebilecek herhangi bir Hint sultanı olmadığı gibi, onunla boy ölçüşebilecek kimse de yoktu. Timur ordusuyla Hintlilerin üzerine yürüyünce, Hintliler de ona karşı yürüdüler. Timur'un ordusundaki atları ürkütmek için filleri öne sürdüler. Bu fillerin sırtına kuşatmada kullanılan kuleler yerleştirip, bunların çevresini kalkanlarla kapatarak içine tecrübeli ve bileğine sağlam savaşçılar koydular. Ayrıca fillere devleri bile kaçmaya zorlayacak dehşetli sesler çıkaran çanlar ve ziller takıp, Hint kılıcı diyebileceğimiz kılıçları hortumlarına bağladılar. Fillerin dişleri[259] üzerine bağlanan bu kılıçların parıltısı onların başlarını sanki secde ediyormuş gibi aşağı doğru eğmeye iteliyordu. Böylece bu dişler, vazifesini yerine getirmek için ok atarak, mızrak

259 İbni Arabşah, burada azı dişleri ifadesini kullanmışsa da, filin zaten iki tane dişi vardır. Dolayısıyla yalnızca dişleri demek daha doğru olur.

fırlatarak karşısına gelen savaşçıyı parça parça eden hedefini şaşmaz bir yay durumundaydı. Bu filler, savaş saflarında, sanki içindeki aslanlarıyla birlikte yürüyen birer vadi yahut bünyesindeki orduyla birlikte akan birer hisar veya parslarıyla birlikte hızla yürüyen birer dağ yahut dolgun dalgalarıyla gidip gelen birer deniz veya şimşek çakarak gelen birer bulut yahut kara belalarıyla birlikte gelen firak (ayrılık) geceleriydiler. Fillerin arkasındansa süvariler, bileğine sağlam piyadeler geliyordu. Bunlar kara aslanlar, boz renkli kurtlar, çizgili kaplanlar gibiydiler ve kimisi Hatt mızrağı,[260] kimisi Hint kılıcı, kimisi Halanc ok-yayı[261] kullanıyordu.

Bu hilekârın filleri korkutmak için başvurduğu hile

Timur, Hint ordusunun patiskasının bu şekilde dokunduğunu[262] görünce, bu tuzaktan kurtulmak için bir hileye başvurdu. Hintliler için güya bir kazan çorba hazırladı ki, sanki lapadan daha koyu idi. Fillerin belasından kurtulmak için bir hile düşündü.[263] Önce demir dikenler hazırlattı. Bu dikenler üç köşeliydi ve sanki tuhaf şekilleriyle Tanrı üç'tür diyenlerin veya yahut matematikçilerin kullandığı üç parça vefk'i (üç köşe) andırıyordu. Bu üç köşeli dikenlerden binlerce

260 Yakut Hamavî'nin kaydına göre Omman'da mızraklarıyla meşhur bir yer.

261 Halanc: Hindistan ve Sind civarında yetişen bir tür ağaç. Son derece sert olan bu ağaçtan kap kacak dışında yay da yapılıyordu.

262 Yani savaş düzenini ve fillerin cephe önüne sürüldüğünü görünce.

263 Şam ve Mısır tarihçileri bu savaş ve Timur'un Hint ordusundaki fillerin yarattığı tehlikeyi bertaraf etmek için başvurduğu hile hakkında detaylı bilgiler vermektedirler. Rahatsız edici sesler çıkaran büyük çanların fillerin boyunlarına asılmasına ve dişlerinde keskin kılıçlar bulunan bu fillerin sırtına ornatılan kulelere rağmen, Timur İbni Arabşah'ın "üç kenarlı dikenler" adını verdiği binlerce keskin kenarlı diken hazırlatıp fillerin geçeceği araziye serptirmiştir. "Yine de ayaklarına demîr dikenler batan fillerin oldukları yerde çöküp kalmaları karşısında atların fillerden ürkerek yürümemesi ve ayaklarını direyip kalmaları sebebiyle Timur'un ordusu bir türlü ilerleyememiştir. Fakat bu arada öbür filler de arkadaşlarının başına gelenleri görünce geri dönüp gitmiş; yere çöküp kalan fillerden akan kanlar adeta bir nehre dönüşmüştür... (*İbni Hacer el-Askalânî*, 2/37) (A.F.)

hazırlattı. Arkasından saflarını düzeltip fillerin bulunduğu meydana doğru ilerlediler. Sonra gece bu dikenleri meydana saçtılar ve böylece fillere ve üzerindekilere ecel terleri döktürecek olan bir tedbire başvurmuş oldular. Arkasından bir sınır belirlendi ve orduya o sınırı geçmemesi için ferman verildi. Timur, ateşli savaşçıları ve batırlarını atlandırdı; aslanlarını ve aslan yavrularının saflarını düzene soktu. Piyadelerin bir kısmını sağdan ve soldan gelebilecek saldırılara karşı pusuya yatırdı. Gezegenlerin sultanı (güneş) bütün ufukları kalabalıklarıyla (ışıklarıyla) doldurup, karanlık ordusu yıldızlarını ve piyadelerini toplayıp kaçmak için harekete geçtiğinde, Timur'un ordusu o belirlenen sınıra doğru yavaş yavaş ilerlemeye başladı. İki taraf karşı karşıya gelince, Timur'un ordusu geri çekildi ve kendisi de atıyla fillerin geçtiği yol boyuna varıp geri döndü. Mallu'nun askerleri Timur'un ordusundaki atların ürktüğünü ve zafer güneşinin tutulup askerlerin yıldızlarının söndüğü düşüncesiyle filleri harekete geçirip sel gibi aktılar. Fillerini Timur askerlerinin izinden dikenlerin serpildiği tarafa doğru sürdüler. Hint süvarileri ve piyadeleri de onları takip etti. Filler diken serpilmiş yere gelince, bu dikenler onların ayaklarını öpüp öyle bir zıplattı ki, kan sızan ayaklarıyla geri döndüler ve belki de aptal ve akılsız oldukları için arkalarını düşmana dönüp kaçtılar. Mallu'nun askerleri filleri durdurup tekrar cenk meydanına sürmeye çalıştılarsa da, bu çabanın hiçbir faydası olmadı. Filler, arkaya dönüp düşmana saldırma konusunda güya Ebrehe'nin fillerine dönmüşlerdi. Bu dikenlikte yedikleri darbe yüzünden savaştan kaçmaktan başka çareleri kalmamıştı. Fakat kaçarken askerleri ve atları ayakları altında ezdiler. Mallu'nun askerlerinin cesetleri dağ gibi yığıldı ve kanları bu dağlar arasından vadilere sel gibi aktı. Bu da yetmiyormuş gibi, Timur'un sağ ve sol tarafta pusuya yatırdığı askerleri sağ kalanları kılıçtan geçirdiler.

Söylendiğine göre Hindistan'da develer olmazmış ve filler onları görünce korkup kaçarlarmış. Bu yüzden Timur, 500 hörgüçlü deve toplanmasını, fitiller sarılmış kamışlar ve yağlanıp ıslatılmış pamuklar yüklenip iki ordu karşı karşıya geldiğinde atlıların önüne sürülmesini emretmiş. İki ordunun saf tutup çarpışmaktan başka çaresi kalmayınca, Timur develerin sırtına yüklenen pamukları ve diğer yükleri ateşe verdirip fillerin üzerine sürülmesini buyurmuş. Develer ateşin sıcaklarını hissedince tepinip fillere doğru yel gibi koşmaya başlamışlar ve söylendiği gibi olmuş.

Filler alevleri görüp develerin böğürtülerini işitince, tuhaf şekilleri gözlerine takılmış ve ökçeleriyle şaplak çalıp şarkı söyleyerek dansa başlayan bu hayvanlardan korkmuşlar. Sırtlarındaki sürücüleri yere atmış ve ayakları altında ezip, boyunlarını sindirerek kaçmışlar. Bunlar, karşılarına çıkan atlıları ve piyadeleri çiğneyip geçtiler. Timur'un askerleri fil sahiplerine karşı fetih âyetini okuyarak, onlara "ebabil kuşlarının gagalarındaki çakıllar gibi"[264] ok yağdırdılar. Hintliler, fillerden hiçbir fayda görmedikleri gibi pek çok süvari ve piyadeleri de onların ayakları altında can verdi. Daha sonra Hint askerleri aralarındaki süvari ve piyadeler geriye çekilip yeni kuvvetler toplayarak bayrakları diktiler. Sonra birbirlerine kenetlenip saflarını sıklaştırdılar. Aralarında Mecusiler, Müslümanlar, soylarıyla şöhret yapmış cengaverler vardı ve sanki hepsi de karanlık gecenin parçasını andıran demir gibi kara renkli idiler. Arkasından iki taraf birbirine yaklaştı. Önce oklar atılıp mızraklar fırlatıldı, sonra kılıçlar çekildi ve taraflar kütle halinde birbirlerine girdiler. Daha sonra atlarından indiler. Toz toprak arasında gece ile gündüz birbirine karıştı. Her iki tarafın savaşçıları da öyle yiğitçe birbirlerine saldırdılar ki, nihayet kaza ve kader dili, "gece ile gündüzün ihtilafında âyetler vardır" âyetini okumaz hale gelinceye kadar[265]

---

264 Kur'an, 105/3.

265 Yani ortalık iyice kararıncaya kadar.

bu çarpışma devam etti. Çarpışma sona erip taraflar birbirinden ayrılınca, Hintlilerin ateşi sönüp Hama[266] askerlerinin mağlup olduğu anlaşıldı. Hintli savaşçılar panik halinde o tarafa bu tarafa kaçıştılar. Savaşçılıklarıyla ünlü askerleri kılıçtan geçirilmiş, hükümdarları Mallu kaçmıştı. Timur'un Semerkand'daki muhkem saltanatı, elyevm burada da devam etmektedir.

Timur, daha sonra Hint maharacalarını toplayıp, Hint fillerini bağladı ve ülkede düzeni sağladı. Bir yandan da fetih için gerekli tedbirleri almayı ihmal etmedi. Fillerin bakımını öz sürücülerine bırakıp, ülkenin başkenti Dehli'ye[267] doğru yol aldı. Dehli, çok büyük bir şehirdir. Pek çok özellikleri vardır. Şöhretli insanlar buraya toplanmıştır ve tacirlerin uğrak merkezidir. Şehirde bol miktarda enva-i türlü mücevherler ve hoş kokulu baharatlar vardı. Şehir halkı kuşatma altına alınmasına rağmen Timur'a karşı direndi. Ucu bucağı görünmeyen geniş alanı, Timur askerleri ve onlarla birlikte olan insanların yanı sıra şehir halkı ve askerleri doldurdu. Söylendiğine göre, bu askerler ve halk, çok kalabalık olmalarına rağmen, Dehli'yi tamamıyla saramadılar. Çünkü şehrin mesahası alabildiğince genişti. Timur şehrin ancak bir kısmını muhasara ve işgal edebilmiş, fakat diğer kısımlarda üç gün üç gece çarpışmalar sürmüş. Şehrin büyük olması sebebiyle bazı semtlerde oturanların kuşatma altına alındıklarından ve vukû bulan çarpışmalardan haberleri dahi olmamış.

Bu isyankârın Kadı Burhaneddin ve Melik ez-Zâhir'in ölüm haberini alışı

Timur, Hint başkentini ve diğer şehirlerini istila edip, askerlerini çeşitli noktalara dağıttıktan ve fermanı kara ve denizde olmak üzere her yerde geçmeye başladıktan sonra, (bir gün) Şam taraflarından gelen bir çapar, ona Kadı Burhaneddin ile Melik

266 Timur'un Hindistan seferini detaylı anlatan tarihçi Gıyâseddin Ali, Humu adlı bir şehir ve nehirden söz etmektedir.

267 Delhi'ye daha önceleri Dehli de denirdi.

ez-Zâhir'in öldüğü[268] haberini müjdeledi. Timur'un içi rahatladı ve rahat bir nefes aldı. Neredeyse sevincinden Şam taraflarına doğru kanatlanıp uçacaktı.[269] Kısa zaman zarfında Hindistan işlerini tamamlayıp, oradan aldığı hazineleri, nefis işçilik numuneleri olan eşyaları yığarak, oradaki askerleri ve esirleri toplayıp ülkesine döndü. Sonra bu askerleri ve esirleri Mâverâünnehr'in dört bir yanına dağıttı. Hindistan'da ise hiçbir endişeye kapılmadan bir naip bırakmakla yetindi. Sonra Semerkand'dan çıkıp

268 Sultan en-Nasır Muhammed b. Kalavun'un 1341'de ölmesi üzerine Mısır Memluklu Devleti zor bir döneme girdi. Sultanın oğulları ve bilâhare torunları birbirleriyle taht kavgasına tutuşmuş ve bu durum Çerkes emîrlerinden Berkuk'un bu iç savaşa kendi lehine son vermesine kadar (1382) devam etmiştir. Berkuk tahta oturduktan sonra Mısır'da Türklerin hâkimiyet devri sona ermiş ve Çerkes sultanlarının hâkimiyeti başlamıştır. Berkuk b. Anas ez-Zâhir Ebû Said el-Osmanî, 1382-1400 yılları arasında hüküm sürmüş, iç kargaşayı bir türlü önleyememiş ve sonunda hazırlanan komplolar neticesinde 1379'da tahttan indirilmiş, fakat sekiz ay sonra tahtına tekrar kavuşmuş ve 63 yaşında ölünceye kadar hükümranlığını muhafaza etmiştir. Mısır Memluklu sultanları arasında istisna bir yeri olan Berkuk hakkında İbni Dokmak, el-Aynî, Makrizî, Sahavi, İbni İyas ve İbni Tagrıberdî'nin eserlerinde detaylı bilgiler bulunmaktadır. (A.F.)

269 فسر بذلك وانشرح وكاد أن يطير الي جهة الشام من الفرح;

Gerçekte Timur hem Kadı Burhaneddin'den hem de Sultan Berkuk'tan çekiniyordu. Özellikle Anadolu'ya geldiğinde Kadı Burhaneddin'in ülkesinin küçük ve ordusunun azlığına rağmen Yıldırım Bayezid başta olmak üzere komşularıyla nasıl başa çıktığını sormuş ve sonuçta az bir kuvvetle bu kadar düşmanla baş edebilen bir kişiyle karşılaşmaktan içtinab etmiştir. Keza Mısır sultanından da çekiniyordu ve onun gönderdiği cüretkâr mektup endişelenmesine yol açmış; saldırmayı göze alamamış ve bu arada Hindistan'dan iyi haberlerin gelmesi üzerine şansını o taraflarda denemeye, bu tarafların işini daha sonraya bırakmaya karar vermiştir. Çünkü Timur'un vaktiyle Memluk ordusunun ve özellikle o ordunun bel kemiğini oluşturan Kıpçak ve Türkmenlerin İlhanlı ordusunu yendiğini bilmemiş olması mümkün değildir. Onun Kadı Burhaneddin ve Sultan Berkuk'un ölüm haberi üzerine sevinçten adeta göklere uçması konusunda İbni Tagrıberdî şöyle diyor: "Timur Mısır hâkimi Melik ez-Zâhir Berkuk'un ve Anadolu'da Sivas şehri ve civarının hâkimi Kadı Burhaneddin'in ölüm haberini aldı ve bu ikisi öldükten sonra ülkelerini fethetmeyi kararlaştırdı. Ölümlerinden dolayı neredeyse sevinçten uçacaktı." (*en-Nücûmu'z-Zâhire*, 12/264).

hızlı bir şekilde Şam'a doğru yola koyuldu.[270] Hintli komutan,

270 Tarihçiler, Sultan Berkuk'un Timur'un faaliyetlerini sürekli takip ettiğini, ülkesinde kendisine karşı düzenlenen fitne ve isyan hareketlerine rağmen onunla savaşmak için ciddi hazırlıklar yaptığını belirtmektedirler. Örneğin İbni İyas H. 788 yılı olaylarını anlatırken (*Bedâi-iz-Zuhûr*, 1/264) şöyle der: "O sırada Mısır hükümdarlık sarayına Mardin hâkiminin çaparı gelip 'Çuftaviye Tatarlarından' (Çağatayî Tatarlardan) çıkan Timurlenk adlı birinin ülkeleri istila ettiğini; ordusundan bir bölüğün Tebriz'e gelip orayı yakıp yıktığını, pek çok insan öldürdüğünü ve İlhan Ahmed b. Üveys'in Timurlenk'in korkusundan Bağdat'a çekilip bekindiğini' haber verdi.

Aynı yazar, yine o yıl gerçekleşen olayları şu şekilde anlatıyor: "O kutlu kapıya Emîr Togay geldi. O, Timurlenk'in faaliyetleri hakkı bilgi toplamak için doğu taraflarına gitmişti. Geri döndüğünde sultan (Berkuk)a Timur'un ordusunun Roha (Urfa)ya geldiğini, Türkmenlerin emîri Kara Muhammed'i ezdiğini, ordusunun öncü birliklerinin Malatya'ya ulaştığını bildirdi. Sultan bu bilginin doğru olduğunu tahkik edince, sarayında hemen büyük bir meclis topladı. Dört kadıyı (dört mezhebin temsilcisi kadıların), halifeyi, şeyhülislam Siraceddin Ömer el-Balkınî, şeyhler, müftüler ve diğer emîrleri çağırdı. Herkes gelince halife ve dört kadıyla Timurlenk meselesini görüştü. Arkasından cami ve medreselerde vakıflara ait mallara el koymak istedi. Şeyhülislam ve dört kadı buna karşı çıktı. Fakat sultan onlara hazinenin tamtakır olduğunu, düşmanın yaklaştığını, eğer hızlı tedbirler alınmazsa onun Halep ve Şam'a geleceğini bildirerek durumdan şikayet etti..." (*Bedâi-iz-Zuhûr*, 1/267)

Aynı yazar (1/268) sözlerini şöyle sürdürüyor: "Sonra 790 yılı girdi ve bu tarihte kutlu kapıya devâdâr Yunus geldi. Yanında Halep valisi Yelbuga en-Nasırî vardı. Kahire'den yola çıkan ordunun Sivas'a gelince Timurlenk'in öncü birlikleriyle karşılaşıp çarpıştığını, Timurlenk'in askerinin kırıldığını haber verdi. Sultan bunu duyunca oradaki askere zafer ulufesi gönderdi.

İbni İyas H. 795 olaylarını anlatırken (I/299) de şöyle diyor: "Mardin hâkiminin gönderdiği Safiyyuddin Cevher adlı Anodolulu tavacı (metinde tavaşi) Timurlenk'in Tebriz'i aldığını, arkasından Bistan hâkiminin gelip onun Şiraz'ı ele geçirdiğini haber verdiğini, arkasından Rahbe valisinin çaparının Bağdat hükümdarı İlhan Ahmed b. Üveys Celayir'in Timurlenk'ten kaçıp Rahbe'ye geldiğini, ülkesinin büyük kesiminin onun eline geçtiğini bildirdiğini anlattı..."

Yine İbni Ayas'la devam edelim: "Kutlu kapıya Rum meliki Ebû Yezid b. Murad Bek b. Osman'ın elçisi gelip, sultana Timur'un faaliyetleri hakkında bilgi verdi ve gaflette bulunmamasını bildirdi ve ayrıca ondan Ebû

ayanlar, filler ve filbanları[271] da yanına aldı.

Timur, 802 yılının başlarında (Ekim 1399) memnun bir halde buz dağları gibi bu kalabalık kuvvetle yola koyulup, tufan gibi Ceyhun'u geçti ve Horasan'a doğru ilerledi.

Timur, öz belinden düşen oğlu Emîranşah'ı Tebriz ve civarını fethetmekle görevlendirmişti. Sultan Ahmed ise (Ahmed Celayir) kaçmaya hazır halde Bağdat'a dönmüştü.

Timur'un Şam üzerine yürümesinin sebebi, Sivas hâkimi Kadı Burhaneddin'in göndermiş olduğu çaparlara yaptığı muameleydi. Fakat Timur asıl amacını gizleyip, askerlerine nereden girip nereden çıkacağını söylememeyi tercih etti.

Timur'un amaçladığı şey, büyük destek ve uzun zaman gerektiren bir şeydi. Çünkü seferi sürdürmek için iaşe ve silah tedariki gerekiyordu ve bu seferinin Tebuk yürüyüşüne benzemesinden korkuyordu. Bu yüzden hile ve desiselerini gizlemek maksadıyla sahte bir haber uçurarak onu her tarafa ulaştırdı ki, insanlar bu dedikodularla çalkalanmaya başladı.

Timur Hindistan'dayken oğlu Emîranşah'ın gönderdiği söylenen mektubun anlamı

Timur'un oğlu Emîranşah, ona şu mealde bir mektup[272] göndermişti:

"Yaşın ilerlediği, bedenin zayıfladığı ve takatten kesildiğin için artık devleti yönetme yükünü, siyaseti sürdürme vazifesini kaldı-

---

Yezid'in yakalandığı bir hastalığın tedavisi için kendisine bir tabip göndermesini istedi.."

271 Filban: File bakan ve süren kişi.

272 Diğer Timurî kroniklerde yer almayan bu mektup metni, büyük ihtimalle düzmecedir. Çünkü, öncelikle - eğer taraflar hükümdar ise,- bir oğul babasına veya baba oğluna bu kadar uzun bir mektup yazmaz. İkincisi mektubun yazılış şekli bir hükümdarın kaleminden öz babasına yazılmış mektup şekillerinden hiçbirine benzemiyor. Gerçi o dönemin modasına uygun olarak mektuplar şiirlerle süsleniyor ve bazı tuhaf teşbihler yapılıyorsa da, bu kadar süsleme ve teşbih normal bir mektupta yer almaz. Kaldı ki, zaten diğer kaynaklar böyle bir mektuptan söz etmiyorlar. Dolayısıyla, muhtemelen İbni Arabşah Timur'a duyduğu kinle böyle bir hayali mektup metni uy-

ramayacak duruma geldin. Bu durumda, eğer takvadâr bir kişeysen, takdir edilen şey (ölüm) gelinceye kadar, bir mescit kenarında oturup Rabbi'ne ibadet etmen senin için daha hayırlıdır. Senin çocukların ve torunların arasında tebaanın ve ordunun yönetimini becerebilecek, ülkeyi koruyabilecek kişiler yetişti. Ayağın mezara yaklaşmışken, şehirleri ve ülkeleri nasıl elinde tutacaksın ki? Eğer ileri görüşlü ve iz'an sahibi, ferasetli bir kişiysen, bu işleri bırak da âhiret işleriyle uğraş.

Diyelim ki Şeddad'ın[273] mülküne sahip oldun, Ameliklerin[274] ve Âd kavminin kudretine kavuştun, zafer ve destek sana medet verdi de Hâmân[275] ve firavunun makamına eriştin, rub'u meskûnun[276] haracı sana sunuldu, Karun'dan daha zengin oldun, ülkeleri harabeye çevirme konusunda Tanrı Teâlâ'nın nimete boğmasına rağmen nankörlük eden Buhtanassar gibi oldun.. Diyelim, saltanatın bütün dünyayı kapladı ve bu dünyada bütün dileklerine nail oldun.. orduların Kayser'i (Sezar'ı) tepeleyip Hüsrev'i tarumar etse, tubba[277] ve necaşi[278] ayaklarına kapansa, yeryüzündeki padişahlar, Hint racaları hiç itirazsız emrine girse, fağfur hemîşe senden meth-ü sena ile bahsetse; dünyanın tüm han ve hakanlarını helak etsen, herkes sana peşkeşler sunsa, Mısır firavunu ve onun sultanı karşında elpençe divan dursa, bir sözünle dünya sana İran ve Turan'ın haracı kadar haraç verse ve merteben şu noktaya ulaşsa, tüm iklimlerde yaşayanlar senin kulun kölen olsa.. Saraylarının en yükseğe kurulması sana bir felaket getirmez mi? Kemalin sonu zeval değil mi? Eninde sonunda ölmeyecek misin? Yaşayacağın yer bir mezar olmayacak mı?

Sen kim, Nuh (peygamber) kim? Nuh'un uzun ömrü bir yana onun kendi halkı için ağlaması, halus-i kalple ibadet etmesi ve Rabbi'ne şükretmesi nerde, sen nerde? Sen nerde, Lokman nerde? Onun öz oğluna nasihatlarde bulunması nerde, sen nerde? Sonsuz

---

273 Zalimliğiyle ünlü bir hükümdar.

274 Hz. Mûsa döneminde Filistin'de çöllerde yaşadığı haber verilen dev cüsseli insanlar.

275 Firavun'un çok zenginleşmiş olan veziri.

276 Rub'u meskun: Dünyanın mamur yerleri anlamında eski bir tabir.

277 Tibet hükümdarlarının unvanı.

278 Habeşistan (şimdiki Etiyopya) hükümdarlarının unvanı.

mülke sahip olduğu halde Tanrı Teâlâ'nın emirlerini yerine getirirken zikir ve tesbihini ihmal etmeyen Davud nerde, sen nerde? Ondan sonra inlere cinlere, kuşlara, hayvanlara ve rüzgarlara hükmeden Süleyman nerde, sen nerde? İki defa doğuya hâkim olan, iki defa Mağrib'e[279] kadar varan, iki dağ arasına set çeken, ülkeleri itaat altına alan, insanları emrine mutî kılan Zülkarneyn nerde, sen nerde? Peygamberlerin sultanı, rasullerin son halkası, tüm âlemlere rahmet olarak gönderilen, Adem atamız henüz su ile toprak arasında bulunduğu sırada peygamber olan Muhammed Mustafa'ya nispetle senin yerin neresi? ....[280]

Sana gelince, halkı hâkimiyet altına aldın, adalet de sergiledin, ama hak yolunda değil. Halka iyilikler de yaptın, onları korudun ama bir elinde sopa, bir elinde ateşle dolaştın; bazı şeylerin temelini attın, ama fitnenin ve üstelik Peygamber'in sünnetlerini hiçe sayan yoldan giderek. Bununla birlikte, her ne kadar yedi kat gökyüzüne yükseltildiysen de, firavun ve Şeddad'ın mertebesine erişemedin; gerçi en yüksek dağların tepelerine saraylar kurdun, ama onlar yeryüzünde eşi emsali olmayan çok sütunlu iremle boy ölçüşemezler. Sen, benim belirttiğim emredenlere ve sonra dünyadan el etek çekip toza dönenlere bir nazar et de, isyan ederek fitneyle uğraşanlar gibi, kâfirler gibi iş yapanlardan olma. Bu mektubuma cevap vermeyi bırak; yayı yapan kişiye, evi kuran kişiye ver. Allah'a, onun Peygamberine ve mü'minlere bak; öbür türlü yeryüzünde fesat çıkarmak için hükümranlık yapanlara benzersin. Eğer durum böyle ise, o zaman ben senin üzerine yürürüm ve ellerine vurup seni fitne fesat işlerinden döndürürüm, adımlarını doğru atmanı sağlarım."

Emîranşah'ın mektubunda edep çizgisini aşan pekçok unsur bulunduğu gibi, günah sayılabilecek ifadeler de yer almaktaydı.

---

279 Buradaki "mağrib"ten maksat Irak ve civarıdır.

280 Mektub bu şekilde iki sayfa kadar devam etmektedir. Son derece sıkıcı ve üstelik okuyucuya hiçbir şey kazandırmayacak olan yaklaşık iki sayfalık kısım atlanmıştır. Çünkü baba ile oğul arasında ve üstelik her ikisi de hükümdar ise, binbirgece masallarını andıran, lüzumsuz lakırdılarla dolu bir yazışma yapılması önce mektuplaşmanın adabına, sonra hükümdarların yazışma şekline terstir.

Timur bu mektubu okuyunca, atının dizginlerini Tebriz tarafına çevirdi. Emîranşah'ın yanında bir grup sınırı aşan insanlar vardı ve bunlar yeryüzünde fesat çıkarma konusunda hayli işler çevirmişlerdi. Bunlardan Kutbu'l-Mavsilî,[281] vefasız dünyanın mucizesi müzik ve şarkı okumada büyük bir üstattı. O neyini dudağına koyduğunda İshak[282] ve babasının udunun sesi kesilir, şarkı okumaya başladığında ise güzel kadınlara duyulan özlem ortadan kaybolur ve dinleyen insan onun ipeğimsi nefesine "benim derd-i elemlerimi hafiflet" diye yalvarır, onun neyi de parmaklarla işaret yapar ve "baş üstüne" derdi. Sonra çalgıcı onun içine ruhunu üfler, yaralı kalplere şifa, incinmiş gönüllere deva verirdi. Eğer onun neyi gelişmiş boy posunu ortaya salıp âhenge uyarak raksa başlarsa, toz duman ortadan çekilip bu cazibeli sese boyun bükerdi... Söylendiğine göre bu Kutb, normal ve karma şarkıların tamamını uduyla çalarmış. Kendisinin besteleri de varmış ve bu konuda Üstad Abdulkadir el-Maragî[283] ile tartışmalarda bulunurmuş.

Emîranşah, bu Kutb'u çok sever, onunla sohbet ve işret etmekten haz duyardı. Timur ise tuhaf şeylerden zevk almaz, oyun, komedi ve musiki onun ilgisini çekmezdi. Rivâyete göre "Abdulkadir Şeyh Üveys'in oğlu Ahmed'in aklını başından alıp, onu doğru soldan saptırdığı gibi, bu Kutp da Emîranşah'ın aklını çelip fesada bulaştırmış" diyesiymiş.

Daha sonra bu öfkeli dalga 802 yılının Rebiülevvel ayının yedisinde (17 Kasım 1399) Karabağ'a yetip geldi ve burada karargâh kurarak ordusunu dinlendirdi. Azerbaycan topraklarını zapt edip, o fesatçı ve fitnecileri katletti,[284] ama Emîranşah'a herhangi bir za-

---

281 Kutbu'l-Mavsilî, zamanının en meşhur ney üstadlarındandı. Başka kaynaklarda ve Alişir Nevai'nin Mecâlisü'n-nefâis'inde "Kutb Nâyi" adıyla geçmektedir.

282 Abbasiler döneminin önde gelen şarkıcı ve udîlerindendi.

283 Kaynaklarda Abdulkadir Gûyende adıyla geçen meşhur musikişinas, hattat ve ressam.

284 Alişir Nevai'nin kaydına göre Emîranşah'ı doğru yoldan saptıranlar kendi hizmetinde çalışan kişilerdi ve bunlardan biri de Hâce Abdülkadir idi. Abdülkadir, Timur'un gazabından kurtulmak için ülkeden kaçmış, kendini kalender ve divaneliğe verip ülke ülke dolaşarak ölümden kurtulmuştur.

rar vermedi.[285] Çünkü öz oğluydu ve puşt-ı kemerinden düşmüştü. Timur'la Emîranşah arasında bir takım özel olaylar geçti, ama bunların tafsilatını yalnız Tanrı bilir vesselam.

Timur daha sonra ordusuyla Cemadilula ayının ikinci gününe tekabül eden Perşembe günü (30 Ocak 1400) yola koyulup Tiflis'i zapt etti. Arkasından Gürcüler üzerine yürüyerek, ele geçirdiği saray ve hisarları yerle bir edip, Gürcüleri kalelere kapanmaya mecbur kıldı. Fakat onlar arasında zapt ettiklerini, itaatkâr veya isyankâr oluşuna bakmaksızın, kılıçtan geçirdi ve onları kelleleri ve saçlarından tutup yerde sürükledi.

Timur, daha sonra inat dizginini ve zalimlerinin yönünü Bağdat'a çevirdi. Recep ayının on sekizinde (15 Mart) Sultan Ahmed bu kudurmuş denizden Kara Yusuf'un[286] topraklarına doğru kaçtı. Timur, Ahmed Celayir'in kaçması ile düşmanlarının koparacağı fırtınaların önünü almış oldu ve rahatladı. Yürüyüşe bir süre ara vererek, meclisinde bulunan kişilerle "falan-fişman" tarzı tartışmalarda bulundu. O, her ne zaman bir hileye başvuracak olsa, hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi davranır ve şu şarkıyı mırıldanırdı:

اموه عن سعدي بعلوي و أنتم مرادي فلا سعدي اريد ولا علوي

Bakmayın Alva ve Sûda değimize siz,
Bana Alva ve Sâda değil, siz gereksiniz!

Neticede Sultan Ahmed ve Kara Yusuf, Timur'un bu baş belası Gürcülerin topraklarından çıkacağı yok diye düşünerek, bir gün Medinetü's-Selam'a[287] geri döndüler. Timur'un Gürcistan'dan ayrıldığı yönünde kesin bilgi aldıklarında - ki her ikisi de Timur'un bir hedef belirledikten sonra başka bir şeye bakmadığını iyi bilirlerdi,- Rum diyarına (Anadolu'ya) doğru at sürüp, ülkelerini karga ve baykuşlara bıraktılar. Bu yaşlı kuzgun ise Türkmenlerin istirahatgâhına

---

285 Şerefüddin Ali Yezdî, Timur'un oğlu Emîranşah'ı görevinden azlettiğini, onun meclis ve işret arkadaşlarının tamamını öldürttüğünü kaydetmektedir.

286 Türkmen kabilesi Karakoyunluların reisi Kara Muhammed'in öldürülmesinden sonra oğlu Kara Yusuf başa geçerek uzun bir süre Timur'a karşı savaştı. Sultan Ahmed Celayir de bu konuda onun mütifiki ve yardımcısıydı.

287 Bağdat'ın değişik adlarından biri.

doğru yola koyuldu. Sonra kılıcını kınına sokup, öfkesini bastırdı ve yaz mevsimini orada geçirdi.

Sivas ve Şam sultanlarının vefatından sonra ne tür fitnelerin çıktığı ve hangi fesat için kılıçların sıyrıldığının beyanı

O sırada insanlar can derdine düşmüş, Mısır ve Şam diyarından başlayıp Sivas'a kadar olan bölgede herkes endişeli günler yaşamaya başlamıştı.[288] Çünkü Mısır ve Şam'da hüküm süren sul-

288 Timur, kendisiyle savaşmak için hazırlıklar yapan Melik ez-Zâhir Berkuk zamanında Bilâd- Şam'a gelmeye cesaret edemedi. İbni Tagrıberdî *El-Kevâkibuş-Sâire* adlı eserinde (12/61) şöyle der: "Sultan, kuzey taraflarından Timurlenk'in o tarafa doğru geldiği konusunda her gün haberler alıyor, fakat buna pek ihtimal vermiyordu. Yine de Timur'la karşı karşıya gelmeyi istiyordu; fakat Timur Melik ez-Zâhir Berkuk'tan çekindiği için Bilâd-ı Şam taraflarına yaklaşmaya cesaret edemedi ve ülkesine dönüp gitti. Sultan (Berkuk) onun geri döndüğünü öğrenince, onunla karşılaşamadığı için üzüldü. O (Timur), ordusuyla birlikte 797 yılının Muharrem ayında Sultan ez-Zâhir Berkuk'un 1398'de ölümünden sonra Dımaşk üzerine yürüdü. Mısır ve Bilâd-ı Şam'da fitne hareketleri başladı. Sultan ez-Zâhir'den sonra tahta on iki yaşındaki oğlu Melik en-Nasır Farac geçti."

Berkuk'un ölümünden sonra ortaya çıkan en büyük fitnelerden biri, Dımaşk emîri Tenem'in isyan bayrağı açarak itaatten baş tartmasıdır. İbni İyas bu konuda şöyle der: "Şam emîri Tenem'in büyük bir ordu toplayarak Mısır'a doğru hareket ettiği, Bilâd-ı Şam'da yönetime el koyduğu, Halep, Hama, Safad ve Trablus valilerinin de kendisine itaat ettiği, Araplardan dahi insanların ona katıldığı, ordusunun sayılamayacak kadar kalabalık olduğu haberi geldi.. Mısır'dan ona karşı harekete geçen Atabek Aytmış yenilince...o ve beraberindeki komutanlar ona katıldılar." (*Bedâi-iz-Zuhûr*, 321-322)

İbni Tagrıberdî, Tenem'in isyanı konusunda şöyle der: "Mısır ordusu sultanın emriyle Tenem'le savaşmak için toplandı ve herkes hazırlık yaptı... önde gelen emîrler, barış yapılması için Tenem'e mektup yazarak "Sen bizim babamız, kardeşimiz ve üstadımızsın; Şam'ı istiyorsan, zaten senin; Mısır'ı istiyorsun bizler senin köleniz ve hizmetindeyiz; Müslümanların kanını akıtma, Mısır ordusunun gücünü yıpratma, arkamızda Timurlenk gibi biri var.." (*en-Nücûmu'z-Zâhire*, 12/199 ve 206). Ama umulan barış sağlanamadı ve "sonra iki ordu birbirinin üzerine yürüyüp, birbirini kırdı.. Tenem yenildi ve birçok adamıyla birlikte yakalandı." (age., s. 206)

Böylece sultanlığın başkenti Kahire'de emîrler ve memluklar arasında çatışmalar çıktı ve isyanlar başladı. Bu fitne hareketlerinin en şiddetli 802 yılında Aytmış ve Yaşbek'in başlattığı isyanlardır. (age., s. 184) İbni İyas ise (*Bedâi-iz-Zuhûr*, 1/320) Sultan Berkuk'un ölümünden sonra başlayan Ayt-

tanlar vefat etmiş, Sivas'ta ise Kadı Burhaneddin öldürülmüştü. Bu ikisinin ölümü, güya Kara Yusuf ve Melik el-Müeyyed Şeyh Ebu'l Feth Gıyâseddin Muhammed b. Osman'ın ölümünü hatırlatmaktaydı ve zaman itibariyle birbirine yakındı. Bu iki büyük hükümdarın ölüm tarihleri arasındaki zaman dilimi de, tıpkı şu iki sultanın ölüm tarihleri arasındaki zaman dilimi kadardı.

Kadı Burhaneddin'in hikayesi; Sivas ve civarını nasıl ele geçirdiğinin beyanı

Kadı Burhaneddin'in ölümüne onunla baş düşmanı (Timur) ve Osman Karayülük ortasında çıkan ihtilaf sebep oldu. Yeri geldiğinde bu ihtilaf üzerinde detaylı olarak durulacaktır. Burhaneddin'in atası, Kayseri ve Karaman hâkimi Sultan Eratna'nın devletinde kadılık görevini yürütüyordu ve emîrler ve vezirler nezdinde itibarlı bir mevkie sahipti. Oğlu Burhaneddin Ahmed ise gençliğinin zirvesinde olduğu bir dönemde ilim tahsil etmek isteyenler kervanına katılmaya karar vermiş ve bu amaçla Mısır'a gitmişti. Son derece zeki, akıllı idi ve ilim yolunda uykusundan dahi fedakârlık ederek, kısa zamanda pek çok şey öğrenmişti. Bir gün Mısır'da (Kahire'de) dolaşırken yol üstünde kederli bir şekilde oturmakta olan bir fakire rastladı. Burhaneddin kendi imkanları da sınırlı olmakla birlikte onu bir süre rahatlatacak kadar bir para verdi. Bunun üzerine o fakir adam malum sözlerle ona yeni haberler verdi ve gizlediği sırrını açıp, "Bu diyarda durma, çünkü sen Rum sultanısın" dedi. Bu sözleri Burhaneddin'in kalbini pâre pâre etti. Sonra yol hazırlıklarına başladı ve en değerli şeyi (yani ilim tahsilini) yarıda bırakıp,

---

mış isyanı hakkında şöyle der: "Şehir dalgalanmaya başladı. Başında ne bir emîr, ne vali, ne de hâcip vardı. Çocuk yaştaki sultanı ise kimse dinlemiyordu. Durum öyle kötüleşti ki, eğer Allah insanlara bir lutufta bulunmamış olsaydı, bu isyan sırasında bütün Kahire'yi soyup soğana çevireceklerdi.." Bilâd-ı Şam'da da Türkmenlerle Arap kabileleri arasındaki ilişkiler son derece gergindi (İbni Hacer el-Askalânî, 2/136) Osmanlı sultanı Bayezid bu kargaşalıktan faydalanarak, Sultan Berkuk'un ölümünden sonra emîrler arasında çıkan çatışmaları fırsat bilip, Memluklu devletine ait Malatya şehrini işgal etmek için harekete geçti. (*Şihab*, 283) (A.F.)

arkadaşlarıyla birlikte yola koyuldu. Sivas'a geldiğinde babası ve eş dost son derece mutlu oldular. Halk tarafından el üstünde tutuluyordu. Burhaneddin müderrislik yapmaya ve şehir ileri gelenleriyle oturup kalkmaya başladı. Son derece himmetli, cömert ve temiz kalpliydi. İlginç özellikleri ve övülmeye layık hasletleri vardı. Söylediği şeyler doğru ve derûn-i kalpten gelen sözlerdi. Alimlerin eserlerini tahkik eder, faziletli kişilerin sözlerini incelerdi. Mantıkla ilgili eserleri ve dilden dile nakledilen latifeleri vardı. Çok güzel şiirler yazar, onlar için cömert hediyeler dağıtırdı. Güzel bir söz işittiğinde onu söyleyen kişiye hediyeler verirdi. Bununla birlikte askerî kıyafetle dolaşır, ata biner, emîrler gibi ava çıkar, saltanat kapısından ayrılmaz, hizmetkâr ve mülazımlar tutardı.

Sultan (Eratna) arkada küçük bir çocuk bırakarak öldü. Çocuğu tahta çıkardılar. Emîrler, âyânlar ve birkaç vezir çocuk (padişahın) hizmetinde idiler. Bunlar arasında Gazanfer ibn Muzaffer, Feridun, İbnü'l Müeyyed, Hacı Keldi, Hacı İbrahim ve diğerleri vardı. Fakat bunların içinde en önemli kişi Kadı Burhaneddin'in babasıydı. Bu emîrler, vezirler ve âyânlar devleti idare eder, vatandaşın dertleriyle uğraşır, meydana gelen herhangi bir olayı ittifaken çözüme bağlarlardı.

Daha sonra Kadı Burhaneddin'in babası vefat etti. Oğlu, babasının makamına geçti. İlim ve siyasette öz babasından ve diğer âyânlardan daha üstün çıktı ve vilayetleri İbnü'l Müeyyed, Hacı Keldi ve Hacı İbrahim'e taksim etti. Böylece (çocuk yaştaki) Sultan Muhammed'in yanında Feridun, Gazanfer ve Burhaneddin Ahmed kaldı.

Sonraki günlerde Sultan Muhammed arkasında herhangi bir varis bırakmadan dünya ile vedalaştı. Şehir bu üçünün ortak yönetimine kaldı. Ama bir erkeğin nikahında çok nadiren iki kuma birbiriyle geçinirmiş ve mutlaka birbirleriyle didişirmiş. "Eğer o ikisinde (yerde ve göklerde) Allah'tan başka Tanrı olsaydı, mutlaka her ikisinde de fesat çıkardı."[289] Yüzlerce fakir bir hasırın üstünde uyur da, iki padişaha koca bir ülke yetmez.

---

289 Kur'an, Enbiyâ, 22.

Burada da böyle oldu ve Burhaneddin bütün hâkimiyeti ele geçirip, tek başına yönetmek istedi; sultanın varisi olmadığı için, diğer iki arkadaşını çeşitli hilelere başvurarak saf dışı bırakmanın yollarını aradı. Yıldızlara bakarak talih anını izlemeye başladı ve bir gün "hastalandım" diye haber gönderdi. Arkadaşları hastayı ziyaret etmek âlicenaplıktır diyerek, Burhaneddin'i ziyarete gittiler. Halbuki Burhaneddin bir plan hazırlamıştı. O ikisi, Burhaneddin'den endişe etmiyorlardı, ama o onlara güvenmiyordu. Bu yüzden silahlı bazı kişileri pusuya yatırmıştı. Onlar huzuruna girince bu kişiler silahlarını çekip ikisini de öldürdüler. Böylece (Burhaneddin) Ahmed, saltanatta rakipsiz oldu ve güçlenmeye başladı. Bununla birlikte din yolunda güzel şeyler yapmaya girişti. Fakat rakipleri ona düşman kesildiler; valiler ve vezirler isyan bayrağı açtılar. Onu çekemeyen düşmanları, kinlerini açığa vurarak "Onun dedeleri ve babası dahi böyle bir makama gelmiş değil; bizler Sivaslıyız ve burada büyüdük. Başımıza hükümdar olmak onun ne haddine?" dediler. İktidar hasedi, en ağır azap prangasıdır; denktaşların birbirine karşı hasedi ise, ilaç kâr etmez bir yaradır. Bu hasetçiler arasında muhkem Tokat şehri hâkimi Şeyp Necib ve Amasya naibi Hacı Keldi de vardı.

Kadı Burhaneddin müstakil hükümdar olduktan sonra kendisine "sultan" lâkabı aldı. O sıralar Karaman vilayetinde Sultan Alaaddin hüküm sürüyordu. Sonra Sultan Burhaneddin, "Gerçekte, tarihi kayıtlardan öğrendiğimiz kadarıyla ve siret kitaplarında anlatılanlara göre, çevremizdeki topraklar bizim sultanımıza aittir ve bize mirasdır" dedi. Arkasından saltanatına ait toprakları sınırlarına katıp, isyan konusunda serkeşlik edenlerin üzerine yürüdü. Şeyh Necib'in elinden Tokat kalesini yolup aldı ve kendisini de tutuklayarak yanında götürdü. Çok kalabalık olan Rum Tatarları gelip Burhaneddin'e katıldılar.[290] Karayülük lâkabıyla tanınan Os-

290 Daha önceleri Karamanoğlu'nun hizmetinde bulunan Tatar ve Moğolların çoğu, Sultan Bayezid'in Karamanoğullarının elinden Beyşehir'i alıp, Konya'ya kadar sokulması üzerine Osmanlı'nın hizmetine girmişti; fakat daha sonra Kadı Burhaneddin'in Kara Tatar ve Moğol emîrlerine haberler göndererek maiyetleri ile birlikte ordusuna iltihak etmelerini istedi. Bunlardan o civarda

man, Burhaneddin'e "Ben senin emrindeyim ve sana itaat ediyorum" dedi ve böylece Burhaneddin'in hizmetkârları arasına katılıp, haşemi arasında verim aldı. Kendi adamlarıyla birlikte yaz-kış Sivas civarında gezinirdi.

Karayülük Osman'ın Kadı Burhaneddin'i düşmanlık ve ihanet ederek isyan bayrağı açması ve onu ele geçirmesi

Sonra Karayülük ve Sultan (Burhaneddin) arasında adavet peyda oldu; maceraya dönüştü ve sonu savaşla bitti.[291] Karayülük, verdiği sözü bozarak (Burhaneddin'e) hediye göndermeyi, hizmetkâr vermeyi reddettiği gibi, selamı sabahı da kesti. Kendisiyle birlikte olan Türkmenleri ve haşemiyle birlikte ele geçirilmesi zor, muhkem yerlere yerleşti. Sultan ona itibar etmiyordu, çünkü Karayülük onun erkânı arasında en önemsizi idi ve bu yüzden onu ciddiye almayarak bazen Amasya'ya, bazen Ercincan'a doğru sefere çıkardı. Sivas yakınlarında güzel manzaralı, havası ve suyu temiz bir yayla vardı ki, sanki Huld[292] kendi yeşil örtüsünü oradaki bahçe ve bostanlarının omzuna örtmüş, Firdevs kendi kevser nehrini onun ağaçları arasına kaynak olarak akıtmıştı. Bu yayladaki bağlar, cennet bahçeleri gibi insanlara huzur ve saadet bahşederdi.

---

bulunanlar çağrıya uydularsa da, diğerleri yaylak ve kışlaklarının yakınlıkları dolayısıyla Osmanlılara karşı tecavüzi bir davranışta bulunmalarının imkansız olduğunu, bu halin durumlarını tehlikeye sokacağını beyanla gelemeyeceklerini bildirdiler. Bunlar arasında yalnız hükümdar Kadı Burhaneddin'e kızını vermek suretiyle bağımlılığını arz etmiş olan Misir Beğ, kendi mıntıkasına geldiğinde Osmanlı ordusuna karşı muhasemata girişeceğini yükümlendi. (Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, II, 144-145)

291 Akkoyunlu hükümdarı Karayülük Osman, Timur'un tahrikleriyle 1398 yılında başkenti Amid'den Sivas'a saldırdı. Kadı Burhaneddin'i öldürüp şehri ele geçirdi. Fakat Sivas halkı isyan edince kaçıp Timur'a katıldı. Bunun üzerine Sivas halkı Osmanlı sultanı Bayezid'e haber göndererek şehri kendisine teslim etmek istediklerini bildirdiler. Sultan Bayezid de 1399'da Sivas'a geldi ve oğullarından birini buraya vali olarak atadı. Yeterli miktarda asker ve adam bıraktı. (*Şihab*, 257)

292 Ebedi cennet.

Karayülük bu yaylaya doğru yola çıkıp, orada ceylan avlamak istedi ve Kadı Ebu'l Abbas'ın[293] bulunduğu Sivas üzerinden gitti. Karayülük onun üzengisinin yanından geçip gitti ve ona itibar göstermedi. Bu davranışı Kadı Burhaneddin'in kalbini Temmuz sıcağı gibi yaktı. Neredeyse kahrından kalbi duracaktı. "Bu köpek artık iyice azıttı ve başını aslanın inine soktu. Benim bulunduğum şehre kadem koymaya cür'et etti" dedi. Sonra askerlerine atlanmalarını emredip Karayülük'e saldırmaya niyet etti. Gazap ve hiddet, kendisini dahi atlanıp ordudan önce gitmeye tahrik etti. Bunun üzerine adamlarından birisi ona "Eğer Mevlânâ Sultan birazcık durup, ordu yetişinceye kadar sabretseler, bu, en makul, doğru ve maksada muvafık olurdu. Gerçi Mevlânâ Sultan'ın hürmeti yeterli olup, gücü kuvveti kifayetlidir, ama (bu) Türkmen Karayülük hilekâr biridir" dedi. Fakat Sultan bu söze itibar etmedi ve karanlık bastırıncaya kadar Karayülük'ün arkasından yel gibi gitti. Bunun üzerine Karayülük adamlarıyla birlikte geri dönüp sultana saldırdı ve ele geçirdi. Askerleri sultanın başına gelenleri bilmiyorlardı. Emîrleri ve ordusu paniğe kapılıp dört bir yana dağıldı.

Başlangıçta iyi niyetli olan Karayülük'ün Şeyp Necib'in tahrikiyle bu fikrinden vazgeçişi

Sonra Karayülük,[294] Kadı Burhaneddin'le dostluğunu yinelemeye, aradaki anlaşmazlık fidelerini yolup fırlatmaya, sadakat ve ittifak

293 Kadı Burhaneddin'in.

294 Karayülük lâkabıyla tanınan Akkoyunlu hükümdarı Osman hakkında ed-Dav'u'l-lâmi' adlı eserde (5/135) şu bilgiler yer almaktadır: Osman b. Kutlubek b. Turoğlu el-Fahru't-Türki, Türkmen asıllı olup Diyar-ı Bekir Türkmenlerinin emîri, Amid, Mardin ve civar şehirlerin hâkimidir. Karayülük lâkabıyla bilinir. Babası Mardin Artuklu devletinin emîrlerindendi. Daha sonra oğlu Timurlenk'in safında yer aldı ve onunla birlikte Bilâd-ı Şam'a girdi. Arkasından memleketine dönüp Amid'i işgal etti. Cekem'i (Beckem'i) öldürüp kellesini Memluklu sultanı Nasır Farac b. Berkuk'a gönderince onun tarafından Urfa naibi olarak atandı, böylece saltanatı genişleyip güçlendi. Onun Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf ve oğullarıyla maceraları bir hayli uzundur. Melik Barsbay onunla savaşmak için defalarca ordu top-

binasının temelini atmaya azmetti. Burhaneddin'i şehrine gönderip, yine önceden olduğu gibi onun taraftarları ve yardımcılarından biri olarak kalmayı kararlaştırdı. Böylece Kadı Burhaneddin, Karayülük'ün kendisine karşı hayırhah olduğunu anladı ve gıybetçi ve haset kişilerin kendisiyle ilgili sözlere kulak asmayacağı (düşüncesine kapıldı). O sırada birden daha önce Tokat kalesi hâkimi olan Şeyh Necib peyda oldu. Sultan Burhaneddin onu kalesinde kuşatmış, dünyayı ona dar etmiş, mağlup ederek kaleyi elinden almış ve kendisini de beraberinde Sivas'a getirmişti. (Şeyh Necib) bu fırsattan faydalandı ve kalbinde beslediği kini kustu. Karayülük'e geldi ve bir köle gibi hizmetine girip, şöyle dedi: "Allah, bilimli aklını hataya düşmekten, yol gösterici anlayışını yanılmaktan, maksada eriştiren görüşünü musibete uğramaktan ve güzel düşüncene gölge düşmesinden esirgesin. Tanrı düşmanını kancana takmışken, nasıl olur da böyle rahat olabilirsin? Hani diyorum, sen onu bağışlasan dahi, o seni bağışlamaz. Sen ona şefkat nazarıyla baksan bile, Allah var, o senin yüzüne dahi bakmaz. Çünkü aklı kıt adam her türlü hile ve oyuna başvurur. Babanın adına yemin ederek söylüyorum ki, onunla anlaşman son derece zor ve kendi babam adına da yemin ederek diyorum ki, ona yapacağın iyilik sana hayır getirmez. Allah göstermesin, bir an için kendini onun, onu da kendi yerine koy, böyle bir durumda o sana acır, hatanı affeder miydi? Hayır, kesinlikle hayır! Yukarıda Allah var, olacak şey değil! Şimdi eline iyi bir fırsat geçti. Felek her zaman insanın yüzüne gülmez. Hayat dediğin, çok az fırsat sunan, ama çoğu keder ve üzüntüden oluşan bir ömürden ibaret. Hal böyleyken eline geçen fırsatı kaçırırsan, öyle bir derd-i eleme dûçar kalırsın ki, dizlerini döversin! Yere yıkıldıktan sonra duyulan pişmanlığın faydası yoktur. Dediklerimi iyi düşün ve kendine göre bir sonuç çıkar. Onun kanını dökmek suretiyle kendi şerefini koru! Onun haremini aşağılayarak kendi

---

ladı ve Urfa'yı elinden aldı. Karayülük Diyarbakır'da hayatını devam ettirdi ve 839 yılında 90 küsur yaşında öldü.

hareminin perdesini süsle. Her neyse, ey emîr, Kâbus b. Vuşmegir'in hikayesini[295] hatırla!"

Kara Yusuf, Sultan Ahmed'i yakaladığında Kürt beyi Bistam'ın yaptığı gibi, bu şeytan da Karayülük'e bu senin menfaatinedir diyerek onu sultanı öldürmeye teşvik etti.

Sonuçta Şeyh Necib'in içine kurt düşürmesi sebebiyle Karayülük önceki niyetinden vazgeçti ve hiç vakit geçirmeden sultanı - Allah ona rahmet etsin, - öldürdü.[296] Şeyh Üveys'in oğlu Sultan Ahmed

295 Büveyhî hükümdarı Adududdevle, 980 yılında öz kardeşi olan Rey hâkimi Fahruddevle'nin saldırması üzerine tahtını bırakıp Curcan hâkimi Kâbus b. Vuşmegir (veya Veşmgir) huzuruna geldiğinde, onun tarafından izzet ikramla karşılanmış, fakat daha sonra bu mesele Fahruddevle'nin öfkesine sebep olmuş ve neticede Kâbus tahtını kaybedip Curcan'dan ayrılmak zorunda kalmıştı. Adududdevle'nin vefatından sonra yine kendi tahtına oturan Fahruddevle Curcan'ı Kâbus'a iade etmek istemiş, fakat veziri Sahib ibn Abbad onu bu fikrinden vazgeçirmiş ve böylece Kâbus 998 yılına kadar tahtından uzakta, Nişapur'da sürgün hayatı yaşamıştı.

296 Kadı Burhaneddin'in nasıl öldürüldüğü konusunda kaynaklarda farklı bilgiler vardır. Yaşar Yücel, anılan eserinde bu konuyu Schiltzberger'in hatıradından derli toplu anlatmaktadır: "Akkoyunlu Kara Yülük Osman Beğ, Sivas hükümdarı Kadı Burhaneddin'den 1398 yazında sürüleri için bir yaylak yeri göstermesini istemişti. Kadı ise kendisine sonbahara kadar bir yer vermişti. Buna kırılmış olacak ki Osman Beğ, hükümdardan izin almadan memleketine dönmek üzere hareket etmişti. Bunu haber alan Kadı Burhaneddin, son derece hiddetlenmiş ve 10.000 kişilik bir kuvvetle onu takibe koyulmuştu. Karargâhından henüz ayrılmış olan Osman Beğ'i maiyeti ile yakalayıp geri getirmeleri görevi ile arkasından 4.000 kişilik bir kuvvet göndermişti. Angecak, takip edildiğini öğrenen Kara Yülük Osman Beğ, takipçilerden gizlenmek maksadıyla sarp yerlere çekilmişti. Nihayet geceyi civardaki düzlüklerde geçiren Kadı kuvvetleri üzerine, günün ağarması ile baskın yapmış ve borçoğunu öldürmüştü. Kadı, durumu öğrenince önce buna inanmak istememiş, yeniden 1.000 kişilik bir kuvveti durumu tahkik için o semte göndermeye karar vermişti. Tam bu sırada Kara Yülük aniden taarruza geçerek Kadı Burhaneddin'e yüklenmişti. Bu beklenmedik saldırı karşısında kuvvetleri bozulmuş, bunu gören Kadı da bir ata binerek savaş mahallinden uzaklaşmak istemişti. Fakat Kara Yülük'ün nökerlerinden biri tarafından takip edilerek yakalanmış, Kadı Burhaneddin bu şahıstan kendisinin hükümdar olduğunu belirterek serbest bırakmasını istemiş, buna karşılık bir kale vermeyi vaad etmişti. Ayrıca anlaşmanın temine olarak da parmağındaki hükümdar yüzüğünü nökerin parmağına geçirmek istemişti. Ancak, bu tek-

(Celayir'in)[297] Kara Yusuf[298] tarafından öldürülmesi 813 yılının Re-

lifi kabul etmeyen nöker kendisini esir etmiş ve Osman Beğ'in huzuruna getirmişti. Bilâhare de bütün gün kaçanları takiple Kadı askerlerinden birçoklarını öldürmüş olan Kara Yülük Osman Beğ, yanında esir hükümdar olduğu halde Sivas üzerine yürümüştü. Şehir surları önüne gelince ileri gelenlerden Sivas'ı kendisine teslim etmelerini istemiş, Kadı'ya da aynı teklifi tekrarlatmıştı. Ancak şehir ahalisi bunu reddetmişti. Bunun üzerine Kadı, hayatının bağışlanması ve bırakılmasına karşılık olarak Osman Beğ'e Kayseri ve havalisini terke hazır olduğunu bildirmişti. Fakat buna razı olmayan Osman Beğ, şehir ahalisinin gözü önünde Kadı'nın başının vurulması için emîr verdi. Sundan sonra cesedini dörde bölerek her parçasını bir sırığa geçirtti.

Muasır Arap kaynaklarından Makrizî ile ondan Aynî'ye geçen haberde, H. 800 (1398) yılında Kadı Burhaneddin ile Türkmen Bozdoğan-oğulları arasında büyük bir savaşın vuku bulduğu ve bu savaşta Kadı Burhaneddin'in öldürüldüğü, ölüm haberinin de Kahire'ye Zilkâde (Ağustos) ayının ilk yarısında gelmiş olduğu bildirilmektedir. (Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, II/201-202).

297 Sultan Ahmed b. Üveys b. Şeyh Hasan es-Serirî el-Kebir b. Hüseyin b. Akbuga b. İlekhan b. İlkan Gıyâseddin. Babası Bağdat ve Tebriz hâkimi idi. Irak topraklarını Tebriz'de vefat eden babasından miras olarak aldı ve 795'e kadar orada yaşadı. Sonra Timurlenk'in önünden kaçarak dörtyüz silah arkadaşıyla birlikte Halep'e gelip Sultan Berkuk'a sığındı. Sultan Berkuk ona iyi davrandı ve Halep ve Şam tarafına doğru giderken onu da yanına aldı. Sultan Berkuk Kahire'ye dönünce o da kendi şehri Bağdat'a döndü.. Fakat çok geçmeden tebaasına zulmetmeye, komutanlarını haksız yere öldürtmeye başladı. Bunun üzerine diğer emîrler karşı çıkıp onu kovdular ve Timur'un Şiraz'daki naibine mektup göndererek yardım isteyip şehri kendisine teslim edeceklerini bildirdiler. Böylece Şiraz hâkimi bir orduyla Bağdat'a geldi. Sultan Ahmed (Celayir) Musul'daki Türkmen Kara Yusuf'a sığındı. Kara Yusuf onunla birlikte Bağdat üzerine yürüdü. Fakat halkı bir olup onlara karşı çıktı ve mağlup etti. Bunun üzerine mağlup vaziyette Şam tarafına çekildiler ve Fırat'ı geçtiler. Yanlarında Bağdat askerlerinden ve Türkmenlerinden kalabalık bir grup vardı... Daha sonra tekrar Bağdat'a döndü, şehre girdi ve tahtı ele geçirdi. Bir süre sonra Tatarlar gelince şehri terkedip Halep'e kaçtı. Bir derviş kıyafetiyle dolaşıp bir süre orada yaşadı. Sonra Kahire'ye gitti, arkasından Timur'un ölümü üzerine Tatarların çekilmesi sebebiyle Bağdat'a döndü ve yine eski alışkanlıklarına devam etti. Bu arada Kara Yusuf'la takışıtı. İkisi arasında savaş çıktı. Kara Yusuf onu yenerek esir aldı ve boğarak öldürdü. (*ed-Dav'u-l-Lâmi'*, 1/244)

298 Kara Yusuf b. Kara Muhammed b. Pirim Hoca et-Türkmânî. Önceleri göçebe halde yaşayan bir Türkmen iken, olaylar Timurlenk'ten sonra onun Irak-ı Arab ve Acem'i ele geçirmesine imkân verecek şekilde gelişti. Arka-

ceb ayının onuncu gününde (11 Ekim 1410) gerçekleşmiş olup, bunun hikayesi meşhurdur.

Sultan (Burhaneddin), - Allah ona rahmet eylesin, - daha önce de belirtildiği gibi, âlim, fazilet sahibi, cömert ve kemala ulaşmaya çalışan, kararlı ve söyleyeceği sözleri ince eleyip sık dokuyan biriydi. Heybetli ve güçlü biri olmasına rağmen, halka yakın ve şefkatliydi. Son derece kültürlü, aynı zamanda bir şair, zarafet sahibi, anlayışlı; cesur ve silahşördü. Dünya malını yığar ve hiç çekinmeden hediye olarak dağıtırdı. Alimlere karşısı sevgisi vardı; onlarla sohbet eder, tebaasını kendisine yakın tutar ve onlara rifkatle muamele ederdi. Pazartesi ve Cuma günlerini yalnızca alimler ve hafızlara ayırır ve o gün şehir halkından hiç kimseyi huzuruna kabul etmezdi. Ölümünden bir süre önce sahip olduğu bütün malı mülkünü bırakmış, Allah'a tövbe edip, yüzünü O'na çevirmişti. Bazı eserler yazmıştır ki, "*Et-tercîh alâ et-telvîh*" (الترجيح على التلويح) bunlardandır. Kadı Burhaneddin'in Bağdat asıllı, çok faziletli Abdulaziz adında bir dostu vardı. Arapça ve Farsça şiir yazma konusunda zamanının en gözde kişilerindendi. Kadı Burhaneddin onu Bağdat'tan Şeyh Üveys'in oğlu Sultan Ahmed huzuruna uğurlamıştı. Abdulaziz, bu sultanın sarayında nedimlerin reisi

---

sından Tebriz, Bağdat, Mardin ve başka şehirleri ele geçirip saltanatını genişletti. Kara Yusuf, Musul hâkimi olan babasının yanında büyüdü ve onun ölümünden sonra bölgeye hâkim oldu. Ahmed Celayir'i kızkardeşiyle evlendirerek sıhrî yakınlık kurmak için ona yaklaştı. Mısır sultanıyla mektuplaştı. Daha sonra onunla Ahmed Celayir arasında ihtilaf çıktı. Bu düşmanlığın sebebi Ahmed Celayir'in onun elçisini öldürmesiydi.. İki taraf arasında çıkan savaşta Bağdat hâkimi Ahmed Celayir'i mağlup ederek öldürdü. Böylece Bağdat, Tebriz, Mardin ve çevre şehirleri ele geçirdi.. (*ed-Dav'u-l-Lâmi'*, 6/216)

İbni İmad: "Son derece zalim ve hunriz bir hükümdardı. Beylerine ve askerine zulmederdi.. Timur'un vefatının ardından Tatarların çekip gitmesinden sonra Bağdat'a tekrar geldi ve eski alışkanlıklarını sürdürdü. Bu durum, Kara Yusuf'un Tatarlar'ı yenip Tebriz ve civarını ellerinden almasına kadar devam etti. Sonra onunla Ahmed Celayir arasında anlaşmazlık çıktı. Aralarında çıkan savaş, Kara Yusuf'un zaferiyle sonuçlandı. Kara Yusuf onu 813'de esir aldı ve sonra da öldürdü" (*Şüzurâtu'z-Zeheb*, 7/101)

ve faziletli insanların önderi durumundaydı. Kadı Burhaned-din ise fazilet sahipleriye dertleşmeyi, edip ve şairleri çevresine toplamayı severdi. Faziletli kişiler ve edipler her taraftan onun huzuruna gelirdi. Hatta onun yaşadığı saray; ilim ehlini kendine çeken bir yer değil, belki hacıların Kâbesi misali bir yer haline gelmişti.

Abdülaziz'i uğurlaması şu şekilde olmuştu: Burhaneddin bu adamın methini duyunca, ona karşı sevgisi daha da arttı ve sohbetinde bulunmak istedi. Sonra efendisinden onu kendisine vermesini talep etti. Fakat Sultan Ahmed, bu sevimli nediminden ayrılmak istemedi. Sultan Ahmed, Kadı'nın Abdülaziz'e duyduğu aşırı ilgiden ve ayrıca Abdülaziz'in aklını çalıştırıp kendi huzurundan kaçıp gitmesinden endişe etmekteydi. Bu yüzden Abdülaziz'in tüm ihtiyaçlarını fazlasıyla karşıladı ve (kaçıp gitmesin diye) dört bir tarafa nöbetçiler dikti. Fakat Kadı ona (yani Abdülaziz'e) zeki bir elçi gönderdi. Elçi onu gizlice çağırıp birçok hediyeler verdi; değerli armağanlar vaad etti. İki hükümdarın güzellik ve çirkinlik, tuzlu ve tatlı iki denizin suyu, gece ve gündüz arasındaki fark gibi birbirlerine hiç benzemediklerini izah etti. Sonunda Abdülaziz onun davetine olumlu cevap verdi ve bilmem hangi kervanla yola çıkmayı kararlaştırdılar. Yazın en sıcak günlerinin bastırdığı bir sırada Sultan Ahmed haremde dinlenirken, Abdülaziz dışarı çıktı ve elbisesini Dicle sahilinde çıkarıp tatlı sulu nehire adım attı. Suda biraz oynaşıp geriye döndü ve başka bir yerden kır boyuna çıkıp dostuyla buluştu ve kervandakiler arasına karıştı. Sultan Ahmed Abdülaziz'i sorduysa da kimse onu bulamadı. Öfkeli bir şekilde onu aramaya koyuldular ve nehir kenarında elbiselerini ve çamur üzerindeki ayak izlerini buldular. Dalgaların onu alıp götürdüğü ve boğulduğu kanatine vardılar ve kaçtığı akıllarına bile gelmedi. Böylece onu aramaktan vaz geçtiler. Ortadan kaybolduğu için hiç kimse cezalandırılmadı. Sonra Bağdat'ta boğulan kişi birkaç gün sonra Sivas'ta Kadı Burhaneddin'in huzurunda başını yastık altından çıkardı. Burhaneddin onu

ihsanlara boğdu ve fazl-u kerem eteğini üzerine yaydı. Abdülaziz onun nezdinde en mukarreb, en aziz ve muhterem kişi oldu. O, Burhaneddin'le ilgili belîğ bir tarih eseri meydana getirdi ki, en âli yollardan yürüyerek, emsalsiz üsluplar kullandı. Bu eserde Kadı Burhaneddin'in işinin en başından başlayarak vefatına yakın döneme kadar olup biten tüm hadiseleri, vuku bulan savaşları... bir bir anlattı. Eserini acaip hikayeler, latif istiareler, fasih üslup ve nefis ibarelerle süsledi. Zaten ana dilinin cambazıydı. Bu tarih kitabı Karaman diyarında mevcuttur ve dört ciltir. Bunu bana tarih denizinde dibe dalıp oradan inciler çıkaran bir kişi anlatmıştı. O kişi, Sultan Yemînuddevle Mahmud b. Sebüktegin'e ithaf edilen "Tarih-i Utbi"ye dahi vakıftı ve Abdülaziz'in bu eseri güzel üslubu, içeriğinin zenginliği ve ilginç yorumları ile Utbi'nin tarihinden daha mükemmeldir demişti. Fakat ben bu iki eseri de görmedim ve kolum kısa olduğu için onları temin edemedim.

Sonra bu yangın alevi yükselince (yani Kadı Burhaneddin öldürülünce) Şeyh Abdülaziz Kahire'ye göçtü ve orada sıkıntılı bir hayat yaşadı. Daha sonra çıldırdı ve yüksek bir damdan aşağı düşüp hayatını kaybetti ve tıpkı "es-Sıhah"ın müellifi[299] gibi parça parça oldu. İşin o tarafını Tanrı bilir.

Karayülük'ün Sultan Burhaneddin'i öldürmesinden sonraki olaylar

Sultan Burhaneddin katledildikten sonra oğulları arasında o makama layık, saltanat ve siyaset işlerini çekip çevirecek kimse çıkmadı. Bu yüzden Karayülük Sivas'a kendi adamlarını çağırdı, ama adamları ona cevap dahi vermeden, kendisine lanetler okudular. Bunun üzerine Karayülük adamlarına baskı yaptı ve gönüllerini kırdı. Sonra onlar Karayülük'e karşı

299 Es-Sıhah adlı eserin yazarı Ebû Nasr İsmail Cevherî'dir. Anadolu'da dünyaya gelen ve takriben 1005'de Nişapur'da vefat eden Cevherî, es-Sıhah adını verdiği 40 bin kelimelik bir sözlük yazmış, fakat melankoli hastalığına yakalandığı için en sonunda kendini bir damdan aşağı atıp hayatını kaybetmiştir.

Tatarlardan yardım istediler ve Tatarlar da olumlu cevap verip, bir miktar asker gönderdiler. Fakat bu gelen Tatar askerleri Karayülük karşısında tutunamadılar ve kaçıp gittiler. Daha sonra insanlar Karayülük'e karşı başka Tatar taifelerinden yardım istediler. Bu defa onlar Karayülük'e saldırdılar ve hepsi söz birliği edip dağı taşı doldurdular. Karayülük'ün elinde onlarla baş edebilecek kuvvet yoktu. Bu yüzden onların altından girip üstünden çıktı ve Timur'un huzuruna doğru yol aldı. O sırada Timur'un ordu denizi Azerbaycan'da dalgalanıyordu. Karayülük, Timur'un ellerini öpüp, kendisini onun kulları kervanına kattı. Tıpkı İdiku han'ın Deşt-i Kıpçak üzerine yürümeye teşvik etmesi gibi, o da Timur'u bu ülkeler üzerine sefer düzenlemeye kışkırtıyordu ki, sonunda amacına ulaştı...

Sivas halkının kimin tarafını tutup, kimin yanında yer alacağı konusunda yaptığı toplantı

Sonra Sivas halkı, beyleri ve âyânları, şehri Mısır sultanına mı, yoksa Karamanoğluna mı, veya Sultan Bayezid'e mi teslim edelim diye aralarında tartıştılar. Aklı başında kişiler merhum Yıldırım Bayezid adı üzerinde ittifak ettiler. Böylece ona elçi gönderip, Sivas'a gelmeye teşvik ettiler ve kendisinden medet dilediler.

Sultan Bayezid hemen o tarafa doğru atlandı ve ordusuyla birlikte yetip geldi. Şehirde dirlik-düzenliği sağlayıp, büyük oğlu Süleyman'ı vali teyin ederek, yanına da büyük emîrlerden Yakub b. Evranis, Hamza b. Becar, Koç Ali, Mustafa ve devâdârı[300]

300 Devâdâr: Kelimenin doğrusu Devatdâr'dır. Kelime eskiden Arapçada "devat" şeklinde geçmektedir. Türkçeye yanlış olarak "divit" şeklinde geçmiştir. Devatdâr, Farsça divit tutan, divitçi anlamındadır ki, vezir dairelerine mensup ağalardan birine verilen unvandı. Yazıcı manasına da gelirdi. Devatdâr Memluk devletinde bir mansıp unvanı idi. Candar ve sır katibi ile birlikte sultana gelen mektup ve evrakı alır ve gönderilecek bütün kağıtları sultana imza ettirirdi. Memluklerin aylık timar işlerine de bakarlardı. Bu unvan Fatimiler devrinde de mevcuttu. Onlarda ve daha sonra Osmanlı vezir dairelerinde kâtip yerinde kullanılmıştır. (M. Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. I)

bıraktı. Şehir ileri gelenlerinin gönlünü alıp Erzincan'a doğru gitti. Daha önce belirtildiği gibi Taharten şehirden kaçıp Timur'a sığınmak için yola koyuldu. Osmanoğlu, Erzincan şehrini fethetti ve Taharten'in mal ve hazinelerine, ayrıca haremine el koydu. Sonra onun haremini seyisleri, gulamları ve hizmetkârlarına dağıtıp, aldığı ganimetlerle birlikte geri döndü ve İstanbul'un kuşatmasıyla meşgul oldu.

FASIL

Her ne kadar fesatçılık isteği Timur'da azalmamışsa da, Karayülük ve Taharten onu yeni fitneler için hayli tahrik ettiler. Sonunda Timur bu memleketlere doğru atlandı ve onun belası bu topraklara ve oralarda yaşayan insanların üzerine sıçradı. Timur'un orduları önce Erzincan'a girdi. Oradan yol üstünde rastladıkları yerleri tahrip ede ede Mardin'e gelip kamp kurdular. Daha önce Timur'a itaat etmekle birlikte kendisinden çok zarar ve işkence gören Mardin hâkimi Melik Zâhir, bu defa isyan bayrağı açtı. Hiçbir pişmanlık fayda getirmese de, kıyamet günü duyulan pişmanlık gibi Timur da vaktiyle Melik Zâhir'i serbest bırakıp gönderdiği için pişman oldu. Bu olay 802 (1399-1400) yılında oldu ve o sıralar Şam ve Mısır orduları arasında ihtilaf çıkmış; her iki tarafa da gruplar katılmış ve dört bir yana rüzgar estirmeye başlamışlardı. Bunların başında bulunan emîrler halkı hiç düşünmedikleri gibi, yaklaşıp gelen beladan da gafil kaldılar.

Aynı yılın Ramazan ve Şaban (Mart-Nisan 1400) ayı sonlarında Tanrı'nın koruması altında Şam'da emirulümerâ Tenem, diğer emîrler ve şehir ileri gelenleri katledildiler.[301] Bu olaylar tarih kitaplarında tafsilatlı olarak anlatılmıştır.

---

301 İbni Arabşah, sultanın naibi Tenem el-Hasenî çevresinde toplanan Bilâd-ı Şam emîrleri ile Sultan Farac b. Berkuk ve onun yanında yer alan Memluk emîrleri arasında çıkan ve pek çok çatışmalara yol açan ihtilaftan söz etmektedir. Bu çatışmalar sırasında atabek Aytmış ve Tenem el-Hasenî hayatını kaybetmiştir. Bu kargaşa döneminde Memluklu sultanının Dımaşk naibi Emîr Tagrıberdi, - meşhur tarihçi ve en-Nücûmu'z-Zâhire adlı eserin yazarının babasıdır, - Timur'un Şam'a girdiği gün şöyle demiştir: "Vallahi eğer Tenem sağ olsaydı onu Fırat'ta karşılar, ağır bir yenilgiye uğratırdı. Ama şimdi askerimiz dağılmış durumda. Her kafadan bir ses çıkıyor. Sözü

Bu vicdansızın Sivas ve civarındaki şehirler üzerine yürüyüşü

Timur, daha sonra öfke dizginlerini Sivas şehri tarafına çevirdi.[302] Daha önce belirtildiği gibi, Sivas, Şehzâde Süleyman'ın yönetimindeydi.[303] Süleyman, babasına haber göndererek tehlikeli

---

dinlenen kimse yok. Bu yüzden olanları görüyorsun." (en-Nücûmü'z-Zâhire 12/213)

302 Nizameddin Şâmî, İbni Arabşah ve diğer kaynaklarda yer almamasına rağmen, Şerefüddin Ali Yezdî'nin Zafernâmesi'nde Timur'un Sivas üzerine yürüme sebepleri üzerinde durulmakta ve bilinen dört yazışmadan birincisinin baş kısmı farklı olarak verilmektedir:

Yezdî: ".. o, gerçekten gurura kapılıp, gönlüne kötü endişeler düştü ve Tahurtan'a elçi göndererek "Sen daha önce bize bağlı idin. Yine bize bağlı olman, Erzincan ve Erzurum'un haracını da bize göndermen gerekir" dedi. Tahurtan durumu hazreti â'lâya (Timur'a) bildirdi. Sahipkıran anladı ki, Rum kayserini gurur devi yoldan çıkarmaktadır. Bu yüzden Sahipkıran Rum kayserine mektup gönderdi.

Sahipkıran münşiyi çağırıp "Yıldırım Bayezid'e layık bir nasihatname yazılsın!" diye ferman buyurdu. Kalemi kıvrak Mevlana Şemseddin münşi, hamd-ü sena ile başlayan bir nâme kaleme aldı. Mektupta şöyle deniliyordu: "Tanrı, kendi değer ve mertebesini bilen, sınırı aşmayan insana merhamet eder. Allah'a hamdolsun ki bugün rub'u meskun [dünya] memleketleri bizim tasarrufumuz altındadır. Dünya sultanları bize itaat etmişlerdir. Dünyanın önde gelen hükümdarlarının tamamı bizim eşiğimize yüz sürmektedirler.

Senin soyun gemici Türkmenlere dayanır ve biz bunu gayet iyi biliriz. Aklından gururu çıkar at. Bugüne kadar senin topraklarına saldırmadık. Sebebi, senin Frenk kâfirlerine karşı gaza yapıyor olmanı işitmemizdir." (*Zafernâme*, 232) Mektubun bundan sonraki diğer kaynaklarda geçen şekliyle devam etmektedir.

303 Yezdî: "Hazreti Sahipkıran haremleri Saray Mülk Hanım ve Hanzâde'yi, ayrıca şehzadelerin haremlerini ve Şehzade Uluğbek, emîrzâde Ömer ve ağabeyi Allahdâdbek'in refakatine verip, Mevlana Kutbuddin ile Sultaniye'ye gönderdi. Kendisi ise ordusuyla yola çıktı. Erzirum'a varınca karargah kurdu. Tahurtan huzuruna gelip Sahipkıran'ı gördü. İki günden sonra tekrar harekete geçip Ercindan'ı geçerek Sivas'a doğru ilerledi. Yolda Yıldırım Bayezid'in oğlu Güreşçi'yi, Anadolu'nun büyük kumandanlarından Timurtaş'ı başka beyleri Sivas'a gönderdiğini, bunların Sahipkıran'la ilgili bilgi toplayıp tekrar Rum'a döndüklerini işitince "filan filan beyler onların peşine düşsün" diye ferman buyurdu. Bu beyler Kayseri'yi geçip, onlara yetiştiler ve pek çok mal ele geçirerek tekrar orduya katıldılar ve Sivas'a yakın bir yerde kararargah kurdular." (*Zafernâme*, 233)

durumu bildirdi ve yardım istedi. Bayezid, o sırada İstanbul'un muhasarasıyla meşgul olduğu ve kendisinin dahi yardıma ihtiyacı bulunduğu, ayrıca mesafenin uzaklığı sebebiyle oğluna yardım elini uzatamadı. Bunun üzerine Süleyman, ordusu içindeki en iyi savaşçıları seçti. Kale surlarını tahkim edip, savaş hazırlıklarını tamamladı ve kuşatmayı beklemeye başladı. Emrindeki beyleri surlar üzerine dağıttı. Timur, onlar hakkındaki şüphelerinin doğruluk derecesini öğrenmek ve bilgi toplamak amacıyla içeriye bazı casuslar gönderdi. Timur'un ordusu Şehzâde Süleyman'a karşı hafif bir gösteri yapınca, şehzâde olacakları tahmin edip babasına doğru kaçtı ve beylerine yeni kuvvet toplayıp gelinceye kadar şehri teslim etmemelerini emretti. Onların Süleyman'ın dediğini yapıp şehirde kalmaktan ve onunla birlikte gitmemekten başka çareleri yoktu. Süleyman, kendi canını kurtarmak isteyerek, arkasına bile bakmadan kaçıp gitti.[304]

Timur, o coşkun sel ile 802 yılı Zülhicce ayının on yedinci günü (9 Ağustos 1400) Sivas'a geldi. Uğursuz ayağını oraya koyduktan sonra "Ben bu şehri on sekiz günde fethederim" dedi. Arkasından şehri kuşattı. Kıyamet alâmetlerini gösterdi ve acımasız saldırılar düzenleyerek on sekizinci günü fethetti. Bu olay, (sekiz yüz) üçüncü yılı Muharrem ayının beşinci gününe rastlayan Perşembe günü (26 Ağustos 1400), şehri savunan savaşçılara kanınızı dökmeyeceğim, sizlere hâmilik edip, tüm mukaddes şeylerinizi ve kadınlarınızın (namusunu) koruyacağım diye yemin ettikten sonra olmuştu. Karşı tarafın askerleri savaşmayı bırakıp da hâkimiyet Timur'a geçince, onları halka şeklinde bağlattı; sonra hendekler kazdırıp, kahraman savaşçılar Bedir kuyusuna nasıl atıldılarsa, hepsini aynı şekilde canlı canlı bu hendeklere attırdı. Hendeklere atılanların sayısı üç bin

304 Yezdî: "O sırada Sultan Ahmed ve Kara Yusuf Bağdat'tan kaçıp Rum tarafına doğru gitmekte olduklarını Hazret'e bildirdiler. "Muzaffer ordumdan bir grup asker onların üzerine gitsinler" diye ferman buyurdu. Ferman üzerine bir grup asker yola çıktı ve Sultan Ahmed'e yetişti. Ablası Sultan Dilşad'ı, hanımını ve kızını esir aldılar. Sultan Ahmed kaçtı ve Yıldırım Bayezid'e gitti." (*Zafernâme*, 234)

idi. Timur, daha sonra yağma ve saldırıyı durdurup, esir alma ve yakıp yıkma safhasına geçti.[305]

Sivas, en güzel şehirlerden biriydi ve gayet güzel bir yerde kurulmuştu. Sağlam binaları, müstahkem yerleri, meşhur abideleri ve sahavetli türbeleri vardı. Suyu temiz, havası berraktı. Halkı gayet himmetli, vakur, insancıl ve saygılı idi. Sivas, Şam, Azerbaycan ve Rum'la sınırdaştı. Ama şimdilerde Sivas'da geçim darlığı başladığı için, halkı dört bir tarafa dağıldı. İmaretleriyle surlarındaki nakışlar düştü ve bağı bahçeleriyle birlikte harabeye döndü.[306]

Bu bela şimşeklerinin zararlı bulutlardan çıkıp Şam taraflarına doğru kayması

Timur, Sivas'ın etini kemiğinden ayırdıktan, beynini sorup, ateşini tamamen söndürerek âfet yemiş hale getirdikten sonra,[307]

---

305 Yezdî: "Sahipkıran ferman buyurdu: "Müslümanların canına dokunulmasın, yalnızca mal-ı emân alınsın, fakat Hıristiyanlar ve Ermeniler esir edilsin!" Yıldırım Bayezid'e bağlı sipahilerin çoğu Ermeni idi. Dört bin Ermeniyi askere dağıttı. Siyaset için hepsini canlı canlı çukurlara atıp üstlerini toprakla doldurdular. Sonra kalenin yıkılmasını emretti. Kısa zamanda kaleyi yerle yeksan ettiler." (*Zafernâme*, 233)

306 Kur'an, Bakara, 259. âyetteki "او كالذي مر علي قرية و هي خاوية علي عروشها" (yahut altı üstüne gelmiş (ıssız duran) şehre uğrayanı görmedin mi?) sözlerine atıf yapılmaktadır.

307 Es-Sayrafî: "Pazartesi günü Şam'dan çapar çavuşu Togay-Timur gelerek Timurlenk'in yıl sonunda Sivas'ı aldığını ve Bilâd-ı Şam'a doğru yöneldiğini haber verdi. Timurlenk Sivas'a Tebriz tarafından gelmiş, orada kamp kurmuş ve şehri şiddetli bir şekilde muhasara ederek, halka azapların en kötüsünü tattırmıştı. Şehirde Osmanoğlu'nun naibi Emîr Mustafa vardı ve onun da on binden fazla askeri bulunuyordu. Ama bunun bir faydası olmadı ve Timurlenk şehri ele geçirerek naibi yakaladı. Halkından üç binden fazla kişiyi öldürüp, şehir surlarını yıktı. Askerleri çok çirkin şeyler yaptılar; insanları yağmalayıp kanlarını akıttılar; kadınları ve çocukları esir alıp, fesat işler çevirerek bir aydan fazla orada kaldılar. Daha sonra oradan Larende ve Elbistîn'e [Elbistan] geçip, sayısız çirkin işler yaptılar. Arkasından Malatya'ya yürüdüler ve orada on günden fazla kalarak aşırı taşkınlıklar yaptılar. Daha sonra Behisna'ya geçtiler. Orada da yapacakları kadar kötü-

intikam oklarını Şam topraklarının gerdanına çevirdi. Onun ordusu hakkında 'onlar yeryüzünü istila eden çekirge sürüleri gibidirler' derseniz, çekirgeler ancak onların yardımcıları olabilirler. Yahut onlar için 'coşkun akan sel'dir derseniz, onların kılıç ve kargılarından akan kanlar selden daha coşkundur veya onlar "her tarafa uçuşan kelebekler"[308] gibidirler derseniz, onların okları her tarafa uçtuğunda o taraflardaki kelebekler yanıp gider. Onları gökten düşen yağmur damlalarına benzetseniz, aralıksız yağan güz yağmuru dahi onların atlarının ayaklarından çıkan tozun kesifliğinden yağmayı durdurur.

(Timur'un ordusunda) Turan yiğitleri, İran bahadırları, Türkistan kaplanları, Badahşan parsları, Deşt-i Kıpçak ve Hitay şahinleri, Moğol sırtlanları, Cete yırtıcıları, Hocend yılanları, Andican ejderhaları, Harezm böcüleri, Curcan haşeratları, Saganiyan kartalları, Hisar-ı Şadman yavuzları, Fars süvarileri, Cebel, Horasan aslanları, sırtlanları, Mezanderan şirleri, Cibal yırtıcıları, Rüstemdar ve Talekan timsahları, Huz(istan) yılanları, sürüngenleri, taylesan giyen Isfahan börüleri, Rey, Gazne ve Hemedan canavarları, Hint, Sind ve Multan filleri, Lur vilayetlerinin koçları, yüksek Gur dağlarının öküzleri, Şehrizor akrepleri, Asker Mükrem[309] ve Cundisabur geviş getirenleri vardı.

Bu orduya hizmetkâr takımından eşekler, Türkmen kopuk takımından oluşan it enikleri, Arap ayak takımından açgözlü köpekler, Acem sivrisinekleri, aşağılık putperestler, pespâye Mecusi büyücüler ve buna benzer kişiler de katıldılar. Bunların sayısını hiçbir divan sığdıramaz, hiçbir muhasebecinin defteri hesaplamaya yetmezdi. Kısacası o (Timur), bir deccaldı ve Yecüc-Mecüc, uğuldayan faydasız rüzgâr da onunla birlikteydi. Zafer onu itekliyor, şans ona yol gösteriyor, kaza ondan yana, kader

---

lükler yaptıktan sonra Ayntab'a geçip, şehir halkına enva-i türlü azap tatbikatlar yaptılar; evleri yıkıp pazarları yaktılar ve kale burçlarını yerle yeksan ettiler. Dört gün sonra da Haleb'e doğru yöneldiler. (*Nüzhetü'n-Nüfûs*, II/71-72)

308 Kur'an, Kâria, 4.

309 Huzistan taraflarında bir şehir adı. Şimdi harabe haldedir.

ona medetkâr, Tanrı'nın iradesi ona rehber, kullar ve ülkelerin yönetiminde Yüce Tanrı'nin isteği kendisine destekçiydi ve Timur böylece yola çıktı.

Onun yola çıktığı haberi Şam diyarına, oradan Mısır'a kadar ulaştı. Bunun üzerine Şam naibine ve diğer naip ve emîrlere, din uğruna gaza edip, İslam yolunda cihada çıkanlara Halep'e doğru yola çıkmaları, Timur'a karşı ordu toplayıp, düşmanı defetmek için gayret gösterilmesi konusunda birbirlerine yardımcı olmalarını emreden ferman-ı şerif gönderildi. Şam naibi Seydi Sudûn, diğer emîr ve naiplerle birlikte hazırlık yapıp 803 yılının Safer ayında (Eylül-Ekim 1400) Halep'e yöneldiler.

Timur ise Behisni'ye gelip, o civarı öyle bir yağmaladı ki, çöp bile kalmadı. Behisni kalesini 23 gün kuşattıktan sonra ele geçirdi; fakat Tanrı'nın lutf-u kereminden olsa gerek, kaleye zarar vermedi. Sonra öncü birliklerini Malatya üzerine sevk edip, tahrip etti; tepelerini dümdüz etti.[310] Arkasından uğursuz ayağını Kal'a-i Rum'a[311] koydu. Kalenin kumandanı En-Nasırî[312] Muhammed b. Mûsa b. Şehrî idi. En-Nasırî ile Timur arasında neler

---

310 Yezdî: "Sahipkıran Sivas'ın kuşatmasıyla meşgulken bazı hırsızlar Abulistan [Elbistan]dan gelip muzaffer ordunun atlarını çaldılar. Sahipkıran kalenin işini bitirince Abulistan'a doğru yola koyuldu. Şehzade Şahruh ve bazı beyler önden yürüdüler ve Abulistan'a geldiler. Türkmenler bunu duyunca şehirden çıkıp dağlara doğru gittiler. Şehzade hızla at sürerek onlara yetişti. Türkmenler can korkusuyla çarpışmaya girdilerse de yenildiler ve çok kayıp verdiler. Onlar ise bol miktarda at, katır, deve ve koyunu ganimet olarak alıp Sahipkıran'a katıldılar. Hazreti Sahipkıran lutf-u kerem gösterip Türkmenlere kendisine itaat etmeleri için Malatya'ya elçi gönderdi. Mustafa'nın oğlu buranın darugası idi. Türkmenlere ve Anadolu halkına has cahillik ve nâdânlığı sebebiyle gelen elçiyi hapsetti. Sahipkıran bunu işitince atının dizginini Malatya'ya kırdı. Ol bedbahtlar bunu öğrenip o gece kaçtılar. Hazreti Sahipkıran Malatya'ya geldi ve şehri ele geçirdi. Gürcüleri ve Ermenileri esir aldı; Müslümanlara ise mal-ı emân karşılığında dokunmadı." (*Zafernâme*, 234)

311 Kal'a-i Rum: Kal'a-i Müslimîn de denilen bu müstahkem kale Fırat nehrinin batı sahilinde Bire köyünün karşısındadır. (*en-Nücûmu'z-Zâhire*)

312 İbni Tagrıberdî'de Nasıruddin şeklinde.

yaşandığını, onun Timur'a karşı nasıl canla başla karşı koyduğunu sonra anlatacağım.

Timur kale önünde bir gün durdu, fakat amacına ulaşamadı. Kaleyi kuşatıp gazabını kusmadı ve "Haccac'a[313] Tebele[314] yaramadığına göre bu kale de bana yaramaz" dedi. Çünkü Timur bu kaleyi uzaktan görünce, kedinin ulaşamadığı ete murdar dediği gibi, o da bu kale için aynı şeyi söylemişti. Gerçekte ise Timur, Kal'a-i Rum'u gördüğünde "Allah bu kaleyi kurduğunda onu kendisine ayırmış" dedi.

Sonra bu bulut (yani Timur) Ayntab[315] üzerine ağdı. Kalenin komutanı cesur Erkamas[316] idi. Kaleyi tahkim ederek çarpışmaya hazırlandı ve savaşı bizzat yönetip, bildiği gibi hareket etti; fakat yaralandı ve Halep yönüne kaçtı. Timur onu yakalamaları için adam göndermedi.

Timur'un Ayntab'da iken Habep emîrlerine gönderdiği iğrenç mektuplar

Timur Ayntab'da iken debdebeli sözlerle süslenmiş ve çeşitli tehditler içeren bir ferman yazdırarak çaparla Halep emîrlerine gönderdi. Fermanda kısaca, Timur'a itaat edilmesi, karşı çıkılmaması, Mahmud-han[317] ve ulu Emîr Timur Köregani adına hutbe okutulması, vaktiyle huzurunda bulunup bilâhare ihanet eden Atalmış'ı[318]

313 Haccac b. Yusuf (661-714). Önce Hicaz'da sonra Irak'da hükümran olmuş, Vasıt şehrini kurdurmuştur.

314 Tebele: Yemen'de bir şehir adı. "Haccac'a Tebele yaramaz" atasözünün çıkmasının sebebi şöyledir: Haccac ilk önce bu şehre vali tayin edilmiş, fakat Haccac gelip de şehri görünce "girmeye bile değmez" diyerek arkasını dönüp gitmiş. Sonra bu olay Araplarda darb-ı mesel haline gelmiş.

315 Şimdiki Antep şehri.

316 Emîr Erkamas ez-Zâhirî.

317 Mahmud-han: Timur'un göstermelik olarak tahta çıkardığı Moğol asıllı ve Cengiz-han soyundan gelen kişi. İbni Tagrıberdî'de Surgatmış, İbni Arabşah'da ise Suyurgatmış olarak geçmektedir.

318 Atalmış Kavçın, Avnik emîri idi.

İbni İyas: "Bu yıl, kutlu kapılara (sultanın sarayına) Kara Yusuf b. Kara Muhammed'den bir çapar geldi. Yanında Timurlenk'in yakınlarından olduğu

- ki daha önce onu Türkmenler yakalamış ve Mısır'a sultanın huzuruna göndermişlerdi, - kendisine göndermeleri gibi talepler yer alıyordu.

Bu Atalmış dedikleri Timur'un kızkardeşinin kızıyla evlenmiş ve bu kötü olaylar olmadan önce Şam'a gelmişti. Bu arada başlangıçta gizlenen, ama sonra ortaya çıkan bazı olaylar olmuş. Şöyle ki; Atalmış önce Mısır'da hapsedilmiş, ezilip horlanmış ve zor günler geçirmiş, ama sonra el üstünde tutulup, itibarlı bir kişi olmuştu. Timur ise Atalmış'a karşı öfkeli olduğu için, onu iki taraf arasındaki düşmanlığın sebebi saydı.[319] Dolayısıyla mektubunda büyüklenip,

---

söylenen bir Tatar da vardı. Söylediklerine göre Timurlenk geri dönerken onu Roha'ya naip olarak atamış. Bu adam bazı günler avlanmak için dışarı çıkarmış. Kara Yusuf bunu öğrenince bir miktar Türkmenle birlikte atlanıp onu yakalamış. Adam sarhoşmuş. Ellerini bağlayıp sultana (Memluklu sultanı Zahir Berkuk'a) göndermiş. Sultan onu hapsettirmiş.. Sonra 799 (1396/97) yılında Timurlenk tarafından gönderilen bir elçi, Kara Yusuf'un yakaladığı Atlamış'ı istemek için gelmiş. Sultan, Timurlenk'e bir çapar gönderip "yanında esir tuttuğu emîrleri ve diğer esirleri serbest bırakıncaya kadar onu bırakmayacağını" bildirmiş."

Yezdî: "Sahipkıran Memluk sultanı Farac'a şu mektubu gönderdi: "Atangdın yaman hareketler kop vâki' boldı. Biri ulkim elçilerimizni öldürdükim, hergiz heç padşah bu işni kılmas ve elçi öldürmak reva bolmas. Ve Atalmış Kavçınkim, bizning nevkerlerimizdin erdi, bend kılıp turur. Anın işi kıyametke tüşti. Emdi sen kerakkim özüngge ve vilayetingge rehm kılıp, Atalmış Kavçınnı bizge yıbargaysen. Ta sen feragat bilen Mısr ve Şamda padşahlık kılgaysen. Ve eger hilaf kılıp, atangdek işler kılsang, her ne kelsa özündin bilgeysen. Ve müsülmanlarnıng kanı sening boynugge bolgusı turur." Elçiler Halep'e vardılar. Onları orada tutup, Farac'a haber verdiler. Farac da babası gibi yaptı ve adam gönderip elçileri hapsettirdi. Bu haber Sahipkıran'a gelince, öfkeli bir şekilde o vilayetlere doğru yola koyuldu." (*Zafernâme*, 234)

319 Timur'un Bilad-ı Şam üzerine sefer düzenlemesinin sebeplerinden bahseden Nizameddin Şâmî, birinci sebebin buraların vaktiyle Cengiz-han'ın soyundan Hulagu'nun toprakları olduğunu, kendisi de aynı soydan olduğu için buralardaki hükümdarların kendisine bağlı olması gerektiğini bizzat Sahipkıran'ın ağzından aktardıktan sonra şöyle der: "Geçmişteki bu olaylar sebebiyle (Timur'un elçisinin öldürülmesi) Emîr Sahipkıran Rum tarafla-

kibirlenerek şöyle demişti: "İnsanlarla ilgili siyasi kararları vermeye yalnızca Timur layıktır; sadece kendisinin atadığı kişi, onun halifesi ve imamıdır. Herkes Timur'a itaat etmek ve tâbi olmak zorundadır. Yeryüzündeki diğer padişahlar ise onun hizmetkâr ve tâbileridir. Başkalarının başbuğ olmak ne haddine? Şu Çerkesler siyasetten ne anlarlar?" Daha bunun gibi anlamsız ve saçma sapan birçok şeyler yazdı.[320]

Timur, bu taleplerinin onlar tarafından kabul edilmesinin mümkün olmadığını ve yerine getirilmesi gayr-ı kabil bir şey istediğini kendisi de bilmekteydi. Zaten onun derdi de bunu bahane ederek hır çıkarmak ve Şamlıları sırf bu bahaneyle sıkıştırmaktı. Sonuçta Şamlılar Timur'a sözlü cevap vermek yerine, onun muradını fiil ile karşıladılar. Seydî Sudun, Timur'un sözlerini kâle dahi almadı ve halkın gözü önünde onun elçisinin kellesini uçurdu. Böylece Şamlılar savaşa hazırlanıp, ordu toplamaya başladılar.

Timur'un Ayntab'da bulunduğu sırada Halep emîrlerinin ona karşı ne yapılacağı konusunda görüş alış verişinde bulunmaları

Sonra Şam naipleri, emîrleri, ordu komutanları ve şehir ileri gelenleri, Timur'a karşı nasıl mücadele edileceği ve savaşı nerede kabul edecekleri konusunda aralarında görüşmeler yaptılar. Onlardan biri şöyle dedi: "Bence bizim için en doğrusu şehri hisarlarla tahkim edip, surları üzerinde nöbetçi gibi durmak ve gökyüzü meleklerini nasıl koruyorsa, bizim de şehir hisarlarını korumamızdır. Eğer sur civarında düşman şeytanlarından birini görürsek, onun üstüne ok

---

rındaki galebelerden dönünce Malatya sınırından elçi gönderip, önce söylediklerini teyit edici haber gönderdi: "Ben, yabancı orduyu Şam topraklarına sokmak istemiyorum, sizler de daha fazla cahillik etmeyin, Emîr Atalmış'ı derhal gönderin ki, ben de sizin elçimi öldürmenizi affedeyim ve ülkenize dokunmayayım." (*Zafernâme*, 289)

320 Tarihçi Bedreddin el-Aynî (*İkdu'l Cumân*, s. 127) Timur'un bu mektubunu tam metin halinde vermekte, fakat İbni Hacer el-Askalânî (*İnbâu'l-Gumr*, s. 528) metni hayli değişik olarak sunmaktadır.

yağdırır, alevli oklar göndeririz." Bir diğeri ise şöyle dedi: "Böyle bir davranış, kuşatma altında kalış, âcizlik ve mağlubiyet alâmetidir. Halbuki bizim sur çevresinde kenetlenip, düşmanın ona yaklaşmasını engellememiz gerekir. Bu durumda hareket için daha geniş bir mekan, savaş için daha geniş bir meydan olmuş olur." Ondan sonra herkes bu konuda aklına ne geldiyse söyledi. Bu tartışmada zayıf sözleri semizleriyle aralaştırıp, doğru fikirleri yanlış olanlara katarak söylediler. Bunun üzerine Melik el-Müeyyed şeyh el-Haseki,[321] - ki isabetli görüşleri olan ve o sıralar Trablus naipliğini yürüten kişiydi,- şu sözleri söyledi:

"- Dostlarım! Ey cengaver aslanlar ve bahadırlar! Şunu bilin ki, işiniz tehlikeli, düşmanınız dehşetli. Öyle tedbirli ve hilekârdır ki, tedbir almak imkansızdır. Onun ordusu kalabalık, niyeti kötü, vereceği zarar sınırsız ve uzun sürelidir. Onu yakından takip edin ve kafanızı çalıştırıp onu defetmek için iyi bir hile yolu bulun. Çünkü keskin kılıcın yapamadığı işi, isabetli bir fikir halledebilir. Zeki kişilerin tavsiyesi çakmaktaşı, âlimlerle tartışmak mülahazanın anahtarıdır. Gerçek şu ki, onun ordusu hiçbir kuru alanın kurutamayacağı kadar büyük bir denizdir. Ordusu denizin kumları kadar çok. Her ne kadar Timur'un ordusu aralıksız yağan ince yağmur gibi ise de, onun gözü kördür. Çünkü bu topraklara yabancıdırlar. Dolayısıyla şehri tahkim edip dışarı çıkalım ve bir yerde toplanıp Timur'u bekleyelim. Ayrıca hendekler kazıp, surlar üzerine bayraklar ve kılıçlar

321 El-Melik el-Müeyyed Ebu'n-Nasr Şeyh ibn Abdullah el-Mahmudî ez-Zâhirî. Hasekî adıyla bilinirdi. 815 yılında sultan olarak biat edildi. Melik ez-Zâhir Berkuk'un memluklarındandı. Önce Trablus, arkasından Şam naipliği yaptı. Timurlenk onu Halep'te esir aldı ve Kahire'de 824 (1421) yılında sultan olarak vefat etti. (*Bedâi'iz-Zuhûr*, 2/208). Es-Sahavî, onun Timur'un elinde esirken nasıl kurtulduğu konusunda şöyle der: "Trablus naibiyken Lenk (topal) Halep'e geldiğinde askeriyle onu karşılamaya çıktı, fakat esir edildi ve sonra tuhaf bir hileyle elinden kurtuldu. Şöyle ki, onların elinde esir olduğu günlerde, Timur'un ordusuyla birlikte Dımaşk'a gidip dönmesi esnasında fırsatı ganimet bilerek, kendisini hayvanlar arasına attı. Allah onu gizledi. Safad'a bağlı bir köye kadar yürüdü ve sonra Trablus'a ulaştı." (*ed-Dav'ul-Lâmi'*, 3/309).

dikelim. Her tarafa, Araplara, Kürtlere, Türkmenlere ve başkalarına mektuplar yazıp çapar gönderelim. Onlar dört bir yandan Timur'un çevresini saracak, piyade ve atlılarla onun üzerine çullanacaklardır ki, sonuçta Timur sanki talancı ve haydutlar arasında kalmış gibi olacaktır. Eğer yerinde kalacak olursa nerede kalacak? Son derece tehlikeli bir yerde kalacak. Eğer bizim bulunduğumuz tarafa gelecek olursa, o zaman da biz kılıç ve mızrakla onu karşılarız. Yok, şayet geri dönüp giderse, biz amacımıza ulaşmış olur ve sultanımız nezdinde itibarımız artar. Eğer o (Timur) tüm saltanatıyla birlikte bize doğru gelirse, Allah'a şükür ki, bizde de saltanat vardır ve bizi kurtarmaya muktedirdir. En azından biraz oyalayıp onun ordusunun hareketlerini gözlememiz gerekir. İnşallah Tanrı zaferi bize nasip eder." Bu görüş, aslan Şah Mansur'un[322] görüşlerinin aynısıydı. Ama Halep naibi Demirtaş[323] itiraz etti: "Bu görüş ve mülahazalar tutarlı ve isabetli değildir. Savaşmak, işi surların arkasına çekilmeye vardırmaktan daha iyidir. Düşmanla karşı karşıya gelmeden önce bu konuda hazırlık yapmalıyız. Er meydanında lafın sözün faydası

---

322 Şah Mansur'la Timur arasında geçen maceralarla ilgili daha önceki sayfalara bkz.

323 Demirtaş: O dönemde Halep naibi idi. Timur, onu kendi safına çekmek için özel bir mektup göndermişti.

İbni Tagrıberdî: "Timur Ayntab'a gelince, Halep emîri Demirtaş el-Mahmudî'ye mektup gönderip, kendisine yine Halep emîrliğini vereceğini vaad etti ve Şam naibi Sudun'u tutuklamasını emretti. Çünkü bu Sudun, daha önce onun Dımaşk'a gönderdiği elçisini öldürtmüştü. Demirtaş elçiyi alıp naiblerin huzuruna getirdi. Elçi Dımaşk naibi Sudun'un tutuklandığını yalanladı ve Demirtaş'a şöyle dedi: "Emîr (yani Timur) buraya seninle yaptığı yazışmalar yüzünden geldi. Onu Halep'e çağıran, ülkeyi savunacak hiç kimsenin bulunmadığını bildiren sensin. Demirtaş bu sözleri duyunca boğulacakmış gibi oldu ve üzerine yürüyüp vurdu. Sonra bu söylentilerin Timur'un düşman ordusu arasında tefrika çıkarmak için uydurduğu yalanlar olduğu anlaşıldı. Emîrler bunu öğrenince, o (Timur) amacına ulaşamadı. Bu yüzden Halepliler arasında "Timur bu mektuplaşmadan sonra savaş işlerinden emekliye ayrıldı" şeklinde bir darb-ı mesel oluştu." (*en-Nücûmu-z-Zâhire*, 12/221)

olmak. Çünkü her bir makamın kendine yarışır sözleri olduğu gibi, her bir savaşın da kendine özgü usulleri vardır. Timur, kalesteki kuş, ağaç dahi en ganimettir. Fırsatı ganimet bilin. Üzerine yürüyün.[124] Kılıçları çekip, mızrakları dikerek ondan önce harekete geçin ki,

124 O sırada Memluklu devleti tam bir sarsıntı geçiriyordu. Babasının ölümünden sonra tahta çıkarılan Sultan Faraç henüz on yaş civarındaydı. Babasının sahip olduğu güçlü kişilikten yoksundu. Zayıf iradeli olduğu için farklı görüşlere ve değişik emellere sahip emirlerin ağzına bakıyordu.

Ibn Tağribirdi "Sonra 803 (1400/1401) yılında sultana Halep'ten gelen haberde Timur'un Malatya'yı aldığı bildiriliyordu. Ertesi gün başka bir haber geldi ve Timur'un öncü birliklerinin Ayntab'a ulaştığı anlaşıldı. Mektupta "Yetişin yoksa Müslümanlar mahvolacaklar" deniliyordu. Bunun üzerine sultan iki gün sonra halifeyi, emirleri ve âyânları toplantıya çağırdı. Timur'un öncü birliklerinin Maraş ve Ayntab'a geldiği onlara anlatıldı. Bu toplantının amacı asker toplamak için tacirlerin mallarına el konulmasının kararlaştırılmasıydı. Bir hayli münakaşadan sonra Emir Esenbuga Devâdâr'ın haberlerin doğruluğunu teyit etmesi ve Şam ordusunun Timurlenk'e karşı sevk edilmesi meselesini halletmek için gönderilmesine karar verildi. Esenbuga, aynı yılın Safar ayının beşinde yola çıktı. Söz birliği sağlanamaması ve farklı görüşlerin ortaya atılması sebebiyle kimisi bırakıp gibiyor, kimisi bir kenara çekiliyordu.

Kapıldığı dehşet ve korku dolayısıyla Şam şehirleri halkının durumunu yalnızca Allah bilir. Herkes bulunduğu şehri terketmeye hazırlanıyordu, fakat şehir hâkimi insanları bundan menetti ve Mısır ordusunun gelip onları koruyacağı vaadinde bulundu.

Günlerce sonra Halep emîri Demirtaş el-Muhammedî'den bir mektup geldi. Çapar, o mektubu Esenbuga Devâdâr'ın mektubuyla birlikte getirmişti. Mektupta Timur'un Behisna kalesine indiği ve kuşatma devam ederken şehri ele geçirdiği ve askerlerinin Ayntab'a ulaştığı bildiriliyordu. Bu haber Mısır'a aynı ayın yirmi dördünde ulaştı. Bunun üzerine sultanın sefere çıkması kararlaştırıldı .. Esenbuga Devâdâr'dan gelen haberde kendisinin Safar ayının yedisinde Dımaşk'a vardığı ve sultanın Şam ordusunun hazırlanıp Timur'la çarpışmak üzere yola koyulmasını emreden mektubunu Emevî Camisi'nde okuduğu bildirildi.

Esenbuga Halep'e gelince haberlerin doğru olduğunu anladı ve gördüklerini mektuba yazdı. Mektubu Halep naibinin mektubuyla birlikte geldi.

Timur Buzaa'ya geldiğinde Trablus naibi Emîr Şeyh El-Muhammedî 700 süvariyle kaleden dışarı çıktı. Karşısındaki Tatar askerinin sayısı 3000 kadardı. Karşılıklı oklaştıktan sonra bir süre çatıştılar. Şeyh, Tatarlardan dör-

bizi zayıf diye düşünmesin. Biz harekete geçmeyip yerimizde çakılıp kalmayalım ki, zafer meyvesini tadamasın. Bir an önce hazırlıkları tamamlayın. "Birbirinizle çekişmeyin, sonra gevşersiniz ve gücünüz gider."[325] Savaşa kararlı bir şekilde girin ve metanetli olun. Birbirinize karşı sabırlı ve tahammülü olun. Allah'a şükür ki, hepiniz savaşçı, bileğine sağlam ve zorlu kişilersiniz. Düşmanın kanını dökme konusunda her biriniz birer yol gösterici (منار menâr) siniz[326]... Eğer biz Timur'u yenersek, muradımıza ermiş oluruz ve Allah bu yolda bize medetkârdır. Yüce Tanrı bu savaşta bize yardım edecektir ki, böylece Mısır ordusunu da fazla endişeye düşmekten kurtarmış olacağız. Bu (zafer) itibarımızı artıracak, bizi başka zaferlere ulaştıracak ve gücümüze güç katacak; Timur'un kızaran gözlerini ağlatacaktır. Kabahat bizim değil, çünkü biz elimizden geleni yaptık ve masumuz. Efendimiz bizim için kısas yapacak, izlerimizi ebedileştirecektir. Yüce Tanrı'ya güvenin ve kötü insanlarla karşılaşmaya hazırlanın. Savaşçı kişi, cenk meydanında onlarla karşılaşınca arkasını dönüp kaçmayan kişidir."[327]

Demirtaş bu kötü düşüncesini süsleyip püsleyerek anlatınca, naiplerin tamamı onun görüşlerine katıldılar ve Timur'un üzerine yürüme konusunda söz birliği ettiler. Çünkü Demirtaş şehrin sahibiydi ve onun aklı başında biri olduğuna inanıyorlardı. Demirtaş ise, halkın aksine, gizliden gizliye Timur'un müttefikiydi. Onun

---

dünü esir aldı. Sonra her iki taraf kendi kampına çekildi. Şeyh, bu dört esiri Halep'te bulunan naiplerin gözü önünde şehir kalesi girişinde astırdı...

Sonra emîrler ve naipler, sultanın ve ordusunun gelmesinden ümitlerini kesince, kendi çaplarında hazırlık yaptılar.. Aslında en doğrusu, vaktiyle merhum Melik ez-Zâhir Berkuk'un yaptığı gibi, Timur daha Sivas'tan ayrılmadan sultanın Mısır'dan askerleriyle birlikte çıkıp Halep'e gelmesiydi." (*en-Nücûmu-z-Zâhire*, 12/219-221)

325 Kur'an, Enfal, 46.

326 Hafızuddin Nefi adıyla bilinen Şeyh İmam Ebu'l Berekat Abdullah b. Ahmed tarafından kaleme alınan "Menâru'l-Envâr" adlı fıkh usulüyle ilgili esere atıf.

327 Kur'an, Enfal, 15. Âyete atıf.

âdeti böyleydi ve hain mizaçlı biriydi. Her koçla birlikte olan koyun misali, kucaktan kucağa geçen bir fahişe[328] gibiydi. İki ordu birbirine gireceği sırada, bir türlü kampını seçemez, bir o tarafın, bir bu tarafın safına geçiverirdi. Kısacası, suratında meymenet olmayan, lafı beş para etmez herifin tekiydi.

Timur ona (Demirtaş'a) güvenip tüm işleri havale etti. Şam askerleri ve İslam orduları da ona güvenip harekete geçtiler. Şehir çevresinde istihkâmlar kurarak, giriş kapılarını gözetim altına aldılar; meydanları ve sokakları çukurlarla kapattılar. Her mahalle ve sokağın savunmasını orada oturanlara bıraktılar. Timur'u karşılamaya çıkmak için kullanılacak kapıları yani Bâbu'n-Nasr, Bâbu'l Farac ve Bâbu'l Kanâtin'i açık bıraktılar.

Halep'e geldiğinde Şam askerlerine karşı kılıç ve kalkandan şimşek çaktırması

Timur, atlı ve yayalarını yola koyarak yedi günde Ayntab'dan Halep'e geldi. Bu orduyla (leşker-i hamîsle)[329] Rebiulevvel ayının dokuzuncu gününe (28 Ekim 1400) tekabül eden Perşembe günü Halep'e gelip kondu[330] ve ordusundan iki bin kadar kişi ileri doğru yürüdü. Halep aslanlarından üç yüz kadar kişi onları karşılamaya

328 Kelime Dımaşk baskısında "hâire" (şaşkın), Kahire baskısında ise "âhire" (fahişe) şeklinde geçmektedir.

329 Leşker-i hamis veya beşlik ordudan maksat, öncü (mukaddime), merkez (kalb), sağ kanat (meymene), sol sanat (meysere) ve artçı (sâka) birliklerdir.

330 Es-Sayrafî: "Sonra Rebiulevvel ayının yirmi birinci günü Şam'dan kutlu kapılara (Sultan'ın sarayına) çapar geldi ve Timurlenk'in Halep'e geldiğini ve aynı ayın on birinci gününe tekabül eden Perşembe günü Horasanlı, Semerkandlı, Haktanili (Hitaylı? الحقطانية), Moğol, Türkmen, bozguncu ve kâfirlerden oluşan, sayısını yalnızca Allah'ın bildiği son derece kalabalık bir orduyla Halep'i kuşattığını; şehir ve civarına yayıldıklarını, onların kalabalıklarından ortalığın gece gibi zifiri karanlığa büründüğünü; şehirden asâkir-i mansureden bir grubun dışarı çıkarak, bu bozguncuların öncü birlikleriyle savaştıklarını; kadınların ve erkeklerin de onlara karşı koyduklarını; pek çok insanın yaralandığını ve oluk gibi kan aktığını, Müslümanların korku ve endişe içinde olduklarını haber verdi." (*Nüzhetü'n-Nüfûs*, II/74-75)

çıktı.[331] Timur'un askerleri onları kılıçla doğrayıp, mızrakla delerek kaçmaya mecbur ettiler. Sonra Cuma günü sabahında Timur

331 İbni Tagrıberdi: "Emîrler savaş hazırlığı yaparken, Timur, Rebiulevvel ayının 9. gününe tekabül Perşembe günü ordusuyla Halep dışındaki Haylan köyüne geldi ve Halep'i kuşattı. Ertesi günü yani Cuma sabahı ise bizzat Halep kalesinin surlarını kuşatma altına aldı. Bu iki gün zarfında onunla Halep halkı arasında birçok çatışma oldu. Mancınıklar, neft makinaları kullanıldı. Halep halkı surlar üzerine çıkıp düşmanla amansız bir şekilde mücadele etti. On birinci gün yani Cumartesi sabahında, Halep halkı ve Şam emîrleri tüm ordularıyla surlardan dışarı çıktılar. İki taraf saf halinde karşı karşıya geldi. Dımaşk emîri Seydî Sudun memluklarıyla sağ cenahta, Halep emîri Demirtaş memlukları ve Halep ordusuyla sol cenahta, diğer emîrler ise ordularıyla birlikte merkezde yer aldılar. Halep halkının piyadelerini öne koydular. Orduyu bu şekilde harekete geçirmek yapılabilecek en kötü şeydi ve bu iş Halep emîri Demirtaş'ın başı altından çıkmıştı. Herkes yerini aldıktan sonra Timur'un yeri göğü dolduran kalabalık ordusu harekete geçti. Halep askerleri saldırıya karşı başarıyla direndi; diğer emîrler de Timur'u karşıladılar. Önceleri saldırı karşısında geri çekilmemişlerdi, fakat sonra sol kanat kırıldı. Sudun, sağ kanatta yerini muhafaza ediyordu ve Trablus emîri de ona yardıma gelmişti. Şiddetli bir çarpışma vukû buldu. Atabek İnal el-Yusufî'nin kardeşi Emîr İzzeddin Özdemir ve oğlu Yaşbek b. Özdemir, birkaç süvariyle birlikte öne atıldılar ve Allah yolunda büyük bir mücadele verdiler. Çok şiddetli bir çarpışma çıkardılar ve iyi bir imtihan verdiler. Öyle büyük bir kahramanlık ve atılganlık örneği sergilediler ki, kıyamete kadar unutulmaz. Özdemir, öldürülünceye kadar halkı teşvik edip durdu. Aslında öldürülmemiş, düşmanın ortasında kalmıştı. Oğlu Yaşbek ölüler arasına düştü. Aldığı yaralardan dolayı bitap düşmüştü. Vücudundakiler hariç yalnızca kafasına otuzdan fazla kılıç darbesi almıştı.

Sonra yerden alınıp Timur'un huzuruna götürüldü. Timur onun yaralarını görünce, atılganlığı ve sebatı karşısında şaşkına döndü. Söylendiğine göre tedavi edilmesini emretti. Çok geçmeden Şam ordusu yenilmiş halde Halep'e çekildi. Timur'un ordusu onları takibe başladı ve pekçok insan, özellikle piyadeler atların ayakları altında can verdiler. Halep halkı kadınlar ve çocuklara varıncaya kadar Timur'un ordusuyla savaşmak için çıktığından, şehre sığınma esnasında giriş kapısında büyük izdiham yaşandı. İnsanlar birbirlerini ezdiler ve birçoğu yere düşenlerin üzerlerine basarak içeri girdiler. Şam memluklarının emîrleri Halep kalesine çekildiler. Daha önce Halep'deki malları kaleye taşıdıkları için halk da onlarla birlikte kaleye sığındı. (*en-Nücûmu'z-Zâhire*, 12/222)

beş bin kadar askerini cenk meydanına sürdü. Bunlara karşı birbiri ardına ve gruplar halinde (Şamlılardan) başka bir taife çıktı. Bunlar cenkte birbirleriyle karıştılar ve iki taraf birbirini kırdıktan sonra ayrıldılar. Mızrakların uçları göğüslerde çizgiler çizer, keskin kılıçlar o mızrakların başlarını aralıksız kesip atmaya devam eder, okçuların parmakları yey çekmekten yarılır, yer ise savaşta ölünlerin ağırlığı altında feryad-ı figan ederdi ki, sonunda akşam karanlığı çöktü ve toz duman her tarafı kapladı. Taraflar kendi kamplarına çekildiler. Tanrı zaferi dilediğine verdi. Rakiplerin kanları iki derya gibi aktı ve İslam askerlerinden (Şamlılardan) yalnızca iki kişi hayatını kaybetti.

Sonra (Rebiülevvel'in) on birinci gününe rastlayan Cumartesi günü (30 Ekim) Şam orduları ve Müslümanların sultanının askerleri mükemmel silahları, pekçok savaş aleti, tamgalı atlar, elif gibi dümdüz mızraklar ve flamalarla hazırlandılar. Bu kahramanların Tanrı'nın yardımından başka bir şeye ihtiyaçları yoktu. Bunlar hedeflerine doğru yol aldılar. Onu (Timur'u) geri dönderip yolunu kesmek istediler. Timur'un orduları da onlara doğru ilerledi. Timur'un ordusunun önünde filler ve savaşçı emîrler vardı.

Timur, Şamlılara çok müşkilat çıkaracak ve zarar verecek olan askerlerini gece karanlığında hazırlamıştı. Onları Şamlılar arasına dağıtmış, onların üzerine azraillerini göndermişti. Timur'un ordusunun öncü birlikleri Şamlılarla karşı karşıya gelip onları oyalamaya başladılar. Diğer birlikler ise onların arkasından, sağından, solundan yaklaşıp ortaya aldılar. Timur, tıpkı kıl üstünde kayan ustura gibi onların üzerine yürüdü ve çekirgelerin yeşil buğdaylara çullandıkları gibi çullandı. Bu çarpışma Haylan köyü yakınında olmuştu.

İşler karışıp, saflar birbirine girdiğinde, insanlar sağa sola kaçışırken ve çarpışmalar şiddetle devam ederken, aslanlar birbirlerine saldırıp, koçlar boynuzlarıyla birbirine darbeler indirmeye başladığında, Demirtaş'ın kumandasındaki sağ kanat askerleri kaçtılar. Şam askerleri tarumar edilip, akl-ı idraktan cüda oldular. Bahadırlar dehşete kapıldılar ve şaşkın vaziyette kaldılar. Orada

bir saat bile dayanamadılar ve sağ cenah kaçtı. Onların sırtları Timur'un mızrak kalemleri için tahta olurken, askerlerin önünden sıçrayarak kaçıyorlar ve onlar da sanki benim şu şiirimi terennüm ediyorlardı:

جعلنا ظهور القوم في الحرب أوجها رقمنا بها ثغرا وعينا و حاجبا

Savaşta o güruhun sırtlarını yüzlerine çevirdik
Ve o yüzlere de ağız, göz ve kaş çizdik.

Şamlılar açık cümle kapısından şehre doğru atıldılar. Kimileri yaralı, kimilerinin orası burası ezilmişti. (Arkalarından yetişen düşman tarafından) kılıçtan geçiriliyor, kargılanıyorlardı. Oluk gibi kan akıyor; yerde yatanların cesetleri üzerinden yırtıcı hayvanlar ve kuzgunlar geçiyordu. Şamlılar cümle kapısına ulaşınca birbirlerini çiğneyerek, sanki yek vücut olmuş gibi aynı anda kendilerini içeri atmaya çalıştılar. Yere düşüp kalanların cesetleri neredeyse kapının üst sövesine yaklaşmıştı. İnsanlar birbirlerini ayak altında çiğnemeye başladılar.[332]

---

332 Şâmî: "Halepliler (düşman) ordusunun kalabalık olduğunu görünce, şaşkın ve aciz halde kaçmaktan başka çare bulamadılar. Galipler onların arkasından haykırarak at koşturdular. Atlı ve piyadelerden o kadar çok kişi öldürdüler ki, cesetlerinden tepeler oluştu. Halep sokakları ve ana kapısı cesetlerle ağzına kadar doldu. Öyle ki atlılar ölülerin üzerinden at sürüp geçiyorlar, katırlar zorlukla yürüyorlardı." (*Zafernâme*, 295)

Es-Sayrafî: "Rebiulevvel ayının on üçüncü gününe tekabül eden Cumartesi günü Timurlenk'in ordusu atlandı ve Müslümanların üzerine çullandılar. Müslümanlar sabırla direndiler, büyük bir imtihan verdiler, fakat daha sonra kalpleri ve zihinleri zayıfladı; safları bozuldu ve panik halinde kaçışmaya başladılar. Şehir kapısına koştular. Kapıların girişlerinde izdiham yaşandı ve halktan pekçok kişi kapı önünde izdihamdan öldü; şehirde bir karmaşadır başladı, sesler, feryatlar birbirine karıştı. Kadınlar büyük camide toplandılar ve sanki sura üflenmiş gibi telaş içinde büyükler küçükleri ezdi. Onlar bu perişan haldeyken Timurlenk'in orduları şehre girip sokaklar arasına dağılarak yağmaya başladılar. Öldürüyor, esir alıyor, yakıp yıkıyor ve zavallı halka enva-i türlü azap tattırıyorlardı.. O kadar çok insan öldürdüler ki bunların sayısını yalnızca Allah bilir vesselam. Sokaklar cesetlerle do-

Sonuçta bütün kapı girişleri cesetlerle tıkandığı için içeri girmek mümkün olmadı. Bunun üzerine Şamlılar başka şehirlere doğru kaçmaya, çöl ve hıyabânlara dalmaya başladılar. Söz dinlemeyen insanlar, Antakya Kapısı'nı[333] kırıp, kendilerini dışarı atarak Şam'a doğru yola koyuldular.

Hayatta kalmayı başaran Şamlılar son derece perişan bir vaziyette Dımaşk'a geldiler ve savaşla ilgili korkunç şeyler anlattılar.

Naipler (emîrler) Halep kalesine bekinip surların üzerine çıktılar ve kale çok geniş olmasına rağmen dünya onlara dar gelir oldu. Sonra Demirtaş'ı araya koyarak Timur'dan emân dilemek için aşağı indiler. Hepsi de hayattan ümidini kesmişti. Timur, her zamanki gibi rahat ve vakur bir şekilde ilerleyip Halep'e girdi ve orada matlubuna erişti;[334] hayatta kalanlar ona ganimet oldu.

---

luydu ve her taraf kan deryasına dönmüştü. Hadi atların toynakları altında ezilip ölen çocukları, camilerin kapılarında, pazarlarda ölen kadınları, korkudan ödü patlayıp kalbi duranları da saymayalım. .. Timur kale kapısı karşısındaki Sultaniye'ye indi ve oradan emîrlere ve diğerlerine [şehir eşrafına] haber gönderdi. Onları kendisine gelmeleri için aldattı. Böylece onlar birbiri ardınca çıkıp geldiler. Kimilerine zahiren hil'at giydirdi, ama bu yalnızca bir aldatmaca idi.. Şehir ileri gelenlerine yirmi gün boyunca azapların enva-i türlüsünü tattırdı.." (*Nüzhetü'n-Nüfûs*, II/75-76)

333 İbnü'l Edîm, Ez-Zübde, I/14, 63'de belirtildiğine göre Halep şehrinin kapılarından biridir. (A.F.)

334 İbni İyas: "803 yılı Rebiulevvel ayının on birinci günü Halep ordusu ve diğer naipler askerleriyle dışarı çıkarak, Timurlenk'le savaştılar. İki taraf arasında bir saat kadar korkunç bir çarpışma oldu. Timurlenk'in askerleri onlar üzerine kudurmuş deniz dalgaları gibi atıldılar ve kalabalık birlikler halinde saldırdılar. Halep ordusu onlarla baş edemedi ve geri dönüp kaçtı. Yenilmiş bir halde şehre doğru çekildiler. İnsanlar onların atlarının ayakları altında ezildi. Bu büyük bela karşısında ümitsizliğe düştüler. Kadınlar ve çocuklar mezarlıklara ve camilere sığınmışlardı. Timur'un askerleri onları esir ederek iplerle bağladılar. Kadınları ve çocukları öldürme konusunda zerrece acıma göstermediler. Bakire kızlar camilere doluşmuştu. Camilere bile saygı göstermediler. Kucaktaki çocukların ağlamasına kulaklarını tıkayıp, rükû edenlerin dualarından dahi korkmadılar. Camilar katliam alanına dönüştü.

Timur, kaleden inip huzuruna gelen naiplerden Seydî Sudun[335] ve Şeyh Ali el-Haseki'yi[336] yakalatırken, Demirtaş'a hil'at giydirdi.[337] Safad naibi Altunbuga Osmanî'yi ve Gazze naibi Ömer b. Et-Tahhânî'yi de yakalattı ve hepsini zincire vurdurttu. Arkasından mal, mücevher ve çeşitli eşyaları yağmalamaya girişti. Ürkütücü heybeti insanların kalplerini yerinden oynatıyor, savlet kıvılcımları her tarafa saçılıyordu.

Timur, bunca insanı helak ettiği yetmiyormuş gibi, kellelerden minareler yaptırdı. Böyle davranmasının sebebi şu idi: Şam naibi, Timur'un Halep'e gönderdiği çaparın başını kesmiş ve üstündekileri soyup almış; çaparın akrabalarından biri olayı Timur'a anlatmış ve öldürülen kişinin intikamının Haleplilerden alınmasını istemişti. Timur da onun bu isteğini kabul etmiş ve Halep halkına istediğini yapma hakkı vermişti. İşte bu kişinin isteğiyle Halep halkından bir kısmı öldürülüp kellelerinden minareler yapılmıştı.[338]

La havle velâ kuvve illâ billah! Bu çirkin durum Cumartesi gününden başlayıp Salı gününe kadar artarak devam etti." (*Bedâi-iz-Zuhûr*, I/326) (A.F.)

335 Yezdî: "Dımaşk hakimi Şadun, mağrur ve kibirliydi." (*Zafernâme*, 236)

336 Trablus naibi. Daha sonra El-Müeyyed Şeyh adıyla sultan olmuştur.

337 İbni İyas: "Halep naibi Demirtaş zaferin kimde kaldığını görünce diğer naiplerle birlikte kaleden aşağı indi. Boyunlarına mendil bağlayarak emân istemek üzere Timur'un huzuruna vardılar. Huzuruna girdiklerinde Timur onlara onlara zerdûz elbiseler giydirdi ve "Sizler artık benim naiplerimsiniz" dedi. Sonra bazı emîrlerini kaleyi teslim almak için onlarla birlikte gönderdi. Kalede bulunan herkesi ellerini bağlayarak aşağı indirdiler." (*Bedâi-iz-Zuhûr*, I/327)

Şâmî: "Sudun ve Temürtaş [Demirtaş], kadılar, imamlar ve şehir ileri gelenleriyle birlikte kale ve hazinenin anahtarlarını yanlarına alıp cümle kapısını açtılar ve Emîr Sahipkıran'ın huzuruna geldiler. Acizlik ve perişanlık yüzünü şefaat eşiğine koydular. Emîr Sahipkıran'ın emriyle Sudun ve Temürtaş'ı zincire vurup hapse attılar." (*Zafernâme*, 297)

338 İbni İyas: "Timur Halep'te bir ay kadar kaldı. Bu arada askerleri şehir civarındaki köyleri yağmaladılar; evleri yıkmak için ağaçlar kestiler. Soygunda ve öldürme konusunda çok aşırı gittiler. Öldürülen bir kişi, yerde çok fazla ceset olduğu için yine bir başkasının üzerine düşüyordu. Söylendiğine göre Timur, ölülerin (kellesinden) her biri yirmi zirâ' yükseklikte on minare yaptırmış. Kellelerin yüz kısmını rüzgar alacak şekilde dışa getirmişler. Ölüle-

rin cesetlerini köpekler ve vahşi hayvanlar yesin diye sokaklarda bıraktılar. Bu olay sırasında Halep'te öldürülen erkek, yaşlı, kadın ve çocukların sayısı yirmi bin civarındaydı. Hezimet sırasında şehir kapıları önünde meydana gelen izdihamda atların ayakları altında ölenler bu rakama dahil değildir. Açlıktan ve susuzluktan ölenlerin sayısı bu rakamdan daha fazladır. Timurlenk şehre ve kaleye sahip olduktan sonra, her ikisinde bulunan ne varsa yağmaladı. Bir ay kadar Halep'te kaldıktan sonra taş üstünde taş kalmamış bir şekilde orayı terk etti. Bu muhasara sırasında ezan, kâmet okunmamış ve Cuma namazı kılınmamıştır." (*Bedâi-iz-Zuhûr*, I/327) (A.F.)

İbni Tagriberdi: "Timur'un askerleri hemen şehre girdiler ve ateşe verdiler. Esir almaya, ganimet toplamaya ve öldürmeye başladılar. Şehirdeki kadın ve çocuklar Cuma mescidine ve diğer camilere doluştular. Timur'un askerleri onların üzerine vardı ve hepsini iplerle bağladılar. Arkasından çocukların boğazına kılıç dayayıp hepsini öldürdüler. Her zamanki âdetlerini uyguladılar. Herkesin gözü önünde bakire kızların ırzına geçtiler. Evli kadınların namus perdesini yırttılar. Örneğin bir Tatar onlardan birini alıyor ve herkesin, kendi arkadaşlarının ve Halep halkının gözü önünde camiye sokuyor, tecavüz ediyor; o kadının annesi, kardeşi, kocası ve oğlu bu olanları görüyor, ama elinden bir şey gelmediği ve başına düşen felaket ve azapla meşgul olduğu için onu savunamıyordu. Sonra o, kadının üstünden iniyor, bu defa avret yeri açık kadının üstüne bir başkası geçiyordu.

Daha sonra Halep halkını ve askerlerini kılıçtan geçirdiler. Camiler ve sokaklar cesetlerle doldu. Halep yanıp kavruldu ve bu zulüm Cumartesi gününün erken saatlerinde başlayarak Salı günü ikindiye kadar devam etti. Şiddetli kuşatma ve katliama şahit olan kale ise bazı yerlerinden lağımlar açılarak yerle bir edildi. Hendekleri dolduruldu ve geriye kaleden eser kalmadı.

Kaledeki naipler ve âyânlar aralarında müzakerede bulunduktan sonra emân dileme konusunda fikir birliğine vardılar ve Timur'a birini gönderdiler. Timur, naiplerden birinin inip yanına gelmesini istedi. Halep naibi Demirtaş aşağı indi. Timur ona hil'at giydirdi; diğer naiplere de emân verip hil'atlar gönderdi. Onunla birlikte adamlarından yeterli miktarda kişiyi Halep kalesine yolladı. Onlar kaleye çıkıp oradaki naipleri, emîrleri ve âyânları ikişer ikişer bağlayarak dışarı çıkardılar. Hepsini Timur'a getirip önüne dizdiler. Timur, karşılarında dikilip duran bu insanlara ve reisleri Şam naibi Sudun'a uzun uzun baktı. Sonra hepsini itham ederek ağır sözler söyledi. Elçisini öldürdüğü için Sudun'a lanetler yağdırdı ve tehditlerde bulundu. Arkasından her birini muhafızlara teslim etti. Daha sonra Halep kadınları ve çocukları huzuruna getirildi. Para, mücevher ve nadide eşyalar önüne yığıldı. Onları

Bu olaylarla ilgili olarak İbni Şıhne tarihinden[339] aktardığım ilave bilgiler

Hafız el-Harezmî, bana "Timur'un deftere kayıtlı askerinin sayısı sekiz yüz bin kişi idi" diye aktardı. Yine ondan dinlediğime göre Timur Kal'atu'l-Müslimîn'i (Kal'a-i Rûm) kuşattığında, kale komutanı en-Nasırî Muhammed b. Mûsa b. Şehrî, teslim olmadığı gibi, zaman zaman huruç hareketleri yaparak Timur'un ordusuna baskın verirmiş.

Sonra İbni Şıhne, anlatmaya devam etti ve aynen şöyle dedi: "Timurlenk Behisni civarında kamp kurduğunda, bu en-Nasırî onun adamlarına ve öncü birliklerine hayli sıkıntılı anlar yaşattı. Onlardan bir kısmını öldürerek kellelerini Halep'e gönderdi ve Timur'un üzerine sevk ettiği bir tümen askeri de ağır bir yenilgiye uğrattı. Hatta bu tümendeki askerlerin bazıları kendilerini Fırat nehrine attılar. Bunun üzerine Timurlenk, en-Nasırî'ye şu mektubu gönderdi: "Ben dünyanın ta öbür ucundaki Semerkand'dan çıktım. Kimse karşımda direnemedi ve başka ülkelerin hükümdarları huzuruma geldiler. Sense benim ordumun üzerine savaşçılar gönderip, onları sıkıntıya soktun. Adamların ellerine geçirdiklerini öldürüyorlar. Şimdi, ordumuzla üzerine yürüdük. Eğer kendine ve halkına acıyorsan ve daha geç olmadan benden rahm-i şefkat görmek istiyorsan,

---

emîrlerine ve hassa askerlerine dağıttı. Halepte öldürme, soygun ve esir alma işi her gün devam etti. Aynı zamanda evleri yıkmak, camileri ateşe vermek için ağaçlar kesildi. Halep'in içi ve çevresi cesetlerle doldu ve hatta toprak görünmez oldu. Yürümek isteyen kişi cesede basmadan yürüyebileceği bir yer bulamazdı..." (*El-Kevâkibu's-Sâire*, 12/223) (A.F.)

Buna karşılık Hicaz'a gitmek üzere yola çıkan ve Halep'e gelen Nizameddin Şâmî'nin, bütün olayları bir damın tepesinden bizzat gördüğünü belirtmesine rağmen, İbni Arapşah, İbni Tagrıberdi ve İbni İyas'ın kayd ettikleri kelleden minareler yapılmasından hiç söz etmemesi dikkat-e şâyândır. (Şâmî, *Zafernâme*, 296-297)

339 Kadı Muhibbuddin Muhammed b. Muhammed b. Eş-Şıhne el-Hanefî (1402-1485). "Ravzatu'l menâzır fî ahbâri'l evâil ve'l-evâhir (روضة المناظر في أخبار الاوائل والاواخر)" adlı eserin yazarı. İbnü'l Esîr'in el-Kâmilu fi't-tarih adlı eserinin, Bolak baskısının 9. cildinin hâmişinde basılmıştır. İbni Şıhne Halep'te doğmuş, Kahire'de Hanefi mezhebi kadı ve şeyhulislamı olmuştur.

huzurumuza gel. Aksi halde üstüne yürür ve şehrini harabeye çeviririz. Vakıa Kur'an'da "*Krallar bir memlekete girdi mi, orayı harap ederler ve halkının ileri gelenlerini zelil hale getirirler. İşte onlar böyle yaparlar.*"[340] Eğer huzurumuza gelmeyi ret edeceksen, çevresini sarıp yaklaşmakta olan askerlerime karşı hazırlık yap."

En-Nasırî, Timur'un elçisini yakalatıp hapse attırdı ve gönderilen mektubu ciddiye almadı. Sonuçta Timur öncü birliklerini onun üzerine sevk etti. En-Nasırî onları tarumar etti. İkinci gün bizzat Timur Kal'atu'l Müslimîn üzerine yürüdü. En-Nasırî onu karşılayarak çok şiddetli bir savaş çıkardı ve gerçekten korkunç bir çarpışma oldu. Timur, En-Nasırî'nin çok şiddetli bir savaşçı olduğunu görünce geri çekildi ve bir hileye başvurarak yumuşak muamele yolunu seçti. Ondan barış isteyerek, hürmeti için kendisine bir at ve bir miktar mal göndermesini istedi. Ama En-Nasırî bu hileye kanmadı. Timur yine aşağıdan aldı ve ondan hiç olmazsa istediklerinin bir kısmını göndermesini istedi.[341] En-Nasırî buna da ret cevabı verdi. Timur (çaresiz) elleri boş döndü gitti. En-Nasirî ise Timur'un ordusunun peşine takılarak artçı birliklerine darbeler indirdi. Tüm bu olaylar sırasında kalesinin kapısı açıktı ve onu bir gün olsun kapatmamıştı.

Böyle bir baht-ı saadet başka padişahlara ve kale sahiplerine nasıl olmamış da adı geçen emîre nasip olmuşsa, bunu onun ilim ve dindarlığına, Tanrı'ya karşı ihlasına ve Ömer (ibni Hattab) sülalesine - Allah onlardan razı olsun, - mensup oluşuna bağlamak gerekir.

Timur, Rebiulevvel ayının dokuzuncu gününe tekabül eden Perşembe günü (28 Ekim) Halep savaşına başladı. Kılıçdâr hazreti âlîleri[342] Demirtaş şehir naibi idi. Şam ordusunu oluşturan Dı-

---

340 Kur'an, Neml, 34. ان الملوك اذا دخلوا قرية أفسدوها ويجعلون أعزة أهلها أذلة و كذلك يفعلون

341 Bir başka nüshada "bir hizmetkâr" şeklinde.

342 Metinde "el-makarr es-seyfî" (المقر السيفي) şeklinde. Bu ibareyi motamot çevirecek olursak "kılıç merkezi veya baş kılıç" gibi bir anlam çıkar ki, Dozy "Supplément" adlı lügatında "kılıçdâr hazret-i âlîleri" şeklinde çevirmiştir. Ancak kanaatimce bu da doğru değildir. Belki bu ibareyi "seyf-i âlî" yani "yüce kılıç" diye çevirmek daha doğrudur. Örneğin Orta Asya'da hüküm-

maşk askerleri Dımaşk naibi Seydî Sudun, Trablus askerleri kılıçdâr hazreti âlîleri Şeyh el-Haseki, Hama askerleri kılıçdâr hazreti âlîleri Dokmak'la birlikte, Safad ve diğer şehirlerin askerleri dahi onun huzuruna gelmişlerdi. Sonre emîrler arasında görüş ayrılıkları çıktı. Bazıları "şehre kapanıp, surların arkasından mücadele edilmesini" savunurken, bazıları "çadırları alıp şehir dışında kamp kuralım ve düşmanı orada karşılayalım" dediler. Kılıçdâr hazreti âlîleri (Demirtaş) onlar arasındaki fikir ayrılıklarını görünce, Halep halkına şehri boşaltıp istediklere yere gitmeleri için izin verdi. Bu çok güzel bir fikirdi, fakat emîrler bunu uygun bulmadılar ve düşmanı karşılamak için şehir dışına çadır açtılar. Bu sırada Timurlenk'den çapar geldi. Dımaşk naibi (Seydî Sudun) söyleyeceklerini dahi dinlemeden çaparı öldürttü. Cuma günü iki taraf arasında hafif bir çarpışma oldu. Fakat Rebiulevvel ayının on birini gününe (30 Ekim) tekabül eden Cumartesi günü, Timurlenk ordusu ve filleriyle saldırıya geçti. Müslümanlar şehre doğru çekildiler ve kapıların önünde yığıldılar. Sonuçta pek çok insan öldü. Düşman ise onları takip etmekte, saldırarak pek çoğunu öldürmekte veya esir almakta idi. Timurlenk, Halep'i zorbalıkla ve kılıç gücüyle fethetti. Ülke naipleri ve âyânlar kaleye bekindiler. Halep halkı mal-mülkünün çoğunu kaleye koymuştu. Rebiulevvel ayının on dokuzuncu gününe tekabul eden Salı günü (7 Kasım) Timurlenk kaleyi emân vererek ve kimseye dokunmayacağı konusunda büyük yeminler ederek teslim aldı.[343] İkinci günü Timur kaleye girdi. Şehir âlimlerini

---

darların ilk hanımlarına "mehd-i âlî"ye denilirdi ki, bugünkü karşılığı "first lady" demektir. Muhtemelen İbnî Şıhne'nin kullandığı bu ibare de "en usta silahşör" veya "silahşörlerin piri" anlamındadır. Biz tam emin olmadığımız için, içimize sinmemekle birlikte, Dozy'nin verdiği anlamı kullanmayı uygun bulduk.

343 Yezdî: "Timurtaş [Demirtaş] ve Şadun [Sudun] mecburen şehir ileri gelenleri ve askerleriyle birlikte dışarı çıkıp kale anahtarını, hazinenin kilitlerini yanlarında getirip teslim ettiler. Timur'un huzuruna gelip yalvardılar. Sahipkıran "Şadun ve Timurtaş'ın askerlerini yakalayıp bağlayın!" diye ferman buyurdu. Kalenin bazı burçlarını yıktılar. Ondan sonra Sahipkıran Mısır'a, Berkuk'a elçi göndererek şöyle dedi: "Şadun ve Timurtaş'ı yakalayıp zin-

ve kadıları huzuruna çağırttı. Böylece biz, onun huzuruna geldik. Bizi bir süre ayakta tuttuktan sonra, oturmamızı emretti ve beraberinde getirdiği ilim adamlarını içeri aldırıp, onların reisleri olan kişiye - ki babası Semerkand'ın meşhur alimleri arasında yer alan allâme Nûmanüddin el-Hanefî'nin oğlu Mevlânâ Abdulcebbar[344] idi,- şöyle dedi:

"- Söyle onlara, ben onlardan Buhara, Semerkand, Herat ve fethettiğim diğer ülkelerdeki âlimlere sorduğum bir soruyu yöneltecegim. Ama bu âlimler benim soruma kesin bir cevap veremediler. Sizler de onlar gibi çıkmayın ve bana en âliminiz ve en fâzılınız cevap versin. Ancak, sözünü bilerek konuşsun. Ben âlimlerle hep sohbet etmişimdir ve onları iyi bilirim. Onlarla çok ülfet etmişimdir. Çünkü ben, ezelden beri ilime düşkün bir insanım."

Timurlenk'in âlimlere ters sorular sorarak yanlış ve kusurlarını bulup, bunu onları katlettirmek veya işkence etmek için bahane yaptığını duymuştuk.

---

cire vurduk. Halep şehri elimize geçti. Eğer Atalmış'ı bize gönderirsen, biz de bunları sana göndeririz. Atalmış'ı bize hemen yollayın!" Sonra içerisini görmek için kaleye girdi ve iki gün orada kalıp, dışarı çıktı." (*Zafernâme*, 238)

Es-Sayrafî. "Melik ez-Zâhir döneminden beri on yıldır Mısır kalesinde hapis tutulan Şehzâde Atalmış bugün yola çıktı. Timurlenk, Anadolu'yu ele geçirip Osmanoğlu'nu mağlup ettiği günden beri sürekli onu istiyordu ve Hâce Mesud'u bu amaçla Mısır'a elçi olarak göndermiş, onun kendisine verilmesi halinde ülkesine çekip gideceğini bildirmişti. Sultan, Atalmış'ı hediyelerle birlikte uğurladı." (*Nüzhetü'n-Nüfûs*, II/159)

344 Abdulcebbar b. Abdullah: Hanefî mezhebinden ve mutezileden olan Abdulcebbar, Harezmlidir. Timur'un arkadaşı, imamı ve âlimidir. Yaklaşık 770 (1368) yılında dünyaya gelmiştir. Fıkıh, meani, beyan, Arapça ve dil konusunda uzmanlaşmıştır. Timur'un dostlarının riyaseti ona verilmiştir. Devletin en önde gelen simalarındandı. Timur Halep ve Şam diyarına geldiğinde onunla birlikteydi. Her iki şehir âlimleriyle de münazaralar yapmıştır. Arapça, Farsça ve Türkçeyi mükemmel şekilde bilirdi. Son derece zengindi ve oldukça kalabalık bir haremi vardı. Timur'un nezdinde çoğu kez Müslümanlar için şefaatçı olurdu. Ölünceye kadar Timur'dan hiç ayrılmadı. (*Şüzürâtu'z-Zeheb*, 7/50)

Sonra Kadı Şeraleddin Mûsa el-Ensârî eş-Şafii'yi işaret ederek:

"- Bizim şeyhimiz bu. Ülkenin müderrisi ve müftüsüdür. Sorularımızı ona sorun," "Tanrı onun yardımcısıdır"[345] dedi.

Mevlânâ Abdulcebbar bana dönüp şöyle dedi:

"- Sultanımızın dediği şu. Dünkü savaşta sizden de bizden de ölenler oldu. Onların hangileri şehittir? Bizim ölülerimiz mi, yoksa sizinkiler mi?"

Herkes susup kaldı. O an Timur'un âlimlere sakîl sorular sorup onların hata ve kusurlarını bulmaya çalıştığı konusunda bize daha önce gelen haber bu olsa gerek diye düşündük. Kimseden bir ses çıkmıyordu. Tam bu sırada Tanrı bana gizli bir ilham vermiş olmalı ki, şu cevabı verdim:

"- Bu soru Efendimiz (s.a.v)e dahi sorulmuş ve o kişi bu soruya cevap vermişler. Rasulullah Efendimiz (s.a.v) ne cevap vermişlerse, biz de o şekilde cevap vereceğiz."

Soru cevap faslı bitince dostum Kadı Şerafeddin Mûsa el-Ensârî bana, "Yüce Tanrı'nın adına yemin ederek söylüyorum ki, bu soru Rasulullah (s.a.v)e dahi sorulmuş ve o şu cevabı vermiş dediğinde, zamanımızın hadis âlimi aklını kaçırmış olmalı ve artık cezai ehliyeti yoktur" diye düşündüm. Böyle bir yerde bu soruya böyle cevap verilmez yahu!" dedi. Abdulcebbar da içinden böyle bir şey geçirmiş.

Timur ise kulağı bende olduğu halde, benimle alay etmek istermiş gibi Abdulcebbar'a:

"- Rasulullah (s.a.v)ye bu konuda ne sorulmuş ve o ne cevap vermiş?" dedi. Ben şu cevabı verdim:

"- Rasulullah (s.a.v)in huzuruna bir bedevi geldi ve "Yâ Rasulallah!" dedi. "Bir insan ki, şeref ve namusu için savaşsa, başka birisi cesaretini göstermek için, bir başkası gücünü göstermek için savaşsa, bunlardan hangisi Allah yolunda şehittir?" diye sordu. Hz. Peygamber "Kim ilâ-i kelimetullah için savaşırsa, şehit odur!" cevabını verdi."

---

345 Kur'an, XII, 18.

Timur "Hob, hob!" dedi.[346] Abdulcebbar da "Ne güzel cevap verdin!" diye karşılık verdi. Sonra samimi sohbet kapıları açıldı ve Timur, "Ben bir yarım insanım ve bunca memleketi fethettim" diye söze başlayıp, Acem, Irak, Hint ülkeleri ve diğer Tatar memleketlerini tek tek saydı. Ben de ona "Bunca nimete karşılık şükür kabilinden benim halkımı affedin ve bundan sonra kimseyi öldürmeyin" dedim.

"- Yukarıda Allah var, - diye söze başladı Timur, - ben kimseyi durduk yere öldürmem. Sizler, birbirinizi şehir kapıları önünde öldürdünüz. Allah için, ben sizden kimseyi öldürmeyeceğim. Malınız ve canınız konusunda endişe etmeyin."

Böylece Timur bize, biz ona bazı sorular sorduk. Mecliste bulunan fakihlerimiz kendini göstermeye çalışıyor ve kendisini sanki medresede oturuyormuş gibi hissedip cevap vermede aceleci davranıyordu. Kadı Şerafeddin, onları susturmak için "Allah için, sesinizi kesin! Yalnızca şu adam cevap versin, çünkü o ne dediğini biliyor" diyordu. Timur'un sorduğu son soru şu oldu:

"Ali, Muaviye ve Yezid konusunda ki görüşünüz nedir?"

Yanıbaşımda oturan Kadı Şerafeddin kulağıma eğilip fısıldadı:

"O Şia mezhebindendir. Söyleyeceklerini ona göre söyle!" [347]

Kadı Şerafeddin daha sözünü bitirmeden, Kadı Alemüddin el-Kafesî el-Malikî,[348] "onların hepsi müçtehiddir" şeklinde bir söz söyledi ki, Timur son derece öfkelendi ve:

---

346 Metinde böyle. "Güzel, güzel" anlamında.

347 Timur'un Şia mezhebinden olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Bazı kaynaklarda buna işaret edilmekle birlikte, Nizameddin Şâmî'nin şu kaydı, durumu şüpheli hale getirmektedir: "Emîr Sahipkıran hemen o tarafa gitti ve Allah rahmet eylesin Ebu Müslim Mervezî'nin [Ebu Müslim Horasanî] mezarına gelince orada atından inip kabrini ziyaret etti. O sırada Alibek gelip Emîr Sahipkıran'ın çizmesini öptü. Hâce Ali Müeyyed de çizmesini öpmeye geldi. Emîr, her ikisine saygılı davrandı, kemer ve kılıç verdi, ihsanlarda bulundu. Hâce Ali Müeyyed Şii olduğu için, onun mezhebi ve itikadı hakkında sordu. O, bu soruya cevaben "İnsanlar kendi hükümdarlarının dinindedir. Benim mezhebim Emîr Sahipkıran mezhebidir" dedi. (*Zafernâme*, 116)

348 Din alimlerinin isimlerinin sonlarına eklenen "el-hanefi, el-maliki vs.." gibi sıfatlar, onların hangi mezhepten olduklarını gösterir. Bu cümleden Alemüd-

"- Ali gerçekten öyledir, ama Muaviye zalim, Yezid ise fasıktır. Siz Halepliler de Dımaşklıların yolundan gidiyorsunuz. Dımaşklılar ise Yezid taraftarıdırlar ve Hüseyin'i katletmişlerdir!" dedi.

Ben, yalvarır bir havayla Timur'a dönüp, el-Kafesî'nin bu sözleri bir kitapta okumuş ve manasını iyi anlayamadan söylemiş olduğunu belirterek özür dilemeye çalıştım. Timur'un çehresi biraz açıldıysa da, önceki keyfi yerine gelmedi. Abdulcebbar, ben ve Kadı Şerafeddin hakkında sorular sorup, benim için "Bu çok iyi bir âlim", Şerafeddin içinse "Bu açık sözlü biri" dedi. Sonra Timurlenk benim yaşımı sordu. "749 (1388) yılında doğmuşum, şu an elli dört yaşına girdim" diye cevap verdim. Sonra Kadı Şerafeddin'e "Sen kaç yaşındasın?" diye sordu. "Ben ondan beş yaş büyüğüm" dedi Şerafeddin. Bu defa Timur, "Yaş cihetinden benim çocuklarım sayılırsınız. Şu an yetmiş beş yaşına girdim" dedi.[349]

Sonra akşam namazı vakti geldiği için namaza çağırıldı. Abdulcebbar imam oldu. Timur benim yanımda durup rükû ve secde etti. Daha sonra ayrıldık. İkinci günü Timurlenk kaledeki herkesi haincealdattı ve orada mal namına ne var ne yoksa hepsini sildi süpürdü. Değerli kumaşlara ve mallara el koydu. Katiplerinden birinin bana anlattığına göre, Timur bu kaleden topladığı ganimeti hiçbir şehirden toplayamamış. Pekçok Müslüman çeşitli işkencelere maruz kaldı; bazıları zincire, bazıları prangaya vuruldu. Kimileri hapse atıldı, kimileri de göz hapsine alındı.

Timur kaleden aşağı inip, naibin evinde (sarayında) kaldı. Moğol âdetlerine göre bir ziyafet verdi ve bütün padişahlar ve naipler bu ziyafette ayakta durup ona hizmet ettiler. Ziyaretçiler önünden şarap kadehleri dolaştırıldı. Müslümanlar azap ve işkence altındayken, onlar yağmalamak, öldürmek ve esir almakla uğraşıyorlardı. Müslümanların camileri, madreseleri ve evleri harabeye dönmüş, yakılıp yıkılmıştı. Bu durum, Rebiulevvel ayının sonuna kadar (18 Kasım) devam etti. Sonra Timur beni ve yol arkadaşım

---

din el-Kafesî el-Malikî, Malikî mezhebinden Alemüddin el-Kafesî demektir.

349 Halbuki Timur o sırada 65 yaşındaydı.

Kadı Şerafeddin'i çağırtıp, Ali ve Muaviye ile ilgisi sorusunu tekrar sordu. Bu defa ben:

"- Hiç şüphe yok ki Ali haklıydı. Muaviye halifelerden değildir. Çünkü Resulullah (s.a.v) "Benden sonra hilafet otuz yıldır" diye açıkça belirtmiştir. Bu süre Ali zamanında dolmuştu" dedim.

"- Ali haklıdır, Muaviye zalimdir deyin!" diye karşılık verdi.

"- *Hidâye* adlı eserin yazarı[350] halka zulmeden valilerin kadılığını kabul etmek caizdir" demektedir. Gerçi o dönemde Ali haklı olsa da, sahabe ve tâbilerin çoğunluğu Muaviye'nin kadılığını kabul etmişlerdir" dedim.

Timur bu söylediklerimden memnun oldu ve Halep'e gidecek emîrlerini çağırıp:

"- Bu iki kişi Halep'te sizin misafirinizdir. Bu ikisine, onlara hizmet edenlere, dostlarına ve onlara katılan kişilere iyi davranın. Kimsenin onları incitmesine izin vermeyin. Yiyecek içecek verin. Onları kalede bırakmayın. Olmazsa kalacak yer olarak medreseyi yani kale karşısındaki Sultaniye Medresesi'ni[351] verin" dedi. Emîrler, Timur ne buyurduysa aynen yerine getirdiler, fakat bizi kaleden aşağı bırakmadılar. Onlardan Halep valisi olarak tayin edilen kişi, - ki adı Mûsa b. Hacı Tagay'dı, - bize "Sizler için endişeleniyorum. Timur'un sözlerinden anladığım şudur ki, eğer kötü bir işin yapılmasını emrederse, o emir son derece hızlı bir şekilde yerine getirilir, ama hayırlı bir iş emretmişse, o takdirde bu emri yerine getirmekle görevlendirilen kişi istediği gibi davranır," dedi.

Rebiulevvel ayının birinci gününde (19 Kasım) Timurlenk Dımaşk tarafına doğru yola çıkmaya hazırlandı ve şehir dışına

350 El-Hidaye fi'l-furû' adlı eserin yazarı Burhaneddin Merginânî.

351 Sultaniye Medreresi: Halen ayaktadır ve eski eserler defterine Zahiriye Medresesi adıyla kayıtlıdır. Salahaddin'in oğlu Melik ez-Zâhir Gazi tarafından yaptırılmıştır. Halep'teki Eyyubîlerden kalan en güzel İslamî eserler arasındadır. Melik ez-Zâhir medresenin yapımına 1216'da başlamış, fakat tamamlayamadan ölünce 1223'de yapımı tamamlanmıştır. (A.F)

çıktı. İkinci gün ise şehir âlimlerine haber göndererek huzuruna çağırdı. Biz onun huzuruna vardık, Müslümanlarsa acılar içinde kıvranıyor, başları kesiliyordu. "Hayırdır?" diye sorduk. Bize şu cevabı verdiler:

"- Timurlenk ele geçirdiği tüm şehirlerde yaptığı gibi, askerlerinden Müslümanların kellesini istemektedir."

Timur'un huzuruna geldiğimizde, onun âlimlerinden Mevlânâ Ömer adında biri bizi karşıladı. Kendisine neden çağırıldığımızı sorduk.

"- Timurlenk, elçisini katlettiren Dımaşk naibini öldürmek için sizlerden fetva almak istiyor" dedi. Bu defa ben:

"- Ya şu Müslüman kelleleri! Onları hiçbir fetva almadan kestiler ve Timur'un huzuruna getirdiler. Halbuki o hiçbirimizin canına zarar vermeyeceği konusunda yemin etmişti" dedim.

"Hele biraz bekleyin!" deyip Timur'un huzuruna girdi. Halbuki biz Timur'u görüyorduk. Önündeki haşlanmış etle dolu bir tabaktan et yemekle meşguldü. Timur, Mevlânâ Ömer'le biraz konuştuktan sonra bir kişi bize o etten bir miktar getirdi. Daha eti yemeye kalmadan bir gürültü koptu. Timurlenk yüksek sesle bağırıp çağırıyor, adamların biri o tarafa biri bu tarafa koşturuyordu. Bir emîr yanımıza yaklaşıp, özür dilediktен sonra şöyle dedi:

"- Sultanımız Müslümanların kellelerini kesip getirmelerini emretmemiş. Ne yazık ki, kendi âdetine göre, azametini göstermek için savaşta ölenlerin başlarını kesip onlardan bir kule yapın diye emretmiş, ama adamları onun söylediği sözü yanlış anlamışlar. Gerçekte o size serbesti tanıdı, istediğiniz yere gidebilirsiniz."

Timurlenk o an atına atlayıp Dımaşk'a doğru yola koyuldu. Biz kaleye döndük ve orada kalmayı tercih ettik. Emîr Mûsa, - Allah ona iyilikler versin, - iyi davrandı ve ricamızı kırmayarak kendisi şehir içindeyken veya dışında olduğu anlarda durumumuzla sürekli ilgilendi. O sırada kulağımıza değişik haberler gelmeye başladı. Bir haberde Mısır sultanı Melik Nasır

Farac'ın Dımaşk'a gelip, Timurlenk'i tarumar ettiği söyleniyor başka bir haberde bunun aksi bildiriliyordu. Sonunda sultanın Timurlenk'le girdiği şiddetli bir savaştan sonra Mısır'a çekildiği kesinleşti. Timurlenk'in savaşta mağlup olup kaçmasına ramak kaldığı bir sırada, sultanın, emîrlerinden birinin ihanet etmesi sebebiyle, tedbirli davranarak Mısır'a doğru çekildiği anlaşıldı. Timurlenk Dımaşk'a girip, şehri yağmaladıktan sonra ateşe verilmesini emretti ve burada Halep'te yaptıklarından daha beterlerini yaptı. Tarabulus'a girmedi ve aksine oradan kendisine hediyeler ve peşkeşler gönderilmişti. Timurlenk Filistin'e dahi uğramadan ve kendi ülkesin dönmek üzere Halep tarafına yöneldi.

O yılın Şaban ayının on yedinci günü (2 Nisan 1401) Timurlenk, Şam'dan dönüp Halep'in doğusundaki Cabbul'a[352] geldi. Helep'e girmedi ve şehirdeki adamlarına haber göndererek onu tahrip edip ateşe vermelerini istedi. Emri yerine getirildi. Timur'un emîr-i kelânlarından[353] İzzeddin beni çağırıp şöyle dedi: "Seni ve beraberindeki kişilerin serbest bırakılması konusunda emîrden (Timur'dan) ferman çıktı. İstediğin kişiyi seç ve sayılarını yüksek tut. Ben de sizinle birlikte Meşhedü'l-Hüseyin'e[354] varıp, huzurunuzda olacağım. Çünkü burada bizim ordumuzdan hiç kimse kalmayacak."

Kadı Şerafeddin yanımdan hiç ayrılmıyordu. Onunla birlikte kalan kadıları topladık. Çevremize yaklaşık iki bin kadar Müslüman yığıldı. Sözü edilen Emîr İzzeddin'in refakatinde Meşhedü'l Hüseyin'e doğru yola koyulduk. Giderken şehrin her tarafından göğe doğru yükselen alevleri gördük. O günden sonra Halep'te bir kişi bile kalmadı. Şehre girdiysek de bir kişiyi dahi bulamadık. Tam bir vahşet! Şehirdeki kötü kokudan ve vahşet manzarasından orada daha fazla kalamadık. Hatta sokaklarda yürümeye bile takatimiz yetmedi.

---

352 Halep yakınında büyük bir köy.
353 Emîr-i kelân: Büyük emîr, beylerbeyi.
354 Meşhedü'l-Hüseyin: Kerbela.

Bilâd-ı Şam naipleri Timur'un yanında esir tutulmaktaydı. Fakat onlar tek tek kurtulup kaçtılar. Seydî Sudun mide hastalığından Yelbuga Kubbesi'nde[355] Timur'un yanındayken vefat etti[356] ve yerine Dımaşk naibi olarak Tagrıberdi[357] getirildi. Allah daha iyi bilir.

İbni Şıhne'nin eserinden yaptığım alıntı burada bitti. Ben, yaptığım alıntıyı nasıl bulduysam aynen aktardım.

Endişeye yol açan haberin gelişi ve Esenbuga Devâdâr ve Abdulkassar'ın Cıllık'a[358] gelişleri

Sonra Halep'ten (Dımaşk'a) Esenbuga Devâdâr ve Abdulkassâr denilen Feth el-Mâhir gelerek şöyle dediler: "Ey Müslüman-

---

355 Yelbuga Kubbesi: Dımaşk'ın kuzeyinde el-Kadem mahallesi yakınlarındaydı ve muhtemelen el-Usalâ zaviyesi önünde yer alan Osmanlı kubbesi onun enkazı üzerine kurulmuştur. Bu kubbe 746 (1345/46) yılında Dımaşk naibi olan Memluklu Emîr Seyfeddin Yelbuga el-Yahyavî tarafından Sultan el-Melik el-Kamil'i tahtından alaşağı etmeyi başardığı gün çadırının dikili olduğu yere bu zaferin anısına yaptırılmış ve "Kubbetü'n-Nasr" (Zafer Kubbesi) adı verilmişti.

Bu kubbenin meşhur olmasının sebebi, emîr ve melikler için yeni bir protokol icadına yol açmış olmasıdır. Herhangi bir emîr veya melik Mısır'dan gelişte buraya iner, yol yorgunluğunu burada atar; askerler yeni elbiseler, emîrler de hil'atlar giyerler; Dımaş halkı ve ileri gelenleri onları karşılamaya çıkarlar, Babu'n-Nasr'dan (Suku'l Hamidiye girişi) Yelbuga Kubbesi'ne kadar yollar tıklım tıklım olur; melik veya emîr Dımaşk'a askeri bir geçitle girer; Dımaş'tan Mısır'a giderken de aynı merasim icra edilirdi. Bu protokol geleneği Osmanlıların son dönemlerine kadar korunmuştu ve onlar da Memluklular döneminde olduğu gibi hacca giderken ve Dımaşk'tan çıkarken aynı merasimi icra ederlerdi. (A.F.)

356 Es-Sayrafî: "Sultan'ın yakını olan Emîr Sudun Halep savaşı sırasında Timurlenk tarafından esir edildiği sırada öldü ve Dımaşk'a defnedildi. Zalım, kıbirli ve cimri biriydi. Kötülük dolu, şirret, ahlaksız ve aşağılık bir adamdı." (*Nüzhetü'n-Nüfûs*, II/131)

357 Kahire baskısında "Tengriberdi" şeklinde.

358 Cıllık: Mûcemu'l Buldan'da bildirildiğine göre Dımaşk'ın değişik adlarından biridir; bazı kaynaklarda ise Dımaşk yakınlarında bir köyün adıdır. Mesudî'nin kaydına göre buradan Endülüs'e giden Araplar orada bir yere

lar! Tahammül edilemeyecek bir şeyden kaçmak, peygamberlerin sünnetindendir. Kaçabilecek durumda olanlar, kurtuluş yolunu araştırsın. Eteğini toplayabilecek durumda olanlar bir gece bile Dımaşk'ta kalmayıp, ben bilirim düşüncesiyle kendini tehlikeye atmasın.[359] Çünkü birinin getirdiği haber, insanın bizzat şahit olduğu haber gibi değildir."

Bu sözleri işiten insanların kafaları karıştı ve kim ne karar alacağını bilemedi. Ortalık birden karıştı ve gruplar halinde o tarafa bu tarafa koşuşturmalar başladı. Bazıları nasihate kulak verip, hazırlık yaparak Dımaşk'tan ayrıldı; ama bazıları kibir ve inatla şehirde kalmayı sürdürdü ve hatta Esenbuga ve Abdulkassâr'a bakarak diş gıcırdattılar. Bu ikisini bir yana atıp, ecel badesini içirmek isteyerek şöyle dediler:

"- Siz bu haberle insanları oraya buraya dağıtıp, onları öz vatanlarından uzaklaştırmak ve vatansız kılmak istiyorsunuz. Onları farklı görüşlere düşürüp derilerini yüzmek niyetindesiniz. Halbuki biz güvendeyiz ve sultan[360] bu tarafa doğru gelmektedir. Halep'te toplanan naipler çok değildir ve onlar Timur'a karşı hile işletemediler. Aksine bazı naipler şüpheye düştüler ve umdukları yardımı göremediler. Onların başında bir önder yoktu. Bu işi diğer olayla karıştırmayın. Mısır ordusu kalabalık, silah ve donanımları mükemmeldir ve onlar sayesinde Müslümanlar zor anlardan sonra feraha kavuşacaklardır."

Cıllık adını vererek kendi memleketlerine duydukları özlemi dile getirmişlerdir.

359 İbni Tagrıberdi: "Dımaş halkı Haleb'in düştüğü haberini alınca, şehir dışından içeri girenler tarafından insanlara düşmana karşı hazırlık yapmaları çağrısında bulunuldu. Herkes hazırlık yapmaya başladı. Bu arada Hama'da mağlup olanlar Dımaşk'a gelince, insanların maneviyatı bozuldu ve şehri terk etmek istediler. Bunun üzerine "Kim göç etmek isterse yolda soyulacaktır" diye çağrı yapılarak engellendiler. Böylece şehirden çıkanlar da geri döndüler. Şehir tahkim edildi. Mancınıklar Dımaşk kalesi üzerine kuruldu. Yağ püskürtme makinaları surlara kuruldu. Savaş için tüm hazırlıklar tamamlandı." (*en-Nücûmu'z-Zâhire*, 12/227)

360 Memluklu sultanı Nasır Farac b. Berkuk.

Esenbuga ve Abdulkassâr bu sözlere karşı şu cevabı verdiler:

"- Önceki iki savaştan ve bu son savaştan canımızı sağ salim kurtardık. "Biz yalnızca bildiğimize şahitlik ettik"[361] Bizler kendi içtihadımızla size ulaştırdığımız haberle ilgili kesin ve kati bilgi veriyoruz. Allah için, bizler Müslümanlara yaptığımız işbu nasihatle sizleri korkunç haber hakkında uyarmayı vazife bildik. Eğer baht-ı saadetli kişiler olalım diyorsanız, bizler size yalnızca nasihatte bulunduk. Ama galiba siz nasihati pek sevmiyorsunuz."

İnsanlar, kargaşa halinde, her kafadan bir ses çıkarak, dağınık bir vaziyette günlerini geçirmeye devam ettiler. Sonra bazıları kutsal topraklara, bazıları ise Mısır taraflarına doğru yola koyuldular.[362] Kimileri kendini ulaşılması zor kayalıklara atarken, kimileri de kimsenin bilmediği uzak diyarlara doğru çekip gittiler.[363]

---

361 Kur'an, Yusuf, 81. âyetten.

362 Nizameddin Şâmî: "Ordusunu teskin etmek ve kaçmaya fırsat yaratmak
için Mısır valisi elçi göndererek "Bu olan olay bizden kaynaklanmadı. Ca-
hil bir güruhtan, avam tabakasından sadır oldu. Biz verdiğimiz söze sadı-
ğız. Emîr hazretleri bugün konsunlar, ertesi gün ne talepleri varsa yerine
getiririz. Olan olaydan dolayı özür dileriz. Sulh ve barış için daha önceki
görüşmeleri kesinliğe kavuştururuz" dedi. Ordu atlanmıştı, verilince hepsi
tekrar indi.. Gece yarısı Mısır valisi birçok emîr ve devlet erkanıyla birlikte
kaçıp Mısır başkentine doğru yola koyuldu." (*Zafernâme*, 304)

363 İbni Tagrıberdi: "Mısır diyarının emîrlerine gelince, Timur'un Halep'i zapt
edişinden yedi gün sonrasına tekabül eden Rebiulevvel ayının on sekizinci
günü, sefer sebebiyle komutanlar yerlerini aldılar.. Sonra Şeyh Seraceddin
Ömer el-Bulkunî, kadılkudat (başkadı), Emîr Akbay el-Hacib atlarına bin-
diler. Onların gözü önünde tellarlar şu çağrıyı yaptılar: "Büyük düşmanı-
nız Timur'a karşı Allah yolunda cihada! Çünkü o ülkeleri fethedip Halep'e
geldi, kundaktaki çocukları öldürdü, evleri, camileri ve mescitleri yıktı, bu-
raları hayvanlarına ahır yaptı. Şimdi de ülkenizi tahrip etmek ve erkekleri-
nizi öldürmek için size doğru geliyor.." Kahire bu nidalarla çalkalandı
Rebiulahir ayı girdi. Bu ayın üçüncü günü Emîr Esenbuga el-Hacib ge-
lerek Timur'un Demirtaş'la ittifak etmek suretiyle Halep şehrini ve kalesini
aldığını bildirdi ve Halep halkının başına gelen felaketi anlattı. Aynı gün

Sultan Melik en-Nasır'ın İslam ordusu ve askerleriyle birlikte Kahire'den çıkışı

Sonra sultan hiç geciktirmeden (Kahire'den) çıkıp tam teç-hizatlı ordusuyla birlikte Bilâd-ı Şam'a doğru yola koyuldu. İnsanlar bunu haber alınca rahatladılar ve endişeleri dağıldı; Şehri terk etmiş olanlar geri döndüler. Endişeleri dağıldı, ama aklı başında ve ileri görüşlü olanlar, sultanın geliyor olmasını

Sultan Melik en-Nasır Kahire'den çıkarak emîrler, halife, kadılar ve askerleriyle birlikte Reydaniye'ye indi... Arkasından Timur'la karşılaşmak üzere kalan emîrleri ve askerleriyle harekete geçip ayın yirminci günü Gazze'ye geldi. Tagrıberdi'yi ve Kudüs'ten Halep naibi olan Akbuga el-Cemali el-Utruş'u çağırdı. Timur'a esir düşen Sudun'un yerine Tagrıberdi'yi Dımaşk naibi olarak atayıp hilat giydirdi." (*en-Nücûm ez-Zâhire*, 12/230)

364 İbnı Tagrıberdi Timur'la savaşmak için Şam naibi olarak atanan bahasının (Tagrıberdi) hazırladığı plandan bahsederek şöyle demektedir: "Babam, sultana ve emîrlere, "Benim sultanın ve Müslümanların çıkarına olan bir görüşüm var" dedi. "Nedir?" diye sordular. Bu defa babam şöyle dedi: "Benim görüşüm o ki, sultan ve ordusu Gazze'den ayrılmasın. Ben Şam'a gideyim. Halkı savaşmaya teşvik edip, şehri tahkim edeyim. Orası büyük bir şehirdir. Eski zamanlardan beri hiç düşmemiştir. Halkının yıllarca yetecek erzakı vardır. Ayrıca kapıldığı korkuyla daha da fazla stok yapmıştır. Onlar ölümüne savaşırlar. Timur orayı benden kısa zamanda alamaz. Ordusu çok kalabalık, bu yüzden bir yerde uzun süre kalamaz. Timur, ya Dımaşk'ı bırakıp Gazze'ye, sultanın üzerine doğru gelecek ve ülkenin iç kesimlerine dalacak ki, sanırım bu durumda iki ordu arasında kalacağı için bunu yapmaz; ya da ordusu Bilâd-ı Şam'ı bilmediği ve ülke harab halde olduğundan yolu üzerinde yeterli erzak bulamayacağı için münhezim olarak ülkesine doğru gidecektir. O zaman da sultan Mısır ve Şam ordusuyla birlikte onun peşine düşer, Fırat'ta onu ziyadesiyle mağlup eder." Herkes bu görüşü onayladı ve hatta Dımaşk'ı aldıktan sonra bu plandan haberdar olan Timur dahi beğendi. Yapılacak tek şey planın uygulanmasıydı, fakat bazı cahil emirler kendi aralarında Aytmış ve Tenem olayından dolayı Tanrıverdi'nin kinli olduğunu fısıldaşmaya başladılar. (İçlerinden biri) "Hem arkadaşlarını öldürecek, hem de Şam'ı ona teslim edeceksiniz. Vallahi onun Dımaşk'a gitmekten amacı, Timur'la anlaşıp, arkadaşlarının intikamını almak için dönüp bizimle savaşmaktır" dedi. Nevruz el-Hafızî babamın karşısındaydı. Bu sözleri duyunca onları babama aktarmaktan utandı. Ona susmasını işaret etti ve meclis dağıldı. Babam (sultanın) huzurundan çıktı ve Dımaşk'a doğru yola koyuldu.." (*en-Nücûm ez-Zâhire*, 12/231)

dahi önemsemediler, canlarını güvenlik altına almanın yollarını araştırarak olayların gelişmesini beklemeye başladılar.[365]

FASIL

Timur Halep defterini kapatıp, oradan topladığı ganimetleri bir kaleye koydu ve azimli, iradeli ve cesur emîrlerinden Mûsa b. Tagay'ı bu malların başında bırakarak, Rebiulevvel ayının birinci günü (19 Kasım) bu coşkun dalgalı deniziyle Şam'a doğru yola koyuldu. Sonra Hama'ya[366] gelip elinin uzandığını yağmaladı; soygun ve esir alma konusunda ihmalkâr davranmadı. Aksine yavaş yavaş yol alıyor, hileler düşünüyor, ama düşmanları da hileler planlıyorlardı.

---

365 Yezdî: "Farac, Mısır'daki orduyu toplayıp debdebe ile Dımaşk'a doğru yola koyuldu. Dımaşk'a gelince şehre girdi ve düzeni sağlayarak oturdu. Birden aklına bir fikir geldi ve bir haramzadeyi derviş gibi giydirdi. Yanına bir de cahil bir fedai katıp, her ikisine zehirli bir hançer vererek Sahipkıran'a gönderdi. "Fırsat bulursanız işini bitirin!" dedi. Ol haramzadeler Dımaşk'tan çıkıp, Sahipkıran şehre yaklaştığında gelip huzuruna çıktılar. Kendilerine aşırı iltifat gösterildi ve hazretin huzurunda gece gündüz oturdular. Esasen bir gece büyük bir fırsat ellerine geçmişti, ama Cenab-ı Hak Sahipkıran'ın koruyucusu olduğu için bir şey yapamadılar." (*Zafernâme*, 239)

366 İbni Tagrıberdi: "Timur'un oğlu Miranşah, Rebiulevvel ayının dördüncü gününe tekabül eden Salı günü sabahı Hama'ya geldi. Önce şehir civarını yağmaladı; kadınları, çocukları ve erkekleri esir aldı. Kadınlara ve bakire kızlara o malum çirkin işi yaptılar ve şehir surları dışında ne varsa tahrip ettiler. Hama halkı savaşa hazırlandı. Sabah vakti Timur'un oğlu onları aldattı ve şehir kapılarından birini açtılar. Timur'un oğlu şehre girdi ve halka emân sözü verdi. Halk onun huzuruna geldi. Erzak getirdiler, (Miranşah) bunları kabul etti ve adamlarından birini onların başına koydu. Kendisine şehir ileri gelenlerinin oradan ayrıldıklarını bildirdiler. Bunun üzerine kendisi de kampına dönüp geceyi orada geçirdi. Perşembe günü oradan ayrıldı ve halka iyi davranılacağını bildirdi. Bununla birlikte Hama kalesi teslim olmamış, kapılarını açmamıştı.

Cuma gecesi kaledekiler dışarı çıkıp Timur'un oğlunun şehrin başına naip olarak tayin ettiği iki arkadaşını öldürdüler. Timur'un oğlu bunu öğrenince geri döndü ve şehre girip ateşe verdi. Arkadaşları tıpkı Halep'te yaptıkları gibi öldürmeye, esir almaya ve yağmalamaya başladılar." (*en-Nucûmu'z-Zâhire*, 2/225)

Hikaye

889 yılı Rebiulevvel ayının başlarında (26 Eylul 1435) Rum topraklarına doğru yola çıkıp Hama'ya vardığımda, şehrin doğu kesimindeki Cami-i Nuri'nin[367] kible duvarında mermer taş üzerinde Farsça yazılmış bir kitâbe gördüm. Tercümesi şöyleydi: "Bu satırların yazılış sebebi şudur: Tanrı Teâlâ bize hükümdarlıkları ve ülkeleri fethetmeyi müyesser kıldı. Hatta Irak ve Bağdat'a kadar her yeri ele geçirdik. Böylece Mısır sultanına komşu olduk. Ona mektup yazdık ve çeşitli hediyelerle birlikte çaparlar gönderdik. O ise hiç gereği olmadığı halde çaparlarımızı öldürdü. (Çapar göndermekten) maksat iki taraf arasında dostluk ipini bağlayıp, yine iki taraf arasında dostluk bağlarının olduğunu göstermekti. Bundan bir süre sonra da bazı Türkmenler bizim tarafımızdaki kişilerden bir kısmını yakalayıp Mısır sultanı Berkuk'a gönderdiler. Sultan onları hapse atıp işkence etti. Dolayısıyla biz de kendi vatandaşlarımızı düşmanlarımızın elinden kurtarmak için yola çıktık.[368] Böy-

---

367 Cami-i Nuri: Hama'nın Keylaniye semtinde Nureddin b. Zengi tarafından 1162'de yaptırılmış bir camidir. Orijinal planı hâlâ durmaktadır. (A.F.)

368 Gerek Mısır ve Şam tarihçileri ve gerekse resmi Timur kronikleri Timur ile Berkuk arasında bazı anlaşmazlıklar olduğunu ittifaken kaydetmektedirler ki, bu ihtilaf 1401'de Timur'un Bilâd-ı Şam'ı istilasıyla sonuçlanan seferi düzenlemesine zemin hazırlamıştır. Şerefüddin Ali Yezdî, Memlukluların 1394'de Timur'un elçilerini öldürmekle ilk düşmanlık ateşini yaktıklarını ve bu davranışın vahim sonuçlara yol açtığını belirtmektedir. İbni Hacer el-Askalânî'ye göre Berkuk'un kendisine sığınan Atlamış'ı Timur'a teslim etmemesi bu savaşın ikinci bir sebebi ve belki de en büyüğü idi. İbni Şıhne ise Timur'un Sultan Berkuk'a kin duymasının en büyük sebebi olarak onun Sultan Ahmed'in Bağdat'ta tahtına yeniden oturmasına yardım etmesi olarak göstermektedir. (*İbni Şıhne*, s. 210). Bu tarihçiler Türk fatihin Bilâd-ı Şam'a bir sefer düzenlemesinin gereklerini ne gösterirlerse göstersinler, bunların hiçbiri bu seferin düzenlenmesi için kesin ve yeterli sebep değildi. Çünkü Timur bu olaylar olduktan sonra uzun bir süre beklemiş ve bu seferi yapma konusunda istekli olduğunu gösteren herhangi bir teşebbüste bulunmamış; aksine doğuya yönelip Hindistan üzerine yürümüştür. Bir diğer yönden Bilâd-ı Şam üzerine düzenlediği seferi Sultan Berkuk'un ölüm haberini aldıktan sonra başlatması, onun Berkuk'tan çekindiğini göstermektedir. Nitekim Şerefüddin Ali Yezdî (ve İbni Arabşah), Hindistan'ın

lece 803 yılı Rebiulevvel ayının yirmisine (8 Aralık 1400) doğru Hama'ya gelip karargah kurduk."[369]

FASIL

Timur daha sonra Humus'a geldi, fakat şehre dokunmadı ve efendim Halid b. Velid'in ervahına bağışladı.

Ömer b. Revas adlı Humuslu bir vatandaş Timur'u karşılayıp, değerli hediyeler sunmak suretiyle gönlünü aldı. Timur da ona inanıp güvenerek şehrin yönetimini kendisine bıraktı. Şehrin kadılığına ise Şemseddin b. El-Hallad adlı birini tayin etti ve şehir civarındaki yerlere emân verdi. Asayişin nimetinden faydalanma konusunda şehir halkı birbirine düşmedi ve hayat normal şekilde devam etti.

Sonra Dımaşk naibi Seydî Sudun rahatsızlandı ve Timur'un huzurunda Yelbuga Kubbesi'nde vefat etti. Tarabulus naibi ise Timur'un elinden kaçıp kurtulmayı başardı. Kendi şehrine gelip, oraya yerleşti. Timur öfkesinden adeta çıldırdı, kızdı küpürdü ve Tarabulus naibinin muhazasıyla görevli kişilerin hepsini öldürttü ve onlar için cehennem ateşini yaktı. Toplam on altı kişiydiler.

Demirtaş'a gelince, Timur'a hoş görünerek aldattı ve Kâra'da[370] kaçıp gitti. Safad naibi Alaaddin Altunbuga Osmanî, Gazze naibi Zeynüddin ve diğer naipler Timur'un yanında prangaya vurulmuş olarak kalmaya devam ettiler. Daha sonra tekrar yola çıkan Timur, Baalbek'e[371] gelinceye kadar hiçbir yerde durmadı. Şehir halkı

---

fethiyle uğraştığı sırada Berkuk'un ölüm haberinin gelmesi üzerine aşırı şekilde sevindiğini, İbni Şıhne ise haberi getirene ödül verdiğini (İbni Şıhne, s. 210) yazmaktadır. (A.F.)

369 Bu metin biraz kısaltılmış halde İbni Hacer el-Askalânî'de (el-İnbâ'ul-Gumr, s. 535) de yer almaktadır. Yazarın "güvenilir birinin kaydına göre.." ibaresinden İbni Arabşah'ı kaynak olarak kullandığı anlaşılmaktadır.

370 Dımaş-Humus yolu üzerinde, Dımaşk'a yaklaşık 100 km. mesafede bulunan bir kasaba.

371 Lübnan'da Fenikeliler döneminden kalma eski bir şehir. Eski dönemlerde eski Suriye'nin büyük tanrılarından Hadad'a tapılan büyük tapınak burada bulunurdu. Romalılar döneminde ise Hadad'ın yerini Jüpiter putu aldı ve

Timur'u karşılamaya çıktı ve huzuruna geldiler. Barış talep ederek, önünde diz çöktüler. Fakat Timur sözlerine itibar etmedi ve talancı, saldırgan ve kana sumamış yırtıcılarını onlar üzerine gönderdi. O sırada (Mısır) sultanı da yaklaşmıştı.

Timur daha sonra bu coşkun denizi, köpüklü sel ve korkunç tufanıyla oradan hareket edip Kubbetü's-Seyar tarafından Dımaşk'a yaklaştı. Mısır ve İslam orduları da şehre gelmiş,[372] her taraf onlarla dolmuş ve etraf nurlanıp gitmişti.[373] Onlar öyle bölüklerdi ki, ok-

---

onun adına büyük bir tapınak yaptırıldı. Bu tapınağın kalıntıları bugün dahi mevcuttur. Şehir, 634 yılında Ebû Ubeyde ibni'l-Cerrah tarafından fethedildi. (A.F.)

372 Mısır ordusunun öncü birlikleri Cumadi'l-ûlâ ayının altıncı gününde yani 24 Kanun-u Evvel'de Dımaşk'a girmeye başladılar.

İbni Tagrıberdi: "Sultan, Cumadi'l-ûlâ'nın altıncı gününe tekabül eden Cuma günü Dımaşk'a girdi. O gün şehirde insanların sevinç gözyaşlarından ve bağırışmalarından büyük bir gürültü koptu. Herkes onun zafere erişmesi için Allah'a dua ediyordu. Sultan Dımaşk kalesine çıktı ve sekizinci gün olan Cumartesiye kadar orada kaldı. Sonra kaleden inip şehir dışındaki Yelbuga Kubbesi yanındaki kampına gitti. Orada ordusuyla birlikte Timur'u karşılamak için hazırlıklar yaptı.." (*en-Nücûmu'z-Zâhire*, 12/232).

373 Timur'la ilgili haberler Dımaşk halkının kulağına geliyor, bunlar korku ve endişeye yol açıyordu. Hukbe'de yaşayan Dımaşklı tarihçi Muhammed b. Sasarî, Timur'un oraya gelişini şu şekilde anlatıyor: "Bugünlerde insanlar Türk fatihin herhangi bir zamanda Dımaşk'a saldıracağını düşünüyor, vaktiyle İlhanlıların yüz küsur yıl önce buraya yaptıkları saldırıların hatıralarını tekrar yadediyorlardı." (*İbni Sasarî*, 140-145) İlhanlıların şehre düzenledikleri en son saldırı, 1298 yılında Mahmud Gazan-han zamanında olmuştu.

Bu olayların çağdaşı Dımaşklı tarihçi İbni Kadı Şuhba ise şöyle diyor: "Halep'in düşmanın eline geçtiği haberi, Timur'un oraya girişinden dört gün sonra Dımaşk'a ulaştı. Şehir birden karıştı ve ağlama sesleri yükseldi. Şehir yöneticileri çivarda yaşayanlara can güvenlikleri için surların arkasına çekilmelerini emrettiler. 6 Tişrin-i Sani 1400'de Hama halkı Dımaşk'a gelmeye başladı. Bunlar Halep'in düştüğü haberini duyduktan sonra endişeye kapılan insanlardı.

"Dımaşk emîrleri, özellikle Seydî Sudun'un esir düştüğü haberinin ve Timur'un askerlerinin elinden kurtularak Dımaşk'a gelmeyi başaran iki Memluk emîrinin oradan uzaklaşılmasını istemelerinden sonra, şehirde kalıp savunma yapmak ve göç edip kaçma konusunda tartışıyorlardı. Şe-

larının hedefini şaşıracağını zannedenlerin kalplerini parçalar,

hir sakinleri gizlice Dımaşk'ı terk etmeye başladılar. Bazıları dağlara veya Dımaşk'ın güneyindeki sarp yerlere gidiyorlardı. Kimileri Kudüs'e gidiyor, kimileri orada da durmayarak Mısır'a doğru yola koyuluyordu. Şehirde kalanlar ise Kahire'den yola çıkan sultanın ordusuyla yaklaştığı haberiyle rahatlamışlardı.."

Dımaşk'ta birbirine ters iki hâkim güç vardı. Gaybe naibi ve hacip tarafından temsil edilen idari güç ve kale komutanı tarafından temsil edilen askeri güç. Birinciler direnmenin fayda sağlamayacağını, emân verilmesi karşılığı şehri teslim etmeyi, bu yüzden silaha başvurmamayı savunuyor, ikinciler ise, halkı çarpışmaya hazırlanmaya çağırıyor, silaha ihtiyacı olanların gelip kaleden alabileceklerini duyuruyorlardı. 12 Rebiulevvelde yani Kanunulevvel 1400'de Humus naibinin Kâra kasabasından gönderdiği mesaj geldikten sonra şehirdekilerin maneviyatı iyice bozuldu. Çünkü gelen mesajda düşmanın ilerlemesi sebebiyle şehrini terkettiği belirtiliyordu ve zaten birkaç gün sonra da naibin bizzat kendisi Dımaşk'a geldi. Timur'un Hama'ya geldiğini, fakat halk Timur'dan emân aldığı için kendisinin de yakında oraya gideceğini haber verdi. Bu arada Timur'un yaklaşması sebebiyle korkuya kapılan Bağlebek, Zebdani ve Vadiu'l Berdi sakinleri de Dımaşk'a geliyorlardı. Bunlar, Timur'un Beka vadisine ulaştığını bildirdiler. Fakat daha kötüsü, bu gelenlerin yanlarında hayvanlarını da getirmiş olmalarıydı. Çünkü havalar soğumuş, şehre ve civarına çok kar yağmıştı.

Bu arada Timur da Halep'de yaptıklarını da anlatan tehdit mektupları göndererek şehirde kargaşa ve endişenin had safhaya çıkmasını sağlıyordu. İbni Şuhba'nın anlattığına göre Timur daha Haleb'e varmadan 6 Tişrin-i Evvel 1400'de Dımaşk kadı ve imamlarına "Sivas'ta da kulağınıza gelenleri yaptık.." cümlesinin yer aldığı bir mektup göndererek, Atlamış'ın teslim edilmesini, hutbenin kendi adına okutulmasını ve yine kendi adına sikke kestirilmesini istiyor, mektubu şöyle devam ettiriyordu: "Eğer dediklerimiz yerine getirilmezse, Şam halkının ve diğerlerinin dökülecek kanlarından sizler sorumlusunuz." Timur, kadı ve imamlara mektubuna cevap vermeleri için kırk gün süre tanımıştı. Timur, daha sonra yanında esir tuttuğu Memluklu emîrlerinden biriyle bir mektup daha gönderdi. Mektub Timur'un henüz Haleb'te olduğu sırada 21 Rebiulevvel yani 10 Tişrin-i Sani 1400'de Dımaşk'a ulaşmıştı. Mektupta önceki mektubuna acilen cevap verilmesini, tayin etmiş olduğu sürenin dolmak üzere olduğunu belirterek, halkın korkusunu daha da artırıyordu. Başta Gaybe naibi ve hacip başta olmak üzere Memluklu yöneticilerin önde gelenleri kaçtılar. Avam tabakası onların peşine düştü ve Dımaşk'ın kuzeyindeki Kubaybât köyünde onlara yetiştiler.

kılıçlarından çakan şimşeklerin her biri bir ağacı devirir, mızraklarının uçları âlem-i ervâhı deler geçer ...

Sonra bu savaş albastıları Hicri 808 Rebiulahir ayının on birinci günü (29 Kasım 1400) Yelbuga Kubbesi'ne geldiler. Bölükler kubbenin sağına ve soluna karargâh kurdular. İslam askerleri ve komutanları evlere yerleştiler. Tatar orduları ise Dımaşk'ın batısındaki Darya, Havle, Katana ve o civardaki diğer köylere kamp kurdular.[374] Sultanın ordusundan bir kısmı şehre girip, kale ve şehirdeki silahları ve aletleri toplayarak surlarda yerlerini aldılar. Sonra her iki taraf da savaş hazırlıklarını tamamlayıp, saflarını kontrol etti. Hendekler kazıldı ve düşmanın geçebileceği koridorlar tutuldu. Arkasından karşılıklı meydan okumalarla yapılan çarpışmalar, huruç hareketleri ve küçük çaplı vuruşmalar başladı.

Onları kılıç ve sapanlarla tehdit ederek geri döndürdüler. Bu olayda kadınlar da erkeklerin yanında yer aldı... (*Şihab*, 295) (A.F.)

Es-Sayrafî: "Sonra Timurlenk, Sultan ez-Zâhir'e mektup göndererek Atlamış adında bir kişiyi istedi. Melik ez-Zâhir onu birkaç yıldır Kal'atu'l Cebel'de hapiste tutuyordu. Timur, mektubunda "Onu bana gönderin, çekip gideyim!" dedi. Bu, bir hile, aldatmaca ve yalandan başka bir şey değildi." (*Nüzhetü'n-Nüfûs*, II/82)

374 İbni Tagrıberdi: "O gün öğle namazı vakti geldiğinde karlı dağlar tarafından Timur'un bin kişilik bir öncü birliği geldi. Sultanın askerlerinden yüz kişi çıkarak onları karşıladı ve şiddetli bir darbe indirerek darmadağın ettiler. Önemli bir kısmını öldürüp geri döndüler.

Daha sonra Temeriye'den bir grup sultanın huzuruna gelip, Timur'un Azizi vadisine geldiğini haber verdiler ve dikkatli olmalarını istediler... Sonra sultanın huzuruna Tarabulus emîrlerinden beş tanesi gelip şehre bağlı Gaybe kasabası naibi İsendemir'iden bir mektup getirdiler. Mektupta Emîr Ahmed b. Ramazan et-Türkman, Bâz hâkiminin oğlu ve Şuhrâ'nın oğullarının birleşerek Haleb'e gidip onu Timur kuvvetlerinin elinden aldıkları, Timur'un askerlerinden üç binden daha fazlasını öldürdükleri; Timur'un Tarabulus'a asker sevk ettiği, köylülerin onlara karşı çıkıp iki dağ arasında saldırarak taşlarla hepsini öldürdükleri, Timur askerlerinden beş kişinin gelip ordunun yarısının sultanın hizmetine girme niyetinde olduğunu haber verdikleri belirtiliyordu.

Bunlar Timur'un hilelerindendi.. Sonra Timur ordusuyla Katana'ya indi ve askerleri dağı taşı doldurdu..." (*en-Nücûmu'z-Zâhire*, 12/233).

Sonra sultan askerlerine şehirden dışarı çıkmalarını emretti. Şehir ayânlarının reisleri de şehirden çıkıp savaşa iştirak etmek için gelip sultanlarının yanında yer aldılar. Küçük çocuklar ve erkekler Tanrı'ya yalvarıp, her akşam sokaklarda "Ya Allah! Ya Rahman! Sultan efendimize yardım et!" diye nida ediyorlardı. İnsanlar, ızdırap ve endişe içinde zafer ve bereket dileyerek gece gündüz yalvarıyor, "Ey mücahitler, surlara, surlara!" diye feryat ediyorlardı. İşte bu günlerde şehir ileri gelenlerinden kadılkudat (başkadı) Burhaneddin Şazilî şehit oldu.[375] Yine Malikî mezhebine mensup kadılkudat Şerefüddin İsa kolundan aldığı kılıç darbesiyle yaralandı ve kolu felç oldu. Sultanın adamları düşmandan esir aldıklarını getirip katlediyorlar; düşmandan canlı ve cansız ne ganimet alsalar halka gösteriyorlardı.

Bir çarpışma ve bozgunla sonuçlanmakla birlikte safları bozan bir meydan savaşı

O sıralarda, bir gün sözü edilen aşağılıklardan on bin kadarı cenk meydanına doğru ilerledi. Onları Şam askerlerinden beş yüz kişi karşıladı. Daha sonra onların arkasından yüz kadar savaşçısıyla Emîr Esenbay geldi.

Bu askerlerin her birinin elinde insanı titreten mızraklar vardı ve servi boylular bu mızraklar karşısında secde ederdi. Yine her birinin keskin kılıcı vardı ki, kan dökmenin ne olduğu onun çizdiği tablolardan öğrenilirdi. Yine her birinin yayı kendi kaşlarına benzer, oklarıysa kirpiklerini andırır denilse sezâdır. Bunların her birinin tutulması kolay kalkanları vardı ki, eğer savaşçı o kalkanı üstüne giyse, orada Güneş üzerindeki dolunayı görürsün. Her birinin birer demir miğferi var ki, sanki o askerin simasının parlaklığından veya onun dış görünüşünün şimşeklerinden yapılmış sanırsın. Eğer bir insanın bu demir miğferlere gözü düşse, gözü kamaşır veya en azından o miğferin parlaklığından görüş gücü zayıflardı...

---

375 Bazı kaynaklarda ve eserin elyazması nüshalarında Tadili şeklinde. Bilindiği gibi Tadili Fas'ta bir yer adıdır. Eserin Kahire baskısında kelime "Şazili" olarak geçmektedir. (A.F.)

Onlar asil atlara binmişlerdi ve sanki bu birlikler dolunayların uçları parlayan mızraklarla aynı idi. Onların her biri mum ışığında takılarını takmış gelin kızlar gibiydi. Onlar cenk meydanına doğru yürüdüler ve düşmanla Yelbuga Kubbesi arkasındaki bir vadide karşı karşıya geldiler.[376]

376 Timur'un orduları Bekaa vadisinden Dımaşk'a doğru hızlı bir yürüyüşe geçmişti. Acele etmelerinin sebebi, Mısır ordusunun oraya varıp şehrin savunması için hazırlıklarını tamamlamadan önce orada olmaktı.

Bazı Mısır ve Şam tarihçileri, iki taraf arasındaki ilk çatışmanın, Sultan Farac'ın Yelbuga Kubbesi yakınındaki karargahına vardığı 26 Kanunu Evvel'de vuku bulduğunu belirtmektedirler. İki taraf arasındaki ilk çatışmadan Sultan Farac'ın 7 Kanunu Sani 1401 yılında Mısır'a doğru geri çekilmesi arasındaki geçen süre konusunda açık bir bilgi mevcut değil. Nitekim tarihçiler de bu hususu bir cümleyle geçiştirmekte ve detaylara girmemektedirler. Her ne kadar her iki taraf da hendekler kazıp, karşı tarafın geçiş güzargahlarını tutmakla meşgul ise de, Kahire'den sultanla birlikte gelen ve o sıralar Dımaşk'taki büyük Adiliyye Medresesi'nde kalan İbni Haldun şöyle diyor: "Bu süre zarfında iki ordu üç dört defa çarpıştı. Savaş, münavebeli üstünlüklerle devam ediyordu. (İbni Haldun, *et-Ta'rif*, s. 367). Diğer tarihçilerse iki taraf arasında heyetlerin gelip gittiğini; Timur'un gönderdiği mektuplarda Atlamış'ın ve Memlukluların elinde esir bulunan diğer kişilerin serbest bırakılmasını istediği belirtilmektedir. (Makrizî, *Es-Sülûk*, cild 3, bölüm 3, s. 137) (*Şihab*, 299) (A. F.)

İbni Tagrıberdi: "Her iki ordu da kendi kampına indi. Timur, sultana bir mektup göndererek barış talebinde bulundu ve dostlarından Atlamış'ın kendisine gönderilmesini talep etti ve buna karşılık Halep'te ele geçirdiği emîrleri kendisine göndereceğini bildirdi. Babam (Tagrıberdi), Demirtaş ve Kutlubuga el-Karakî, askerlerinin zaafı konusunda farklı görüşte olduklarını bilmelerine rağmen, bu teklifin kabulü yönünde görüş bildirdilerse de, onları dinlemeyip savaşmayı uygun buldular.

Timur, daha sonra barış isteğini getiren ikinci bir elçi gönderdi ve aynı isteklerini tekrarladı. Emîrler ve halkın tamamı onun söylediklerini doğru buldularsa da, komutanlar her gün iki taraf arasında çatışmaların devam ettiği bir sırada, bu teklife yanaşmadılar." (*en-Nücûmu'z-Zâhire*, 12/235).

O günkü olayların şahidi İbni Şuhba ve Timurî kronikçilerin eserlerinde bu konuda daha detaylı bilgi bulunmaktadır. Örneğin İbni Şuhba 20 Kanunu Evvel'de, Araplardan Beni Gazavî (Gazavi oğulları)nın da yardım ettiği Memluk kuvvetleriyle saldırgan düşman kuvvetleri arasında "Cub"da bir çarpışma olduğunu, Memluk ordusunun şiddetli bir darbe indirdiğini, fakat

FASIL

Bu aslanlar (İslam askerleri) o kurtları ve köpekleri (Timur'un ordusu) görünce, sanki "kâfir bölüklerini gören mü'minler"[377] gibi oldular. Onlardan bazılarının oklarının hedefini şaşmadığı, bazılarının karavana attıkları anlaşılınca, (İslam askerleri) "İşte Tanrı'nın ve Resulü'nün bize vaadettiği bu" dediler. Timur'un ordusu sayı açısından çok kalabalık olduğu için onları halka içine aldılar ve bu halkalı denizi ortadan kaldırmak için çepeçevre kuşattılar. Müslüman askerler bu halka içinde sağlam kazıklar gibi durduklarından, şiddetli darbelerle bu daireyi kırmaya giriştiler. Bu savaşta onların Timur askerlerine karşı ilk düşündükleri şey baş kesmek, kol koparmak ve dehşetten (düşmanı) şaşkına çevirmek oldu. Sonuçta Müslümanlar uzun mızraklarla onların akıllarını başlarından aldılar, uzaktan attıkları oklarla bedenlerini delik deşik ettiler... Onları gruplara ayırıp parça parça doğradılar, enli kılıçlarıyla dilim dilim dildiler, keskin oklarıyla vücutlarını ufak parçalara ayırdılar; kollarını, ayaklarını kestiler ve kırpa kırpa sayılarını azalttılar. Sonra göğüslerini gerip onlar (düşmanlar) için gerçek kurtuluş yolu olan çıkışları tuttular. İslam askerleri geri çekildiğinde, onun (Timur'un)

---

düşmanın takviye alarak geri dönüp karşı taraftan pek çok kişiyi öldürüp, esir aldıklarını ve ganimetlerle geri döndüklerini anlatmaktadır.

O günlerin en önemli olaylarından biri de Timur'un torunlarından birinin Memluklara sığınmış olmasıydı. 13 Cemadi'l Ûlâ 1401'de, başında taç bulunan oldukça yakışıklı bir delikanlı Dımaşk'a gelmişti. İbni Şuhba'nın kaydına göre bu genç, Timur'un torunu Sultan Hüseyin'di ve Dımaşk yöneticileri kalabalık bir kafileyle gelen bu delikanlıyı saygılı bir şekilde karşılamış ve Dâru'z-Ziyafe'de ağırlamıştı. (*es-Sülûk*, 3. Cilt, 3. Kısım, s. 1042) (*Şihab*, 299) (A.F.)

377 İbni Arabşah, hendeklerin kazıldığı bu olayı, müşriklerin Hz. Peygamber'e saldırdıkları çarpışma sebebiyle "ahzab gazvesi" denilen 'hendek savaşı'na benzetmektedir ki, Kur'an'da (ولما رأي المؤمنون الأحزاب قالوا هذا ما وعدنا الله و رسوله وصدق الله وما زادهم الا ايمانا وتسليما) "Mü'minler düşman birliklerini görünce, "İşte bu Allah'ın ve Resülünün bize vaad ettiği şeydir. Allah ve Resülü doğru söylemişlerdir" dediler. Bu onların ancak imanlarını ve teslimiyetlerini artırmıştır." (Ahzâb, 22) buyrulmaktadır.

askerleri bedenleri parçalanmış, kesilmiş, dilinmiş halde yerinden kıpırdayamaz duruma gelmişlerdi.

Sözü edilen Esenbay geri döndü. Hedefini şaşmaz mızrak darbeleriyle (Timur ordusunun) eteklerini kesmiş, yakından indirdiği darbelerle onların hafif ve ağır yanlarının (yani tamamının) kökünü kurutmuştu...

Timur'un kızkardeşinin oğlu Sultan Hüseyin'in hilesi

Sonra Timur'un kızkardeşinin oğulu Sultan Hüseyin,[378] kendini dayısına karşı imiş gibi gösterip, kalbinde başka şeyler gizleyerek Mısır sultanının huzuruna geldi. Cesur bir yiğitti, ama aklı biraz kıt ve aptalca idi. Müslümanlar onun gelişine sevindiler ve bunu bir zafer gibi algıladılar. Sultan Hüseyin'in başında bir tutam kakülü vardı. Onlar onun kakülünü alıp, üstüne hilatlar giydirdiler ve kendilerinden birine döndürdüler.[379]

---

378 İbni Şuhba'ya göre Hüseyin Bahadur; fakat Şerefüddin Ali Yezdî'ye göre Timur'un yeğeni değil torunu idi.(Yezdî, 229a).

379 İkdu'l-Cumân'da Sultan Hüseyin'in bin kişilik bir birlikle Mısır sultanına sığındığı belirtilmektedir.

Dımaşk yöneticileri Sultan Hüseyin ve adamlarını gayet iyi karşılamış olmakla birlikte, onun saç şekli ve giysisi Dımaşk halkının alışık olmadığı bir tarzda olduğundan, hemen bir top kakülünü kesmiş ve kendi giysilerinden vermişlerdi.

Timurî kaynaklar Sultan Hüseyin'in kaçmasının sorumluğunu çevresindeki hilekâr Taciklerden oluşan şer dairesine yüklemektedirler. Rivâyete göre o sırada sarhoştu. Memluklu sultanı onu bizzat karşılamış ve çektiği sıkıntılı günlerden sonra aydınlık günlerin geldiğine inanmıştı. Sultan Hüseyin'in kaçtığı haberi hemen Timur'a ulaşmış; Dımaşk'ta ise onun Timur ordusunun sol cenah komutanı olduğu haberleri yayılmıştı. Sultan Hüseyin, Timur'un ordusu hakkında faydalı bilgiler vermişti.

Şerefüddin Ali Yezdî, Sultan Hüseyin'in Memluklulara sığınmasının sebebini, Timur'un kuvvetleriyle birlikte önceki mevkisinden Dımaşk'ın güneyinde bir fersah mesafedeki bir köye çekilip karargahını orada kurmasına bağlamaktadır. Yezdî'nin adını vermediği bu köy, Dımaşk'ın güneyinde bu uzaklıkta bulunan Darya köyü olmalıdır. Zaten İbni Arabşah da Timur'un oraya Seyar Kubbesi'nin önünden geçerek gittiğini belirtmektedir. Timur'un

FASIL

Sonra Timur kendini zayıf ve bitkin gibi gösterip, biraz ilerleyip arkasından geri çekildi. Halbuki bu onun hile ve tuzaklarındandı. Şöyle ki, Mısır ordusunda anlaşmazlık çıktığı ve kaçtıkları haberi Timur'un kulağına gelmişti. Eğer kaçıp giderlerse Timur onları elinden kaçırmış olacaktı. Bu yüzden geri çekiliyormuş havası yaratmak suretiyle Mısır ordusunu yerinde kalmaya ve kaçmaktan vazgeçmeye sevketmeyi amaçlamıştı. Halbuki Mısır askerleri kaçmaya kararlıydı ve zaten sebat edip duracak halleri de kalmamıştı.[380]

---

amacı, kuvvetlerinin bir kısmının Dımaşk'ı batıdan sıkıştırdığı bir sırada, güney yolunu tıkamaktı... (*Şihab*, 300).

380 İbni İyas: "Sonra sultan Cümadi'l-ulâ ayının altıncı gününe rastlayan Perşembe günü Dımaşk'a girip büyük meydana geldi ve Kasru'l Eblak'a yerleşti. İnsanların davalarıyla ilgili hükümler verdi; Dımaşk'ta Cuma namazını kıldıktan sonra karargahını Yelbuga Kubbesi yakınında kurdu. Öğle saatlerinde karlı dağın alt tarafından Timurlenk'in yaklaşık 1000 kişilik bir öncü birliği geldi. Sultanın ordusundan yüz kişilik bir birlik onları karşıladı. Timur'un askerleriyle şiddetli bir çatışma oldu. Timur'un askerleri kırıldı ve geri dönüp kaçtılar. Sonra o gece Timurlenk'in emîrlerinden ve askerlerinden bir grup gelip sultanın emrine girdi. Bunlar (gündüz gelen) birlikte Timur'un oğlu ve damadının da bulunduğu, bu ikisinin öldürüldüğü, Timur'un oğlu için çok üzüldüğünü haber verdiler. Sultan, Timurlenk'in emîrlerine hilat giydirip Dımaşk'ta misafir etti. Sonra sultanın huzuruna Âl-i Fadl emîri Nuayr b. Hayyar Harise kabilesinden ve diğer aşiretler sayılamayacak kadar kalabalık Arap savaşçılarıyla geldi ve sultana Timurlenk'in askerlerini mağlup ettiklerini ve beş binden fazla kişinin dağdan gelen kar sebebiyle öldüğünü haber verdi. Her gün sultanın huzuruna Timurlenk'in askerlerinden bir grup geliyor ve onun hizmetine giriyordu. Araplardan ve diğer halklardan pek çok insan gelip sultanın safına katıldı ve söylendiğine göre Mısır ordusu dışından gelip katılan savaşçı sayısı yaklaşık on iki bin kişiyi bulmuştu.

Başlangıçta zafer Melik en-Nasır tarafında gözüküyordu ve hükümdar bundan mutluydu, ama "kulun hesabı başka, Allah'ın hesabı başka" denildiği gibi, o yılın Cemadi'l-ûlâ ayının beşine tekabül eden Perşembe günü, Sultan el-Melik en-Nasır Farac birden Mısır'a geldi ve kaleye çıktı. Yanında Halife Mütevekkil, Şam, Safad, Gazze naipleri ve Dımaşk emîrlerinin birçoğu ve ayrıca bin kadar memluk vardı. Her emîrin yanında ise memluklarından yalnızca ikişer kişi bulunuyordu. Başlarında börk, yanlarında at ve

İslam askerleri arasında nifak ve anlaşmazlık çıkışının bevanı

Emîr-i kelân Yaşbek, Mısır askerlerinin atabeyi ve Melik en-Nasır'ın davanağı idi ve büyük küçük herkes onun emrindeydi. Her ne kadar arkasında askeri bir destek var ve ordusunun sayısı kalabalık ise de, askerlerin her biri bir "emîr"di ve kellelerinden başka kaybedecek bir şeyleri yoktu. Sonunda birbirine zıt fikirler ve istekler ortaya çıktı; şairlerinin şiirleri ittifak dairesinden ihtilaf dairesine geçti; her biri şiirinin veznini değiştirmeye, sahibinin istediği kâle almamaya başladı. Neticede böyle bir zamanda Tanrı'nın diller ve renklerin farklılığı hakkında buyurduğu âyetleri açık bir

---

elbise yoktu. Sultanın bu şekilde çıkıp gelişinin sebebi şu idi: Sultanın ordusu Timurlenk'in ordusuyla iki defa savaşmış; Timur yenilmek üzereyken sultana elçi göndererek barış istemiş, emîrlerinden Emîr Hüseyin adında birini kızının oğluyla (torunuyla) birlikte sultana yollamıştı. Bu ikisi sultanla barış sağlamak için Timur'la onun arasında gelip gidiyorlardı. Onlar sultanın huzuruna geldiklerinde, sultan onlara hilat giydirmiş ve iyi muamele etmişti. Timurlenk sultandan Melik ez-Zâhir Berkuk zamanında esir edilen akrabası Atlamış'ın serbest bırakılmasını, buna karşılık kendisinin de aldığı savaş esirlerinin tamamını serbest bırakacağını iletmişti. İki taraf arasında heyetler birkaç kez gelip gittiler. Son heyet Cumadi'l-ahîre'nin on dördüncü gününe tekabul eden Cuma günü gelmişti. Heyet gecenin üçte biri geçinceye kadar sultanın huzurunda kaldı. Sultan onlara sabah erkenden iki taraf arasında sulh anlaşması yapacağını açıkladı. Sultana o gece ordunun hükümdar aleyhine tavır değiştirdiği, içlerinden bir grubun kaçıp Mısır diyarına doğru gittikleri bildirildi. Gece geri çekilen emîrler arasında Emîr Sudun en-Nasırî et-Tayyar, Emîr Kanı Bek el-Alâî ve sultana bağlı memluklardan bir kısmı vardı... O Cuma gecesi emîrler sultanın yanına gelip onu zorla ata bindirdiler ve sabah namazına doğru Dımaşk'tan çıkardılar. Kaza ve kader tecelli etsin diye Allah her şey için bir sebep yaratmıştır.

Sultan ve emîrler Dımaşk'tan çıktıktan sonra Safad'a geldiler ve Safad naibini yanlarına alıp Gazze'ye yöneldiler. Sultan Gazne'ye girdiğinde Dımaşk'tan çekilen emîrleri orada buldu ve hep birlikte Mısır'a doğru yola koyuldular. Söylendiğine göre emîrlerin Dımaşk'tan çekilmelerinin sebebi, Melik en-Nasır'a karşı tavır değiştiren bir grubun Emîr Laçin el-Çerkesî'yi başa geçirmek için Mısır'a gitmeleriymiş. İşte emîrler bunu öğrenince sultanı zorla ata bindirip Dımaşk'tan çıkarmışlar." (*Bedâi-iz-Zuhûr*, 1/329)

şekilde tecelli etti. Onlar (askerler) tebaayı koruma konusunda kurtlar ve sırtlanların yerine geçtiler; zavallı halkın hamiliğini öfkeli aslanlara teslim ettiler. Böyle olunca küçükler büyüklere, aşağıdakiler yukarıdakilere, öndekiler arkadakilere katılıp, şairin şu dizesinde belirttiği gibi oldular:

تفرقت غنمي يوما فقلت لها يا رب سلط عليها الذئب و الضبعا

Koyunlarım bir gün beni terk edip gittiler,
Rabbim, kurtla sırtlanı sen de onlara gönder!

Onların bazı emîrleri kendi kuvvetlerini ve yardımcılarını bırakarak Kahire'ye doğru yola çıktılar. Timur'un haklarında söylediği gibi, siyaset bilmezlikleri, yöneticilikten âcizlikleri doğru çıktı.

FASIL

Arkada kalanlar çekip gidenlerin yaptıklarını öğrenince, eteklerini toplayıp gece yarısı gidenlerin peşinden yola koyulmaktan başka çareleri kalmadı. Arkada kalan veya uyuyan yahut pinekleyenler, yüksekten çukurun dibini yuvarlanmışlardı.

Gece gündüz surlardan ayrılmayan insanlar ise, sultanlarından yardım alacaklarına inanmış olduklarından sevinivermişlerdi. Ama bir gece yüksek bir yere çıkınca sultanlarının otağını kurduğu yerlerin alevler içinde kaldığını gördüler. Gerçi kimse ne olduğunu anlayamadı, ama dünya kötülük ve ateş kıvılcımlarıyla doldu. Sabah olunca oradan herkes çekip gitti ve Yelbuga Kubbesi'nde ateş püfleyen tek kimse kalmadı. Dolayısıyla onların (şehirdekilerin) sesleri kısılıp, hareketleri ağırlaştı. Artık fısıldayarak konuşuyor, sesleri yavaş yavaş kayboluyordu. Kötülük kükredi, harekete geçti ve insanlar "Sultan kaçtı!" dediler. Bunu duyan insanların belleri büküldü ve felaketin gelip çattığına inandılar. Endişe ve korkuları arttıkça arttı. Ümit çıralarına katran doğranmış ve insanlar her türlü azap oklarının hedefi olmuşlardı. Akıllarına gelen hileler de

göğüsleri gibi dar ve çaresiz görünmüştü. Ferman ne diyor, kim ne yapıyor, her şey birbirine karışmıştı.

FASIL

Sonra Timur Rabbine şükredip bulunduğu yerden ayrıldı. Yelbuga Kubbesi'ne indi ve orayı kendine karargah yaptı. Yorgunluğunu atıncaya kadar yan gelip yattı.

Timur çevreye hendekler kazdırıp, atlı ve piyadeleri etrafa yerleştirdikten sonra kaçıp gidenlerin arkasından birlikler sevk etti. Düşman askerlerinden yakalanıp getirilenleri fillerin ayakları altına attırıyor, tıpkı hadiste belirtildiği gibi zekat vermekten imtina edenlere kıyamet günü dört ayaklılar nasıl davranacaksa,[381] bu filler de sahrada yakalanıp getirilenlere öyle davranıyorlardı.

FASIL

Sultana gelince, kimseden herhangi bir zarar görmedi. Çünkü tıpkı bir bulut gibi kaçmış, yılan gibi kıvrıla kıvrıla, et-Teym vadisine doğru yola koyulmuştu. Netice Timur'un şeytanları yeryüzüne dağılıp, dört bir tarafı kapladılar. Timur ordusunun öncü birlikleri, Bilâd-ı Şam'ın uç kısımlarına kadar varıp, bütün köyleri ve çevrelerini dolaşıp çıktılar. Her tepeden kum gibi akarak, Tanrı'nın bereket ihsan ettiği yerin batısına ve doğusuna doğru yol alıyor ve Dımaşk üzerine gidiyorlardı. Daha önce belirttiğimiz gibi, bu şehrin surları son derece sağlamdı ve her türlü savunma aracına sahipti. Şehir halkı kaleye bekinmiş, kapılar kapatılmıştı. Kaledekiler Timur'un askerlerine direndiler; bir yerden yardım kokusu gelir, Tanrı imdat-

381 Hz. Peygamber'in Ebû Zer tarafından rivâyet edilen şu hadise atıfta bulunulmaktadır: ... ما من صاحب ابل ولا بقر ولا غنم لا يؤدي زكاتها الا جاءت يوم القيامة اعظم ما كانت واسمنه تنطحه بقرونها تطؤه بأظلافها كلما نفدت أخراها عادت عليه أولاها حتي يقض بين الناس

lama yetişip umidiyle kaleyi teslim etmediler.[382] Bu direniş iki gün devam etti. Sonunda umitlerinin boş olduğunu ve hiçbir yerden yardım gelmeyeceğini kesinkes anladılar. Sultanın ordusuyla Dımaşk'a gelip gidişi, bir şairin ifadesiyle, susuz kalan insanların bulutu görüp sevinmesiyle birlikte bulutun açılıvermesine benziyordu.

Sultanın gidişinden sonra şehir âyânlarının dışarı çıkıp Timur'dan emân dilemeleri

Şehir âyânları, yaşlı kişiler ve komutanlar umitleri boşa çıkıp, reybu'l menûn[383] üstlerine kapanınca, bir yerde toplandılar. Bunlar, kadılkudat Muhyiddin Mahmud ibni İzz el-hanefî, onun oğlu kadılkudat Şehabeddin, kadılkudat Takıyyüddin İbrahim b. Müflih el-hanbelî,[384] kadılkudat Şemseddin Muhammed el-

382 İbni Tagriberdi: "Cuma günü, sultan, emîrler ve naip ortadan kaybolunca Dımaşk kapılarını kapattılar, surlar üzerine çıkıp halkı cihada çağırdılar. Dımaşk halkı savaşa hazırlandı. Timur, ordusuyla onlar üzerine yürüdü. Dımaşklılar sur üzerinden onlarla şiddetli bir şekilde savaştılar. Hendekten ve surlardan uzak tutulan Dımaşk kapısını geçmeyi başaran bir grubu esir ettiler, bir miktarı atı ellerinden aldılar ve bin kadarını öldürüp kalalarını şehir içine getirdiler. Timur durumun ciddiliğini görüp de işin uzayacağını anlayınca, Dımaşk'ı bir hileyle almayı uygun gördü. Dımaşk halkı dişiyle tırnağıyla şehri korumaya çalışırken, Timur'un iki adamı gelip sur dibinden "Emîr (Timur) barış istiyor, âkil bir adam gönderin de emîr onunla bu konuyu görüşsün" diye bağırdılar.

Babamın Gazze'deyken Dımaşk naipliği konusunda işaret ettiği buydu. O, Dımaşk halkı Timur'u defetmeye muktedirdir; Dımaşk, erzakı bol bir şehirdir, son derece müstahkemdir, demiş, oraya gidip halkıyla birlikte Timur'a karşı çarpışacağını söylemiş, ama kimse onu dinlememişti. Allah için, babanın söylediklerini beğenmeyenler, Dımaşk halkının şu anda başlarında bir naip veya emîr olmadığı halde böyle şiddetli bir müdafaa sergilediğini görselerdi, başlarında bir emîr veya naip olduğunda neler yapabileceklerini tahmin dahi edemez, yaptıklarından ve söyledikleri sözlerden utanırlar ve hata ettiklerini itiraf ederlerdi." (*en-Nücûmu'z-Zâhire*, 12/238)

383 Reybu'l-menûn: Kesin ölüm.

384 Şuzurâtu'z-Zeheb (7/22): Burhaneddin ve Takıyyüddin Ebû İshak İbrahim b. Muhammed b. Müfric, aslen Remin'liyken Dımaşk'a yerleşmiş Hanbeli

Hanbelî en-Nablusî, kâtibu's-sır kadı Nasıruddin Muhammed b. Ebi Talib, kadı Şihabeddin Ahmed ibn eş-Şahid el-vezir, - ki o sıralar vezirlik makamı onun elindeydi ve âyânlar içinde en önemlisi o idi, - kadı Şihabeddin el-Hasbanı eş-Şafiî ve şehir hâkiminin naibi kadı Burhaneddin İbrahim ibni'l-Kavse el-Hanefî idi. (Allah hepsine rahmet eylesin). Şafii mezhebi kadısı Alaaddin ibn Ebu'l-Bekâ, sultanla birlikte kaçmış, kadılkudat Burhaneddin eş-Şazilî ise daha önce belirtildiği gibi şehit olmuştu. Daha sonra bu âyânlar aralarında soz birliği ederek dışarı çıktılar ve Timur'den emân dilediler.[385]

---

mezhebi hafız ve şeyhidir. Keza onların reisleri ve baş kadılarıdır... Tatar fitnesi zamanında Dımaşk'ta geride kalanlardandı. Sonra yanında bir grupla birlikte Timur'un huzuruna vardı. Onunla Timur'un Mûtezili imamı Abdulcebbar arasında bizzat Timur'un huzurunda münazaralar oldu. Timur onu beğendi, kendisiyle konuştu ve gönlü ona ısındı. Timur onun barış talebine olumlu cevap verdi. Fakat daha sonra Timur'un Dımaşk'ta yaptığı talan sırasında kahrından öldü..." (A.F.)

385 Görüşmeler sırasında da Dımaşk halkı ve bazı Memluk kuvvetleriyle şehri ele geçirmek isteyenler arasında çarpışmalar devam etti. İbni Şuhba ve İbni Arabşah, barış talebinin sultanın geri dönüşünden ümit kesildiği ve daha fazla direnemeyeceklerini anladıkları anda Dımaşk halkından geldiği konusunda Timurî tarihçilerle aynı görüşteler. Böylce şehir ileri gelenleri bir toplantı yapmış ve âyanların dışarı çıkıp barış talep etmeleri kararlaştırılmıştır. Fakat Makrizî (es-Sülûk, 3. Cilt, 3. Kısım, s. 1046), İbni Hacer el-Askalânî (3/137) ve İbni Tagriberdi (*en-Nücûmu'z-Zâhire*, 12/238) barış görüşmeleri talebinin Timur'dan geldiğini bildirmektedirler.

Dımaşk halkı, Timur'un adamlarının barış görüşmeleri konusundaki çağrılarını duyunca, başkadı Takiyyuddin İbrahim'i göndermeyi kararlaştırdılar. Surlardan aşağı sarkıtılan başkadı, Timur'un huzuruna geldi, onunla görüştü ve Dımaşk'a geri döndü. Aslında Timur ona hoş muamele ederek, tatlı sözler söyleyerek aldatmış ve şöyle demişti: "Bu, peygamberler ve sahabeler şehridir. Kendimin ve evladımın başı için, Rasullahın yüzü suyu hürmetine şehri bağışlıyorum. Eğer Sudun, naiplik yaptığı dönemde benim elçilerimi öldürmemiş olsaydı, buraya hiç gelmezdim. Sudun elime düştü ve esirim oldu. Şu anda dönmekten başka bir şey düşünmüyorum, ama benim dokuzlardan alma (yani her hediyeden dokuzar adet alma) âdetim vardır."

İbni Arabşah ve Şerafeddin Ali Yezdî, barış görüşmelerinin sultanın çekip gitmesinden iki gün sonra başladığını belirtiyorlarsa da, İbni Şuhba

şöyle demektedir: "Müzakereler Cuma sabahı, yani şehir halkının sultanın çekip gittiğini anladığı gün başladı. Ahalinin bir kısmı surlar üzerinde hâlâ saldırganlarla çarpışmaktaydı. Müzakere fikrine karşı çıkan kale komutanı dışarı çıkmak isteyen heyetin Zafer Kapısı'nı (Babu'r-Nasr) kullanmasını - ki Timur'un otağını kurup şehri yakmakla tehdit ettiği Kasru'l Eblak'a açılan en yakın kapıydı. - yasaklayınca, heyet küçük kapıya yöneldi ve oradan aşağıya iple sarkıtıldılar. Onları sur dibinde Timur'un komutanlarından Şah Melik adında biri karşıladı. Heyetin başında çok iyi Farsça bilen kadı İbrahim b. Muhammed b. Muflih el-Hanbelî vardı" (*Şihab*, 305) (A.F.)

Nizameddin Şâmî: "Timur, Mısır sultanının evi Kasr-ı Eblak'a indi. Dımaşk ahalisi korku ve endişeye kapıldı. Kadılar, imamlar ve şehir ileri gelenleri rica ve yalvarışlarla çıkıp geldiler. Değerli hediyelerle peşkeş sunup cümle kapısını açarak mal-ı emân vermeyi kabul ettiler. Ayrıca bu malı toplamak için bir süre verilmesini istediler... Bu arada şehirden kadılar, imamlar ve önde gelen kişiler geldiler ve "Biz mal-ı emân toplama işini beceremiyoruz. Bazı emîrlerin bu malın toplanması için görevlendirilmesini rica ediyoruz" dediler." (*Zafernâme*, 305, 307)

İbni İyas: "Sultanın çekip gitmesinden sonra Dımaşk halkıyla Timur arasında geçenlere gelince, sultan, şehri o yılın Cumadi'l-ûlâ ayının on birinci gününe tekabul eden Cuma gecesi terk etti. Cumartesi sabahı şaşkına dönen halk kapıları kapatıp surlara tırmandı ve Timur ordusuna alevli paçavralar atmaya başladı. Dımaşk halkı birbirini çarpışmaya itekliyordu. Birinci gün onlarla Timur'un askerleri arasında büyük bir çarpışma oldu ve Timurlenk'in askerlerinden yaklaşık iki bin kişi hayatını kaybetti. Pazar günü Timurlenk, bir adam göndererek şehirden barış görüşmeleri yapmak üzere âkil birinin gönderilmesini istedi. Timurlenk'in elçisi gelince şehir halkı kimi göndereceklerini konusunda istişare ettiler ve sonunda Hanbelî mezhebinden olan ve Türkçe ve Farsçayı iyi bilen kadı Takıyyûddin b. Müflih'in gönderilmesine karar verip onu surlardan aşağı iple sarkıttılar. Onunla birlikte şehir âyânlarından beş kişi daha vardı. Takıyyuddin, Timur'un yanında bir süre kaldıktan sonra geri dönüp halka Timurlenk'in kendisine çok iyi muamele ettiğini ve şu sözleri söylediğini naklettti: "Burası peygamberler şehridir ve dolayısıyla şehri onlara bağışladım." Ayrıca Timur'un Hz. Peygamber'in zevcelerinden Ümmü Habibe'nin kabrini ziyaret ettiğini, mezarın durumunu görünce "Ey Dımaşklılar, böyle bir kabir türbesiz ha! İnşaallah ben onun üzerine bir türbe yaptıracağım" dediğini naklederek, görüşmeler sırasında sık sık Allah'a hamd-ü senalar okuyup, günahları için bağışlanma dilediğini anlattı. Timur hakkında daha başka güzel şeyler de anlatıp halkı ona karşı gelmekten vazgeçirmeye çalıştı. Sonuçta şehir halkı ikiye bölündü. Bir

FASIL

Sultan askerleriyle birlikte çekip gittikten sonra başkadı Veliyyuddin Abdurrahman ibni Haldun,[386] kendini Timur askerlerinin arasında buldu. En meşhur âyânlardan ve Mısır'dan sultanla birlikte gelenlerdendi. Sultan gafil avlanıp perişan bir şekilde çekip gidince, İbni Haldun tuzağa düştü. Adiliye Medresesi'nde kalıyordu. Sözü edilen âyânlar müzakere konusunda fikrini almak için İbni Huldun'a müracaat ettiler. O da onlarla aynı fikirde olduğunu belirtince, onun görüşüne teslim olmaktan başka çare bulamadılar. İbni Haldun, mezhep ve amelde Malikî, rivayet ve haberde esmaî[387] idi. Başında hafif bir sarık, sırtında karanlık gece gibi kapkara, kendisi gibi nazik ince haşiyeli bornozuyla onlarla birlikte yola çıktı. Âyânlar, İbni Haldun'u öne geçirip, onun kendi leh ve aleyhlerinde söyleyeceği sözlere razı oldular. Timur'un huzuruna geldiklerinde, kendilerine oturma izni verilinceye, rahat olmaları söyleninceye kadar endişeli, elleri yüreklerinde ayakta dikildiler. Timur onlara tebessümle baktı ve tepeden tırnağa hepsini tek tek süzdü. İbni Haldun'un görünüşünün diğerlerin-

---

grup İbni Müflih'in görüşünü savunuyor, diğeri ise onu dinlemeyip savaşmaya devam diyordu. Fakat İbni Müflih'in düşüncesine katılmayanlar çoğunluktaydı. Onların şehir halkının kahir ekseriyetini teşkil ettiklerinden çarpışmalar Pazartesi gecesine kadar devam etti. Sabah olduğunda ise İbni Müflih'in görüşünü savunanların sayısı, aksini söyleyenlerin sayısını bastırmıştı." (*Bedâi-iz-Zuhûr*, 1/331).

386 Veliyyuddin Ebû Zeyd Abdurrahman el-Hadrami el-Eşbilî el-Malikî. Mısır'ın çok iyi bildiğimiz başkadısı meşhur İbni Haldun. Tunus'ta 732 yılında dünyaya geldi ve 784 yılında Mısır'a göç ederek, birkaç mez Malikîlerin kadılığı görevine getirildi. Dımaşk'ta Timurlenk'e karşı harekete geçen Memluklu ordusuna refakat etmiş, onunla görüşmüş, Timur da onun sözlerini ve belagatını beğenmiştir. Yedi ciltlik büyük bir tarih kitabı yazmıştır. Kahire'de kadılık yaptığı sırada 808 yılında 76 yaşında vefat etmiştir.

387 Ebû Said b. Karib b. Asım b. Abdulmelik b. Esmaî el-Bahilî'ye atıfta bulunulmaktadır. Arapçada esmaî, çok rivayet bilen, Arap tarihine, Araplarda olan olaylara mükemmelen vakıf kişi demektir.

den farklı olduğunu anlayınca "Bu adam buralı değil" dedi. Sonunda sohbet başlayınca, İbni Haldun dilini oynatıp öyle söz ler söyledi ki, onun söyledikleri ilerde aktarılacaktır. Söz faslı bittikten sonra sofraya buyur edildiler. Herkesin önüne bir tabak içinde haşlanmış et konuldu. Kimisi yemeye çekindi, kimisi sanki kendini sohbete vermiş gibi yemekle ilgilenmedi, kimisi ise kollarını sıvayıp yemeğe yumuldu ve lokmaları atıştırırken tartınıp korkmadı ve hatta bir şiir okuyup diğerlerini de teşvik etti. Yemekten yiyenler arasında kadılkudat İbni Haldun da vardı. Onlar yemek yerken, Timur kısık gözleriyle onları süzüyor, hatt-ı hareketlerini kontrol ediyordu. İbni Haldun da göz ucuyla Timur'u süzüyor, fakat onunla göz göze geldiğinde başını önüne eğiyor. Timur bakışlarını başka yöne çevirdiğinde yine ona bakıyordu. Sonunda İbni Haldun, yüksek bir sesle Timur'a hitap ederek:

"- Emîr cenapları! Ben birçok hükümdar huzurunda bulunma şerefine nail oldum. Ölenlerini, yazdığım tarihimle yaşattım. Arap ve Acem hükümdârlarından şu, şu zatları gördüm; Şarkı ve garbı dolaştım... Yüce ve Ulu Tanrı'ya şükürler olsun ki, ömrümü uzattı, beni yeniden yarattı da, sizin devrinizi de idrak ettim, hepsinin arasında, ancak sizin hakîkî hükümdar olduğunuzu, hükümdarlığa yaraştığınızı gördüm... Hükümdarların yemeği karın doyurmak için yenir, emîr cenaplarının yemeği ise hem bunun için, hem de şereflenmek ve iftihar etmek için yenir" dedi.

Emîr Timur, bu sözlerden çok memnûn oldu. Sevincinden neredeyse kalkıp oynayacaktı. Yalnızca İbni Haldun'a bakıyor, yalnızca onunla konuşuyordu. Ona Arap padişahları, onların başlarından geçen olayları, devletlerinin nasıl olduğu hakkında sorular sordu. İbni Haldun, onu meftun eden rivayetler ve olayları anlattı. Timur ise zaten padışahların ve halkların tarihlerini çok iyi bilirdi. Doğu ve batı tarihinin atası ve anası idi. Bu konu üzerinde daha sonra tafsilatlı olarak durulacaktır.

FASIL

Bir gün o (âyânlar) bu bilgili kişinin (Timur'un) huzurunda otururken birden içeri Timur'un esirleri arasında bulunan kadı Sadreddin el-Münavî girdi. Bu kadı, sultan Dımaşk'tan çekilirken onunla birlikte gitmiş, fakat Timur'un adamları tarafından Meyselun'da[388] yakalanıp getirilmişti. Başında kule gibi bir sarık, yanları heybe gözünü andıran bir elbise giymişti. Orada bulunanların adeta üzerlerine basarak geçip, izin almadan sohbet etmekte olanların yukarısına oturdu. Timur öfkeden küplere bindi; kızdı, köpürdü; dişlerini gıcırdattı ve meclisi alevli meydana çevirip, sinirinden nefesi tutulacakmış gibi oldu ve cellatlarından bir kısmını onu götürüp tepelemelerini istedi. Onu it sürükler gibi sürüklediler; üzerindeki elbiseleri parça parça ettiler. Hakaret, küfür, sille, tokat ve tekmeyle karnını bir güzel doyurdular.

Timur, onun esaret şartlarının ağırlaştırılmasına, yeniden işkence edilmesine ve ardı ardına eziyete tâbi tutulmasına yapılan itirazlara kulak asmadı ve cezalandırmanın iki misli artırılmasını emretti. Kadı, kıyamet günü zalimin Allah tarafından korumasız halde çıkarılması gibi, dışarı çıkarıldı. Timur, daha sonra her zamanki gibi kendine mahsus hileler planlamaya girişti. Âyânlardan her birini hilat giydirip, nezdinde itibara layık kişiler olarak kabul etti. Gönüllerini aldı ve güvenli ve mutlu bir şekilde geri gönderdi. Fakat içinde kötü niyetler, fitne-fücur düşünceler oynaşıyordu. Âyânlar böylece yola çıktılar.

Sürmelenir süslenir kurban, sahibi tarafından,
Kendisini bekleyen ölümü ne bilsin hayvan!

Timur, âyânlara ve halka emân vermek için, onların sultanın hazinelerini, ayrıca hem onun hem de naiplerin değerli eşyalarını, mal, at, hayvan, köle ve hizmetkârları toplayıp

388 Meyselun: Dımaşk-Beyrut yolu üzerinde, Dımaşk'a yaklaşık 35 km. mesafede bir yer adı. 1920 yılında Suriyelilerle Fransızlar arasında burada büyük bir çarpışma olmuştur. (A.F.)

getirmelerini şart koştu.[389] Âyânlar emredildiği gibi yaptılar ve

389 İbni Tagrıberdi: "İbni Müflih Dımaşk'a gelince Timur'a, dinine ve inançlarına övgüler yağdırarak halkı ona karşı savaşmaktan vazgeçirmeye çalıştı. İnsanların bazıları bu konuda onun safında yer aldılar. Fakat diğerleri bu teklife karşı çıkıp, Timur'la çarpışma kararı aldılar. Cumartesi gecesi bu şekilde geçti, fakat sabahleyin İbni Müflih'in görüşünü benimseyenlerin sayısı arttı. Böylece İbni Müflih barış yapılmasına azmederek insanlara şöyle dedi: "Kim bu karara karşı çıkarsa öldürülecek ve kanı heder edilecektir." Böylece insanları savaşmaktan vazgeçirdi.

Biraz sonra Timur'un elçisi Dımaşk'a gelerek sözü edilen "dokuzlu" hediyeleri istedi. İbni Müflih ortaya atıldı ve kadı, fakih, âyân ve tacirleri çağırttı. Bunların her biri imkanları dahilinde hediyelerini taşıdılar. Toplama işi bitince Timur'a teslim edilmek üzere onları Babu'n-Nasr'a (Zafer Kapısı'na) getirdiler. Ama kale komutanı onları engelledi ve bu malları teslim etmeleri halinde şehri yakmakla tehdit etti. Onun sözünü dinlemediler ve "Senin sözün kalende geçen, bizim sözümüzde şehirde" deyip Babu'n-Nasr'dan ayrılıp "dokuzlu" hediyeleri surdan dışarı çıkardılar. İbni Müflih de beraberinde birçok Dımaşk ileri geleni ve benzerleriyle surlardan aşağı inip Timur'un karargahına doğru yürüdüler. Pazar gecesini orada geçirip sabahleyin döndüler. Timur, kadılkudat, vezir, tacirlerden oluşan belli kişilere bir takım görevler verdi. Bunlar, ellerinde Timur'un halkın ve özellikle ailelerinin canlarının bağışlandığını bildiren dokuz satırlık bir fermanıyla geri döndüler. Ferman Dımaşk'taki Emevi Camii'nin minberinden halka okundu. Şehir kapılarından yalnızca Babu's-Sagîr (Küçük Kapı) açıldı. Timur'un emîrlerinden biri geldi. Onun görevi, şehri içeri giren Timur askerlerinden korumaktı. Şamlılar bunu duyunca sevindiler. İbni Müflih ve onun yanında yer alan âyânlar Timur'u övüp göklere çıkarmaya, iyiliklerini ve faziletlerini yaymaya; insanları ona ve askerlerine itaat etmeye teşvike başladılar. İnsanları, Timur'un üzerlerine saldığı vergiyi toplamaya teşvik ettiler. Salınan vergi 1000 dinardı ve herkesi kapsıyordu. Paraları çok olduğu için zorlanmadan bu parayı topladılar." (*en-Nücûmu'z-Zâhire*, 12/239)

İbni İyas: "Sabahleyin ellerinde Timur'un Dımaşk halkının can güvenliğinin sağlandığını belirten dokuz satırlık bir fermanıyla birlikte geri döndüler. Ferman Emevî Camii'nde okundu. Halk sevindi. Şehrin Babu's-Sagîr (Küçük Kapı) denilen kapısı açıldı. Herkes rahat bir nefes aldı, amma kalplerde ne vardı, bunu yalnız Allah bilir. Dımaşk kapısı açılınca şehre Timurlenk'in komutanlarından biri girdi ve şehri askerlerinin taşkınlıklarından koruyacağını bildirdi. Sonra Timurlenk Halaf ibni Müflih'i gönderip Dımaşk hal-

gizli açık ne varsa hepsini toplayıp teslim ettiler.[390] Fakat kale, kuşatmaya karşı hazırlıklarını sürdürdü. Azdar adlı kale komutanı, kaleyi tahkim etti ve mükemmel silahlarla donatıp sultandan gelecek yardımı veya bu şiddeti hafifletecek ilahi bir engel beklemeye başladı.

Timur, başlangıçta kaleyi önemsemedi ve hatta ilgilenmedi. Aksine bütün dikkat ve gayretini ganimet toplamaya, değerli eşyaları yığmaya hasretti. Mücevherler toplanıp hazinesine girdikten sonra, şehir halkına mal-ı emân yükledi.

Timur, bu mal-ı emânın toplanmasında sözü edilen âyânlara güvendi ve divan beyini, katiplerini, ayrıca açgözlü muhtesiplerini

---

kından bir milyon dirhem toplanmasını istedi. İbni Müflih Dımaşk halkından bu meblağı toplamaya girişti.." (*Bedâi'iz-Zuhûr*, 1/332)

390 Timur'un halkın canına zarar vermemek için ileri sürdüğü şartlardan biri, sultan ve emîrlerinin Dımaşk'tan ayrılmadan önce geride bıraktıkları tüm malların, hayvanlarının ve değerli eşyalarının kendisine getirilmesiydi. Heyetteki diğer şahısları bu konuda ikna etmede İbni Haldun'un önemli bir rolü olmuştur. (Abdullah Anan: İbni Haldun, s. 82) (A.F.)

İbni Şuhba, Timur'un dokuz satırdan ibaret olan ve Dımaşk halkının canının bağışlandığını bildiren fermanının metnini vermektedir: "Dımaşk halkı "şöyle" bilsin ki, Allah Teâlâ kalbimizde reayaya karşı beslediğimiz merhamet duygusunu bildiği için, bize Bilâd-ı Şam'ı geniş lutfuyla bahşetmiştir. Eşraf, meşayih, tacirler ve avam da bilsinler ki, canları, malları ve namusları güvenliktedir." İbni Şuhba, emân fermanının devamı konusunda "ve buna benzer sözler" diye ilave etmektedir.

Timur, Dımaşk'a bir hileyle girmiş, arkasından Şah Melik'i şehrin askerî valisi olarak atamış; kendisiyle anlaşan şehir elçilik heyetinin bazı üyelerini yargı, vergi toplama, yazışmalar ve vergilendirme vazifeleriyle görevlendirmiştir. Heyette bulunan kişiler 1401 yılının 9 Kanun-i Sani'sine denk gelen Cumartesi gününü Timur'un Kasru'l-Eblak'da verdiği ziyafette geçirmiş; Pazar gecesi de orada uyuduktan sonra sabahleyin, Timur'un kendilerine giydirdiği hilatlarla, yaptıkları anlaşmadan ötürü gönülleri huzurlu, içleri rahat bir şekilde dönmüşlerdir." (*Şihab*, 308) (A.F.)

391 Dımaşk Kalesi: Selçuklular zamanında Dımaşk surlarının kuzeybatısında yaptırılmış, Eyyubîler döneminde el-Melik Adil tarafından 1206-1216 yılları arasında tekrar onarılmış ve yönetim merkezi olarak kullanılmıştır. İdarî bölümler, silah atölyesi, devlet hazinesinden başka pazarları ve hamamları da vardı... (A.F.)

de onları nezaret altında tutmakla görevlendirdi. Bu işi devlet erkanından en güvendiği kişi olan Allahdâd'a havale etti. Bu Allahdâd, ana tarafından kitabın baş kısmında adı geçen Seyfeddin'in kardeşiydi. Timur, görevlendirdiği kişilere ilave olarak bütün "zalim ve taş kalpliler", vahşet kucağında büyüyüp onun zulüm sütünü emen kişileri gönderdi. Sonra güvenlik ve asayişi sağlamak amacıyla insanların birbirlerine zulüm ve sitem etmelerini yasakladığını ilan etti. Bu buyruk herkese duyurulduktan sonra dahi bazı Çağataylılar talancılığa soyundular. Timur bunu öğrenince, onların yakalanıp halkın en kalabalık olduğu yerde asılmasını emretti. Böylece onları bezzazlar[392] sırasının baş kısmında, ipek tacirlerinin yanında astılar. Şehir âyânları, Babu's-Sagîr'i (Küçük Kapı'yı) açıp, şehirde bulunan değerli değersiz ne varsa hesaplamaya başladılar. Arkasından ödenecek miktarı mahallelere bölüştürdüler. Zulme uğrayan insanlar birbirlerine "haydi, yağma malı getirin!" diyerek "Daru'z-Zeheb"i[393] (Altın Saray) toplanan hazineler yerine çevirdiler. Onlar, insanları bu cehenneme atmaya başladılar ve kimileri bazılarının ümüğünü sıktı. Böylece Timur bu şehirdeki tavşanları aynı şehrin av köpekleriyle avladı.

Fakat bu güz faslı Mısır askerleri gibi çekip gitmiş ve Timur'un askerlerinin dünyayı aleve boğması gibi, kış mevsimi soğuk günleriyle birlikte çıkıp gelmişti.

---

392 Kelime eserin farklı nüshalarında "bezzâzîn" (kumaş tacirleri) ve "buzurîn çarşısı" yani hububatçılar çarşısı olarak geçmektedir ki, Emevî Camii'nin güney tarafına düşmekteydi. Fakat doğrusunun "büzûrîn çarşısı" olması gerekir. Çünkü hemen yanı başında "cevizciler çarşısı" olduğuna göre, ipek ve kumaş satanların aynı çarşı içinde bulunması pek mantıklı görünmüyor.

393 İbni Kesir: "Şam naibi Seyfeddin Tenkiz Diyar-ı Mısriyye'ye gitti ve bu kez şehrin doğusunda, büzuriyye ve cevizciler pazarının yakınındaki daru'l fulûs denilen avluyu satın aldı. Büzuriyye pazarı şimdilerde hububatçılar çarşısı diye biliniyor. Sonra bu avluda "Daru'z-Zeheb" adını verdiği yüksek bir bina kurdurdu ki, Dımaşk'ta ondan daha güzel bina yoktur. (*El-Bidâye ve'n-Nihâye*, 14/133) (A.F.)

Timur, önce Kasru'l Eblak'a,[394] arkasından Emîr Tancas'ın[395] evine göçtü ve önceki kasrı yakmalarını emretti. Kalabalık bir orduyla Babu's-Sagîr'den şehre girdi ve Hanefîleri Şafîlerden daha üstün görerek Cuma namazını Ümeyye Camii'nde kıldı. Hutbeyi onun adına daha önce zikri geçen Hanefî kadılkudat Muhyiddin Mahmud ibni'l-İzz okudu. Bu arada bazı olaylar ve fesat işler oldu ki, bunların anlatımı hayli uzundur. Mutezilî Abdulcebbar b. Numan el-Harezmî ile Şam ulemaları, özellikle Hanbelî kadılkudat Takıyyüddin ibn'ül Müflih arasında tartışmalar, münazaralar ve çekişmeler yaşandı. Bu tartışmalar sırasında Abdulcebbar Timur'un tercümanı sıfatıyla onlarla Timur arasında çevirmenlik yapıyordu. Tartışılan konulardan biri, Ali-Muaviye meselesi, bir diğeri Yezid'in işleri, bir başkası şehid-i azîz Hüseyin'in katledilişi; ayrıca bu olayın kesinlikle bir fitne olduğu ve bunu caiz görenlerin kâfirliği konuları üzerinde yürüyordu. Bu haram işlerin tamamının Şam halkının yardımıyla olduğu muhakkak. Eğer onlar bu işlerin şer'î olduğunu söylüyorlarsa, kâfirdirler. Yok şayet bu iş şeriata uygun değildir derlerse, itaatsiz, şeriata boyun eğmeyen, isyankâr ve küfür yoluna sapmış kişilerdir. Esasen şimdikiler öncekilerin yolunda gidenlerdi. Neticede bu sorulara o Şamlılar tarafından çeşitli cevaplar verildi. Timur, bu cevapların bazılarını reddetti, bazılarını ise makul buldu.

---

394 Şimdiki Milli Müze'nin doğusundaki Süleymaniye Tekkesi'nin bulunduğu yerde Fatımîler döneminden kalma bir saray vardı. Memluk sultanı Melik ez-Zâhir Baypars tarafından yenilenip Kasru'l Eblak adı verilmiş ve Timurlenk tarafından yıkılmıştır. Osmanlı sultanı Kanuni Sultan Süleyman dönemine kadar harab halde kalan sarayın yerine Süleymaniye Tekkesi yapılmıştır ki, günümüzde Dımaşk Askeri Müzesi olarak kullanılmaktadır (A.F.)

395 Kimi kaynaklarda Buthas, bazılarında Tancas, bazılarında ise Bunhas (es-Sayrafî, II/77) şeklinde. Beyt-i Buthas saraciye çarşısındaydı ve emîru'l-umera Buthas es-Sudunî tarafından yaptırılmıştır. Günümüzde de ona ait olduğu bildirilen türbenin yakınındadır. Tarihi binalar defterine kayıtlı olan bina, şimdi Belban Camî'si adını taşımaktadır. Emîru'l-umera Buthas'ın evinin hemen yanıbaşında Cenine ibnü'l Anberi adında bir bahçe vardı. Dolayısıyla Timur'un burayı tercih etmesinin sebebi, bahçedeki ağaçlar olmuş olabilir. (*Şihab*, 311) (A.F.)

Nihayet sır kâtibi (Nasıruddin b. Ebû Tayyib) cevap verdi. Onun cevabı doğru idi ve belki faydası da olurdu:

"- Ulu Tanrı emîr cenaplarına uzun ömür versin! Benim soyum Ömer ve Osman'a dayanır, en büyük dedem o dönemdeki âyânlardan biri imiş. Bu olaylar olduğunda hayattaymış ve o çekişme ve çatışmalara katılmış. Hakikat yolunun savaşçılarından ve sıdk-ı sadakât bahadırlarındanmış. Bize kadar yetip gelen bilgilerden anladığımız kadarıyla, efendimiz Hüseyin'in başını arayıp bulmuş ve o başı horlanmaktan, aşağılanmaktan kurtarmış. Sonra onu temizlemiş, yıkamış, güzel kokular sürüp gerekli saygıyı göstermiş ve arkasından toprağa gömmüş. Bu işi Tanrı Teâlâ'ya yakınlık yolunda en faziletli fedakârlık olarak kabul etmiş. Bu yüzden, ey yağmurlu bulut,[396] ona Ebû Tayyib künyesini vermişler. Her ne olursa olsun, ey emîr cenapları, o zatlar dünyadan geçip gitmiş, o bulutlar gam kederleri bırakıp, acı-tatlı günleri yaşamış ve terk-i dünya etmişlerdir. Tanrı bizi bu fitnelerden uzak tuttu ve kılıçlarımızı o kanlardan temizledi. Şu anda bizim itikadımız ehl-i sünnet velcemaat itikadıdır."

Timur bu sözleri işitince:

"- Ne tuhaf! Siz, bu yüzden mi Ebû Tayyib evladı diye nam aldınız?" diye sordu.

"- Evet," diye cevap verdi sır kâtibi, "çevremdeki insanlar ve uzakta bulunanlar bunu ispat edebilirler. Ben, Muhammed b. Ömer b. Muhammed b. Abulkasım b. Abdulmu'im b. Muhammed b. Ebû Tayyib el-Ömeri el-Osmanî'yim."

Timur şu cevabı verdi:

"- Sen özür dilenmeye layıksın, ey selefler güneşi! Eğer şu görmüş olduğun sakatlığım olmasaydı, elbette seni kendi sırtımda ve omzumda taşırdım. Ama sana ve hemrahlarına nasıl izzet-ikramda bulunup, nasıl lütf-u kerem göstereceğimi göreceksin."

Timur kadılarla helalleşip onları saygılı bir şekilde uğurladı.

Soru cevap faslında Timur kinaye kabilinden onlara kasten ters bir soru sormuş ve:

396 Yağmurlu bulutlar'dan kasıt Timur'dur.

"- Hangisi daha üstündür: İlim mertebesi mi yoksa soy mertebesi mi?" demişti. Meclisteki bulunanlar Timur'un maksadını anlamışlardı. Fakat sessiz kalmayı tercih etmişler ve cevap vermekten çekinmişlerdi. Timur'un kendilerini imtihan ettiğini biliyorlardı. İlk önce Hanbeli mezhebi kadısı Şemseddin en-Nabulsi cevap vermişti:

"-İlim derecesi soy derecesinden daha üstündür ve ayrıca ilim derecesi Yaratıcı ve kul nezdinde bütün mertebelerden âlidir. Aşağı tabakadaki faziletli kişi, yukarı tabakadaki cahil kişiden önce gelir. Babası veya anasının soyu aşağı derecede olmasına rağmen kendisi temiz olan kişi, halifeliğe şerîf nesepli kişiden daha layıktır. Bu konudaki delil herkesin malumudur. Çünkü Hz. Peygamber'in ashabının tamamı Ebû Bekir'i Ali'ye tercih etmişlerdir. Onlar Ebû Bekir'i sahabelerin en alimi, İslam dini konusunda onlara kıyasla daha sabit kadem ve ilk iman eden kişi olarak görmüşlerdir. Bunun doğru olduğunun delili, Hz. Peygamberin "benim ümmetim delalet üzerinde ittifak etmez" sözüdür."

Sonra kadı Şemseddin, Timur'a salık salıp, onun ne cevap vereceğini beklerken elbiselerini çıkarmaya başlamıştı. Düğmelerini çözerken kendi kendine "Hayatın zaten emânet, ölüm ister uzak ister yakın olsun, ölüm kadehini içeceğin kesin. Şehit olarak ölmek ölümlerin en faziletlisidir. Mü'min bir kişi için Allah huzuruna varışın en iyi şekli ise, zalim sultan huzurunda hak sözü söylemektir" demişti.

Timur sormuş:

"- Bu biçare ne yapıyor böyle?"

Kadı şu cevabı vermiş:

"- Ey celadetli efendimiz! Senin ordun sanki Benî İsrail halkı gibidir. Onlardan bazıları bir bid'at icat ettiler ve kendi mezheplerinde gruplara ayrıldılar. Kendi dinlerini parçalayıp ayrı ayrı gruplar oluşturdular. Hiç şüphe yoktur ki, hazretlerinin bu meclisinde olup bitenler nakledilecek ve burada yapılan tartışmalar insanların kalplerine girecek ve onlar vasıtasıyla akıllara kazınacaktır. Eğer bu sözlerin benden çıktığı ispatlanıp Sünni olmayan biri bunları itibare alırsa, özellikle Ali'yi dost tutan biri işitirse ve o kişi de

hazinedârları ve katiplerinin hazır bulunmasıyla yürütülüyorsa da talancılarla baş etmek bir turlu mümkün olmadı. Timur'un adamlarından Hoca Mesud Semnanî, Mevlânâ Ömer ve Taceddin Selmanî vardı. Bu işlerin tamamı Daru'z-Zeheb'de olmuştur ki, meşhur bir yerdir.

Allahdâd, Babu's-Sagîr'den girdikten sonra İbni Meşkur'un evine indi. İçinde birine karşı kini, gizli düşmanlığı, haset ve kastı olanlar, birine karşı diş gıcırdatanlar, ona işarette bulunur, biraz önce sözü edilen "öz kardeşleri"ni merhametsiz zalimler, kaba ve şiddet bekçilerine gösterirlerdi. Onlar da o zavallıların bedeninin üzerine enva-i tür azap ve işkence dağlarından yüksek saraylar kurar, cüssesinin bahçeleri üzerine gökten şimşekler yağdıran ceza bulutları, ölüm ve felaket çakmağını çakan kıvılcımlar saçarlardı.

FASIL

Timur yine de bu arada kaleyi kuşatma altına aldı ve imkanları elverdiği ölçüde silah ve savaş ekipmanı yığdı.[398] Kalenin karşısına

---

398 İbni Tagrıberdi: "İbni Müflih, Dımaşk halkından malları topladıktan sonra onları götürüp Timur'un önüne koydu. Timur, getirilen malları kontrol edince, son derece sinirlendi ve razı olmadı. İbni Müflih ve beraberindekileri huzurundan kovdu. Onların yanına bin tümen toplanmasına nezaret edecek birilerini kattı. Bir tümen on bin altın dinardır, fakat Dımaşklılarda altının pahası değişiktir. Kısacası on bin bin (bir milyon) dinar istiyordu. Onlar bu rakamı taahhüt ederek şehre döndüler. Halkı mülklerinin üç aylık vergisini ikinci kez yüklediler. Hür veya köle olduğuna bakmaksızın her erkek ve kadın için on dirhem vergi saldılar. Tüm vakıflara doğrudan cirim vergisi yüklediler. Verginin ikinci kez salınması halk için büyük sıkıntı yarattı. Birçokları bu yüzden sopa yedi. Fiyatlar yükseldi; gıda maddeleri pahalandı. Bir mud buğday kırk gümüş dirheme çıktı. Dımaşk'ta Cuma namazları iptal edildi ve yalnızca iki defa Cuma namazı kılındı ve onda da Sultan Mahmud "veya Suyurgatmış-han"a ve velihahtı Timur'a dua edildi. Sultan Mahmud, Timur'un kuklası idi; çünkü onların âdetlerine göre başlarında ancak hükümdarların (Çengizilerin) soyundan gelen biri bulunabilirdi.

Daha sonra Dımaşk'a Timur'un naip olarak atadığı Şâmelik (Şah Melik) geldi. Cuma namazı iki defa kılındıktan sonra şehirde Timur'un adamları-

nın çokluğu sebebiyle iptal edildi. Bunun sebebi kale komutanının Dımaşk kalesini teslim etmemesi ve Timur'un ordusunun oraya konaklamasıydı. Timur, kaleyi ancak 29 gün sonra tethedebildi. Kalede topu topu kırk kişi vardı. İş uzayıp da umutları tükenince, eman dilediler ve bu şartla kaleyi teslim ettiler. Onların elleri dert görmesin! Hepsi de cesur adamlardı. Allah onlara rahmet eylesin. (*en-Nucûmu'z-Zâhire*, 12/241)

İbni İyas: "Timurlenk, İbni Müflih'in arkasından adam göndererek, kendisine bin bin (bir milyon) dinar toplayıp getirmesini emretti. İbni Müflih Timur'un yanından döndükten sonra, Dımaşk halkından bu meblağı toplamaya girişti. Para toplanınca Timur'a götürdü. Ama Timur (sinirden) boğuldu ve razı olmadı. İbni Müflih'e "Ben sizin Dımaşk halkından bin bin (bir milyon) tümen toplamanızı kararlaştırmıştım. Bizde tümen on bin dinardır" dedi. İbni Müflih öfkeli bir şekilde Timur'un huzurundan ayrıldı. Dımaşk halkının gırtlağını sıkarak, kimlerine sopa attırarak onları vakıp kavurdu. Büyük küçük demeden kelle başına on Şâmî dinar vergi saldı. Camu, mescit, vakıf ve zaviyelere üç aylık varidatını vergi olarak yükledi. Belalar ve musibetler böylece başladı. İnsanlar yüklenen vergiyi ödemekte zorlandılar. Fiyatlar yükseldi, gıda maddelerinin narhı aşıp gitti. Öyle ki bir mud buğday kırk Şâmî dirheme çıktı. Cuma namazı ve hutbe okunmaz oldu. Bu sırada Dımaşk'a Timur'un emîrlerinden Şah Melik adında biri haremiyle birlikte gelip Ümeyye Camii'ne indi. Kapıyı kapattı. Camideki halı ve hasırları toplattı ve onlarla pencereleri kapattı. Sonra camide şarap içip, tanbur çalmaya ve aşık atmaya başladılar. Bu sure zarfında Dımaşk camilerinde beş vakit namaz iptal edildi, ezan okunmadı, alış-veriş yasaklandı ve pazarlar kapatıldı. Timur'un askerleri her gün gruplar halinde şehre girmeye başladılar. Öyle ki şehir onlarla doldu. Kaleyi şiddetli bir şekilde kuşatma altına aldılar. Kale komutanı kurtuluş ümidi kalmadığını görünce, yirmi dokuz gün sonra kaleyi onlara teslim etti. Kaleyi ele geçirdiler; içindeki her dilli ve dilsizi esir ettiler. Tüm şehri ellerine geçirdiler.

Sonra İbni Müflih ikinci kez para toplayıp Timurlenk'e getirdi. Timur ona "Bu meblağ bizim hesabımızla üç bin dinar eder, yedi bin dinar daha ödemeniz gerekiyor" dedi. Timur, Dımaşk halkına ilk önce bin bin (bir milyon) dinar vergi yüklemiş ve İbni Müflih ile bu rakamın Sultan Berkuk ve emîrlerinin şehirden ayrılırken bıraktıkları kumaş, börk, silah, hayvan vs.'yi kapsamadığı konusunda anlaşmıştı.

İbni Müflih Temur'un yanından ayrılıp şehre geldiğinde tellal çıkararak, kimin yanında sultanın ve naiplerinin bıraktığı mal varsa derhal getirip teslim etmesini ilan ettirdi. Halk denileni yaptı ve toplanan mallar Timur'a getirildi. Timur bu defa İbni Müflih'i "Şimdi de tacirlerin ve âyânların malla-

ondan daha yüksek bir bina kurulmasını emretti. Maksadı, bina üstüne çıkan askerlerin kaleyi tahrip edebilmelerini sağlamaktı. Bunun üzerine askerler ağaç ve kereste toplayıp, onların üzerine taş ve topraklar dökerek dolgu yaptılar. Bina kuzeybatı tarafında kurulmuştu. Sonra savaşçılar bina üstüne çıkıp kaledekilerin üzerine kılıç ve mızraklarla yüklendiler. Timur, kalenin kuşatılma işini büyük komutanlardan olan Cihanşah'ın omzuna yükledi. O da bu işe kefil olup kalenin ele geçirilmesiyle meşgul oldu. Cihanşah kalenin karşısına mancınıklar kurdurdu ve onun altından lağımlar kazdırarak surların altından dehlizler açtırdı. Kalede az kişi vardı. Bunların en babayiğidi Şihabeddin Zerdkeş ed-Dımaşkî ve Şihabeddin

---

rını toplayıp getirmelisin" dedi. Bunları da toplayıp getirdiler, ama Timur yine "Şimdi de memleketteki at, katır, deve ve eşek gibi bütün hayvanları toplayıp getirmelisin" dedi. İbni Müflih geri dönüp memleketteki tüm hayvanları topladı. Bunların sayısı on iki bindi. Bunlar da huzuruna getirilince, Timur İbni Müflih'e "Şimdi de şehirde iyi kötü ne kadar silah varsa hepsini toplayıp getir" dedi. Onlar da toplanıp huzuruna getirildi. Timur, "Şimdi de Dımaşk'ın tüm mahallelerinin ve sokakların isimlerini yazıp getir" dedi. İbni Müflih onun huzurundan ayrıldı, mahalle ve sokakların adlarını yazıp getirdi. Artık Timur'un isteklerinin bittiğini zannetti. Fakat Timur bu defa da "Şimdi de şu yedi bin bin (yedi yüz bin) dinarı toplaman gerekiyor" dedi. Bunun üzerine İbni Müflih ona "Şehirde ne bir tek dinar kaldı, ne de dirhem!" dedi. Hemen İbni Müflih'in gırtlağına yapıştı, onu ve arkadaşlarını tutuklatıp zincire vurdurdu ve kızgın demîrle dağlattı." (*Bedâi-iz-Zuhûr*, 1/332).

Es-Sayrafî: "Timurlenk onlara, "Humus halkı bana direnmedi, ama Şam halkı benimle savaştı" dedi. Bu defa özür dilediler ve savaşanların sultan ve memlukları olduğunu, sultanın tüm zenginleri beraberinde götürdüğünü, Şam'da yalnızca fakir ve âcizlerin kaldığını söylediler. Timurlenk'in âdetine göre o, birilerini otağının karşısında kurulan bir çadırda kabul ederdi. Onlara kendilerinin kölelerinden ipek ve dibace giyinmiş olanları gösterdi; sonra güzel giyinmiş kadınlarını gösterdi, hepsi sustu.. Sonra onlardan mal istedi. Arkadaşlarına dönerek mal ve para toplamalarını istediler. Onlar çok para topladılar, fakat Şam halkı toplananların yalnızca yarısını gönderdi. Bu arada şehir âlim ve imamlarının dışında bir grup huzuruna getirilmişti, onlar olup biteni anlattılar. Timur onlara "Sizin âlimleriniz şehirde zengin kimse kalmadı diye bana nasıl yalan söylerler?" dedi. Böylece onunla üç defa pazarlık ettiler." (*Nüzhetü'n-Nüfûs*, 104)

Zerdkeş el-Halebî idi. Bu ikisi Timur'un askerlerinden birçoğunu öbür dünyaya gönderdiler ve kim onların karşısına çıkarsa, bu ikisi onun vebası ve ölüm meleği oldular. Bu iki dilaver, Timur'un askerlerinden hesap kitaba gelmeyecek kadar çok kişiyi helak ettiler. Ama tahribat denizinden azgın dalgalarla gelen sel kaleyi kolları arasına alıp, avcı bulutlarından çıkan ok yağmuru üzerlerine yağıp, şimşekler arasında Timur'un askerleri kaleye sıvandıklarında, kaledekilere yukarıdan, aşağıdan, sağdan, soldan bela yağmaya başlayınca, kaleyi savunanların kolları karşılık vermekten ve kılıç sallamaktan yoruldu. Bu yüzden Timur'dan bağışlanma dileyerek, sözü ikiletmeden aşağı indiler. Bu acaip olay, Rebiulahîr ayının sonlarında (17 Aralık 1400), birinci ve ikinci Cümâdi'l-ûla ve Recep (Mart 1400) aylarında olmuştu.

Timur, kale üzerindeki emeline ancak kırk üç günlük bir kuşatmadan sonra nail olabildi. Timur, bu esnada şehir eşrafı, tacirler, sanatkârlar ve fazilet sahibi kişilerin huzuruna gelmelerini istedi. İpek tacirleri Timur için ipek ve altından bir Kâbe diktilerler ki, bir tek pürüzü ve kırışığı yoktu. Timur, Bâbu's-Sagîr makberesinde Hz. Peygamber'in hanımlarının mezarı üstüne birbirine bitişik iki kubbe yaptırdı.[399] Sonra zenci kölelerin toplanmasını emretti, onlara diğerlerinden daha fazla inayet gösterip, üstün tuttu.

---

399 Nizameddin Şâmî: "Bu sırada Emîr Sahipkıran, emîrlere ve devlet erkanına şöyle dedi: "Bu memleket bir süre Muaviye ve Yezid'in yönetiminde kaldığı dönemde, onların sürekli (Peygamber) Mustafa ailesine, özellikle dadıları ve biraderleri yani Ali Murtaza ve onun saygıdeğer hanımı Fatıma-i Zehra'nın çocuklarına düşmanlık sergilediklerini, güçleri yettiğince onları esir alıp azap ettiklerini duyardık... Şimdi ise görüyorum ki, böyle büyük bir şehirde kendi keyifleri için bu yüksek binaları, muhteşem sarayları, göz alıcı evleri, gönüle ârâm veren bağları, gökyüzüne boy veren kasırları kuranlar, Resulullah'ın burada yatan aziz haremleri için ne insanlık adına ne de din adına mübarek mezarları üstüne yüksek kubbeler kurmak şöyle dursun, hiç olmazsa çevresini dört duvarla çevirecek bir himmetli kişi çıkmamış. Böyle bir halka Allah Teâlâ nasıl edip de bir bela göndermesin ve ona azap etmesin ki?"

Sonra o iki mübarek mezar üstüne iki kubbe yapılmasını emretti. (*Zafernâme*, s. 306-307)

Bir zeki kişinin zarar görmekten korkarak yaptığı iş ve onun serveti sayesinde başkalarının canlarını kurtarması

Safad'da[400] şehir eşrafından ve tacirlerden olan bir kişi vardı. Alaaddin adını taşıyan bu kişiye Alaaddin Devâdâr da denilirdi. Vaktiyle sultana bir süre hizmet etmiş, o da onu Safad'a hacip olarak atamıştı. Naipler Haleb'e gidince, - ki genelde naip başka bir yerdeyken onun yerine hacip bakardı, - Safad naibi Altunbuga el-Osmanî'nin yerine Alaaddin Devâdâr naip olmuştu, daha sonra aralarında Altunbuga el-Osmanî ve İbni Tahhan'ın da bulunduğu tüm naipler bu tufanın (Timur'un) eline esir düşmüş, kimisi ölüp gitmiş, kimisi kaçıp kurtulmuştu. Altunbuga ve Ömer ise esaretten kurtulamamışlardı.

Timur Şam'a geldiğinde, güya bazı yaramaz kadıların yetimlerin mallarına el uzattığı anlaşılınca, her hâkim bulunduğu şehirde kendi kafasına göre iş yapmaya başladı. Sonuçta bazıları karargahlarını müstahkem hale getirirken, bazıları beceneleri tahkim etti; bazıları Timur'la savaşmaya hazırlandı, bazıları da durumu kabullenip onlara karıştılar, hediyeler sundular, aldı-sattı yapıp anlaşmalar imzaladılar. İşte sözü edilen bu Alaeddin de bir durum değerlendirmesi yaptıktan sonra şüpheye kapıldı ve şehrini kurtarmak için plan yaptı. İş bilir kişilerden olduğu için tedbir ve hile usullerine vakıftı. Bu konuda hedefi ıskalamayan aklına danıştı ve onunla sohbet etti. Aklı dedi ki: "Kendine gel ve servetinle mütenasip olarak Timur'la anlaş ve kaçmayı aklından çıkar. O servetini harca." Aklı ona bu sözleri söylerken yanlış yol göstermedi. Çünkü aklı ona "Şeref uğruna yapılan her uzlaşma, onu koruyan bir perde ve sadakadır." Alaaddin korkunç derecede zengindi. "Ben sarı dinarları, bembeyaz gümüşleri kara günler için biriktirdim" diye geçirdi içinden. Böylece Timur'un paraya sıkışacağı günü

Nizameddin Şâmî: "Sonra o iki mübarek mezar üzerine iki kubbe yapılmasını işaret etti... Yirmi beş gün zarfında beyaz taştan iki yüksek kubbe kurdular." (*Zafernâme*, 307)

400 Şimdi Filistin sınırları dahilinde kalan bir şehir.

beklemeye başladı ve tatlı dil, güzel muamele ile onu kendine rametmek istedi. Hastası için gerekli ilacı temin eden maharetli tabip gibi davrandı. Sahip olduğu servetten Timur'a çeşit çeşit hediyeler gönderip, onun gönlünü kendisine meylettirdi ve buyruklarına kulak saldı. Sonra birinci seferde gönderdiği hediyelerin iki misli hediye gönderdi ve hatta hediyelerin ağırlığından şekil şemalleri değişti. Timur, gönderilen bu hediyeler için Alaaddin'e teşekkür etti ve böylece onun Timur nezdindeki itibarı yükseldi. Alaaddin ve onun hâkimi olduğu şehir halkına emân verip, onlara iyi muamele edilmesi konusunda ferman buyurdu. Halkın rahatlaması ve korkuyu kalplerinden atması için buyruk çıkardı. Maksadı insanların birbirlerine iyi davranmalarını, Timur'un askerleriyle aldı-sattı yapmalarını temin etmekti. Kardeşi veya oğulları da olsa, Timur'un askerlerinden herhangi biri, halka kötü muamele eder ve haksız davranışlar sergilerse, Alaaddin onu bu işten menedecek, gerekirse ibret-i âlem için herkesin gözü önünde sopa attıracaktı. Böylece Timur, Alaaddin'den ihtiyacı olan şeyleri ister, o ise istenenden daha fazlasını gönderirdi. Timur'un kendisinden çokça para ve mal istemesi onu ziyadesiyle memnun ederdi. Bir gün Timur bu zor dönemde Alaaddin'den bir miktar beyaz soğan da göndermesini istedi. Bunun sebebi, Safad şöyle dursun, bütün Şam'da o sıralar beyaz soğanın bulunmaması idi. Alaaddin Allah'ın himmetiyle hemen üç balya beyaz soğan buldurup hepsini Timur'a gönderdi. Sonunda Timur Alaaddin'i gerçekten sevdi ve onun yanında bulunmasını istedi.

Timur'un askerleri Safad'a gidip, ora halkıyla alış veriş ettiler. İki taraf arasındaki bu dostane ilişkiler, Timur otağını toplayıp Dımaşk'tan ayrılıncaya kadar devam etti. Timur'un felaket bulutları Şam üzerinden başka tarafa kayınca, Alaaddin Devâdâr onun peşinden çok değerli hediyelerle gidip, onları takdim ettikten sonra bir ricasını içeren mektup sundu. Mektup o kadar nazik dille ve ince üslupla yazılmıştı ki, insan okurken bedeni titrer, demirler ve taşlar erirdi. Alaaddin, bu mektubunda El-Osmanî ve İbni Tahhan konusunda Timur'dan merhamet göstermesini, esaret altındaki saçı hürriyet makasıyla

kesmesini, merhamet deryasından bir damlayı onlar uzerine akıtmasını istirham ediyor; ayrıca onların Timur'un esiri olmaya bile değmediklerini, yeryüzündeki padişahların onun şefkat kanatları altındaki çocuklar gibi olmayı arzu ettikleri, bununla birlikte Timur'un âlicenap görüşünün her şeyden daha yüce, onun fermanlarına göre iş yapmanın ise en evlâ iş olduğu belirtiliyordu.

Timur mektubun içeriğini öğrenince, Alaaddin'in işe nereden başlayıp nereye getirdiğini anladı. Onun sunduğu hediyeleri görünce, daha önce de hediyelerle birlikte gelerek karşısında el pençe divan duruşunu hatırladı. Her ne kadar kalbi demir gibi katı ise de, bu defa yumuşadı ve zor olan iş kolaylaştı. Sonunda Timur bu ikisini huzuruna getirtti. İkram izzette bulundu ve Alaaddin'in kendileri için şefkat dilendiğini bildirdi. Sonra kendilerine hiçbir zarar ziyan verilmeyeceğini belirterek, ikisi el-Osmanî, biri Ömer ibn et-Tahhan'a olmak üzere, üç at hediye etti. Arkasından onları tehlikesiz bir noktaya kadar götürecek kişiler tayin etti. Böylece bu ikisi kendi şehirlerine, birisi Safad'a, diğeri Gazze'ye gitti.

FASIL

Timur kaleyi tamamıyla ele geçirince, kendi işlerini taht yaparak, geri dönmeye karar verdi. Enva-i türde azap ve cezalar ve akla hayale gelmedik işkencelerle kaledeki pahalı eşyaları toplayıp almıştı.

Mısır ordusunun Timur'dan kaçtıktan sonra Baysak ile ona gönderilen mektub

Rivayete göre sultan kaçıp giderken Timur'a bir mektup göndermiş[401] ve Timur öfkeden küplere binmiş. Mektupta

401 Timur'un Bilâd-ı Şam'a girmesine rağmen onunla Memluklular devleti arasındaki siyasi yazışmalar devam etti. Esasen bu yüzışmalar Sultan Berkuk zamanında başlamış, oğlu Sultan Farac döneminde de devam etmiştir. Hatta Timur'un Bilâd-ı Şam'dan çekilip başkenti Semerkand'a gitmesinden sonra da sürmüştür. Timur, savaşla başaramadığı şeyleri diplomatik yollarla hallet-

şu cümleler ver alıyordu: "Bizi senden korkup kaçtı diye düşünme. Aksine memluklarımızdan bazıları cüretkâr davranıp, başını itaat halkasından çıkarıp, hurûc eden herkesin mertebesi yüksekse diye düşünerek, mertebesini yükseltmek için merdivenle yukarı tırmanan kişinin durumundan ibret almadı. O da tıpkı senin gibi ülkeleri kana bulamaya, fitne fesat çıkarmaya özendi. Ne yazık ki, onun bu işi başarabilmesi için bir fırın ekmek yemesi gerekir. Âlîcenap kişi, eğer vücudunda iki hastalık aynı anda peyda olursa, önce onlardan en tehlikelisini tedavi ettirir. Biz, senin meseleni bu iki tehlikeli işten en önemsizi ve kolayı diye bildik. Bu yüzden o edepsizin kulağını çekip itaat çizgisine getirmeyi öncelikli görduk. Allah'a yeminler olsun ki, bizler elbette öfkeli aslan gibi sana saldırıp, nefret

---

mek istiyordu. İki taraf arasındaki yazışmalar düşmanlık safhasından dostluk safhasına, karşılıklı elçilerin ve hediyelerin gönderilmesine dönüştü.

Timur'la Sultan Farac arasındaki ilk yazışma, 1400 yılının başlarında, Malatya'da bulunduğu sırada Bilâd-ı Şam'a saldırmaya hazırlandığı günlerde gerçekleşti. Timur'un Kahire'ye gönderdiği mektuplar, yazıldığı tarihten altı ay sonra ulaştı. Bu esnada Bilâd-ı Şam'a saldırıya geçen Timur orduları Dımaşk'a kadar gelmişti. Mevcut kayıtlardan Sultan Farac'ın kendisine gönderilen mektubu Timur'un Dımaşk'a girmesini engellemekten aciz kalıp Kahire'ye döndükten bir buçuk ay sonra aldığı anlaşılıyor. Timur, mektupta Kahire'de hapiste tutulan Atlamış'ın serbest bırakılmasını, buna karşılık kendisinin de elinde bulunan Memluk esirleri bırakacağını bildiriyordu. Mektup kibirli bir uslupla yazılmıştı. Örneğin Timur mektubun bir yerinde şöyle diyordu: "Baban hoş olmayacak şeyler yaptı. Sebepsiz yere elçimizin öldürülmesini emretti. Kapımızın kullarından olan Atlamış hâlâ hapiste tutuluyor ve şu güne kadar bize gönderilmiş değil." Mektupta tehditler şu şekilde devam ediyordu: "Berkuk şu anda öldü, onun hesabını görmek ve cezalandırmak Allah'a kaldı. Şu anda Farac'ın yapacağı şey, tebaasının menfaatini düşünerek Atlamış'ı serbest bırakmaktır. Böylece Mısır ve Bilâd-ı Şam'daki halkı zarar görmekten kurtulacaktır. Öbür türlü Müslümanların mal ve canlarına gelecek zarardan, akıtılacak kanlarından Farac sorumlu olacaktır." Şerafuddin Ali Yezdî, Halep'teki Memluklu valisinin Timur'un mektubunu götüren elçisini Farac'ın emriyle serbest bıraktığını bildirmektedir ki, muhtemelen mektubun Farac'ın eline geç ulaşmasının sebebi de bu oyalanma idi. (*Şihab*, s. 325) (A.F.)

pınarında susamış mızraklarımıza senin ve askerinin kanını doya doya içiririz. Sizleri ateş alevi gibi dağlar, kuru otu biçip rüzgara savurur gibi savururuz. Sert mızrak darbesini tattığınızda, o darbeler elbette savaş değirmeninin un çıkarması gibi sizi dört bir yana saçacaktır. Sizin kurtuluş yollarınızı daraltırız ki, kaçarken fırsat verilmesi için bağırırsınız."[402]

Mektupta daha buna benzer anlamsız ve saçma sözler vardı ve bunlar sanki yaraya basılmış tuz gibi can çıkarken esen rüzgara benziyordu. Eğer bu faydasız ve kulağın işitmek istemediği sözler yerine, Timur'un kalbini meylettirecek, gazap ve öfkesini yatıştıracak sözler yazılıp, bir miktar hediye ve tartıklar gönderilerek, yapılan işin yanlış olduğu beyan edilip özür dilenseydi, ihtimal Timur'un gazabı yatıştırılmış, öfkesi dindirilmiş olurdu. Ama onlar bu özür dileme işini Timur Dımaşk'ı yakıp, Basra'yı harabeye çevirdikten sonra yaptılar; devekuşları ve zürafalarla birlikte hizmetkâr ve hediyeler gönderdiler ki, iş işten geçmiş, fırsat elden kaçmıştı.[403]

FASIL

Baysak bu olayı şöyle anlattı:

"- Timur'un huzuruna girince mektubu sundum. Mektup okunduktan sonra Timur bana, "Doğru söyle! Adın ne?" diye sordu.

402 Şam ve Mısır tarihçileri, Sultan Farac'ın Timur'un talebini kabul ettiğini ve bu olumlu tavrı gösteren bir takım icraatlarda bulunduğunu; Atlamış'ı bırakıp beş bin dirhem vererek bir Memluklu heyetiyle birlikte göndermeye hazırlandığını yazmaktadırlar. Makrizi, Sultan Farac'ın Atlamış'ı serbest bırakıp göndereceğini bildirmek üzere Timur'a önce emîrlerinden "Baysak eş-Şeyhî"yi gönderdiğini kaydetmektedir. (A.F.)

403 Nizameddin Şâmî: ".. sözün kısası, sonunda adam kılığındaki kişilerden birini elçi ile birlikte gönderip, beş gün içinde Atlamış'ı yollamayı kabul ettiler ve eğer Emîr Sahipkıran bundan sonra inayet gösterecek olurlarsa, biz fermanlarına itaat ederek, ne emrederse yerine getirir ve imkan dahilinde onun mübarek rızasını almaya çalışırız dediler. Elçi yer öpmek için geldiğinde Emîr Sahipkıran padişahlara yaraşır bir şekilde onu karşılayıp, ihsanlarda bulundu ve güzel vaatlerle onu geri gönderdi. İnsanlar bu barışın temelinin atılışına son derece sevindiler." (*Zafernâme*, 301)

"Baysak" dedim. "Bu çirkin ad ne anlama geliyor?" diye sordu. "Efendimiz, ben bunu bilmiyorum" dedim. Bu defa Timur, "Sen daha kendi adının anlamını bilmiyorsun a yaramaz! Nasıl olur da mektup getirmeye yarayasın? Eğer padişahların elçilere işkence etmeme gelenekleri olmasaydı, - ki bu kural eskiden konulmuş ve hep uygulanagelmiştir, o sultanların izlerinden yürüyen ve geçmiş padişahların gelenekleri yaşatanların en âlâsı benim, - elbette sana münasip olanı yapar, layık olduğun cezaya çarptırırdım. Ama şu sözlerden sonra senin günahın yok, aksine suç sana bu işi yükleyen kişidedir. Fakat onun dahi suçu yok, çünkü onun ilminin ulaştığı nokta ve akl-ı idrakinin kapasitesi bu kadardır."

Sonra Timur bana, "Kalenize, öz izzet-i kudret yerinize gidin" dedi. Kaleye geldiğimde onun harabeye döndüğünü, binaların yıkıldığını ve haremin tahkir edildiğini gördüm. Geri dönüp gördüklerimi Timur'a anlattım. Timur şöyle dedi: "Seni gönderen kişi, kendisine iyi muamele etmeye değmeyecek biridir ve benim mektup göndermeme layık değildir. Ama siz ona, senin arkandan geleceğimi ve aslanlarımın pençelerinin eteğine yapıştığını söyleyin. Kaçmak veya yerinde kalmak için eteğini toplasın. Bu ikisinden hangi yolu seçerse seçsin, ona göre imkanı dahilinde güçlü kuvvetli atlılar hazırlasın" dedi.

Emri üzerine beni huzurundan çıkardılar. Ben de Mısır'a doğru yola koyuldum. Beni bırakıp geri göndereceklerine hiç ihtimal vermiyordum.

FASIL

Timur, tamah heybesinin gözlerini değerli mallarla basıp, (Şam) diyarından temiz ve berrak sütleri biraz biraz sağıp kendi pamuğu ile süzerek güğümlerine doldurduktan sonra, o büyük âyânlara işkence edilmesini emretti.[404] Böylece onlara su ve tuzla işkence et-

404 İbni Tagrıberdi: "Timur daha sonra İbni Müflih ve arkadaşlarına şehrin tüm mahalle ve sokaklarının bir listesini hazırlamalarını emretti. Onlar, istenilen listeyi hazırlayıp sundular. Timur o listeyi emîrlerine taksim etti ve şehri bölüştürdü. Böylece emîrler, hizmetkârları ve adamlarıyla birlikte o mahalle-

tikten sonra, kül ve kil içindiler. Ateşle dağlayıp, sanki cendereden zeytinyağı çıkarıyormuş gibi gizledikleri mallarını sıkıp aldılar. Sonra askerlerine umumi yağma izni verdi. Artık askerleri istedikleri gibi yağmalayabilir, istediklerini esir alabilir, öldürebilirdi. Böylece o kafir-ü fâcirler halkın üstüne amansız bir şekilde çullandılar. İşkence, katl, tecavüz, yakıp yıkma... insanlar üzerine yıldızlar gibi yağdı.[405] Önlerine gelen kılıçtan geçirdiler ve yırtıcı kurtların za-

---

lere yöneldiler. Her emîr kendi hissesine düşen mahalleye varıp halkı topladı ve onlardan mal istedi. Böylece Dımaş halkının üzerine anlatılması mümkün olmayan bir bela düştü. Dayak, zorlama, ateşle dağlama, bacaklarından asma gibi her türlü işkenceyi tattılar. Bazılarının burunlarını delip içine kum doldurdular. (Zavallı) her nefes aldıkça kendinden geçiyordu, adam ölmeye yaklaştığında biraz nefes alması için rahat bırakıyor, sonra tekrar değişik işkenceler uyguluyorlardı. Öyle ki, her bir kişi işkence altında ölüp (kurtulan) kişiye gıpta ile bakıyor ve "keşke ben de ölsem de kurtulsam" diyordu. Ayrıca karıları ve erkek çocukları elinden alınıp, emîrin arkadaşlarına dağıtılıyor; işkence görmekte olan kişi karısının veya kızının kirletildiğini, oğlunun sadomize edildiğini görüyor, kendisi işkencenin şiddetinden bağırırken, kızı kirletilmenin, oğlu sadomize edilmenin acısıyla feryat ediyordu. Ve tüm bunlar güpegündüz milletin gözü önünde yapılıyordu.

Dımaşk halkı eşi emsali görülmemiş işkencelere maruz kaldı. Kimisinin başına bir ip bağlayıp kıvırıyor ve ip başının içine işleyinceye kadar bu azap devam ediyor; kimisinin iki omuzundan iple bağlayıp sıkıyor, omuzları birbirine geçinceye kadar kıvırıyor; kimisi sırtından ip bağlanıp ters çevirilerek yerde sürünüyor, adam yavaş yavaş eriyor, öyle ki arkadaşı dahi kendisini tanıyamıyor ve ölünceye kadar bu işkence böyle devam ediyor ve hatta ölü numarası yaptığı düşüncesiyle cesede dahi işkence ediliyordu. Bazıları ise bileklerinden tavana asılarak altından ateş yakılıyor, uzun süre o şekilde tutuluyor, belki aşağı düşüyor, fakat ateşten çekilip yanan yerleri söndürülüyor, sonra tekrar aynı şey yapılıyordu.

Bu azap ve işkence on dokuz gün devam etti.. Bu süre zarfında ne kadar insanın öldüğünü yalnız Tanrı bilir vesselam." (*en-Nücûmu'z-Zâhire*, 12/243).

405 İbni İyas: ".. sonra her emîr hissesine düşen mahalleye gitti, halkı toplayıp zaten bir şeyi kalmamış olan insanlardan mal ve para istedi. Adamı kapısının önünde perişan bir şekilde dikiyor, "Mallarını getir!" diyorlar, "Hiçbir şeyim yok" deyince şiddetli bir surette dövüyorlardı. Adam da evindeki kumaşları, bakırları ve benzeri ne varsa çıkarıyor; en sonunda karısını, kız-

vallı koyunlar üzerine çullanması gibi Müslumanlara ve zımmilere saldırdılar. Bir insana yapılmayacak şeyleri yaptılar. Kadınların haya perdelerini yırtıp, kapalı kadınların yüzlerini açtılar... Allah'ın adına yemin ederek söylüyorum ki, gerçekten o günler kıyamet günü alametlerindendi. Bu talan ve işkence üç gün kadar surdü.

Dımaşk'ı yeryüzünden silmek için şehri ateşe vermeleri

Daha sonra onlar zarar-ziyan ve bozgunculuğu nihayetine erdirip, iğrenç şeyler yaptılar ve hac vazifelerini nifak, husumet ve tahkirle tamamladılar. Tavaflarını ise yasak şeyleri yaparak, evleri ateşe vererek, yüreklere od saldılar.[406] Kuşatma altındaki Müslümanla-

---

larını ve oğullarını dışarı çıkarıyor, kadınları ve kızları gözünün önünde kirletiliyor, o ise kızının bekaretinin izale edilişini, oğlunun sadomize edilmesini seyrediyordu. Tecavüz işi bittikten sonra işkence faslı başlıyordu. .. Başı kızgın kule sokuluyor, yahut ayaklarının baş parmaklarından evin tavanına asılıyor, altından ateş yıkılıyor, ölünceye veya ateşin içine düşünceye kadar bu işkence devam ediyordu.

Dımaşk halkına yapılan bu işkence on dokuz gün devam etti." (*Bedâi'iz-Zuhûr*, 1/333)

406 İbni İyas: "800 (1397/98) yılının Receb ayının 18. gününe tekabül eden Salı günü Dımaşk'a askerler deniz dalgaları gibi geldiler. Yaya idiler ve ellerinde kınından sıyrılmış kılıçlar vardı. Şehirde kalan diğer malları yağmaladılar. Kadınları, gençleri ve erkekleri esir edip, iplerle bağladılar ve onları bilmedikleri bir yere doğru götürdüler. Sonra emzikteki çocukları, dört yaşında olanları ve yaşlı erkek ve kadınları şehirde bıraktılar. Esir aldıkları kişiler arasında kadılkudat Sadreddin el-Menavî, başka alim ve fakihler, Dımaşk kadıları, şehir eşrafı ve benzerleri vardı. Mısır askerlerinden, emîrlerinden ve kadılarından da birçok kişiyi esir aldılar..

Şaban ayının Cuma günü girdiğinde Timurlenk Dımaşk'ın ateşe verilmesini emretti... Emevî Camii'ni dahi yaktılar ve camiden geriye yalnızca duvarları kaldı. Kapılar, pencereler ve mermerlerden eser kalmamıştı. Mahalleler, evler ve binalar ateşe verildi ve geriye yalnızca kurtların uluduğu, köpeklerin havladığı bir ören kaldı...

Bu felaket sırasında sayılamayacak kadar çok insan öldü; insanlar gruplar halinde katledildi ve işkenceye maruz edildi. Kimileri bu kuşatma sırasında gıda maddesi bulamadığı için açlıktan ve susuzluktan öldü. 800 yılının en büyük fitnesi bu idi. (*Bedâi'iz-Zuhûr*, 1/334)

rın kanlarını ziyadesiyle dökûp, şehrin kutsal yerlerini dahi ateşe verdiler.[407] Timur'un ordusunda Horasan Rafızîleri de vardı. Onlar Emevî Camii'ni ateşe verdiler, alevler binayı kucaklarken, rüzgar da ona elinden geldiğince yardım etti. Yangın ve rüzgar, binaları

Nizameddin Şâmî: "Emîr Sahipkıran samimi niyetlerle ve temiz itikadı sebebiyle Emevî Camii'nin harabeye çevrilmesini istemedi ve belli miktarda askeri camiiyi korumakla görevlendirdi. Birden kimsenin haberi yokken ve hiç kimsenin bilgisi dahilinde olmaksızın Dımaşk şehrinde yangın çıktı. Her yıl bir defa veya iki defa Dımaşk'ın her hangi bir yerinde yangın çıkarılması eskiden beri âdetti. Kadılar, âyânlar ve şehir ileri gelenleri toplanır, bunu usulle yangını söndürürlerdi. Böylece Dımaşk'ta sürekli ev yapmakla uğraşırlardı. Fakat bu defa yangın çıktığında insanlarda onu söndürecek mecal ve imkan yoktu. Emîrler ve askerler yangını söndürmek için çok uğraştılarsa da bir sonuç çıkmadı. Aksine yangın günden güne güçlendi. Çünkü Dımaşk evlerinin alt katı taştan, üst katları ahşaptandı." (*Zafernâme*, s. 307)

Yezdî: "O sırada birden bir yangın çıktı. İnsanlar savaş yüzünden perişan vaziyette oldukları için ellerinden pek bir şey gelmedi. Fakat Hazreti Sahipkıran, camiyi yangından koruması için Şah Melikbek'i gönderdi. Ne var ki Tanrı'nın gazabı bu şehir üzerine düşmüştü; ne yaptılarsa fayda vermedi. Cami tam ateşin ortasında kaldı; şark tarafında taştan bir minare vardı, o dahi yıkıldı.. Dımaşk tamamen yandı ve şehirdeki malları talan ettiler. O sırada "Dımaşk'tan alınan esirleri bıraksınlar" diye ferman geldi. Bunun üzerine bütün esirleri toplayıp Dımaşk'a götürüp bıraktılar." (*Zafernâme*, 244)

407 İbni Tagrıberdi: "Emîrler şehirde hiçbir şey kalmadığını anlayınca Timur'un huzuruna geldiler. Timur onlara "Dımaşk'ta ilginizi çeken bir şey kaldı mı?" diye sordu. Onlardan hayır cevabını aldıktan sonra Dımaşk'ı emîrlerin askerlerine hediye etti. Böylece askerler Recep ayının son gününe tekabül eden Çarşamba günü şehre girdiler. Hepsi piyade idi ve ellerinde kınından sıyrılmış kılıçlar vardı. Soyabildikleri her şeyi yağmaladılar; tüm Dımaşk kadınlarının ırzına geçtiler. Gençleri ve erkekleri sürüp çıkardılar. Yaşı beşten aşağı olan çocukları şehirde bıraktılar. Herkesi elleri bağlı olarak götürdüler. Sonra evleri, avluları ve camileri ateşe verdiler. O gün şiddetli rüzgar vardı. Yangın bütün şehre yayıldı. Alevler göğü yararcasına yükseldi. Yangın üç gece üç gündüz Cuma gününe kadar devam etti.

Timur, seksen gün kaldıktan sonra Şaban ayının üçüncü gününe tekabül eden Cumartesi günü Dımaşk'tan ayrıldı. Her şey yanıp kül oldu. Emevî Camii'nin tavanı çöktü. Kapıları yandı, mermerleri ufalandı ve yalnızca duvarları kaldı. Şehirde kimi ölü ve açlıktan feryat eden binlerce çocuktan başka canlı kalmadı." (*en-Nücûmu'z-Zâhire*, 12/245)

yakıp kül etmekte sırt sırta verdiler. Tanrı Teâlâ'nın izniyle bu durum gece-gündüz devam etti. Sonuçta geriye kalan değerli şeyler ve insanlar yandı. Şehrin ortasına yazılmış olan yazılar alevler tarafından yok edildiler. Artık buralarda ne bir ses, ne bir fısıltı işitilmez oldu. Şehir, mahsulü alınan kuru tarlaya döndü. Sanki hiç mamur olmayan bir yerdi. Bu olay, onlar alacakları dünya malını toplayıp yüklerini hayvanların sırtına yükledikten sonra oldu.[408]

Bela ve felaket bulutlarının (Timur'un) Diyar-ı Şam'dan çekip gitmesiyle musibetlerin son bulması

Daha sonra Timur,[409] Şaban ayının üçüncü gününe tekabül eden Cumartesi günü (19 Mart 1401) sürekli yağan yağmur belasının önüne düşerek çekip gitti.[410] Onlar, pahalı dünya mallarından ta-

---

408 Timurî kaynaklar, onun Dımaşk'ta yaptığı bu zulmü geçmişin bir hesaplaşması, Dımaşk halkının atalarının Ali b. Ebû Talib ve oğlu Hüseyin'e karşı Muaveyi ve oğlu Yezid'in yanında yer almalarının hesabının sorulması ve adaletin tecelli etmesi olarak değerlendirmektedirler... (*Şihab*, 319) (A.F.)

409 İbni İyas: ".. şehirde aileleri esir edilmiş çocukları topladılar. Bunlar iki aylıktan beş yaşına kadar olan çocuklardı. Timur şehir dışında bulunduğu yerden atına binerek buraya geldi. Bir süre çocuklara baktı ve düşündü. Sonra askerlerine atlarını üzerlerine sürmelerini emretti. Hep birlikte atlarını çocukların üzerine sürdüler. Yaklaşık on bin çocuk vardı. Geri döndüğünde emîrleri Timur'a yaptığını beğenmediklerini söylediler. Timur "Onlara karşı içimde bir acıma hissi oluşmadı" diye cevap verdi. Zaten kendisi söyle derdi: Ben Allah'ın yeryüzündeki öfkesiyim. Yarattıklarından kimi dilerse beni onun başına musallat eder." (*Bedâi'iz-Zuhûr*, 1/335)

410 İbni Arabşah, Timur'un Recep ayının başlarında Dımaşk Kalesi'ni ele geçirdikten sonra şehirden çekilmeye hazırlandığını belirtmektedir. Acem tarihçisi Şerefüddin Ali Yezdî'nin kaydından da Timur'un alınan esirlerin bir kısmını Semerkand'a gönderdikten sonra Dımaşk'tan çekilmeyi kararlaştırdığı anlaşılıyor. Yezdî, Timur'un bu kararını işgal amacını gerçekleştirdikten sonra verdiğini, Bilâd-ı Şam'ı boyun eğdirip Dımaşk'ı yakmakla hedefine ulaştığı için artık orada durmasına gerek kalmadığını belirtiyor. İbni Arabşah, Timur ordusunun çekilmesini şehir ve civarında atlar için yeterli mera ve yem kalmamasına bağlamaktadır. Nitekim Timur Dımaşk Kalesi'nin kuşatılması esnasında askerlerinden bir kısmını yem tedariki için Filistin'e

şıyabileceklerinden daha fazlasını yüklenmişlerdi.[411] Ama bunların çoğunu aşılması zor dağ geçitlerinde ve meçhul illerde bırakıp, eğri büğrü yollarda saça saça ilerlediler. Bunun sebebi, yüklerinin çok

---

göndermişti. İbni Şuhba da Timur ordularının yem tedariki için Havran'a geldiklerini ve Hayle civarında göründüklerini belirtmektedir.

Diğer yönden Timur, aniden Dımaşk'tan Kahire'ye çekilen Memlüklü sultanının çok geçmeden büyük kuvvetlerle Bilad-ı Şam'a tekrar döneceğini düşünüyordu. Nitekim İbni İyas da bu konuda Mısır'da bir takım hazırlıklar yapıldığını, -ki bu haberler Timur'un kulağına da geliyordu-, belirterek şöyle diyor: "Sultan Nasır ikinci kez Dımaşk'a dönüp Timurlenk'le tekrar savaşmayı kararlaştırmıştı. Sonra Altunbuga el-Anberi gelip sultana Timurlenk'in Dımaşk'tan çekildiğini, hasta olduğunu ve vücudunda kendisine rahatsızlık veren bir kızıllık peyda olduğunu haber verdi. Sultan bu haberin doğru olduğunu anlayınca ordu toplamaktan vaz geçti." (*Bedâiu'z-Zuhur*, 1/335)

Timur, iki ateş arasında kalmaktan korkuyordu. Çünkü güneyden Memluklu sultanının, doğudan ise Bağdat'ı ellerinde tutan Celayirî kuvvetlerinin saldırmasından çekiniyordu. Bu yüzden alelacele çekilmeyi tercih etti. İbni Arabşah bunun "geriye dönüş" hareketi olduğunu belirtmektedir. Çünkü aynı sıralarda kuzeyde de Osmanlı sultanı ortak düşman Timur'a karşı Memluklularla askerî işbirliği sağlama çalışmaları içindeydi. (*Şihab*, 320)

İbni Tagriberdi: "...Yelbuga es-Salimî, para ve erzak toplamaya, askerî birliklerin saflarını doldurmaya girişti. Şam'da Timur'la savaşmaya gidebilecek durumda olanları silah altına aldı, gidemeyecek durumda olanları ise yerlerine bir başkasını bulmaya zorladı. Sonra Timur'un elinden kurtulmayı başaran Halep naibi Demirtaş el-Muhammedî'nin Türkmenlerden kalabalık bir ordu teşkil ederek Halep ve şehir kalesini Timur'un elinden aldığı, onlardan pekçok kişiyi öldürdüğü haberi geldi. Arkasından Timur'la savaşmak için görevlendirilen emirler ve sultana bağlı memluklar ve diğer ordu birlikleri Kahire dışında toplandılar. 7 Şaban günü Timur'un elinden kaçan Trablus naibi Şeyh el-Mahmudî, Timur'un ülkesine doğru yola koyulduğunu bildirdi. Ertesi gün Timur'un elinden kaçmayı başaran Hama naibi Dokmak el-Muhammedî geldi." (*en-Nucûmu'z-Zâhire*, 12/249)

411 İbni Şuhba, geri çekilmekte olan ordunun Dımaşk halkından pek çok insanı gruplar halinde önünden geçirdiğini, herkesin hoşuna giden kadın ve çocukları kendisine aldığını, hiç kimsenin korku ve zaaftan dolayı sesini çıkaramadığını belirtmekte ve Dımaşk'ın diğer şehirlerden ele geçirilen malların ve alınan esirlerin, Semerkand'a götürülmesi kararlaştırılan kişilerin toplanma merkezi olduğunu kaydetmektedir. (*Şihab*, 320)

luğu ve yük taşıyacak hayvan ve kölelerin azlığı idi.[412] Çöller ve hıyâbânlar, dağlar ve sahralar malların ve kumaşların çokluğundan dehşet pazarına dönmüştü ve sanki yeryüzü hazinelerini açmış, gizli servetlerini ortaya dökmüş gibiydi.

Yine de Dımaşk'tan ne kadar hazine yağmalanırsa yağmalansın, normalinden iki misli fazla mal alınırsa alınsın, şehrin zenginliğine bir halel gelmez ve zenginlik kaynağı kurumazdı. Ama şu yangın... her şeyi bitirdi. Çünkü hiçbir yardım gelmediği için alevler şehri yakıp küle çevirdi. Şehir halkının çoğunu yakıp yok etti. Binalar, kumaşlar, mallar, alet edevatlar.. hangi birini anlatayım.. Şehir içinde ölenlerin etini soymak köpeklere düştü. Ümeyye Camii'ne girmeye bir Allah kulu dahi cesaret edemedi.

Bu haberleri işiten Mısır ve diğer ülkelerde olan olaylar

Mısır ve diğer ülkelerdeki insanlar telaşa kapıldılar; dizlerinin bağları çözüldü, elleri kolları bağlanmış gibi çaresizlik içinde kaçmaya hazırlandılar. Bu şaşkın ve sarhoş (halbuki onlar sarhoş değillerdi[413]) insanların halini bir görmeliydiniz! Vücutları titriyor, kalpleri güp güp atıyordu. Gözlerinin feri sönmüş, sesleri kısılmış, dudakları uçuklamıştı; çehreleri üzgün, görünüşleri perişandı.[414]

---

412 Timur'un askerleri, Dımaşk'tan topladıkları ganimetleri taşımak için Sivas hududundan çok miktarda deve ve at getirdiler. Yine de toplanan ganimeti taşımaya bu hayvanlar yeterli olmadı. Bu yüzden bir kısmını yollara saçtılar. (*Şihab*, 320)

413 Kur'an, Hacc, 2. (سكارى وماهم بسكارى)

414 O günkü olayların çağdaşı olan tarihçiler, Timur ordusunun Bilâd-ı Şam'da yaptıklarından son derece müteessir olmuş ve bu üzüntülerini eserlerine yansıtmışlardır. İbni Arabşah'ın yazdıklarıyla Timurî tarihçi Şerefüddin Ali Yezdî'nin yazdıkları birbiriyle örtüşmektedir. Makrizî, açlık, katl ve yangından ölenlerin sayısını "onbinlerce on bin" sözleriyle göstermekte ve esir edilerek Mâverâünnehr'e götürülenlerin bu rakama dahil olmadığını bildirmektedir. (*es-Sülûk*, 3. Cilt, 3. Cüz, 1073)

İbni Haldun, Emevî Camii'ne yapılan şeyin aşırı şekilde çirkin olduğunu (*et-Ta'rif*, 374) belirtip, İbni Şuhba "Bu süre zarfında açlıktan ve işkenceden ölenlerin sayısı hesaba kitaba sığmaz. Yapılan işkencelerin tarifi mümk-

"Bel kemiklerini kıran bir felakete uğratılacaklarını anlarlar."[415] Şehir sakinleri, dağda ve ovada yaşayanlar çekip gitmeye hazır halde gelecek kesin haberlere kulak kabartarak, harekete veya sükunete göre planlar yapıyorlardı. Timur ise, prensiplerine uygun olarak geldiği yoldan tekrar ülkesine doğru yola koyulmuştu. Ordusu bütün ufku kaplamış, heybeti etrafa korku salmıştı.

Dımaşk eşrafından kaza okuna hedef olanlar ve Timur'un esaret çengeline takılanlar

Timur, Bilâd-ı Şam eşrafından ve ülkenin meşhur kişilerinden olan başkadı Muhyiddin ibnü'l İzz el-Hanefi'yi[416] önce enva-i türlü azap ve işkenlere dûçar edip dağladıktan sonra tuz ve su ile suladı, kızgın kil ve ateşte kavurduktan sonra, oğlu kadılkudat Şihabeddin Ebu'l Abbas'ı da birlikte alıp götürdü. Tebriz'de bir süre kaldılar ve işkence gördüler. Arkasından Şam'a döndüler ve tekrar işleri yoluna girdi.

Timur'un beraberinde götürdüğü kişilerden biri de başkadı Şemseddin Nabulsî el-Hanbelî, başkadı Sadreddin Menâvî eş-Şâfii, - ki

---

kün değil" derken, İbni Hacer el-Askalânî (2/137) "darp ve işkence altında ölenler sayılamayacak kadar çoktu" demektedir.

Kimi tarihçiler ise Bilâd-ı Şam'ın Timur ordusundan gördüğü zararın Hülagu emrindeki Moğolların saldırısı sırasında yapılanlardan daha fazla olduğunu (es-Sahavi, 3/48); Timur'un dahi askerlerinin yaptıklarından ürperdiğini ve 1403'de henüz Anadolu'yken huzuruna gelen Memluklu elçisi karşısında göz yaşlarını tutamadığını, olanlardan dolayı özür dilediğini ve "takdir böyleymiş" dediğini (*Bedâi'iz-Zuhûr*, 1/336) nakletmektedirler. (*Şihab*, 322) (A.F)

415 Kur'an, Kıyame, 25.

416 İbni Şuhba, Muhyiddin ibnü'l İzz'in Timur'la görüşmelerde bulunmak üzere giden heyette bulunduğunu, bundan sonra Timur'un ona aynı anda beş vazife yüklediğini belirtmektedir ki, bunlar; a) Başkadılık, b) Emevi Camii hatipliği, c) Şeyhler şeyhliği, d) Cami nezaretçiliği, e) Mahkemeyle ilgili ilave işlere nezaret idi. Bununla birlikte Muhyiddin, işkenceden kurtulamamış, esir edilmiş ve tuzlu su içip kil yemekle cezalandırılmış, ateşle dağlanmış, arkasından oğluyla beraber Tebriz'e götürülmüş, neyse ki bilâhare oğluyla birlikte kaçıp Dımaşk'a ulaşmayı başarmıştır. (*Şihab*, 312) (A.F)

Zap nehrini geçerken boğularak Hak'kın rahmetine kavuşmuştur, ve Şihabeddin Ahmed b. Eş-Şehid el-Mûteber'di. Başlangıçta ona işkenceler edip, cezalandırılmasını istemelerine rağmen daha sonra vezirlik görevi yüklenmişti. O, kendisine bağlı insanları uzak yerlere göndermiş, Dımaşk'ta sadece kendisi kalmıştı. Timur'un adamlarına kendi hikayesini anlatıp, sahip olduğu serveti gizlemek için tüm gayretini sarfetti. Fakat onlar onun gizlediklerini sezdirmeden aldılar ve kendisine işkence etmediler. Yine de horlayarak ve küçümseyerek meclislerine kabul ettiler. Sonra o Semerkand'a geldi ve gurbet, fakirlik ve elemzedelikten nasibine düşenlerin acısını tattı. Daha sonra Dımaşk'a döndü ve orada Hak'kın rahmetine kavuştu.

Dımaşk'tan alınıp götürülen emîrlerden biri de emîrulümera Buthas'dır. Timur yanında zincirli olarak tutuluyordu, fakat Timur Fırat nehrine geldiğinde öldü. Kadı Nasreddin ibn Ebû Tayyib'e ise çeşitli işkenceler ettiler. Nasreddin, zayıf ve nazik bedenliydi. Kalp hastasıydı, bu yüzden işkencelere dayanamadı ve öldüğü için de onlar ona işkence etme zevkinden mahrum kaldılar. Kadı Nasreddin ölmek suretiyle huzura erdi ve kendisine sunulan mey kadehinden şehadet şerbetini içip rahatladı. Akşama doğru onu Karusiye Medresesi'ne defnettiler.

Timur acımasız genel yağmalama işine başladığında başkadı Takıyyüddin ibn Müflih yanlışlıkla şehit edildi. Burhaneddin b. El-Kuşa on yedi gün hasta yattıktan sonra Tel el-Hubn mahalleside hayat ipi koptu ve diğer ölülerin akrabaları arasına katıldı.

Timur'un askerleri hem canlılara hem de ölülere saldırır, herhangi birinin ölü taklidi yaparak ellerinden kurtulmasından korkarlardı. Bu yüzden şehirdeki evleri tek tek kontrol ettiler. Yaşayanları dışarı çıkardılar, ama onların ölülerini gömmelerine izin vermediler.

Sözünü ettiğimiz Burhaneddin ölünce durum biraz karıştı. Çünkü yakınları onu nasıl defnedecekleri konusunda şaşkındılar ve bu işi binbir güçlükle hallettiler. Pek çok zorlukları aşarak ve binbir eziyet çekerek onun cesedini Babu's-Sagîr'den dışarı çıkarıp es-Salihiye'de toprağa verdiler.

Abdülmelik ibn et-Tikriti Şam'dan kendi isteğiyle Timur'la birlikte gitti. Timur daha sonra onu Sayram şehrinin naipliğine atadıysa da, bu görevde fazla kalmadı. Sayram, Seyhun nehrinin arka tarafındadır. Yelbuga Mecnun adında bir kişi de Timur'un yakınları arasında yer aldı. Bunun sebebi onun Timur'a güzel nasihatlar verip, düşmanları hakkında onu sürekli uyarmış olmasıydı. Bu yüzden Timur da onu ölüm çengelinden halas etmiş ve yakınları arasına almıştı. Sonra bu yırtıcı aslan onu Semerkand'dan on beş günlük mesafedeki Hocend deryası arkasındaki Yengi Talas adlı şehre naip olarak atadı. Yengi Talas'la Sayram arası dört günlük yoldur. Bu hainin adı Ahmed olup, bilâhere Yelbuga Mecnun lâkabını almıştı.

Timur, Dımaşk'tan ayrıca çeşitli meslek erbablarını, sanatkârları, bu cümleden dokumacı, terzi, taş ustası, marangoz, çadır dokuyucu, seyis, baytar, miğfer yapımcısı, nakkaş, şahin eğiticisi, yay ustası, kısacası elinden herhangi bir iş gelen ne kadar insan varsa onları da toplattı. Sonra bu insanları beylerine taksim edip Semerkand'a götürmekle vazifelendirdi. Ayrıca Şam'daki tabiblerin önde gelenlerinden Cemaleddin ve Şihabeddin Ahmed el-Zerdkeş'i de beraberinde götürdü. Bu (Şihabeddin) kendisinin de dediği gibi kalede idi ve Timur'un kalabalık ordusundan pek çoğunu kırmıştı. Yaşı doksanlara yaklaştığı için beli bükülüp kalmıştı. Timur onu görünce birden öfkelendi ve ona şöyle dedi: "Sen benim adamlarımı helak edip, hizmetkârlarımı taşa tuttun, haşemimi öldürdün. Seni bir vuruşta öldürsem, bu benim derdime derman olmaz ve intikam ateşimi söndürmez. Ama ben, şu ilerlemiş yaşına rağmen sana azap çektirecek, ölümlerden ölüm beğendireceğim." Timur daha sonra ayak bileklerinin yukarısından Dımaşk birimiyle 7,5 rıtl[417] ağırlıkta zincir vurdurarak, onu bu şekilde cezalandırdı. Künyesine de "ömür boyu" diye yazıldı. Şihabeddin, Timur ölünceye kadar bu zincirlerle yaşadı ve o öldükten sonra da zincirleri çözülünceye kadar onları taşıdı. Daha sonra Hak'kın rahmetine kavuştu.

417 Bağdat rıtlı: 600 dirhem yani 1,65 kg.

Belki de Timur benim bilmediğim başka zanaat erbabı, âlicenap kişileri ve seyyidleri de alıp götürmüştür. Ama bilmediğim bir şeyden nasıl bahsedebilirim ki?

Bundan başka Timur'un emîrleri ve beyleri de fakih, alim, hafız, zanaatkâr, köle, kadın ve küçük erkek ve kız çocuklarından hesaba katılmayacak, hiç kimsenin tahmin edemeyeceği kadar çok insanı beraberlerinde götürdüler. Ayrıca sıradan askerler de genç yaşlı demeden birilerini yakalayıp esir aldılar. Çünkü yağma sırasında kim neyi isterse alabilir, kim bir şeye ilk önce el koyarsa o onun olurdu. Yağma sırasında beyle sıradan asker eşitti. Fakat yağma emrinden önce, Timur'un akrabası da olsa, birine zulmeden, küçücük de olsa haksızlık eden veya yağmadan söz açan kişinin malı mülkü elinden alındığı gibi, kanı akıtılır, hürmeti ve haremi tahkir edilirdi. Pişmanlığın veya affedilmesi için araya birilerini koymanın ona bir faydası olmaz, ailesi ve hizmetkârlarının bir yararı dokunmaz, herhangi biri onun için "bilmeden böyle bir şey yapmış" diyemezdi. Bu, bozulmaz ve ihlal edilemez sıkı bir kanundu.

Timur'dan sonra gelen çekirge âfeti

Timur, Dımaşk'ın servetlerini, ekinlerini silip süpürdükten sonra, çekip gitmesine az bir süre kala, çekirge sürülerinin istilası başladı[418]

418 İbni Tagrıberdi: "Bilâd-ı Şam'a gelince, Timurlenk'in oradan ayrılmasından sonra büyük bir çekirge sürüsü geldi ve zaten harabeye dönün ülkeyi büsbütün harap etti. Burada işaret edilmesi gereken bir husus var. Timur Bilâd-ı Şam'a saldırmadan önce Kahire'de esir tutulan Atlamış'ın serbest bırakılması şartında ısrar etmiş, sonra bu amacını gerçerkleştirmeden ve Bilâd-ı Şam'da kendi adına bir hükümet kurmadan gitmiştir ki, bu da Türk fatihin amacının yağma, ganimet ve yakıp yıkma olduğunu göstermektedir... O, Bilâd-ı Şam'da katl, soygun ve ırza tecavüz gibi fiilleri sergilerken bahanesi, bu ülkede yaşayan insanların dedelerinin Ali b. Ebû Talib ve evladına karşı Ümeyye oğullarını desteklemiş olmalarıydı." (*en-Nücûmu'z-Zâhire*, 12/253)

Türk fatihin ordusunun beraberinde götürdüğü erkek, kadın ve çocuk esir sayısını 360 bin olarak tahmin eden Muhammed Kerd, bu felaketin birinci sebebinin başında henüz çocuk yaşta, tecrübesiz bir sultanın bulunduğu Memluklu yönetiminin kötü idaresi, diğer sebeplere ilaveten saldır-

ve Timur Mardin ve Bağdat'a varıncaya kadar onun peşinden gitti. Çekirgeler, yaprakları olsun veya olmasın, o bölgedeki tüm ağaçları temizleyip kuruttular. Timur daha sonra Humus'a geldi, fakat o şehrin fatihi Halid b. Velid'in hatırasına hürmeten şehre dokunmadı. Gerçi kendisi şehre dokunmadı, ama askerleri çevredeki köyleri sürülmüş ekin tarlasına çevirdiler. Arkasından Hama'ya geçtiler ve yağmalayarak saklanan zenginlikleri ele geçirdiler. Güzel kızları ve kadınları esir aldılar.[419] Şaban ayının on yedisinde (2 Nisan 1401) bu tufan Cabbul'a[420] doğru yöneldi. Haleb'e adam gönderip daha önce kaleye bıraktığı mallarını aldı.[421] Sonra Fırat'a geldi. Gemi ve sallarla karşı tarafa geçti. Daha sonra Roha (Urfa)ya gelip yağmaladı ve sütünü sağıp aldı.[422] Arkasından Mardin hâkimi Me-

---

gan tarafın asker sayısının Memluk ordusunun sayısından kat be kat fazla olması ve Memluk askeri yönetiminin çarpıştığı düşmanı tanımaması olduğunu belirtmektedir. (*Hutatu'ş-Şam*, 2/155-168) (A.F.)

419 Nizameddin Şâmî: "Türkmenler onlara karşı çıkıp, hareket ve mertlikle o beladan canlarını kurtarmak istedilerse de, başaramadılar. Sonunda kaçıp gittiler. Bol miktarda mal mülk, ev bark, at, deve, katır, sığır ve koyunu arkada bıraktılar. Askerler tekrar pek çok ganimet alıp Fırat nehri kenarında Hazreti Sahipkıran'a yetiştiler." (*Zafernâme*, 309)

420 Cabbul: Halep'in doğu kesiminde yer alan bir kasaba. Timur oradan Halep kalesine adam göndererek daha önce şehri yağmaladığı sırada elde ettiği ve emânet bıraktığı malların gönderilmesini istedi. Ayrıca Halep'in yakılmasını ve baştan sona yıkılmasını emretti. Halka bir kere daha zulmetti ve bu yüzden şehir sakinleri yükselen alevleri seyrederek oradan uzaklaştılar. (*İbni Şıhne*, 232; *El-Askalânî*, 2/140) (A.F.)

421 Nizameddin Şâmî: "Sonra Emîr Sahipkıran oradan Halep şehrine yöneldi. Yukarıda belirtildiği gibi emîrler Halep'te kalede idiler. Etek öpmeye geldiler. Böyle güçlü bir hisarı iki günde öyle bir tahrip ettiler ki, ondan geriye bir iz bile kalmadı. Şehrin sağlam kalan yerlerini de yaktılar. Emîr Sahipkıran oradan Fırat sahiline geldi ve nehri geçip Bire kalesine vasıl oldu." (*Zafernâme*, 309)

422 Nizameddin Şâmî: "Emîr Sahipkıran oradan Roha [Urfa] şehrine geldi. Buradaki eşraf âcizlikle boyun büküp huzuruna geldiler. Emîr, merhamet etegini yayıp onları affetti. Sonra oradan hareket ederek Ermeni kalelerinden olan bir hisarın önünden geçti. Onun buyruğuyla İslam diyarını onların pis varlıklarından temizlediler ve mallarını yağmaladılar." (*Zafernâme*, 309)

lik Zâhir'e bir mektup göndererek huzuruna çağırdı. Rivayete göre yazılan uzunca mektubun dibaçesi şu mısra idi:

Selamün aleyküm, yerindedir ahdimiz
Valla seni gerçekten de özlemişiz biz!

Fakat Melik Zâhir Timur'un huzuruna varmaktan baş tarttı ve mektubuna önem vermedi. Çünkü daha önce belirttiğimiz gibi Timur onu birinci defasında incitmişti ve dolayısıyla Melik Zâhir'in bir ikincisine ihtiyacı yoktu. Bu yüzden ondan uzak durmaya çalıştı ve "Tecrübe edilen kişiyi ikinci kez tecrübe etmeye kalkışan insanı bekleyen şey pişmanlıktır" dedi.

Yine de adamlarından El-Hac Muhammed b. Hasbek'i hizmetkâr ve hediyelerle birlikte Timur'a gönderdi. Bir takım bahaneler uydurarak kendisinin gelemeyeceğini beyan edip özür diledi. Gönderdiği mektuptaki mısra da Timur'un mektubundaki mısraya uygundu:

Ben de çok özlemişim sizi gerçekten, tarif edemem,
Ama nefsim hâlâ ürperiyor önceki gördüklerinden.

Timur bu sözleri dinlemek dahi istemedi ve "nasıl edip de Melik Zâhir'i ilk yakaladığımda serbest bıraktım?" diyerek kendi kendine hayıflandı.

Timur'un Mardin'i kuşatması ve eli boş dönüşü

Ramazan ayının üçüncü gününe tekabül eden Pazartesi günü (24 Nisan) Timur'un askerleri Mardin'e geldiler ve Düneyser'e karargah kurarak, şafakla birlikte Mardin'i kuşatmaya başladılar.[423] Fa-

---

423 Timur fazla vakti olmadığı için kaleyi on gün kadar kuşattıktan sonra, şehrin camisi ve pazarını tahrip ederek çekip gitti. Şerefüddin Ali Yezdî, Melik Zâhir İsâ'nın Timur'a bağlılık konusunda samimi olmadığını, özellikle Timur Bilâd-ı Şam'ın fethiyle uğraştığı günlerde bunu bariz şekilde gösterdiğini ve Timur'un Zâhir İsâ'nın bu tavrını habisliğinin bir işareti saydığını belirtmektedir. Timur aynı yıl Gürcistan seferinden döndükten sonra Melik Zâhir İsâ yaptığından pişman olduğu ve muhtemelen Memluklulardan gelecek yardımdan ümidini kestiği için Şahruh'u araya koyarak kendisini affettirdi. Sonra Timur'u karşıladı ve diz çöktü. Takdir edilen yıllık haracı ödemeyi taahhüt etti. Sonra Timur'un torunu Ebû Bekir Miranşah, Zâhir İsâ'nın kızlarından biriyle evlendi. (*Şihab*, 334) (A.F.)

kat (kısa süre sonra) halkın şehri boşaltıp müstahkem kalelerine çekildikleri anlaşıldı.

Mardin kalesi

Bu kale bir anka kuşudur ki, tepe kısmı avlanamayacak kadar yüksekti ve evde kalmış kart kız gibi damadın itaat dizginine girmeye yanaşmazdı. Çünkü kale, bu dağ ile gökyüzü arasında yükselen bir tepenin tepesine kurulmuştu. Tek farkı vardı ki, o da bulutların hareket halinde, kaleninse sabit olmasıydı. Dağ tepesinde karnı hür insanın göğsünden daha geniş bir vadi vardı. Aynı vadide bağlar bahçeler ve gürül gürül akan nehirler bulunuyordu. Ayrıca ekin tarlaları, meralar ve yaylalar vardı. Vadinin sınırları öyle geniş kırlarla kaplıydı ki, kerem sahibi insanların himmetleri o kırların sınırlarına yetemezdi. Düşünce okuyan kişi onun hecelerindeki harfleri saymaktan âciz kalırdı.[424] Bu vadiden geçen yol kaleye gider, yine ondan geri dönerdi. Kale son derece sağlam ve büyüktü. Şehir ise onun etrafında kurulmuş (onun eteğine yapışmış) tı. Kalenin nimetlerinden şehir halkı faydalanır, onun selinin fazlasından su içerdi. Onun nimetleri ile yoksulluğu arasında gider gelirlerdi. "Onların rızıkları ve onlara vaad edilen şey gökyüzündedir."[425]

Timur kalenin dar yollarından kuşatmaya başladı ve sıkıp ele geçirmenin yollarını aradı. Çünkü kalenin etrafında savaşmaya uygun, mancınıklar kurmaya elverişli meydan yoktu.

---

424 İbni Arabşah, eserini baştan sonra seci üslupla yazdığı için, sanırım burada sırf seci'yi uygun düşürmek amacıyla anlamsız ve gereksiz bir cümle ilave etmiş, ya da bir çevirmen olarak ben onun ne demek istediğini anlayamamışımdır. Çünkü cümlenin önceki kısmında (medûduhû curûfun lem tasıl himemûn zevi'lkerem ila ercâihâ (منوده جروف لا تصل همم ذوي الكرم الي أرجائها daki "ercâihâ" ile takip eden kısımdaki (ve hurûfun ya'cizu kâriu't-tefkîr an ta'dîdi hecâihâ وحروف يعجز قارئ التفكير عن تعديد هجائها) "hecâihâ" başarılı bir seciye örneğidir. Ama seciye sanatında bazen sırf kafiyeyi uydurmak için gereksiz kelimeler de konulmaktadır.

425 Kur'an, Zariyat, 22.

Bu yüzden surların dibinden delik için kazma ve baltalara gü-venerek, âyânların ve kumandanların yardımına dayandı. Fa-kat kalenin haşmeti ve ismeti bıçak sokulacak gibi değildi. Çünkü henüz el değmemiş bir kız gibiydi ve bu yüzden sa-vaşçıları âciz bırakmıştı. Sonuçta kazmalar kırılmaya, baltalar yorulmaya, beller bükülmeye, âletlerin ağızları körleşmeye de-vam etti durdu.[426]

Timur, Ramazan ayının yirmisine (4 Mayıs 1401) kadar bu inat ve düşmanlığı sürdürdüyse de, hiçbir fayda görmedi ve amacına ulaşamadı.[427]

---

426 Yezdî: ".. düşmanlar şehirden kaçarak can havliyle kendilerini dağdaki ka-leye attılar. Ordu onları kovalayarak kale kapasına kadar yetiştiğini kılıç-tan geçirdi; pek çok kişiyi öldürdüler, çocuklar ve gençler atların ayakları altında ezildiler. Pek çok ganimet ele geçirildi. Sonra kale önlerine gelip sa-vaş hazırlıklarına başladılar. Kale çok sarp bir yerdeydi. Dağın tepesindeydi ve oraya yalnızca bir yoldan gidilebilirdi. Kale içinden bir ağız su çıkardı ki, o kaynağa Şuhabâ derlerdi. .. Bazıları kaleye girmemişti ve dağ tepesine sa-çılmışlardı. Bahadırlar dağa tırmanıp onları aşağı indirdiler. Kale halkı bu kadar kalabalık orduyu görünce korkuya kapıldı; hediye ve peşkeşler gön-derip emân dilediler ve vergi vermeyi kabul ettiler. Bu sırada Sultaniye'den Şahruh Mirza'nın bir oğlu olduğu haberi geldi. Hazreti Sahipkıran son de-rece sevindi ve kaledekilerin günahlarını affederek, hiçbir zarar vermeden döndü." (*Zafernâme*, 165)

427 Nizameddin Şâmî: "Mardin kalesi gayet müstahkem ve güçlüydü. Onun surları altından dehliz açmanın ve mancınık kullanmanın bir faydası yoktu. Uzun süre muhasara etmenin dışında bir yol görünmüyordu. Ama Mardin civarında bu kadar kalabalık bir ordunun atlarına yetecek kadar büyük me-ralar yoktu. Emîr Sahipkıran ise yavaş yavaş Bağdat tarafına gitmeyi irade buyurmuştu. Fermana binaen şehrin (kale dışındaki) bütün binalarını ve pazarlarını harabeye çevirip, yakılabilecek her şeyi yaktılar." (*Zafernâme*, 310-311)

Yezdî: "Sahipkıran Mardin'e yakın bir yerde karargâh kurdu. Lutfu ina-yet gösterip ona (Mardin hâkimine) adam göndererek huzuruna çağırdı. Ama o Hazret'ten korktu ve gelmedi. Hazreti Sahipkıran dışarıdaki pazar ve şehri yaktı. Ama orada kalamazdı, çünkü o civarda atları beslemeye ye-terli mera yoktu. Hazreti Sahipkıran, memleketi ve şehri oraya yakın olan Kara Osman'ı çağırttı; ona hilat giydirip, ihsanlarda bulunduktan sonra

Timur'un kale kuşatma inat ve kibirinden vazgeçip ordusuyla Mardin'den Bağdat'a doğru yola çıkışı

Timur, bu kuşatmanın kendisine çok pahalıya malolacağını, güç yetmeyecek bir şeyi istediğini, inat etmenin doğru yoldan çıkmak sayılacağını ve belagâtlı sözün gereksiz yerde söylendiğinde kekemeliğe dönüşüneceğini anlayınca, hatasını telafi etti ve hürmet ve heybetini korudu. Şehri ve surlarını yıkıp, izlerini bile bırakmadı. Minareleri ve camileri de yıktırdı ve şehrin temel taşlarını parça parça ettirdi.

Timur daha sonra karınca, kelebek ve çekirge sürüsü gibi çok kalabalık ordusuyla Bağdat'a doğru yola koyuldu.[428] Adamlarının bir kısmını Allahdâd'la birlikte Semerkand'a gönderdi. Onlar, bir tane dahi yüksek evi bulunmayan Sur şehrine, oradan Ahlat ve İyd el-Cevz'e (عيدالجوز)[429] geldiler. Bu (İyd el-Cevz), Kürtlerin yurdu olup, halkı kalabalık, mamur bir şehirdir. Bu şehirler Tebriz ve Azerbaycan vilayetleri arasındadır ve Timur'un hâkimiyeti altındadır.

Allahdâd ve beraberindekiler Ramazan bayramını İyd el-Cevz'de geçirdikten sonra Tebriz'e doğru gittiler. Sultaniye üzerinden Horasan'a geçtiler. O sırada kış mevsimi bitmiş, zeb-ü ziynetlere bürünen bahar mevsimi gelmiş; bağ bahçelerin sayfaları kudret boyacısının parmakları ile rengarenk bezetilmiş, bostan gelinciği ilahi hikmet kuyumcusundan "kendi takıla-

---

"Mardin kalesini kuşat ve onu almadıkça buradan ayrılma" diye ferman buyurdu. (*Zafernâme*, 246)

428 Yezdî: "Amid şehri Hamid kalesiyle meşhurdu; halkı kalenin müstahkemliğine güvenerek itaat etmedi ve düşmanlık sergiledi. Hazreti Sahipkıran Hamid kalesindekilerin düşmanlık sergilediklerini duyunca Cehanşahbek'i önden gönderdi. Salı günü, Cumadil-ahir ayının yirmi üçünde (25.04.1394) bütün ordusuyla Hamid'e doğru yola koyuldu..." Timur, kaleyi ele geçirdikten sonra Aladağ tarafına ilerledi. O civardaki kaleler kendiliklerinden teslim oldular. Sonra Meyafarikayn ve Batman'ı geçerek, Muş ovasına vardı ve Yatık Sûfî'yi Muş kalesine hapsetti. (*Zafernâme*, 166, 167)

429 Adilcevaz.

rını alıp süslenmiş"ti.[430] Gülzarlardaki yüzlerce bülbül, binlerce kuş ipeğimsi sesleriyle kulakları meftun edip, insanlara huzur veriyordu ve "Tanrı'nın rahmeti hayat emaresi kalmamış yeryüzünü diriltmiş"[431] idi.

Allahdâd ve beraberindekiler, hacılar gibi gündüz yol alıp, geceleri dinlenmediler, aksine gece gündüz durmaksızın yol tepip, önce Nişapur, sonra Câm şehrine[432] geldiler. Oradan Bâverd ve Mahan bozkırını geçerek Andhoy'a ulaştılar ve sonunda Ceyhun nehri sahiline vardılar. Nehri gemilerle geçtiler ve "uçan yıldız"lar[433] gibi yürüyerek, hızlı bir şekilde yol aldılar ve nihayet 804 yılı Muharrem ayının on üçüncü gününe tekabül eden Salı günü (23 Ağustos 1401) Semerkand'a geldiler. Onların arasında Şam halkından bazı kişiler de vardı ki, en dikkat çekeni vezir eş-Şehid'in oğlu kadı Şihabeddin Ahmed'di. Diğerleri baytar, boyacı ve dokumacılardı. Bunlar, Timur'un Şam'dan getirdiği pahalı yüklerin ilk partisi, topladığı esir ve servet meyvelerinin Semerkand'a ulaşan ağız kısmıydı. Timur daha sonra ganimet, mal, para ve esir kervanlarını ardı ardına göndermeye başladı.

FASIL

Timur, daha sonra Karayülük Osman'ı Amid şehrine hâkim tayin etti[434] ve Ramazan ayının yirmisine tekabül eden Perşembe (5 Mayıs) günü Mardin'den ayrılarak, o diyarlarda serkeşlik etmeye başladı. Nasibin'i harabeye çevirip, ekin tarlalarını çiğnedi. Arkasından şehrin vücud sayfasından surları ve bina resimlerini sildi. Şehir halkı (o gelmeden) şehri bo-

---

430 Kur'an, Yunus, 24.

431 Kur'an, Rum, 50.

432 Nisabur'un köylerinden biridir. Mezarlarının çokluğu ile şöhret yapmıştır. Pek çok salih kişi buraya defnedilmiştir ki, Timur'un bizzat kabrini ziyaret ettiği veli Şihab Ahmed el-Câmî bunlardandır. (A.F.)

433 Kur'an, Târık, 3. (النجم الثاقب)

434 Karayülük Osman, yalnızca Amid'in değil, aynı zamanda Mardin ve başka şehirlerin de hâkimiydi.

şaltıp gitmişti.[435] Timur, daha sonra korku bulutunu Musul'a doğru kaydırdı ve zifiri karanlığı andıran bölükleriyle Musul üstüne kapandı. Şehri hallaç pamuğu gibi attıktan sonra Pir Hüseyin'in oğlu Hüseyin Bek'in ruhuna hediye etti. Arkasından debdebe ve alayişle hızlı bir şekilde Kantara nahiyesine yöneldi ve onun da ümüğünü sıktıktan sonra "kendi ülkesine doğru yola koyulduğu" şeklinde bir şayia yaydı. Ama onun her zaman böyle yaptığını, asıl amacını gizlemek için şayialar çıkardığını, aslında Bağdat'ı hedeflediğini[436] Sultan Ahmed gayet iyi biliyordu.

---

435 Yezdî: "Sahipkıran bu vilayete [Muş'a] geldiğinde, bağlılığını bildirmeyen kale ve yerlere ordu gönderdi. Muhammed Derviş Barlas'ı Alançuk kalesine büyük bir kuvvetle gönderdi. Kara Yusuf ve diğer Türkmenler Sahipkıran'ın geldiğini duyunca kaçmışlardı. Sahipkıran ve şehzadeler meşveret yapılar ve bunların takip edilmesine karar verdiler... Hazreti Sahipkıran bir müddet bu şehirde kaldı ve itaat etmeyen kalelere Mirza Miranşah'ı göndererek "Her kim tâbi bolsa, emân beringler, tâbi bolmağanlarnı öldürüb, mallarını telengler ve andın Alançuk kal'asıga barıp kemel kılsunlar (kuşatsınlar)" dedi. Tavaçılara ferman verip "Azerbaycan ve Kürdistandan ordu toplasınlar!" buyurdu. Sonra kendisi devlet ve saadetle Aladağ'a vardı." (*Zafernâme*, 167)

Yezdî: "Sahipkıran Ahlat'a gelince, Hakân hâkimi Adil Cüz, değerli hediyeler ve peşkeşlerle Hazret'i ziyarete gelip, didarına müşerref oldu. Sahipkıran da ona inayet ve şefkatle muamele edip, buraları kendisine suyurgal verdi. Salı günü Şaban ayının ikisinde (02.06. 1394) ava çıktı... Daha sonra Sahipkıran Hâce Ak Buga'yı Alançuk kalesini kuşatan Muhammed Derviş Barlas'a yardım etmesi için bir orduyla gönderdi. Kendisi ise Pazartesi günü (11.06. 1394) Aydın kalesine geldi. Kaledekiler hediye ve peşkeşlerle kendisini karşılayıp bağlılıklarını bildirdiler ve emân dilediler. Sahipkıran lutf-u keremiyle onlara emân verdi ve oradan Üç Kilise'ye [Ecmiadzin] gitti. Burada, Rum vilayetinin serhadı olan Erzincan hâkimi Taharten, değerli hediye ve peşkeşlerle Hazret'in huzuruna gelip bağlılığını bildirdi. Hazret dahi ona iyi davranıp, inayetler verdi." (*Zafernâme*, 167-168)

436 İbni Tagrıberdi: "Semerkand'a gitmek istediği şeklinde şayia çıkardı. Maksadı Bağdat'ı hedeflediğini gizlemekti. Sultan Ahmed b. Üveys, Bağdat'ı Farac adlı bir emîre bırakarak kendisi Kara Yusuf'la birlikte Bilâd-ı Rum'a çekildi. Timur da Emîrzâde Rüstem'i yirmi bin kişilik bir orduyla Bağdat'a ani bir baskın yapmakla görevlendirdi." (*en-Nücûmu'z-Zâhire*, 12/266)

Sultan Ahmed b. Şeyh Üveys'in[41] bu belanın kendisine doğru geldiğini duyduğunda yaptıkları

Sultan Ahmed, Timur'un Dımaşk'tan sonra Mardin'e geçip, şimdi de Bağdat'a doğru geldiği haberi ulaşınca, "Bu güzel iş, geri dön-

41. Sultan Ahmed Celayir (ö.813/1410). Aslen Moğolların Celayir ailesinden geldiği için bu adla tanınan Ahmed Celayir, Ahmed Bahadır ya da Gıyâseddin Ahmed isimleriyle de anılır. Kendisi Şeyh Hasan'ın torunu, Sultan Üveys'in de oğludur. İlhanlı Devleti'nin çökmesinden hemen sonra Celayir, Çoban ve Sotay hanedanları arasında iktidar mücadeleleri başlamış ve bu enkaz sonrasında Sultan Üveys'in zamanında, Celayir iktidarı altında bulunan topraklar, Azerbaycan'dan Bağdat'a, Diyarbekir'i de içine alan bir coğrafî genişliğe erişmişti. Türk Kara Koyunlu oymağı bu tarihte Irak'taki Celayir ailesinin saflarında yer alırken, Akkoyunlu oymağı Celayir'e rakip olan ve sınırları Musul'dan Diyarbekir'e kadar uzanan Sotay oğullarının emrine girmişti. Böylece rekabet sadece Celayir-Sotay hanedanları arasında sürüp gitmemiş, aynı zamanda Kara Koyunlularla Akkoyunlular arasında da süren bu mücadele hâlini almıştır. Ahmet Celayir, kardeşi Hüseyin ile iktidar mücadelesine girdi ve bu mücadele sonucunda Celayir Devleti kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayrıldı. Sultan Ahmed, 1382 yılında Tebriz'de hüküm süren kardeşi Hüseyin'in üzerine yürüdü ve tahtını ele geçirip kardeşini öldürdü. Diğer kardeşi Bayezid Sultaniye'ye kaçtı ve orada sultan ilân edildi. Bir diğer kardeşi Şeyh Ali, tekrar Tebriz üzerine yürüdüyse de, Karakoyunlu beyi Kara Mehmed tarafından mağlup edildi. Sultan Ahmed, Karakoyunlu beyi Kara Mehmed'in kızıyla evlenmek suretiyle hem dostluklarını hem de aralarındaki dayanışmayı pekiştirdi. Bundan sonra Ahmed Celayir, bütün ülkenin tek sultanı olarak tanınmaya başlandı. Kendisine rakip kalan kardeşi Bayezid'i de Tebriz'de ele geçirerek gözlerine mil çektirdi. Sultan Ahmed, Altın Ordu hanı Toktamış (1385) ve daha sonra Timur'un Tebriz'i işgal edip yağmalayarak önemli ölçüde tahribatta bulunmaları sebebiyle devletinin merkezini Bağdat'a taşıdı (1386). Kara Yusuf ve Ahmed Celayir'in, Timurîlerin iktidarına ve hâkim oldukları yerlere zaman zaman zayiatlar verdirmeleri sebebiyle her ikisi hakkında da ölüm kararı veren Timur, bu iki hükümdarı sürekli kovaladı ve hatta onlar yüzünden bazı işlerini erteledi. Bu ikisinin Osmanlı sultanı Bayezid'e sığınmaları iki hükümdar arasında sert yazışmalara sebep oldu. Çünkü Timur Bağdat üzerine yürüdüğünde, Ahmed Celayir önce Memluk sultanına sığınmayı düşünmüş; ancak, orada yakalanacağını ve güvende olamayacağını anlayınca Osmanlı devletine sığınmıştı. Bu iltica sonrasında Yıldırım Bayezid, Kara

mektir" deyip kaçmaya hazırlandı ve bu konudaki kararı kesinleşti. Sonra Farac adlı birini yerine naib bıraktı. Ona ve İbn el-Beliyki'ye bazı görevler verip Kara Yusuf'la[438] birlikte diyâr-ı Rum'a doğru yola koyuldu. Sultan Ahmed'in naibine verdiği talimat şöyle idi: "Timur geldiğinde kapıları kapatma; onun göz diktiği eşyayı gizleme; ona karşı kılıç çekme, onun emrine "nasıl, neden" diye karşılık verme." Bu haber Timur'a ulaşınca yirmi bin kişiyi Bağdat'a gönderdi ve za-

---

Yusuf'a Aksaray'ı, Ahmed Celayir'e de Kütahya şehrini dirlik olarak verdi. Fakat bu iki hükümdar bilâhare Timur'un ölümü üzerine kendi topraklarına tekrar döneceklerdir. Timur, ölmeden kısa süre önce oğul ve torunlarına Ahmed Celayir konusunda uyarıda bulunmuş ve "Bu Tacik (kötü) mizaçlı adam, insanı endişelendiriyor" demek suretiyle onu hedef göstermişti. Daha sonraki yıllarda Karakoyunlu beyi Kara Yusuf ve oğulları ile Sultanı Ahmed Celayir arasında toprak iddiaları sebebiyle savaşlar çıktı ve Kara Yusuf sonunda Tebriz yakınlarındaki Esed köyü civarında Ahmed Celayir'i ele geçirerek öldürdü. Böylece Celayir Devleti son nefesini vermiş oldu. Halefleri Vâsıt ve Huzistan'da kısa süreli saltanat sürmüşlerse de, önemli bir siyasî varlık gösteremediler.

438 Kara Yusuf (ö. 823 Zilhicce/1420), Karakoyunlu Devleti hükümdarı Kara Mehmed'in (ö. 792/1390) ölümünden sonra onun yerine ikinci, bazı kaynaklara göre ise üçüncü hükümdar olarak başa geçmiştir. Bazı kaynaklarda Bayram Hoca'nın ilk, Kara Mehmed'in ise ikinci hükümdar olduğu kaydedilmektedir. İlhanlıların çöküşünden sonra devletin mirası üzerinde birbirileriyle iktidar mücadelesine giren Celayir, Çoban ve Sotay hanedânlarının bu kavgalarına katılan Karakoyunlu oymağı, merkezi Irak'ın başkenti Bağdat'ta bulunan Celayir ailesinin safında yer alırken, Akkoyunlu oymağı Celayir ailesine rakip olan ve Mısır-Diyarbekir sınırları arasında hüküm süren Sotay hanedânının tarafında yer almıştır. Bu iki Türk oymağı arasında bu tarihten sonra da pek çok savaşlar olmuştur. Kara Yusuf, Azerbaycan ve çevresinde hüküm sürmüş, Tebriz'i kendisine başkent edinmiştir. Şirvân hâkimi Şeyh İbrahim'i (809/1412) tarihinde, Gürcistan kralı Konstantin'i (822/1419)'de mağlub etmiştir. Osmanlı Devleti'yle komşu olan Akkoyunlu hükümdarları, Osmanlı'yı kendilerine rakip görmüşler ve iktidarı ele geçirme mücadelesine girmişlerdir. Bu yüzdendir ki, Osmanlı sultanları da Bağdat sultanı Ahmed Celayir'i ve Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf'la ittifak aktetmişlerdir. Timur'un, kendi hâkimiyeti altındaki topraklarda yol kesen, yağmalayan, hacıları ve kervanları soyan Kara Yusuf'u ortadan kaldırmayı kararlaştırması üzerine o ve Ahmed Celayir Osmanlı sultanı Bayezid'e sığınmıştır.

lim emirlerini, komutanlarını ve vezirlerinden Emirzâde Rüstem, Celaleddin el-İslami ve Şeyh Nureddin'i ordunun başına geçirdi. Ayrıca Emirzâde Rustem'i genel komutan tayin etti ve Bağdat fet hedildiğinde şehrin kendisine bırakılacağını ferman buyurdu.

Sultan Ahmed'in güneşi Bağdat semalarından gurbet garbında batıp, Timur'un zulüm karanlığı askerlerinin kanatları şehir ufuklarının üstüne yaydığında ve o ufuklara "uçan yıldızları" gönderdiğinde, sözü edilen Farac kendisine tenbih edildiği şekilde Bağdat'ı teslim etmek istemedi ve savaşa hazırlandı. Kuşatmaya dayanmak için elinden geldiğinde silah ve erzak topladı ve kahramanlığa özendi.[439] Emirler, durumdan Timur'u haberdar ettiler ve vereceği emri beklemeye başladılar. Timur ise Bağdat'a gizlice gelip, elinin uzandığı her şeyi yakıp yıkmaya azmetti.[440] Bağdat halkının

439 Nizameddin Şâmî: "Oradan Bağdat tarafına varıp konduğu sırada, şehirde Türk ve Araplardan oluşan kalabalık bir kitle vardı. Ayrıca şehir civarında dolaşan askerler de mevcuttu. Bunlar, kendilerine ve surların muhkemliğine fazla güveniyorlardı. Bu yüzden savaşmaya başladılar. Emirler kahramanca savaşıp kısa zamanda onları saf dışı bıraktılar ve birçoğunu öldürdüler. .. Kalan askerler ve şehir halkı acz içinde zor günler geçirmeye başladılar. Daha önce kimsenin umursamadığı Farac adlı biri, şimdi şehir naibi olduğu için, bu mevkisinden hemen vazgeçmek istemedi.." (*Zafernâme*, 311)

440 İbni Şuhba, Bağdat'ı kuşatmak için gizlice gelmesinin sebebini, o sırada elinin altında bulunan kuvvetlerin az olmasına bağlamaktadır. Çünkü Timur kuvvetlerinin bir kısmı küçük bölükler halinde çeşitli yerlere göndermiş, bazıları da Tebriz'e gitmişti. Bu yüzden Timur Bağdat yakınlarında olduğunu gizledi ve dört bir yana çapar göndererek kuvvetlerinin toplanmasını bekledi. (*Şihab*, 334). (A.F)

Nizameddin Şâmî: "Farac hâlâ gaflet uykusundaydı. "Yalan söylüyorsunuz, gelen kişi Emîr Sahipkıran'ın kendisi değil" dedi. Sonunda emin olmak için Emîr Sahipkıran'ın ayağını öpme şerefine erişen güvenilir birini elçi olarak gönderdi. .. Elçi geri dönüp durumu anlattı ve gelenin Emîr Timur olduğunu bildirdi... Emîr Sahipkıran Bağdat açıklarına bazı has emîrleriyle geldiği için onlar (kaledekiler) "Eğer bu gelen kişi Emîr Sahipkıran olsaydı, her zamanki gibi kalabalık ordularıyla gelir ve izdihamı bundan daha çok olurdu" dediler. Timur bu düşünceden haberdar olunca, Emirzâde Şahruh'a bahadırlarını toplayıp Bağdat'a gelsin diye haber gönderdi." (*Zafernâme*, s. 312)

başına kıvılcımlar ve şimşekler yağdırıldıktan sonra, Timur onların üstüne keder bulutlarını gönderdi. Sonra o bölükleriyle gelip, halkı endişe ve kullet denizine attı, onlara "açlık ve dehşet elbisesini giydirdi." Sonra onları öyle bir titretti, öyle bir titretti ki! Onları "hac aylarında" kuşatma altına aldı. Bağdat savaşçıları onların karşısında metanetle durdular ve Timur askerlerinden ölü ve yaralıların sayısını artırdılar. Bu durum karşısında öfkeden küplere binen Timur, bütün süvari ve yayalarıyla aynı anda şehre hücum etti. Kurban bayramı günü kaleyi cebren ele geçirdi[441] ve Müslümanları kurban kılıp, onların yerine kurban kesip, kendi aklınca Tanrı'nın rızasına nail oldu. Sonra ordu defterinde kayıtlı askerlerine ve kendi askeri yezeklerine[442] mensup olan herkese Bağdat halkından iki kelle getirmesini emretti.[443] Böylece her Bağdatlıya

---

Yezdî: "Farac, durumu yakından görmesi ve bilgi toplaması için elçilik bahanesiyle birini dışarı gönderdi. Elçi Sahipkıran'ın huzuruna geldi. Hazret, lutf-u keremiyle "Barıb Faracga dedinkim, korkmasun, şeherdin çıkıp bizni körsun. Her nekim anıng hatırı tilese, uşendak bolgusı tutur" dedi. Elçiye hil'at giydirip gönderdi. Elçi geldi ve Sahipkıran'ın söylediklerini aktardı. Farac, söylenenlerin doğru olduğunu anladı, ama inat ve bedbahtlığı yüzünden "Bunlar yalan sözlerdir, canım tenimde olduğu sürece onunla çarpışacağım" dedi. (*Zafernâme*, 247)

441 Yezdî: "Yaz mevsimi idi ve Bağdat öyle sıcaktı ki, muzaffer ordunun askerleri zırhların içinde adeta boğuluyorlardı. Şehzadeler ve beyler birkaç kez Sahipkıran'a "İzin verin biz bir hamleyle şehri alalım" dediler, fakat Hazret "Acele etmeyin, bakarsınız pişman olurlar ve Farac itaat kemerini bağlar" dedi. Ama bu şehrin harabeye dönmesi ve halkının azap görmesi takdir edilmiş. O akılsızlar gündüzleri öfke ve inatla savaşırlardı. Kırk gün Sahipkıran sabretti. Bu esnada şehirde kıtlık çıktı. Kırk günden sonra Zülkâde ayının yirmi yedinci günü (09.07.1401) öğle saatlerinde şehir halkı sıcaklara dayanamayıp evlerine çekildi. Surlar üzerinde kimse kalmadı. .. Kalenin surlarına merdiven dayayıp yukarı çıktılar. Önce Şeyh Nureddin çıktı, sonra diğer bahadırlar tırmandılar." (*Zafernâme*, 248)

442 Yezek: Farsça bir kelime olup, öncü birlik anlamındadır.

443 Yezdî: ".. ve "her savaşçı bir kelle getirsin!" diye ferman verildi. Askerler bu fermanı işitince kelle getirmek için dağıldılar. İş öyle zora bindi ki, cellatlar için seksen yaşındaki ihtiyarla sekiz yaşındaki çocuk fark etmez oldu." (*Zafernâme*, 248)

canı ve malını alış kadehleri içirildi. Askerler tek tek veya gruplar halinde kelleler getirip kanlarını Dicle nehrine akıttılar [444] Cesetleri meydanlara bırakıp kelleleri topladılar. Sonra bu kellelerden minareler yaptılar. Sözün kısası, Bağdat halkından yaklaşık doksan bin kişiyi işkenceler ederek öldürdüler. Bazı savaşçılar Bağdatlı kellesi bulmakta zorlanınca, Şam ve başka yerlerden toplanan kendi hizmetkârlarının kellelerini kesip getirdiler. Kimileri de ke-

444 İbnu Tağriberdi: ".. ve Bağdat üzerine geldi, kuşattı ve Kurban bayramı günü cebren ele geçirerek, kılıcını Bağdat halkının boynuna dayadı.

Emir Esenbay Zerdkeş ez-Zahirî Berkuk, - ki Timur yanında esirdi ve Timur onu Bağdat'ın kuşatılıp fethedilişi sırasında beraberinde getirmişti, - bana korkunç şeyler anlattı. Söylediğine göre Timur Bağdat'ı ele geçirince her bir askerin iki Bağdatlı kellesi getirmesini emretmiş. Böylece Bağdat ve çevresinde katliam başlamış. İstediğini getirmek için askerler oluk gibi kan akıtmışlar. Getirilen kellelerden 120 minare kurulmuş. O gün öldürülenlerin sayısı yaklaşık 120 bin kişi imiş. Makrizî, rakamı 90 bin kişi olarak verir, ama buna kuşatma sırasında ve Timur'un Bağdat'a girdiği gün öldürülenler, kendini Dicle nehrine atıp boğulanlar dahil değildir. Onların sayısı bu rakamdan daha fazladır." (*en-Nücûmu'z-Zâhire*, haşiye 4, 12/266)

Nizameddin Şâmî: "Daha önce Amir Sahipkıran fermanına binaen Bağdat'ın aşağı tarafında Dicle nehri üzerine bir köprü kurulmuş ve oraya mahir okçular yerleştirilmişti. Bağdat'ın durumu bu hale gelince, her insan nereye giderse gitsin kendini askerler arasında buldu. Halktan bazıları "eynel mefer?" (kaçacak yer nerde?) diye feryat edince, bazıları can havliyle kendilerini nehre attılar, köprüye vardıklarında ise askerler onların hepsini okladılar. Şehirdeki erkek kadın, genç yaşlı demeden hepsi öldürülsün diye ferman çıktı; fermanı yerine getirdiler. Seksenine girmiş koca kırlarla sekiz yaşındaki çocuk aynı fiyata gitti. Gaddarlık rüzgarı esti; ömür gemisini felaket nehrine sürdüler; kahr-ı gazap fırtınası onların küllerini göğe savurdu... Sonra ferman çıktı ve Bağdat'ın binaları, pazarları, sarayları ve camileri âyette söylendiği gibi "yerle yeksan ettiler" ve yine âyette "bunlarda akıl ve iz'an sahipleri için ibretler vardır" buyurulduğu gibi, insanlar bundan ibret alsınlar!" (Görülduğu gibi N. Şâmî, Timur'un kellelerden 120 minare kurması vakıasına değinmek istememektedir. –A.B.) Fakat Şerefuddin Ali Yezdî, "ve tavaçılar dolaşarak kelleleri toplayıp minareler kurarlardı" (*Zafernâme*, 248) demek suretiyle bu işi doğrulamaktadır, ama minare sayısı vermemektedir.

secek erkek başı bulamadığı için kadın kellesi kesip getirdi.[445] Bazılarının yanında esir olmadığından, yolda kime rastlarlarsa, onları av yaptılar ve kendi hemrahlarını dost düşman demeden kendileri için feda ettiler. Kimse kestiği kişinin kendi kardeşi olduğuna dahi bakmadı. Çünkü Timur ordusuna itaat etmemek gibi bir şey söz konusu dahi olamazdı ve "kimse kimsenin adına bir şey yapamaz, kimsenin şefaati kabul edilmez"di.[446]

Bu verilen rakama kuşatma sırasında, şehre giriş esnasında öldürülenler, kendini Dicle nehrine atıp boğulanlar dahil değildir. Söylendiğine göre bir grup olduğu gibi kendini nehre atmış ve boğulmuş. Dicle'de boğulanlar arasında Farac da vardı. Farac bir gemiye binip kaçarken her iki taraftan ok yağmuruna tutuldu. Kendisi yaralandı ve gemisi de alabora olup battı. Kellelerden 120 minare yapıldı. Bağdat hâkimi olan Kadı Taceddin Ahmed Numan el-Hanefi de, -ki 834 (1430/31) yılında Dımaşk'ta Hak'kın rahmetine kavuşmuştur, - bana bu şekilde anlattı.

Timur, daha sonra şehrin hazinelerini yağmalayıp halkı fakirleştirdikten, evleri tamtakır ettikten, yükseğini alçak yaptıktan[447] sonra, daha önce Medinetü's-Selâm (barış ve esenlik şehri) olan Bağdat Medinetü's-Sâm'a (ölüm şehrine) döndü. Askerler şehirde hayatta kalan savunmasız kişileri esir alıp, sıra sıra dizdiler. Bir zamanlar gölgeler altında "sağ ve sollarındaki iki cennet"[448] gibi evlerinde rahat ve huzur içinde yaşarken "Biz de onları efsanelere çevirdik ve kendilerini darmadağın ettik" âyetinde buyurulduğu gibi oldular. Şimdi ise onların evlerini kuzgunlar ve kartallar kendilerine me-

---

445 İbni Tagrıberdi de aynı şeyleri söylemektedir.

446 Kur'an, Bakara, 48.

447 Öldürülenlerin kanları nehir suyuna karışınca, bir süre sonra öyle bir pis koku yayıldı ki, Timur dahi kokuya dayanamayıp bir fersah öteye çekildi. (*Şihab*, 336)

Yezdî: "Bağdat çok sıcaktı ve ölüler kokmaya başladı. İnsan orada duramazdı. Sahipkıran-ı saadetnişan, Zülhicce ayının birinci onunda (22.07.1401) saadet ve ikbal ile bir yağaç (bir km.) berideki nehrin yukarı tarafına çekilip, İmam-ı A'zam Ebu Hanife hazretlerinin mezarını ziyaret etti ve onaya kondu." (*Zafernâme*, 248)

448 Kur'an, Sebe, 15.

kan edindiler ve onların evlerinden başka ev göze çalınmıyordu... Fakat rivayete göre Bağdat, Medînetu's-Selam yani huzur ve mutluluk şehri olmasına rağmen hiçbir padişah orada ölmemiştir.[449]

Bu sel taşkınının geri dönüşü ve Karabağ'a gelişi

Timur, daha sonra Türkçe dağlı vahşi denilmesi doğru olan o Türkleriyle birlikte geri döndü ve Arapların ve Turklerin haklı olarak, özelliklerine binaen "Karabağ" demelerine uygun düşen bir yerde kış aylarını geçirmek için yola koyuldu.[450] Burada, keskin gözleriyle etrafı kolaçan eden bu laçin, şom ayaklı kuzgun gibi, uzaklara nazar ederek ufukları, özellikle de diyâr-ı Rum'u dikkatle gözlemeye başladı.[451]

---

449 Yakut el-Hamevî: "Ebû Sehl b. Nevbaht anlattı: Mansur, Bağdat şehrini kurarken bana yıldız falına bakmamı emretti. Dediğini yaptım ve gördüm ki Güneş'te yükselen yıldız (tâli') yay burcundaydı. Yıldızların şehrin uzun ömürlü, çok mamur ve insanların bu şehirde bulunanlara çok muhtaç olduklarını gösterdiklerini bildirdim. Sizi sevindirecek bir şey daha söyleyeyim mi, ey mu'minlerin emîn, dedim. Nedir o? diye sordu. Dedim ki: Yıldızlar hiçbir halifenin orada yatağında normal eceliyle ölmeyeceğini söylüyorlar. Güldü ve "bu Allah'ın kullarından dilediğine bahşettiği bir lutuftur" dedi. Çok tuhaftır ki, Mansur hac farizasını yerine getirirken öldü. Oğlu Mehdî el-Cebel taraflarına gittiğinde Masebedan'da öldü. Onun oğlu Hâdî, Bağdat'ın doğu tarafında bir köy veya mahalle olan Iysebedan'da öldü. (Harun) er-Reşid Tus'da öldü. Emin, yakasından sürüklenerek götürüldü ve Bağdat'ın doğu tarafında bir yerde öldürüldü. Me'mun, Şam'da Massisa civarındaki Bezendun'da öldü. Mûtasım, Vâsık, Mutevekkil, Muntasır ve diğer halifeler Samerra'da öldüler. (*Mûcemu'l Buldan*, 1/549)

450 Yezdî: ".. Kürtler yolda arkada kalanlara saldırıp zarar veriyorlardı. Sahipkıran bunu öğrenince "Bir grup bahadır pusuya yatsın" diye ferman buyurdu. Bahadırlar pusuya yattılar. Bu arada ol yaramazlar inlerinden çıkıp gelmeye başladılar. Bahadırlar onlardan otuz kişiyi yakalayıp iplerle ağaçlara astılar." (*Zafernâme*, 249)

451 İbni Tagriberdi: "Timur sürülmüş ekin tarlasına çevirdiği Bağdat'tan ayrılarak Karabağ'a geldi ve oradan diyâr-ı Rum hükümdarı Bayezid b. Osman'a mektup gönderip, Ahmed Celayir ve Kara Yusuf'u ülkesinden kovmasını, aksi halde gelip başka yerlerde yaptığını ona da yapacağını bildirdi." (*en-Nücûmu'z-Zâhire*, 12/267)

Timur'un Rum sultanı Yıldırım Bayezid'e gönderdiği mektup

Timur, daha sonra mücahit ve gazi Rum sultanı Bayezid'e mektup gönderip,[452] hiçbir kinaye veya dolaylı anlatıma başvurmadan,

Yezdi "Daha önce belirttiğimiz gibi Sultan Ahmed Celayir, Sahipkıranın korkusundan Bağdat'ı terkedip diyâr-ı Rum'a gelmiş ve Yıldırım Bayezid'e sığınmıştı. Sonra Yıldırım Bayezid'den ayrılıp Irak-ı Arab tarafına gitti ve Kal'a-ı Rum yoluyla Fırat boyundaki Hit'e geldi. Oradan Bağdat'a geçti. Bağdat'ın harabeye döndüğünü görüp, şehri onarmakla meşgul oldu. Can korkusuyla etrafa dağılmış olan düşmanlar da gelip burada toplanmaya başladılar. Bu haber Hazreti Sahipkıran'a ulaştı. . Sahipkıran şehzadeleri toplayıp meşveret yaptı ve onları birer orduyla düşmanlar üzerine sevk etti. Emîrzâde Ebû Bekir ve Cehanşahbek Bağdat'a doğru yürüdüler. Sultan Ahmed bunu haber alınca şehri terkedip Hille tarafına kaçtı.." (*Zafernâme*, 251-252)

452 Ankara savaşından önce Timur'la Bayezid arasında dört yazışma olmuş, gerçi bu yazışmalar taraflar arasındaki savaşı engellememiş ise de, mektupların içerikleri farklı kaynaklarda değişik şekilde yansıtılmıştır. Ferıdun Bek'in hazırladığı Münşeâtu's-Salâtîn'de yer alan mektuplardaki çirkin ifadeler dikkat çekmektedir, ama Halil İnalcık "...Münşaat (I, 120 vd.)'ında ve Timur'a nisbet edilen Arapça tehdit mektubu ile Sultan Bayezid'e izafe olunan gene Arapça tahkir mektubu tamamiyle uydurmadır. Bu iki mektup İbn 'Arabşâh'ın eserinde (s. 126vd.) meâlleri zikredilen muhâberelere istinaden uydurulmuş ve hatta ibâreler, baştan başa müsecca olan bu eserin, o bahsinden aynıyla iktibas edilmiştir" demekte (İslam Ans. C. 2) ve Hoca Sadettin Efendi gibi Türk'ün sarayında çanak yalayıp, Türk'e küfretme cür'etini gösteren bir Acem köpeğinin "Tacu't-Tevarih"inde ve Münşeât'ın da verdiği metinleri doğru kabul etmekte, kendisi o dönemden altı yüz yıl sonra yaşadığı halde ahkam kesebilmektedir. Arap asıllı olduğu ve henüz çocuk yaştayken memleketinden koparılıp Semerkand'a götürüldüğü için Timur'a duyduğu kinini eserine yansıttığını var saydığımız İbni Arabşah'ın verdiği metinler düzmece bulunurken, yüzlerce yıl ülkesi Türk çizmeleriyle çiğnenen, halkı Türklerin hâkimiyeti altında yaşayan Acem bozması Hoca Sadettin Efendi'nin her iki tarafa da kin beslemediğinden nasıl emin olabildiler bilmiyorum. Kaldı ki eserin tam çevirisi olan bu kitapta da gördüğünüz gibi, ne Timur'un ne de Bayezid'in mektupları tam metin olarak verilmemiş, yalnızca muhteva ve mazmunlarından bir iki cümle alınmıştır. Acaba saygıdeğer hocamız Halil İnalcık ve onu esas alarak "Ankara Savaşı Öncesi Timur ile Yıldırım Bayezid'in Mektuplaşmaları" adı altında makale yayınlayan Abdurrahman Daş, İbni Arabşah'da mektupların tam metninin

doğrudan doğruya Rum topraklarından nereleri istediğini açık açık bildirdi. Timur, Sultan Ahmed ve Kara Yusuf'u bahane gösterip[453] bu ikisinin kilicinin satvetinden kaçtığını belirtip, onları fisk-i fucur insanlar, ülkeler için felaket, insanlar başına bela[454] kaynağı olarak göstererek, bu ikisinin içi kara kişiler olup, kibir ve gurur yönünden firavun ve Hâmân olduklarını belirtti. (Mektupta ayrıca) onlar hemrahlarıyla birlikte sizin himayenize sığındılar; halbuki onlar nereye sığınsalar, oraya bela ve kulfet uğramıştır. O ikisinin Rum sultanının kanatları altında olmasından Tanrı esresin! Dolayısıyla onlara penah verişten özünüzü esreyin ve hatta aksine onları çıkarıp gönderin. "Onları yakalayın ve yakaladığınız yerde öldürün".[455] Siz, bizim emrimize muhalif iş yapmaktan kendinizi alıkoyun. Aksi halde gazabımıza çarpılırsınız. Esasen siz, bizim düşmanlarımız ve onlara benzeyenlerin ahvalini, ayrıca onların başlarındakilerin savaşlarını ve aldıkları darbeleri işitmişsinizdir. Onlara ne yaptığımız sizce bilinmektedir. Tartışmak ve çekişmek şöyle dursun, aramızda edi-budü sözleri dahi artırmayın. Biz size kendi delillerimizle beyan edip, örnekler dahi verdik."[456]

---

yer aldığı ve Hoca Sadettin Efendi'nin güvenilir bir kaynak olduğu sonucuna nasıl varmışlar, merak ediyorum.

453 Yezdî: "Kara Yusuf Türkmen Müslümanların içine girmiş ve bir süredir onlara zulmetmekle meşgul olmuştu. Onların yollarını keser, gelip geçenden haraç alır; hacıları yağmalardı. Fakat Sahipkıran'dan kaçıp Rum'a gitti. Bu da Sahipkıran'ın Rum üzerine yürümesi için sebep oldu. Bu haber Rum sultanına ulaşınca, o da savaş hazırlıklarına ve ordu toplamaya başladı." (*Zafernâme*, 252-253)

454 Sultan Ahmed Celayir ve Kara Yusuf, Timur yüzünden Bayezid'e kaçmışlardı. Timur Tüzüklerinde Timur'un Anadolu'ya dönüşünün doğrudan sebebinin Bayezid'le savaşmak olduğu belirtilmektedir. Bayezid'e sığınan Kara Yusuf, bir hac kafilesine saldırmış, bunlardan eziyet gören bazıları Timur'a sığınarak onu intikam almaya teşvik etmişler; o da Kara Yusuf'u cezalandırmanın gerekliği olduğu ve hâmisi Bayezid'i uyarmak gerektiğini düşünmüştür. (*Şihab*, 340) (A.F.)

455 Kur'an, Nisa, 89.

456 Yezdî: "Fakat Rum vilayetinin ileri gelenleri ve ulemâ, Yıldırım Bayezid'e gelip nasihatlar vererek şöyle dediler: "Bu padişah bu tarafa doğru gelmek-

Bu sözler arasında çeşitli tehditler, tahkirler, alay etmeler ve uydurmalar da vardı.[457]

tedir ve devleti gayet güçlüdür. Bugüne kadar kim ona düşmanlık sergilemişse perişan olmuştur. Hangi zor işin üzerine varmışsa halletmiştir. Hangi şehir ve kale üzerine yürümüşse, az bir gayretle oraları ele geçirmiştir. Bu işlerin Tanrı'nın inayetiyle olduğu âşikâr. Böyle biriyle düşman olmak iyi sonuç getirmez. Onunla düşman olmayın ve sözünü dinleyin ki, ülke harap olmaktan kurtulsun." Yıldırım Bayezid bu sözleri makul buldu. Kendisi dahi korkmuştu. İslam kadılarından bazılarını bir beyi ile birlikte, itaat ve bağlılığını ima eden bir mektupla Sahipkıran'a gönderdi. Bunlar Karabağ-ı Arran'da bulunan âlempenahın dergahına geldiler ve saygıyla mektubu sundular. Mektubun mazmunu şöyle idi: "Hak Teâlâ "mülkü dilediğine verir" buyurduğu gibi padişahlık hil'atını ol hazretin omzuna koymuştur. Biz de (size) tâbiyiz ve itaat ediyoruz. Daha önce bizden bazı hatalar sadır oldu, bundan sonra itaat ve bağlılıktan başka işimiz olmaz". (*Zafernâme*, 253)

457 Nizameddin Şâmi: "Sultan Bayezid, kuvvet ve şevketiyle gururlanıp, haddini aşti ve namlı hükümdarların, yüksek mertebeli meliklerin "ben senin kulunum, hizmetkârınım" diye mektuplar yazdığı ve zamane güneşleri devletinin eşiğini kulluk dudağıyla opup durduğu uluğ hazret (Emîr Sahıpkıran)'a küçümser gözle bakarak, hoş olmayan mektuplar yazdı, yakışıksız haberler gönderdi. Tüm bunlara rağmen Sahipkıran hazretlerinin doğuştan öyülmüş tabiatı bu cafcaflı sözlere aldırmadan, ona nasihatte bulundu ve uyardı. Bu da fayda etmeyince, yukarıda belirtildiği gibi, Sivas'a ve Rum diyarlarına yürüdü. (*Zafernâme*, s. 322)

Şerafeddin Ali Yezdi, Timur'un Irak'tan çekilip Tebriz civarında konaklarken, Bayezid'in on bin kişilik bir orduyla ani bir baskın yaparak Timur'u ele geçirmek için yürüdüğünü, Şahruh komutasındaki bazı birliklerin onları karşılamak için harekete geçtiğini belirtmekte; bunun üzerine Timur'un Tebriz'e çekildiğini kaydederek, Şahruh'un Avnik kalesine geldiğini, Emîr Taharten'den Yıldırım Bayezid'in bu birliklerin ilerlemiş olmasından korkarak geri çekildiği şeklinde bir mektup aldığını kaydetmektedir. Yine aynı kayıtta, olayın ortaya çıkması üzerine (Bayezid) Taharten'e bir adam gönderip bu yakışıksız davranışı için özür dilediğini Timur'a iletmesini rica ettiği belirtilmektedir. Rivayete göre Timur Bayezid'in sulh teklifinde bulunduğunu öğrenince, bunu Müslümanların umumi menfaatleri için iyi bir davranış olarak değerlendirmiş ve onun yanında esir tuttuğu Taherten'in ailesini gönderdiğini öğrenmiş, böylece savaşma fikrinden vaz geçmiş. Azerbaycan ve Gürcistan'da birazcık istirahat etmek amacıyla Semerkand'dan bazı hanımlarını getirmeleri için adam göndermiştir. Timur'la Bayezid ara-

İbni Osman (Bayezid) sabırsız ve cesur biriydi. Adil padişahlardan olmasına rağmen, onda zerrece sabır-takat yoktu. Takva sahibi biriydi ve din konusunda katıydı. Konuşurken divanın yukarı kısmındaysa, hareketliliği ve sabırsızlığı sebebiyle kendini eyvan kenarında buluverirdi. Adil olduğu için felek ona medet vermiş, mertebesi ve şevketi artmıştı. Sonuçta Karaman topraklarını sınırlarına katıp, padişahı Alaaddin'i katletti ve iki oğlunu esir aldı. Menteşe ve Saruhan beyliklerinin topraklarını da ele geçirdi. Bu esnada Germiyan beyliğinin hâkimi Emîr Yakub b. Alişah, Bayezid'den kaçarak Timur'a sığındı. Balkan dağları hududundaki Nasranîlerin topraklarından ta Erzincan topraklarına kadar uzanan bölgeler onun devletinin sınırlarına ilhak edildi.

Bayezid, Timur'un mektubunu okuyup da mektuptaki[458] sözleri duyunca, (öfkeden) ayağa fırladı. Sinirinden kaynayıp köpürdü.[459]

---

sındaki ilk mektuplaşma da, Timur'un Karabağ'da bulunduğu sırada gerçekleşmiştir. (*Şihab*, 341)

458 Nizameddin Şâmî: "Emîr Bayezid, büyük kadılarından birini yine büyük emîrlerinden biriyle birlikçe elçi olarak Emîr Sahipkıran'a gönderdi. Onlar Karabağ'a geldiler. Timur onları saygıyla karşılayıp, ihsanda bulundu. Emîr Sahipkıran onlara şöyle dedi: "Ben tabiaten o tarafa varmayı ve o memlekete asker sevk etmeyi istemiyorum. (Emîr Bayezid) daima Frenklere karşı gaza ettiği için, ben Frenklerin güçlenmesini, ehl-i İslamın zayıflamasını istemem. Ama Kara Yusuf bir eşkıya ve yol kesendir. Onun fitne ve fesatlarından İslam şehirlerine dokunan zarar çevredeki biganelerin verdikleri zarardan fazladır. Emîr Bayezid ise onu himaye edip, yanında yer veriyor. İmdi, şu üç şeyden birini yapması gerekir: Önce onun eşkıyalıklarına son vermek için kılıcını kuşanıp işi sonuna erdirsin, yahut bize göndersin biz suçundan dolayı ondan hesap soralım ve cezasını verelim. Eğer Bayezid bu ikisini de yapmam derse, onu ülkesinden çıkarsın. O zaman baba-oğul gibi oluruz. Aramızda dostluk ve ittifak köprüsü kurulur. Kız alıp, kız veririz. Kafirlere karşı yaptığı savaşlarda gücümüz yettiğince yardım ederiz." Sonra elçilere hilat giydirip, şunu ilave etti: "Ben de sözümü gizlemeden herkesin önünde alenen söylüyorum: Askerler kışı burada (Karabağ'da) geçirecekler. Baharla birlikte hareke geçip Rum sınırına geleceğim ve sizlerin dönup getireceğiniz cevabı bekleyeceğim. Eğer isteğimiz yerine getirilirse, murat hasıl olmuş demektir." (*Zafernâme*, 323); Yezdî (*Zafernâme*, 253)

459 Hammer: "... Timur bu asil mültecilerin ısrarları üzerine Bayezid'e tehdit dolu mektup götüren bir elçi gönderdi. Sultan Bayezıd, tabiatı itibariyle öf-

Sanki esrar çekmiş kişi gibi sesini bir yükselterek, bir alçaltarak şöyle dedi:

"- Bu uydurma sözlerle beni korkutmak mı istiyor? Yoksa bu yalan ve asılsız laflarla bana karşı fitne çıkarmak mı istiyor? Yoksa beni Acem padişahları gibi mi sanıyor? Ya ki ne dedikleri anlaşılmayan Deşt(-i Kıpçak) Tatarları gibi mi görüyor? Yoksa ordu toplama konusunda Hindistan askerleri gibi mi sanıyor? Yoksa benim askerlerimi Irak askerleri gibi birbirine düşmüş diye mi düşünüyor? Ya da benim İslam gazilerimi Şam askerlerine mi benzetiyor? Ya ki kendisinin kof yığınlarını benim askerim gibi mi zannediyor? Yoksa onunla ilgili tüm haberlerin bana gelmediğini mi sanıyor? Onun padişahları nasıl aldattığı, valileri nasıl ele geçirdiği, (sonra) nankörlük ettiği, kendisiyle o padişahlar arasında neler geçtiği, o padişahlardan bazılarını sürekli nasıl zayıflattığı.. hepsi bana malum. Bu işlerin hepsini insanlara anlatır, onun gizlediği sırlarını açıklarım. Heyhat! O, daha yolun başındayken bir eşkıya, kan dökücü ve ahlaksız bir zinacı, verdiği sözü, yaptığı anlaşmayı bozan, doğru yoldan yanlış yola sapan bir sahtekârdı. Sonra etrafa korku saldı, kırdı döktü, çevresine zarar verdi ve hır çıkarıp zorbalığa soyundu. Onun tahammül gücü fazlaydı, ama insanlar bunu fark etmediler; lakin o daha ortaya çıktığı günden itibaren çocuklar gibi davranış sergiledi ve sonunda yanlışlarla yaşlandı. Sonuçta erişmek istediği her şeye erişti. Başlangıçta cansız yanan lambası birden alevlendi. Saçtığı tohumlar gelişti ve gaflete dönüştü.

Acem padişahlarına gelince, o (Timur) önce onları hile ve desiseleriyle yukarıdan aşağıya düşürdü. Sonra da onları kendi adamları ve atları arasına yerleştirdi. O padişahlar Timur'u öldürme fırsatını elden kaçırınca, Timur hızlı bir şekilde onların işini bitirdi.

---

keli olduğundan, evvela sefiri işkenceye koymak istediyse de Şeyh Buhari ve şöhretli fakih Fenari sefirlerin dokunulmazlığı kaidesini hatırlatarak, o tavırdan vazgeçirdiler. Lakin elçiler hakkında hafife alarak muamele göstermesini ve tahkir edici sözlerle ruhsat vermesini men edemediler. Timur, elçilere gösterilen kötü muamele ile tahkir edildiğini haber alınca ordugahını terk ile 803 Muharreminin birinci günü (22 Ağustos 1400) Sivas'a mütevecchen Osmanlı topraklarına girdi." (*Büyük Osmanlı Tarihi*, I/342)

[illegible] gelince, onun askerinin büyük kısmı kendisine ihanet etti. [illegible] kaçakla Tatar birliklerine zarar vermek [illegible] [illegible]. Rum aslanları karşısında onların ok atmaktan başka hiç [illegible] yok.

Mısır askerlerine gelince, onların elleri ayaklarına dolaştı. Kendi tuzaklarına kendileri düştüler. Özellikle hükümdarları ölünce devlet erkânı birbirine girdi.

Şam askerlerine gelince, onların durumu malum. Timur'un onlara neler yaptığı bilinmektedir. Çünkü görünüp duran şeyi saklamak mümkün değil. Sultanları ölünce onların işleri bozuldu, naipleri birbirine düştü ve geri dönüp kaçtılar. Onlar birbirlerinin peşine düştüler. Büyük kişilerini kaybettiler ve yalnızca küçük kişilerin eline kaldılar. Sonunda devletleri sarsıldı ve hem kendi ülkeleri, hem de Şam divanı darmadağın oldu. Dıştan bakınca ilkbahar gibi görünseler de, aslında zemheriye benzerler. Onlar, yalnızca birbirinin eteğini kaldırmakla uğraşırlar. Bir araya gelseler dahi, küçük gruplara ayrılıp dağılırlar. Bu yüzdendir ki, onların orduları dört bir yana dağıldı. Timur da gelip onlar arasında hoş olmayan şeyler yaptı ve karşısında duracak kimse olmayınca istediğini yaptı. Eğer onlar arasında söz birliği olmuş olsaydı, onu (Timur'u) parça parça eder, yol çiğner gibi çiğner, bir kenara atıverirlerdi. "Sen onları toplu halde sanırsın, oysa kalpleri dağınıktır."[460] Onlar kendi aralarında düzen sağlama, oklarının hedefini şaşmazlığı, yüzmedeki maharetleri, çarpışmadaki zorlulukları, mızraklarının güçlülüğü, tahammül ve öfke konusunda aslanlar gibi olmakla birlikte, bizim askerimizin tertip, intizam ve zafer konusunda birbirleriyle yardımlaşma onlarda ne gezer? Yalana ve yalancıların işlerine soyunan kişi ile, gazi savaşçıların komutanlığını yüklenen kişi arasında çok büyük fark vardır. Çünkü savaşmak bizim dileğimiz, darbe indirmek arzumuz, cihat sanatımız, Tanrı Teâlâ yolunda gaza etmek bizim şeriatımızdır (yolumuzdur). Birileri dünya malı ve ganimet için savaşıyorsa, bizler yalnızca ilâ-i kelimetullah için savaşıyoruz. Bizim askerlerimiz cennet arzusuyla Allah yolunda canlarını ve

460 Kur'an, Haşr, 14

mallarını feda etmişlerdir. Onların darbelerinin sesinden pek çok kâfirin kulakları sağırlaşmış, onların başlarındaki miğferlerden pek çok ses çınlamış, askerlerimizin yay sesleri Haçlıların beyinlerine işlemiştir. Eğer biz onları deniz havuzlarına vursak, onlar düşüverirdiler. Eğer onlara kâfir kanını dökme vazifesi versek, onların kanını akıtırlar... Sözün hulasası şu ki, bizim bütün işimiz münkirleri önümüze katıp kovalamak, esirleri yığıp almak, ganimetleri toplamaktan ibarettir. Çünkü biz "Allah yolunda savaşan ve bu uğurda kimsenin kınamasından korkmayan bir topluluğuz."[461] Bu sözlerin seni hiç beklemeden bizim ülkemize doğru atlandırıcağını biliyorum. Eğer sen gelmezsen, karıların üç talakla boş olsun. Eğer sen benim yurduma gelir de ben seninle savaşmaktan kaçarsam, o zaman da benim karılarım üç talakla benden boş olsun."[462]

Sonra hitabını bitirip bu şekilde cevap gönderdi.

Timur, onun kahırlı mektubunu[463] alınca, "Bu ahmak Osmanoğlu çıldırmış!" dedi. Çünkü o (Bayezid) hakaret dolu bir mek-

---

461 Kur'an, Maide, 54. âyetten.

462 Dikkat edilirse, mektup metni diye verilen ve güya Bayezid'in Timur'a gönderdiği mektup olarak sunulan satırlar, ilk başlangıçta Bayezid'in Timur'un mektubunu aldıktan sonra öfkeyle kendi kendine yüksek sesle söylenmesi şeklinde sunuluyor, sonra bu sözler bir mektup metni gibi takdim ediliyor. Anlaşılan o ki, İbni Arabşah, burada belki de hiç görmediği mektup metinlerini değil, kendi hislerini devreye sokmuş. Büyük ihtimalle, o dönemde Timur'la Bayezid arasındaki yazışmaların muhtevaları halkın ağzına düşmüş, herkes kendi kafasına ve duyduklarına göre bir şeyler yakıştırmış ve yazar da daha sonra (Timur öldükten sonra Semerkand'dan kaçıp Anadolu'ya geldiğinde) bunları dinlemiş bir kişi olarak, kendi muhayyelesinden bir şeyler katmıştır. Muhtemelen "eğer gelmezsen, karıların senden üç talakla boş olsun..." şeklinde başlayan cümleler doğrudur ve öfkeyle yazıldığı için pek de mantıksız değildir. Ama Timur'a mesaj ve göz dağı vermek için bunca benzetmeler yapmak, diplomasi kurallarıyla pek bağdaşmıyor.

463 İbni Arabşah'da Timur'un ilk mektubundaki üç talebi karşısında öfkeden küplere binen Bayezid'in verdiği cevabın baş kısımlarına ve orada geçen aşırı tahkir ifadelerine hiç yer verilmemektedir. Halbuki gerek Feridun Bek'in ve gerekse Hoca Sadettin Efendi'nin münşeatında yer alan cevabi mektupta şu satırlar vardır: "Ey ihtiyar köpek, tekfurdan daha şiddetli kâfirsin. Mektubunda bizi korkutmak ve hile ile kandırmak istemişsin. Osmanlı sultanla-

rup yazmışın. Timur onun cevabında hanımlardan bahs eden kısmını okuyup mektubu bitirdi (kalan kısmını okumadı). Çünkü hanımlara dil uzatmak onlarda son derece ayıp ve büyük günah sayılırdı. Hatta onlar hanımlarının ve kızlarının adını zikretmeden, onlardan başka sözlerle bahsederler, ayrıca insanlara bu konuya dikkat edip dive ikazda bulunurlardı. Eğer birinin hanımı kız doğursa, ondan "perdelik çocuk" veya "ziynet sahibi" veya "mestûre" gibi ifadelerle söz ederlerdi.[464]

Bu baykuşun Rum topraklarını tahrîp için uçuşu

Sonuçta Timur, Osmanoğlu'na karşı yürümeye bir bahane olarak bir hemrah ve rehber aramaya başladı. Ordusuna bir resmi geçit yaptırdı. Onun ordusu bir arava toplandığında "bir yere yığılmış vahşiler gibi"[465], yeryüzüne dağıldıklarında "sanki yıldızlar saçılmış

---

rını, Acem padişahlarına benzetme. Osmanlı askerleri de, ne Kıpçak ülkesi Tatarı gibi sıradan insanlar, ne de Hint toplulukları gibi başı boş, sere serpe avare kalabalıklardır. Osmanlı askerleri, Irak ve Horasan askerleri gibi hamiyetsiz ve perişan olmayacak kadar onurlu askerlerdir." Bazı farklı kaynaklarda ise "ihtiyar köpek" yerine "ev kudurmuş köpek!" (أيها الكلب العقور) ifadesi geçmektedir ki, Feridun Bek'in münşeatında bu şekildedir. Keza yine Feridun Bek'in münşeatında Kara Yusuf'un Timur'un Azerbaycan taraflarında gerçekleştirdiği saldırılardan söz ederek, dikkatli olması konusunda uyarıda bulunmak amacıyla Bayezid'e gönderdiği mektubun cevabında Osmanlı sultanının "bu kudurmuş köpek!" ifadesini tekrar ettiği görülmektedir.

464 İbni Arabşah'ın bahsettiği bu durum doğrudur ve Türklerin Müslümanlığı kabul ettikleri dönemden sonrası için geçerlidir. Gerçek şu ki, Türk kadını Türklerin Müslüman oluşuyla birlikte, başka bazı haklar kazanmakla birlikte, İslam öncesi sahip olduğu haklarının neredeyse tamamını kaybetmiştir. Hatta yıllar sonra Babur'un ablası Hanzade Begim, Şeybani-han'ın nikahındayken Şah Abbas'ın yanında bir süre esarette kaldıktan sonra, Babur'un yanına döndüğünde İran'da kadınlardan adlarıyla hiç söz edilmediğini, aksine kadından yalnızca "filanın kızı", "filanın karısı" diye bahsedildiğini şikayet babında anlatmıştır.

465 Kur'an, Tekvir, 5.

gibi".[466] dalgalandığında "sanki hareket eden dağlar gibi",[467] yürüdüğünde "sanki kabırlerın içi dışına çıkarılmış gibi",[468] yerinden kalktığında sanki yeryüzü şiddetli depreme tutulmuş, hareket ettiğinde güya kıyamet korkunç çehresini göstermiş gibi olurdu.[469]

Timur, veliahdı ve kendinden sonraki taht varisi olan torunu Cihangir oğlu Muhammed Sultan'a mektup göndererek, Emir Seyfeddin'le birlikte yanına gelmesini bildirdi. Kendisi de bütün ordusuyla Rum ülkesine doğru yola koyuldu. Kara bir denizi ve karanlık geceyi andıran ordusuyla ilerleyip, birçok yeri çiğneyip geçtikten sonra Kemah Kalesi'ne gelip durdu.[470]

---

466 Kur'an, İnfitar, 2.

467 Kur'an, Tekvir, 3.

468 Kur'an, İnfitar, 4.

469 Yezdî: "Sahipkıran daha sonra Rum'a doğru yürüme kararı alıp "Mansur çerik Sivas sahrasıda ceybe [cebe] ve yarak [silah] körsetsünler!" dedi. Bir tepe üstüne çıkıp bağdaş kurdu. Her bölük mükemmel şekilde tepeden tırnağa zırhlı idi ve atları dahi toynaklarına kadar zırhlıydı.. O gün sabahtan öğleye kadar resm-i geçit yapıldı. Hazreti Sahipkıran'a namaza dururken. "Rum elçilerini atlandırıp, ordunun baştan sonuna kadar önünden geçirsinler" dedi. Bunun üzerine elçileri alıp yürüdüler ve ordunun büyüklüğünü ve şevketini onlara gösterdiler. Elçiler ordunun büyüklüğünü ve şevketini görünce, kalpleri korkuya kapıldı ve titreyiverdiler. Ertesi gün Sahipkıran elçileri çağırtıp, hil'at giydirdi, gitmelerine izin vererek şöyle dedi: "Yıldırım Bayezidke aytınkim, çûn senin vilayetingge gaza ve cihad resm turur, bizge kattık kelürkim, ul vilayetge bizden teşviş bolgay. Bavücud ulkım sen ma'lum yoldın çıkıpsen. Henüz tahammül kılurmen, tâ Tahurtanning [Taharten'in] kişilerini yıbargeysen [gönderesin] ve oğlanlarıngdın birini bizge yıbargeysenkim, bizdin ança merhamet ve şefkat körgeykim, senkim atasısen, körmegen bolgay. Tâ memlekt-i Rum senge müsellem bolgay ve sen feragat bile taht üstide karar tabkaysan ve andağı el-ulus feragatda bolgay, vesselam."

470 Timur Kemah kalesine gelmeden önce, o sıralar Gürcülerin elinde olan Tortum kalesini fethetmiştir. Yezdî bu konuda şöyle der: "Orada Tartum denilen son derece müstahkem bir kale vardı. Orada bulunan iki yüz kadar Gürcü kâfir cizye vermez ve Müslümanlara saldırırlar, oradan gelip geçenleri soyarlardı... Timur bunu duyunca kalenin fethedilmesini ferman buyurdu. Onlara "Eğer itaat edip cizve verirseniz, sizinle işimiz olmaz" dediler. Fakat ol bedbahtlar kalenin müstahkemliğine güvenerek savaşmayı

Baksa ki, bu kale sanki Allah birdir diyen insanın imanı gibi son derece müstahkem, ulaşılmazlık ve sarplık yönünden kendini Allah'a ibadete vermiş kişinin itikadı gibi sağlamdı. Kaleyi çevreleyen hendeği hayal oku dahi aşamaz, akl-i selim ona nasıl ulaşacağını bilemezdi. Hisarlarının rükünlerini kudret mimarı kurmuş, kubbelerini fırat marangozu yapmıştı. Ne göğü yaracak şekilde yüksek, ne de yere yapışıyormuş gibi alçaktı, ama son derece müstahkemdi. Kalenin bir eteğini Fırat nehri öpüyor, diğer tarafından ise geniş bir vadi onun alemlerini koruyordu. Vadiye girmek mümkün değildi, çünkü Fırat nehrine katılan bir su yoluydu. Kalenin kalan iki tarafı yüksek tepelerle çevrilıydı ki, basiret dili ona şöyle bir bakınca "bu kesinlikle tuhaf bir şeydir"[471] âyetini okurdu.

Timur kaleyi hiç zahmetsiz ele geçirdi ve kalenin haremine onun çevresinde bir tavaf bile yapmadan ulaştı. Bu olay, Muhammed Sultan Timur huzuruna geldikten ve Timur'un kalenin zapt edilme işini onun omuzuna yüklemesinden sonra gerçekleşmişti. Kalenin ele geçirilmesinin sebebi şöyledir. Kale arkasındaki vadi eğri büğrü olduğu için oraya gelen kişiyi geri gönderirdi. Çünkü hem rahat adım atacak bir yer yoktu, hem de vadi çok genişti. O kadar uzak mesafeden ok atmak mümkün olmadığı gibi, kale oradan görüş alanına dahi girmezdi. Ama Timur, vadiye şöyle bir baktıktan sonra, ağaçlar kesip getirmelerini, çalı demetleri yığmalarını emretti. Timur'un askerleri göz açıp kapayıncaya kadar evleri basıp yıktılar, onlardan aldıkları keresteleri, kestikleri ağaçları ve topladıkları çalı yığınlarını vadinin dip kısmına atarak onu yerle aynı seviyeye getirdiler. Kaledekiler bunu görünce o ağaçlara ateş

---

kararlaştırdılar. İslam çerisi kaleyi almak için beş gün savaştı. Altıncı gün kaleyi aldılar, içindeki kâfirleri öldürdüler ve kaleyi yerle yeksan ettiler. Sahipkıran oradan Avnik kalesine geldi ve orada birkaç gün durdu. Rumdan gelecek elçileri bekledi. Fakat iki ay geçmesine rağmen elçi gelmedi. Sahipkıran şöyle dedi "Aceb hâleti turur, her neçekim Yıldırım Bayazidning hatırını saklarbizkim, bolgaykim, ul bizning bile yahşi maaş kılgaykim, anıng vilayeti bizning çerikimizdin sâlim kalgay. Ul andak iş kılurkim, bizge lazım bolurkim, anıng sari bargaybiz. Bavücud ulkim, anıng mülkü malıdın heç tama'ımız yokturur". (*Zafernâme*, 255)

471 Kur'an, Sâd, 5.

ve barut atarak yangın çıkardılar. Böylece ağaçlar yanmaya başladı. Kalenin temellerine ulaşmak hiç mumkun değildi, çunku dağ tepeleri ustune atılmıştı. Ama tüm bunlar Timur'u düşuncesinden vaz geçirmeye yetmedi. Aksine her askerine bir heybe taş alıp getirmesini emretti. Böylecee o askerler bu tepelerde, sahra ve dağlarda karıncalar ve çekirgeler gibi taş aradılar ve kısa sure içinde vadiyi taşla doldurdular.

Daha sonra Timur bu vadide, bu taşlara cehennemde bir gun nasıl muamele edilmişse, yanı cehenneme "sen doldun mu?" diye sorulduğunda "daha var mı?"[472] diye cevap verdiği misalinde olduğu gibi davrandı. Çünkü askerler vadiye topladıkları taşların bir kısmını attıklarında, hâlâ geride aşağıya atılan taşların iki mısli taş durmaktaydı. Vadi taşlarla dolunca Timur ve askerleri onlar üzerinden ilerleyerek merdivenlerle surların üzerine çıktılar ve kale kapılarının tokmaklarına asıldılar. Bu durum karşısında kaledekiler lafı-sözü bir yana bırakıp, "selametle içeri girin"[473] dediler. Bu kuşatma ve çaresiz teslim olup emân dileme olayı, 804 yılının Şevval ayında (Mayıs-Haziran 1402) olmuştu. Timur kaleyi ele geçirdikten sonra, vadiyi dolduran taşların temizlenmesini emretti. Bunun üzerine askerler taşları toplayıp daha önce aldıkları yerlere bıraktılar. Timur kaleye eş-Şems adlı birini vali tayin etti ve sanki gece varıp gelmiş gibi ertesi gün oradan ayrıldı. Bu kale, Erzincan şehrine yarım günlük mesafededir ve dünyanın en muhkem ve inatçı kalelerinden biridir.[474] Timur, başkalarının çok zahmet çekmesine rağmen bir türlü elde edemediğ kaleyi basit bir hamleyle ele geçirdiğini o civardakilere mektuplarla duyurdu ve gönlünden geçenler konusunda onları agâhlandırdı.

---

472 Kur'an, Kaf, 30.

473 Kur'an, Hicr, 46.

474 Yezdî: "Kalenin fethedildiği haberi Sahipkıran'a gelince hemen oradan kalkıp kaleye geldi ve onu inceledi. Kale, Erzincan'a yedi yağaç mesafede idi. Kalenin muhafazasını Tahurtan'a verdi. Ondan sonra Rum'u teshir etmeye girişti... Ondan sonra Sivas kalesine gelip karargah kurdu." (*Zafernâme*, 256)

Timur, gönderdiği bu mektupta Osmanoğlu'nun kendisine, kendisinin ona yazdığı mektubu ve ondan aldığı ahmakça cevabı hatırlattı.[475] Mektubunun özü şu idi: "Biz ona kötü muamele etmedik ve kendisine düşmanlık sergilemedik. Aksine hakkını sözlerimizle altın alıp, lutuf gösterdik. Biz ona, fesat yuvası olan, şehirleri harab eden, insanları öldüren Ahmed Celayir ile Türkmen Kara Yusuf'u, ülkesi sınırları dışına çıkarmasını tavsiye ettik. Çünkü günahı kabullenmek de günahtır, Allah'sıza iyi muamele etmek Allah'sızlıktır."[476] Fasık, mürted, kalbi kara kişi, fâcir ve zalım livatacıdan daha kötüdür. Fısk-u fesatta Osmanoğlu sultan ise, bu ikisi onun vezirleridir. Inatçılıkta o büyükse, bu ikisi küçüktür. Bu konuda onlar onun hempâları ve yardımcılarıdır. Çünkü "efendisi nasılsa, onun dostu da öyledir." Neticede onlar Osmanoğlu'nu bozdular da kendileri düzelmediler. Ona zarar verip, kendilerine fayda

---

475 Timur Kemah kalesini ele geçirdikten sonra Sivas üzerine yürüdü. Orada, Sultan Bayezid'in huzuruna gönderilen elçisiyle karşılaştı. Elçisinin yanında Osmanlı elçisi ve o sırada Bizans başkenti İstanbul'u kuşatmakla meşgul olan sultanın mektubu da vardı. Pers tarihçi Şerefüddin Ali Yezdî, Osmanlı sultanının mektubunun kibir ve gurur koktuğunu, edep sınırlarını aştığını ve ahmakça görüşler içerdiğini belirtmekte, onun Kemah'la ilgili iddialarının Timur'u tatmin etmediğini kaydetmektedir. (*Şihab*, 343) (A.F.)

476 Yezdî. "O sırada Rum'a elçi olarak gönderilen Çimbay Elçikday'ın Rum elçileriyle birlikte geri döndüğü haberi geldi. Ama Hazreti Sahipkıran'ın Rum vilayetini teshir etmesi takdir-i ilahidenmiş. Yıldırım Bayezid'e şeytan vesvese verip, doğru yoldan çıkardı. Bağlılık ve itaatten sonra yine düşmanlık yoluna saptı. Kendisine yakışmayan sözler yazıp gönderdi. Kemah kalesiyle ilgili olarak da nâmakul sözler sarfetti. Kısacası Rum'dan gelen elçiler peşkeşler getirip Sahipkıran'ı gördüler. On kuş ve on at sundular. Sahipkıran sabırla onların söylediklerini dinledi ve gönderilen peşkeşleri kabul etmeyip şöyle dedi: "Kendisine saadet yâr olmayan kişiye nasihat ve hayırhahlık fayda vermez. O memlekete bizim ordunun bir zararı değmeyecektir diye kaç kez söyledim. Ama olmadı, Yıldırım Bayezid her gün bir söz söylüyor ve bir sözünde durmuyor. Eğer Kara Yusuf'u gönderseydi ve Kemah kalesini bize verseydi, kendisi de memleketi de selamette olurdu. Allah'a şükür, Kemah kalesi zahmetsizce elimize geçti. Artık kendisine söyleyin, madem ki sözümüzü dinlemedin, erkekçe savaşa hazır ol!" (*Zafernâme*, 256)

sağlamadılar. Kim onların sözlerini söyler, yaptıklarına ses çıkarmazsa, onlarla birlikte sayılır.

Fayda vermez kötürüme sağlamın yanında durmak,
Ama sağlam kişi de bir gün olurur kötürüm!

"Ama o yanlış yoldan dönmedi, aksine onlara kol kanat gerip "topal sırtlan Ümmü Amir'e sığınak verene benzedi."[477] Biz onu vazgeçirmeye çalıştık olmadı, uyardık sözümüze itibar etmedi. Bu konuda kendisine başkaları üzerinden örnekler verdik, ibret almadı. Bizim düşmanlarımızdan intikam alan dilimiz ona "Dikkat et! Dikkat!" diye nida etti. Bu mektuplarda haşmetimiz ve edebimize yaraşır şekilde, onun adını kendi adımızla birlikte yazmıştık. Ama o fazlasıyla haddini aştı ve insafsızlığını sergiledi. Çünkü kendi mektuplarından birinde ve yazdırdığı namelerde adını Taharten'in adından sonra yazmıştı. Bu yaptığı ona yakışır mı? Taharten ki, katımızda bir kulumuz gibidir ve tebaamızın en değersizleri arasındadır. Bayezid, bizim mektubumuzu okuduktan sonra gönderdiği cevapta aşırı ahmaklığı ve edepsizliği sebebiyle kendi adını (altın) harflerle yazdırıp bizim adımızdan önce zikretti."[478]

---

477 Rivayete göre bir grup insan sıcak bir günü ava çıkmışlar. Karşılarına Ümmü Âmir yani bir sırtlan çıktı. Onu kovalayıp bir bedevinin çadırına sığınmak zorunda bıraktılar. Çadırın çevresini sardılar; bedevi dışarı çıktı ve "Ne istiyorsunuz?" diye sordu. "Kovaladığımız avımızı!" dediler. "Hayır!" dedi bedevi. "Bu kılıç elimde olduğu sürece ona yaklaşamazsınız". Bunun üzerine bedeviyi bırakıp uzaklaştılar. Bedevi devesini sağdı ve sırtlanın önüne biraz süt, biraz su koydu. Sırtlan biraz ondan biraz bundan içti. Bir süre orada yaşayıp dinlendi. Bir gün bedevi çadırının ortasında uyurken üzerine atılıp karnını yardı; kanını içti ve çekip gitti. Amcasının oğlu onu aramaya gelmişti. Baksa ki çadırının ortasında karnı yarılmış vaziyette yatmakta. Sırtlanın bulunduğu yere baktı, fakat onu göremedi. Bunun üzerine yayını ve okunu alıp sırtlanın peşine düştü, yetişti ve öldürdü ve "kim layık olmayan birine iyilik yaparsa, ev sahibinin Ümmü Âmir'den gördüğünü görür.." diye başlayan şiiri okudu. (A.F.)

478 Hammer: "Timur, Bayezid'e olan namesinde bu diplomatik tabirlere riayet ederek ona kendisiyle müsavi muamele etmiş ve mektubunun ünvanında rakibinin ismiyle kendi ismini bir derecede yad etmeğe dikkat göstermişti. Yalnız kendi ismi, Bayezid'in isminden evvel bulunuyordu. Padişahın mektu-

Timur, daha sonra Rum topraklarına yürüyüp, oraları işgal etmeyi irade buyurduğunu beyan etti.[479] Mektubunda cafcaflı kelimeler yazarak, kibirli sözler söyledi...

Bayezid'in üzerine gelen bu tufana karşı ordusuyla yola çıkışı

Osmanoğlu, Timur'un kendisine karşı bahtını savaş meydanında arama niyetinde olduğunu anlayınca, onunla savaşma kararı alarak onu karşılamaya hazırlandı. Osmanoğlu, o sıra İstanbul'daki günahkârları ve kâfirleri kuşatma altına almıştı. Şehrin fethi yaklaşmıştı ve savaş sona ermek üzereydi. Yanında bir ordu olmasına rağmen kendi gazi patriklerine, yırtıcı kartallarına ve şahinlerine, birlik kumandanlarına, Germiyan asillerine, sahillerin korkusuz cenkçilerine, Karaman'ın hor yiğitlerine, Menteşe şehirlerinin cenkçilerine, Saruhan süvarilerine, tümen ve sancakların tüm beylerine, bayraktarları ve ordu kumandanlarına, iki başkent Bursa ve Edirne civarındaki naiplerine, - elinde kendisinin beyaz bayrağını taşıyıp, beyaz tenli Yunanlıların kızıl kanıyla yeşil denizi boyayanlara, yağız atına binip kara oklarıyla ela gözlü düşmanların kara yüreklerini parçalayanlara, hepsine ihtiyatlı olmalarını ve silahlarını ellerine almalarını emretti. Bu barede her türlü saldırgan ve yabancıya karşı

---

bunda ise, bilakis Timur'un ismi, altın yazı ile yazılmış olan Padişah'ın isminin altında siyah mürekkep ile yazılıydı." (*Büyük Osmanlı Tarihi*, 1/356).

479 Yezdî: "Bu esnada Yıldırım Bayezid tarafından Emîr Sahipkıran huzuruna elçi geldi. Küstahca sözler söyledi ve Kemah kalesi konusunda da kabul edilemez sözler sarf etti. Peşkeş olarak on beş at getirmişti. Emîr Sahipkıran peşkeşe dönüp bakmadı ve şöyle dedi: "Eğer bir insana devlet medetkâr değilse, mihriban hayırhahların nasihatı ona fayda etmez. Mert kişi verdiği sözü tutar, sözle iş arasında fark olması namertlik alâmetidir. Eğer Bayezid Kara Yusuf hanedanını bize gönderseydi, kendi hanedanının güvenliğini sağlamış olurdu. Eğer Kemah kalesi konusunda "ölen Mübarek'i serbest bıraksaydı" kendi boynunu aşağılanma zincirinden kurtarırdı. Allah'a şükür ki, muzaffer devletimiz sana minnet etmeden o kaleyi zapt edip, cihanpenah hükmümüz altına verdi. Şimdi varıp söyleyin, mertlik edip bizim şiddetimiz, kin ve intikamımıza hazır olsun." (*Zafername*, 327)

savaşmak için Müslümanların güvenlik dairesine giren tüm patrik[480] ve acemlerden de yardım istedi. Tatarları yardıma çağırdı. Bunlar, güçlü, zengin ve menfaat peşinde koşan insanlardı. Kalabalık sürüleri her tarafı doldurmuş, komutanları ve askerleriyle dağı taşı kaplamışlardı. Çoğunlukla her birinin on bin devesi vardı ve hiçbirine de yük vurulmazdı. Keza onların atları da vardı, ama atları eyerli ve gemli değildi. "Rabbinin ordusunun sayısını O'ndan başka hiç kimse bilmez"[481] misalinde olduğu gibi, koyun ve sığırları sayılamayacak kadar çoktu. Onların Rum ve Karaman topraklarından Sivas'a kadar uzanan yerlerde yaylak ve kışlakları vardır. Padişahlar ve sultanlar onlara itimad ederler. Bundan başka çeşitli fazilet ve övülecek hasletleri de vardır. Mesela bir fakir veya yolcu yahut medrese öğrencisi veya bir edib kendilerine misafir gelse, ona birçok koyun, sığır, yün, kıl, kurut ve yumuşak deri verirlerdi ki, bunlar o kişinin çoluk çocuklarına dahi bir ömür yeterdi.

Onlar, kendilerinden olanlardan kalabalık bir ordu topladılar ve on sekiz bin sancak açtılar. Sonuçta o dağların her birinden "lebbeyk" sedaları geldi ve herkes Osmanoğlu'nun emrini yerine getirmek için hızlı bir şekilde harekete geçti. Tatarlar onun emrine girmek için yollara düştüler. Dağlarda ve ovalarda savaşçı olanların hepsi gelip onun saflarına katıldılar.[482] Osmanoğlu, bu savaşçı askerleri ve mücahitleri kararlı bir şekilde Timur'u karşılamaya davet etti.

---

480 Patrik: Rum ordu komutanı.

481 Kur'an, Müddesir, 31.

482 İbni Tagriberdi: ".. Timur ona doğru ilerledi. Ebû Yezid (Bayezid) b. Osman, Müslümanlardan, Hıristiyanlardan ve Tatar taifelerinden ordu topladı. Ordu saflarını doldurunca onu karşılamaya çıktı. Timur, savaştan önce Ebû Yezid'le birlikte bulunan Tatarlara bir mektup gönderip "Bizler aynı kavme mensubuz. Bu Türkmenleri aramızdan atalım. Diyâr-ı Rum onların yerine sizin olsun" dedi. Tatarlar onun bu hilesine kandılar ve savaş başladığında onun safına geçecekleri vaadinde bulundular. Ebû Yezid b. Osman, Timur'u Sivas dışında karşılayıp, Rum topraklarına girmesini engellemek üzere hareket etti. Bu defa Timur yolunu değiştirdi.." (*en-Nücûmu'z-Zahire*, 12/267)

Bu hilekârın Tatar ordularını Osmanoğlu'nun safından çekmek için yaptığı işler

Bir süre kendi işleriyle oyalanan Timur, düşünce çakmağını çaktı ve çakmaktan Tatar askerlerinin Osmanoğlu'nun safından çıkarılması gerektiği kıvılcımı çıktı. Böylece Tatar beylerine, komutan ve reislerine ve onların Fazıl adlı emîrine, - ki bu adam gerçekten faziletli biri olmakla birlikte tecrübesi azdı ve kötü niyetli kişilerin hilekârlıklarını idrak etmekten uzaktı, - mektup gönderip şöyle dedi:

"Sizler, benimle aynı mertebedesiniz; soyunuz soyumuzla birleşir; atalarımız aynıdır ve bizler bir nehrin kolları, aynı ağacın dallarıyız. Eski zamanlardan beri atalarımız aynı evden çıkıp büyüdüler ve kısa zamanda çoğalıp, yükseldiler. Dolayısıyla sizler benim bölüklerimden ve dallarımdan birisiniz. Benim vücudumun organlarından birisiniz ve benim sadık dostlarım ve vefakâr yakınlarımsınız. Başkaları benim üst giyimimse, sizler iç çamaşırımsınız. Başkaları hükümdarlık payesini savaşarak ele geçirirler, ama sizler zaten nesep ve soy yönünden bu mertebedesiniz. Çünkü sizin atalarınız kadim zamanlarda Turan zeminin hükümdarları olmuşlardır. Onlardan bir grup kendi istekleriyle bu diyarlara gelip buraları vatan edinmişler. Onlar, her zamanki gibi yüksek mertebelerde bulunup, saltanat alametlerini ve önderlik ipini ellerinde tutmuşlar; bu mutlu yolda yürüyüp, Tanrı Teâlâ'nın rahmetine kavuşuncaya kadar izzet ikram görmüşlerdir. Merhum Ertene (Eratna) sizin son hükümdarınız, Rum topraklarındaki en büyük hükümdarlar sizin küçük bir memlukunuz idi. Allah'a şükür ki sizin şevketinizde zaaf, feragatınızda kusur yoktur. Nasıl ettiniz de böyle aşağılanmaya razı oldunuz? Sanki büyülenmiş gibi, başkalarına hizmetkâr olmaya nasıl tahammül ediyorsunuz? Büyüklerin en büyüğü olduktan sonra nasıl oldu da küçüklerin en küçüğü oldunuz? Sizler ona buna muhtaç değilsiniz ve Allah'a şükürler olsun ki, O'nun yeryüzü son derece genişitir. İmdi; siz neden Âl-i Selçuk tarafından azat edilen kölelerin evlatlarından olan birinin kölesi olup kaldınız? Ben bunun

sebebini bir türlü idrak edemiyorum. İhtilaf ve uzlaşmazlıktan başka bir şey olmayan bu kardeşlik ve yakınlık nerden peyda oldu? Ama her halukârda sizin tercih edeceğiniz kişi benim ve ben sizin menfaatinize olan sözü söyler ve geleceğiniz için zemin hazırlarım. Eğer bu topraklarda yaşamak istiyor ve o geniş toprakları Rum'un dar topraklarına feda etmeyi arzu ediyorsanız, o takdirde en azından bu topraklarda öz atalarınız gibi memleketin hâkimleri olun ve kalelerin idare dizgini elinizde olsun. Bu ülkenin en tepesinde oturun ve kolunuzu uzatıp dizginlerle istediğiniz gibi oynayın. Bu önemli iş, işbu savaştan biz galip çıkıp muradımıza eriştiğimizde, ülke bizim olunca ve Osmanoğlu ortadan kaldırıldığında gerçekleşecektir. Dunya düşmandan temizlenip, bu ülke benim olduğunda, ben burada rahatça dolaşmaya başlayınca, yayı yapana, evi kurana vereceğim. Nehirleri eski yataklarına döndürüp, onların köylerini, kalelerini, şehirlerini ve çevresini onların hâkimiyetine bırakacağım. Her birinizi layık olduğu mevkiye yükselteceğim. Yeter ki sizler savaşta bize karşı (onlara) yardım etmeyip, bizim safımıza geçmenin yolunu bulun. Fırsatı ganimet bilin ve bu ganimetten kendi payınızı almaya çalışın. Çünkü siz hem görünüş hem de karakter itibariyle bize yakınsınız. Şu anda zahiren Osmanoğlu'yla fakat kalben bizimle birlikte olun. Ama bizler karşı karşıya geldiğimizde onların safından çıkın ve bizim ordumuza katılın."[483]

Timur'un mektubunu taşıyan aygır, taş kafalı Tatarlara doğru öyle cafcaflı ibarelerle durmadan yol aldı ki, mektuptaki fesahat Esved b. Yâfer'i[484] bile nefret ettirirdi. Böylece Timur onları Osmanoğlu'nun safından çıkarıp, kendi tarafına çekmeyi başardı. "Şeytanın insana kâfir ol!"[485] dediği gibi, bu da onlara "hain ol!"

483 İbni Tagrıberdi de Timur'un Tatarlara gönderdiği mektuptan söz etmekte ve tam metnini vermemekle birlikte İbni Arapşah'ın yazdıklarından farklı olarak Timur'un "Bizler aynı kavme mensubuz. Bu Türkmenleri aramızdan atalım. Diyâr-ı Rum onların yerine sizin olsun" dediğini kaydetmektedir. (*en-Nücûmu'z-Zâhire*, 12/267)

484 Meşhur bir Arap şair ve edibi. Son derece cömert, bir o kadar da fasih idi.

485 Kur'an, Haşr, 16.

dedi ve dediği noktaya getirdi.. Sonunda Tatarlar savaş başladığı zaman Timur tarafına geçmeyi kabul ettiler.[486]

Osmanoğlu'nun faydasız fikirleri ve kalabalık bir orduyla Timur'u karşılamaya çıkışı

Osmanoğlu, Timur'un diyâr-ı Rum'a bastırıp gelmesinden endişeye kapıldı. Çünkü hasat vakti gelmiş, meyveler olgunlaşmıştı. Halkın bu işlerle uğraşabilmesi içinse huzur ve emniyet gerekliydi. Dolayısıyla Osmanoğlu, bu işlerle uğraşan tebaasına Timur'dan bir zarar gelmesinden veya kendisine bağlı şehirlerdeki insanların üstüne onun kıvılcımlarının düşmesinden endişe ediyordu. Bu yüzden Timur'la bir an önce karşı karşıya gelmeye çalıştı ve nasip sürücüleri onu kendi kadehini Timur'la birlikte içmeye sürdüler. Osmanoğlu iki ordunun kendi toprakları dışında bir yerde, Sivas'ta karşı karşıya gelmesini istedi. Askerlerinden sel gibi akan bir kısmını bereketsiz bir bozkıra doğru sevk etti. Böyle davranmasının sebebi, tebaasının Timur süvarilerinin

---

486 Hammer: "Osmanlı ordusunda zaten mevcut olan hoşnutsuzluk - ki Bayezid'in fevkalade şiddetinden ve askerin maaşını muntazaman alamamasından neş'et ediyordu, - Tatar casusların iğfal vazifelerini pek ziyade kolaylaştırdı. Askerin temayülünden korkuya kapılan vezir Ali Paşa ile oğlu İbrahim, bir ayak divanında Bayezid'in cimriliğinin tesirleri ve şiddetinin muhtemel neticeleri hakkında nazar-ı dikkatini celbe çalıştılar ve düşman askeri adetçe üstün olduğundan onunla dağlarda, geçitlerde, ormanlarda bir karakol muharebesi yapmak lazım olduğunu ve bu seferin düz bir sahrada umumi ve kat'i bir muharebe ile iyi neticelenemeyeceğini gösterdiler. Ali Paşa ve oğlu, Padişah'ın kararında ısrar eylediği halde hiç olmazsa nasihat olmayan askerini teşci etmek ve onları itaat dairesinde tutmak için yegane çare olmak üzere hazinelerini açmasını istirham ettiler. Bunlar hep beyhude oldu. Bütün bu mesai, bütün bu hileler Bayezid'in inadı ve görmezden gelmesi sebebiyle hiçbir netice vermedi. Padişah bu nümayişlere hiç kulak asmadan yüz yirmi bin kişilik bir ordu ile -, onun yedi misline ziyade bir orduya karşı harbe gitti." (*Büyük Osmanlı Tarihi*, I/28)

Hammer'in tarihçi Ali'ye atfen verdiği bu rakamlar ve özellikle İbni Arabşah'ın Timur'un ordusunun 800 bin kişi kadar göstermesi çok abartılıdır.

ayakları altında kalıp zarar görmesini engellemekti. Çünkü o, kendi tebaasının zayıfına nispeten daha şefkatli olduğu gibi, emrindekiler de aynı şekilde idiler.

Rivayet o ki, Osmanoğlu düzenlediği seferlerden herhangi birinde, mevkebinden biri aşırı şekilde susamış. Bir köye uğrayıp kadınlardan birinden su istemiş. O kadın galiba Besus'dan[487] dahi uğursuzmuş ki, onun uğursuzluğu ve melameti hakkında insanlar atasözleri bile uydurmuşlar. O kadın "Bende içecek bir şey yok; yolundan kalma ve kendi avare kılma" demiş. Adam susuzluktan ölme noktasına gelmişmiş. Kadının çingilinde biraz süt görünce onu içmiş. Kadın "Bu, çocuklarımın rızkıydı" diyerek onu Osmanoğlu'na (Bayezid'e) şikayet etmiş. Osmonoğlu o kişiyi çağırıp olayın tafsilatını sormuş. Adam, Bayezid'in gazabından korkarak olayı inkâr etmiş. Bunun üzerine Bayezid "Ben şimdi onun karnını yarıp doğru mu yoksa yalan mı söylediğini ortaya çıkarırım. Eğer onun dediği doğru çıkarsa, o zaman seni onun durumuna düşürürüm" demiş. Bu defa kadın "Allah için, o sütü içti ve ben onunla ilgili olarak asla yalan söylemedim. Ama ben onu affettim ve borcunu unuttum" demiş. Osmanoğlu ise "Ama benim de adaleti yerine getirip, olayı sonuna kadar götürüp tahkik etmem gerekir" cevabını vermiş. Sonra kılıç getirtmiş ve suçlanan kişinin karnına kılıcı dayayıp dediğini yapmış. Adamın karnı yarılmış ve yaralanmış. Gerçi karnından süt akmış, ama adam kana belenmiş. Osmanoğlu onu bağlatıp ibret-i âlem için sokaklarda dolaştırmış ve "Adil padişah Osmanoğlu devletinde hakkı olmayan bir şeyi yinenin âkıbeti budur!" diye tellal çıkartmış.

Osmanoğlu, yürüyüşünü devam ettirip, visal orucunu[488] tutarak yola çıktı.

---

487 Besus: Arapların cahiliye dönemi şairlerindendir. Rivayete göre Beni Tagallub'a mensup olan Besus, kendi halkını Beni Bekir ile savaşmaya teşvik etmiş ve iki taraf arasındaki savaş kırk yıl sürmüş. Böylece de bu atasözü ortaya çıkmış.

488 Visal orucu: Sahura kalkmadan oruçlu olma anlamında, fakat burada mecazen gece gündüz durmadan yol aldı denilmek isteniyor.

Timur'un Osmanoğlu ve ordusuna karşı uyguladığı hile

Timur, Osmanoğlu'nun yanlış yolda olduğunu öğrenince, sanki Yahudilerin Allah'ın kitabını tanımayıp geriye çekildikleri gibi, onu kafasından sildi ve kendi ordusuyla golge, serin yerlerden, suyu bol, meyvesi çok topraklar üzerinden yoluna devam etti...

Duşmanın gözünü korkutma ve kolay ganimet elde etme yolunda onun ateşi bir an bile düşmedi. Sayısız yıldızları hatırlatan düzenli ordunun başkumandanında zerrece gevşeme alâmeti yoktu. Bunun yanında aslan heybetli askerleri arasında da birbirine nefretle bakmak diye bir şey mevcut değildi. Onların tüm gaddarlıkları yemek sofrasında düşmanlarını keskin kılıçla ağırlama konusundaydı. Ama ne korku bilirlerdi, ne de yılgınlık.

Osmanoğlu, Timur kendi ülkesini adamakıllı çiğnedikten sonra gaflet uykusundan uyandı. Kıyamet saati gelmiş gibi keder ve pişmanlıktan parmaklarını ısırdı. Hüngreyip ağladı ve hıçkırdı. O kadar öfkelendi ki, boğuluyormuş gibi oldu ve sanki ölmesine ramak kaldı. Bütün keyfi kaçmış, kararsız bir hale düşmuştü. Geri dönmeyi kararlaştırdı. Böylece ordusunun dalgaları birbirine çarparak, ilk başladığı yere döndü. O (Bayezid) askerlerini durdurup geri dönmelerini emretti. Öyle ki cebri yürüyüşten, çöl ve bozkırları aşmaktan ve aşırı sıcaktan askerlerinde hal kalmadı.[489]

---

489 Zinkeisen: "Bayezid, ülkenin erzaklarına dokunmayı yasakladığı ve gereksiz bir cimlilikten dolayı, birliklerin ücretlerini zamanında almasını güvence altına almadığı için, insanların ve hayvanların maruz kalmaya başladığı erzak sıkıntısı hakkında o denli ağır şikayetlerde bulunuyorlardı.

Bu şartlar altında tesadüfen meydana gelen tahilsizlikler de onun kötü ruh halini daha da körüklüyordu ve en yiğit komutanların bile savaşa devam etme cesaretlerini kırıyordu. Günün birinde Osmanlı karargahının maruz kaldığı korkunç bir fırtına birçok çadırı yıktı, birçok insanın canını aldı ve her yerde korkuya, dehşete ve karışıklığa neden oldu. Bu fırtına da seferin devam etmemesi gerektiğine dair bir işaretti ve tecrübeli komutanlar bu yüzden Yıldırım Bayezid'i bir kez daha Timur'la barışçıl bir uzlaşma üzerinde anlaşmayı denemeye ikna etmeye çalışılar. Tahmin edilebileceği gibi, bunu kesinlikle kabul etmek istemeyince, Timur'un daha üstün gücüyle başa çıkamayacağı, dolayısıyla da Timur'un dezavantajlı arazide yavaş yavaş küçük çatışmalarla zayıflatılması ve tüketilmesi daha uygun olacağı

FASIL

Timur Ankara'ya gelmiş, ordusu ve atları dinlenmiş, dolayısıyla savaşa hazır halde beklemesine rağmen, çarpışmaya odaklanmışlardı ama pek de endişeli değillerdi. Sanki kendileri Bedir kuyularını tutmuş Kureyş reislerine, Bayezid'in askerleri ise Bedir Müslumanları gibi susuz kalanlara benziyordu. Gerçekten de onun (Bayezid'in) askerleri gam-ı kederden ve susuzluktan kırıldılar.[490] Sanki o (Bayezid) (Timur'un) askerlerini buraya kendisi davet etmiş ve şu mısrayı okumuştu: "Aziz misafir, bizi bulmak istiyorsan, bizi misafir kendini ev sahibi bil!"..

İki ordu birbirine yaklaşıp, vahşiler vahşilerin üzerine doğru yürüyüp, sahra ve çöller onlarla dolunca ve sol kanattakiler sağ kanattakilere, sağ kanattakiler sol kanattakilere yüklendiklerinde, Tatarlar bir kenara ayrıldılar ve daha önce Timur nasıl söylemişse o şekilde yaptılar ve gelip onun ordusuna katıldılar.[491] Tatarlar,

---

için, en azından açık alanda bir muharebeden kaçınmasını söylediler. Ancak Yıldırım Bayezid'in bu hususta da tıpkı hazinesini açarak cesaretleri kırılan askerlerinin güvenini geri kazanma hususunda olduğu gibi, geri adım atmaya niyeti yoktu. Kilit altında tuttuğu parasının herhalda daha şimdiden Timur'un mührünü taşıdığına dair alaylara tahammül etmek zorunda kaldı, ama buna rağmen Timur'a karşı talihini açık alanda bir muharebede deneme kararında ısrar etti." (*Osmanlı İmp. Tarihi*, I/274-275)

490 Zinkeisen: ".. Yıldırım Bayezid, Ankara'ya vardıktan hemen sonra, rakibinin avantajlı konumunu bozmaya çalışmadan, ordusunu büyük bir ava çıkarttı ve burada üç gün boşuna harcanırken, Timur iyi hesaplanmış bir taktiğe uygun olarak, etraftaki kaynakları ve dereleri ya işgal etti ya da kirletti; öyleki su sıkıntısı gittikçe artan sıcaklıkta Yıldım Bayezid'in birliklerini tamamen tüketti ve çaresizliğe itti. 5 binden fazla asker susuzluktan ölmüştü bile ve ordunun kalanını kurtarmak için muharebenin hemen ertesi gün yapılması gerekiyordu." (*Osmanlı İmp. Tarihi*, I/275)

491 Hoca Sadettin Efendi: "Bu yüreksizler arasında ilk önce Germiyan kuvvetleri kaçış yoluna dökülmüşler, eski beyleri daha evvel Timur'un yanına kaçmış ve bu savaşa onunla birlikte katılmış olduğundan, Yıldırım Han'ın emrinde bulunmaktan yüz çevirmişlerdi. Yine Aydın, Menteşe, Saruhan beyleri de o zâlime sığınmış bulunduklarından, bu sancaklar askerleri de beyzâdelerini özleyip Timur ordusuna katılmışlardı. Tatar askerleri ise, başbuğları olan Eretna Bey'in kardeşi oğlu Taharten yanına vardılar. Bu gelişme sonunda

onların (Türklerin) ordusunun en sağlam kısmı olup, sayıları Osmanoğlu'nun askerlerinin sayısından fazlaydı ve hatta söylendiğine göre Tatarlar bu kalabalık Türk ordusunun üçte ikisine yakın kısmını oluşturmaktaydılar [492] Yine söylendiğine göre Tatar askerlerinin sayısı, Timur'un ordusunun üçte ikisine yakındı.

Osmanoğlu'nun yanında evlatları da vardı ve Emîr Süleyman onların en büyüğü idi. Süleyman, Tatarların yaptığını görünce babasının mağlup olacağını anladı. Askerlerinin kalan kısmını alıp savaş meydanından çekilerek babasını yalnız bıraktı. Yanındakilerle bir-

---

Anadolu askeri dağıldı, yüreklerinde gizledikleri de ortaya çıkmış oldu. Laz askerinden gayri bir kişi bile silahına el vurmadı." (*Tacut-Tevarih*, I/267)

492 İbn Tağriberdi: "(Timur) Osmanoğlu'nun topraklarına girdi ve geniş, münbit bir ovaya indi. Osmanoğlu ülkesinin yağmalandığı düşüncesiyle, bulunduğu yerden kalkıp geri döndü. Kendisi ve ordusu aşırı yorulmuş, atları güçsüzleşmişti. Susuz bir yere indi. Ordusu susuzluktan neredeyse kırılma noktasına gelmişti. Savaş başlarken Osmanoğlu'nun başına düşen ilk bela, tüm Tatarların kendisine ihanet etmiş olmasıydı. Böylece ordusu zayıflamıştı. Çünkü Tatarlar ordusunun büyük kısmını teşkil ediyorlardı. Sonra onları öz oğlu Süleyman takip etti ve babasını yüzüstü bırakarak kendi askerleriyle birlikte Bursa'ya döndü. Ebû Yezîd'le birlikte yalnızca beş bin kişi kalmıştı. Bunlar yerlerinden kıpırdamadılar ve çevreleri Timur'un ordusu tarafından kuşatıldı. Kılıç ve mızraklarla kahramanca çarpıştılar ve Timur'un ordusundan kendi sayılarından birkaç misli fazlasını kırdılar. İki taraf arasındaki çarpışma Perşembe günü sabah saatlerinde başlayıp ikindiye kadar devam etti. Osmanoğlu'nun safları seyrekleşti ve Timur'un askerleri dört bir yandan üzerlerine uşuştular. Sayıca az, Timur ordusunun kalabalık olmasına rağmen kılıç sallamaya devam ettiler. Her Osmanlı askerine Timur ordusundan on kişi saldırıyordu. Bu durum Osmanlı kahramanlarının çoğunun kırılmasına kadar devam etti. Ebû Yezîd, askerinin büyük kısmı susuzluktan kırıldıktan sonra, sekiz yüz dört yılının Zilhicce ayının yirmi yedinci gününe tekabül eden Perşembe günü Ankara'ya yirmi mil mesafede esir edildi. Bu tarih, Kıptî takvimiyle Ebîb ayının yirmi sekizine, Rumî takvimle Temmuz ayına tekabül eder. Timur, her gün onu huzuruna getirtir, alay eder ve laf sokuştururdu. Bir defasında arkadaşlarıyla birlikte içki meclisi düzenledi. Öfkeli bir şekilde Osmanoğlu'nu getirtti. Osmanoğlu zincirlerini sürükleyerek geldi. Onu önüne oturttu ve onunla sohbet etti. Sonra onu esir aldığı cariyelerin elinden içki içirdi ve tahrir tutulan bulunduğu yere gönderdi. (*en-Nücûmu'z Zâhire*, 12/207)

likte Bursa tarafına çekip gitti. Böylece Bayezid'le birlikte yalnızca piyadeler, onların yakınları ve küçük bir grup oluşturan diğer savaşçılar kaldı. Kaçarsa hatunlarının boş olmasından korkarak, kalan hemrahlarıyla savaşmayı göze aldı.

Sonuçta Osmanoğlu, zamanın getirdiği olaylara ve zorluklara tahammül edip, İmam-ı Malik mezhebine bağlı kalmayı ve ondan vazgeçmemeyi tercih etti.[493] Böylece sanki bir yüzüğün parmağı sıkması gibi Timur'un askerleri onun çevresini sarıverdiler. Osmanoğullarının mağlup olduğu anlaşılıp, onun yardıma muhtaç ordusu içinde zor duruma düştüğü anlaşılınca, piyadeler süvariler üzerine sıçradı, baltalar ve keskin kılıçlar devreye girdi. Savaş meydanında yaklaşık beş bin kişi vardı. Onlar sayıca kendileriyle aynı durumda olanları kılıçtan geçirip, kendi sayıları kadar kişiyi öbür dünyaya gönderdiler. Ama onlar, elekle kum tepelerini elemek veya kalburla deniz suyunu boşaltmak yahut dağların ağırlığını miskal ölçeğiyle ölçmek isteyen kişi gibiydiler. Kara dağların tepelerine ve aslanların durduğu vadilere kara buluttan aralıksız kanlı kıvılcım ve kara mızrak yağmurunu yağdırdılar. Sonunda kader düşmanı ve kaza avcısı köpeklerini sığırlar üzerine saldırttı. Osmanoğlu'nun askerleri zaferle hezimet arasında kaldılar ve hepsi kaza okuyla bir bir telef olup gittiler.

İki taraf arasındaki savaş ikindiye kadar devam etti ve Timur'un bölükleri zafer gemisine binip, Rumlulara karşı "en-Nasr" (zafer) suresini tilâvete başladılar.

Onların (Türklerin) kolları yorulup, düşmanın yolunu kesmekten aciz hale geldiklerinde ve silahları azaldığında, uzak diyarlardan gelenler (Timur'un askerleri) onları kılıçtan geçirip mızrakladılar. Kanlarıyla gölleri, cesetleriyle vadileri doldurdular. Osmanoğlu esir alındı ve kafesdeki kuşun durumuna düştü. Bu olay, Ankara'ya yaklaşık bir mil mesafede, Hicri 804 yılının Zilhicce ayının yirmi yedisinde (28 Temmuz

493 İbni Arabşah, bu sözleriyle Bayezid'in inat ve ısrarla savaşı sürdürmeyi kararlaştırdığını ifade etmektedir.

1402) Çarşamba günü gerçekleşti. Onun askerlerinin büyük kısmı susuzluktan ve yorgunluktan helak oldu. Çünkü o gün Temmuz'un yirmi sekizi idi.

FASIL

Osmanoğlu'nun (Bayezid'in) oğlu Şehzâde Süleyman, karargahı Bursa'ya geldi. Oradaki hazineleri, malları, hatunları, çocukları ve değerli eşyaları alıp önemli bir kısmı denize sahil olan Edirne şehrine taşımakla meşgul oldu. Bu deniz, Mısır denizi[494] üzerinden Deşt ve Gürc'e (Gürcistan) doğru açılmaktadır. O denizle Külzum Denizi arasında Çerkes dağı yer almaktadır.

Osmanoğlu düşürüldükten sonra orada burada olan olaylar

Rum memleketinin başına bu bela düşüp, onun kalabalık ordusunun belli kısımları şiddetli darbelere maruz kaldıktan ve malum ordunun onları bu felakete giriftar ettiği kara kargalar tarafından ilan edildikten, o günün akşamı baykuşlar kahkaha atıp, kaza ve kader imamı mihraba çıkıp ülke halkına "Rumlar mağlup oldu" âyetini okuduktan sonra, Rumluların başları öne eğdi, alınları yere baktı; kale ve hisarları sallandı; uzak ve yakındakiler titrediler. İtaat edenleri de isyan edenleri de şaşkınlaştılar; ama eşeğin ürkmesi gibi ürküp kaçtılar. Çoluk çocuklarından, vatanlarından, dünya malından ve hayatlarından ümitlerini kestiler.[495] Çünkü aralarında bu şiddete karşı duracak kimse kalmamıştı. Şehzâde Süleyman kendi adamlarını çevresine toplayıp, onlarla birlikte denizi aşarak Edirne sahiline geçmeye azmettiğini öğrenince, halk sel gibi o tarafa aktı ve bu eşi emsali görülmemiş beladan kendi-

494 Mısır Denizi: Burada Karadeniz kastedilmektedir.

495 Timur'un Ankara savaşında Osmanlıları mağlup etmesi, o sıralar son günlerini yaşamakta olan Bizans İmparatorluğu'nun hayatını tekrar bir elli yıl daha uzattı.

lerini kurtarması için kaderlerini ona bağladılar. Şehzâde Süleyman, İstanbul halkıyla bir anlaşma yaptı. Birbirlerine ihanet etmeyecekleri konusunda karşılıklı yeminler edip anlaşmalar imzaladılar. Sonra Süleyman onlardan iki boğazdan (Çanakkale ve İstanbul Boğazı) geçip kendisine fazlaca yardım getirmelerini istedi. Çünkü bu iki deniz için bu iki boğazdan başka karaya çıkabilecek bir yer yoktu. İskenderiye Denizi Antalya ve Alaiye'yi bağrına bastıktan sonra Rum diyarına doğru kıvrılıp, kuzeye uzanmadan önce dağlar arasında kalırdı. Yoluna bu şekilde devam eden deniz, iki kır boyunun dil gibi uzandığı, birbiriyle fısıldaşmaya başladığı yere ulaşır. Birbirine yaklaşan bu iki nokta arasındaki mesafe tahminen üç günlük yoldur. Deniz burayı aştıktan sonra tekrar genişler ve rahat rahat yayılır. Sonra Deşt ve Gürc (Gürcistan) topraklara doğru ilerleyip, sonunda, belirtildiği gibi, Çerkesya'ya kadar yoluna devam eder. En bilgili filozof ve en maharetli mühendislerden hiçbiri bu iki boğaza geçiş için üçüncü bir yol bulamamıştır. Şimdilerde Gelibolu körfezi Müslüman gemicilerin, İstanbul körfezi ise din düşmanı Hıristiyanların elindedir. İstanbul körfezi bu iki körfezden en büyüğü ve genişidir ve burada Hıristiyan denizciler gezinirler.

İnsanlar o körfeze doğru yol alıp, oraya doğru aktılar. Bu defa Frenkler mutluluktan kanat açıp, zalimliğe soyundular ve Müslümanların kanını döküp, kadınlarına ve mallarına el koydular. Halbuki Osmanoğlu onu kuşatıp aldığında, oradaki bütün köyleri ve civarlarını viraneye çevirmiş, yakıp yıkmış ve oralarda yaşayanlara dünyayı zindan etmişti. Tam bıçağın kemiğe dayandığı, kemer göğüsten yukarı çıktığı bir anda Timur ortaya çıkmış, onlara kasvetli günlerden sonra huzurlu günleri yaşatmış; Osmanoğlu mecburen onlarla uğraşmayı bırakmış, böylece Frenkler can güvenliğine kavuşmuş ve hürriyetlerini elde etmişlerdi. Timur'a Müslümanlardan çok onların ihtiyacı vardı. Bu yüzden onlar düşmandan (Timur'dan) necat dileyerek kendilerini onların önüne attılar ve sıkıntıları

gittikten sonra Müslümanlardan intikam almak için bu olayı bir fırsat kabul ettiler. Gemilerini insanlar ve mallarla doldurduktan sonra, İstanbul'a doğru yol aldılar. İstanbul, bir dağın tepesinin arka tarafında, tepelik bir yerde kurulmuş, dünyanın en büyük şehirlerinden biriydi. Hatta bu dünyanın en ulu Kostantiniyesi'nin o olduğunu söylerler. Gemileriyle tepenin arkasını dolaşıp, sahilde duran kişinin gözünden tamamıyla uzaklaştıklarında, sanki mezarların içine indirilmiş, kabirlerin dışına atılmış ölülere benzerlerdi. Nereye gittiklerini, nasıl bir akibete doğru yol aldıklarını dahi bilmiyorlardı. Selamet ve esenlik sahiline mi, yoksa daru'l-harbe, azgın kâfirlerin esaretine mi? Böylece onlardan gidenler gittiler. "Artık ne bir tavsiyede bulunmaya güç yetirebilirler, ne de ailelerine dönebilirler."[496]

Boş gemiler sahile yanaşınca, kalabalıktan her biri başına neler geleceğini bilmediği halde, var gücüyle gemilere yapışıyordu. Önlerini görmeden attıkları adımlar ve çektikleri ağır meşakkatler sebebiyle "Kelile"[497] kitabında anlatılan balıkçıl kuşu ve balığa benziyorlardı. Kısacası bu kalabalık kara karga sürüsünden yalnızca ak benekli olanları yani çok azı canlarını kurtarabildi. Din düşmanları Müslümanlara canları istediği gibi sitem ettiler. Şehzâde Süleyman denizi geçerek o bölgeyi ele geçirdi, civarını zapt etti ve oraya gelen yolları tuttu.[498] Buradaki kara parçası sahildekine göre daha geniş, verimli; halkın-

---

496 Kur'an, Yasin, 50.

497 Hintli filozof Beydebâ'nın hayvanları konuşturarak insanlara nasihat verdiği meşhur "Kelile ve Dimne".

498 İbni Tagrıberdi: "Bayezid'in mağlubiyetinden sonra oğlu Süleyman-şah çok az bir kuvvetle hazineyi, haremi ve ailenin diğer çocuklarını düşmandan kurtarmak için Bursa'ya çekildi ve oradan Avrupa yakasında Edirne şehrine geldi. Bu yüzden Bizans imparatoruyla tavizkâr bir anlaşma yapmak zorunda kaldı ve Kartal ve Pendik gibi bazı yerleri elinden çıkardığı gibi, Timur'un askerlerinden kaçan Türkleri Rumeli'ne taşıyacak gemilere karşılık kardeşi Kasım Çelebi'yi Bizans'a rehin bıraktı." (*en-Nücûmu'z-Zâhire*, 12/269)

dan gelen haraç daha boldu. Buradaki kurganlar müstahkem ve büyüktü. Buranın başkenti Edirne şehriydi. Böylece insanlar Şehzâde Süleyman'ın çevresine kenetlendiler. Genel olarak işler biraz kolaylaşmıştı.

Osmanoğlu'nun evlatları; zamanın onlara saldırıp nasıl dört bir yana attığı

Sultan Bayezid'in oğulları arasında en büyüğü sözü edilen Süleymandı. Diğerlerinin adları ise şöyleydi: İsa, Mustafa, Muhammed ve Musa. Musa en küçükleriydi. Bunlardan her biri sığınabileceği bir yer buldu ve babalarının ordusundan kalan gruplar bunların peşlerine takıldı. Muhammed ve Musa kendilerini Amasya kalesinde buldular. Burası, yüksek ve isyankâr Harşene şehriydi.[499] Ebu Tayyib el-Mütenebbi bu şehir hakkında şöyle demiştir:

Ah Harşene, ah! Surları yerindeyken bu şehir,
Rumu da, salibi de, mecusi de sızlanırdı ondan;
Kadınlarını ganimet aldılar, çocukları esir,
Talan edildi bağları ve yığılmış onca cevahir!

Şehir kalesinin bulunduğu tepe son derece yüksektir ve sanki gökyüzü kubbesine asılmış gibidir. Başka kalelerin tepesine çıkmak zor iken, bundan aşağı inmek hayli müşküldür. Halk, bu şehre Bağdad-ı Rum adını vermiş. Çünkü ortasından geçen bir nehir onu ikiye ayırmış. Sıkı bir yürüyüşle Tokat'a bir günlük mesafededir.

İsa ise bir kaleye gizlendi ve ağabeyi Şehzâde Süleyman tarafından katledilinceye kadar orada kaldı. Daha sonra ise Musa, İsa'nın intikamını Süleyman'dan aldı ve onu öldürdü. Arkasından Muhammed, hepsinin arkasından Musa'yı öldürdü. Sekiz yüz yirmi dört yılında (1421) ecel-i müsemma ile veya Melik el-Müeyyed'in gönderdiği hediyeler içine Emîr Koçkar tarafından konulan bir şeyden (zehirden) ölünceye kadar şeriat-ı Mustafa, Musevîlik ve İsevîlik ortadan kaldırıldı. Ondan sonra

499 Harşene (خرشنة): Malatya yakınlarında bir şehir adı.

padişahlık oğlu Murad'a geçti. Murad bu günlerde yani 840 (1436) yılında bağımsız bir padişahtır. Mustafa ise kayıplara karıştı ve otuza yakın Mustafa adlı kişi onun yüzünden ölüm şerbetini içtiler.

Tekrar Timur'a ve sebep olduğu belalara dönelim

Timur, Osmanoğlu'nu esir aldıktan[500] sonra ordusundan ve emîrlerinden bir kısmını Bursa'ya gönderip, onları Şeyh Nureddin'in emrine verdi.[501] Sonra kendisi de onların arkasından son derece huzurlu, rahat ve emniyetli bir şekilde yola koyuldu; oraya geldi ve Osmanoğlu'nun haremi, hazinesi, malları, mülazım ve hizmetkârlarından istediği kadarını aldı. Timur, Tatar beylerine de hil'atlar giydirip gönüllerini aldı ve onları kendi emîrleri arasına

---

500 Yezdî: "Sultan Mahmudhan Yıldırım Bayezid'e yetişip yakaladı. Yatsı namazı vaktinde Yıldırım Bayezid'i dergah-ı âlempenaha getirdiler. Sahipkıran "ellerinin çözülerek saygılı bir şekilde huzura alınmasını" emretti. Bunun üzerine onu Sahipkıran'ın huzuruna saygılı bir şekilde getirdiler. Hazret, onu görünce büyük saygı gösterdi, karşısına oturttu ve şöyle dedi: "Defalarca sana nasihatte bulunduk, dinlemedin. Bu olayın sorumlusu sensin. Sana mektuplar gönderdim ve sonunda mecbur kalıp geldim. Öbür türlü bizimle barış içinde yaşar, bu günü de görmezdin. Ola ki insaf yoluna girer, Müslümanlar zarar görmez diye bu kadar sabrettim. Eğer benim sözüme girip, sulh içinde kalsaydın, gazaya çıkman için sana ordu verirdim. Ordudan başka mal, silah, at ve savaş aleti gerek olsaydı onu da gönderirdim. Yoklamak için Kemah kalesini istedim ve dedim ki, iyi bir kişini gönder de anlaşma yapalım. Hiçbirini yapmadın ve karşı çıkmaktan başka bir şeyle meşgul olmadın. Bu yüzden de şu güne kaldın. Eğer şu başına gelen iş benim başıma gelseydi, bana ve orduma ne yapacağın herkesin malumu. Ama Hak sübhanehu ve teâlâ zaferi bana nasip etti, bense sana ve adamlarına iyilikten başka bir şey düşünmüyorum. Yıldırım Bayezid, utandı ve hatasını kabul edip "Evet, ben hata ettim; Sahipkıran'ın sözünü dinlemedim ve bu ahvale düştüm. Eğer Sahipkıran beni affedip bağışlarsa, ben çocuklarım hayatta olduğumuz sürece hizmetten başka iş yapmam" dedi. (*Zafernâme*, 261)

501 Abdurrezzak Semerkandî'nin (Matlau's-Sa'deyn) belirttiğine göre, Bursa'ya emîrzâde Muhammed Sultan'ın emrinde birçok komutan gönderilmiş, fakat şehirdeki hazine ve kıymetli eşyanın toplanması işi Şeyh Nureddin'e havale edilmiştir.

kattı. Tatarları belli gruplar halinde yine kendi beylerinin emrine verdi ve kendi adamlarına da Tatarlara iyi davranmalarını ferman buyurdu. Kendisi ise bildiği yoldan, - yani insanları, en değerli şeyleri kendine almak, kadınları esir etmek, kişileri avlamak, - yürüdü. Her gün Osmanoğlu'nu huzuruna çağırtır, ona lütf-u keremle muamele eder, sohbetleşir[502]; bazen de onunla alay eder ve onu maskara kılardı.

Timur ile Bayezid arasında ibretlik bir hadise

Bir gün Timur sıradan bir mecliste oturup, has ve avam üzerine saadet kanatlarını yayıp, helal-haram düsturunu ortadan kaldırmış ve işret sofrasını açmıştı. Sofranın kurulduğu mekan ağzına kadar insanla dolunca, Timur, Osmanoğlu'nu alalacele huzuruna çağırttı. Osmanoğlu, eli yüreğinde zincirli olarak[503] huzuruna geldi. Timur, onun endişelerini giderdi, korkularını bastırdı; onu itibarlı bir yere oturttu ve tatlı muamele

502 Hoca Sadettin Efendi: "Timur, birkaç günde bir, özel toplantılar yapar, değeri yüce padişahı da buna davet ederdi. Burada diz dize oturup konuşurlar, padişahın safalarla dolu gönül aynasını teselli suları ile yıkayıp, keder tozlarını gidermeye çalışırdı. Onun temiz yüreğini üzüntüden kurtarıp neşelendirmeye dikkat eder, dehşet verici, ürkütücü düşünceleri kafasından söküp atmaya gayret ederdi. Hele tutsaklık, gariplik duygularından, kederlerle dolu gönlüne düşen üzüntülerden kurtulması için, neşeli sözler bulmaya bakardı. .." (*Tacü't-Tevarih*, I/290-291)

503 Hoca Sadettin Efendi: "Şerefüddin Ali Yezdî, kitabında bu konuları açıklarken bir tarafı küçültmede, Timur'u yükseltmede aşırı ve ileri gider... Ama iki padişahın konuşmalarını görüşmelerini anlattığı zaman, saygı ve yüceltme gösterilerinden başka bir görünüş, padişahlığın şanına dokunacak bir tutum ya da davranıştan söz etmez. Mevlânâ Hatifî de Timurnâmesi'nde konuyu böylece canlandırmaktadır. Bazı Türkçe tarihlerde, masalcı babalar padişahın hapse atıldığından, kafese kapatıldığından söz ederler ki, bunlar düzme haberlerdir. Eğer o günlerde buna benzer bir tutum görülmüş olsaydı, Mevlânâ Şerefüddin bin dereden bu getirerek laf kapısını açmak zorunda kalacaktı. Gerçi padişah, Tatar askerlerinin kaba yüzlerinden, kılıklarından nefret ettiği için, haya ve ar duyguları da ağır bastığından, yolda giderken tahtırevana binmeyi uygun görmüştü. Böylece her gün düşmanlarının çirkin suratlarını görmekten kurtulmuş oluyordu. .. Bunların kafes

ile kederini hafifletti. Timur, daha sonra mutluluk feleklerini (şarap kadehlerini) döndürmeye davet etti; felekler döndü; arkasından şarap güneşlerine, sâkilere kadehleri maşrıkdan (doğudan) dudakların mağribine doğru dolaştırmalarını emretti. Sâkiler söyleneni yerine getirdiler. Sâkilerin güneşi üzerine gerilen perde bulutları ortadan kalkıp, işret meclisi semasında Timur'un fermanlarının yüzeye çıkışını ve (dolunay gibi) görünüşlerini gözleyen yıldızlar döndükten sonra, Osmanoğlu hizmet kılan sâkilerin çoğunun kendi cariyeleri, bir kısmının da hatunları ve odalıkları olduğunu görmesiyle birlikte gözlerinin önü karardı ve bu anı yaşamaktan can cekişme acısını daha tatlı buldu.[504] Kalbi lime-lime, gönlü pâre-pâre oldu ve öyle çok üzüldü ki, ciğeri parçalandı. Ah-vahı arttı, öfkesi kat kat yükseldi, yaraları yenilendi ve bu kaygı yaralarına işkence neyleri ile tuz serpildi.

Osmanoğlu'na yapılan bu işkence, onun mektuplarında hanımlardan ve onların talakı konusunda söz etmesinden dolayı idi. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi, Çağataylılarda ve Türk kabilelerinde kadınlara dil uzatmak en büyük günah olup, aile hukukuna yapılan bir saygısızlık olarak değerlendirilirdi. Ayrıca bu muamele, onun Erzincan'da Taharten'in hanımlarına yaptıklarının bir "ödülü"ydü. Fakat Timur'un Osmanoğlu'na yaptığı en büyük işkence, Karamanoğulları'na karşı sergilediği lütufkâr davranış oldu. Şöyle ki; vaktiyle Osmanoğlu Karamanoğulları topraklarını zaptetmiş, Karaman beyi Alaaddin'i kuşatıp, yakalattıktan sonra öldürtmüş; oğulları Muhammed ve Ali'yi Bursa'da hapsetmiş; her ikisine de katı muamelede bulunmuştu ve hatta bu durum, Timur'un Bayezid'i hapsedip onları serbest bırakmasına kadar sürmüştü. Timur onları hapisten

---

ile tahtırevanı ayırt edemeyen bilgisizler, akla yatkın sözle saçmayı seçemeyen anlayışsızlar oldukları meydandadır." (*Tacü't-Tevarih*, I/291-292)

504 İbni Arabşah'ın aksine Nizameddin Şâmî, Abdürrezzak Semerkandî ve Mirhand, bu tür işret meclislerinde Bayezid'in hatun ve cariyelerinin sâkilik yaptıkları konusunda herhangi bir kayıt düşmemişlerdir.

çıkarmış, hilatlar giydirmiş ve şanlarına yakışır şekilde muamele etmişti. Onun Ali'ye karşı sevgisi, Muaviye'ye duyduğu nefretten kaynaklanıyordu.

(Taharten'in oğlu) Emîr Muhammed'i fesatçı Türkmenlerin emîri Nasreddin Muhammed b. Dulgadir yakalamış, oğlu Mustafa'yı işkenceyle öldürmüş, kendisinin el ve ayaklarını bağlayıp el-Melik el-Müeyyed'e göndermişti. Bu olay, 821 yılının Receb ayında (1418-Ağustos-Eylül) olmuştu.

İsfendiyar'ın Timur huzuruna gelip itaat arzetmesi

O sıralarda Bayezid'in[505] oğlu Emîr İsfendiyar, - ki Rum padişahlarındandı, bağımsız bir hükümdardı ve atasından tevarüs ettiği toprakları müstakillen idare ediyordu. Onunla diğer Osmanlı padişahları arasında miras ve saltanat meseleleri dolayısıyla kin ve adavet mevcuttu. Bazı şehir ve kalelerin yanı sıra, bir miktar ovalık ve tepelik yerler onun hükmü altındaydı. Bu şehirler arasında adı "âşık-mâşukların şehri"ne çıkmış olan Sinop vardı ki, dünyanın çeşitli yerlerinde onun zerafeti hakkında efsaneler söylenir. Sinop, denizin boğazında, büyük bir yarımada üzerindeydi ve ona giriş yolu son derece tehlikeliydi. Bu yarımadada bir dağ vardı ki, bir sahipcemalin (dilberin) (sırtını dönüp yattığı sırada) görünen kalçalarından daha güzel, en ince belden daha ince bir geçiş koridoruna sahipti. İsfendiyar, sırtını bu şehre dayar, hazinelerini burada saklardı. Kendisi iblisten daha inatçı, fakir kalmaktan korkan cimriden daha cimriydi. Bundan başka ona bağlı şehirler arasında Kastamonu denilen bir şehir vardı ki, mülkünün tahtı ve gemilerinin limanı buradaydı. Bir diğer şehir Samsun'du ve Müslümanların elinde bulunan sahilde yer alan bir kaleydi. Bu Samsun şehrinin karşısında Hıristiyanların elinde bulunan bir kale vardı ki, bu ikisi birbirine bir taş atımlık mesafedeydi. Bu iki kale daima birbirine karşı tetikte idi. Bunlardan başka onun dağ eteklerinde ve ovalarda da kasabaları, köyleri ve kaleleri vardı.

505 Burada geçen Bayezid Sultan Bayezid değil, Kötürüm Bayezid'dir.

Karamanoğulları, Tatarlar, Karayülük (Osman), Erzincan hâkimi Taharten, Germiyan valisi Emîr Yakub b. Alişah ve ondan yana tavır koyan Menteşe ve Saruhan beyliklerine Timur'un neler yaptığı[506] haberi kulağına gelince, İsfendiyar da Emîr Timur'un huzuruna varıp, bağlılığını bildirmek için alelacele hazırlık yaptı. Sonra çok değerli hediyelerle Timur'un huzuruna teşrif buyurdu. Timur, onu sevinçle ve güler yüzle karşılayıp, Bayezid'e hürmeten, İsfendiyar'ı bulunduğu mevkide bıraktı. Sonra ona, Karamanoğullarına ve kendisine itaat damgasıyla damgalanmış sikke kestirmesini, Mahmud-han ve Emîr Timur Köreganî adına hutbe okutulmasını emretti. Onlar, Timur'un emrini yerine getirdiler ve aykırı bir şey yapmaktan kaçındılar. Böylece saldırıdan ve muhasara edilmekten kurtuldular. İsfendiyar, 843 yılında (1439-1440) yaşı hayli ilerlemiş olduğu için öldü. Yerine oğlu İbrahim Bek geçti. Onunla kardeşi Kasım Bek arasında taht kavgaları başlayınca, Kasım, Sultan Murad b. Osman tarafına geçti. Amma her şeyin başını da sonunu da yalnızca Allah bilir vessalam.

---

506 Hoca Sadettin Efendi: "Yıldırım Han'ın, mutluluklarla dalgalanan sancaklarının yükseldiği günlerde, Osmanlı devletinin düşmanlarından biri olan Karamanoğlu Mehmed Bey, yanlış tutumunun sonucu Bursa'da zindanda yatmakta, on yılı aşan bu hal ile kurtulmaktan da umudunu kesmiş bulunmaktaydı. Sultan Muhammed Mirza Bursa'ya girdiği zaman, onu hapisten çıkartıp Timur'un katına göndermişti. Timur da Yıldırım Han'ın el koyduğu atadan kalma topraklarını kendisine verdi. Böylece ülkeyi sultanın beylerinin elinden aldı. Sözünde durmaz, andını tutmaz bu adamı tekrar Osmanlı topraklarına saldıran bir kişi, "Fitne uyumakta iken, onu uyandıran, mel'undur" sözünü gerçekleştirmiş oldu. Germiyan oğlu Yakub Bey de başlara tac olan padişahın düşmanlarını yok eden oklarının dehşetiyle atadan kalma topraklarında avare olmuş, Suriye'ye kaçmıştı. Timur'un zaferi kazandığı haberini alınca, bağlılığını belirtmek için koşup gelmişti. Timur, onu da himayesine aldı. Germiyan vilayetine yeniden vali yapmakla da ilgisini gösterdi... Menteşeili'nde hak peşinde koşanlar daha önce Kötürüm Bayezid'e sığınmışlar ve Yıldırım Han'ın bu ülkeye saldırdığı, Kötürüm Bayezid'in ele geçirildiği günlerde ise oradan kaçıp, Emîr Timur'un kucağına atılmışlardı. Timur, bunlar her birini atalarından kalan topraklara atadı. İsfendiyar'ın elinden alınan memleketleri de geri verdi. (*Tacü't-Tevarih*, I/297-298)

FASIL

Timur, Osmanoğlu ve diğerlerine ait hazineleri, Rum padişahlarının bizzat elde ettikleri ve miras yoluyla sahip oldukları mücevherleri, değerli malları toplayıp hazinesine aktardıktan sonra kışı Menteşe beyliğine bağlı şehirlerde geçirdi. Oralardaki hazineleri ve değerli malları da keyfine göre toplayıp hazinesine koydu. Beyliğin en ücra yerlerine kadar gitti. Ganimetten beşte bir hakkını katı bir biçimde uyguladı. Askerleri Menteşe'nin dört bir yanına dağıldılar. Dağ, taş, çukur bayır demeden her yere ulaştılar. Birileri beyliğin alnı durumundaki dağlara, kakülü durumundaki tepelerine çıkarken, diğerleri kapıları durumundaki kulaklarına asıldı, başka bir grup evleri durumundaki eteklerine yapıştı, bir diğer grup göğsüne ve omuzlarına bindi; sonra sahillerine saçıldılar. Kendilerine dur diyecek bir güç olmadığı için halkı iliklerine kadar soyup soğana çevirdiler; bir elleriyle, yetmezse iki elleriyle ne var ne yok yolup aldılar... Menteşelilerin başlarını vücutlarından ayırdılar, kollarını kestiler, ciğerlerini dağladılar, yüzlerini paraladılar, gözlerinden boncuk boncuk yaş akıttılar, görme organlarını körelttiler, dillerini ahraz, kulaklarını sağır ettiler, kulaklarını kestiler, ağızlarını yırttılar, göğüslerini çizdiler, bellerini büktüler, omurgalarını kırdılar, göbeklerini yardılar, kalplerini erittiler, bağırsaklarını dışarı çıkardılar, kanlarını akıttılar, ferclerini açtılar, kendilerini ve çocuklarını perişan ettiler, insanları yok ettiler, canlıları cansız kıldılar. Onların yavuzluklarından Rum halkının değil üçte biri, dörtte biri dahi kurtulamadı. Rumlular boğulmuş, bacakları kesilmiş, yıkılmış, birbirinin kanını içip öldüren ve yırtıcı hayvanlarca dişlenip bırakılan yarı canlı bir halde onların arasında yaşadılar.[507]

---

507 İbni Arabşah, burada Timur'un Osmanlıların yurdunda yaptığı kötülükleri anlatırken, Mâide suresindeki üçüncü âyete atıfta bulunmaktadır: "Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkasının adına boğazlanan, daha ölmeden yetişip kestikleriniz müstesna olmak üzere boğularak, bir şey vurularak, yukarıdan düşerek veya boynuzlanarak ölen, canavarın parçaladığı, dikili taşların üzerine kesilen hayvanlar ...size haram kılındı." Karamanî de, Timur kuvvetlerinin çekilmesinden sonra ülke halkının ancak üçte veya dörtte bi-

İzmir kalesinin fethi ve yıkılışı; kalenin kısaca tasviri

Timur, İzmir kalesini de kuşattı. Kale deniz ortasında yer alıyordu ve zaptedilmesi mümkün değildi. Gerçekten çevresi denizle sarılı bu kale, erişilmezliği ve isyankârlığı ile nişanlısının kalbine ateş düşürürdü. Dağ kalelerine nispetle boysundurulmayacak derecedeydi ve atla yahut insanla zaptedilecek gibi değildi. Timur, onu zaptetmek için değişik türde kuşatma usulleri planladı ve 805 yılı Cümadi'l-Ahirin üçüncü gününe tekabul eden (5 Ocak 1403) Çarşamba günü, Rumî takvimle Kanunu'l-Evvel (Aralık) ayının altıncı gününde, kaleyi ele geçirdi.[508] Kaledeki önemli kişileri katledip, kadınları ve çocukları esir aldı. Ölülerin bedenlerinden camiler bina edip, kellelerinden minare yaptırdı.[509] Arkasından kalede bulunan

---

rinin hayatta kaldığını belirtmektedir ki, Timur istilasının korkunçluğunun boyutlarını göstermek için önemli bir kayıttır. (*Şihab*, 357) (A.F)

508 Nizameddin Şâmî: "O sırada gök kudretli hazrete arz edip şöyle dediler: 'Burada bir kale var; adı İzmir ve Frenk komutanlarının bulunduğu yerdir. Onların namusu buraya bağlı. Bugüne kadar onun çanını susturan kimse çıkmadı. Onun havra ve kiliseleri abad, mal-mülkü çok ve hazineleri dolu. Frenkler çeşitli yerlerden yağmaladıkları hazineleri buraya getirirler. Bugüne kadar onlar kimseye asla vergi ve haraç ödemediler. Daima Müslümanlara karşı fitne fesat tertiplemişlerdir. Hiçbir padişah onları teshir edememiş ve belki de pervasızlıklarına razı olmuşlardır.'

Emîr Sahipkıran bu sözleri işitince gayret-i diniyyesi harekete geçti... Onlara birini gönderip "Eğer şans yüzlerine güler de İslam dinini kabul ederlerse, bildirsinler ki, bunu kutlamak için merasim yapılsın. Bunu kabul etmezlerse, hiç olmazsa itaat kemerini bağlayıp cizye ödemeyi kabul etsinler ve haraç gönderme vazifesini yüklensinler"... Elçi gönderildi, fakat hiçbir şartı kabul etmediler. Kale komutanı Mahnus [Munte] adlı biriydi. Her tarafa adam gönderdi. Hükmü altında bulunan yerlerden..... askerler ona yardıma geldiler. Yaklaşık iki bin mükemmel donanımlı zırhlı süvari kalede toplandı. Durum Emîr Sahipkıran'a bildirilince, hemen atına atlayıp ordusuyla birlikte yola koyuldu.

... Kâfirlerin kanlarından arklar nehir gibi aktı. Müslümanlar dinleri namına sevindiler.. Sonunda zafer ibresi Hazreti Sahibkıran'dan yana ağdı." (*Zafernâme*, 345-346)

509 Zinkeisen: "Surlar, korkunç bir kıyım altında alındı ve şovalyeler her adımla birlikte Tatarların kanlarına bulanarak kalenin iç kısımlarına doğru geri çe-

değerli eşyaları aldı; çulsuz çaputsuz bıraktı. Kıymetli mallarını dışarı taşıtıp, bomboş hale getirdi ve in-cin top oynar duruma soktu. Kaledeki altın ve gümüşlerin tamamını aldı. Sonra zaferini dört bir yana duyurmak için, kendine göre tüm dünyanın bu habere sevineceği düşüncesiyle, posta güvercinlerini uçurdu.[510]

---

kildiler. Kurtulabilen az sayıda şovalye liderleriyle birlikte denize kadar ilerledi ve burada yatan birkaç gemiye bindi. Şehirde hâlâ mevcut yerli halk, erkekler, kadınlar ve çocuklar, peşlerinden geldi ve aynı şekilde kurtulmaya çalıştı; ama az sayıdaki gemiler dolmuştu bile; bu çaresizlik içinde birçok insan, arkalarında Tatarlar olduğu halde, denize atladı, gemilerin dümenlerine, küreklerine, çapalarına ve halatlarına tutundu ve gemicilere ruhlarının selameti için onları gemilere almaları için yalvardı; ama bu şekilde sadece engellenen ve acilen geminin üst kısmına gelen gemiciler, bu talihsiz insanları gemilerden ittiler ve büyük bir kısmını dalgalarda acımasızca yok olmaya bıraktılar. Kıyıya geri yüzecek güce ve cesarete sahip olanlar, hemen Tatarlar tarafından yakalandı ve yerel halkın kalan kısmıyla Timur'un huzuruna sürüklendi. Bu barbar, çoğu kadınlardan ve çocuklardan oluşan binden fazla esiri gözlerinin önünde katlettirdi ve insanlık dışı canavarlığına bir anıt olsun diye, öldürülenlerin kafalarından aralarına da taşlar da koyarak devâsâ bir piramit yaptırdı." (*Osmanlı Imp. Tarihi*, I/299)

510 Yezdî: "Hazreti Sahipkıran, Mevlânâ Bedreddin Ahmed b. Şeyh Şemseddin Cezerî'yi Mısır'a elçi olarak gönderdi. "Rum memleketinin tamamı elimize geçti. Mısır ve Şam'da hutbenin bizim adımıza okutulup, sikkenin adımıza kestirilmesi ve Atalmış'ın gönderilmesi gerekir. Eğer bunları yapmazsanız Rum'dan dönüp o tarafa yöneliriz" diye fetihname yolladı. (29.09.1402)

O sırada Hazreti Sahipkıran Kütahya'da idi. İki kişiyi İstanbul denilen Kostantiniyye'ye vergi ve hac için Tekur'un [Tekfur'un] huzuruna göndermişti. Yine iki kişiyi de Güzel Hisar ve Asrakiye'ye çekilen Müsülman Çelebi'ye [Mehmed Çelebi] gönderip "Bizge kelgil (gelesin) ya mal yibargil (gönder), yok erse senge çerik bargusı turur!" dedi. Bu sırada İstanbul'a giden elçiler döndüler ve Tekur onlarla birlikte elçisini göndermişti. "Hazret Sahipkıran her ne emrederlerse, başım gözüm üstüne. Vergi ve hac gönderiyorum" diye haber yollamış; elçilerle çok miktarda kızıl sikke, kumaşlar ve atlar göndermişti. Hazreti Sahipkıran ona yüklenen cizyeyi kabul etti. Onlara (elçilere) hil'at giydirip, izin verdi.

Hazreti Sahipkıran Bulak denilen yere geldiğinde, Müsülman'a giden elçiler döndüler. O (Müsülman) babasının yanında sadr, kadı ve vezirlik yapan Şeyh Ramazan adlı birini Hazret'in huzuruna gönderdi. Pek çok hediye, hayvan, at, kızıl sikke ve kumaş getirip sundular. Onun gönderdiği mek-

Timur'un diyâr-ı Rum'da yaptıkları - Çin üzerine yürüme arzusu - Kendisi batıda meşgulken Moğulistan ve diğer doğu vilayetlerini ele geçirme planları - Takdir-i ilahînin Timur'a inatlık edip, kalbini yakıp kavurması ve zamanın ona gaddarlık ederek amacının aksine hareket edişinin beyanı – Bir ara cümle.

Daha önce belirtildiği gibi, Timur Semerkand'dan torunu Muhammed Sultan ve Emîr Seyfeddin'i bir grup adamlarıyla çağırtıp yanına getirtmişti. Muhammed Sultan, faziletli kişilerin dayanağı, alimlerin hamisiydi. Saadet alametleri pişanesinden apaçık bir şekilde görünür, çehresinden temizlik ve paklık beşaretleri akardı.

Başlangıçta Timur'un silah arkadaşlarından olan Seyfeddin ise daha sonraları erkân-ı devlet arasına girmişti. Bu ikisi Aşpara'yı kurdurmuş, onu saldırı ve talan üssü olarak hazırlamışlardı. Aşpara, Moğul ve Ceta topraklarının sınırında, Timur'un hükmü altında bulunan sınırların en uç kısmında, Çin hududunun başladığı yerde kurulmuştu. Argunşah adlı bir emîri bu şehre vali tayin edip, yanına bir miktar savaşçı vermiş ve Moğul sınırlarını gözetmekle vazifelendirmişlerdi. Tüm bunlar Timur'un emriyle yapılmıştı. O ikisi bu işe giriştiklerinde Moğullar bu şüpheli fiile razı olmamışlardı. Çünkü onlar, Timur'un kendilerine komşu olması halinde, rahat durmayacağını; dahası kendilerine dirlik vermeyeceğini, onun ordularıyla baş edemeyeceklerini de biliyorlardı. Bu yüzden akılları karıştı ve kalpleri karardı. Kendi topraklarından göçüp kaçmaya hazırlandılar. Çağataylılar da onlara karşı tamahkârlıklarını

---

tupta şöyle deniliyordu: "Ben, aciz bir hizmetkârınızım. Ol hazret babamı bağışlayıp, ona meclisinde yer vermekte, lütf-u kerem göstermektedir. Ben neden ona hizmette kusur edeyim? Her ne zaman huzuruna gelmemi işaret ederlerse, hiç düşünmeden hizmetine geleceğim." Sahipkıran onun sözlerinden mutlu oldu ve ona şu mektubu gönderdi: "Olan oldu, geçti gitti. Biz her şeyi affettik. İmdi, hiç endişelenmeden hemen huzuruma gelesin. Böylece aradaki utançlı durum ortadan kalksın ve inayet-i şefkatimizden behremend olasın." Sonra Şeyh Ramazan'ı altın kemer, zerdûz don ve altın tac vererek Müsülman'a gönderdi. (*Zafernâme*, 265)

göstermeye başladılar. Her iki taraftaki atılgan tipler, birbirlerine zarar vermek amacıyla tecavüz elini ve fesat ayağını harekete geçirip hadden aştılar; haram kadehlerini yuvarlayıp, ellerine geçirdiklerini tenavüle başladılar. Yani kendilerine hâkim olup, perhiz yapmaya yanaşmadılar. Çağataylılar bu işe sevindiler ve sonuçta iki taraf arasında düşmanlık peyda oldu. Birbirlerinin yollarını kesmeye başladılar. Çağataylılar onlar üzerine ordular sevk edip, ellerinden geldiğince bela yağdırdılar. Moğullar da aynı şekilde davrandılar ve bir süre sonra uzaklarda bulunan Timur'un gelmekte olduğunu öğrenince kendilerini tehlikenin kucağında hissettiler. Timur olanları öğrenince son derece sevindi. Sonra onlar (o ikisi yani Muhammed Sultan ve Emîr Seyfeddin) mükemmel silahlar, eğitimli askerler ve gerekli erzakla Aşpara'yı müstahkem hale getirdiler. Oraya gönderilen askerler arasında Hint ve Multan savaşçıları, Irak-ı Arab ve Azerbaycan süvarileri, Fars ve Horasan askerleri ve Cani Kurban[511] kabilesine mensup savaşçılar vardı. Onlar, bu savaşçıları Çağatay sırtlanlarından oluşan bir tümenle birlikte Emîr Argunşah'ın emrine verdiler. Sonra ikisi Hocend'e gelip Seyhun nehrini geçtiler ve Semerkand'a girdiler. Tepeden tırnağa itaat ve bağlılık hasletleriyle bezeli Emîr Hâce Yusuf'u Semerkand'a hâkim olarak atadılar. Ondan sonra Semarkand'dan ayrılarak bu taş kalplinin huzuruna varmak için yola koyuldular. Daha sonra ise Seyfeddin Horasan'da, Muhammed Sultan ise Rum topraklarında vefat ettiler. Timur, torunu Muhammed Sultan'ın ölümü sebebiyle sınırsız üzüntüye gark oldu. Ordusu karalar giyinip matem tuttu.[512] Aslında onların kara giymelerine gerek yoktu, çünkü zaten kendileri kapkara idiler. Timur, onun cesedini tabuta koyup selametle Semerkand'a gönderdi ve şehir halkının yediden yetmişe feryad-ı figan edip, kara elbiselere bürünmeleri, matem şartlarını yerine getirmeleri, fakir fuka-

511 Cankurban veya Cani Kurbani, Türkmenlerin Göklen ve Kayı boyuna mensup bir kabiledir. (Bkz. Bütün Türk Halkları, s. 177)

512 Türkistan'da matem elbisesinin rengi zaman zaman değişmiştir. Timur zamanında matem elbisesi siyah iken, Şeybanîler döneminden itibaren mavi renge dönüşmüştür.

ralardan dahi siyah giyinmeyen kimsenin kalmaması ferman buyuruldu. Cenaze getirildiğinde karşılamak için Semerkand halkı yola koyuldu. Zengin-fakir herkes siyah giyinmişti ve sanki kainat zulmetli bir geceye rastlamıştı. Sonra onu bizzat kendisinin kurduğu söylenen medreseye defnettiler. Bu olay 805 yılında (1403) olmuştu. Tanrı Teâlâ onun dedesini helak ettiğinde, o da onun yanına defnedildi. Bundan ileride bahsedilecektir.

Bu öfkeli avcının Allahdâd üstüne gelişi ve onu ülkenin en uç kısmına sürgün edişi

Kervan, Bağdat'ı da mulkü arasına katmaya karar veren Timur kendisinden ayrıldıktan sonra Allahdâd refakatinde (Semerkand'a doğru) yola koyulmuştu. Yolda Allahdâd'ın kendisine benzeyen tengdaşları, fitne fücur adamları, düşmanları ve rakipleri - ki haset, hasidin boynundaki kırılmaz zincir, tengdaşların birbirlerine hasedi ise şifa bulmayan bir yara gibidir, - onun mezarını eşmek, ayağının altına çukur kazmak için bir yol buldular. Onun olmadığı bir zamanı fırsat bilip, etini tuzlamadan yiyerek, arkasından gıybette bulundular. Timur'a onu çekiştirip, Şam'da yaptığı kötü işleri anlattılar; çok değerli eşyayı hile ile zimmetine geçirdiğini, insanları aldatarak oldukça pahalı şeyleri kendisine aldığını ve şehrin haddi hesabı olmayan zenginliklerinin çok önemli bir kısmına el koyduğunu anlattılar. Gerçekten de söyledikleri gibi olmuştu. Onların Timur'a aktardıklarının dışında bilmedikleri şeyler daha fazla idi. Böylece Allahdâd'ın kirli çamaşırlarını ortaya çıkarıp Timur'un gazap oklarını ona yönelttiler. Bu olay, kardeşi Seyfeddin'in öldüğü, Allahdâd'ın kanatlarının kırıldığı bir sırada olmuştu. Allahdâd gerçekten büyük bir kişiydi ve Timur ondan çekinir, bir şey istediği zaman da rica ederek isterdi. Çünkü onun Mâverâünnehr'de çok değerli hizmetleri olmuş, isabetli fikirleri sayesinde büyük başarılar elde edilmişti. Allahdâd Semerkand'a vardığında, Timur onun arkasından bir ferman gönderdi ve Aşpara'ya gidip hücum ve talan işlerine hazırlanmasını emretti. Bu iş, Allahdâd için bir tür sürgündü. Çünkü Timur onu ülkenin en ücra köşesine atıyor ve

düşmanların ağzına ve işi inada bindirenlerin kucağına teslim etmiş oluyordu. Arguşah ise Semerkand'a geldi ve böylece Allahdâd, Timur Tamr'nun davetine icabet edinceye (ölünceye) kadar orada kaldı. Moğullara gelince, onlar Timur'un uzakta olmasını fırsat bilerek, ardı ardına Aşpara'ya birlikler sevk edip canlı ve cansız ellerine ne geçirdilerse yağmaladılar. Allahdâd ise Moğullara karşı tedbirler alıyor, onlar üzerine birlikler sevk ediyor, onlara karşı hile yollarına başvurarak çukurlar kazıyordu. Allahdâd, Timur ölünceye kadar bu tür saldırı ve katl işlerini sürdürdü. Bu konuya daha sonra tekrar döneceğiz.

Bu denizin derinliği ve fikir dalgıcının ne kadar derinlere daldığını gösteren bir hikaye

Bu uğursuz diyâr-ı Rum'da otağını açıp kaldığı günlerde Allahdâd'a bir mektup gönderip, bazı kısa ve detaylı konulardan bahserek, bunların yerine getirilmesini, oralardaki durumu kendisine bildirmesini istedi. Mesela bilgi istediği konular arasında, o bölgenin genel durumu, tepe, dağ, nehir, dere ve yolları, keza kale ve hisarları, şehir ve köyleri, bozkır ve çölleri, önemli yerleri ve kavşakları, kabile ve obaları, dar ve geniş yerleri, konak ve menzilleri, mamur ve harap şehirleri tek tek göstermesini istiyordu. Bundan güttüğü maksat ise, onun göndereceği cevabı birkaç satırla geçiştirmesini ve savsaklamasını engellemekti. Mektupta ayrıca her iki menzil arasındaki mesafenin, iki merhale arasındaki yol durumunu mümkün olduğunda detaylı olarak bildirilmesi isteniyordu. Verilen bilgiler şark ve Çin toprakları ve ayrıca o ülkelerin sınırlarından başlayarak bilgi versin ki, Timur Semerkand taraflarından başlayıp hakkında bilgi sahibi olduğu yerleri de hâkimiyet altına alıp amacına ulaşsın. (Yine) Allahdâd şunu bilsin ki, gönderdiği cevap belagatlı olsun, ilave açıklamalar, uzun ibareler ve mübalağalar ve kinayeler de yer alsın; muğlak bırakılan bir nokta kalmasın ki, geçmiştekilerden kalan harabeler, eski eserlerin izleri, bunların nerelerde bulunduğu, nereden başlayıp nereye kadar uzandığı malum olsun ve nerede ne var avucun içi gibi bilinsin.

Allahdâd, fermanı yerine getirerek, istenilen bilgileri gayet güzel bir üslub ve anlaşılır bir şekilde hazırladı. Sonra o bilgilerin yazıldığı varakları birbirine zamkla tutturup dört köşe yaptı. Kağıt üstüne Timur'un sözünü ettiği yerlerin haritasını çizip üzerine detaylı izahlar yazdı. Oralardaki hareketli ve durgun her şeyi tek tek gösterdi. Onların doğu-batı yönlerine olan uzaklıklarını, menziller arasındaki mesafeleri, yerleşim birimlerinin güzergahların sağında veya solunda yer alanlarını, tepeleri, ovaları en ve boylarıyla birlikte bir bir belirtti. Ayrıca her bir yerin özelliklerini, iyi ve kötü yönlerini de gösterdi. Böylece Timur'un bilmediği şeyleri gözleri önüne serip, sanki onun yol göstericisi ve rehberi oldu.

Kısacası Timur nasıl istemişse o şekilde hazırlayıp gönderdi. Bunların hepsi Timur diyâr-ı Rum'da dolaştığı sırada oldu.

Bu hilekârın Rum'a yapacağı zulmü tamamladıktan sonra Tatarlara yaptıkları

Diyâr-ı Rum'un suları durulduktan, dünya onun yaptıklarına şaşkın kalıp, Rum halkı ölüm emrini eda ettikten, ordusu saldırı ve yakıp yıkma iştahını bastırdıktan, ganimetlerle Timur'un coşkun sel vadisi dolduktan sonra bahar yiğidi kelmiş, yaşlı kış topallaya topallaya çekip gitmiş, Allah yolunda gazi, saadetli, şehit Sultan Yıldırım Bayezid Tanrı katına uçmuştu. Öldüğü sırada Timur'un yanındaydı ve demir kafes içinde zincirli haldeydi. Sezar'ın Şapur'a yaptığı gibi, o da intikam almak için Bayezid'e böyle yapmıştı. Timur, Bayezid'i kendisiyle birlikte Mâverâünnehr'e götürmek niyetindeydi. Fakat o, Akşehir'de Timur'un yanında vefat etti.[513] Aynı yerde Timur'un torunu Muhammed Sultan da vefat etmişti.

---

513 Şâmî: "Emîr Sahipkıran'ın keskin aklında ve nurlu fikrinde, Rum memleketindeki işleri tamamen bittiğinde, Yıldırım Bayezid'i izzet ve hürmetle tahtına iade etmek niyeti vardı. Öyle ki dünya halkı bu hazretin cihanşümul af ve kâmil merhametini hissetsin ve bilsinler ki bu hazret, keskin kılıçla ülkeleri fetheder, ama yine kudretli kamçısının ucunun bir işaretiyle onu bağışlardı." (*Zafernâme*, s. 350)

Hoca Sadettin Efendi: ".. hele Timur'un tahtını geri vermesiyle haysiyetinin korunamayacağı, saltanat makamına tekrar seçilmiş olamayacağı kafa-

Sonra Timur geri dönme kararı alarak, yüklerini denk yapmaya başladı. Arkasından Tatar reislerini - ki aslında onların hayat çerağını söndürmeyi kafasından geçiriyordu, - toplayıp şöyle dedi: "Yaptığınız hizmeti ödüllendirme ve becerdiğiniz işlerin karşılığını ödeme saati geldi. Ama buralarda durmak bize ziyan ve zarar vermektedir. Rumluların dar memleketinde kalmak bize sıkıcı gelmeye başladı. Hazırlanın, hemen ucu bucağı olmayan gökyüzüne çıkalım, merhameti geniş bozkırda, insanların ârâmgahı ve bilge insanların karargâhı Sivas civarında zaman ve mekan darlığından kurtulup doya doya nefes alalım. Şu güllerle bezeli iklim meselesini orada halledip, özgür görüşlerinize göre her birinize rahat nefes aldıralım. Çünkü meseleleri etraflıca görüşüp, onlarla ilgili konularda dikkatle karar vermek gerekir. Diyâr-ı Rum'un şehir ve kalelerini tespit etmek, kışlak ve aullarını saymak, tümen ve iktaların hesabını almak, buralarda yaşayan insanları ve toplulukları bir bir bilmek zorundayız. Bilmediğimiz konular malumumuz oluncaya, muammalı meseleler çözülünceye kadar, sizin aklınızdan ve fikrinizden geçenleri öğrenip, hakkınızda söylenenleri ve genel durumunuzu öğrenelim. Reislerinizi tanıyıp, kaç kişi olduğunuzu etraflıca bilelim. Atanız kim, çoluk çocuklarınız kimler bir bir tanıyalım. Ağabey-kardeşlerinizi, evlatlarınızı göz önünde tutalım ve Rumluların giyim tarzlarını belgileyerek onların yer ve yurtlarını sizlere miras kılalım. Sonra buralarda yaşayan insanları kelle hesabı sayıp, nüfus miktarına göre taksim edelim ki, sizleri izzet ikram ile o yerlere uğurlayalım. Sizleri ve çocuklarınızı geçim derdinden kurtaralım. Çünkü sizler bize güvendiniz. Elbette ki sizlere yaraşır şekilde hizmet verişimiz gerek. Öyle ki, sizlere verdiğimiz hizmetler tarih kitaplarının sahifelerinde ebedi olarak yer alsın."

---

sına dank edince, artık dünya saltanatından iyice geçmiş, geçici hayat elbisesinden bir başka türlü sıkılır olmuştu... Kederlerle üzüntülerle dolu bu felaketli günlerden bir an önce kurtulmak için artık ölümü özlemeye başlamıştı. Hayat çerağını söndürmeyi mumla arar hale gelmiş bu mihnet yuvasından eşi olmayan himmet kuşları gibi kanat açmaya can atmıştı. Nihayet ruhlar âleminden esen meltemlere uyarak o da kuş gibi uçup gitmişti. (8 Şubat 1403)" (*Tacû't-Tevarih*, 325)

Tatarlar bu sözlerden gururlandılar ve hiç kimse de bunların altında başka bir şey olduğundan şüphelenmedi. Dolayısıyla hepsi onun söyledikleri konusunda hemfikir olduklarından herhangi bir karşı hareket veya aykırı davranış sadır olmadı. Böylece Timur onlarla birlikte Sivas'a varıncaya kadar yoluna devam etti.

FASIL

Timur'un süvarilerinin kaldırdığı toz bulutları Sivas ufkunda yığılıp, bulutlar arasında şimşekler çakınca, onun da Tatar taifelerine vaat ettiği şeyleri yerine getirme vakti gelmişti. Timur, umumi bir toplantı yaparak ordunun ayak takımından mükemmel bir taife oluşturdu. Sonra Tatar beylerini, zadegânlarını, dayanıklı ve öfkeli kişilerini, şirret ve belalılarını, isyankâr elebaşlarını, onların reislerini çağırdı. Hepsini güleryüz ve tatlı dille karşılayıp, izzet ikram göstererek yerlerine oturttu. İkramda kusur kılmadı. Sonra şöyle dedi: "Ben diyâr-ı Rum'u ve onun nahiyelerini öğrendim. Onun tüm köyleri ve civarı benim malumum. Aslında Tanrı sizlerin düşmanlarını helak edip, buraları sizin emrinize verdi. Ben dahi oraları sizlere bırakıp buralardan gideceğim ve sizleri Tanrı'ya emânet edeceğim. Ama Bayezid'in oğulları sizi bu halinizde bırakmayacaklar ve sizinle bu toprakları paylaşmayacaklar. Babalarına yaptığımız şeyler, onlarla anlaşma yolunu tıkamış durumda. Kısacası onların atasının geçtiği yoldan size geçit yok. Onların durumlarını düzeltip, emrindekilerle üzerinize gelecekleri muhakkak. Yerleşik ve göçebeyi üzerinize salacakları kesin. Onların davetini alan herkes "lebbeyk" diye cevap verir. Çünkü siz onlara göre hilekâr ve hain insanlarsınız. Sonuçta onlar size kaplan postunu giydirirler. Her emir ve fermanı bahane ederek üstünüze çullanacaklardır. Sonra sizi dört bir yandan kemirecek, dört bir yandan çember içine alacaklardır. Unutmayın ki, onların emrinde pek çok hisar, pek çok kale, emirleri altında binlerce asker, hayatta kalmayı başaran binlerce savaşçı olacaktır. Eğer sizler şu ahvalde onlar arasında gezip dolaşmayı sürdürürseniz, sanki havuzdun su içiyormuş gibi sizin

kanınızı içeceklerdir. Eğer aklınıza gelmemiş ve işitmemişseniz şunu aklınızdan çıkarmayın:

Silahsız sayılır düzensiz insanlar, yoksa başlarında rehber
Rehberi yok demektir, eğer başlarına geçmişse cahiller.

Bense sizden uzakta olacağım ve kollarım sizleri korumaya yetişmeyecektir. Dolayısıyla işlerinizin düzene konulabilmesi için, başınıza namaz kıldıracak bir imam, bir takım düzenlemeler ve kurallar tayini gerekir ki, öncelikle bu yapılacaktır. Bunun ilk şartı başınıza bir rehber seçilmesidir. Öyle ki, büyük küçük herkes onun yaptığını yapsın, söylediklerine uysun. Ondan sonra topluluğa düzen verilmesi, insanların ehliyetlerine göre belli mevkilere getirilmesi, halkın yek fikir ve yek sözlü olması gerekir. Eğer fikirleriniz aynı olur, aynı hedef ve amaçlar sizi bir araya getirirse, çoluk çocuklarınız büyürler ve düşmanlarınız dağılıp giderler. Size düşman olanlara karşı bir can bir ten olursanız, muhalif ve düşmanlarınıza galip gelirsiniz. Kötü niyetlilerin size el uzatmaması, düşmanlarınızdan size kötü bir amel sadır olmaması için, bunu yapmanız son derece münasip bir iş olur. Bu ise ancak sizin durumunuz gözden geçirilip, at ve savaşçılarınızın durumu kontrol edilip, silahlarınızın tespitinden sonra mümkündür. Çünkü bu, zafer ve başarı kuralıdır. Pekala, her biriniz kendi çocuklarını ve ailelerini toplasın, at ve adamlarını hazır edip, silahları, adetleri, ordusu ve çocuklarıyla birlikte gelsin. Bundan başka kimin bir derdi varsa, çekinmeden söylesin ki, çaresini bulmaya çalışalım. Her kimin bir eksiği varsa, bildirsin ki, eksiğini giderelim. Kimin herhangi bir sıkıntısı varsa derdini hafifletelim. Ancak o zaman insanda güven duygusu oluşur ve kendini emniyette hisseder. Öncelikle bize silahlarınızı gösterin ki, eksiklerini giderelim ve menfaatinize olacak bir iş yapalım."

Bunun üzerine her Tatar silahlarını getirip Timur'a gösterdi ve gösterilen yere bıraktı. Silahlar ve aletler dağ gibi yığıldı. Vaktiyle Sicistan halkına yaptıklarını (şimdi) Tatarlara yapmayı düşünüyordu. Daha önce belirtildiği gibi [Sicistan'da] halkın silahları toplanmış, aslanların tırnakları ve azı dişleri çekilip alınmış, sonra da kendi silahlarıyla imha edilmişlerdi. Timur, bu sinsi düşüncesi konusunda

Tatarları ikna ettikten ve nasıl ki Simak er-Ramih[514] silahsız kaldıktan sonra Sa'd ez-Zabih[515] onu soyup aldıysa, huzurunda bulunan Tatarların hepsini tutuklatıp ellerinin bağlanmasını emretti. Sonra toplanıp yığılan silahların depoya (zerdhane) kaldırılmasını ferman buyurdu. Timur, Tatar kabilelerini helak ateşiyle yakıp, dumanını el-Ayyuka[516] yükseltmişti. Bu durum Tatarların ocağını söndürdü ve ciğerlerini pâre pâre etti; bellerini buktu; keder alevini yükseltip, ışıklarını kararttı. Sonra Timur, yalan vaatlerle onların gönullerini alıp, ümitvar sözlerle kalplerini rahatlattı. Cafcaflı sozlerle, sahte tavırlarla onları kendisine bağladı. Tatarların tavırları değişti ve böylece Timur yola çıkılmasını emretti.[517]

514 Kelime anlamı "mızrak tutan simak"tır. Birunî, ona aynı zamanda "es-simaku'l a'zel" yani aslan ayağı da denildiğini belirtir ki, Terazi burcunun bir ayağına "aslan ayağı" diğer ayağına "es-simak er-râmih" denilir.

515 Sa'd ez-Zâbih: Oğlak burcunda biri kuzeyde diğeri güneyde, birbirine bir zira' mesafede bulunan iki yıldızdan oluşur. Kuzeydekinin yakınında küçük bir yıldız vardır ve güya onun kurbanlık koyunudur. Bu iki yıldız Oğlak burcunun üstünde durur. (Biruni, *el-Âsâr el-Bâkıye*, s. 375)

516 El-Ayyuk (العيوق) : Daima Ülker yıldızının önünde değil, arkasında bulunan parlak, kızıl bir yıldız. (Capella)

517 Şâmî: "O sırada 'Emîr Sahipkıran'ın padişahane iradesi Kara Tatarları çoluk çocukları ve askerleriyle birlikte diyâr-ı Rum'dan doğu tarafına götürmeye karar verdi. Yola koyulup Amasya bozkırında Kayseri sınırına doğru ilerledi. Emîrzade Şahruh bahadır, Sultan Hüseyin ve Emîr Süleymanşah'a pek çok askerle sağ ve sol kanatlardan yürümelereni, (Kara Tatarların) yollarını kontrol altına alıp, onlardan bir tanesinin bile ayrılıp gitmesine izin verilmemesini emretti. Ancak, kesinlikle onlara saldırılmamasını, malları, canları ve namuslarına zarar verilmemesini bildirdi. Sonra onlara adam gönderip, akıllı, tecrübeli ve yol yordam görmüş iki kişinin hemen huzuruna gelmesini emretti. Bunun üzerine Teberrük ve Mürüvvet adlı iki kişi huzuruna geldi. Timur, onları gönül alıcı güzel sözlerle teskin ettikten sonra şöyle dedi: "Sizler hakkında inayet ve merhametten başka bir niyetim yok ve daha sonra da olmayacak. Geçmiş padişahlar ve sultanlar sizlerin atalarınızı oralardan bu diyarlara getirmişler. Bir süre gurbette yaşadınız. Artık bizim mihribanlığımız ve inayetimiz sayesinde "vatan sevgisi imandandır" (hadisini) kendi kendinize okuyun da, ata yurdunuza dönün. Kalan ömrünüzü bizim inayetimizin gölgesinde güvenlik içinde geçirin. Onlar bu teklifi

memnuniyetle kabul ettiler ve razılıklarını bildirdiler. (*Zafernâme*, s. 354-355)

Hafız-ı Ebrû da Kara Tatarların tehciri konusunda bilgi vermekte ve kısaca şöyle denilmektedir: "Münke Kaan Hülagu-han'ı İran'a gönderdiğinde, Kara Tatarları da Moğolistan'dan göçürüp Hülagu'ya kattı. Hülagu ise onları Rum ve Şam bozkırlarına yerleştirmişti. Onlar 52 oymaktılar; dağınık halde yaşıyorlardı ve Yıldırım Bayezid'in emrindeydiler. Yıldırım Bayezid'in ölümünden sonra Emîr Sahipkıran onları tekrar göçürerek Moğulistan, Mâverâünnehr ve Özbek topraklarına iskan etmeyi kararlaştırdı. (*Zafernâme*, s. 443, dn.1)

Hoca Sadettin Efendi: "Kara Tatar denilen askerler, Selçuklu sultanları ile Hülagu arasında olan savaşlarda Anadolu sınırlarına gelip yerleşmişlerdi. Moğol hükümdarları bu topluluğu Selçukluları yola getirmek için sınır boyunca yerleştirmiş bulunuyorlardı. Sultan Ebû Said Hudabende öldükten sonra, İran'da kargaşa başgöstermesi üzerine Kara Tatarlar baş çekmeye başlamışlardı. Sayıları elli iki tümen olup, her yüz hane bir yurt hesabıyla ayrı yaylak ve kışlaklarda barınmaktaydılar. Cennetmekan Sultan Yıldırım Bayezid, Kadı Burhaneddin'den sonra Sivas'ı aldığı zaman, bu topluluğu kendi ülkesine kabul edip, onlara yerleşecekleri alanları göstermişti. (*Tacü't-Tevarih*, I/333)

Fakat Kara Tatarların tamamı Timur'la birlikte gitmemişti. Bunlardan birkaç bin hanesi İskilip civarında kalmıştı. Nitekim Osmanlı sultanı Bursa'ya dönerken, İskilip'te "birkaç bin hane konar göçer Tatarın geniş bir ovada konakladıklarını gördü. Bunlar kimdir diye sordu. Minnet adında bir Tatar beyinin adamları ve boyu olduğu, başbuğları Samagaroğlu'nun düğün ve dernekler kurması sebebiyle orada bulundukları, ancak padişahın eteğini öpmeye yüzleri olmadığı, yüce tahtın sahibine iletilince, fena halde gazaba geldi. Azarlayarak şöyle dedi. Bunca kalabalık, bu kadar insan, lutfumuzun gölgesi altında dünyanın yazından kışından, aksilik ve üzüntülerinden berî, güven içinde oturuyor, düşmanın ezici pençesi altında yok olmaktan güven buluyor, gönülleri istediği gibi düğün dernek kurup, huzur içinde eyleniyor, sevinçler derliyor, günleri rahatça akıp geçiriyor, keyif çatmak için diledikleri yere gidiyor da, padişahlarının sefere çıktığı sözünü duydukları halde, hizmette bulunmayıp, orduya katılmaktan niye sakınıyorlar? Bu, başına buyruk olmak, dediği gibi beylik etmek, boyun eğmekten kaçınmak demektir. Şimdiye kadar saltanatımın tahtına sunulan bilgiler hep, iş ve güçlerinde hayır olmayan bu Tatarların zalim Timur ile birlikte çekilip gittikleri, Rum ülkesinden uğursuz ayaklarının kesilmiş olduğu ve bu pis topluluktan kurtulmuş bulunduğumuz idi. Bu bilgilerin aksine bunlar hâlâ

Rivayete göre Sultan Bayezid bu inatçıya [Timur'a] şöyle demiş: "Şimdi benim esirin oldum. Senin elinden sağ salim kurtulamayacağımı biliyorum. Sen ise bu iklimde kalmayacaksın. Dolayısıyla sana üç nasihatim var. Bu nasihatlerim iki dünyanın iyiliği için düsturdur. Birincisi şu ki, zinhar diyâr-ı Rum insanlarını öldürme, çünkü onlar İslamın sütunlarıdırlar. Senin dinin zaferi için örnek olman gerekir. Çünkü Müslüman olduğunu söylüyorsun. Bugün sen halkları emrin altına alıp, kainat bedenine baş oldun. Eğer halkın dirliği ve birliğine senin düşmanlık ellerin vasıtasıyla bir zarar gelirse "yeryüzünde fitne ve büyük fısk-ı fesat doğar."

Nasihatimin ikincisi şu ki, Tatarları burada bırakma. Çünkü onlar fısk-ı fesat maddesidirler ve sen dahi onlara karşı dikkatli ve uyanık ol. Onların hilelerine kanma. Ne yazık ki, onların şerri hayırlarından daha çoktur. Rum topraklarında onlardan bir tanesini bırakma. Eğer onları bırakırsan, onlar bu toprakları kendi kabilelerinin alevleriyle doldurup, bu ülke insanlarının göz yaşlarını ve kanlarını nehirler gibi akıtırlar. Çünkü onlar Müslümanlara ve topraklarına Hıristiyanlardan daha fazla zarar verirler. En iyisi şu ki, kendi insanların seninle giderken, kendi kardeşinin çocuklarından [Tatarlardan] her biri sana "Amca, beni de al götür!" desin. Yine de onları buradan çıkarırken, şaşmaz planlarını devreye sok. Eğer onları hapsedeceksen, öyle bir yap ki, hiçbiri kurtulmayı aklından bile geçirmesin.

Nasihatlerimin üçüncüsü şu ki, tahrip elini Müslümanların kale ve hisarlarına uzatma ve onları yaşayıp durdukları vatanlarından kovma. Çünkü oralar din hisarlarıdır ve din yolunda gaza ve cihat edenlerin sığınaklarıdır. Bu nasihatler bir emânettir ve ben bu

---

görülmekte iseler bunun sebebi, bu ihmal ve hoşgörünün dayanağı nedir? diyerek, keskin görüşlü vezirleri ağırca suçlamış ve bu uygunsuzlar, ayrık otu gibi zamanla çoğalır, fesat ve yaramazlıkları da o oranda artar. En iyisi bunları Rumeli yakasına göçürüp Filibe çevresine kondurmaktır. Böylece o çevrede oturmakla, bu güzel diyardan ellerini kesmiş, fesat kaynağı topluluklarını da yok etmiş oluruz, dedi. Bu Emîr gereğince sözü edilen topluluk oradan kaldırılıp, göçürüldü. Filibe yöresinde hâlâ Konuş diye anılan yere yerleştirildi." (*Tacü't-Tevarih*, II/98)

emaneti sana yükledim ve bir valiliktir ki onu senin boynuna takıyorum."

Timur, bu nasihatleri can-ı gönülden kabul etti. Bu cahil insan o emanetleri kalbine yerleştirdi ve onları Osmanoğlu'nun düşündüğünden fazlasıyla yerine getirip, gücü yettiğince onlara bağlı kaldı.[518]

---

518 El-Askalanî: "Osmanlı Sultanı Bayezid Ankara savaşında esir düştükten sonra Timur'a bazı nasihatlerde bulundu ki, bunlar arasında Moğollara karşı dikkatli olması ve onlara asla inanmaması sözü de vardı. Bu yüzden Timur diyâr-ı Rum'dan dönerken yolda kendilerine iyiliklerde bulunup, verdikleri hizmetleri ödüllendireceği vaadiyle onların toplanmasını emretti, fakat tutuklanmalarını ferman buyurdu." (El-Askalanî, 2/268, 69). Askalanî ayrıca, Timur'un bu şekilde onların büyük kısmını öldürttüğünü de belirtmekte ve şöyle demektedir: "Tatarlardan öldürülmeyip hayatta kalanları Timur'un ordusuyla birlikte Semerkand'a dönmeye mecbur bırakıldı. Daha sonra oradan başka yerlere dağıtıldılar. Başlarında hiçbir reis bırakılmadığı için, dört bir yana dağılıp gittiler." (el-Askalanî, 2/298) (*Şihab*, 357) (A.F.)

İbni Tagrıberdi: "Sonra (Timur) onlara oldukça kötü davrandı ve Osmanoğlu'nun kampından kendi tarafına geçen Tatarları hile ile tek tek öldürttü." (*en-Nucûmu'z-Zâhire*, 12/303)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bu yıldırım saçan bulutun belasının diyâr-ı Rum'dan uzaklaşması

Timur yola koyuldu.[519] Ordusunun çıkardığı toz bulutundan güneşin gözünün önü karardı. Tatar denizi kaynadı ve sanki Tanrı Teâlâ'nın yedi denizi katarak çoğalttığı[520] denize benzediler. Timur, hangi köye girdiyse oraya harabeye çevirdi; hangi şehre yolu düştüyse onu yerle yeksan etti. Ayağını nereye bastıysa oraya viraneye döndürdü. İtaat halkasından çıkmak isteyen her boynu vücudundan ayırdı. Hangi hisarın boyu yolunu kestiyse onu yerle bir etti.

Timur Erzincan'a gelince Karayülük Osman'a hilat giydirip sahip olduğu şehirleri kendisine bıraktı ve ayrıca mertebesini yükseltip başka yerleri de ona verdi. Kemah kalesine vali tayin ettiği Şemseddin'e orayı bırakarak her ikisine birbirlerine destek olmaları tavsiyesinde bulundu.

---

519 Yezdî: "Sahipkıran'ın elçileri Mısır'a geldiler. Berkuk'un oğlu Malik Nasır, Mısır ve Şam padişahı idi. Rum'un fethedildiği haberini işitip Yıldırım Bayezid'in hikayesini öğrenince anladı ki, Sahipkıran'la ters düşmek iyi olmaz... Atalmış'ı göndermediği için pişman oldu ve beyleri ile istişare ettikten sonra onu hapisten çıkarıp, huzuruna getirtti ve şöyle dedi: "Mısır ve Şam'da hutbe ve sikke Sahipkıran adına okutulup kesilmektedir." Atalmış, "Benim bağışlanmamı Sahipkıran'dan rica edin" dedi. (Melik Nasır) Ahmed ve Akta adlı iki beyini Atalmış'la birlikte Sahipkıran'a gönderdi. Hatalarından dolayı bağışlanma diledi. Her yıl vergi ve harac göndermeyi kabul ettiğini bildirdi. Peşkeş olarak altın, gümüş, mücevher, bol miktarda Mısır kumaşı, at, deve ve katır gönderdi. Onlar Rum vilayetine geldiklerinde, Atalmış daha önden giderek Hazret'in emrine girdi..." (*Zafernâme*, 271)

520 Kur'an, Lokman, 26. âyete atıf.

Bu azabın su ve alev gibi Gürcü topraklarına, Hıristiyan şehirlerinin üzerine çöküşü

Sonra Timur, Gürcü şehirlerine demir atıncaya kadar[521] bu dipsiz deniz çalkalanmaya devam etti. Gürcüler Hz. İsa'ya inanan Hıristiyan bir halktı. Toprakları geniş değilse de, kaleler, hisarlar, kemer ve mağaralar, dağ ve kayalar, tepeler ve dağ yamaçları vasıtasıyla kendilerini korurlardı. Bu saydığımız şeylerin her biri, kendisini ele geçirmek isteyen kişiye karşı son derece cimri, bir o kadar da isyankârdı.

Gürcü şehirlerinden biri Tiflis'ti ve Timur onu almıştı. Tarabzun ve Abhaz ise bu başkente bağlı şehirlerdi. Bu iki şehir Timur'a karşı direndi ve dizginlerini onun eline teslim etmediler.[522] Timur şehirleri kuşatma altına aldı ve düşmanlığını sergilemeye başladı.[523]

---

521 Gürcistan, başka ülkelere nispetle birkaç kez Timur'un saldırılarına hedef olmuştur. Bu ülke yedi saldırıya maruz kalmıştır ki, bunlardan üçü geniş çaplı bir istila hareketiydi. Timur orduları ülke içinde uzak mesafelere kadar gitmiş ve hatta 1399 yılında gerçekleştirilen saldırı ta Karadeniz'in kuzeydoğu sahillerine kadar uzanmıştır. Gürcistan'a yapılan diğer saldırılarsa, Timur'un torunları tarafından düzenlenmiştir ve Gürcülerin Timur'a itaatini pekiştirme amacına matuftur yahut gezi ve sürek avı türünden saldırılardır ki, Timur da bazen böyle yapardı. Kaynaklar Timur'un Gürcistan'ı güzel manzarası ve avlanmaya elverişli yerlerinin bolluğu dolayısıyla sevdiğini belirtirken, Timurî kronikler onun buraya geliş amacının ilâ-i kelimetullah ve yeni ganimetler elde etmek olduğunu ileri sürmektedirler..." (*Şihab*, 371) (A.F.)

522 Şâmî: "Hazreti Sahipkıran'ın padişahane himmeti, daima Gürcü kâfirlerinin zararlarını İslam topraklarından uzak tutmaya matuftu. Geçen sene onların padişahı Gurgin (Georgi) süre istemiş, ol mübarek zat diyâr-ı Rum'dan döndüğünde huzurunda yer öpmek için geleceğini ve dünyanın itaat ettiği fermana ben de itaatkâr ve muti olacağım diye söz vermişti. Ama sözünde durmadı. Bu yüzden hazretin kâmil dindarlığı ve İslam yolunda canını adayışı, onu İslam dünyasını onların necasetinden temizleyip, İslam sancağını daha yükseğe taşımaya teşvik etti. İşte bu sebeplere binaen ol mübarek zat Gürcistan üzerine yürüdü." (*Zafernâme*, s. 357)

523 Şâmî: "O ülkenin hâkimi olan Gurgin (Georgi) aslanlar ordusunun harekete geçtiğini haber alıp da, Emîr Sahipkıran'ın bizzat o tarafa doğru geldiğini öğrenince, can kuşu göğüs kafesini tırmalamaya başladı. Hazretin bu

Gürcülere ait yerler arasında ağzı bir dağın yüksek tepesinin ortasında bulunan bir mağara vardı. Son derece güvenli ve tehlikeden uzak bir yerdi. Mağaranın tepe tarafı mancınıkların ulaşamayacağı mesafede, eteği (alt kısmı) ise tırmanılarak kapatılamayacak kadar sarptı. Mağara girişine gelince, o da Kadir Gecesi'nden daha gizliydi ve onun visaline yetişmenin imkansızlığı dolunaydan daha âşikârdı. Timur, orayı ele geçirme konusunda şevke geldi ve kuşatma işini bizzat üslendi. Kafasından bildiği tüm planları tek tek geçirmesine rağmen bir karara varamadı. Sonra aklına parlak bir fikir geldi ve dağ üzerine bir azap göndermek ve ayaklarıyla fezaya yükselen bu güvercini boynundan avlamak istedi.

Bu amaçla debbabe[524] şeklinde sandıklar [sepetler] yapılmasını emretti ve sandıkların kocalarına baskın çıkan kadınların şeytanları gibi olmasını istedi. Sonra sandıkları zincirlerle bağlatıp içlerinde heybetli savaşçılar yerleştirdi. Sandıkları dağ tepesinden aşağı doğru sarkıtıp, tepelerden aşağı indirdiler. Kıyamet alâmetleri gibi havada uçurdular. Sandıklar her tarafı kapladı; insanlar, dağlar taşlar titredi. O kartal ve şahinlerin durumunu gören herkes "Gökyüzünde boyun eğdirilmiş kuşları görmediler mi? Onları Allah'tan başkası tutmuyor"[525] diye nida ederdi. Sandıktaki kişiler bu mağara kapısı hizasına gelince Gürcülere sihirli oklarla saldırıp, havada uçan mızraklarla darbeler indirdiler; yangınlar çıkarttılar. Bu kartal ve şahinler havada saf tutup, çengeller atarak deliğe girmeye çalışıyor, mağara tepesinde bir o tarafa bir tarafa gidip gelip, oradan ayrılmıyorlardı. Çengeller atarak mağaradaki Gürcüleri avlıyor, sivri pençeleriyle gövdelerini deliyorlardı. Dağın bakire kızı onların kendisini kucaklamasına karşı direniyor, içerideki güçlü kuvvetli

---

sefer ülkesini büsbütün harap edeceğini düşündü. Bu yüzden birçok hediyelerle birlikte elçiler gönderip, itaat kemerini bağladığını bildirdi... Ama Hazreti Sahipkıran onun bu sahte sözlerine kulak asmadı; gönderdiği hediyelerin tamamını önemsemediğini göstermek için meclisinde bulunanlara dağıttı." (*Zafernâme*, 360)

524 Debbâbe: Kuşatma sırasında kullanılan üç veya dört katlı seyyar kule. Modern Arapçada ise "debbâbe" tank demektir.

525 Kur'an, Nahl, 79. (ألم يروا الي الطير مسخرات في جو السماء ما يمسكهن الا الله)

Hıristiyanlardan yardım istiyordu. O yırtıcılardan biri mağara girişine yaralayıcı bir çengel attıysa da, ona tutunmayı başaramadı. Fakat sonunda zafer onların yüzüne güldü; debbâbelerden birinde bulunanlar içeri girmeye muvaffak oldu. Yardımcının eli yardım, mededkârın kolu meded verdi; selamet avucu onun topuğundan tuttu. Neticede Hıristiyanlar onun karşısında arkalarını dönüp kaçtılar. O kişi tek başına aralıksız onları kılıçtan geçirdi, benim diyen babayiğitlerini öbür dünyaya gönderdi. Daha sonra silah arkadaşlarını mağaraya aldı ve içerideki gizli şeyleri âşikâr kıldı. O kişinin adı Luhrasb'tır ve altı harften oluşur. Bu harfler arasında iki harekeli harften başka harekeli yoktur. Zammeli "lam", "ha" ve "ra" ve fethalı elif, sin ve ba. Farsçada üç sükunlu harf aynı kelimede sık sık bir araya gelir ve bu durum Türkçede de vardır, ama Türkçede çok nadir olur.

Bu kaleler arasında yüksek bir kale vardı ki, adını oluşturan harfler dahi onun ne kadar sarp ve ele geçirilmez bir kale olduğuna delalet etmektedir. Kalenin çok yüksek oluşu sebebiyle fethedilmesi için "keşke, ne olurdu" (lealle ve leyte لعل وليت)nin bir faydası olmazdı. Çünkü söylendiğine göre onun isminin anlamı "gel, gör ve git" (تعال انظر وارجع) demekti. Yani ona gelen kişi, uzaktan seyretmekten başka bir şey yapamazdı. Çünkü kalenin üç tarafı yüksek ve sarp tepeler üzerine kurulmuştu ve sanki dağın üzerine kondurulmuş bir bayrağı andırıyordu. Dördüncü tarafında ise dar bir koridor vardı ve yürümek çok zordu. Bu koridor onca meşakketten sonra dik bir kayalığa ulaşır ki, o kayalarla kale kapısı ortasında bir köprü vardı. Bu köprü kaldırıldığı zaman zaten bir dağdan ibaret olan kalenin dış dünyayla ilişkisi kesilirdi. (Aile içi) kavgalar yüzünden kendi çoçuklarından kaçan bir kişi oraya kapağı attığı an selamete erişirdi. Bu kaleye Maaz b. Cebel[526] denilse sezâdır.

Timur, kale hakkında tüm bilgileri alıp, gizli yönlerini öğrenince, onu fethemetikçe çekip gitmekten vaz geçti. Kale yakınlarında ne

526 Muaz b. Cebel: Sahabelerdendir ve adının anlamı "dağın sığınılan oğlu" demektir. Hz. Peygamber onu Yemen'e gönderip, Yemenlileri İslama davet etmiştir.

karargah kuracak bir yer, ne de bu azgın denizi alabilecek düzlük vardı. Aksine kalenin çevresi kayalıklar ve sivri çıkıntılarla çevriliydi. Alnındaki ecinler, azap üstüne azap görmeye alışmış kocası ile geçinemeyen kadının çehresi gibi çirkindi. Timur, tama edilmeyecek bir şeyi istedi ve otağını kaleden görünebilecek, sesi rahatça duyulabilecek bir yere kurdu. Pusuya yatırdığı aslan çehreli askerleri ise kaleye girip çıkanları yakalıyorlardı. Onlar [Gürcüler] gündüzleri köprüyü kaldırıyor, düşman saldırısından ve kuşatma hilelerinin endişelerinden âzâde yaşıyorlardı. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi kale çevresinde savaşmaya elverişli bir yer ve hatta kaya kuşunun yuva yapabileceği bir oyuk bulunmadığı için, orada cenk etmek mümkün değildi. Timur'un savaşçıları gündüzleri uzaktan kaleye nazar oklarını atar ve sanki kanaatkâr bir âşık gibi bakmakla yetinirler; gece karanlığı bastırınca da çadırlarına doğru etek toplardılar. Çünkü gece gündüz kale çevresinde dinlenir ve uyurlardı. (Onlar uyuyunca) Hıristiyanlar köprüyü indirir ve ihtiyaçlarını temin etmenin yollarını ararlardı. Timur, kalenin zaptedilemeyeceğini anlayınca, bu konudaki ümidi söndü. Çekip gitmeyi düşündü, fakat bu defa da bir kaleyi alamamanın utancından çekindi ve kendini mazur gösterecek bir bahane aramaya başladı.

Timur'un bu müstahkem kaleyi alma sebebi ve bu arada olan bir olayın beyanı

Timur'un askerleri arasında öfkeli aslanları andıran iki denktaş yiğit vardı. Siret ve suretleri birbirine benzeyen, metanet ve cesarette aralarında pek bir fark bulunmayan bu iki yiğit, er meydanındaki müsabakalarda emsalsiz kahramanlık örnekleri sergilerlerdi ve bir terazinin iki kefesi, birbiriyle yenişemeyen iki at gibiydiler. Bir gün bu yiğitlerden biri, aslan gibi güçlü, çamyarması bir Gürcü'yle karşılaştı; onu öldürüp başını kesti ve Timur'a getirdi. Timur onu övdü ve mertebesini akranlarından daha yüksek tuttu. Bu durum onun diğer denktaşının ağırına gitti ve sanki damarlarından birinin kesilmiş olduğu zannına kapıldı. Öyle bir şey yapmalıydı ki, akranından daha üstün bir mevkie çıkmalı, onu bastırmalıydı. Bu

delikanlının adı Pir Muhammed lakabı Kamber'di. Yukarıda sözü edilen köprüyü gözlemekten daha önemli bir şey bulamadı. Yataklara sığınıp gerekli silah ve aletleri yüklenerek köprünün bulunduğu mevkie geldi ve bir yere saklanıp geceleri bahtı yıldızının doğmasını beklemeye başladı. Tepeleri karışlar, ortalık ağarıncaya kadar bazen sürünerek, bazen emekleyerek oralarda dolaşmaya devam ederdi. (Bir defasında) Hıristiyanlar köprüyü kaldırmak için birbirlerine yardım ederlerken, birden Pir Muhammed köprüye sıçradı ve ipleri kesip köşeden Gürcülere ok yağdırmaya başladı. Bu yüzden Gürcüler köprüyü kaldırmaya muvaffak olamadıkları gibi onu da bulunduğu yerden çıkartamadılar. Bunun üzerine onun üstüne yağmur gibi ok ve taş yağdırmaya başladılar. Pir Muhammed ise inadından vazgeçmedi ve ölüme aldırış dahi etmeden Gürcülerin ok ve taşlarından çıkan fermanları "baş üstüne" deyip kabul etti. Onlarla vuruşmayı, kılıç şakırdatmayı sabaha kadar sürdürdü. Onun bu yaptıklarını kainat şaşkınlık parmaklarını ısırarak, yeryüzü gözlerini hayretle açarak seyretti. O sırada kaleyi kuşatanlar savaşmayı durdurmuş, Timur ise, belirttiğimiz gibi, buradan çekip gitmeye azmetmişti. Otağı yüksek bir yerdeydi. O an feth dili ona nida etti ve zafer tellalları şöyle dedi:

Tedbirlerden ümit kesip de vazgeçme amacından,
Kapatsalar da onlar kapıları, yenisini açar Yezdan.

Sonra Timur uzaktan kale kapısı yanında birilerinin birbirlerine saldırdıklarını, bir grubun başka bir gruba hücum ettiğini görür gibi oldu. Yanında bulunanlara "Ya medet ve şecaat ehli! Sizin görmediğinizi ben görüyorum. Benim gibi yapıp o tarafa dikkatle bakın ve hızla oraya koşup bu olayın iç yüzünü bana bildirin" dedi. Oradakiler bir haber getirmek ve ne olup bittiğini anlamak için o tarafa doğru koşuşturdular. Çevik kaplandan daha çevik, hızlı koşan aslandan daha hızlıydılar. Bu hızlı koşuşturma ve adavet sergileme yarışında "taabbata şerren (تابط شرا) yani "kötülüğü koltuklamış"lardı. Birbiri ardınca ve gruplar halinde sanki ileri atılan, zıplayan ve koşan şeytanlar gibi o tarafa akmaya başladılar. Sonunda en öndekiler Pir Muhammed'e yetiştiler. Ölüm

gurdabına düşmüş, yanıp kavrulmakta olan Pir Muhammed, Gürcülerin oklarına hedef olmuş ve ölmesine ramak kalmıştı. Kendi insanlarının koşup gelmekte olduklarını görünce yeniden dirildi, bir canlanma geldi ve titremesi durdu. Timurîlere cesaret ve şevk geldi. Gürcüler köprüyü kaldıramayıp geri kaçtılar ve hisara girip kapıyı kapatmaya çalıştılar. Bunun üzerine Pir Muhammed de onların arasına karışıp hisara girdi ve kapıyı kapatmalarını engelledi. Bu defa Gürcüler onu kılıç ve taş atışlarıyla ağır şekilde yaraladılar. Fakat Pir Muhammed müdafaadan başka her şeyi reddetmiş, karşılık verme konusunda ölüm kalım savaşına girmişti. Orasına burasına isabet eden taşları, vücudunu yer yer kesen kılıçların acısını duymuyordu. Yaratan'a sığınma ve Allah'ın birliği yolunda ölme amacı onu her şeyden soyutlamıştı. Sonunda o aslanlar Gürcüleri çember içine alıp, onlar üzerine şecaat semasından gazap kıvılcımlarını yağmur gibi yağdırdılar. Gürcülerin yakasından tutup, Pir Muhammed'i onların elinden kurtardılar. Arkasından Hıristiyanları yakalayıp, mal mülklerini ganimet, kadınlarını ve çocuklarını esir aldılar.[527] Pir Muhammed'i Timur'un huzuruna getirdiler ve sergilediği bu kahramanlıkla ne amaçladığını ona bildirdiler. Yaralarına baktıklarında on sekiz yerden ağır şekilde yaralanmış olduğunu gördüler. Timur, gösterdiği bu cesaretten dolayı ona teşekkür etti ve büyük vaatlerde bulundu. Mertebesini yükseltti ve tedavi edilmesi için Tebriz'e gönderdi. Naip ve emîrlerine ferman göndererek en maharetli hekimleri göndermelerini, tedavi konusunda elden ne geliyorsa yapmalarını emretti. Sonuçta elden ne geliyorsa yapıldı ve Pir Muhammed'in yaraları tedavi edildi. Yaraları tamamen kapandı ve öncekinden daha sağlıklı hale geldi.

---

527 İbni Arabşah'ın Birtis kalesinin fethi konusunda anlattığı bu hikayenin Timurî kroniklerdeki anlatılanlarla uzaktan yakından bir ilgisi yoktur. "Bu bende ol mübarek seferde fermana binaen yüce üzengiye yapışanlardandım" şeklindeki ifadesinden (*Zafernâme*, 361) bu fetih sırasında orada hazır bulunduğu anlaşılan Nizameddin Şâmî'nin anlattıkları tamamen farklı şeylerdir ve muhtemelen bizzat şahit olduklarını yazdığı için Şâmî'nin anlattıkları doğrudur. Bununla birlikte İbni Arabşah'ın verdiği bu detay da gerçekten olmuş olabilir.

Sağlığına tamamen kavuşup Timur'un huzuruna geldiğinde onun tarafından kumandan ilan edildi ve bir birliğin başına geçirildi. Böylece mertebe cihetinden birçoklarından arkada kalan Pir Muhammed onların önüne geçti; derecesi yüzbaşılığa ve muhafız birliği komutanlığına yükseltildi.

Gürcülerin aksakların şeyhi Timur'la olan maceralarının hitamı

Bu kale ve mağara Gürcülerin kalelerinin iki gözü, dağların tepesinde yanıp duran iki meşalesi, diğerleri ise çıra mesabesinde idi. Gürcüler, yüzlerinden gözleri oyulup alındıktan sonra büyük bir belaya dûçar kaldıklarını ve büyük tehlikeyle yüz yüze olduklarını anladılar. Sonuçta dizlerinin bağı çözüldü ve güçleri azaldı; hilelerinin bir işe yaramadığı, kıyamet saatinin geldiğini gördüler. Cehennem zebanileri, asık bir suratla onları götürüp cehenneme attılar. Timur, artık zaferin yakın olduğu ümidine kapılarak, Gürcistan topraklarını bütünüyle ele geçirmeye karar verdi. Askerleri ülkenin dört bir yanına dağılıp, her tarafı sürülmüş tarlaya çevirdiler. İnsanların hayat giysilerini parça parça edip, ufak ufak kırptılar. Ölüm elbiselerini kılıç ve silahlarla biçip kefen diktiler. İntikam dili onlara "Görmedin mi? Biz, kafirlerin üzerine, kendilerini iyice (isyankârlığa) sevk eden şeytanları gönderdik"[528] âyetini tilavet etti.

Gürcülerin komşuları Şirvan hâkimi Şeyh İbrahim aracılığıyla bu cinden emân dilemeleri[529]

Gürcüler, hatalarını anlayıp gerekli tedbirleri aldılar ve yırtıklarını daha fazla büyümeden yamayıp, ecel şerbetini içmeden

---

528 Kur'an, Meryem, 83. (ألم تر أنا أرسلنا الشياطين علي الكافرين تؤزهم أزا)

529 Şirvan hâkimi Şeyh İbrahim, Gürcistan ülkesini tahribattan kurtarmak için Timur nezdinde şefaatçi oldu ve böylece bir anlaşma sağlandı. Gürcü kralı üzerine Timur'un adını lakâplarıyla birlikte kazıttığı bin altın, bin denk kumaş, altın ve gümüş kaplar ve ayrıca18 miskal ağırlığında çok ender bulunur Yakutlar gönderdi. (*Şihab*, 374) (A.F.)

önce canlarını kurtarmanın çarelerini aradılar. "Canımızı kurtaralım! Canımızı kurtaralım!" diyerek feryad-ı figanla Şirvan hâkimi Şeyh İbrahim'den yardım istediler ve kaderlerini onun uygun gördüğü bir tedbire teslim ettiler. Her ne kadar Şeyh İbrahim başka bir milletten ise de, kendi topluluklarına imam olmasına rıza gösterdiler ve bu mühim görevde onu hatip tayin ettiler; onun aracılığının sonucunda önlerine konulacak meyveyi, kuru olsun yaş olsun, tatlı kabul edeceklerini bildirdiler.

O sırada yaz askeri Gürcü askerleri gibi arkasını dönüp gitmiş, güz ve kış ordusu ise Timur askeri gibi yaklaşmıştı. Geç güz sultanı su yüzünü tıraşlayıp temizlemiş, dallardan sultana ait bayrakları dikmiş, dağ tepelerinde billur şemsiyelerini açmış, ellerine ve yüzüne akşam ayazından dokunan davudî pusatlarını çekmişti. Dolayısıyla ortalıkta hareket eden veya donup kalmış olan tek şey Timur'un askerleriydi...

Şeyh İbrahim, Timur'un huzuruna gelip yeri öptü ve hüsrevlerin ulu padişahlara yaptığı gibi cafcaflı sözlerle onu tebrikleyip, kendisini onun kapısındaki en küçük köle olarak takdim etti. Sonra sesini kesip kendisine söz verilmesini bekledi. Timur ona ne için geldiğini sorduğunda ise şöyle dedi: "Efendimiz emîr cenaplarının dört bir yanı kaplayan şefkati, miskin ve fakirlere sonsuz mihribanlığı, cömert âtıfetleri ve bereketli rahmete sahip oluşları, bu kulunuzu gönlündeki bazı sözleri efendimiz hazretlerinin mübarek düşüncelerine havale etmeye sevk etti. Demem o ki, Tanrı Teâlâ'ya hamdolsun ki, bir istirhamım yüce iradenize sunulmuştur ve inşaallah ona layık bir cevap çıkacaktır. Dostlar hayran, düşmanlar virandır. Efendimiz emîr hazretlerinin doğu ve batıdaki heybeti, onu darb ve harp hazırlığı yapmaya zâr etmemektedir. Bununla birlikte Tanrı'nın mededine mazhar olmuş ordunuz hesaplanmayacak kadar kalabalık. Onlar arasında esirler, ahvali perişan olanlar da hadde hesaba gelmeyecek kadar çok. Özellikle şansın kendilerine sırt çevirdiği Tatarlar cehennemde yerlerini almışlar; yurtları harabeyi dönmüş, soğuktan titremiş, oradan oraya atılmışlardır. Eğer işler bu şekilde devam ederse, iri olan ufalanır, ufak olan yok olur gider; büyük olan

küçülür, küçükse ortadan kaybolur. Yalnızca bu ülke değil, başka memleketler de senin emrine girmeden işleri yürümez. Onların fitne fücur komutanları, efendimiz emîrimizin kendi kullarına karşı ne kadar mihriban ve şefkatli olduğunu anladılar ve komşuluk hatırına bu kulunuzun huzuruna gelip kendilerini yere attılar. Tıpkı biçare miskinlerin cömert ve devletli kişiden ricada bulundukları gibi, onlar da efendimizin himmet sadakasından ümitvar oldular. Yüce efendimizden ne ferman gelse, tüm kulları ve o topluluktan olan herkes onu kabul edip, baş üstünde tutacaktır. Onlar, âlî himmet emirlerinizi can-ı gönülden kabul edeceklerdir. Eğer efendimizin muradı dünya malı toplamaksa, bu kulunuz inşaallah o muradınızı yerine getirir. Cenab-ı efendimizin sadakasından başka bu kuluna dünya malı nereden gelsin? Bu edilen niyazdan işbu kulunuzun gözettiği maksat, iki tarafı da bir külfetten kurtarmak, zor işi kolaylaştırmak, komşusunun hakkını himaye edip, Peygamber aleyhisselamın "Cebrail bana sürekli komşumla iyi geçinmeyi tavsiye etti" şeklindeki sözüne uygun hareket etmektir. Efendimizin yüce fikirleri en âli, en hürmetli ve her şeyden üstündür ve ümit ederim ki kulunun bu ricasını geri çevirmez!"

Timur onun ricasını kabul etti ve ondan o kadar fazla dünya malı istedi ki, bunun onların malından veya onun mülkünden gelmesinin bir önemi yoktu. Şeyh İbrahim, "Ben buna kefilim" dedi ve istenilen şeyleri hazineye eksiksiz olarak sundu.[530] Timur daha

---

530 Şâmî: "Birtis kalesinin fethi tamamlandı.. Sonra Emîr Sahipkıran, Kur'an'daki "Ey mü'minler, çevrenizdeki kâfirlere karşı cihat edin.." âyetine uygun olarak Ermeni kâfirlerin üzerine yürümeye karar verdi. Şöhretli emîrler ve devlet büyüklerinden Şeyh Nureddin bahadır ve Emîr Şah Melik bahadırı diğer meşhur emîrlerle birlikte kalabalık bir orduyla önden gönderdi ve ta Abhaz sınırlarına kadar varmalarını emretti. Ol mübarek zat ise onların arkasından yola çıkıp birkaç gün sonra Ermeni topraklarına geldi. Yedi yüz kadar havra ve köyü, tarlaları talan-tarac ettiler, ele geçirdiklerini öldürdüler. Vahşi hayvanları ve kuşları onların cesetleriyle ağırladılar; kiliselerini inançlarının sütunları gibi harab ve viran ettiler; bağ-ı bostanlarını, ağaçlarını ve üzümlüklerini kökünden söküp attılar; kimisini de yakıtlar. Harap ve viran etme konusunda ellerinden ne geliyorsa yaptılar." (*Zafernâme*, 366)

sonra oradan hareket edip kışlık karargahını Karabağ'da kurdu. Bu olay Hicri 806'da olmuştu.

Timur'un atının dizginini vatanına doğru çevirişi ve bozgunculuk işlerini kemale yetirdikten sonra ülkesine çekip gidişi

Kaniatın saçlarını tarayan güç, bu toprakların gelinini süsleyip, donmuş olanlar çözülmeye, uyuyanlar uyanmaya, yüksek tepeler sürmelenip süslenmeye, yerden sıcak buğular yükselip bocekler kanat çırpmaya başlayınca, bu engerek yılanı da buralardan gitmek için hareketlendi. Kendisiyle birlikte soğuktan uyuşup kalmış olan askerleri de birden yılan gibi canlanıverdi. Nekkareler çalındı ve şimşekler aksiseda ile bu nekkarelere karşılık verdi.. Böylece Timur gönlü huzurlu, kalbi rahat bir şekilde Semerkand'a doğru yola koyuldu.

Çevredeki padişahların Timur'u karşılamaya çıkışları, gelecek günlerinin daha iyi olması temennisiyle huzuruna gelişleri

O civardaki memleketlerin başında bulunanlar Timur'un kendi ülkesine doğru yola koyulduğunu duyunca, güzergahı üzerindeki hâkimler ve merzübanlar onu karşılamaya çıktılar; kabile reisleri ve alicenap seyyidler cemaliyle müşerref olmaya koştular. Mâverâünnehr ve diğer yerlerdeki muteber kişiler ona doğru aktılar. Çeşitli vilayet ve iklimdeki padişah ve sultanlar onu karşılamak için adeta kanatlandılar. Sınırlarda bir şeylerle uğraşan veya bir meselesi olanlar ise naiplerini, elçilerini, haciplerini veya vekillerini gönderdiler. Bunlar Timur'un vatanına ayak basışıyla birlikte birbirlerine müjde verip, Hindistan, Irak, Rum, Gürcistan ve Şam'da ona müyesser olan zaferlerle kutladılar. Zât-ı şahânelerine hediyeler ve peşkeşler sunup, ziyafetler ve meclisler tertiplediler. Daha sonra seyyidler, âlimler, şeyhler, ekâbir ve kahinler tebriklemeye geldiler. Timur, onların her birine yol yordam gösterip buyruklar verir, onlar başüstüne diyerek sessizce boyun eğer, o da kendisinin belirlediği "tüzüklerini"

onlara anlatır ve her birine mertebesine ve akıl seviyesine göre muamele ederdi. Böylece Ceyhun nehrine geldi. Burada onun için gemiler ve kayıklar hazırlanmış olduğu için, rahatlıkta karşıya geçti.[531] Bu defa Semerkandlılar onu karşılamaya çıktılar ki, her biri sevinç ve mutluluktan göklerde uçuyordu.

Böylece Timur 807 yılının başlarında (Temmuz-Ağustos 1404) Semerkand'a girdi. Onunla birlikte şehre aynı anda yetmiş iki milletten insanlar da girdi ki, bunların çoğu Kaderiyye ve Müiyie mezhebine mensuptu. Sonra askerlerinden belli kısmını seçip tezkere verdi. Böylece onlar kendi memleketlerine çekip gitti ve Mâverâünnehr ordusu o tarafa bu tarafa dağıldı.

Timur'un Tatarları doğu-batı, kuzey-güney istikametinde dağıtması

Timur, başkentine yerleştikten sonra Tatarları o tarafa bu tarafa dağıtmaya girişti. Bu Tatarlar, oldukça kalabalık, silahlı, bahadır ve savaşçı kişilerdi. Timur onların silahlarını elinden alıp, kudret ve azametlerini yerle bir etse de, nüfusları olduğu gibi kalmıştı. Dolayısıyla Timur onların bahadırlarından işkillenmeye başladı. Bu yüzden Tatar topluluklarını dağıtıp, yerleştikleri yerden söküp aldı. Onları sahralara, çöllere, hıyâbân ve kıyıda köşede kalmış yerlere dağıtıp, kuş uçmaz kervan geçmez yerlere gönderip, dipte bu-

---

531 Timur doğuya doğru yola koyulduğunda önce Erdebil'e uğradı, oradan Kuzey İran ve Horasan şehirleri üzerinden Mâverâünnehr'e doğru yol aldı ve bu yolculuğu üç ay kadar sürdü. Fakat büyük komutanlarından biri olan İskender Şeyhi – ki Şahruh'un emrindeydi, - ve bazı komutanları isyan ederek Şahruh'u şehir şehir takip ettiler ve gözden kayboluncaya kadar peşini bırakmadılar. Belki de yol boyunca Timur'u en fazla üzen olay Tatarların kendisine isyan bayrağı açması idi. (*Şihab*, 376)

Yezdî: "Sahipkıran Cihannâme sarayından saadet ve ikbal ile yola koyulup Muharrem ayında, sekiz yüz yedide (1404) Semerkand'a Bağ-ı Çınar'a geldi. Oradan şehre girip, yeni yapılan ve Sahipkıran'ın henüz görmediği Mirza Muhammed Sultan Medresesi'ni ziyaret etti. Oradan tekrar Bağ-ı Çınar'a dönüp eğlenmeye başladı.." (*Zafernâme*, 289)

cakta kalmış topraklara yerleştirdi.[532] Sonra onların yerlerinden çıkıp başka yerlere göç etmelerini yasaklayıp, önlerindeki yolları ve geçitleri tutturdu. Bir kısmını Çin'le Hindistan hududu ortasında yer alan Kaşgar'a, bir kısmını ise Issık-göl yakınındaki Duveyre'ye[533] gönderdi. Burası Timur'un ülkesi ile Moğullar arasındaki sınır bölgesidir. Tesadüfi bir şans Tatarların yüzüne güldü ve Timur'un kendisine katılan kişilerden ayrıldığı gibi, onlar da saflarına katıldıkları kişilerden ayrıldılar. Tatarlar tek tek kaçarak bir yerde toplandılar ve bir daha da Timur'a dönmediler. Kuzey yönünde ilerleyerek Deşt-i Kıpçak üzerinden İdiku'ya katıldılar. Timur daha sonra mahzun ve içi yanan Tatarlardan geri kalan kabile ve oymakları Argunşah'ın emrine vererek, kati ve sert emirlerle Deşt-i Kıpçak ve Harezm sınırlarına gönderdi. Timur'un âdeti böyleydi. Kendisi sürekli göçebe halde yaşayan şeytanlardan olduğu için, onun ferman ve emirleri de insanları daima aldatma amacına matuftu. Her ne zaman bir ülkede bir kale kurdursa veya düşmanlarından birinin bir şehrini fethetse, oraya kendi yurdunun en uzak köşesindeki kalelerden askerleri getirip yerleştirir; soldakileri sağa, güneydekileri kuzeye göçürürdü. Örneğin Tebriz ve civarını ele geçirdiğinde onun başına oğlu Emîranşah'ı vali tayin etti. Bir grup savaşçı Çağataylı komutanları da emrine verdi. Bunlardan biri de Allahdâd'ın kardeşi Hudaydâd idi. Hitay ve Türkistan civarına ise iki Irak [Irak-ı Acem ve Irak-ı Arab], Hint ve Horasan askerlerinden oluşan grupları göçürdü. Daha önce belirtildiği gibi, Şam'dan alıp getirdiği Semeke b. Et-Tikritî'yi Sayram valiliğine atadı. Sayram, Semerkand'ın doğu tarafında, üç gün mesafede bir şehirdir. Sayram'ın arka tarafında dört günlük mesafede bulunan Yengi Talas'a ise Yelbuga Mecnun'u naip tayin etti. Bu iki şehir, Seyhun'un arka tarafındadır ve Türkistan'a bağlıdır. Sözü edilen bu iki şahıs, hâkim ve emîr olmak şöyle dursun, adları ağza almaya bile layık olmayan sıradan kişilerdi. Fakat Timur, Bilâd-ı Şam'ın önemli kişilerin-

532 Tatarlar, Horasan'a gelindiğinde Damgân şehrinde isyan ettiler, fakat Timur'un ordusu isyanı bastırdı ve onlardan pek çok kişiyi öldürdü. (*Şihab*, 376)

533 Duveyre: Issık-göl ortasında bir ada. Bartold, Timur'un düzenlediği sefer sırasında ele geçirdiği esirleri buraya gönderdiği kanaatindedir. (Soç., IV/66)

den bir grubun bulunduğunu, kendi topraklarında Arap ve Acem komutanlardan önemli zevatın hizmetinde olduğunu, kendisinin o toprakları çiğneyip, Şam ve Hitay arasındaki yerleri ele geçirdiğini göstermek için böyle yapmıştı.

FASIL

Timur, daha sonra yokluğu sırasında ülkesinde ve halkı arasında neler olup bittiğini soruşturup, ülke meselelerini dikkatle öğrenmeye başladı. Valilerine yol yordam gösterip, talimatlar verdi. Sınır meseleleri, çevre bölgelerin dertleri ile tek tek ilgilendi; gerekli tedbirleri alıp, büyük küçük her meseleyle meşgul oldu, zengin ve fakirin dertlerini dinledi. Tüm meseleleri kendisinin uygun bulduğu şekilde düzenleyip, devlet memurluklarını ve derecelerini kişilerin liyakatine göre dağıttı.

Seyyidleri, sahib-i keramet velileri tebcil edip, gerekli izzet ikramda bulundu; ilim ve fen ehlinin mertebelerini yükseltti; ihsanlarda bulundu, mürüvvet gösterdi. Buna karşılık fesatçıları saf dışı bırakıp, mürtedlerin ocağını kuruttu. Zina yapanları boğdurup, hırsızları astırdı. Böylece kendine göre siyaset ve devlet idaresi Cengizhan'ın tevratına uygun olarak yoluna konulmuş oldu.

Timur'un icat ettiği kötü şeyler, kendi mührünü vurduğu kötülüklerin akibeti ve ölümünün yaklaştığını gösteren alametler

Timur, daha sonra Şahruh'un oğlu olan torunu Uluğbey'i evlendirme hazırlığına başladı. O [Uluğbey] bugünlerde yani 840 yılında (1436-37) babası adına Semerkand'ı yönetmektedir. Timur, Semerkand halkına ziynetlerini takmaları emretti ve onlara karşı cevr-ü cefayı yasakladı; vergilerden azat edilmesini,[534] halktan büyük kü-

534 Bartold: "Bununla birlikte ahalinin İslamî açıdan hukuki olmayan bu vergiden (cizyeden) kurtulmaları, İslam hukukuna bağlılık şeklinde de, yerleşik halka göçebe hukukunun diğer kurallarının – tarhanlığın uygulanması şekliyle ayarlanmıştır. Bazı kişilere tarhanlık (vergi muafiyeti) verilmesi demek, cizye ödeyen sınıftan çıkarılın zâdegân sınıfına sokulması demekti.. Bütün

çük, zengin fakir demeden herkese ihsanda bulunulmasını, şehirde silahla dolaşılmamasını emrettiği gibi, ayrıca halkın (Semerkandlıların) sürmelenip süslenerek şehrin bir mil dışında bulunan Kanigil adlı yere çıkmalarını ferman buyurdu. Burasının havası misk kokusundan daha temiz, suyu şekerden daha tatlıydı ve sanki burası cennet bağından koparılıp alınmış bir parça idi ve cennet bekçisi Rıdvan bunun farkına varmamıştı.

رعي فيه غزال الترك شبحا فصار المسك بعض دم الغزال

Ol Türk ahusu ki bu bağda otlandı pelinle
Ve kısmen miske dönüşüverdi ahunun kanı!

Buranın havasının kokusu seher yelinden daha latif ve berrak suyunun tadı âb-ı hayattan daha tatlı ve saftır ki, en ufak bir kirlilik yoktur. Buradaki kuşların şirin şarkıları kulağa tar sesine karışan ney sadasından daha hoş gelirdi...

Timur'un askerleri, her ne kadar dalgalanan bir denizi andırsa da, bu bağda, yolunu kaybetmiş İsrail oğullarına benziyordu.

Timur daha sonra padişahları, sultanları ve tac-ı taht sahibi kişileri bu bağa davet edip, orada eğlenmelerini emretti. Bu çemenzarda onların her birine bir yer tahsis etti; sağa sola, öne arkaya düzenli bir şekilde yerleştirip, imkanları nisbetinde tüm zenginliklerini, mücevherlerini göstermelerini, sahip oldukları servetleri yansıtan otağlar kurmalarını ferman buyurdu. Arkasından bu uçsuz bucaksız bağda, uzun ve geniş çemenzarda âyânlar, eşraf, devlet erkânı, emîrler ve yardımcılarını özenle yerleştirdi. Böylece her biri imkanı dahilinde tüm servet ve ihtişamını ortaya koymaya, bu konuda birbirinden üstün gözükmek için varını yoğunu saçmaya girişti. Övünmeyi sevenler övünmek için, kibirlenmekten

---

bir şehir halkının büyük kesiminin tarhan olması, elbette ilk başlarda göçebe hukukunda yer almamıştır. Ancak, başkent halkının cizye ve vergilerden muafiyetlerini sağlayan bu tarhanlık sistemi, daha sonraları Özbekler döneminde dahi uygulanmıştır. Örneğin XVIII. Yüzyıl sonlarında şeriatın hararetli savunucuları olan Şah-Murad ve Emîr Mesud, saltanatlarının ilk zamanlarında Buhara halkını cizye ve vergilerden muaf tutmak için bunları "tarhan" ilan etmiş, yani bir noktada şeriatı değil, göçebe hukukunu uygulamışlardır." (*Orta Asya, Tarih ve Uygarlık*, 152-153)

hoşlananlar kibirlerini göstermek için yarışa girdiler; birbirine karşı gurur yarışına katılmak isteyenler adeta rekabet savaşına koştular.[535] Aslında bunlar, bunca serveti, bunca mücevheri ve nadir eşyaları toplamak için nice yastıkları kurutmuş, nice ocakları söndürmüş; anası öpmemiş nazeninler üzerinden şaraplar dökmüş, onlar için üst başlarını parçalamışlardı... Bu yeşil bağın güllerini parlak yıldızlar bastıramaz, güzel manzarasını ve mutluluk tablosunu seyretmeye kalpler dayanamazdı. Her ne ise, biz buranın güzelliğini tasvir etmek için sözü uzattıysak da, bu bağın güzelliği dillere destan olmuştu.

Sonra Timur'un emriyle onun otağlarının bulunduğu yer, bu cennet köşesinin merkezi haline getirildi. Güya onun otağı, bu dönen felek dairesinin merkezi, dikilen diğer otağ ve çadırların ortasında çevresi sarılmış yüksek bir tepeydi. Bu otağın büyük bir kapısı vardı ve kapıdan sonra otağın içindeki bölmelere uzun bir koridorla geçilirdi. Giriş kapısının üzerinde iki boynuz vardı ki, insanlar onlar karşısında eğilir, onları seyredenlerin aklı başından giderdi. Bu iki boynuz sebebiyle buraya "Zülkarneyn" adı verilmişti. Bu dergahın iç kısmında Timur için birkaç otağ, çadır ve hayma kurdular. Bunlar arasında bir çadır vardı ki, tepeden tırnağa altın bezeklerle bezenmiş, içi ve dışı nefis altın süslemelerle süslenmişti. Çadırlardan biri saf ipektendi ve değişik türde nakışlarla süslenmiş, enva-i türlü boyalarla boyanmıştı. Bir diğer çadır baştan ayağa merveridlerle bezenmişti ki, bu merveridlerden her birinin pahasını tüm sırları bilen Tanrı'dan başka kimse bilmezdi. Bir başka çadırın altın eteklerinin üstü çeşitli mücevherle öyle bir bezenmişti ki, ona bakan insanın gözleri kamaşır, aklı başından giderdi. "Evlerinin

535 Yezdî: "Diğer şehzâler ve beyler otağlar, bargâhlar, haymalar ve hirgâhlar kurdular. Şehir valileri, eşraf ve ekabir toplandı. Sultan Berkuk'un beylerinden Mengli Bugay Hacip ki, Berkuk'un oğlu Melik en-Nasır Farac'ın elçisi sıfatıyla pek çok peşkeşle birlikte geldi; acayip hediyeler sundu ki, bunlar arasında zürafa ve dokuz şuturmurg (deve kuşu) da vardı.." (*Zafernâme*, 290) Şerefüddin Ali Yezdî, daha sonraki satırlarda hangi ülke ve şehirden kimlerin geldiğini tek tek saymakta, yalnızca sınır güvenliği açısından Şahruh'un Timur'un emriyle çağrılmadığını belirtmektedir.

kapılarını ve üzerine yaslanacakları koltukları da (hep gümüşten yapardık). Ve onları zinetlere boğardık.."[536] Bu çadırlar arasında nakışlı revaklar, altın suyuna batırılmış kumaştan dikilmiş koridorlar, insanı şaşkına çevirecek süslemeler vardı. Yine bunlar arasında serinlik vermesi için kınnaptan yapılmış yelpazeler, ter almak için gerekli şeyler, açılıp kitlenen, kitlenip açılan eşyalar konulmuştu. Onlar, kendilerini göstermek için sergiledikleri tuhaf, pahalı eşyalar üstüne yine tuhaf örtüler örttüler. Bu örtüler arasında kaftandan işlenmiş bir örtü vardı ki, Timur onu Sultan Bayezid'in hazinesinden almıştı. Bu acaip parçanın eni demir zirâ'[537] ile on zirâ'ya yakındı. Perde, enva-i türde nakışlarla bezeliydi. Bitki motifleri, binalar, tahtlar, çeşit çeşit haşerat, kuş, vahşi hayvan suretleri, yaşlı ve genç insan resimleri, kadın ve çocuk suretleri, kitabe yazıları, ülkelerin harikalarına ait resimler, müzik aletleri ve tuhaf hayvan suretleri göz alıcı renklerle çizilmişti ki, genel olarak mükemmele yakındı. Bu resimler o kadar maharetli bir şekilde çizilmişti ki, sanki senle konuşuyormuş havası veriyordu. Resimlerdeki meyveler ise sanki beni al der gibi eğilmişlerdi. Bu perde dünyanın harikalarından biriydi ve onu başkalarının ağzından dinlemek bizzat görmenin yerini tutmaz...

FASIL

Şehir halkı gizlediği zinetlerini çıkarıp Timur'un çadırlarının karşısına, göze çalınan bir yere koydular. Herkes, kendini göstermek için varını yoğunu ortaya saçtı. Her bir sanatçı kendi mesleğini sergilemek için elinden geleni yaptı. Hatta bir hasırcı, kamıştan mükemmel silahlı bir süvari yaptı ve süvarinin suretini öyle bir tasvir etti ki, kaş gözleri rahatça seçilebiliyordu. Ayrıca süvarinin yayını, okunu, kılıcını ve diğer eşyalarını mükemmelen tasvir etti. Bunların tamamı kamıştan yapılmıştı ve hepsi bir süvarinin taşıdığı yere yerleştirilmişti. Pamuk ustaları pamuktan narin, yüksek ve her şeyi yerli yerince bir minare yaptılar ki, beyazlık

536 Kur'an, Zuhruf, 33-34.

537 Demir zirâ': 58-187 cm. arasında değişen bir uzunluk ölçüsü birimi.

açısından cennet hurilerinden daha beyaz, boyu yüksek sarayların boyundan daha uzundu. Bu minare heybetli görünümü insanların bakışlarını celbediyor, boyunun yüksekliği oradan gelip geçenlere yol gösteriyordu. Hatta dünyanın bir harikası oldu ve camilerin yanına dikilen minareye dönüştü. Bundan başka küyümcular, demirciler, çizmeciler, yay ustaları ve diğer meslek arbapları, musikişinaslar, hokkabazlar ve gülduru ustaları da kendi sanatlarını sergilediler. Aslında Semerkand'da seçkin kişiler toplanmıştı ve eskiden beri burası seçkin insanların mekanıydı. Her bir sanat erbabı Timur'un huzurunda tahsis edilen yere kendi sanatını yansıtan şeyleri belli bir tertibe göre koydu. Bunların arka tarafına pazar kuruldu, halk arasında karneyler çalındı; filler ve atların başları güzel kökretelerle bezendi. Halkın her türlü eğlenceden ve zevkten behremend olmasına izin verildi.[538] İster halktan isterse askerden herhangi birinin bir diğerine düşmanlık sergilemesine, üstünlük taslamasına izin verilmedi. Üst tabakadan herhangi biri alt tabakadaki birini rencide edici tavır sergilemeden herkes sevdiği kişiyle can-ı dilden sohbet etti.

FASIL.

İşler Timur'un isteğine uygun olarak gelişip, "yeryüzü zinetini takındığında"[539] ve şehir ordusu ve halkıyla tıklım tıklım dolduğunda, kendisi şahsına özgü vakar ve vezminlikle bu çemenzara yö-

538 Bartold, gerek Timur ve gerekse torunu Uluğbey zamanında şeyhülislamların da katıldığı içki meclisleri düzenlendiğini, Uluğbey'in bu yüzden dinsizlikle suçlandığını, Nakşibendi şeyhleriyle ters düştüğünü, bunun da Timur'un ve torununun şeriat kurallarına pek de bağlı olmadığını gösterdiğini belirtmektedir. "Gerçekten de bir şeyhülislamın kadın hânendeleri çağırarak bezm-i cemşid düzenlemesi, İslamî açıdan asla alışılmamış bir şeydi ve caiz değildi. Bu olay, aynı zamanda Timur ve Uluğbey zamanında İslamî hükümlere ne kadar az uyulduğunun bir göstergesidir. Elbette bu hürriyet ve medenî gelişmeden bilhassa zâdegân sınıfı ve zengin tabaka faydalanıyordu; ama halk kitlelerinin de böyle bir hayata katılımı engellenmiş değildi." (*Orta Asya, Tarih ve Uygarlık*, 152)

539 Kur'an, Yunus, 24'den.

neldi ve halkının karşısına zinete bürünmüş bir halde çıktı. Sonra bu karamtırak çemenzar zebercedi üstüne altın renkli yakutlar [su] salınmasını emretti. Bunu orada hazır bulunan has ve avam tabakasına mensup kişi için yaptı ve sonuçta has ve avam bu suyun akımında yüzdü. Sonra gökyüzünde mutluluktan felekler dönerken, ufukta saadet feleklerinden zevk-ü safa haberleri getiren melekler yere indi. Sanki daha önce gizlenerek gün geçiren geyikleri andıran şehir halkı, şimdi inlerinde rahatça gerinip yatan aslanlara dönüverdi; savaş ve kırgın cehenneminden eğlence ve zevk cennetine düştüler; kaba ve vuruşkan insanların yerini zarif ve hoşgörülü insanlar aldı. Herkes birbirine karşı son derece nazik ve kibardı.

...

Bu bezm-i cemşid esnasında Timur, savletin, haşmet ve debdebenin öyle yüce bir mertebesine ulaştı ki, sanırım kader geçmişteki halifelerden ve sonrakilerden hiçbirine böylesini nasip etmemiştir. Gerçi Halife Me'mun'un düğününde altına altın yatak serilip, başından aşağı perdahlı merveridler saçılmış olsa da, kendisi bu mücevherlere bakmadığı gibi arkasından saçılanları da toplamadı ve sanki Ebû Nüvvas şu beyti söylerken onun yanındaymış gibi "Allah Ebû Nüvvas'ın belasını verdi" dedi:

İrisiyle ufağıyla saçılan bunca altın
Altın döşekteki inci parçaları gibidir.

Ama kudretli Timur'un bu şöleninde padişahların kızları cariye, oğulları köle olarak esir gibi ayakta beklediler. Melik en-Nâsır Farac'ın elçileri Mısır ve Şam'dan o kadar çok hediye getirdiler ki, bunlar arasında zürafalar ve devekuşları dahi vardı; Hitaylılar, Hintliler, Iraklılar, Deşt-i Kıpçak halkı, Sindîler ve Frenklerin elçileri,[540] onların dışında uzak ve yakındaki bütün ülkelerin, dostların ve düş-

---

540 Yezdî: "Hazreti Sahipkıran oradan Bağ-ı Dilkuşâ'ya geçti ve orada ayş-u işret kıldı. Orada bulunduğu sırada Fereng [Frenk] vilayetinin padişahından elçi gelip, çok değerli hediyeler sundu. Ondan önce "Bağ-ı Şimal'in güney tarafına bir bağ kursunlar; her bir tarafının uzunluğu bin beş yüz karı (bir karı 75 cm.) olsun ve ortasına saray kurulsun" diye ferman buyrulmuştu. O sırada bu bağın kurulması tamamlanmıştı. Hazreti Sahipkıran bahtlı saatte oraya gelip, toy düzenlemekle meşgul oldu. Şehzâdeler ve ağalar [pren-

manların temsilcileri de bu şölene katılmışlardı. Gelenler onun büyüklüğünün şahidi olsun, şölende onun kudret ve haşmetini gözleriyle bizzat görsünler diye, Timur hiçbir şeyden çekinmeden, en son kendini gösterdi.

O, haram şeyleri yemekten korkmaz, onları kendine mübah görür, çirkin ve kötü şeyleri kendine helal sayardı. Adamlarına ne emretse, onlar onu yerine getirir ve yaptıkları pis işlerle kibirlenip, menfur şeylerin vebalinden çekinmezlerdi.

Yetmedi sanki döktüğü onca kan, ölen binlerce insan,
Helalı haram, haramı helal kıldı, korkmadı şeriattan!

Timur, daha sonra padişahlar, emîrler, ülkelerin sultanları ve ekabir takımını, tümen aksakallarını, büyük komutanları ve beyleri davet etti. Onlara kendi eliyle kadehler sunup, her birini kendi kardeşleri veya oğulları makamına koydu. Son derece pahalı hil'atlar giydirdi, çeşit çeşit ihsanlarda bulunup, hediyeler verdi ve onları sağ tarafına oturttu. Onun sol tarafı daima kadınlar ve hanımlara mahsustu. Zaten kadınlar erkekler karşısında yüzlerini kapatmazlardı. Özellikle umumi toplantı ve eğlencelerde.

Bu eğelence harp, kanun, ud ve org nameleriyle devam etti. Sâzendeler saz çalıyor, hânendeler şarkı söylüyor, kadehler ardı ardına yuvarlanıyor, cepler boşalıyor, arzu ve istekler sıralanıyor, bunlar yerine getiriliyordu.. Nihayet eğlence zirveye çıkınca, oyun, kahkaha ve mutluluk onu öyle bir cuşa getirdi ki, yardımcısına elini uzatıp ayağa kalkmak için kendisine yardım etmesini işaret etti. Yanındakiler ona yardım edip ayağa kaldırdılar. Timur ayağa kalkınca yaşına ve topallığına bakmadan, onlar arasında hoplaya zıplaya dans etti.

Sakat şaplak çalar, ahraz konuşur, topal oynarsa eğer ki,
İşte bunlardır onca yıldır beklenen kıyamet alametleri!

Bunun üzerine padişahlar, ekabir takımı, sultanlar ve emîrlerin hanımları Timur'un başından aşağı mücevherler, merveridler, gümüş,

---

sesler] saçılarla gelip tebrik ettiler. Fereng'den gelen elçi de bu toyda hazır bulunmuştu." (*Zafernâme*, 290)

altın ve enva-i türde değerli şeyler saçtılar. Oyun ve eğlencelerden nasibini eksiksiz alıp, damat gerdek çadırına girinceye, o arzular tatmin edilip, topluluk dağılıncaya kadar Timur böyle devam etti.[541]

FASIL

Timur, dünya hayatından beklediği muradına erip, arzuları yerine gelince, istediği şeylere erişip yüksek derecelere, merdivenin en üst basamağına ulaştığında, hayat Ay'ının kayıp, ömür Güneş'inin batmasına ramak kaldığında, felek ona öyle bir ok atıp yere yıktı ki, bir daha ayağa kalkmadı ve zaman ona fasih bir dille "ey ocağı batasıca!" diye nida etti.[542] Eğer hamile bir kadın onun sesini işitseydi (korkudan) doğuruverirdi.

Şu hayat dediğin bir merdivendir ancak,
Tam çıkarken oluverir insan tepetaklak;
Bu düşüş benzemez merdivenden düşmeye
Her çıkışın bir inişi var, çünkü kural böyle
Kötü olur düşüşün, tırmandıkça yükseğe!

Timur, ayıkıp kendine geldiğinde, sınırı aştığına pişman oldu ve doğru yolda olmadığını anladı. Önderlikte ifrata kaçtığını, siyaset ve yönetimde yanlış yolda yürüdüğünü sezdi. Tahta yaraşmayacak işler yaptığını, saltanat hukukuyla bağdaşmayacak yanlışlar olduğunu gördü. Böylece yanlış işleri düzeltmeye, bozulmuş olanları onarmaya girişti.

Bu günahkârın daha önceki bazı işlerinin beyanı

Timur, Hindistan'da gönlüne sürur veren, gözlerini kamaştıran bir cami görmüştü. Caminin arşı son derece güzel yapılmıştı ve nakışları üzerine kondurulduğu yatağı gibi beyaz mermerdendi. Timur, Semerkand'da da böyle bir cami yapılmasını istedi. Böylece

---

541 Yezdî: "Her taraftan elçiler geldi; hepsine zerdûz elbiseler ve altın kemerler verdi. İki ay kadar toy bahanesiyle ayş-u işret kıldılar." (*Zafernâme*, 291)

542 ونادي بلسان فصيح فرغ العروس يابيت الاحماء

cami için bir yer tahsis etti, mimari açıdan aynı özelliğe sahip bir cami yapılmasını, sert mermer taşların kesilmesini emretti. Bu işi yardımcıları arasında divan beylerinden olan Muhammed Celd adlı birine havale etti. Celd, caminin kuruluşuyla ciddi şekilde ilgilendi; kaba inşaatı, ince işleri ve süslenmesinde olağan üstü gayret sarf etti.

Caminin üstüne dört minare kurdurdu ve bu iş için en iyi ustaları devreye soktu. Bu ustalar hünerlerini sergilemek için birbirleriyle adeta yarıştılar. Muhammed Celd, eğer bu iş başkasına verilseydi kesinlikte üstesinden gelemezdi yahut kendisinin yaptığı gibi yapamazdı diye içinden geçirdi ve dolayısıyla Timur'un kendisine teşekkür edeceği, mevkisini yükselteceği zannına kapıldı. Timur malum seferden[543] dönüp, orada olmadığı zaman yapılan işleri gözden geçirdikten sonra, caminin inşaatını görmeye gitti. Timur, camiyi görür görmez Muhammed Celd'in huzuruna getirilmesini emretti. Hemen onu huzuruna getirdiler ve yüzüstü yatırıp elini ayağını bağlayarak yerde sürüye sürüye öldürdüler. Arkasından hanımları, çocukları ve mal-mülküne el koydular.

Bu cezalandırmanın birkaç sebebi var. Bu sebeplerden en büyüğü, o sırada Timur'un mehd-i âliyesinin[544] bir medrese yapılmasını emretmiş olmasıydı. Mimarlar ve mühendisler bu medresenin kurulacağı yer olarak Timur'un bina edilmesini istediği caminin karşısında bir yer gösterdiler. Sonra medrenin sütunlarını yüksek, duvarlarını basık yaptılar, fakat her halükârda duvar ve sütunlar camiden daha yüksekti. Aslan tabiatlı, kaplan mizaçlı Timur, birinin veya yapılan herhangi bir şeyin ondan ve yaptırdığı şeyden daha üstün olmasına tahammül edemezdi. Dolayısıyla birinin kendisini onunla denk görmesine yahut böyle bir şeye yeltenmesine rıza göstermesi mümkün bile değildi.

---

543 İran, Irak, Kafkasya, Bilâd-ı Şam ve Anadolu seferi.

544 Mehd-i âli veya âliye: Bugünkü dille "first lady" demektir. Kelime anlamı "yüksek yatak" manasına gelmektedir.

Timur, bu medresenin yüksekliğinin kendi kurdurduğu camiden daha yüksek olduğunu görünce, öyle bir nefretlendi, kalbi öyle bir kinle doldu ki, caminin mimarı durumundaki Muhammed Celd'e yapacağını yaptı. Böylece Muhammed Celd, ümit ettiği arzusuna kavuşamadı. Bu hikaye biraz sonra anlatacağım olaya giriş mesabesindedir.

LATİFE

Bu cami, tıpkı sahibi (Timur) gibi, çevresini günah taşlarıyla çevrilmiş, o taşlar caminin boynu ve omuzlarına ağırlık vermiş, caminin beli o taşları taşımaktan incecik kalmıştı ve cami damının dili "ve gökyüzü yarıldığında" âyetini[545] okuyordu.

Camiyi yıkıp yeniden yapmak, tüm binayı tekrar kurmakla meşgul olmak müyesser olmadı. Bu yüzden caminin kendi kendine harabeye dönüp, ahşaplarının çürümeye bırakılmasını uygun gördü. Bununla birlikte kendi adamlarına Cuma namazını o camide kılmalarını emretti. Bu durum Timur hayatteyken ve o öldükten sonra da devam etti. İnsanlar ne zaman bu camide namaza dursalar, onun taşlarının "Allah korkusundan başlarına düşmesinden korkardılar" ve oradaki dağlarda bulunan melekler "Bir zamanlar dağı İsrail oğullarının üzerine gölge gibi kaldırdık"[546] âyetini tilavet etiğini bilirlerdi. Bir defasında insanlar namaz için burada toplandıklarında ve herkes kendine göre tedbirini aldığı sırada, caminin yukarı kısmındaki taşlardan bir iki tanesi kopup yere düştü. Kıpırdamadan yerinde oturanlar kalkıp kaçmaya başladılar ve "imamı ayakta öylece bırakıp kendilerini kapıya attılar"[547] Bunların içinde Allahdâd da vardı. Olayın içyüzünü öğrenince tekrar yerlerine döndüler ve endişeleri dağıldı. Namazın farzını kılıp dışarı çıktıklarında Allahdâd bana "Bu hilekâr bir dâhi ve cin fikirlidir; rezaletler kalesinin çevresini yüz kere dönmüş, bin defa tavaf etmişti. Bu yüzden bu camiye "Mescidü'l Haram ve orada kılınan

545 Kur'an, Nazilat, 1: "و اذا السماء انفطرت"

546 Kur'an, A'raf, 171.

547 Kur'an, Cum'a, 11. âyete atıf.

namaza da "salatu'l havf"[548] demek gerekir" dedi. Sonra bir şairin aşağıdaki beytinin sanki bu cami için yazıldığını ve manasını çok iyi anladığını söyledi:

Duydum ki, cami yaptırırmışsın eşkıyalık parasıyla
Şükürler olsun ki, bitiremeyeceksin sen bu işi;
Fercini satıp yetimlere bakan kadın gibisin,
Lazım değil sadakan, zina yapma yeter ki!

FASIL

Timur, diyarı Rum'da güç gösterisi yapıp dolaştığı günlerde, doğu ülkelerini de hâkimiyet altına alma fikrini kafasından geçirmekteydi. Daha önce belirtildiği gibi, bu amaçla Allahdâd'a mektup yazıp o ülkelerle ilgili detaylı bilgi istemişti. O ülkelerin durumları, coğrafi şartları, şehir ve köyleri hakkında detaylı bilgi edinip, sanki bizzat görmüş gibi göz önünde tasavvur ettikten sonra atının dizginlerini o tarafa çevirme kararı aldı ve emîrlerine atlanmaları için ferman buyurdu. Bu emîrler arasında Berdibek, Tangriberdi, Saadet, İlyas Hoca, Devlet Timur ve benzerleri vardı. Ordusunun bir kısmını onların emrine verdi ve Allahdâd'a varmalarını, onu da yanlarına alıp yola koyulmalarını ve Baş Humra[549] adı verilen bir kale kurmalarını emretti.

Bu kale Aşpara'ya yaklaşık on günlük mesafede, Moğul hâkimiyeti altındaki topraklarda yer aldığı ve bölge nizalı olduğu için, kalenin kurulması zorlaşmış ve harap halde kalmıştı.

Onlar, oldukça kalabalık bir orduyla bölgeye doğru hareket ettiler ve alışılmışın dışında bina kurmakla meşgul oldular. Bu ordunun yola çıkışı 806 yılının sonları (Haziran 1404) ve 807 yılının başlarına (Temmuz 1404) rastlamıştı. Burayı müstahkem bir hale getirmiş ve kuracakları kaleyi Çin'e yapılacak saldırı için üs olarak kullanmayı amaçlamışlardı. Onlar kalenin temelini atıp, başka

548 Salatu'l Havf: Sözlük anlamı 'korku namazı' demektir; tehlikeli dönemlerde ve özellikle savaş zamanında kılınan namaza bu ad verilir. Namaz bir defa değil, birkaç parçaya bölünerek okunur. Bkz. not 589.

549 Baş Humra: Aşpara'ya on günlük mesafede, Moğollarla Timur'un ülkesinin sınırında kurulan kale.

evleri ve binaları kurmaya başladıkları sırada, Timur bir ferman göndererek kale kurma işini ertelemelerini, geri dönüp ülkede ziraatla uğraşmalarını emretti. Çünkü şehir ve köylülerden toprağı sürüp ekenler, yine ekip biçmekle meşgul fellahlar, mezracılar ve çiftçiler, Semerkand hududundan başlayıp ta Aşpara'ya kadar alışveriş işlerine son verip tarım ve sulama konusunda imtihan veriyor, birbirleriyle yarışıyorlardı. Bunlar kullandıkları tarım âletlerini dahi kendileri hazırlamışlardı. (Timur), hiç kimse namazını terk etse dahi, sakın ola ki ekip-biçme işiyle meşgul olmayı terk etmesin (diye ferman vermişti). Timur'un amacı, Çin'e düzenlenecek sefer için erzak stok etmek ve yolda karşılaşılabilecek erzak eksikliğinin önünü almaktı.

Böylece onlar inşaat işlerini bıraktılar ve her bir emîr adamlarıyla birlikte kendi bölgesine gitti. Sonra öküzlerle tarlaları sürüp ektiler ve Timur'un emrine uygun olarak tüm ölü topraklara hayat vermeye girişiler. Yaz faslıyla birlikte başlayan bu hummalı çalışma güz tellalı dünyaya kendi bayrağını sallayıp elbisesini giydirinceye kadar devam etti.

Planladığı gibi Çin üzerine yürüyüşü, sekerât-ul mevtin gelişi, üzerinden örtüyü kaldırışı ve cehenneme doğru yola çıkışı

Timur kendine gelince, atlanması gereken ufuklara doğru harekete hazırlandı. Amacı, civardaki (bazı) ülkeleri hâkimiyet altına almaktı. Âdet-i vechile atının dizginlerini Çin'e doğru çevirdi. Çünkü ona göre en doğru yol bu idi. Askerlerine haber gönderip dört yıl veya daha fazla süre için yetecek ihtiyaçlarını tedarik etmelerini ferman buyurdu. Bunun üzerine her bir asker kendi "peygamberi"nin çağrısına "lebbeyk" diye karşılık vererek, Timur'un fermanını kulaklarına küpe yapıp ziynetlendi. Her aslan hazırlığını yapıp, Timur'un fermanına uygun olarak denklerini yükleyerek, yunusun yüzdüğü gibi ölüm denizine doğru yüzdü. O günlerde kış bastırmış ve çok şiddetli ayazlar başlamıştı. Bu yılki kış, Tanrı'nın âyetlerinden bi-

riydi ki, "siz Tanrı'nın âyetlerini eğlenceye almayın."[550] Elhasıl zaten kışın geliş amacı, kulakları ve burunları kızartmak, nefesleri buğulandırmak, bacakları titretip enseyi büzdürmektir.

Güz günleri, kış ordusunun rehberi, kalabalık birliklerin kumandanı, görünüşünün bir nümunesi, asıl şahinşahın tellalı, gönderilen mektupların adresi ve kalabalık ordunun öncüsüydü. Arkasından kış kendi soğuk rüzgar ve fırtınalarıyla bağırıp çağırarak geldi ve dünya üzerine kat kat biriken kalın bulut çadırlarını yaydı. Sonuçta kışın haykıran adamlarının sesinden insanların tüyleri diken diken oldu, haşeratlar onun sert soğuklarından korkup, kendi cehenneminin dibinde sığınacak bir yer aradı. Alevler söndü, göller buz tuttu, dallardan düşen yapraklar titredi; tepelerden gelip kendi mecrasında akan nehirler yıkılıp kaldı [buzladı]; aslanlar kendi fundalıklarına çekildiler, geyikler yuvalarına saklandılar ve dünya bu kış âfetinin belasından Tanrı'ya sığındı, yeryüzü onun korkusundan sapsarı kesildi, bağlar yapraksız sırıtıp kaldı, meraların güzelliği ve yeşilliği vedalaştı ve "yeryüzündeki bitkiler rüzgarın savurduğu çerçöp haline geldi."[551]

Timur, bu korkunç soğuklardan sızlanmaları haksızlık olarak niteleyip, bunları geçici ayazlar kabul etti; çadırları ve kışlık giysileri hazırlatarak, atların çullarını ve paltolarını hazırlamalarını emretti. Halbuki soğuklar tahammül edilecek gibi değildi. Arkasından kışı karşılamak için iki kat giyilmesini istedi. İnsanların uyarılarına ve sızlanmalarına kulak asmadı. Askerlerine "kışı kafanıza takmayın, yalnızca bir soğuk işte" dedi.

Asker toplanıp, fermanları yerine getirildikten sonra Timur beş yüz araba hazırlanmasını ve ağır yük vurulması için üstünün çemberli tentelerle kapatılmasını emretti. Kışın bastırmasıyla birlikte yola çıkış hazırlıklarını hızlandırdı ve soğuk günlerin kendi hayat damarını kesmesiyle yokluk divanına doğru yoluna devam etti. Recep (Ocak 1405) ayında yola çıktı. Öyle bir soğuk vardı ki, insan şaşırır kalırdı. Timur, hiçbir piyadeye ve soğuktan donan

550 Kur'an, Bakara, 231'den.
551 Kur'an, Kehf, 45.

hiçbir kimseye acımadan yoluna devam etti. Seyhun nehrine vardı. Nehir buz tutmuş, nesim rüzgarı onun üstüne dümdüz bir saray kurmuştu.[552] Timur nehri geçip, ısrar ve inatla yoluna devam etti. Kış ise çocuklarını Timur'un üzerine gönderdi ve "bahçesini ateşli bir kasırga ile yok etti."[553] Asker bitkisini soğuk tipileriyle vurdu ve şiddetini giderek artırdı. Timur ise bu kalabalık güruhla birlikte yürüyüp, hiçbir esire acımadı, hiçbir ezilip kırılanı düzeltmedi. Giydiği elbiselerle kış soğuğunu yenmek istiyor, genç ihtiyar demeden çöl soğuğu ile rekabet ediyordu. Daha sonra kış, fırtına ordusunu gönderip, kuvvetli boralarını sevk etti. Uğuldayan sert rüzgarlarını devreye soktu. Sonra Timur'un kalabalık ordusunun arasına yerleşti ve şöyle nida etti: "- Hele acele etme, ey bedbaht! Kendine hâkim ol, ey demir yumruk zalim! Ne zamana kadar insanların kalplerini ateşle dağlayacaksın? Ateşinle ve tamahkârlığınla ne zamana kadar insanların ciğerini yakacaksın? Eğer sen cehennemin iki nefesinden biri isen, ben de diğer nefesiyim. Biz ikimiz ülkeleri ve insanları yakıp yıkma ve yok etme yolunda kocadık. Sen, iki nahs yıldızının[554] kavuşumu ile bedbaht olasın! Sen insanların hayat nefesini soğutursan [onları öldürürsen], benim dehşetli soğuklarım senden daha güçlüdür! Eğer senin atlıların işkence ile Müslümanların derisini soyuyor, onları yerle yeksan ediyorsa, benim rüzgarım Tanrı'nın yardımıyla deri soymada onlardan daha güçlüdür. Allah için, bu sözlerim aynı zamanda senin için de geçerlidir. Şimdi şu getirdiklerimi al! Ey ihtiyar, yukarıda Allah var, kaderin vefasız soğuğundan seni hiçbir şey koruyamaz. Ne ateş küreğindeki kor, ne de ocaktaki alevin sıcaklığı!"

Kış, daha sonra onun üstüne demiri kesecek, kalkanı parçalayacak miktarda kar yığınlarını yağdırdı. Timur ve askerleri üzerine şiddetli soğuk semasındaki dağları yıkıp, dolu yağmuruna tuttu.

552 Yezdî: "Ve Ceyhun nehrini buz üstünde geçti. Nehir öyle bir buz tutmuştu ki, ondan su almak için üç-dört karı (bir karı 75 cm.) buz kırmak gerekiyordu. O kış Seyhun öyle kalın buzlanmıştı ki, kervanlar at ve arabalarla birlikte buz üstünden geçiyorlardı." (*Zafernâme*, 295)

553 Kur'an, Bakara, 266'dan.

554 İki nahs yıldızı: Mars ve Satürn.

Arkasından kum fırtınalarını gönderip sezdirmeden Timur ve adamlarının kulaklarını, gözlerini ve burunlarını doldurdu. Bu yüzden canları burunlarına geldi. Bu kısır rüzgar "üzerinden geçtiği şeyi canlı bırakmıyor, onu küle çeviriyordu."[555].. İnsanın ağzından nefes sakal ve bıyığı üzerinde buza dönüşüyor ve sakalını çeşitli mücevherlerle süsleyen firavuna benziyordu. Eğer tükürmeye kalkışırsa, tükrüğü sahip olduğu ısıya rağmen yere düşmüyor, buzdan yapılmış ok gibi yere saplanıyordu...

Neticede Timur'un askerlerinden bir kısmı telef oldu. Soğuklar büyük küçük demeden hepsini kırıp geçirdi. Burun ve kulakları soğuktan donup düştü. Ordunun safları bozuldu.[556] Yine de Timur ölenlere dönüp bakmıyor, zerrece üzülmüyordu.

Timur'un Allahdâd'a gönderdiği bir ferman; bu fermanla ciğerleri ve kalpleri dağlayıp, Allahdâd'ın yükünü yeni meşakkatlerle ağırlaştırışı

Timur, Semerkand'dan Çin'e doğru yola koyulduğunda Aşpara'da bulunan Allahdâd'a bir ferman yolladı ki, bununla onun göz kapakları arasındaki uyku kuşunu ürkütüp kaçırdı. Allahdâd, fermanı okuyunca Timur'un canına kastettiğini, çocuklarını yetim bırakacağını, ülkesini viraneye çevireceğini, önündeki bütün yolları kapattığını anladı. Timur öyle şeyler istiyordu ki, onları yerine getirmektense dağları parçalayıp kayaları yarmak daha kolaydı ve en önemsiz emri karşısında dahi deniz suyunu içmek daha şirindi. Timur'un verdiği emirlerin en küçüğü, ordusuyla Aşpara'ya geldiği gün, onun bir gecelik yiyecek-içeceğini, hayvanların yemlerini ve yatacak yerlerini temin etmekten ibaretti. Halbuki bunun için yüz

---

555 Kur'an, Zâriyât, 42. ما تذر من شيء أتت عليه الا جعلته كالرميم

556 Hafız-ı Ebrû: "O günlerde hava öyle soğudu ki, zâdegânların ve beylerin bir çoğunun organları soğuk aldı, sıradan askerlerin ve hizmetkârların çoğu telef oldu. Kavs ayının başından ta Hut ayının sonuna kadar Ceyhun ve Seyhun nehirlerinin tüm geçitlerinden ordular, kervanlar, arabalar, filler vs. buz üstünden geçtiler. Aşırı soğuk sebebiyle dil ağız içinde uyuşup kalıyordu ki, (ana) karnındaki bebeğe dahi zarar vereceği kesindi." (*Zafernâme zeyli*, 397)

deve yükü un gerekiyordu ve o da yalnızca bir gece içindi. Çünkü fermanda ordunun Aşpara'da sadece bir gece kalacağı belirtiliyordu, ama başka şeyler de vardı. Allahdâd mektubu okuyup da denilmek isteneni anlayınca, büyük bir belaya çattığını anladı. Keyli kaçtı ve tüm enerjisini gerekli unu temin etmek için değirmenleri çalıştırmaya harcadı. Halbuki o günlerde değirmenler en edepli kişiden daha hareketsizdi ve onlara su taşıyan arklar cimri insanın avuçlarından daha kuruydu. Kıtlık yüzünden un seleleri çoktan boşalmış, nehirler dağların eteklerinde donup kalmış, göz yaşları ise göz çeperlerine çekilmişti. Allahdâd kara günler için sakladıklarını çıkardığı gibi, kendi mallarını dahi esirgemedi ve suyu akıtmak için varını yoğunu harcadı. Manda yürekli erkekleri yardıma çağırıp, her akarsu ve gölekten faydalandı. Vefakâr dostlarının görüşlerini aldı ve onların yardımıyla başına düşen bu beladan kurtulmak için çırpındı. Yüzüne kapanan, açmaya mecal bulunmayan evlerin kapılarını dahi tıklattı. Neyse ki onlar ellerinden gelen yardımı esirgemediler, onun haline ah-vap edip, hastalığı için tabip aradılar. Tüm esnafı ve sanatkârları bir araya topladılar. Değirmenleri döndürmeye yetecek kadar su akıtmaya giriştiler. Onca soğuğa karşı su yollarını tıkayan buzları parçalamaya başladılar. Soğuk demire çekiç sallayan demirciye, Allahsız birinin kalbini yumşatmaya çalışan kişiye benzediler. Allahdâd'ın gözleri doldu ve bu insanların çektikleri azap ve işkence karşısında boncuk boncuk yaşlar döktü. O öfkeli çehreler soğuktan dondu kaldı, ama bir kulaç boyu dahi buz kıramadılar. Şiddetli ayaz yüzünden kavladıkları yerler tekrar buz tutuyor, akmaya başlayan sular yine buz kesiyordu. Çaresizlikten geriye dönüyor ve sanki büyülenmiş insanlar gibi "geri, geri!" diyorlardı. Allahdâd ise dünya malını esirgemiyor "Ey su! Ey insanlar!" diye medetkâr sesle nida ediyordu.

Sonunda Allahdâd'ın dostlarında, Timur'un bu isteğinin yerine getirilmesi mümkün olmayan bir istek olduğu kanaati oluştu. Allahdâd, onların niyetini öğrenip de tamamıyla haklı olduklarını görünce, artık sonunun geldiğini, kesinlikle işinin bitik olduğunu anladı. Büyük bir belaya dûçar kaldığını, efendisinin büyük bir iş

için kendisinden nazik bir tığ istediğini idrak etti. Düşmanlarının kendisi aleyhinde Timur'a laf taşıdıklarını, arkasından fitne fuçur işler çevirdiklerini duymuştu. Timur'un kendisine karşı niyetinin değiştiğini, cami inşaatıyla görevlendirdiği Muhammed Celd'le birlikte ne işler çevirdiğini, sonra onu işkenceyle nasıl öldürdüğünü, mal mülkünü müsadere ettiğini, hanımları ve çocuklarını esir aldığını Allahdâd'ın kulağına fısıldamışlardı. Bu yüzden Timur'un kendisine de çok yakında altından kalkamayacağı bir külfet yükleyeceğini biliyor, gece gündüz uykusu saçıyordu. Böylece Allahdâd dünyadan elini çekip, çocuk çocuğuyla vedalaştı. O sırada Ramazan ayı yaklaşmış ve Timur'la karşı karşıya gelmesine on gün kadar kalmıştı. Halbuki yollar kapanmış, "talibli de (Timur) matlub da (Allahdâd) âciz kalmışlardı."[557]

Bu gaddarın çöküp kalışının sebebi, cehenneme uçup, esfel-i safiline yerleşmesi

Timur, ısrar ve inatla Otrar şehrine varıncaya kadar bu yürüyüşü sürdürdü.[558] Zahiren soğuğa karşı dayanıklı gibi görünse de, gizliden gizliye soğuk algınlığından kurtulmak için kendini hazırlıyordu. Terkibine hararet verici maddeler, hoşkokulu, zararsız, faydalı baharat katılarak hazırlanmış saf alkol hazırlanmasını emretti.

557 Kur'an, Hac, 73.

558 Yezdî: "O sırada [Timur Otrar'da iken] Deşt-i Kıpçak sultanı Tohtamış-han'dan elçi geldi ve Timur'a onun mektubunu verdi. Mektupta "Yaptığım kötülüklerin cezasını gördüm. Eğer Hazret merhamet buyurup hatamı bağışlarlarsa, bundan sonra asla bu tür şeyler yapmam. Canım tenimde olduğu sürece hizmetten başka bir şeyle meşgul olmam" deniliyordu. Hazreti Sahipkıran elçiye iyi muamelede bulundu ve "Şu anda Çin'e doğru sefere çıkmış bulunuyoruz. Allah'ın inayetiyle bu seferden döndüğümüzde, Cuçi-han'ın ulusunu ona vereceğim" dedi. Sahipkıran, birkaç gün içinde Otrar'dan hareket etmeyi, haremlerini şehzâdelerle geri göndermeyi ve Kara Hoca'yı [Tohtamış-han'ın elçisi] bazı hediyelerle Tohtamış-han'a göndermeyi düşünüyordu. Ama takdir kalemi başkaca yazmıştı ve öyle oldu." (*Zafernâme*, 295)

Sonra bu içkiden içmeye, ölçüsüz bir şekilde kullanmaya başladı.[559] Ama Allah, bu necis ruhun ancak kendisinin icat edip prensip edindiği zulümle çıkmasına razı oldu. Sonra Timur aralıksız ve ölçüsüz bir şekilde şarap içmeye devam etti. Askerinin ahvalini sormaz, onları adam yerine koymaz ve onların taleplerine kulak vermezdi. Nihayet ecel ona öyle bir kadeh sundu, "öyle bir kaynar su içirdi ki, onunla bağırsaklarını parça parça etti."[560]

Esasen Timur Allah'ın kaderine karşı çıkmayı, insanlarla vuruşmayı sürdürüp, Tanrı Teâlâ'nın nimetlerini inkar ederdi. Halbuki âciz bir şekilde dünyaya gelip, pekçok zulmü sırtına yüklenip, bol miktarda günahla çekip gittiği kesin.

Arak Timur'un bağırsızlarını ve ciğerini etkilemişti. Bütün vücudu titremeye, kol ve bacaklarından güç kuvvet çekilmeye başladı. Tabiplerini çağırıp hastalığından bahsetti. Bu aşırı soğuk havada

---

559 İbni Arabşah'dan başka Mısır ve Şam tarihçileri de Timur'un Otrar'da hastalanmasını, soğuk algınlığını tedavi etmek için saf alkolü baharatla karıştırıp bol miktarda içmesine, bu yüzden mide ve bağırsaklarının iltihaplanmasına bağlamaktadırlar. Rahip Schiltberger ise, Timur'un hanımlarından birinin emîrlerden biriyle ilişkisi olduğunu öğrendiğini, bu emîrin devlet hazinesinden çok miktarda malı çalıp kaçtığını, Timur'un bu karısının öldürülmesini emrettiğini, şiddetli kederinden hastalanıp öldüğünü belirtmektedir. (*Şihab*, 373) (A.F.)

Hafız-ı Ebrû: "807 yılının mübarek Recey ayının on ikinci gününde (15 Ocak 1505) (Sahipkıran) Otrar şehrine vasıl oldu. Kendisini uğurlamak için gelen bazı hanımlarına, oğullarına ve erkan-ı devlete güleryüzle izin verip geri göndermeye niyetlendi ve (bu münasebetle) şarap içmek istedi. Birkaç gün boyunca sürekli bezm sâkilerinin elinden dolu dolu kadehler alıp, güzel perilerin yüzü gibi tebessüm eden bâde ve reyhan gibi hoş kokulu şarap içmekle vakit geçirdi... Bu arada (Sahipkıran) arak getirmelerini emretti, emri yerine getirildi. Görünüşte su, ama aslında alev gibi cevherdi.. Sâki, kadehleri ardı ardına doldurup sunuyordu. Hazreti Sahipkıran yine iki gece gündüz arak içmekle meşgul oldu ve ağzına bir lokma yemek koymadı. Ertesi gün mübarek mizacında bir değişiklik sezdi. Alkolün etkisinden olsa gerektir, dediler. Düzelmek için birkaç yudum daha içti. Üşütmüş olduğu için ateşi biraz düştü diye düşündüler. Ama midesi ısınınca tekrar ateş bastı." (*Zafernâme zeyli*, 397-398)

560 Kur'an, Muhammed, 15.

karnına ve alnına buz koyarak tedavi ettiler.[561] Nihayet üç gece geçtikten sonra Timur aşağılanıp cezalandırılacağı yere doğru gitmek için denklerini hazırladı. Ciğeri parça parça olmuştu ve "ne dünya malı ne de çocuklarının ona bir faydası dokunmadı."[562] Ağzından kan geldi, keder ve pişmanlıktan parmaklarını dişlemeye başladı.[563]

---

561 Hafız-ı Ebrû: "Âdete göre erkân-ı devlet ve Hazretin yakınları Allah'a dua edip duruyorlardı. Bu arada Allah'ın kulu Hazreti Sahipkıran önce bir parmağını, sonra iki parmağını kaldırdı ve gözüyle bir şey işaret edip, bir şeyler demek istedi. Emîrlerden bazıları buna cevap bulmaya çalıştılar "Hazret (düzelmek için) bir veya iki ilaç kaldı (diye işaret etti)" dediler. (Hazreti Sahipkıran), "Hayır, ben öyle demek istemedim.. Ben sizin aranızda bir yahut iki günden fazla kalmam" dedi. Bu sözünün doğruluğunu ispat için tabiplerini çağırttı ve emîrler tüm olanları anlattılar. (Allah'ın) bendesi Hazreti Sahipkıran (tabiplere), "Doğruyu söyleyin, yüzüme karşı söylenen hoş sözleri değil, gerçeği severim" dedi. Tabipler dediler: "Allah'ın inayeti bilen hali (daha) kop yıllar yaratgannıng sayesi rub'ı meskundagi (dünyadaki) memleketler üzre berkarar bolgay digen ümiddemiz. Bırak (fakat) tübbiyat kaidesiden kelip çıkılsa, (Allahnıng) kulı bolmış hazret (Sahipkıran) aytgenleriçe erür (söyledikleri gibidir)." ... "Bunca kabiliyet, ordusunun kalabalıklığı ve saltanatının yüceliği ve kudreti ölüm meleğinin yolunu kesip geri çeviremedi. Ve devleti yönetme nöbeti sona erdi." (*Zafernâme* zeyli, 400-401)

562 Kur'an, Gafir, 85.

563 Yezdî: "Ama Hazreti Sahipkıran'ın aklı başındaydı. Bu hastalığına rağmen ordunun durumundan haberdardı. Ne var ki, bu hastalığın çaresinin olmadığını biliyordu. Takdire boyun eğip hanımları ve has beylerini çağırttı. Vasiyetini söylemek istedi ve şöyle dedi: "Kesin olarak biliyorum ki, ruh kuşu bu kafesten uçup gitmek istiyor. Ben Tanrı'ya sığındım ve sizleri de O'na emânet ediyorum. Ben öldükten sonra feryad-ı figan etmeyin, bir faydası olmaz. Benim için Tanrı'dan rahmet dileyin ve ruhumu dua ve fatihalarla şâd edin. Allah'a şükür ki, tüm İran ve Turan'da bize karşı çıkacak kimse yoktur. Günahım çoktur bilirim, ama zalimlerin ellerini mazlumların üzerinden uzaklaştırdığım için Tanrı bana rahmet eder diye ümit ediyorum. Benim devrimde güçlünün zayıfı ezmesine izin vermedim. Bana vefa etmeyen bu dünya sizlere de vefa etmeyecektir. Dünya işini ihmal etmeyin ki, Müslümanlar endişe içinde olmasınlar. Öbür türlü bunun hesabını ki-

Ölüm sâkisi Timur'a en acı kadehi içirince, inkâr ettiği şeylere iman etti; ama azap ve cezayı gördükten sonra iman etmenin ona bir faydası olmayacaktı. Yardım istemek için feryat etti, fakat feryadına gelecek kimse bulunamadı. Kendisine "Ey necis cesetteki habis ruh, çık ordan! (Ey can!) zalim ve günahkâr dünyandan çık! Cehennemde kaynar su, irinli yer ve fâsık komşuların hayırlı olsun!" diye nida edildi.

Onun boğulan çocuk gibi hırıldamasını, renginin solup, asılmış deve gibi avurtlarından köpük akışını keşke bir görseydin! Hele hele azap meleklerinin zalimlerin yurtlarının harap edilişini, alevlerinin söndürülüp minarelerinin viraneye çevrilişini müjdelemeye gelişlerini bir görseydin! "Melekler yüzlerine ve arkalarına vurarak ve 'tadın yakıcı cehennem azabını' (diyerek) o kâfirlerin canlarını alırken onları bir görseydin!"[564] Onun hanımları ve mevkebinin çevresinde dört dönüp hüngür-hüngür ağlamalarını, (Allah'a iftira atan) yardımcılarının ve ordusunun onu kaybetmelerini bir görseydin! "O zalimler, ölümün (boğucu) dalgaları içinde, melekler de pençelerini uzatmış, onlara 'Haydi canlarınızı kurtarın! Allah'a karşı gerçek olmayanı söylemenizden ve O'nun âyetlerine karşı kibirlilik taslamış olmanızdan ötürü, bugün alçaklık azaba ile cezalandırılacaksınız!' derken onların halini bir görsen!"[565]

Sonra melekler cehennemden kaba bir azap giysisi getirip, ıslak yünden sırıkları çekip alıyormuş gibi, onun ruhunu yolup aldılar. Böylece Allah'ın lanetine ve cezasına kavuştu; hakettiği aşağılanma ve ukubete nail oldu.

Bu olay 807 yılında mübarek Şaban ayının on yedinci gününe tekabül eden Çarşamba günü (18 Şubat 1405) vukû buldu. Tanrı Teâlâ, merhametiyle bu aşağılayıcı azabtan kullarını kurtardı.[566]

---

yamet günü sorarlar. İmdi; Pir Muhammed Cihangir'i yerime veliaht tayin ettim. Semerkand vilayeti onundur.." (*Zafernâme*, 296)

564 Kur'an, Enfâl, 50.

565 Kur'an, En'am, 93.

566 Buradan itibaren İbni Arabşah tam beş sayfa Timur'un ölümü üzerine kaleme aldığı uzunca bir şiir koymuştur ki, çevirisine gerek görülmemiştir.

"Böylece zulmeden toplumun kökü kesildi. Hamd, alemlerin Rabbi Allah'a mahsustur." [illegible]

[illegible] Kuran, Enam, 45

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Timur'un vefatından sonra olan olaylar; yaşanan mutluluklar ve sergilenen kötülükler

Allahdâd'ın Saadet adlı sadık bir dostu Andican şehrinin naibi idi. Saadet, ileri gelen meşhur emîrlerdendi ve Baş Humra kalesini kurmak için gönderilenler arasında yer almıştı. Allahdâd'a haber gönderip, fesat maddesinin bu dünyadan kotarıldığını, Timur'un ülkelerin peşini bırakıp, kendi günahlarıyla birlikte cehennem bekçisinin evine doğru yola çıktığını bildirdi. Çapar, bu hoş haberle aynı yıl Ramazan ayının on dördüncü günü (16 Mart 1405) Aşpara'ya ulaştı ve Allahdâd'ı o büyük kederinden kurtarıp kuş gibi hafifletti. Bu haber ona yeniden hayat vermiş, onu çölde yemek ve su yüklü devesini kaybedip tekrar bulan kişiye benzetmişti.

Allahdâd, yaptığı işler ve daha sonraki günlerde ruhunu teslim edinceye kadar başından geçen olayların hikayesi üzerinde ileride durulacaktır.

Timur'dan sonra tahta çıkan bahtlı kişi

Timur vefat edip, Tanrı dünyayı onun endişesinden kurtardığında, yanında askerleri arasında yakınları ve çocuklarından Emîranşah'ın oğlu ve Timur'un torunu Halil Sultan ve kızkardeşinin oğlu Sultan Hüseyin'den - ki Timur Şam'a girdiğinde Mısır sultanına kaçıp gitmişti, - başka kimse yoktu.[568] Bu ikisi (onun vefatını) gizli

568 Yezdî: "Emîrzâde Sultan Hüseyin Hazreti Sahipkıran'ın vefat ettiği haberini aldı. Kendisi kötü ruhlu ve fitneciydi. Hazreti Sahipkıran hayattayken kaç defa kötü davranışlar sergilemiş, özellikle Şam seferi sırasında kaçıp düşmanlara katılmıştı.. İşte Sahipkıran'ın vefat haberini işitince, kalbinde kötü

[illegible] bir kimsenin sezmemesini uygun gördü. tutmayı, vatandaşlardan [illegible] vefat ettiği haber her tarafa ler. Ama bu mümkün olmadı ve onun [illegible] bir şekilde [illegible] düştüler ve [illegible] ulaştı.[568] Bu ikisi [illegible] koşuşturmaya başladılar. Beylere her vaziyette o tarafa bu tarafa [illegible] an- kes bu meseleyi öğrendi ve [illegible] kapıldılar ve Timur'un cesedini yük- ladı. Fakat askerler de telaşa leyip Semerkand'a döndüler.

Şans Halil Sultan'ın yüzüne güldü, kimse ortada olmadığı için tahta geçip oturdu. Babası Emiranşah Azerbaycan ve civarını yönetiyordu. Oğulları Ömer ve Ebû Bekir de kendisiyle birlikteydi. Onlarla Maveraünnehir arasında dağlar, ormanlar ve yüzlerce engel, binlerce çukur vardı. Ebû Bekir, Çağataylıların en gözde bahadırlarındandı ve keskin kılıcıyla düşmanları kırıp geçiren biriydi. Söylendiğine göre bir öküz veya deveyi tek kılıç darbesiyle ikiye biçermiş.

Kara Yusuf, Timur öldükten sonra Emiranşah'ı katledip, Azerbaycan'ı kendine mülk edindi. Oğlu Ömer, kardeşi Ebû Bekir tarafından öldürüldü. Ebû Bekir'i ise Kirman'ı hâkimi İdiku[570] öldürdü. Onların savaşları tarih kitaplarında vardır ve meşhurdur.

Herat ve Horasan Şahruh, Fars vilayeti ise Pir Ömer'in hakimiyetindeydi. Timur, (sağlığındayken) Muhammed Sultan'ı yerine veliaht tayin etmişti. Her ne kadar Muhammed Sultan onun torunlarından ise de, sahip olduğu baht-u saadet, akıl ve zekası Timur'un dikkatini çekmiş, onu öz oğullarından üstün tutmuştu, ama kader

endişeler oluştu ve sol kanat beylerinin atlarını alıp kendilerine izin verdi. Her birinde çift at bulunan iki bin kişiyle Hocend nehrini geçip Karnak yoluyla Semerkand'a doğru yöneldi. Hile ve desise ile şehir büyüklerini kendi safına çekip, kaleye girmesine izin vermelerini sağlamak istedi. Elçi, onun yanına gitmişti, geri dönüp bu haberi getirdi. Şehirdeki bütün beyler endişeye düştüler." (*Zafernâme*, 300)

569 Yezdî: "Şehzâdeler şahlık taçlarını başlarından atıp, sabır hil'atını giydiler. Ağalar ve hanımlar yüzlerini yırtıp, saçlarını yoldular; beyler yakalarını parçalayıp, toprak ve kana belendiler." (*Zafernâme*, 297)

570 Burada sözü edilen İdiku'yu, Deşt-i Kıpçak'ta Tohtamış hanın rakibi olarak hüküm süren İduku (Edigey) ile karıştırmamak gerekir.

onun iradesine boyun eğmemiş ve daha önce belirttiğimiz gibi bu torunu Anadolu'da Akşehir'de vefat etmişti. Muhammed Sultan'ın Pir Muhammed adında bir kardeşi vardı ve Timur daha sonra onu veliaht tayin etmişti. Ölüm müjdecisi Timur'a hücum edip, onun ruhunu korkutucu bir sesle çağırdığında, kendisi gaflet denizine batmıştı ve ömür süresinin uzatılacağını ümit ediyordu. Ama ölüm 'hele biraz düşüneyim' diyenlerden değildi, bu yüzden onun derisini yüzüp aldı ve ordusunu kargaşanın kucağına attı. Timur bu durumdayken, bütün oğulları ve torunları kendisinden uzakta, keyifleri yerinde, endişeden âzâde idiler ve hepsi de fetih işlerine son verip Timur gibi gaflete dalmışlardı. Pir Muhammed, Horasan ile Hindistan hududu arasında kalan Kandahar'daydı. Kandahar ile Mâverâünnehr arasında sayısız çöl ve hıyabânlar vardı.[571] Kısacası Timur'un kurduğu darussaltanaya (Semerkand'a) Emîranşah'ın oğlu Halil Sultan'dan başka daha yakın olan kimse yoktu. Diğer yandan kış pamukları ve onun tozuttukları yer döşeğine kendi çarşafını yaymış, onun üstüne yastık ve yorganını atmış, sırtını ve ellerini sıkıca örtmüştü. Bu insanlardan (Timur'un çocuklarından) hiçbirisi, hazırlık yaparak sefere çıkmak için atlanıp, ayağını üzengiye koymak şöyle dursun, yataktan başını çıkaracak veya dişini gösterip gülecek durumda olmadığı gibi, yen içindeki parmaklarını oynatacak halde dahi değildi. Çünkü öldürücü soğuklara yakalanıp hastalanmaktan korkuyorlardı. Böylece Halil Sultan elini sıcak sudan çıkarıp soğuk suya sokmadan, zahmetsiz ganimete kondu ve tahtını, hatta bütün alemi cehennemden Kevser-i Selsebil'e çevirdi. Menfur kişi mahbubla, düşman kişi dostla yer değiştirdi. Halil Sultan, emîrleri, beyleri ve orduyu itaat altına alıp, o halkları, Arap ve Acem komutanları kendine râmettikten ve hepsini itaat ipine dizdikten sonra, onlar için sadakat pazarlarında hayır duası okuma

571 Yezdî: "Beyler, ağalar [Timur'un hanımları] huzuruna gelip kengeş yaptılar. Emîrzâde Halil Sultan ve Emîrzâde Sultan Hüseyin'e adam göndererek "Hazreti Sahipkıran'ın durumu çok ağırlaştı, derhal hassa askerlerinizle birlikte tez gelin" dediler. Emîrzâde Pir Muhammed'e de mektup yazdılar: "Hazret seni veliaht ilan etti. Şimdi durumu ağırlaştı. Hemen Semerkand'a gelesin." (*Zafernâme*, 298)

dükkanları açtı. Böylece onlar Halil Sultan'la alış-veriş anlaşmaları yaptılar. Hicbirisi için itaat edip sonra isyan etmek söz konusu olmadığı gibi, o günden başlayıp kendisiyle aldı-sattı işlerine koşmaktan başka yol kalmamıştı. Halil Sultan da onlara mutluluk dizginini çevirip, onlarla sohbet etmeyi hoş gördü.

Halil Sultan, Yusuf gibi yakışıklı, Muhammed gibi güzel ahlaklı, Halilurrahman gibi mülayim, İsmail gibi sadık, güleryüzlü, latif tabiatlı biriydi. Yaratıcı onun faziletlerini "kaf" ve "nun" harfleriyle yazıp, gayet güzel "hareke" ve "sükûn"la süslemişti. Onun güzel levhasına ilk yazılan şey "elif" gibi boyu idi. Onun "lam"ından dönen kişiler, "dal" ve "cim" gibi eğilip, hizmetinde yay gibi bükülüp kaldılar. "Sin" harfinin dişleri gibi muntazam dişleri, ağzının "mim" harfinin güzelliği gibi hoş biçim oluşu sebebiyle hiçbir zaman yalan söylemekle veya verdiği sözden dönmekle suçlanmadı. Huzuruna çıkabilen her bir insan onun nimetlerinden behremend oldu... Buna karşılık kendisine söz verdiği halde sözünü tutmayan, ahdine vefa etmeyen herkese karşı üstünlük sağladı. Padişahlar onu övdüler ve tahta cülusunu tebrik ederek, Tanrı'dan ona başarılar dileyip, "Yâsin ve Tâhâ"[572] dediler.

Askerlerin zincirden kurtuluşu ve Timur'un naaşıyla birlikte Semerkand'a dönüşü

Yok edici kasap [Azrail] Timur'un derisini yüzüp, sığırı parçalar gibi parçalara ayırırken, o, sığır ve öküz gibi böğürmeye başladı. Sonra yok edici kasap, onu kendisinin kazdığı cehennem tandırına atıp yakmayı diledi. Bu sırada o [Timur] sevgilisini[573] yardıma çağırdı. Halil, onu himaye ederek yok edici kasaba "Bu kadar acele etme!" dedi ve cesedi hızlı bir şekilde mumyalayıp tahtarevana koyarak Semarkand'a götürdü. O sırada Hocend nehri çözülmüş, kış intikamcısı intikamını almış, içi rahatlamış ve ateşi düşmüştü.

572 Kimilerine göre Yasin ve Tâhâ Hz. Peygamber'in isimlerindendir.
573 Yani Halil Sultan'ı.

Zaten muzaffer bahar ordusu gelmiş, kış ordusu mağlup olup geriye çekilmişti.

Timur'un vezirlerinin içten pazarlıkları

Bu askerlerden oluşan gökyüzünde, onu aydınlatan, görüşlerine uyulan, fikirleri ile yön tayin edilen yıldızlar vardı.

Vukû bulan olaylar onlara çok şey öğretmiş, Timur'un yol açtığı musibetler hayli tecrübe sahibi yapmıştı. Timur, onların yardımıyla kapalı kaleleri fethetmiş, dar yerleri genişletmiş, hamleleriyle zalimlerin zulmünden kurtulmuş ve her bir muradına ermişti. Timur dolunay ise onlar hâle, o usta ise onlar âlet edevatı, o ruh ise bunlar sezgileri, o baş ise bunlar bedenin diğer organlarıydı.

(Timur öldükten sonra) onlar (kimin başa geçeceği konusunda) değişik düşüncelere sahip oldular ve bu işin akibetini düşünmeye başladılar. Onlara göre Halil Sultan bu iş için ehil değildi; her taraftan onun üzerine dalgaların geleceğini, saltanat gülünün belalardan uzak olmayacağını, çevresinde tozsuz dumansız temiz bir havanın bulunmayacağını biliyorlardı. En azından Halil Sultan'ın dostlarının elçisi ona "büyük, daha büyük ol!" diye hitap etmeliydi.

Neticede onların her biri herhangi bir şiddete karşı kendi tedbirini, her bir ihtiyaç için kendi hazırlığını, her bir haksızlığa karşı kendi gardını, her bir fesada karşı kendi çaresini, her bir şanssızlığa karşı kendi giysisini hazır hale getirip, her bir oka karşı kalkan, her bir felakete karşı silah, her bir darbeye karşı mızrak.. hazırladı. Ama soğuğun inatçılığı küstahları yola getirmiş, buz parçaları yel gibi uçan atların kanatlarını kırmıştı. Dolayısıyla onların itaat etmekten ve Halil Sultan'ın sözünü dinleyip, buyruğuna boyun eğmekten başka çareleri yoktu. Tıpkı Abdullah b. Ubeyd b. Selul'un Habib'e [Hz. Peygamber'e] karşı kötülük düşünmesi gibi, onlar da Halil'e karşı kalplerinde çeşit çeşit kötü niyetlerle Semerkand'a döndüler.

Bunlardan birinin adı Burunduk'tu. Halil Sultan'a karşı muhalefet kalesini müstahkem hale getirip yükseklere çıkmak isteyen Burunduk, ona şöyle dedi: "Eğer âli düşüncelerine uygun gelirse, ben

önden gidip siz gelinceye kadar her şeyi yoluna koyayım. Ben senin devletinin tellalı, saltanatının rehberi olurum ve kanun-kaideleri belirleyip, herkese bu hususta müjde veririm. Herkes seni karşılamaya hazırlanır, şehre girmen için gerekli tedbirler alınmış olur."

Halil Sultan ona izin verdi ve önden gönderdi. Burunduk Seyhun'a geldiğinde, nehirde gemilerden bir köprü kurulmuştu ve yaya ve atlıların geçmesi için gerekli tedbirler alınmıştı. Burunduk kendi adamlarıyla karşıya geçtikten sonra köprünün bozulmasını emretti ve alenen isyan bayrağı açarak Semerkand'a doğru yola koyuldu.[574] Fakat daha sonra bu yersiz hareketini düzeltmeye girişip, kendi mantığına göre tuhaf bir yol izledi.

Halil Sultan köprüye gelince onun bozulmuş olduğunu gördü. Burunduk ve yaptığı işe fazla aldırış etmedi, aksine köprüyü tekrar onartıp karşı sahile geçti ve Seyhun'un arka tarafındaki toprakları, orada daha önce valilik yapan Hudaydâd'ın yönetimine bıraktı. Halbuki Hudaydâd, Timur'un sadık bir bendesi olarak Halil Sultan'ın en büyük düşmanlarındandı[575] ve Sultan Hüseyin tarafta-

---

574 Yezdi:

575 Timur'un ölüm haberi oğullarına, torunlarına ve diğer ülkelerin hükümdarlarına bildirildi ve tahtın Pir Muhammed b. Cihangir'e bırakılmasını belirten vasiyeti açıklandı.

Fakat Timur'un vefatı sırasında sayıları yüze ulaşan oğul ve torunlarının çoğu, ölüm haberiyle birlikte herkesi itaat altında tutan kişinin artık hayatta olmaması sebebiyle, iktidarı ele geçirme ve şahsi arzularını gerçekleştirme yarışına girdiler. Her bir emirin elinin altında onun çıkarlarını savunacak büyük bir ordu vardı. Bazı prensler Timur tarafından vali ve hâkim tayin edildikten sonra özel iktalar edinmişlerdi, ama Miranşah oğlu Halil Sultan ve Timur'un kızının kocası Tagay Şah'ın oğlu Sultan Hüseyin gibi bazılarının iktaları yoktu. Ancak, Timur'un Çin'e düzenlediği sefer için götürdüğü büyük ordu bu ikisinin emrindeydi. Halil Sultan'ın emrindeki kuvvetler Taşkent civarında toplanırken, Sultan Hüseyin'in emrindeki kuvvetler Seyhun yakındalarında Yessi ve Sayram'daydı.

Dolayısıyla Timur'un vasiyetine ilk karşı çıkan bu iki torunu oldu. Timur, sıradan bir Acem kızıyla evlendiği için torunu Halil'e kızgındı ve bu yüzden hâkim olarak tayin ettiği diğer torunlarının aksine ona herhangi bir ikta vermemişti. Sultan Hüseyin'i iktadan mahrum etmesinin sebebi ise, 1401'de Dımaşk'ın kuşatması sırasında Timur'a karşı çıkıp düşman sa-

fına geçmesiydi; Timur bu olaya çok öfkelenmiş, onu cezalandırmış ve bir süre konuşmamıştı.

Şerefüddin Ali Yezdî'nin fitne peşinde koşan pis tabiatlı birisi olarak tavsif ettiği Sultan Hüseyin, ilk muhalefeti başlatmış; henüz dedesinin hastalandığını duyduğu günlerde Semerkand'a adamlar göndererek durumu yakından takip etme ve ortamı kendi lehine hazırlama çalışmalarına başlamıştı. Nitekim Timur'un son nefesini verdiği haberi gelir gelmez Yessi ve Sayram'daki kuvvetleriyle Otrar'a doğru yola çıkmıştı. Görünüşteki amacı Timur'un hanımlarını Semerkand'a götürmekti, ama Çin'e saldırma fikrinin bir kenara bırakıldığını görünce oradan hızlı bir şekilde başkente doğru yola çıkmıştı.

Elbette Otrar'daki emîr ve kumandanlar Sultan Hüseyin'in her hareketini Taşkent'e gelip yerleşmiş olan Halil Sultan'a bildiriyorlar ve Timur'un yola çıkmadan önce naip olarak atadığı kişiyi de uyarıyorlardı. Bazı Acem tarihçiler Sultan Hüseyin'in tahtı ele geçirme teşebbüsünün Taşkent'teki beylerin Halil'in çevresinde toplanmasına ve ona dedesinin halefi olarak biat etmelerine yol açtığını (Mart 1405) belirtmektedirler.

Halil Sultan'ın dedesinin vasiyetine binaen taht sahibi olan ve o sırada Gazne'de bulunan amcazadesi Pir Muhammed'in naibi sıfatıyla tahta geçtiğini bildirmesine rağmen, orduyla birlikte Çin seferine iştirak eden Şahruh oğlu Uluğbey ve İbrahim gibi emîrler ve Timur'un hanımları tarafından da onaylanmamıştı. Bunlar, Taşkent'te kalan Halil'in yaptıklarının yalnızca fitne çıkmasını önlemeye yönelik olduğunu, onların da devletin çıkarı için bu davranışını onaylamaları gerektiğini bildiren mektubu kendilerine ulaştığında, mevkepleriyle birlikte yola çıktılar. Timur'un torunları ve hatunları Semerkand yakınlarında bir kengeş düzenleyip Halil'in mektubunu tartıştılar ve Timur'un vasiyetinin uygulanması, sebepleri ne olursa olsun bu konuda herhangi bir değişiklik yapılmaması konusunda görüş birliğine varıp, Halil Sultan'ın yaptığı işten vazgeçmesini ve vasiyete uygun hareket etmesini kararlaştırdıktan sonra bir çaparla durumu kendisine bildirdiler. Taraflar arasındaki ihtilafların giderilmesi için çaparlar birkaç kez geldi gitti. Seyhun'un öte tarafında bekleyen kuvvetlerin bir kısmı Timur'un torun ve hatunlarının safında yer almak için Mâverâünnehr'e doğru yola çıktı. Bazı komutanlar Halil Sultan'ın nehri geçip Semerkand'a ulaşmasını engellemek için Seyhun üzerindeki köprüyü bozdular. Fakat Timur'un torunları ve hatunları Semerkand'a girmek istediklerinde, şehir kapılarının yüzlerine kapatılmış olduğunu gördüler. Çünkü şehir valisi Halil Sultan'dan yana tavır aldığını belirtmişti. Bunun üzerine onlar Buhara'ya doğru yola koyuldular. Burada şehir hâkimi tarafından gayet iyi karşılandılar. Şehir hâkimi ayrıca

Halil Sultan'ın kuvvetleriyle çıkabilecek muhtemel bir çatışma için sınırları tahkim edip, savunma tedbirleri aldı. Halil Sultan, Timur vefat ettiğinde henüz yirmi bir yaşındaydı. Dedesinin vefatı sırasında diğer oğul ve torunlarının uzak diyarlarda bulunması, kendisininse orada olması onun en büyük avantajıydı. Zaten kendisi sevimli, güzel ahlaklı biriydi ve bu özellikleri Timur'un komutanlarından bazılarını onun yanına çekmişti. Nitekim İbn Arabşah ve Mirhand gibi tarihçiler de onun bu yönlerini övmekte, Cenk seferi sırasında beylerin bir kısmının ona geleceğin veliahtı gibi davrandıklarını belirtmektedirler.

Halil Sultan oldukça kolay bir şekilde Semerkand'a ulaştı. Başkente onu şehir hâkimi Argunşah ve devlet erkanı karşıladı. Hepsi de Timur'un matemi dolayısıyla siyah elbiselere bürünmüşlerdi. Halil, Argunşah'tan şehrin anahtarlarını alıp 18 Mart'ta tahta cülus etti. Devlet işlerini amcazadesi Pir Muhammed'e vekaleten yürütmeye, onun adına menşurlar göndermeye başladı. Sonra dedesinin kabrine ziyaret tertipledi; orada devlet erkanının, beylerin ve şehir ileri gelenlerinin taziyelerini kabul etti. Kabir başında bir mersiye okudu; fakirlere sadaka dağıttı ve elbette kalplerini kazanmak için beyleri hediyelere boğmayı da ihmal etmedi. Bir şeyi çok iyi anlamıştı ki, halkın teveccühünü kazanmak ona kesenin ağzını açmaya bağlıydı. Böylece dedesinin vaktiyle uğruna savaşlar yaparak kazandığı hazineye yüklendi ve israf konusunda aşırı gitti. Ama yine de işler umduğu gibi gitmedi. Seyhun'un ötesindeki hâkimlerden ikisi, yani Hudaydâd ve Allahdâd kuzey bölgesinde hemen isyan bayrağı açtılar ve güneyden Semerkand'a doğru yaklaştılar. Şehrin güneyindeki yerleri yağmaladılar. Her ne kadar Halil Sultan bu iki komutanın arasını açmayı başarıp onları tekrar geldikleri yere gönderme işini halletmişse de, isyanların ve Mâverâünnehr'i yağmalamak için düzenlenen saldırıların ardı arkası kesilmedi. Sığnak ve Taşkent arasındaki şehirlerin çoğu isyancıların eline geçti.

Herat hâkimi Şahruh, babası Timur'un ölüm haberini alınca durumu yakından incelemeleri için bazı adamlarını Semerkand'a göndermişti. Batı Horasan, Sistan ve Mazenderân hâkimleri ona tâbi idi. Halil Sultan'ın Semerkand'da tahta geçtiğini ve Buhara'da bulunan oğulları Uluğbey ve İbrahim'i kuşatma aldığını öğrenince başkentini korumak için bazı tedbirler aldı ve aynı sıralarda kuzeye doğru hareket ederek (Mart ayında) Ceyhun sahillerine geldi. Oradan Halil Sultan'a bir mektup göndererek aradaki anlaşmazlığı barışçıl yoldan halletme teklifinde bulundu. Halil Sultan, amcasının mektubuna olumlu cevap verdi; Uluğbey ve İbrahim'in Buhara'dan adamları ve mallarıyla birlikte salimen çıkıp gitmelerine müsaade etti, fakat Timur'un hatunları Semerkand'a döndüler. Keza Halil Sultan Ceyhun nehrine kadar olan

rıydı. Hudaydâd'ın o toprakların valisi sıfatıyla Halil Sultan'ın emrine itaat etmek, onunla iyi ilişkiler içinde bulunmaktan başka çaresi yoktu. Çünkü daha yolun başındaydı. Halil Sultan ise o toprakların yönetimini Hudaydâd'a ve kalpleri fesat kişilere bırakmıştı.

Halil Sultan'ın sahib-i taht olarak vatanına dönüşü

Halil Sultan daha sonra Semerkand'a doğru yola koyuldu. Şehir ileri gelenleri ve naip siyah matem giysileriyle onu karşılamaya çıktılar. Huzuruna da yine siyah elbiselerle girdiler. Hem tahta cülusunu tebrik etmek hem de saygılarını sunmak için şehir ileri gelenleri ve âyânlar huzuruna girip çıkmaya, değerli hediyeler sunmaya başladılar. Halil Sultan da onları sahip oldukları mevkilerine göre hürmetle karşılıyor ve mertebesiyle mütenasip yerlere oturtuyordu.

Mâverâünnehr topraklarını yönetmek şartıyla amcazadesi Pir Muhammed'e hazineden bir miktar para göndermeyi de kabul etti. Ayrıca imparatorluğun geri kalan topraklarının yönetimini amcası Şahruh'a bırakacaktı. Bu anlaşmadan sonra Şahruh 1405 Haziran ayı sonlarında Herat'a döndü. Buna rağmen gerek Şahruh ve gerekse Halil Sultan birbirlerine karşı daima tetikte idiler. Nitekim üç yıl sonra Halil Sultan Ceyhun sahili üzerindeki Tirmiz şehrini tahkim edince, amcası da aynı şehrin karşısında yani iki taraf arasında sınır teşkil eden noktada bir kale kurmaya mecbur kaldı.

Halil Sultan'ın Mâverâünnehr'in kuzey kesimindeki isyancılara karşı ordu üzerine ordu sevk etmekle meşgul olduğu bir dönemde, güneyde Timur'un tahtının gerçek varisi olan Pir Muhammed Kandahar'dan hareket geçti. Galiba Şahruh'la Halil Sultan arasındaki anlaşma hoşuna gitmemişti. Semerkand tahtının kendisine ait olduğu iddiasıyla kuvvetleriyle birlikte Kandahar'dan yola koyuldu. Henüz yoldaykan kendisiyle Halil Sultan arasında mektuplar gitti geldi. Her ikisi de Timur'un tahtının kendi hakkı olduğunu iddia ediyordu. Aradaki anlaşmazlığı gidermek için yapılan yazışmalar bir yıl kadar devam ettikten sonra, Halil Sultan'ın kuvvetleri Belh'e doğru gitmek için Ceyhun nehrini geçti. Bu ordu Sultan Hüseyin'in komutasındaydı. Bu arada Sultan Hüseyin taht talebinden vazgeçmiş ve Pir Muhammed'in ilerlemesini durdurmak için Halil Sultan'ın safına katılmıştı. Fakat çok geçmeden Halil Sultan'a karşı isyan bayrağı açtı; savaşı terk edip kuvvetleriyle birlikte nehri geçerek kuzeye yöneldi. Fakat Keş yakınlarında Halil Sultan'ın kuvvetlerine yenilerek Herat'taki dayısı Şahruh'a sığınmak zorunda kaldı. (*Şihab*, 387-389)

Burunduk'u da "Önemli değil," diyerek sanki samimi bir dostunu karşılıyormuş gibi karşıladı; ona karşı samimi davrandı ve mugalata meselesini ona havale etti. Fakat tahtına muhkem yerleştikten sonra Burunduk'u köküyle birlikte söküp aldı ve gafil avlayıp ölüm aslanının ağzına attı. Sonra onun memleketine dişleyici köpeklerini salıp, yakıp kavurucu ateşlerini gönderdi. Onlar da onun memleketinin derisini parça parça edip, haremlerini aşağıladılar ve genç yaşlı demeden hepsinin ocağını söndürdüler.

Bu pisliğin [Timur'un] defnedilişi ve mezar dibine atılışı

Halil Sultan, ilk önce dedesini gömmek, bu işi tamamlayıp lahdi yerine koymakla meşgul oldu. Önce onu abanoz bir tabuta koydular ve tabut beyler tarafından taşındı. Cenaze törenine padişahlar ve askerler başları açık olarak siyah giysiler içinde geldiler. Onların yanında emîrleri ve devlet erkanı da vardı. Timur'u torunu Muhammed Sultan'ın yanına yani Ruhâbâd denilen medresenin yakınına defnettiler. Burası kayalar üzerinde yer alan tehlikesiz bir sirdab idi. Halil Sultan, hatm-i Kur'an, rub'a paraları (otuz parayı otuz kişiye okutma), dua okutma, sadaka verme, yemek ve tatlı dağıtmak gibi belli taziye şartlarını yerine getirdi. Sonra dedesinin mezarı üzerine bir türbe yaptırıp ona karşı vazifelerini tamamladı. Kabri üstüne elbiselerini yayıp, duvarlara silahlarını astı. Bunların tamamı altın işlemeli, değerli taşlarla bezeli eşyalardı. Bunlar arasında en önemsizin değeri dahi bir iklimin yıllık haracına denkti ve mücevherlerin bahası ise bir buğday bahasının takviminden[576] fazla idi. Ayrıca Timur'un türbesinin tavanına altın ve gümüş kandillerden yıldızlar koydurdu. Bundan başka Timur'un yattığı yerin üstüne ve kenarlarına ipek örtüler ve yumşak kilimler döşetti. Kandillerden bir tanesi altındandı ve dört bin miskal yani Semerkand ağırlık birimleriyle bir rıtl, Dımaşk ağırlık birimleriyle on rıtl[577] ağırlığındaydı.

---

576 Takvim: Bir ülkenin gayr-ı safi hasılası, o ülkenin takvimi kabul edilirdi.

577 Yani takriben 76 kg.

Halil Sultan daha sonra bu türbeye hafızlar, hizmetkârlar, kapıcılar ve bekçiler tayinleyip onların yıllık, aylık ve günlük meyânelerini belirledi.

Aradan bir süre geçtikten sonra Timur'un cesedini çelik bir tabut içine koydurdu. Bu tabut, işinin ehli Şirazlı bir usta tarafından yapılmıştı. Timur'un kabri önceki yerindedir ve ona nezir adağı olanlar, dünyalık dileyenler gelerek hem adaklarını sunar, hem de dileklerini dilerler. Padişahlar bu türbenin önünden geçerken, saygı işareti olarak başlarını eğerler ve genellikle ona duydukları saygıdan dolayı bineklerinden inerek o kısmı yaya geçerlerdi.

Sessiz sakin geçen günler ve Halil Sultan'ın haberleri

Kur'an'da "sayha" denilen yankı Timur'u yakalayıp onu toprağa çevirdikten, Halil Sultan tahta oturup, kış ve kar bastırdıktan sonra şairler onun huzuruna gelip bir yandan tebriklerken bir yandan da dedesi için naatlar döktürdüler. Ama kış bunu işitince, etrafı uğultuya boğdu ve insanların kuyruklarını havaya kaldırdı. Arkasından tabiat baharın gelişiyle sevinçlere gark oldu. Bağlar, bahşettiği güzellikler için bulutlara teşekkür etti. Tabiat tepelere kıpkızıl güllerden bayraklar açtı, sanat çadırcısı ağaçların çiçekleriyle kendi bayraklarını kotardı ve bostanlar ışıl ışıl yanmaya başladı... İnsanların türkülerine ağaçlar oyuna dururken, nehirler onlara şaplak çaldılar; gece gündüz birbirine eşit oldu; kül renkli toprak gülle bezenmiş ipekli elbiselere büründü..

FASIL

Halil Sultan bu işleri tamamladıktan sonra, ülkesinin meseleleriyle ve yolları temizlemekle uğraşmaya başladı. Bir insanı para ve ihsana boğmadan kendine râm etmenin mümkün olmadığını, kesenin ağzını açmadan bu konuda kafasının dinç olamayacağını gayet iyi anladı. Böylece insanların kalplerini açmanın, gizli yolları keşfetmenin çarelerini aradı ve devlet hazinesini devreye sokup, istekleri karşılayarak önündeki engelleri kaldırmaya çalıştı; in'am ve lütuflarla kalpleri kazanma konusunda ciddi gayretler sarf etti.

Dedesinin biriktirdiği hazineyi halk için harcamaya [illegible] dığı gönüllerin dertlerini, omuzlardaki yükü hafifletmeye [illegible] insanları dünya malı biriktirmeye teşvik etti. [illegible] diyeler dağıttı.. Böylece çevresindeki insanları ihsan [illegible] ciriyle kendisine bağladı.[578] Sonuçta insanlar onun karşısında [illegible] kemerini bağlayıp ihsan yolunda nasip aramaya girişmeye [illegible] leydi, bu böyledi demekten vazgeçtiler.

Emîr ve vezirlerin inatlaşmaları, Halil Sultan'a karşı isyana yeltenmeleri

Yine de bazı komutanlar, vezirler ve beyler etekleri[illegible] dökûp, isyan ve fitne çıkarma heveslerini izhar etmeye [illegible] İsyan kılıcını sıyırıp, adavet yayına ok geren ve Rudaynî[579] [illegible] fette baş çekenlerden en birincisi, Seyhun'un öte tarafında [illegible] kistan civarındaki toprakların genel valisi olan Hudaydâd Hüseyin idi. Dolayısıyla itaat dairesinden çıkmak, kin güdüp, cemaat, [illegible] etmek isteyen herkes bu konuda kendisine örnek alacağı bir imam bulmuş oldu. O sırada bahar gelmiş, karlar erimiş, tabiat yeşil elbisesini giymiş; kış uykusundaki haşerat şimşeklerin seslerini işitirek "artık dışarı çıkma zamanı geldi" demişlerdi.

Daha sonra bu isyan ve inatlaşma hareketinde Hudaydâd'a Şeyh Nureddin katıldı. Halbuki Şeyh Nureddin, Timur'un nezdinde en muteber kişilerdendendi. Tek başına ortaya çıkıp, gece gündüz at koşturarak Hudaydâd'a gelmişti. Hudaydâd, onun gelişiyle birlikte kendini daha güçlü hissetti ve bozgunculuk işine onu da ortak etti.

Bu asiler kervanına daha sonra Şah Melik de katıldı ve bağırıp çağırarak Semerkand'dan çıkıp gitti.[580] Ceyhun nehrini geçerek

578 Yezdi: "Hazreti Sahipkıran'ın otuz altı yıl boyunca biriktirdiği bu muhteşem hazine ve bu kadar silah şehzâdenin eline geçti. Dört yılda har vurup harman savurdu ve hazineden hiçbir eser kalmadı." (*Zafernâme*, 307)

579 Rudaynî: Mızrak yapımcılığıyla meşhur olan Bahreynli bir kadının adı.

580 Yezdî: "Şah Melik ve Şeyh Nureddin, Taşkend'deki bütün beylerin ittifakla Şehzâde Halil Sultan'ı padişah olarak tahta kotarmak istediklerini işitince, onlara hitaben bir mektup yazdılar: "Allah rahmet eylesin, Sahipkıran ölüm

Şahruh'un huzuruna vardı. Şeyh Nureddin'in akranıydı. Kararlı ve ileri görüşlü biriydi. Halil Sultan ise asilere önem vermeyip kendisine itaatkâr olanlara izzet ikramda bulunmayı sürdürdü. Elindeki maddi imkanları ve saltanatı yalnızca kendisine ayırmadı ve onlarla bölüştü.

Aşpara hâkimi Allahdâd'ın haberleri; onun Aşpara'yı bırakıp kendi memleketine gidişi; hükümet işleri konusunda yaptıkları; bu işleri yaparken kendi sonunu hazırlaması

Allahdâd, Timur'un ölüm haberini öğrendiği gece, adamlarını toplayarak bundan sonra ne yapılması gerektiği ve neyi esas alacakları konusunda fikirlerini aldı. Mecliste bulunanların tamamı Allahdâd'ın Aşpara'dan çıkıp kendi memleketine gitmesi konusunda görüş bildirdiler. Çünkü onlar burada sanki Ramazan ayında sınırı aşan fasıklar veya din adamları nazarında zındık kişiler mesabesindeydiler. Bahar gelip karlar eridikten ve yollar açıldıktan sonra Türk, Horasanlı, Hintli ve Iraklılardan oluşan orduların komutanları askerleriyle birlikte kendi âdetlerine uygun olarak Allahdâd'ın hizmetine girdiler. Allahdâd, onların ileri gelenleriyle toplantı yapıp görüşlerini aldıktan sonra, amacını açıkladı ve kendisine söylenen sözlerden doğru ve yanlış olanları ayırdı. Sonra olayın duyulmaması, Moğulların bir şey sezmemesi için meselenin gizli kalmasını istedi. Ama berrak gökyüzünde Güneş'in ışıklarını gizlemek ne mümkün? Gözleri gören bir insanın gündüzün ışığını görmemesi mümkün mü? Toplantıya katılanlar bu konuşulanları bir keseye doldurup ceplerine koydular. Allahdâd, daha sonra yoldaşlarından

---

döşeğindeyken Pir Muhammed Cihangir'i veliaht tayin etmiş; bizlerden de vasiyetinin hilafına iş yapmamamız konusunda söz almıştı. Bizler verdiğimiz sözün ve ettiğimiz yeminin arkasındayız ve ondan geri dönmeyeceğiz. Sizin yaptığınız iş, Sahipkıran'ın vasiyetine uygun değildir... Aklı olan herkes bu işin iyi olmadığını bilir. Kesinlikle pişman olursunuz. Sakın ola ki fesat niyetlerle iş yapmaya kalkmayın ve namusunuzu ayak altına almayın.." Mektubu bitirdikten sonra bütün beyler mühür bastı ve Abuka Çehre ile gönderdiler. Beyler mektubu okuyunca yaptıkları işten pişman oldular, ama artık iş işten geçmişti." (*Zafernâme*, 301)

gelecekte yapmayı planladığı işler konusunda kendisine yâren ol
maya davet etti. Onlar da Allahdâd'ın atlanmasına razı oldular ve
onun sözünden çıkmayacaklarını bildirdiler. Bu defa Allahdâd "bun
ların sırları koyunlarındaki yılanlar gibidir" diye düşünerek her bi-
rine yemin ettirdi. Her biri Allahdâd ne derse onu yapacağı, asla
onun sözünden çıkmayacağı ve emirlerine karşı gelmeyeceği ko-
nusunda yemin etti.

Allahdâd, onların karşı çıkmayacaklarından ve isyan etmeyecek-
lerinden emin olduktan ve yeminleriyle boyunlarından bağladık-
tan sonra şöyle dedi: "Ey iyi insanlar! Sizler bir beladan, bir âfetten
kurtuldunuz. Kanaatim odur ki, ben bu namazda size imam olup,
kendi adamlarımla birlikte sizden önce Semerkand'a gideyim ve
orada gerekli şartları hazırlayarak her birinizi memleketine gön-
dereyim. Allah'a yemin ederim ki, yan gelip yatmayacağım ve siz-
leri birer sakız gibi düşmanın ağzında çiğnetmeyeceğim. Eğer ara-
nızda birlik beraberlik sağlayıp gayret göstermek ve kalelelerinizi
düşmanın saldırısından korumak istiyorsanız, Hocend nehrini ge-
çip Semerkand'a varışıma kadar bana mühlet verin. Dolayısıyla ben
Semerkand'a varıp Halil Sultan'la temasa geçinceye kadar bir sü-
reye ihtiyacım var."

Böylece onlar, Allahdâd amacına ulaşıncaya kadar, onun isteğine uygun hareket ettiler. Daha sonra da aykırı bir iş yapmayacakları ve o gittikten sonra boyunlarına bağladıkları yemin ipini çıkarmayacakları konusunda söz verdiler. Allahdâd, Irak ordusu komutanını onların başına reis olarak tayin etti. O, bu koalisyondaki yoldaşların en büyüğü idi. Şehir surlarına askerlerini gruplar halinde yerleştirdi ve tıpkı bir peygamberin kendi ümmetine rehberlik yaptığı gibi, o silahlı kişilere önderlik etti. Onun adı Masum'du.

FASIL

Allahdâd, yapılması gereken işlerle ilgili talimatlar verdikten sonra, aynı Ramazan ayının on yedinci günü (19 Mart 1405), soğuğa sıcağa aldırmaksızın yola çıktı. Kendisi Aşpara'yı vatan edinmiş, hanımını ve çocuklarını getirmiş, yakın çevresine ve askerlerine

de aynı şeyi yaptırmıştı. Bu yüzden kendisine ait ne varsa hepsini, pılısını pırtısını toplamış ve geride bir şey bırakmamıştı. Böylece düşe kalka yol almaya başladılar. Kimi zaman kar yüzünden hayli zorluk çektiler. Nihayet Ramazan bayramında Kulançuk[581] denilen yere ulaştılar. Burası yol üzerindeki en soğuk yerdi ve sanki Âd rüzgarı[582] buradan eserdi.

Allahdâd'a Halil Sultan ve Hudaydâd'dan gelen iki çelişkili mektup

O sırada Allahdâd'a Halil Sultan'dan bir mektup geldi. Mektupta dedesi ile aralarında geçen olaylardan bahsedildikten sonra, kendisinin tahtı ele geçirdiği, büyük küçük tüm padişahların kendisine itaat ettiği, Allah'ın inayetiyle düzenin sağlandığı, bütün işlerin yoluna girdiği bildiriliyor ve Allahdâd'ın herhangi bir şeye yeltenmeden Aşpara'dan ayrılmaması, kesinlikle yerinde kalması, ordusu ve adamlarıyla birlikte orada ikamet etmeleri ve şu yakınlarda herkesi memnun etmeye yetecek kadar para göndereceği ve bununla büyük küçük herkesin hoşnut edilip, gönüllerinin alınması tenbihleniyordu.

Allahdâd şaşırıp kalmıştı. Derin düşüncelere daldı ve bu fermanın hayra mı yoksa şerre mi işaret ettiği konusunda tereddüte düştü. Sonra takdir edilen ne ise o olur diye düşündü.

Tam ne yapacağını bilemez halde kara kara düşünerken, Hudaydâd Hüseynî'den bir çapar geldi. Hudaydâd onun hemen Aşpara'dan yola çıkıp kendisine gelmesini istiyordu. Aşpara'dan yola çıkarken tek amacı Halil Sultan'ın huzuruna varmaktı. Tekrar kendine geldi ve yatıp uyudu. Gerçi gözleri kapalıydı, ama aslında açıktı. Sonra tereddüte bir son verip, bir ümitle hedefine doğru yola koyuldu. Ama kendisiyle hedefi arasında Suad'a[583] kavuşmak isteyen âşıkın

581 Kırgızistan'daki Tartı istasyonunun yerinde ortaçağda Kulan adıyla bilinen köy.

582 Âd kavminin helak olmasına yol açan ve Kur'an'da da zikredilen rüzgar.

583 Aşk destanlarında geçen hayali bir sevgili.

sözünü ettiği dikenli ağaçlar ve engeller vardı. Ayrıca Seyhun nehri sahilinde de Hudaydâd duruyordu.

Allahdâd, gece gündüz hiç durmadan yol aldı ve nihayet Hudaydâd'ın yanına geldi. Hudaydâd onu görünce sevindi ve onun kendi safında yer almak için geldiği düşüncesine kapıldı. Sonra birlikte Hocend nehrini geçip Semerkand'a doğru yola koyuldular ve kimsenin herhangi bir hareket beklemediği bir anda Tizek[584] denilen yere geldiler. Tizek'i yağmalamak için kılıçlarını çekip, mızraklarını diktiler. Timur'un sürülerini çember içine aldılar ve zorbalık yaparak para ve mal olarak ne buldularsa el koydular. Burada bir hayli kötü şeyler yaptılar ve Âd ve Semud kavminin "dokuz kişisi"ne benzediler. Bu fitne hareketi, Timur Semerkand'ı aldıktan sonra, ateş küreğinden düşerek elini fesat işlere uzatan kötülük ve bid'at kıvılcımının ilki idi. Bu olay, 807 yılının Şevval ayında (Nisan 1405) yani Timur'un ülkesiyle vedalaştığı yıl olmuştu.

Halil Sultan, bu büyük fitnenin önünü alamadı.

Allahdâd'ın Aşpara'da bıraktığı taifeler ve onun gidişinden sonra onlar arasında çıkan ihtilaf ve çatışmalar

Allahdâd'ın Aşpara'da geride bıraktığı askerlere gelince, onlar Moğulların kendilerine saldırmasından endişeye kapıldılar, bu yüzden çeşitli gruplara bölündüler. İçlerinden bir grup şöyle dedi: "Biz verdiğimiz söze bağlıyız; asla ihanet etmeyiz, aldatmayız; yemin ipiyle bağlanmışız. Sağa sola yalpa yapan kararsız kişilerden değiliz. Hiç olmazsa Allahdâd'dan bir çapar veya mektup gelinceye kadar sabredip, mektupta belirtilen duruma göre davranalım. Vaziyete göre kendi ihtiyarımızla doğruyu yanlıştan ayıralım. Eğer söylenen şey bizim düşündüklerimize uygunsa, ona göre davranıp, ehl-i sünnet ve'l-cemaattan olalım. Eğer bize söyleyeceği şey anlamsız ve saçma bir şeyse, o zaman (Mutezilîler gibi) ondan ayrılalım ve her kes kendi çıkarına uygun gelen yola gitsin".

Bir başka grup oradan ayrılıp, Aşpara'dan bir an önce çekip gitmeye taraftar oldu. Bu yüzden aralarında tartışma çıktı ve birbiriyle

584 Şimdiki Cizzah şehri.

kavga etmeye başladılar. Bu kavga sırasında Horasan beylerinden birinin başı kesildi. Bu kavga bir süre devam etti. Sonra eşyalarını alarak şehirden çıktılar ve evlerini, onları kuran kişinin olduğunu bildirir bir halde ıssız bırakıp gittiler. Bu defa kalanlar da şehirden ayrılıp onların arkasından yola düştüler. Çünkü onların durumu da kar üstünde emanet duran saray gibiydi. Kısacası bütün mallarını yükleyip, hastalarını dahi yanlarına alarak çekip gittiler. Şehri, içindeki buğdaylar, ürünler, yiyecekler, mallar, kumaşlar ve insanı şaşkına çevirecek kadar değerli şeyleri arkada bıraktılar. Kısacası, mahkumları andıran bir insanlardan geriye yalnızca taşınamayacak mallar ve deli bir kadından başka hiçbir şey kalmadı.

Bu insanlar, Aşpara'dan ayrıldıktan sonra, Hudaydâd'ın yanında bulunan Allahdâd'la buluştular. Allahdâd, bu yaptıkları için onlara ağzını açıp bir şey demedi ve Hudaydâd'ın Semerkand'a varıp kendileri için bir yer hazırlamaya izin vermediğini bildirip onlardan özür diledi; fakat hazır halde kendisiyle birlikte olmalarını, Semerkand'a doğru yola çıkma fırsatı yakalarlarsa bundan hemen yararlanmalarını belirtti.

Allahdâd ile Hudaydâd arasındaki ilişkiler; Allahdâd'ın onu kandırıp kendi yanına çekmesi ve aklını başından alıp çıldırtması

Hudaydâd, ortada bir takım fesat işlerin döndüğünü, Halil Sultan'la Allahdâd arasında bir düşmanlık olduğunu çok iyi anlayınca, belli bir mesafe koymakla birlikte sırtını ona dayadı ve gelecek konusunda onun fikirlerini almaya başladı. Başka ülkelerin askerlerinden bir grup Hudaydâd'ın yanında kalıp gitmişti. O, onları bir emîrin kumandasından başka bir emîrin kumandasına vermek istedi. Fakat Allahdâd ona itiraz etti ve tedbirli kişinin özellikle girdiği mücadelenin başı ve sonu belli değilse, başka insanları kendisine râm etmesi gerektiğini belirtti: "Sen insanları kendinden uzaklaştıracağına, onlara in'am-u ihsanlarda bulunarak kendine bağla. Onları katledip derilerini soydurmanın sana ne faydası olacak? Böyle bir davranış, birbirimize sadakatimizi inkâr etmek,

bizimle onların efendileri arasında bir düşmanlık olduğunu göstermekten başka bir şey değil. Kimbilir, belki de onlar arasında Halil Sultan'dan nefret eden ve bu yüzden sığınacak bir dağ, kendisine yardım edecek birini arayan kişiler vardır? Kimbilir belki de bu ümitle Türkistan taraflarına gelmişlerdir. Eğer sen o komutanların askerlerine eziyet edersen, nasıl olur da onlar sana sırtlarını dayayıp güvenebilirler? Onlara karşı yapacağın en önemsiz muamele, onları azat edip serbest bırakmandır. Çünkü onların çocukların bize yoldaş, ama Halil Sultan'a vefadâr kişilerdir. Eğer onlara karşı merhamet eteğini açsan, onların her birini kendine bağlarsın. Ve böylece dostların ve taraftarların arasında sana düşmanlık besleyenlere karşı onlardan kendine bir kalkan edinmiş olursun."

Hudaydâd, Allahdâd'ın bu sözlerini dinledikten sonra, onu istediği gibi davranmakta serbest bıraktı. Bunun üzerine Allahdâd ona bu tutsak askerleri azat edip, onlara in'am ve ihsanlarda bulunmayı tavsiye etti. Hudaydâd da onları azat edip, her birine izzet ikramda bulundu ve isteyen kişinin öz memleketine dönebileceğini duyurdu. Böylece o askerler kendi tohpraklarına ve çoluk-çocuklarına kavuştular.

Halil Sultan'dan gelen mektup; mektupta geçen hassas bir tabir ve büyük bir meselenin aydınlığa kavuşturulması

Daha sonra Halil Sultan'dan Allahdâd'a bir elçi geldi. Elçi, Halil Sultan'la Hudaydâd arasındaki kırgınlığın giderilmesini, gönlünün hoş tutulmasını, daha önceki nahoş hadiselerin unutulup dostluğa yüz sürülmesini istiyor; Halil Sultan'ın onun dostluğunu en değerli dostluk olarak gördüğünü, ne isteği varsa yerine getirileceğini, dolayısıyla Allahdâd'ın ikisi arasında arabulucuk yapmasını istediğini bildiriyordu. Böylece Allahdâd, Hudaydâd'ın huzuruna gelip mektupu gösterdi ve mektuptaki iltifat ve açık sözlülükten söz etti.

Söylendiğine göre Halil Sultan'la Hudaydâd arasındaki kırgınlığın sebebi şu idi: Halil Sultan vaktiyle burada [Türkistan'da] Hudaydâd'a komşu idi. Dedesi [Timur] onu Hudaydâd'ı kontrol

etmekle görevlendirmiş, fakat onun yetiştirilmesi işini de Hudaydâd'a havale etmişti. Hudaydâd soğuk yüzlü, sinirli, cahil ve kabaydı. Halil Sultan'a kaba davranır, sürekli asık suratla karşılar ve ona karşı sert sözler sarf ederdi. Halbuki Halil Sultan güler yüzlü, halim selim ve nazikti. Onun tabiatı Hudaydâd'ın kabalığını kaldıramazdı. Nazik mizacı yanındakilerin hoyratlık ve kavgacı tutumlarına dayanamazdı. İşte bu yüzden birbirlerine düşman kesilmişlerdi ve aradaki dedikoducuların artması sebebiyle sonunda Halil Sultan onu gizlice zehirletmeye karar vermişti. Gerçi Hudaydâd zehiri içmişti, ama hemen durumu fark edip zehirin etkisini ortadan kaldıracak bazı ilaçlarla kendini tedavi etmiş ve tehlikeyi savuşturmuştu. İşte o günden sonra da ikisi arasındaki kaş kırgınlığı hiç gitmemiş, Hudaydâd'ın gönlünün bir kenarında Halil Sultan'a karşı düşmanlık tohumu yumaklanıp kalmıştı.

FASIL

Allahdâd, Hudaydâd'a büyük yeminler edip, elini Kur'an üzerine koyarak "aha şu Kur'an çarpsın!" dedi. Bir yalanı varsa karısının kendisinden boş olduğunu belirten âyetler okuyarak sözlerini teyit etti. Arkasından nezirler adayıp, köle azat edeceğini ve başka lazım gelen şeyleri de yapacağını belirterek andını pekiştirdi. Onun sözünden çıkmayacağını, asla ihanet etmeyeceğini belirterek, Semerkand'a gitmesi halinde bozulan işleri düzelteceğini, atılan oku geri çevireceğini, iki taraf arasındaki yırtığı dikip, düşmanlık ve nefreti ortadan kaldıracağını, Timur'un hanımlarından Tuman ağa'yı Hudaydâd'a göndereceğini yemin billahlarla vaat etti. Kısacası, bu düşmanlığın ortadan kaldırılacağı ve her şeyin yoluna gireceği konusunda kendisini kefil gösterdi. Şayet bu dediklerini başaramazsa, yine de Hudaydâd'a sadık kalacağını belirterek, tatlı dil ve şirin sözlerle onun gönlünü yumuşatmaya, aklını çelmeye çalıştı. Allah'ın adına tekrar tekrar yeminler edip, "dört hanımım üç talakla boş olsun!" şeklindeki sözünü yineledi. Onun (Allahdâd'ın) karargahı Seyhun sahilinde, Şahruhiye'den yaklaşık

iki berid[585] uzakta idi. Sonuçta Allahdâd'ın hile oku Hudaydâd'ın kalbinin tam ortasına isabet etti, iğva ile içine girdi ve ettiği yeminle onun tarlasına ektiği buğdayı un edip elekten geçirdi. Böylece Hudaydâd ondan kati söz aldıktan sonra dilediği gibi yapma yetkisi verdi. Daha sonra Allahdâd Şahruhiye'de kendine bağlı askerlerin yanına gelip yoldaşlarına katıldı ve meseleyi onlara anlattı. Zaten kendisi daha önce hazırlıklarını yapmış, silah ve diğer âlet-i edevatı hazır etmişti. Böylece eteğini toplayıp gün ağarırken gemilerle Seyhun'dan geçti.

Allahdâd'ın Halil Sultan'la buluşması; vatanında izzet-ikramla karşılanması

Allahdâd, nehrin bu yakasına geçip karşı tarafta kendine ait hiçbir şey kalmadıktan sonra, hemen denklerini yaptı; değerli mallarını sağlama aldı ve güya talan ve saldırı öncesinde olduğu gibi hazırlık yapılmasını emretti. Adamlarını tepeden tırnağa silahlandırdı ve şafaktan önce yolculuk namazı[586] ezanını okudu. Aile efradını ve ağırlıkları önden gönderip, bu ezanla birlikte hareket emrini verdi. Halil Sultan'a çapar gönderip, kendisi ile Hudaydâd arasındaki ilişkinin başlangıçta nasıl olduğunu, şimdi hangi noktaya geldiğini bildirdi. Ayrıca şu ahmak Hudaydâd'ın bu davraşının asıl amacını anlayıp arkasından kendilerini geri döndürmek için asker gönderme ihtimaline karşı, kendisine yardım edecek adamlar ve silahlar göndermesini istedi. Sonra hedefine doğru uçan ok, karanlığı hızla yarıp geçen yıldız (النجم الثاقب)[587] gibi uçtular ve ortalık ağarmadan felaha erdiler. Çukurları, tümsekleri ve sahraları aşarak, yol boyunca uzanan bağlardaki rengarenk laleleri ve çiçekleri basıp geçtiler. Geceleri dahi yol aldılar ve yine gün boyunca durmadan ilerleyerek akşamı ettiler. Atları ve yük hayvanları yorulup, kendileri bitap düştükleri ve karanlık kuşu üzerlerine kanatlarını

585 Berid (بريد): Dört fersah yani yaklaşık 24 km.'ye tekabül eden uzaklık ölçüsü.

586 Salâtu'r-rahîl.

587 Kur'an, Târık, 3. âyete işaret.

gerdiği için geniş bir ovada kamp kurdular. Allahdâd, adamlarına ateş yakmamalarını, hafifçe kestirmelerini, ama uykuya dalmamalarını, gözlerini kılıçtan, kılıcı gözlerinden uzak tutmamalarını emretti. Sonra ölmeyecek kadar birkaç lokma atıştırıp, salatu'l havf[588] kılarak Tanrı'ya dua ettiler ve hayvanlar yemlerini yiyinceye kadar bir süre kaldılar. Sonra Hudaydâd'ın emriyle yüklerini yükleyip tekrar yola koyuldular.

588 Korku namazı (صلاة الخوف): Düşman, sel, yangın, yırtıcı hayvan gibi bir engel karşısında bulunan bir cemaatin, iki grup halinde nöbetle kıldıkları namaz. Bu namaz Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şeriflerle sabittir.

"Yolculuk ettiğinizde, kâfirlerin size bir fenâlık yapmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızda bir sakınca yoktur. Zirâ kâfirler size apaçık düşmandırlar. Ey Muhammed! Sen içlerinde olup da namazlarını kıldırdığın zaman, bu kısmı seninle beraber namaza dursun ve silahlarını da yanlarına alsınlar; secdeyi yaptıktan sonra onlar arkanıza geçsinler; kılmayan öbür kısmı gelsin, seninle beraber kılsınlar, tedbirli olsunlar, silahlarını alsınlar. Kâfirler size ansızın bir baskın vermek için, silah ve eşyanızdan ayrılmış bulunmanızı dilerler. Yağmurdan zarar görecekseniz veya hasta olursanız, silahlarınızı bırakmanıza engel yoktur, fakat dikkatli olun. Allah, kâfirlere şüphesiz ağır bir azap hazırlamıştır. Namazı kıldıktan sonra, Allah'ı ayakta iken, otururken, yan yatarken de anın. Emniyete kavuştuğunuz zaman, namazı gereğince kılın. Namaz şüphesiz, inananlara belirli vakitlerde farz kılınmıştır." (Nisâ, 4/101-103)

Korku namazıyla ilgili olarak hadisi şeriflerin birinde şöyle bir olay nakledilir: Abdullah İbn Ömer (r.a.) anlatıyor: "Resulullah (s.a.s) ile birlikte Necid tarafına doğru gazaya gitmiştim. Düşmanın hizasına geldik. Onlara karşı saf düzenine geçtik. Namaz vakti gelince Resulullah (s.a.s) Efendimiz bize namaz kıldırmak için durdu. Bazı sahabeler de onunla beraber namaza durdular. Diğer kısım ise yönünü düşmana çevirdi. Resullah (s.a.s) kendisiyle birlikte olanlarla beraber rûkûa vardı ve iki defa secde etti. Derken, beraber namaz kılanlar henüz kılmamış olan grubun yerlerine gittiler. Ötekiler de gelip Resulullah (s.a.s)'in arkasında durdular. Resulullah onlarla da beraber rukûa varıp iki secde etti. Sonra selam verdi. Ondan sonra, o iki grubun her biri nöbetleşe namaza durup kendi kendilerine birer defa rukûa varıp ikişer secde ettiler" (Buhârî, Havf, 11; Nesaî, Havf, 11).

Hudaydâd'ın Allahdâd tarafından oyuna getirildiğini anlaması

Hudaydâd gallet uykusundan uyanıp, kendine gelince Allahdâd'ı kendisini göz göre göre aldattığını ve büyülediğini anladı. Zaten kişinin (pişmanlıktan) ellerini ısırdığı gibi[589] ellerini ısırdı ve [illegible] men kalabalık bir ordu toplayıp Allahdâd'ı yakalaması için [illegible] yola çıkardı. Ama ne onu yakalayabildiler, ne de izine rastladılar. Hatta onunla ilgili bir haber dahi alamadılar. Şaşkın vaziyette onu aramaya devam ettiler, ama oralarda boş yere dolanıp yorulduktan sonra başları öne eğik vaziyette geri döndüler. Halbuki Allahdâd amacına erişmiş ve boş olan vezirlik makamını kapmıştı. Çünkü onun gelişinden bir süre önce Şeyh Nureddin ve Şah Melik isyan bayrağı açmış ve isyan bayrağı açmak isteyen başkaları da yavaş yavaş hareketlenmeye başlamıştı.

Halil Sultan, Allahdâd'ın gelişinden son derece mutlu oldu ve eskiden olduğu gibi onu yine diğer vezirlerden ve devlet erkânından üstün tuttu. Allahdâd ise devlet işlerini canı nasıl istiyorsa o şekilde çekip çevirmeye başladı. Önce devlet işlerini düzene koymakla, ordu teşkiliyle ve sınırların korunmasıyla ilgilendi. Sonuçta bir düzen sağlandı ve insanlar yine işleri güçleriyle uğraşmaya başladılar. Tekrar istikrar sağlandı, kanun hakimiyeti tesis edildi. Allahdâd, Burunduk, Argunşah ve Kaçuk adlı kişiler, elbirliğiyle devleti yönetiyor ve herkese mevkisine göre davranıyorlardı. Ama herkesin görüşünü aldığı veziriazam Allahdâd'dı. Onun sayesinde devletin işleri aksamadan yürüyordu.

Timur'un vefatından sonra Turan'da vukû bulan olaylar

Moğullar bu soyu kuruyasıcanın [Timur'un] olduğu haberini aldıklarında, zaten onun bu diyarların sınır taşlarını değiştirdiğini, oklarını oradaki insanların karınlarına ve gırtlaklarına nişan aldığını öğrenmişlerdi. (Bu ölüm haberinin de) bir tür tuzak ve av kapanı olduğundan şüpheleri yoktu. Şaşkın vaziyette birbirlerine "Kaç!

589 Kur'an, Furkan, 27.

Kaç!" diye nida ettiler ve dört bir tarafa dağıldılar. Kalelere, yüksek dağ tepelerine sığınıp, kurgan ve kayalıklarda gizlenecek yer aradılar. Mağaralarda ve oyuklarda kendilerine ölü süsü verip yattılar. Keza Deşt ve Şimal (sol taraf)da yaşayanlar sağ taraftaki sahralara ve kum tepelerine, Doğu ve Hitay halkı ise Çin sınırlarına çekildiler. Oralarda kendini hür kabul edenler, "eğer sığınacak bir yer yahut (barınabilecek) mağaralar veya (sokulabilecek) bir delik bulsalardı, koşarak o tarafa yönelip giderlerdi."[590] Gerçekten öyle bir dehşet saçmış ve korku salmıştı ki, dünyanın doğusunu ve batısını mahvolmanın eşiğine getirmişti.

Fakat bu haber [Timur'un ölüm haberi] tekrar tekrar kulaklarına gelip de, dipte bucaktaki insandan gruplar halinde yaşayan kişilerin ağızlarında dolaşıp kesin kanaat hasıl olunca ve artık bu işi inkâr edip ciddiye almamazlık edecek noktaya geldiklerinde, herkesin yüreği tekrar yerine geldi ve tehlikeli ve korkulu günler güvenli günlerle yer değiştirdi. Moğullar, birbirlerine "isyân" diye nida ettiler ve orada burada soygun ve saldırılara giriştiler. Hakkı yenen herkes hakkını geri alma, her esir sahibinden hürriyetini iadesi talebinde bulundu. Böylece doğuda ilk baş kaldıranlar Moğullar oldu. Onlar, Aşpara ve Issık-göl'ü hakimiyet altına alıp, etrafa yayılmaya başladılar ve hatta Hudaydâd'ın yakınlarına kadar geldiler. Hudaydâd onlarla barış anlaşması yaptı ve vaktiyle Timur tarafından ellerinden alınan topraklarını geri verip, kendilerine düşmanlık sergileyen herkese karşı bir can bir ten olmaya çağırdı. Böylece iki taraf da birbiriyle komşu olmayı faydalı gördü ve sağlanan barışla o bölge sükunete kavuştu.

İdiku'nun Tatarlarla birlikte isyan edip, Mâverâünnehr taraflarına yönelişi

Daha sonra kuzey taraflarında kum gibi kalabalık ordusuyla İdiku isyan bayrağı açarak, kati bir kararlılıkla Harezm'e doğru yola koyuldu. Harezm'in başına Musika adında bir naip vardı. Tatarların geldiğini öğrenince korkuya kapıldı ve ailesiyle yakın adamlarını

590 Kur'an, Tevbe, 57.

alıp yollara düştü. Bu olay; Argunşah'ın emrindeki Tatarların isyan bayrağı açıp, o sıralar buzla kaplı olan Ceyhun'dan geçmesi üzerine onun hükümdarının huzuruna gelmesinden sonra olmuştu.

Harezm'e gelen Idiku, orayı hakimiyet altına aldıktan sonra ordusuyla Buhara'ya doğru ilerledi ve şehir çevresini yağmaladıktan sonra tekrar Harezm'e döndü. Idiku, Çağataylıları bir hayli yağmalayıp hırpaladıktan sonra Harezm ve o civardaki şehirlere Anka adlı birini naip tayin etti. Halil Sultan, kendisine zarar veren herkesi cömert ihsanlarla kendine bağlayıp, her bir öfkeli kişiyi sakinleştirdikten ve uzaktakileri kendine yakın etmeye başladıktan sonra bu bölge sükuna kavuşmuş, göçebe veya yerleşik düzende yaşayanlar asûde bir hayat yaşamaya başlamıştı. Göz alıcı hediyelerle insanların gönlünü alıyor, onların belasını ganimetten pay vererek sakinleştiriyordu. Öyle ki sonunda bigane kişiler, gelip geçenler dahi onun hakimiyeti altında bulunmayı, himayesine girmeyi istemeye başladılar. Yalnızca Şeyh Nureddin ve Hudaydâd, fitne fesat işleri devam ettiriyor, inatla ayak diriyor ve iki taraf ortasındaki toprakları harabeye çeviriyorlardı.

Timur'un torunu ve varisi Pir Kuhammed'le Halil Sultan arasında geçen olaylar

Daha sonra Halil Sultan'ın amcazâdesi Pir Muhammed, - ki kardeşi Muhammed Sultan öldükten sonra Timur tarafından veliaht ilan edilmişti, - kalabalık bir orduyla Kandahar'dan yola koyulup Semerkand üzerine yürüdü. Halil Sultan, vezirler ve diğer devlet erkânına elçi göndererek kendisinin dedesi Timur'un veliaht ve halifesi olduğunu bildirdi. Taht onun hakkı iken nasıl olur da elinden alınabilirdi? Padişahlık onun mülkü iken, nasıl elinden yolunup alınırdı?

Devlet erkânı ona layık bir cevap verip, yazışmalar yaptılar; ama Halil Sultan ters bir davranış sergileyerek onun mektubunda belirtiği her şeye karşı çıktı. "Bre adam! - diye başladı gönderdiği cevabî mektuba, - bu zamanda saltanat iki yoldan biriyle, ya asaleten ya da kılıçla elde edilir. Eğer birincisi ile olacaksa, bu konuda ikimizden

kim daha evlâ, kim daha hakîn? Saltanat babam, Emiranşah ve amcam Şahruh'un yanı onun. Emiranşah'ın kardeşimizdir. Dünyayla mülkün o ikisi arasında taksim edilmesi gerekir. Bu ikisi hayattayken senin söz hakkın yoktur. Bu mülkün sahibi olmaya en layık kişi benim; çünkü ben onu her şeyden koruyarak bu konuda doğru yolda yürüyorum. Ya onlardan her biri benimle çekişmekten vazgeçer ve kendilerine düşen topraklardan bana gerekli olanı vilayetleri bırakır, hakimiyetleri altında kalan topraklarla yetinip, kendi paylarını muhafaza ederler ya da kendi saltanatlarında beni naip tayin ederler, böylece ben onların valisi ve naibi olurum. İkincisine gelince, bu konuda senin söylediklerin doğru değildir; çünkü söylendiği gibi saltanat kör ocaktır (kısırdır). Benden ve senden önce halk arasında söylendiği gibi:

Atlarını eyerle ve gözün gibi bak silahlarına.
Topla eteğini, kim galipse onundur bu dünya!

Eğer dedenin seni veliaht tayin ettiğini ve vasiyetinde yalnızca senin adını zikrettiğini söylüyorsan, bak bakalım, kendisi kılıç gücüyle iktidarı ele geçirmekten başka ne iş yapmış? Bu mülk-ü saltanat ona kılıç gücüyle nasip olmamış da, hangi yolla nasip olmuş? Senin iddianı kabul edip, onun vasiyetiyle ilgili sözü doğru kabul etsek bile, (Timur) hayatta iken toprakları taksim etmiş, oğullarını ve torunlarını o tarafa bu tarafa dağıtmıştı. Nitekim babama Azerbaycan topraklarını, amcama Horasan vilayetlerini, amcazâdem Pir Ömer'e Irak-ı Acem ve çevresini vermişti. Keza sana da Kandahar'ı verdi ve seni bir de mülkünün varisi yaptı. Sonra da yaptığı tüm bu haksızlıklarla bu dünyadan çekip gitti. Peki bu taksimde benim payım nerde? Hadi, benim payıma düşen toprakları gösterin de, ben de orada saltanat süreyim? Sizler, kendilerinize verilen topraklarla kanaat edip yerinizde oturun. Diğer yandan eğer babam ve amcam, senin dediğini kabul ederlerse ben de kabul ederim, yahut o ikisi (Timur'un) vasiyetine uygun davranarak sana biat ederlerse ben de biat ederim. Şayet bu konuda gerçekçi olmamız gerekiyorsa, (bilesin ki) bu zamanda saltanat bir avdır. Bir avı kim önce avlarsa onundur. Doğrusunu söylemek gerekirse, Tanrı beni

bu mülkün başına geçirirken onlardaki bütün engelleri ortadan kaldırıp, bana tertemiz bir şekilde teslim etti. Kim tertemiz bir şeye ilk olarak elini uzatırsa, o artık onundur.

Şunu da bilesin ki, devlet yönetmede usta olanların hepsi bana tâbi oldular ve saltanat düğümlerine ortak olan kişiler rekabeti bırakarak bana itaat ettiler ve benim hâkimiyet merasimlerini layık gördüler. Onlar, benim ahlak ve davranışlarıma razı olunca bana esenlik dileyerek, (sadakat konusunda) yemin ettiler.

Vezir ve âyânlara gelince, dinleyenin hiç hoşuna gitmeyecek beyhude sözlerle cevap verdiler. Fakat Hâce Abdulevvel – ki zamanın en önde geleni, Mâverâünnehr seyyidleri ve ekâbirleri üzerinde etkili olan zaimler nezdinde söz sahibi kişilerdendi – gönderdiği mektupta güzel sözler söyleyerek, doğru ve faydalı şeyler yazdı. Söyleyeceklerini kısa cümlelerle özetledi ve Pîr Muhammed'i kayralarken, Halil Sultan'ın galip geleceğini belirterek şöyle dedi: "Senin Emîr Timur'un veliahdı ve halifesi olduğun doğrudur. Ama baht sana gülmedi. Eğer baht yüzüne gülseydi, tahta yakın olurdun. Bugünkü şartlarda senin yapacağın en iyi şey: hakkına düşenle yetinip, elinin altındaki insanları ve atları muhafaza ederek, sınırlarını korumandır. Eğer bunları beğenmez de daha fazlasını talep eder, Tanrı'nın takdir ettiği nasiple yetinmeyip memleketinden bu taraflara doğru gelirsen, başın belaya girdiği gibi, elindeki topraklardan da olur, "ne onlara yaranırsın, ne bunlara"[591] ve ortada öylece kalıverirsin."

Halil Sultan'ın Pîr Muhammed'e karşı Sultan Hüseyin'i göndermesi; onun Halil Sultan'a baş kaldırıp, emîrleri tutuklaması ve isyan bayrağı açması

Halil Sultan, bu nazik sözlerle yetinmeyip, harekete hazır halde bekleyen orduyu asıl amacına uygun olarak Pîr Muhammed'i karşılamaya gönderdi. Ordunun başına halasının oğlu Sultan Hüseyin'i getirdi ve ayrıca Çağatay emîrlerinden birkaçını ve sair beyleri de bu sefere iştirak ettirdi. Bunlar arasında Kaçuk, Argunşah ve Allahdâd

591 Kur'an, Nisa, 143'e atıf.

da vardı. Onlar mükemmel donanımlı bir vaziyette, sayısı çok veya az bir orduyla yola çıktılar. Bu olay 807 yılının Zilkâde ayının ortalarında (Mayıs 1405) olmuştu. Ordu Ceyhun'u geçip Belh'e doğru ilerledi ve şehir civarında bir yerde karargâh kurdular. Bu şekilde rahatları yerinde, gönülleri huzurlu bir halde beklerken, Sultan Hüseyin birden hasta numarasına yattı. Sonra emîrleri çağırıp, ne düşündükleri konusunda sohbet etmek ve bir karara varmak istedi. Halbuki daha önceden kendi adamlarını sağa ve sola gizlice yerleştirip tuzak kurmuştu. Emîrler onun tuzak kurduğu yerlere gelip de kapana girince, avının üzerine atılan aslan gibi, kendi adamlarını saldırttı. Onlar da leziz yemeğe saldıran aç insanlar gibi bu emîrlerin üzerine çullandılar. Sultan Hüseyin yanındaki hempâlarına "Başlarını kesip saf dışı bırakın, esir aldıklarınızı da sıkıca bağlayın!" diye emir verdi.

Daha önce belirtildiği gibi, Sultan Hüseyin, hafifmeşrep, cesur, tez canlı, buna karşılık aklı kıt, ama bileğine sağlam hareketli biriydi. İşi sözünden önce gelirdi. Bu hengame sırasında o gruptan yalnızca bir kişinin, Hâce Yusuf'un kanı akıtıldı. Bu Hâce Yusuf dedikleri, Timur'un Semerkand'da olmadığı zamanlarda onun naibi olarak geride kalan meşhur bir emîrdi. Olay sırasında hemen öldürülmüş ve öbür dünyaya postalanmıştı.

Sultan Hüseyin daha sonra saltanat iddiasında bulunarak dört bir yandan insanları kendisine gelmeye çağırdı. Orada hazır bulunan emîrler başlarına bir belanın düştüğünü anlamışlardı.

Allahdâd'ın Sultan Hüseyin'e karşı hileye baş vurarak canını kurtarması

Allahdâd, tedbirli davranarak o anda aklına mukayyet oldu. Herkesden önce Sultan Hüseyin'den yardım istedi ve onu gerçek bir sırdaş kabul ederek, bir kenara çekip tatlı dille şunları söyledi: "Sana bir nasihatim var. Ben zaten senden böyle bir hareket bekliyor, gizlediğin bu niyetini ne zaman ortaya koyacağını merak ediyordum. Halil Sultan tek başına saltanat sürmeyi ne bilir? Halbuki efendimiz Sultan'ımız daha heybetli olduğu gibi onunla (Halil Sultan'la)

(diğer) padişahlar arasında teklifsiz aracılardan olmamıştır. Eğer bu konuda bende zerrece feraset olsaydı, bu işleri ve meseleleri mutlaka senin kerametli emrine uygun olarak hallederdim. Vakıa (efendimizin) mübarek hatırları bu sözümüzün doğruluğuna şahitlik eder. Bilirsin ki ben ezelden beri senin kulunum. Hudaydâd'ın elinde esir kalan kendi kullarına ve askerlerine sorun bakalım, onları esaretten kim kurtarmış? Onları onun şerrinden kim uzak tutmuş? Onun askerlerin başı üzerinde yanıp duran bela ateşini kim söndürmüş? Eğer ben olmasaydım, Hudaydâd kesinlikle onların işini bitirir, çoluk çocuklarını yetim bırakır, biriktirdikleri üç beş kuruşu ellerinden yolup alırdı. Eğer onlara sorarsan, onlar bu işin gerçeğini anlatır, o günkü vaziyeti ayan beyan hikaye ederler. Belki de geldiklerinde bu konuda sana bilgi vermiş, anlattıklarıyla yüreğini lime lime etmişlerdir."

Allahdâd, bir sürü uydurma ve cafcaflı sözlerle Sultan Hüseyin'in alev alev yanan kibir meşalesinin ateşini söndürmeye çalışıyor, onun basiretsiz aklına kendi hile anbarının misk ve hoş kokularını üflüyor, bir yandan da mürailik yayından onun kıt aklına tuzak oklarını atıyor, bu oklar kaza ve kader kılıçları kibi batarak doğruca hedefe ulaşıyordu. Sonunda Sultan Hüseyin onun hile şarabından doya doya içip öfkesi yatıştı ve Allahdâd'ı sırtını dayadığı dağlar arasına katıp yapacağı işlerde onun fikirlerinden kıvılcım aldı. Onu öldürmekten vaz geçip diğerlerini öldürmek istediğini belirterek, kendisinin bu konuda ne düşündüğünü sorduğunda ise Allahdâd şu cevabı verdi: "Şüphesiz Halil Sultan kesenin ağzını açarak insanları çevresine topladı. Her ne kadar cesaretten nasibi yok, hazinesi fazla dolu değilse de, güzel ahlakı ve servetini esirgemeden harcaması sayesinde bahadırları kendine bağladı. Ama para dediğin şey gelip geçici ve tükenmeye mahkum bir şeydir. Allah'a şükür ki, senin cesaretin herkesin dilinde, benim diyen babayiğitlere dahi karşı sergilediğin cesaret cenk meydanlarında yazılan destanlardandır; akranlarının boynuzlarını kıran bayrakların savaşçıların alınlarına yazılmıştır.. Bildiğim kadarıyla askerlerinin çoğu senin çehreni görmekten mutluluk duyuyor, senin tedbirlerin sayesinde

güven içinde oldukları için sevinçten dans ediyorlar. Çünkü insanlar kendilerini yönetecek bir başa, hamiyetli birine muhtaçturlardır. Zira onun aldığı tedbirlerle insanların canları ve malları güvende olur. Dolayısıyla onun pençe vurmaya hazır bir aslan ve köpürüp akan bir sel değil, aksine deniz gibi geniş bağırlı olması gerekir. Öyle ki o çağırdığında herkes ona yardıma koşsun, çağırıldığında da o başkalarına yardımcı olsun.

Şimdilerde senden başka bu sıfatlara sahip biri var mı? Cesaret, kerem, asil soy, sen nereye gitsen seninle birlikte gelir, senin mesken tuttuğun yeri onlar da mesken tutar.

Eğer Şah melik ve Şeyh Nureddin'in arkasında senin gibi güçlü bir kale olsaydı, onu güçlü bir dayanak olarak kabul eder ve her ikisi de sırtını sana vererek, senin âlî dergâhından kesinlikle kendilerine bir sığınak ararlardı. Kısacası demem o ki, sen herkesin efendisisin ve onlar da senin kulundur. Takdir böyle imiş, sen onların efendisi oldun. Onları yaşatmak veya öldürmek elbette senin elinde, ama hayatlarını bağışlaman daha iyidir. Çünkü kullar efendilerinden her zaman merhamet beklerler. Eğer saadetli fikirleriniz hepimizi prangaya vurmayı, katı muamele etmeyi uygun buluyorsa, öyle yapalım. Çünkü sizin görüşünüz her şeyden daha üstün, fikirlerinize uygun davranmak en övünülecek iştir."

Böylece Sultan Hüseyin, Allahdâd'ın görüşünü uygun buldu ve onun fikrini kendi fikrine bayrak yaptı. Arkasından sözü ikiletmeden ona yapıştı ve "Ben onun arkasından giderim" dedi.

Sultan Hüseyin'in emîrlerden söz alması ve onları huzurunda zincirlenmiş halde tutarak Halil Sultan'ın üzerine yürüyüşü

Sultan Hüseyin, emîrleri huzuruna getirdi. Bunlar, onun esirleriydiler ve onlara bağlı olanlar kendi memleketlerine çekip gitmiş, durum emîrlerin evlerine bildirilmiş ve onların evlerinde feryad-ı figanlar kopmuştu. Sultan Hüseyin, onlara Halil Sultan'a karşı çıkacakları ve kendi yanında yer alacakları konusunda yeminler verdirip, kasem prangasıyla sıkıca bağladı. Böylece onlar ayaklarını

prangaya uzatıp, yeminler ederek onun istediği şekilde söz verdiler ve onun için canlarını, mallarını, ailelerini feda edecekleri vaadinde bulundular. Sultan Hüseyin, emîrlerle ilgili şüpheleri dağılıp, onların sadakatlerinden emin olunca, artık onlardan bir kötülük geleceği endişesini kalbinden söküp attı. Yine de emîrleri göz hapsine alarak yönünü Semerkand'a doğru çevirdi. Girişiği hareketin yavaş yavaş yoluna girdiğini düşünüyordu. Bu münasebetle dayısının kendisiyle savaşmaya hazırlanmasını, artık Ceyhun'dan geçip bu mülkten hissesini almak için gelmekte olduğunu, tahta geçmek için mücadeleyi göze aldığını bir elçiyle Halil Sultan'a bildirdi.

Halil Sultan'ın Sultan Hüseyin'i karşılamak için ordusuyla Semerkand'dan çıkışı ve Hüseyin'in maksadına ulaşamadan eli boş olarak geri dönüşü

Halil Sultan, Sultan Hüseyin'e karşı gerekli hazırlıkları yaparak, hızlı bir şekilde onu karşılamak için Semerkand'dan çıktı. Bu arada Sultan Hüseyin, Allahdâd'ı ve onunla birlikte zincire vurulan "şeytanları" huzuruna getirtip, onlara yeminlerini bir daha tekrarlattıktan sonra zincirlerini çözdürdü ve eski yerlerine iade etti. Ayrıca her birine hil'at giydirip hediyeler verdi. Göstermelik olarak ve gerçek anlamda saygılı davrandı. Bundan başka onların adamlarına da ihsanlarda bulundu ve Keş şehrine gelinceye kadar onlarla birlikte yürüdü.

Bu olaydan kısa süre önce ise Hudaydâd Halil Sultan'a bir mektup göndererek, başlarına gelen olayı, Sultan Hüseyin'in yaptığı kötülükleri ve meselenin nasıl sona erdiğini birbir anlatmış ve şöyle demişti: "Falın hayırlı, işin uğurlu. İdrak-ı basiretinle, kararlılığınla ve mangal gibi yüreğinle ayağa kalk. Çünkü rakibin avlanmaya hazır haldedir. Çok uzak değil, yakın bir zamanda Tanrı Teala seni ona karşı muzaffer kılacaktır. "Hilekârın tuzağından korkma!". Daha önce genç bir çocuk idin, şimdiyse delikanlı oldun ve insanların kalplerindeki zevk ve meşkler senin ılık sevgi yelinle yeşerdi. Artık saltanat pirisin ve herkes senin müridindir."

Daha sonra Halil Sultan Keş'e geldi. Sultan Hüseyin ise bir kez daha beyinsizlik ve pervasızlığını sergileyerek, Allahdâd'ı sağ kanadı, diğer emîrleri sol kanada koydu. İki ordu karşı karşıya gelip savaş düzeni aldığında, dar yollar tutulup aslan ve kuzgunlar birbirlerinin üzerine atıldığında, Allahdâd ve yoldaşları Halil Sultan askerlerinin safına geçiverdiler. Sultan Hüseyin'in ordusunda panik başladı. Sultan'ın üzerinden şeref ve itibar libası yolunup alındı; ümitleri çil çil sönüp, yalıngaç halde kaldı. Hiç beklemediği bir anda başına öyle bir bela düştü ki, ganimete konmak şöyle dursun, boş ellerle önüne gelen sahraları aşıp, sonunda Herat hakimi ve aynı zamanda dayısının oğlu olan Şahruh'un huzuruna geldi. Ama orada uzun süre kalmak nasip olmadı. Ya Şahruh ona zehir içirip öldürdü, ya da normal eceliyle öldü gitti.

Böylece Sultan Hüseyin'le son defa karşılaşan Halil Sultan mutlu bir şekilde paytahtına döndü.

Pir Muhammed'in nail olmak istediği mutluluk, bu niyetinin ona bela getirişi ve mahvına sebep oluşu

Bu arada Pir Muhammed de inatla karşı çıkmayı sürdürdü; heves bostanında ve merasında otlanmayı sürdürdü.

Halil Sultan'la Pir Muhammed arasındaki yazışmalar devam edip, söylenecek sözler çoğaldıktan sonra, aralarındaki meseleyi artık sözle değil, kılıç ve savaşla çözmeye karar verdiler.

Pir Muhammed'in divan işlerine, saltanatın çekip çevrilmesine Pir Ali Taz adında biri bakıyordu. Saltanat dergahının gerçek hamisi, devletin bekçisi, valilerin ve devlet yönetiminin kutbu, ulemanın kandili ve tüm ordunun kuvvet merkezi bu Pir Ali Taz'dı. Bu Pir Ali, Kandahar askerlerinden yüklendikleri büyük bir dağı bile yerle yeksan edecek kudrete sahip her bir bölüğü harekete geçirdi. Kılıçtan keskin, mızrak ucundan daha sivri şevkle köpüren bu deniz, uğultuyla akan sel ve aralıksız gürleyen bulutun yol göstericisi sıfatıyla Ceyhun'a yetip geldi ve sanki nehir onların haşmetinden donup kaldı.

Ordusuna gemilerle karşıya geçme emri verdi, fakat dalgalar öyle şiddetliydi ki, "birinin suyu tatlı ve susuzluğu giderici, diğerininki tuzlu ve acı iki denizi salıveren ve aralarına bir engel, aşılmaz bir sınır koyan O'dur"[592]. Yine de İsrail oğullarının denizi geçtikleri gibi gemilerle nehrin karşı sahiline geçmeyi başardılar.

(Pir Ali Taz) koca bir dağı andıran bu büyük orduyla Nahşeb sahiline demir atıncaya kadar ilerlemeyi sürdürdü.

Halil Sultan'ın ordusunun Kandahar ordusunu "iyi niyetle" karşılayıp, büyük bir belaya dûçar kılması ve mağlup edişi

Halil Sultan, önceden beri yaptığı gibi, çevresindekileri in'am ve ihsanlara boğarak, sürekli paralar saçarak, onların yeşerttiği ağaçların meyveleri Kandahar şeytanlarını karşılamaya yetsin diye padişahlarını huzuruna çağırıp, onları nimete boğmuş ve kesin niyetini ortaya koymuştu. Böylece onun davetine avam ve has tabakasından, eli silah tutanlardan her bir kişi "lebbeyk" diyerek karşılık verdi ve bu bostandan meyve toplayanların hepsi koşup geldi. Silahlı birlikler dört bir yandan grup grup akmaya başladı. Bunlar, Çağatay ve Ceta reisleri, Türkistan'ın değişik yerlerinden kibirli ve mağrur, firavun suratlı Fars, Irak ve Rüstemdar süvarileri, Horasan, Hint ve Tatar Cani Kurbanileri, Timur'un her ihtimale karşı savaşta ve barışta hazır tuttuğu savaşçılardı.

Kısacası onlara fetih yolları yeniden açılıp, Halil Sultan'ın başına bir musibet düştüğünde her bir dost "beni seç" demişti.

Halil Sultan, onlara silah depolarını ardına kadar açtı, hepsini giydirip donandırdı ve hazinesini cömertçe saçıp, üstlerinden paralar yağdırdı. Öyle ki, süvari ve piyadeler o hazineden hoşuna giden şeylerle süslendiği için, sürmelenip süslenen değme güzellere bile bakmaz hale gelmişlerdi. Yürürken nefeslerinden zafer nesimleri geliyor, zafer cilaları onların bayraklarının nurlarıyla parlıyordu. Kısacası bu ordu Karşı şehri yakınlarına gelinceye

592 Kur'an, Furkan, 53.

kadar sürekli yol aldı. Daha önce üzerinde durduğumuz bu Karşı şehri ordunun karargâhı oldu. Bu olay, 808 yılının Ramazan ayının başında (20 Şubat 1406) Pazar günü vukû bulmuştu. Sonra bu iki deniz gecenin koynuna daldılar. Her ikisi de eteğini toplayıp, karşı tarafı gözleyerek ve kendi sahillerini karşı tarafın hücumundan koruyarak sabahı ettiler.

Şafak gümüşî şimşirini sıyırıp, altın renkli kalkanını göstererek, tabiat tablosu üzerine siyah perde çeken buğular aralanmaya başladığında, bu iki dağ çarpışmaya hazırlandı ve kabilelerin kalbinde hamiyet alevi kızışmaya ve alevlenmeye başladı. Her iki taraf da ordusunu sağa sola, öne arkaya saf halinde dizdi. Sonra birbirlerine yaklaştılar; birbirlerine lâkaplar takıp, yardım edip, sırt sırta verdiler; birbirlerine şarkılar söyleyip karşı karşıya geldiler. Çıkan toz duman mızrakların uçlarına sıvanırken, öğle namazı vaktinde yıldızları gördüler. Savaş tozları arasında her bir dereden seller aktı. Sonra günün ortasında tozlar aralandı ve "Kandahar dağı yıkıldı" ibaresi ortaya çıktı; o kibirlilerin hayalleri yıkıldı, üzerlerine mağlubiyet tozu çöktü ve hezimet haberi ortalarda dolaştı.

Halil Sultan'ın şöhreti dört bir yana yayıldı ve onun zafer haberi ufukları kapladı. Pir Muhammed ise başına zeval denizi çullanıp, kalbine hezimet alevinin kıvılcımları saçılmış vaziyette arkasını dönerek öyle bir kaçtı ki, sanki meşe ağacının közü kalbini kavuruyor, merh ve ifar[593] alevleri ciğerini dağlıyordu.

Pir Muhammed'in adamları yerlere, bahadırları toprağın bağrına saçıldı; değerli hazinesi yağmalandı, haremi ve hizmetkârları esir alındı; kendisine miras kalan serveti elinden yolunup alındı ve canını kurtarmış olmayı yarım ganimet saydı.

(Muzaffer bir şekilde) geri dönen Halil Sultan'ın şöhreti, devletinin şanı şevketi her tarafı kapladı. Kendisi Cırgalık[594] denilen yerde Ramazan orucunu tam olarak tuttu.

---

593 Merh ve ifar, çabuk tutuşan ve özellikle çölümsü topraklarda yetişen ağaç türleri.

594 Şehrisebz'in güneyinde bir yer.

Irak ordusunun Halil Sultan üzerine yürüyüşü, onların bir huruc hareketiyle ülkelerine dönüşü

Daha sonra Şevval ayının başlarında (22 Mart 1406) Pazartesi gecesi, Iraklı komutanlar, bahadırlar, hanımları, çoluk çocukları, hizmetkârları ve askerleriyle birlikte Semerkand'dan çıktılar. Başlarında Hacı Paşa denilen biri vardı ve askerleri onun emrinden çıkmazlardı. Iraklılar, heybetli ve hareketli insanlardı. Sultan Ahmed'in belinden düşme oğlu Sultan Alaaddin de onlarla birlikteydi. Alaaddin, vaktiyle Timur'a esir düşmüş, o da onu cezalandırmak amacıyla hapsetmişti. Fakat daha sonra Halil Sultan onu affetmiş, mevkisini yükseltmiş ve meclisinde yer vermişti. İnsanların Ramazan bayramı hazırlıklarıyla meşgul oldukları bir sırada, bu bahadırlar, sanki daha önce aralarında söz birliği etmiş gibi, Halil Sultan'ın emrinden çıkma kararı aldılar.

Böylece gece yarısı yola çıktılar. Irak dilberlerine doğru yönelerek Mâverâünnehr hatunlarını boşadılar ve onlardan büsbütün yüz çevirdiler. Çünkü onlar Irak'ın başkentinin bânisini misafir ettiğini ve saltanat nehirlerinin eski yatağına döndüğünü duymuşlardı. Hiç kimse yollarını kesmediği gibi, kimse peşlerine düşmedi ve çekip gitmemeleri için ellerini ayaklarını bağlayabilecek kimse çıkmadı. Ceyhun nehrini geçerek Horasan'a geldiler. Yolları üzerinde rastladıkları kişiler de onlara katıldılar. Fakat aralarındaki birlik bozulduğu için yolda gruplara bölünüp henüz Irak'a varmadan o tarafa bu tarafa çekip gittiler. İran nere, Turan nere? Hani Dicle, hani Ceyhun?

Halil Sultan, Ramazan bayramını Cırgalık'ta kutladıktan sonra memleketi Semerkand'a dönüş emrini verdi.

Pir Muhammed'in Kandahar'a mağlup vaziyette döndükten sonra yaptığı işler

Pir Muhammed, Kandahar'a dönüp de işlerin büsbütün bozulduğunu, sarayının çevresindeki Laçinlerin uçtuğunu, askeri seyyarelerin dolunaylarının söndüğünü görünce, ateşi başına

vurdu, kahrından saçtığı kıvılcımlar etrafa yayıldı. Artık uykuları kaçıyor, yüzü gülmüyor, kalbi sıkıntıdan sıkışıyor, öfkeden cildi yırtılıp parçalanıyordu.

Pir Muhammed, liyâkatsız ve ahmak kafalıydı. Hâkimiyeti altındaki topraklara fermanlar yollayarak, sadık dostlarını ve arkadaşlarını Halil Sultan'a karşı isyana çağırdı. Kendi kuyruk acısı için, zaten bir yarası olan ve içinde kin besleyen kim varsa, onlar sayesinde derdine derman bulmak için harekete geçti. Bunun üzerine dostları onun davetine "lebbeyk" diye karşılık verdiler ve çağırısına uydular. Arkasından vadilerden ve dağlardan atlar ve insanlar Kandahar'a doğru akmaya başladı. Pir Muhammed, Halil Sultan'a aşağıda içeriği verilen mektubu gönderdi:

"Öncesi savaş beklenmeyen bir savaştı ve geçti gitti. O yalnızca bir kıvılcımdı ve sönüp gideceği zannedildi, ama büyüyüp aleve dönüştü. Eğer ben yüz çevirdiğim şeye yönelseydim, değersiz sayılan bir şeyimden sakınsaydım, önemsiz bir şeyimi önemli görseydim, elbette mağlup olmazdım; mutlaka galip gelir amacıma erişirdim. Ama azmim kırıldı ve sonuçta rahatım kaçtı. Senin meseleni hafife aldım ve pişmanlıktan parmaklarımı ısırdım. Ama senin ordunun savleti, belinin ve bileğinin gücü, yaylarının asilliği, bahtlı oluşun, öfkenin şiddeti, ferasetin, kılıcının keskinliği, tığının gücü.. bunların hepsi Iraklı komutanların senle birlikte olmasından ve aralarında söz birliğinin bulunmasından kaynaklanıyordu. Şimdi ise onlar sana dirsek çevirdi, söz birliği bozuldu, safları dağıldı. Bu yüzden ciğerin pâre pâre oldu; kafan karıştı ve ordun zayıfladı. Şimdi ben başka bir azimle ve keskin bir kılıçla üzerine geliyorum. Karşılaşmaya hazırlanasın ve bu dünyadan çekip gidişinin kesin olduğunu bilesin. Çünkü sen de bilirsin ki, savaş saf değiştiren bir bahttır. Geçen sefer seni galip kılmışsa, bu defa bizi galip kılacaktır!"

Pir Muhammed'le Halil Sultan arasındaki ikinci savaş; Pir Muhammed'in aralıksız saldırısından sonra yine önceki gibi kaçıp gidişi

Pir Muhammed, daha sonra ordusu veya yardımcılarıyla birlikte tekrar yola koyuldu ve Ceyhun'u geçip Hisar-ı Şadman denilen yere karargahını kurdu. Halil Sultan da atlandı. Onun yanında piyadeler, süvariler, asker çekirgeleri, bitleri ve kurbağalarından kan tufanı gibi akan sayısız miktarda insan vardı. Dağları ve denizleriyle harekete geçmişti ve onların başında geceleri dahi yol alarak sonunda Dandahar ordusunun karşısına dikildi. Daha önce belirtildiği gibi, Kandahar askerlerinin bağırsaklarının pılıklarına Halil ateşinin korkusundan kıvılcım düşmüş ve bunlar aleve dönüşmüştü. Neticede yılan sokmuş kişi gibi oldular. Bilindiği gibi yılanın soktuğu kişi ipten korkarmış. Tıpkı bunun gibi onlar da daha savaş borazanları çalmadan gruplar halinde kaçmaya başladılar ve birbirlerine "Kıyamet saati geldi, Allah'tan başka onu önleyecek kimse yoktur" diye nida ettiler.

Pir Muhammed, kaçış hil'atını giyip, onunla dahi yetinmeyecek derisinin soyulacağı kaleye girmeye mail oldu. Kapılara nöbetçiler dikerek, surları tahkim etti ve Hisar-ı Şadman'da hisara (kuşatmaya) hazırlandı. Kalenin çevresini yaralayıcı, kesip biçici askerler kuşattı. Çevresindeki Yafes oğullarından her biri ve koruyucuları onu çember içine aldılar. Her okçu ve mızrakçı bu muhasarada hünerini gösterdi. Bu durum karşısında Pir Muhammed böyle bir amaç peşinde koştuğuna pişman oldu ve Hâce Abdulevvel'in ta başta söylediklerini hatırladı.

Ne var ki, sorumluluğu kadere yükleyip kendini mazur saydı.

Bütün hayalleri ve falları tersine çıkmış, girişti̇ği her iş ters gitmişti. Sahip olduğu mal mülk ona yüz çevirmiş, muhafızları ve heybetli aslanları ondan uzaklaşmıştı. Tedbirsizliği yüzünden yakınları ve dostları, kendilerine yalan vaatlerde bulunduğu için ondan soğumuşlardı. Kısacası Allah'tan başka medet verecek hiçbir güç kalmamıştı.

Pir Muhammed'in başvurduğu hile ve hilenin kendi aleyhine dönüşü

Yeterli gücü olmayan Pir Muhammed bir hileye başvurmayı düşündü. Değişik renklere boyanmış, yol yol çizilmiş ve iyi dabaklanmış birkaç deri getirtip kesturdi ve zırh gibi biçturdi. Sonra üzerlerine cilalanmış camlar ve bazı parlak cisimler yapıştırdı. İnsanı yanıltacak şekilde kopçalarla onları tuttırdu. Arkasından cahil halktan kalabalık bir grup hazırladı. Hazırlattığı bu parlak derileri onların reislerine ve ileri gelenlerine giydirdi. Güneş yükselince onları surlar üzerine çıkarttı. Bazılarını da kale dışına çıkardı. Onlara bakan kişi onları mert kişiler zannederdi. bayramda atılan süs okları olduğunu bilmezdi. Bu toz duman arasında bir serabı andıran bu şeyleri görenler, onu su zannederdi.

Pir Muhammed, güç gösterisine girişti ve bir süre böyle devam etti. Onun kafasına bu hileyi sokan kişi, başveziri Pir Ali (Taz) idi. Ne yazık ki bu hile fayda sağlamadığı gibi, kendine zarar verdi. Sırrı ortaya çıkmış, maskesi düşmüştü. Böylece tüm gücünü kaybetmiş ve perişan olmuştu. Askerini ve silahlarını kaybetmesine yol açan felek, ona keder ve sıkıntı ziyafeti çekmişti.

Pir Muhammed'in haksızlığını itiraf edip Halil Sultan'dan barış istemesi

Pir Muhammed, daha sonra tövbe seccadesini yayıp Halil Sultan'dan merhamet dilemenin yollarını aradı. fakat Tanrı'dan başka kendisine acıyacak, kendisini koruyacak başka bir gücün olmadığını da anladı. Tanrı'yı ve akrabalığı araya koyarak Halil Sultan'a yalvardı. Halil Sultan onu kırmadı ve taraflar arasında bir barış anlaşması yapıldı. Buna göre "İçlerinden herhangi birisi bir diğerinin toprağına göz dikmeyecek; Allah Teala birinin mertebesini yükseltirse, diğeri onu aşağı düşürmeye çalışmayacak, aksine elindeki mülkleri ona verecek, dostluk ve sadakat daimi olacak"tı. Sonra birbirlerine karşı faaliyette bulunmayacakları konusunda yemin ederek, dostluk anlaşması yaptılar ve birbirleriyle arkadaş olacakları, münafıklık etmeyecekleri hususunda söz verip ayrıldılar. Akraba olmaları

hasebiyle verdikleri sözü tuttular ve birbirlerine karşı saygı [illegible] randılar. Bu olay 809 (1406-1407) yılında olmuştu.

Pir Ali ile Pir Muhammed arasındaki sürtüşme, adaletin her ikisinden de hayat elbisesini çıkarıp, onlara karşı olanlara huzur verişi

Pir Muhammed kendi ülkesine gelip, tebaası ve hasemine kavuşunca, Pir Ali Taz ona karşı çıkarak, bağımsız toprak talebiyle isyan bayrağı açtı. Arkasından Pir Muhammed'i yakalayıp zincire vurdu. Onu aşağıladı ve şanını iki paralık etti. Sevletini sergileyerek ona şöyle dedi: "Bu dünyanın işleri inişli çıkışlıdır ve kıyamet alametleri yakındır. Bu dünya deccalların dünyasıdır veya onda hilekârlar ve sahtekârlar galip gelir. Aha, Timur öldü gitti. Kendisi topal deccalın tekiydi. Şimdi ise kel deccalın zamanıdır. Ondan sonra şaşı deccal gelecek. Eğer birisi saltanat kapısını çalmaktan korkuyorsa, ben çalarım."

Büyük küçük hiç kimse onun sorusuna cevap vermedi, gözüne sürur, gönlüne huzur verecek bir söz söylemedi. Çünkü bu yasak işe girişmeyi ona sevimli gösteren kişi yok olmuş, saltanat kumarında bu menfur kişiye "menih" ve "sefih" oklarından[595] başka hiçbir şey çıkmamıştı. Sonra Belh hâkimlerine yalvararak, korku ve endişeyle onları davet etti. Fakat onlar ona karşı sırıtmakla yetindiler ve bazıları onu kendi safına çekerek sebatsız hale getirdiler. Pir Ali, daha sonra Herat hâkimi Şahruh'a yuzlendi, fakat Şahruh onu ağa düşürdü ve yakalayıp kısas yaptı. Böylece Kandahar topraklarını rakipsiz ve zahmetsiz bir şekilde sınırlarına kattı. Halil Sultan da böylece endişelerinden kurtulmuş oldu.

Halil Sultan'ın yokluğunda olan olaylar

O yıl (1407) Rum Tatarları isyan bayrağı açarak, Harezm taraflarında buzlanmış Ceyhun nehrini geçip kendi topraklarına doğru yola koyuldular. Fakat yol boyunca pek çok saldırıya uğradılar ve

595 Araplarda İslam öncesi "meysir" denilen kumarda kullanılan taşlar (oklar) dır ki, bunları çeken kişi kaybederdi.

sonuçta Irak askerleri arasında çıkan anlaşmazlık, bunlar arasında da kendini gösterdi. Diğer yandan Halil Sultan'ın uzun seferle meşgul olduğu bir sırada, bu fırsattan faydalanmak isteyen Hudaydâd ve Şeyh Nureddin, rahat bir şekilde Semerkand'a doğru yola koyuldular. Şehir halkını zor durumda bıraktıkları gibi, çevredeki köyleri de yağmaladılar. Çünkü şehir halkı kendini koruyabilmiş, onları pek de önemsememişti. Bu yüzden Hudaydâd ve Şeyh Nureddin şehir dışında kalan yerleri yağmaladıktan sonra geldikleri yere döndüler.

Halil Sultan'ın ordu toplayarak Şeyh Nureddin ve Hudaydâd'ın üzerine yürüyüşü

Halil Sultan Semerkand'a dönünce, askerini bir süre dinlendirdi. Sonra dostlarını çağırıp atların dizginlerini bu ikisinin (Şeyh Nureddin ve Hudaydâd) üzerine çevirtti ve gerekli taleplerini karşıladı. Elleri kaşınan askerleri, heybetli aslanları ve tepinip duran atlarıyla yola koyuldu. Bu heybetli dağ, gâh durup gâh hareketlenerek sonunda Seyhun'a ulaştı. Bu dağ ve nurlu alev Seyhun'u geçmeye başladığında, nehir taşan bir denizi andırdı. Şahruhiye ve Hocend Halil Sultan'a itaat etmiş, fakat Taşkent direnmişti. Bu yüzden Halil Sultan Taşkent'i kuşatıp "taş"larını kırmaya karar verdi. Şehri bir süre kuşatıp, şehir halkına açlık ve korku elbiselerini giydirdikten sonra, Taşkentliler eman dilediler ve iz'an dizginini eline tutuşturdular. Halil Sultan onların teklifini kabul etti ve şehri barış yoluyla teslim aldı. Arkasından Şeyh Nureddin ve Hudaydâd'ı ele geçirmek için yola koyuldu.

Şeyh Nureddin ve Hudaydâd'ın Halil'i kızartmak için ateş yakmaları; Tanrı Teala'nın o ateşi söndürüp Halil'i koruması

Hudaydâd ve Şeyh Nureddin, olmayacak ümitlerin peşinde koşuyor, "keşke", "hani idi" diyerek yağma ve saldırı hareketleri için fırsat kolluyorlardı. Fakat bu defa Halil Sultan onların peşine düşmüş ve ele geçirmeyi kafasına koymuştu. Onlar da görünebilecek,

sesleri duyulabilecek bir mesafede duruyor, bir punduna getirip onu ele geçirmenin yollarını arıyorlardı. Halil Sultan peşlerinden ayrılmıyordu; onlar yürüdükçe o da yürüyor, onlar durunca o da duruyordu. Askerine çok güveniyor, zafere kesin gözüyle bakıyordu ve bu yüzden bir gece gaflete dalıp tedbiri elden bıraktı. Halbuki Halil Sultan'ın ordusunda bu ikisinin casusları vardı. Halil Sultan, bir tedbirsizlik edip ordusundan önde giderek Şaraphane denilen bir yerde karargâh kurdu. Ordusundaki casus kuş gibi uçup bu durumu Şeyh Nureddin ve Hudaydâd'a bildirdi. Bunun üzerine o ikisi gece yarısında sel gibi gelip Halil Sultan'ın üzerine çullandılar. Halil'in askerlerinden bir kısmı onlarla savaşmaya başladı ve kıyamet koptu. Bu defa onlar Halil Sultan'ı orada bırakıp geri döndüler ve çöllere kaçtılar. Artık Halil Sultan onları nereden bulacaktı? Sultan, (ümitsiz bir şekilde) atının dizginini kırdı ve tekrar sağselamet kendi başkentine döndü.

Şeyh Nureddin'in Hudaydâd'dan ayrılışı ve o toprakları aralarında taksim etmeleri

Hudaydâd ile Şeyh Nureddin arasındaki dostluk sanki çamurdan yapılmış sürahi gibi, sadakatleri ise "binayı çökmeye yüz tutmuş bir yarın kenarına kurdukları"[596] için birbiriyle anlaşamadılar ve araları açıldı. Her ikisi de nalıncı keseri gibi kendi tarafına yontmaya kalkıştığından, alış-verişleri nifaka dönüştü. Böylece "kim bunu iyi edecek dendiğinde, (ölmek üzere olan) bunu ayrılık zannetti."[597] Sonuçta Şeyh Nureddin Sığnak tarafına dönüp oraları hâkimiyet altına aldı.

Şeyh Nureddin'in özür dilemesi ve Halil Sultan huzurunda kendini aklaması

Daha sonra Şeyh Nureddin, Halil Sultan'a mektup göndererek kendisine karşı giriştiği isyan hareketi için özür dileyip, yaptığı kötülüğü iyilikle karşılamasını, her zaman olduğu gibi in'am

596 Kur'an, Tevbe, 106.

597 Kur'an, Kıyamet, 28-29'dan.

ve ihsanda bulunmasını rica etti. Halil Sultan da onun istediğini geri çevirmedi ve olayı unutup dedesi Timur'un hatunu Tuman ağa'yı ona gönderdi.

FASIL

Halil Sultan tuzağa düşüp de Semerkand tamamıyla Şahruh'un eline geçinceye kadar Şeyh Nureddin, Halil'e bağlılığını sürdürdü ve dostluk halkasını boynuna asıp dolaşmaya devam etti. Bu durum karşısında Şah Melik görünüşte dost, ama aslında fitne peşinde koşmayı sürdürerek Şeyh Nureddin'e doğru yola çıktı. İkisi arasında dostluk anlaşması yapıldıktan, sadakat sözleri verildikten, karşılıklı hediyeler teati edildikten ve askerler birbirleriyle hasret giderdikten sonra, Şah Melik dostluk eğlencesini evcine çıkarmak amacıyla bir hile ile Şeyh Nuraddin'i Sığnak kalesinden dışarı çıkmaya davet etti. Şah Melik'in yardımcıları arasında Argudak adlı biri vardı. Daha sonra Şah Melik adamlarıyla birlikte kale yakınına gelince, Şeyh Nureddin dışarı çıktı. Şah Melik tek başına ve silahsız olarak varıp bu mağrur kişiyle kucaklaştı. Onun yokluğunda başından geçen iyi ve kötü olayları anlattı. Şah Melik daha sonra bağlılığını bir kez daha yineleyip bundan sonra ne yapacakları konusunda görüş alışverişinde bulundu. Arkasından geri döndü ve adamlarına katıldı. Şah Melik'in adamları tek tek gelerek Şeyh Nureddin'in elini öptü. Sıra Argudak'a gelince, önceden tasarladığı fitne düşüncesiyle Şeyh Nureddin'e doğru yaklaştı. Bu Argudak aslan gibi cesur, fil gibi iri yarı ve güçlü kuvvetliydi. Şeyh Nureddin'in yanına gelip elini öptü. Sonra onu atından aşağı doğru sarkıtıp bağrına bastı. Sıkıca kucaklayıp aşağı çekerek burç yıldızını düşürdü ve başını kesti. Şeyh Nureddin'in adamları bu manzara karşısına endişelendiler. Şahruh olayı öğrenince gözlerinden boncuk boncuk yaşlar döküldü; Şah Melik'e lanetler yağdırıp, intizar etti. Argudak'ın ise ibret-i âlem için boynunu vurdurdu. Fakat bu ikisinin (Şah Melik ve Argudak'ın) kesip attığı şeyi tekrar dikmek, koparıp bir kenara fırlattıkları fidanı yerine koymak müm-

kün olmadı. Çünkü "ölümün parçalayıp bir kenara attığı şeyi tekrar aynı yere yığacak yoktur."

Şahruh, bir süre bu ikisini dikkate almadan vakit geçirdikten sonra olup biteni kabullendi. Hudaydâd ise kibirle fesadın ortağı sıfatıyla, inatçılığını sürdürdü. Feleğin sillesini yiyip hayatla vedalaşıncaya kadar da barışa yanaşmadı. Feleğin ona nasıl bir ölüm hazırlığını ve bunu yapmakla nasıl bir hayırlı iş yaptığını daha sonra anlatacağız.

Cengiz-han'ın yakıp yıktığı Tirmiz'i yeniden kurmak için Halil Sultan'ın ferman buyurması ve bunun için asker göndermesi

810 yılının Sefer ayında (Temmuz-Ağustos 1407) Halil Sultan ordusundan bir kısmını Allahdâd'ın emrine verdi ve beylerinden İlyas Hoca, İbni Kumari Mansur, Tevekkül Karkara, Devlet Timur ve benzerlerini de onlara katarak Tirmiz şehrini yeniden kurmak için gönderdi. Bunlar Tirmiz'e geldikten sonra hemen taş, kereste toplayıp, kerpiç hazırlamaya giriştiler. Daha sonra beyler şehir mahallelerini aralarında taksim ettiler ve şehir surları az olduğu için onu nispeten yüksekçe yaptılar. Hiç gevşemeden aralıksız çalıştılar ve "her bir tepeye nişan olsun diye bir bina yaptılar."[598] Gündüz yemeği, gece uykuyu bir yana bırakarak on beş gün gibi kısa bir zaman zarfında şehri yeniden onardılar. Şehir mahallelerini tekrar tespit edip, geçit ve yolları tekrar yaparak, mescit ve minareleri tekrar diktikten ve Pazar yerlerini, evlerin yerlerini belirledikten sonra, şehir halkından göçüp gidenlerin hayatta kalan evlatlarına, harabeye dönmüş, dümdüz hale getirilmiş şehri terk edenlere haber göndererek geri dönmelerini ve çadır açıp orada oturmalarını emrettiler. Bu biçareler göçüp gittikleri yerlerde açtıkları tarlaları kendilerine yurt edinmiş, orada pazarlar ve evler kurmuş, hayatlarını düzene sokmuşlardı ve Cengiz-han devrinden Timur zamanına kadar bu şekilde hayatlarını sürdürmüşlerdi. Timur'un ölümünden sonra çıkan kargaşalar sırasında Halil Sultan bu insanları

598 Kur'an, Şuarâ, 128. ayet

himayesine almak istemiş ve bu yüzden onların şehrini ve kalelerini yeniden imar etmesi için askerlerini göndermişti.

Yeni şehir eski şehirden bir fersah kadar uzaktaydı. Ama özellikle askerler minareyi daha yüksek yaptıkları için yeni şehir eskisinden daha güzel olmuştu. Eski şehir yenisinden farklıydı. Çünkü Ceyhun nehri onun surlarını yükselten dağ eteklerini yalayarak geçiyordu. Halbuki yeni şehrin sarayları çok müstahkem olmadığı gibi, nehirden de uzaktaydı. Şehri kuranlar insanlara "kendi isteğinizle evlerinize girin" diye nida ettiklerinde, onlar bunu "kendi kendinizi öldürün veya yurtlarınızdan çıkın"[599] diye algıladılar.

Allahdâd, onlara hiçbir problem çıkarmadı; ayrıca bu işi fazla ciddiye almadığı gibi inatçılık da etmedi. Aksine adamlarını toplayıp "Şehir halkından kim hangi eve önce girerse, tartışmasız o ev onundur" diye bildirdi. Sonra fırıncılar, kasaplar, aşçılar ve yağ tacirlerine eski şehre geçmelerini emretti ve onlara ayrı ayrı evler tahsis etti, ama diğerlerine dokunmadı. Daha sonra şehir halkı askerlerle alış-verip yaptılar ve bu işten herhangi bir zarar görmediler. Böylece arkada kalanların düzeni bozuldu. Çünkü insan tabiaten medenidir. Diğer gerekli meslek erbabını da o gidenlerin arkasından gönderdi ve hiç kimseye zarar vermeden düzeni sağladıktan sonra ordusunu toplayıp Semerkand'a döndü.

Şahruh'un Horasan tarafından Halil Sultan'ın yaptığı işe nazirede bulunuşu

Halil Sultan'ın bu girişimi Şahruh'un kulağına yetip gelince, o da Horasan ordusunun bir kısmını Dımaşk kalesi kuşatmasını kumanda eden Cehanşah'ın kardeşi Emîr Mizrab'ın komutasında Hısnu'l-Hünûd (Hintliler Kalesi)[600] denilen bir kaleyi onarmaya gönderdi. Bu kale, Horasan topraklarının en uç kısmındaydı ve onunla Tirmiz arasında Ceyhun nehri akıyordu. Böylece Horasan askerleri de Halil Sultan'ın askerleri gibi acayip bir bina yaptılar. Binalar

599 Kur'an, Nisâ, 66.
600 Belh'te 1370 yılında Timur tarafından harabeye çevrilen Hinduvan Kalesi.

yapılırken Allahdâd ile Mizrab birbirlerine mektuplar, selamlar ve hediyeler gönderip, karşılıklı sevgi ve saygı mesajları yolladılar.

İran topraklarında vukû bulan bir olay ve bu tufanın gelişinde akan kan seli üzerine

Daha sonra Sultan Ahmed ve Kara Yusuf, Irak'a döndüler ve aralarında anlaşarak herkes kendi ülkesine gitti. Sultan Ahmed Bağdat'a dönerken, Kara Yusuf Çağataylıların el koydukları topraklarını istirdat için inatla onlar üzerine yürüdü. Fetih onun bayraklarına "yardım Tanrı'dan"[601] âyetlerini izhar etti. Kara Yusuf, ordularını toplayıp Emîranşah'ı ortadan kaldırdıktan sonra Azerbaycan topraklarını sınırlarına kattı. Bu olayların tafsilatına girersek sözü uzatmış ve asıl maksadımızdan uzaklaşmış oluruz. Fakat sonunda Kara Yusuf'la Sultan Ahmed arasında anlaşmazlık çıktı ve Azerbaycan ile Irak zor günler geçirdi. Kara Yusuf, Bistam'ın[602] tahrikiyle Sultan Ahmed'i öldürdü.[603] Bu olay Peygamberimiz (sav.)in hicretinden sonra 813 yılının ortalarında (1410-11) vukû buldu. Fakat Irak-ı Acem öyle kolay kolay zapt edilecek bir ülke değildi. Daha sonra onun valisi Pir Ömer[604] bağımsız padişahlık iddiasıyla ortaya atılınca, yine kendi akrabası İsfendiyar'ın muhalefetiyle karşılaştı. İsfendiyar, Pir Ömer'le savaşa tutuştu, onu mağlup edip yakaladı ve parça parça ettirdi. Böylece saltanat konusunda rakipsiz kaldı. Fakat bu defa Herat ikliminin sahibi Şahruh ordusuyla onun üzerine yürüdü; onu yakaladı ve ortadan kaldırdı. İsfendiyar'ın yakınları kedere boğulurken, toprakları Şahruh'un ülkesinin sınırlarına ilhak edildi. Böylece tüm Irak-ı Acem Şahruh'un oldu. Tabii hiç zahmetsiz bir şekilde Irak-ı Acem'in haracı, mal ve serveti Şahruh'un hazinesine akmaya başladı. Şahruh'un ülke sınırları çok geniş olmasına rağmen, kimse karşısına dikilip de kötü niyet

---

601 Kur'an, Saf, 13

602 Bistam, o sırada Güney Azerbaycan'daki Erdebil şehrinin hâkimi.

603 Sultan Ahmed, Kara Yusuf tarafından esir alınmış, fakat oğlu İsfendiyar tarafından Tebriz'de katledilmiştir.

604 Şahruh'un oğlu ve Timur'un torunu.

sergilemeye cüret edemedi. Şahruh'un ordusu güçlü olmakla birlikte, kendisinin zararlı hareketi çok azdı. Çünkü babası Acem padişahlarını katlettirdiği gibi, tüm kötülük fidanlarını da kökünden kurutmuştu. Sonuçta Şahruh, bu yırtıcı aslanlar ininde kendi yerini sağlamlaştırdı ve dostları sayesinde tarumar ederek koltuğuna rahat bir şekilde kuruldu. Böylece ülkesi gelişmeye, refah seviyesi yükselmeye başladı.

İnsanların kuşatmadan çıkıp kendi ülkelerinin özlemiyle Mâverâünnehr'den ayrılışları

Bu olaylar olurken bazı insanlar Semerkand'dan ayrılıp özlediği kendi ülkesine, ayrı kaldığı yuvasına ve ailesine kavuşmak, çoluğunu çocuğunu aramak için geri dönmeye karar verdi. Bunlardan kimisi izinle, kimisi gizlice kaçmaya çalıştı. Şam halkından Semerkand'dan gitmek için ilk izin isteyen kişi, şehit vezirin oğlu Şihabeddin Ahmed oldu. Sonra Arap ve Acem taifeleri gruplar halinde dört bir yana çekip gittiler. Semerkand'da kıtlık baş gösterdi; fiyatlar yükseldi ve insanlar altın ve gümüşün yüzüne bakmaz oldular. Fakat bir süre sonra tekrar bolluk başladı ve insanların karnı doyunca arzu ve hevesler tatmin oldu. Mutlu ve güvenli günler geri geldi; nefret ve düşmanlıklar ortadan kalktı.

Vefasız dünyanın Halil Sultan'ı felaketlerin ve ateşin ortasına atması

Halil Sultan, Emîr Seyfeddin'in hanımı Şadmülk'le[605] evlenmişti. Halil Sultan bu kadına sırılsıklam âşık olmuş, aşk esaretine düşmüştü. Artık ondan başkasını gözü görmüyordu. Aşkı günden güne artıyordu ve onların aşk hikâyesi Kays (Mecnun) ve Leyla, Ferhat ile Şirin'in hikâyesini unutturmuştu.[606]

---

605 Handemir, Yezdi ve Abdurrezzak Semerkandî'ye göre Şadmülk Emîr Seyfeddin'in hanımı değil, cariyesiydi.

606 Yezdî: "Daha önce belirttiğimiz gibi Emîr Seyfeddin'in Şadmülk adında bir cariyesi vardı. Halil Sultan ona âşık olmuş ve Hazreti Sahipkıran'dan gizlice onu nikahına almıştı. Ama korkusundan onu görmeye gidemezdi. Padişah

Bu durum, onun aşkı Halil Sultan'ın kalbini bütünüyle esir alıp, aklını meftun edinceye kadar devam etti. Tüm varlığını kendisine râmedip, yüreğine ateş düşürdü. Sanki geniş bir elbise diktirmişler de, ikisi aynı elbise içine girmiş gibiydiler. Sonunda Halil Sultan kadın diliyle, kadını ise Halil Sultan'ın diliyle konuşmaya başladı. Öyle ki artık Halil Sultan Şadmülk'ün görüşünü almadan tek bir ferman bile yayınlamıyor, devlet işlerinde ona danışmadan bir adım dahi atmıyordu. Kısacası Halil Sultan bütün ipleri onun eline teslim etmiş, iradesini onun irade zincirine bağlamıştı. Bu durum, elbette akılsızlığın ve divaneliğin bir işaretidir. Kendi irade dizginini bir hatunun eline veren kişi nasıl padişahlık yapabilirdi ki?

Bu Şadmülk'ün eskiden beri bir hizmetkârı vardı. Ne hür insanların çocuklarındandı, ne de şerefli bir aileye mensuptu. Aksine aşırı fakir bir aileden gelmeydi; bez ve ip satardı. Baba Termiş denilen bu insan, gözleri şaşı, yüzü çopur, suratı meymenetsiz, ahlakı düşük biriydi. Şadmülk hanımın ihtiyaçlarını karşıladığı için, Halil Sultan onu görmeden önce bu adamın huzuruna varırdı. Ama hanımefendisi yüksek mevkie çıkıp, hiç kimseye nasip olmayan bir makama oturunca, hizmetkârlarının ve nedimelerinin de mevkisi yükseldi. Baba Termiş, Şadmülk hanımın nezdinde itibarı yüksek olduğu için, bundan yeterince faydalandı. Malum, efendisinin yüzü suyu hürmetine hizmetkârına da iltifat çok olur. Sonuçta Baba Termiş, Şadmülk hanımın himayesinde canı nasıl isterse öyle davranmaya başladı. Önce Şadmülk'ün tüm işlerini çekip çevirmeye girişti; arkasından devlet işleri ve başka konularla ilgili konuşmaya başladı. Yetmedi, divan mahkemelerini açmaya, devlet işlerinin icrasına müdahale etti. Arkasından yetkileri daha da artırıldı ve valilerin tayin ve azlinde söz sahibi oldu ve daha sonra ulaşabileceği en yüksek

---

olduktan sonra rahat rahat onunla gönül eylendirmeye başladı. Onun büyüsünden asla kurtulamazdı. O ne isterse onu yapıyordu ve iradesini ona teslim etmişti. İsraf elini açıp onca hazineyi kısa zamanda tüketti. Öyle kişileri hizmete aldı ki, şehirler onlar yüzünden harabeye döndü. Yad kişileri el üstünde tutup onları beylik makamına yükseltti... Sahipkıran (vaktiyle) bu kadının öldürülmesini işaret buyurmuştu ki, tevekkeli değilmiş.." (*Zafernâme*, 307-308)

mevkie çıkarak baş vezirlik makamını elde etti. Hanımefendisinin kudreti sebebiyle ülkede kimse onun isteklerini reddetme cesareti gösteremedi. Artık canı ne isterse söylüyor, neyi murat etmişse yapıyordu. İnsanları yat deyince yatırıyor, kalk deyince kaldırıyordu. (Sonunda) Allahdâd ve Argunşah'a karşı da haksızlıklar sergilemeye başladı. Onlar neyi kapatmışlarsa açtı, neyi dikmişlerse yırttı. Edepsizliği o kadar arttı ki, artık onların huzurunda ayaklarını uzatıp oturuyor, onları it yerine bile koymuyordu. Bir adım daha attı ve kendisine danışılmadan hiçbir iş yapılmamasını emretti. Eğer kendisi ortada yoksa dönüşünü bekleyecekler veya bulunduğu yerde huzuruna çıkacaklardı. Baba Termiş'in yıldızı yükselip erişebileceği en yüksek mevkie erişmesine kadar üç yıl kadar geçmişti. Çağatay şeytanları ve cinleri onun elinden "aşağılayıcı azaplara" dûçar kaldılar. Allahdâd ve Argunşah, Baba Termiş'in mevkisinin bu derece yükselmesinden son derece rahatsız oldular. Maruz kaldıkları horlanma ve intikam ateşiyle öfke seline dönüştüler ve böyle yaşamaktansa ölüp gitmeyi tercih eder hale geldiler.

Allahdâd'ın Hudaydâd'la yazışmaktan amacı

Daha sonra Allahdâd, bu konuda kendi görüşüne göre hareket etti, ama başından beri yanlış yolda olduğundan çukura yuvarlandı. Güya pişirdiği bir kazan aş kendi üstüne döküldü ve ipek kurdu gibi kendi kendinin ölümüne yol açacak bir koza yaptı.

Bu ikisi dertlerini hafifletmek için Hudaydâd'a mektup yazmaktan başka çare bulamadı. Allahdâd ve Argunşah, meseleyi etraflıca ele alarak, bu kötü durumu ona apaçık bir şekilde anlattılar ve hiçbir endişeye gerek duymadan ordusuyla Semerkand'a yürümesini salık verdiler. Hudaydâd hemen harekete geçip, ordusuyla birlikte atlandı ve çekirge sürüsü gibi yola düşüp Oratepe denilen yere gelerek kamp kurdu. Durumu öğrenen Halil Sultan, askerlerine ve beylerine haber gönderirken, Hudaydâd'ın terbiyesizliğine şaştı ve onun yüzsüzlüğü karşısında Allah'a sığındı. Sonra Hudaydâd'a karşı Allahdâd ve Argunşah komutasındaki kalabalık ordusunu gönderdi. Bu ikisi Hudaydâd'a yaklaştılar, karşı karşıya

geldiler, ama çarpışmaya girmediler. Arkasından Halil Sultan'a mektup göndererek yardım istediler. Mektupta şöyle deniliyordu: "Bu adam, inat, edepsizlik ve çılgınlıkta sınırı aştı. Onu karargâhından sokup atmak şöyle dursun, heybetimizin rüzgarının onun beynine duhûl etmesi dahi mümkün değil."

Bunun üzerine Halil Sultan başka askerler göndererek onları takviye etti ve bundan sonra olacak olayların haberlerini sabırsızlıkla beklemeye başladı. Daha sonra Allahdâd ve Argunşah tekrar haber gönderip, Hudaydâd'ın kendilerini zora soktuğunu, şirretliği ile Âd ve Semûd kavmiyle yarıştığını belirterek "Yardım etmek için bizzat kendin gel; ruhunla ve tüm varlığınla tez gelesin. Çünkü senin heybetin daha güçlüdür. Şöyle bir görünmen bile yeterli. Hudaydâd'ın gönlünde fitne fücur var, onun kalbi kara. O yüzden bu edepsizliğe, bu sefere cesaret etmiş. İhtiyat savaşçılarla birlikte hemen gel; çünkü bu defaki savaş, nihai savaş olacak" dediler.

Halil Sultan, hiçbir şeyden endişelenmeden kalbi huzurlu bir şekilde ve ümitle Semerkand'dan yola çıktı. Savaşçılarına güveniyor, yol arkadaşlarını seviyordu. Dostları arasında, başına kötü bir şey gelmeyeceği düşüncesiyle huzurlu bir şekilde yol alıyor, aklından hiçbir kötü şey geçmiyordu.

Halil Sultan, Sultaniye denilen kasabaya tam bir sultan gibi geldi. Halbuki bu arada Allahdâd Hudaydâd'a haber göndermiş ve Halil Sultan'ın hangi gün Semerkand'dan çıktığını ve ne zaman Sultaniye'de olacağını haber vermişti.

Hudaydâd'ın tuzağı ve Halil Sultan'ın bu tuzağa düşüşü

Hudaydâd, yalancıktan askerini savaş pozisyonuna sokup, sanki savaşacakmış gibi bir havaya bürünerek, ama aslında kötülük ve nefretini koltuğunun altına almış; savaşçı, cenk meydanlarında pişmiş, gözünü ottan pıtraktan sakınmayan bir miktar askerle çevresinde bir güvenlik çemberi oluşturmuştu. Karanlığı kendisine siper edinmiş, onu kendisine rehber yapmış ve nihayet Timur'un kurdurduğu Sultaniye'ye ulaşmıştı. Kimse onun geldiğini sezmemişti, ama Halil Sultan dört bir yandan üstüne bela geldiğini fark

ettiğinde, onun geldiğini anlamıştı. Onunla birlikte bulunan savaşçılar, kılıçlarını çekerek var güçleriyle mücadele ettiler. Tam bir ölüm kalım savaşına girdiler ve hayatlarının son perdesine geldiklerini anladılar. Korkunç ölüm dişleri üzerlerine yumuldu; onların kimini parça parça etti, kimini atından düşürdü, kimini şöyle bir çiğneyip kenara attı. Böylece onların fakir ve zengini öldürüldü; en değerlileri ve Halil'leri düşmanlarının ateşi üzerine düştü. Hudaydâd ise muzaffer bir şekilde ve zaferinden mesrûr bir halde kendi karargâhına döndü.

FASIL

Daha sonra Hudaydâd Halil Sultan'a son derece ağır yeminler ederek, kendisine asla kötülük etmeyeceğini, gerek sözle gerek fiille onu incitmeyeceğini bildirdi ve sevimli hayat gözüne çöp sokmayı dahi aklından geçirmediğini, kimsenin ona hile yoluyla dahi olsa işkence etmesine izin vermeyeceğini, yeminine sadık kalacağının şahidi olacağını belirtip, Allah'ın dahi geçmiş günahları affettiğini söyledi.

Hudaydâd, daha sonra Halil Sultan'dan Allahdâd ve diğer komutanlara kendisine itaat etmelerini söylemesini istedi ve ayrıca bizzat kendisi de mektuplar gönderip "sizin hükümdarınızın genel valisiyim; eğer sizler bana itaat ederseniz ben de ona itaat ederim, aksi halde ona karşı sıla-i rahm göstermem" dedi.

Halil Sultan, kimin attığı belli olmayan bir okun hedefi olduğunu, bir tuzağa düşürüldüğü anladı. Sonra bu tuzağı kimin kurduğunu, o güvenli yerde nasıl ele geçirildiğini, belanın asıl kaynağının nerede olduğunu, tehlikeden uzak bulunduğu noktada nasıl kapana düşürüldüğünü sezip şu şiiri okudu:

Allah selamet versin dostumuz olmayan gayr-ı âşina o kişiye
Zahiren dost görünen bir kişiden gelmiştir bu bela çünkü!

Halil Sultan, diğer emîrlere, beylere ve vezirlere mektup göndererek Hudaydâd'a itaat etmelerini, onunla çekişmemelerini, emirlerine ve isteklerine karşı çıkmamalarını istedi. Böylece onlar Hudaydâd'ın emrine girip, onun hâmiliğini kabul ettiler. Mükemmelen silahlı bir

orduya kavuşan, Cend ve Hocend ordularını öne alıp, Turkistan ve Özgend askerlerini arkaya alan Hudaydâd, Semerkand'a doğru yola koyuldu. Allahdâd ve diğerlerinin yüzüne bile bakmadı. İşte o zaman Allahdâd kendisinin de aldatıldığını anladı. Felek ona giydirdiği şeref elbisesini sıyırıp almış, sahip olduğu mevki, para ve altın elinden kayıp gitmişti. Bu olay 812 (1409-1410) yılında olmuştu.

Hudaydân'ın Semerkand'a gelişinde çıkan kargaşa

Hudaydâd Semerkand'a gelince sanki (yeni) mezhepler ve tarikatlar ihdas edilmiş gibi bütün düzen ve protokol birden değişti. Onun Allahdâd adında bir oğlu vardı. Hudaydâd alenen onu sultan ilan etti; gizlenen hazinelerin, oraya buraya gömülen servetlerin, saklanan paraların peşine düştü. Böylece durum birden değişki; şirin davranışlar yerini şiddete bıraktı. İnsanlar birbirlerine karşı değişti, yeryüzü gök, gökyüzü yer oldu.

Olanları öğrenen Şahruh'un düzeni sağlayıp, fesat yuvasını kurutması

Olup bitenleri öğren Şahruh, öfkeden küplere bindi. Sabrı taştı; kaşları çatıldı, suratının şekli değişti, kızardı; sinirden titremeye ve "lâhavle" çekmeye başladı. Sonra kendisine bağlı olan vilayetlere adamlar gönderip asker toplamalarını emretti. Ayrıca Şah Melik'e haber gönderip hiç oyalanmadan, durup dinlenmeden sürekli yol alarak asil atların sırtında yel gibi uçup kendisine gelmesini istedi. Şah Melik, güçlü ve kalabalık bir orduyla hemen yola çıktı. Diğer emîrler ve beyler debdebeli bir alâyişle onu takip ettiler. Şahruh, hiç kimseye sırtını vermeden, (müneccimlerden) bahtlı anın tespiti konusunda yardım istemeden yola koyuldu. Ceyhun nehrine geldi. Ordu nehri geçerken sanki nehrin önüne set çekilmiş gibi sular etrafa yayıldı...

Bu deniz dağları aşıp (yaklaşırken) Hudaydâd durumu öğrendi. Elinin altındaki sinek ve meymunların Şahruh'un kurtları ve aslanlarıyla baş gelemeyeceğini, askerlerin kaçıp onun saflarına katılacaklarını, hatta kendisini yakalayıp Şahruh'a teslim edeceklerini

anladı. Bu yüzden bir an önce asıl amacına ulaşıp toplayabildiği kadar mal ve para toplamaya girişti. Sonra değerli eşya ve hazinesini yükleyip, Halil Sultan'ı da yanına alarak Andigan'a doğru yola koyuldu. Allahdâd, Argunşah ve Baba Termiş'i kalede bıraktı ve hiçbirini yanına almak istemedi. Rehine alınan Halil'inin fırakıyla bağrı yanan Şadmülk (hanımı) dahi şehirde bıraktı.

Ordunun yola koyulup Şahruh şahinlerinin gelişinden önce Semerkand'da olup biten olaylar

Hudaydâd'ın Semerkand'dan uzaklaşıp, henüz Şahruh tarafından herhangi bir kişi başkente gelmeden, halkın başına geçecek biri belirlenmeden önce, Argunşah ve Allahdâd Şahruh'u karşılamaya karar verdiler. Fakat Hâce Abdulevvel, onlara karşı el kaldırdı ve askerleriyle gelip şehirden çıkmalarını engelledi. Çünkü daha önce Allahdâd onu kırmış, gururunu rencide etmişti. Bu yüzden Hâce Abdulevvel ondan nefret ediyordu. "Diken eken insan, ondan üzüm deremez!" Hâce Abdulevvel'in şehirde düzeni sağlaması sebebiyle herhangi bir kargaşa çıkmadı, kimse başına buyruk hareket edemedi. Kimse onun koyduğu yasaklara karşı çıkmayı, düzeni bozmayı göze alamadı.

Yüceltilmeyen kişiyi ilim yüceltir![607]

Böylece Hâce Abdulevvel bir yandan şehri çekip çevirirken, bir yandan da Allahdâd, Argunşah ve onlara bağlı adamları gözetim altında tutmaya devam etti ve ta ki Şahruh ordusuyla Semerkand'a gelinceye kadar bu düzeni sıkı bir şekilde korudu.

Halil Sultan'ın devrinin güneşi battıktan sonra Mâverâünnehr semalarında Şahruh devletinin dolunayının yükselişi

Şehir halkı Şahruh'u karşılamak için dışarı çıktı ve onun hilalinin alnını görmekten mutluluk duydu. Şahruh, her bir kişiyi layık olduğu mevkiye yerleştirip, insanlara mertebesine göre görevler

607 Kahire baskısında "İlim, sütunsuz evi yükseltir" yeklinde.

tevzi etti. Arkasından Allahdâd ve hempâsını işkence çengeline astı ve yeterince cezalandırdıktan sonra mallarını müsadere etti. Baba Termiş dışında kalanları acımasızca cezalandırdı ve dünyadan ukbâya[608] yolcu etti. Baba Termiş'e gelince, onu da işkence cenderesinden geçirdi. Bir gün Baba Termiş'e işkence eden kişiler, - ki onun sülalesini yok etmişlerdi, - zincirli bir vaziyette sakladığı bir şeyleri göstermesi için geniş ve derin bir havuz kenarına getirdiler. Fakat Baba Termiş bir fırsatını bulup onların elinden kurtuldu ve kendini suya atıp hayatını noktaladı.

FASIL

Şahruh, daha sonra babasının mezarını ziyaret edip, matem şartlarını yerine getirdi. Kurrâ tertibini ve kabir bekçilerini yeniledi. Mezarın bakım işlerinden sorumlu olanların ve hizmetkârların maaşlarını tekrar ayarladı. Babasının mezarındaki eşya, kumaş ve silahların önemli bir kısmını kendi hazinesine kaldırdı. Hazinesine el koydu ve gizlenenleri de ortaya çıkarmaya çalıştı. Yönetime yeni bir çeki düzen getirip, memuri atamalar yaptı.

FASIL

Şadmülk'ü ele geçirip hakaretler ettiler ve ayrıca onu koruyan kişileri de aşağıladılar. Sakladığı malları ve hazineyi ele geçirmek için dikenli bir ağaca bağlanmış gibi işkence ettiler ve bu konuda cellatlar gibi davrandılar. Bu şekilde elinde bulunanları aldıktan sonra iple sıkıca bağlayıp pazar pazar dolaştırarak halka rezil ettiler.

Böylece Şahruh şehirde düzeni sağladı. İnsanlar onun karşısında saygıyla eğildiler. Rahat bir nefes aldılar. Kimilerinin mevkisi yükseldi, kimilerininki düşürüldü. Her gün şânı aynı olan, saltanatı yüce, mertebesi en yüksek olan Allah'a hamdolsun! O Allah ki, devletleri değiştirir, eşyayı bir halden başka bir hale döndürür, ama kendi saltanatında değişme ve intikal olmaz.

---

608 Ukbâ: Öbür dünya, ahiret.

Hudaydâd'ın amaçladığı bozgunculuk işlerini tamamlamak için sarf ettiği gayretler ve olunceye kadar nerelerde dolaştığı

Hudaydâd, kendi şehrine yerleşip Halil Sultan'la Andigan'da baş başa kaldıktan sonra ona bağlılık konusunda tekrar tekrar yeminler ederek, gizli emelleri hususunda onu da ikna etmeyi başardı. Halil Sultan'ın, Allahdâd ve Argunşah'a yaptığı iyilikler, onlara karşı beslediği iyi niyetler, bulunduğu onca ihsana karşılık, bu ikisinin ona "timsah ödülü" verip, desise ve kötülükler peşinde koştuklarını hatırladı. Sonra ona şöyle dedi: "Öncelikle senin bana karşı zahiren yaptıklarını hatırla, sonra da benim sana gizlice yaptıklarıma bak. Ben sana karşı samimiyet ve sıdk-ı niyetle hareket edeceğim ve böylece aramızdaki kırgınlık ortadan kalkacak; samimiyet tesis edilecek, kötü niyetler yok olacak, endişeler dağılacak ve kalan ömrümüzü sadakat ve feravanlık bahçelerinde birbirimize karşı vefadar ve hayırhah olarak yaşayacağız. (Boynu mercanlı güvercinin kapısında yazılan efsane satırlarını kalp levhalarımıza yazacağımız muhabbet ve şefkat satırlarıyla yok edelim.)[609] İnşaallah seni şeref sarayına tekrar döndürecek, sana mutluluk ve saadet bahşedecek şeyi becermek için elimden geleni yapacağım."

Sonra Andigan'da onun adına hutbe okutarak Türkistan civarında da bu şekilde yapılmasını emretti.

Halil Sultan ve Hudaydâd'ın ecel gelip çatıncaya kadar aralarındaki dostluk ve muhabbeti pekiştirmeleri

Hudaydâd, Halil Sultan'la dostluk konusunda yaptığı yeminlerini bir kez daha yenilediken sonra, onu Andigan'da bırakarak onun için yardım istemek amacıyla Moğullara gitti.

Moğullar, aşağılık Timur'un ölüm haberi geldikten sonra, ne yapacaklarını bilemez halde bulundukları topraklardan ayrılıp kalelere sığınmış ve daha önce belirttiğimiz gibi güvenli mağaraların eteklerine çekilmişler; fakat ölüm haberinin

609 Bu satır bazı nüshalarda yok.

doğruluğunu tahkik edince artık güven ve emniyette oldukları birbirine müjdeleyerek Hudaydâd'a komşu olmuş, Halil Sultan'ı tebrik etmek için elçiler göndermiş, ona değerli hediyeler sunmuşlardı ki, bunlar arasında göz alıcı bir şekilde dökülen altın bir taht da vardı. Buna karşılık Halil Sultan da onların gönderdikleri elçilerine ihsanlarda bulunmuş, en iyi şekilde ağırlamış, şanına yaraşır tarzda uğurlamış; onlarla iyi komşuluk ilişkileri kurmuş ve kendilerine gösterdikleri müruvvete on mislıyle karşılık vermişti.

Halil Sultan'ın başına bu işler gelip, kaza ve kader denizinden akan sel onun üstüne boşanmaya kadar, onunla Moğullar arasındaki dostluk muhafaza edilmiş, saygı ve sevgi duyguları karşılıklı olarak sürekli artmıştı. Bu yüzden Hudaydâd kendilerine gelir gelmez onu yakaladılar ve Halil Sultan'a onun gerçek çehresini gösteren bir mektup göndererek şöyle dediler: "Aramızda gerçek dostluk bağları olduğunu bilesin. Seninle Hudaydâd arasında geçenlerden bizler de haberdarız. Tahtını kaybedip bu hallere düşmene onun sebep olduğunu biliyoruz. Şimdi ise o senin için bizden yardım istemeye geldi. Onunla ilgili ne düşündüğünü bize bildirin. Eğer onu öldürmemizi emredersen öldürürüz; yardım etmemizi salık verirsen, yardım ederiz. Kısacası sen ne buyurursan, biz onu yapacağız." Bunun üzerine Halil Sultan onlara bir elçi göndererek şöyle dedi: "Onun bana ne büyük zararlar verdiğini, beni ne kadar çok üzdüğünü, şan-ı şerefimi nasıl iki paralık ettiğini, saltanatımdan, öz kardeşlerimlerimden ve ailemden beni cuda kıldığını, beni aşağılayarak yurdumdan uzak kalmama yol açtığını sizler gayet iyi biliyorsunuz. Şimdi ise beni kalkan olarak kullanmak suretiyle aslında kendi canını kurtarmanın derdinde. Onun ne yapmaya çalıştığını anlamışsınızdır. Ne yapacağını bilen insana yapacağı işi tarif etmenin gereği yok. Yine de sizler neyi uygun görürseniz öyle yapın."

Bunun üzerine Moğullar Hudaydâd'ın başını kesip Halil Sultan'a gönderdiler.

Halil Sultan'ın Andigan'dan amcası Şahruh'un huzuruna gelişi ve terk-i dünya edişi

Halil Sultan günlerini orada [Andigan'da] ve Türkistan civarında geçirirken, Farsça ayrılık kasideleri gönderiyor, sevgilisi hakkında Zeydûn kasidelerini[610] dahi gölgede bırakan kasideler yazıyor; başına gelen işleri, gurbet elemini anlatan hüzünlü olayları iç çekerek yâd ediyordu. Fakat bu duruma uzun süre dayanamadı ve yüreği lime lime, dünyaya küskün bir halde adamlarını toplayıp Andigan'dan yola çıktı ve atının dizginini amcası Şahruh'un huzuruna çevirdi. Şahruh, onu güler yüzle karşıladı ve yaptığı işler konusunda ağzını açıp bir tek söz bile etmedi. Sevgilisi Şadmülk'ü getirip Halil'i halilesiyle [dostu dostuyla] birleştirdi. Bu arada o iklimde devlet işlerini yoluna koyup, hâkimiyeti tesis etti ve oğlu Uluğbey'i oraya [Semerkand'a] hâkim olarak atadı. Halil Sultan'ı ise yanına alarak Horasan'a döndü. Daha sonra Halil Sultan'ı Rey'e vali olarak gönderdi. Fakat Halil Sultan Rey'de kısa süre valilik yaptıktan sonra terk-i dünya eyledi ve oraya defnedildi. Söylendiğine göre öz amcası Şahruh ona gizlice zehirli bir şey yedirmiş ve o yüzden hayatını noktalamış. Ama Şahruh bu işin ortaya çıkmaması için tüm gayretini sarf etmiş. Şadmülk'e gelince, Halil Sultan'ın fırakıyla dünyası kararıp, bağırsakları onun aşkıyla alevlenince "Sensiz dünya bana ne gerek!" diyerek, göz yaşları arasında şu dörtlüğü okudu:

Sendin şu göz bebeğimin karası,
Sana bakarak ağladı, hep ağladı;
Senden sonra yaşamak bana ne gerek
Senin için hep endişeliydi bu yürek!

Sonra eline bir hançer alıp göğsüne dayadı ve var gücüyle üzerine abandı. Hançer göğsünün bu yanından girip öbür yanından çıktı. Onun bu durumunu gören herkes göz yaşlarına boğuldu.

---

610 Zeydûn kasideleri: Endülûs'ün Kurtuba şehrinde dünyaya gelen meşhur Arap şairi İbni Zeydûn (1003-1071) kastedilmektedir. İbni Zeydûn Kurtuba kralının kızı Valloda'ya âşık olmuş, bu yüzden hapse düşmüş, sevgilisi için birçok kaside ve mektuplar yazmıştır.

İkisini bir mezara koydular ve onlar hakkında şu beyti söylemeye başladılar:

Garibiz biz, ey komşular, bu yerde,
Garibin dostu yine garibtir gurbette!

Böylece Mâverâünnehr, Horasan, Harezm, Curcan, Irak-ı Acem, Mazenderân, Kandahar, Hind, Kirman ve Azerbaycan'ı içine alan devâsâ coğrafya, içinde bulunduğumuz şu güne yani 850 (1436-1437) yılına kadar Şahruh'un hâkimiyetinde kaldı. Tanrı Teâlâ'dan lutf-u keremiyle âhir âkıbetimizi hayretmesini temenni ederiz. Alemlerin Rabbı Tanrı'ya hamdolsun; Efendimiz Muhammed'e, onun âl ve ashâbına ebedî salat-u selam olsun!

BEŞİNCİ BÖLÜM

Timur'un fiziki görünümü, kişiliği ve karakteri

Timur, uzun boylu, amâlika[611] soyunun bakiyelerini andırırcasına iri yapılıydı. Alnı geniş, başı iri, son derece güçlü ve heybetli, sağlam bünyeli; kızala çalar, buğday rengine yakın olmayan beyaz yüzlü; adaleli, geniş omuzlu, kalın parmaklı idi. Kalçaları semiz, boyu posu gelişmiş; uzun sakallı, sağ kolu felçli, sağ bacağı topaldı. Gözleri iki mumu andırırsa da, mutluluk eseri yoktu. Sesi gürdü. Ölümden korkmazdı. Yaşı seksene gelmesine rağmen bünyesi sağlam, kedersiz, hareketleri uyumlu, tıpkı bir kaya gibi sertti.

Şakayı ve yalanı sevmezdi. Oyun ve eğlenceyle arası yoktu. Hoşuna gitmese dahi doğruyu severdi. Olup bitmiş şeylere üzülmez, kazanacağı bir şey için de sevinmezdi.

Timur'un mühründe "râstî rustî" (راستي رستي) yani "adalet kuvvettir"[612] yazısı hakkedilmişti. Atlarına ve sikkelerine O^{O}O şeklinde damga vurulurdu.[613] Onun meclislerinde genellikle edebsiz

---

611 Tevrat'ta Musa'nın Tih çölünde çarpıştığı bildirilen iri cüsseli, dik yapılı devler.

612 Bazıları bu râstî rustî'yi "doğru sözlülük kurtuluştur", Barthold ise "adalet kuvvettir" şeklinde çevirmektedir.

Barthold: "Timur, İran kültürünün etkisiyle, yakın çevresinde Türk beylerinin bulunmasına rağmen, İranlı tebaasına o kadar yakınlık duymuştur ki, kendi hükümranlığı için Farsça (râstî rustî) yani "adalet kuvvettir"i düstur edinmişti." (*Orta Asya, Tarih ve Uygarlık*, 151)

613 Barthold: "Timurîler arasında Türkçe kitabeli sikke kestiren tek kişi sanılan yalnızca Uluğbey değildi (Timur'un sikkeleri arasında da Türkçe kitabeli paralar mevcut). Uluğbey'in sikkeleri üzerinde şu sözler yer alıyordu:

sözler konuşulmaz, kan dökme, esir alma, saldırı, talan ve birinin hanımı aleyhinde tahkir edici şeylerden söz edilmezdi. Timur, gözüpek, cesur ve kahraman kişileri itaat altına almayı sever; cesur, korkusuz ve mert yiğitleri takdir ederdi. Çünkü onların yardımıyla zaptedilmez yerlerin kilitlerini ele geçirir, belalı insanların belalarını defeder, yüksek dağların tepelerini onların darbeleriyle harabeye çevirirdi.

Timur, son derece doğru görüşlü, oldukça ferasetli, emsali görülmemiş derecede şanslıydı. Büyüklük ona yakışıyordu. Sözleri son derece kati ve kararlıydı. Başına bir musibet geldiğinde dahi doğru sözlüydü. Biri bir söz söylese (doğruluğu konusunda) delil ister, kaş altından bakış ve göz işaretlerini sezerdi. Son derece uyanık, her hangi bir işareti görür, olan her olayı detayları ile muhakeme ederdi. Hiçbir hilakârın hilesi gözünden kaçmaz, iğvâgerin iğvâsı ona sökmez; sahip olduğu ferasetiyle yalancı ile doğru söyleyeni birbirinden ayırt ederdi. Zekası ve tecrübesi sayesinde kimin nasihati doğru, kimin nasihatı yanlış, anlardı. Düşünceleriyle "karanlığı hızla yarıp geçen yıldızı" (en-necmü's-sâkıb" (النجم الثاقب) dahi yönlendirir, ferasetiyle her yıldızın okunu isabet ettirirdi. Bir emir verdiğinde veya bir şeyi işaret ettiğinde, kesinlikle ondan geri dönmez; bir şeye yöneldiğinde sebatsız, basiretsiz ve davranışı bozuk birisi olmamak için asla geri adım atmazdı.

Lâkabları arasında "yedi iklimin sahipkıranı"[614] (صاحب قران الأقاليم السبعة); "karaların ve denizlerin kahramanı" (قهرمان الماء و الطين) ve "melik ve sultanların efendisi" (قاهر الملوك والسلاطين) de vardı.

"Emîr Timur gurgan himmetidin Ulugbek gurgan sözümüz". (Sözüm veya sözümüz kalıbı, bilindiği gibi son zamanlara kadar han yarlıklarında da kullanılmıştır ve Timur'un sikkelerinde rastlanan Moğolca "Üge manu" kelimelerinin çevirisidir. Gurgan ise Moğolca damat anlamındadır ki, Timur ve emsalleri gibi Çingiz-han ailesiyle sıhriyet kuran haleflerinden bazıları kendilerine bu lâkabı veriyorlardı." (*Orta Asya, Tarih ve Uygarlık*, 151)

614 Kıran (conjuntion) kelimesi, lügat anlamı itibariyle "birleşme, kavuşma" demektir. Birûnî, bu kelimeyi izah ederken Zülkarneyn'e Güneş'in iki karn'ını (قرن) yani onun doğduğu ve battı yere kadar uzanan toprakları fethettiği için bu lâkabın verildiğini; bunun tıpkı Erdeşir Bahman'a istediği her şeyi yapabildiği yani elini uzattığı her işi bitirdiği için "tavilu'l yed" (uzun kollu) de-

Mısır kadılkudâtı Veliyüddin Abdurrahman ibni Haldun, muhteşem bir tarihçi imiş; zeki alimler ve doğru sözlü edipler arasında yer alırmış. Tarihin ne olduğunu bilenlerden birinin bana anlattığına göre, İbni Haldun tarih yazımcılığında kendine özgu bir method kullanmış, fakat ben onun (eserini) görmedim.

İbni Haldun, İslam askerleriyle (Memluk ordusuyla) birlikte Şam'a gelmiş; fakat askerler arkalarını dönüp kaçınca, kader onu Emîr Timur'un ağına atmıştı. Timur'un meclislerinde bulunup, sınavdan geçirildiği bir sohbet sırasında ona:

"- Emîr cenapları!" demiş, "Allah için dünya fethinin anahtarı olan elinizi verin de onu öpme şerefina nail olayım."

Timur onu meclisine almaya karar verince, ona Arap hükümdarları tarihinden bir olayı anlatmış. Tarih kitaplarını okutup dinlemekten büyük zevk duyan Timur, bu hikayeden son derece etkilenmiş ve İbni Haldun'u sohbetinde bulunmaya teşvik etmiş. İbni Haldun ona tekrar hitap ederek şöyle demiş:

---

nilmesiyle aynı şey olduğunu belirtmektedir (*el-Asâru'l Bakıye* çev., s. 80). Kur'an'da geçen "Zülkarneyn" kelimesi üzerine pek çok spekülatif yorumlar yapılmıştır ve bunların hangisinin doğru olduğunu kestirmek güçtür. Örneğin Vanî Mehmed Efendi'ye göre Kur'an'da geçen "Zülkarneyn"den murad, Oğuz-han'dır ve dolayısıyla Oğuz-han aynı zamanda bir peygamberdir. Birûnî'ye göre (age., 84) Makedonyalı İskender'e verilen "Zülkarneyn" lâkıbıyla asıl kastedilenler Yemen hükümdarlarıdır, çünkü dünyada yalnızca Yemen hükümdarlarının unvanlarında "zü" (Zünnüvas gibi) kelimesi vardır. Yine Birûnî'ye göre Makedonyalı İskender'e Zülkarneyn denilmesinin sebebi başının iki yanında uzunca iki perçeminin bulunmuş olmasıydı. Birûnî sözlerini şöyle sürdürüyor: "İbn Düreyd'in "Kitabu'l Vişah" adlı eserinde belirttiği gibi, bu Zülkarneyn'in Sa'b b. El-Hemmal el-Himyerî olduğunu söylendiği gibi, Ebû Kerim Şemmer Yurgiş b. İfriqis el-Himyerî'ye omuzlarına kadar inen iki zülfünden dolayı Zülkarneyn denildiği, onun dünyanın doğusunu ve batısını gezip, güneyden kuzeye katettiği; ülkeleri teshir edip, insanları köle haline getirdiği de anlatılmaktadır." (age., s. 84)

Bununla birlikte özellikle Orta Asyalı müneccimlere (astronomlar) göre Satürn ile Jüpiter yıldızlarının birbirine en yaklaştıkları sırada (2604 yılda, kimilerine göre ise her 229 yıl 108 günde bir) dünyaya gelen bahtlı kişi anlamındadır ki, Özbekler dünyaya üç sahipkıran geldiğini (Makedonyalı İskender, Hz. Muhammed ve Emîr Timur) ileri sürerler.

"- Emîr cenapları! Mısır, senin naibinden başka bir naip tarafından yönetilmekten, orada senin hükmün geçmiyor olmasından dolayı sıkıntı içinde. Değil benim sülalem, çoluk çocuklarım, ülkem, dost ve kardeşlerim, akrabalarım ve sair padişahlar arasında, belki bütün insanlık içinde senin dengin olabilecek kimse yoktur. Çünkü onların tamamı birbirlerinin eteğini kaldırmakla meşgul-ler. Ben ise ömrümün boşa gitmiş olmasına, çağımın feyizsiz geçmiş olmasına üzülüyorum. Neden bunca yılım sizden başka birinin hizmetinde geçti? Neden şu gözlerim sizin yüzünüzün nurundan başka bir nuru kendine sürme çekip yürüdü? Fakat takdir-i ilahi böyle imiş. Artık mecazı hakikatle değiştireceğim. Artık bana şairin şu beytini söylemek yaraşır:

Bu yaptığın iş için Allah senden razı olsun
Amma sen de ahir zamanda çıkıp geldin!

Her neyse, senin sâye-i penahında hayatıma tekrar başlayacağım ve feleğin beni senin gölgenden mahrum etmesine izin vermeyeceğim. Kalan ömrümü senin hizmetine bağışlayıp, kaybolan yıllarımı telafi etmek için eteğine sıkı sıkı yapışacağım. Ve o yılları hayatımın en değerli yılları, ulaşacağım mertebeyi en yüksek mertebe, ahvalimin en şereflisi olarak kabul edeceğim. Fakat benim belimi büken şey, başlangıçtan bugüne kadar dünya tarihini, batıdan doğuya hükümdarların biyografilerini anlattığım, yazmak için tüm bilgilerimi feda ettiğim, uğrunda gece gündüz uykusuz kaldığım kitaplarımdır. Eğer o kitaplarımı bulabilseydim, seni orada anlatılan padişahların başına inci yapar, senin biyografinle onların devirlerinin giysilerini süsler ve senin devletini onların döneminin alnının ortasındaki hilal olarak kondururdum. (Çünkü sen er meydanlarının piri, savaş meydanlarında doğu ve batıya kadar tüm topraklarda zafer hilalini dalgalandıran kişisin. Velilerin sözlerinde geçen kişi sensin. Emîrulmü'minin Ali'nin cifr ve ziyclerinde işaret edilen sensin ve ahir zamanda beklenen sahipkıran da sensin!)[615] O kitaplar Kahire'dedir ve eğer onları bulabilirsem senin üzenginden asla ayrılmam, eşiğinden bir adım bile uzaklaşmam. Allah'a şükürler

615 Parantez içindeki satırlar bazı nüshalarda yok.

olsun ki, benim kıymetimi bilen, hizmetimi takdir eden ve layık-ı vechile saygı gösteren kişiyi bana hediye etti."

İbni Haldun, kalpleri titretecek ölçüde fesahatlı, müzeyyen, belagatlı, insanı meftun eden, aklını başından alan başka cafcaflı sözler de söyledi.

Bu sözleri işiten Timur tepeden tırnağa titredi, mutluluktan adeta uçacakmış gibi oldu. İbni Haldun'un sözleri çok hoşuna gitmiş olmalı ki, hükümdarların hayatlarını anlatan kitaplara olan ilgisi bir kat daha arttı. Onun sözünü ettiği padişahların hayat hikayelerini öğrenmek için içinde bastırılmaz bir istek oluştu ve karşısındaki kişinin hitabet sihrinden büyülenmiş gibi katıp kaldı.

Timur, daha sonra, âdeti olduğu üzere, İbni Haldun'dan Mağrip toprakları ve şehirleri hakkında bilgi aldı. O ülkenin yolları, güzergahları, kışlakları, mezraları, kabileleri ve halkları hakkında detaylı bilgi hazırlayıp sunmasını istedi. Timur'un asıl amacı İbni Haldun'u imtihan etmekti. Çünkü kendisi bu tür bilgilere muhtaç değildi ve tüm ülkelerin durumu onun tasavvur hazinesinde mevcuttu. Amacı, İbni Haldun'un bilgisinin ne durumda olduğunu görmek, onun samimi veya riyakâr olup olmadığını ortaya çıkarmaktı. Bunun üzerine İbni Haldun sanki hepsi dilinin ucundaymış ve sanki oturduğu yerden her şeyi görüyormuş gibi, bir bir anlattı. Her bir şeyi baştan sonra tıpkı Timur'un aklından geçtiği gibi izah etti.

Timur:

"- Nasıl edip de beni Buhtannasr gibi ulu hükümdarlar arasında göstereceksin? Çünkü biz soy itibariyle o şerefli mevkilere ulaşamadık. Bizler arıların hükümdarları gibi değiliz, neden bizi o büyük kişilerle denk tutuyorsun?" diye sordu.

İbni Haldun:

"- Kimsenin beceremediği işleriniz sizi bu yüce mevkilere layık görmektedir" diye cevap verdi.

Bu sözler Timur'un çok hoşuna gitti ve yanındaki adamlarına dönüp:

"- Ona uyun, imamınız odur" dedi.

Sonra Timur, İbni Haldun'un ülkesinde olan olayları, Arap hükümdarları ve onların orduları arasında vukû bulan savaşları anlatmaya başladı. Arkasından insanlarla ilgili hikayeleri anlatmaya devam etti ve hatta onun sülalesinden bazı kişiler ve evlatları hakkında da hikayeler anlattı. İbni Haldun, Timur'un anlattıkları karşısında şaşkınlığa düştü ve (içinden) "Şeytan kendi dostlarına fısıldarmış!"[616] (ان الشيطان ليوحي الي أوليائه) dedi. Sonra Timur, İbni Haldun'a Kahire'ye gidip, ailesini, çocuklarını ve değerli kitaplarını alarak yalnızca yol uzunluğuna vakit harcamak suretiyle, sonsuz arzu ve ümitlerle, âlicenap vaatlere inanarak kendi huzuruna geri dönmesi konusunda söz alıp izin verdi. Böylece İbni Haldun Safad'a doğru yola koyuldu ve bu beladan canını kurtardı.

FASIL

Timur, âlimlere kol kanat gerer, seyyid ve şerîfleri çevresinden ayırmazdı. Alimlere ve fâzıllara layık-ı vechile saygı gösterir, onları diğer insanlardan önde tutar; her birine sahip olduğu mertebeye uygun olarak muamele eder, ona izzet ikramda bulunurdu. Onların önüne mürüvvet halısını sererdi, ama kendi heybetini göstermeyi de ihmal etmezdi. Onlarla himmet ve gazapla karışık bir yolla çeşitli konuları tartışırdı. Lutfu kahrıyla, öfkesi keremiyle iç içeydi.

Timur, mesleği ne olursa olsun, her tür sanat erbabına - eğer faziletli ve şeref sahibi kişiyse, - son derece saygı gösterirdi. Tabiatı icabı hokkabaz ve şairleri sevmez, müneccim ve tabibleri çevresinden eksik etmez, onların sözlerini dinler, söylediklerine kulak salardı. Zekasını geliştirmek için sürekli satranç oynardı. Himmeti küçük satrançtan daha yüksek olduğu için büyük satranç oynamayı sevirdi. Bu satranç tahtasının eni on bir (hane), boyu on (hane) idi. Bunda fazladan iki deve, iki zürafa, iki talia (öncü), iki debbabe, bir vezir ve bunlardan başka taşlar vardı. Bunların şekillerini biraz sonra vereceğiz. (Ona göre) küçük satranç büyük satranca kıyasla önemsizdir.

---

616 Kur'an, En'am, 112'de geçen "(Bunlar) aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldarlar" (يوحي بعضهم الي بعض زخرف القول غرورا) sözlerine atıf.

Timur, tarih kitaplarını, Allah'ın salat-u selamları üzerlerine olsun peygamberlerinin kıssalarını, hükümdarların hayat hikayelerini ve kendinden önce gelip geçmiş kişilerin (hükümdarların) siretlerini - barışta veya sefer sırasında, - sürekli okutur ve can kulağı ile dinlerdi. Bunların tamamı Farsçaydı. Bu hikayelerin tekrar tekrar okunması sonucunda onlara öylesine vakıf olmuş, kendisiyle öylesine bütünleştirmişti ki, onları okuyan kişi bir yerde bir hata yapmış olsa, hemen hatasını düzeltir ve doğrusunu söylerdi. Malum, yeterinden fazla tekrar eşeği dahi fakih yaparmış.

Timur, ümmi idi; dolayısıyla bir şey yazıp okuyamazdı. Kesinlikle Arapça bilmezdi. Farsça, Türkçe ve Moğolcayı da günlük hayatta yetecek kadar bilirdi. Cengiz-han'ın yasalarına sıkı sıkıya bağlıydı ve ona göre bu yasalar İslam fıkhının fürûları gibiydi. Cengiz-han yasalarına göre hareket ederdi ve bunları Şeriat'tan üstün tutardı. Onun dışında Çağataylılar, Deşt-i Kıpçak, Hitay, Türkistan halkı ve avam tabakasının tamamı da Tanrı'nın lanetlediği Cengiz-han yasalarını Şeriat'tan üstün tutarlardı. İşte bu yüzden ve başka sebeplere binaen, Tanrı rahmet eylesin, şeyh Mevlânâ Hafızüddin Muhammed el-Bezzâzî ve Allah uzun ömür versin Mevlânâ Alaaddin Muhammed el-Buharî, İslam dininin önde gelen diğer âlim ve imamları, Timur ve Cengiz-han yasalarını İslam şeriatının önüne geçiren her bir kişinin kâfir olduğu konusunda fetva vermişlerdir.[617]

Söylendiğine göre Şahruh,Tevrat ve Cengiz-han yasalarını iptal edip İslam şeriatının uygulanmasını ferman buyurmuş. Ben bunun doğru olduğunu sanmıyorum; çünkü onlar için Cengiz-han

---

617 İbni Arabşah, çağının bazı âlimlerinin Timur'u kâfirlikle suçlayan görüşlerini nakletmektedir. Bunu, yalnızca onun düşmanlarının sözleri olarak değerlendirmek gerekir. Kaldı ki İbni Arabşah dahi onun Dımaşk Camii'nde Cuma namazı kıldığını nakletmetedir ve Timur'un Müslümanlığına işaret eden birçok olay vardır.

Diğer yandan kendisiyle görüşen İbni Haldun'un naklettiği olay da değerlendirilmelidir. Çünkü İbni Haldun, kendisine Kur'an-ı Kerim sunduğunu, Timur'un hemen ayağa kalkıp Kur'an'ı alarak başının üzerine koyduğunu nakletmektedir. (*et-Ta'rif*, s. 377, Muhammed b. Tavit et-Tanci tahkiki) (A.F.)

yasaları adeta bir din şeklini almış ve gerçek bir itikada dönüşmüştür. Örneğin (Timur) tüm memur ve hukukçuları bir saraya toplayıp kapıları üzerlerinden kitletse, daha sonra Timur'un oraya geldiği haber verilip kapatılan kapılar hafifçe aralansa, onların tamamı kendilerini eşek sürüsü gibi kapılara doğru atarlar.

FASIL

Timur, eşsiz bir stratejist ve uzak görüşlü biriydi. Tefekkür denizinin dibi yoktu; onun tedbir dağına giden düz bir yol veya bir keçiyolu bulmak mümkün değildi. Her yere muhbirler göndermiş, kalan topraklarına ise casuslar yerleştirmişti. Örneğin bu casuslardan biri yardımcılarından Emîr Atlamış [Atalmış] ise, bir diğeri fakir bir fakih kıyafetiyle dolaşan ve Timur'un divan üyelerinin göz bebeği olan Mesud el-Kuhcanî[618] idi. Biri Kahire'de bir soylu kılığında ise, diğeri Dımaşk'taki Semisatî Medresesi'nde bir Sûfî kıyafetindeydi. Timur'un casusları sıradan bir çerçici, büyük bir tacir, ahlaksız bir pehlivan, belalı bir kabadayı, çilekeş, zanaatkâr, müneccim, haneberduş, çenesi düşük kalender, gezgin derviş, denizci, kürekçi, seyyah, kibar bir saka, şakacı bir çizme ustası, albastı ve fitne fücur bir nine, tecrübeli, ilim tahsil etmek için doğudan batıya dolaşan talib-i ilm kıyafetinde gezinirlerdi. Bunların tamamı omuzlarına yüklendikleri vazife konusunda her türlü hile yolunu gayet iyi bilen, hile ve deha sergileme hususunda su ile alev gibi, dürüstlük ve sahtekârlıkta feleğin çemberinden geçmiş, üçkağıtçılık ve aldatma konusunda Sâsân ve Ebû Zeyd'e şapka çıkarttıran, hikmet ve münazara konusunda İbni Sina'ya parmak ısırtan, işler ters gittiğinde mantıkta Yunanlıları susturan, iki düşmanı dost, iki dostu birbirine düşman yapan kişilerdi. Bunlar dört bir yanda dolaşır, oralarda olup biten olayları, bu olayların detayları hakkında Timur'a bilgi ulaştırır; oralarda ağırlık ölçüleri, fiyatlar, pazarlarda satılan mallara varıncaya kadar bilgi toplar, menziller ve şehirler hakkında malumat biriktirir ve bunları Timur'a aktarırdılar. Keza bunlar bulundukları ülkelerdeki yolların, arazilerin düz veya eğri,

618 Bazı nüshalarda Kujucani veya Kümüccani şeklinde.

engebeli kısımlarıyla ilgili bilgileri kağıt üzerinde çizerek şehirler ve menziller arasındaki mesafeleri, ülkenin neresinde yer aldığını, şehir ve köylerin adları, her bir yerin halkı ve başlarında kimlerin bulunduğu; emîr, ekabir, şerif, zengin, fakir kim varsa adları, nesepleri, lâkapları ve zanaatlarına, varıncaya kadar hepsini tek tek kaydederdi. Timur, bunların hepsini tek tek gözden geçirir, kendi mantığıyla o yerlerin dışında kalan yerler hakkında fikir yürütürdü. Bir şehre gelip konduğunda, şehir ileri gelenlerinden biriyle sohbet ederse, hemen falan filan kişilerle ilgili sorular sorar, falanla kişi ile filan bey arasındaki çekişmenin neden çıktığını, nasıl sonuçlandığını, iki kişi arasında bir ihtilaf çıkmışsa meselenin nasıl çözüldüğünü soruşturmaya başlar; bu durum karşısında sohbet ettiği kişi Timur'un sanki o olaylar olduğunda burada bulunduğu fikrine kapılırdı. Karşısındaki kişiye çetrefil meseleleri açar, o konularda yapılan tartışmaları, mektuplaşmaları detaylarına varıncaya kadar anlatırdı. Bu durum karşısında o (veya onlar) Timur'un güya o olaylara henüz vukû bulmadan vakıf olduğunu veya adamları vasıtasıyla her şeyden haberdar bulunduğunu düşünürlerdi. Bu yüzden kimisi onun Salariye'de yaşadığını zanneder, kimi dedikoducular ise Semisatî fakirleri arasında gördüklerini söylerlerdi.

FASIL

Onun feraseti hakkında anlatılan bir rivayete göre, Sivas yakınlarına gelip karargahını kurduğunda, kalenin cengaver ve zorlu askerler tarafından savunulduğunu anlayınca, askerlerine "Hileye başvurun, biz bu kaleyi on sekiz gecede fethederiz" demiş ve gerçekten de öyle olmuş. Ayrıca hiç şüphe yok ki, bu topal (Tanrı'dan) ilham alan istidrac sahibi bir kişiydi. İnsanları kandırma kabiliyetine sahipti ve hareketleri şiddet içerikliydi. Başına tesadüfen bir iş düşmüş olsa, sanki ona ilgi duyuyormuş gibi görünür, ama aslında ondan kurtulmaya çalışırdı. Bir şey konusunda istek duysa, aslında onu ister ve arzu ederdi. Bunlarla ilgili örnekler daha önce verilmişti. Onun insanları aldatması konusunda belirtilmesi gereken husus, bir yeri ele geçirmek veya bir halkı ortaya düşürmek

isterse, bu işin üzerine gizlice gider, görünüşte ise sanki onunla ilgilenmiyormuş gibi davranırdı. Ordusu içinde de casus timsahları veya mütecessis çekirgeleri vardı. Ordusu içinde bir göz olmasa bile, gözü olan kişiye güneşin doğuşu sır değildir. Devlet erkanını, ülke âyânlarını, ehl-i re'y ve meşveretin tamamını bir araya toplardı ki, baba oğulun, oğul babasının yerini kapamasın. Sonra onlara gizli tuttuğu meseleyi açar, hangi tarafa sefer düzenleneceği konusunda onların görüşlerini alır, meseleyi onlara havale eder ve şöyle derdi: "Has tabakası bu konuda ciddi şekilde düşünüp, bir gün ile bir yıl arasındaki işlerin akıbetini gözleyip konuşursa, bunun bir mahzuru yok. Herkes çekinmeden konuşsun. Yanılırsa bu bir kusur değildir, ama doğru görüş belirtirse ödülü iki misli artar." Bunun üzerine herkes kendi görüşünü belirtir, yaptığı planının semerelerini ortaya koyar ve bu düşüncesinin Timur'un hoşuna gideceğini sanırdı. Mecliste bulunanların büyük kısmı nereye sefer düzenleneceği konusunda aynı görüşü paylaştıktan sonra meclis dağılırdı. Daha sonra Timur, Süleyman-şah, Kamariy, Seyfeddin, Allahdâd, Şah Melik ve Şeyh Nureddin gibi yakın beylerini toplar, meseleyi tekrar enine boyuna tartışır, her nokta üzerinde detaylı bir şekilde dururlar; böylece hangi tarafa sefer düzenleneceği konusu nihai şeklini alırdı. Timur, arkasından rehberleri ve ordu komutanlarını çağırır, bir önceki mecliste kararlaştırılan yöne doğru yola çıkılmasını, fakat aslında başka bir tarafa yönelmelerini emrederdi. Karanlık kendi çadırını bozup, sabah rehberi kendi bayraklarını açınca ve güneş için borazanlar çalınınca, insanlar denklerini yükleyip emredilen tarafa doğru yola koyulduklarında, Timur yakın adamlarını yanına çağırır, onlar da denklerini yükleyip yola koyulduktan sonra, onlara diğerlerinden ayrılarak başka bir yöne gitmelerini emrederdi. Ordu ne yöne gidileceğini kesin olarak ancak o zaman öğrenirdi. Gerekmedikçe gidilecek yönü kesinlikle açıklamaz, kafasından geçenleri kimseye bildirmezdi. Askerler bir tarafa gitse, Timur başka tarafa gidir; onlar batıya yönelse Timur doğuya yönelirdi. Sonuçta askerler ne yapacakları konusunda şaşkın vaziyette kalır, düzenleri bozulur, en azından safları dağılırdı... Böylece kimse nereye

gidileceği, hangi tarafa adım atılacağı konusunda en ufak bir fikir sahibi olamazdı. Eğer Timur'un ordusunda düşman tarafın casusu varsa veya kendilerini uzaktan gözetleyen birileri bulunuyorsa, onlar hemen kuş gibi uçup efendilerine Timur'un ordusunun hangi yöne gittiğini gözleriyle bizzat gördüğünü bildirirdi. Tabii bu durumda ordunun yöneldiği taraftaki insanlar kendilerine göre tedbir alırken, aksi istikamette bulunanlar kendilerini tehlikeden uzak sanırlardı. Onlar, ancak Timur'un hedefe oturttuğu yeri yerle yeksan edip, şehir ve kalelerin altını üstüne getirdiğinde, her yeri alev toplarıyla yakıp kavurduğunda gerçeği öğrenirlerdi.

Timur, son derece zeki ve içten pazarlıklı bir dâhî idi. Örneğin, kendisi Şam'dayken İslam ordusu karşısına dikildiğinde, ordusu dağıldı diye söylenti çıkarmış, birazcık arkaya çekilmiş; ordusu erzak, atları yem sıkıntısı çekiyormuş da, bu yüzden Bağdat tarafına yönelmiş gibisinden haberler yaymış, fakat sonunda Mısır ordusu yenilgiye uğramıştı. Timur'un bu söylentileri çıkarıp, bu tür haberleri yaymaktan amacı, düşmanı rahatlatmak, kumandanlarını ve askerlerini gevşetmek, rakibi yerinde tutmak ve böylece onların tamamını tuzağa düşürüp, hepsini aynı anda avlamaktı.

Timur'un kesin kararlılığı, tespit ettiği hedef üzerinde ısrarcı oluşu, kendisine karşı çıkan, emrinin hilafına iş yapanlardan intikam alışı konusundaki rivayetlerden biri şöyle:

Timur ordusuyla Hindistan üzerine yürüdüğünde yüksek bir kalenin önüne gelir. Kalenin kapılarının kulaklarına sanki inci küpeleri asılmış, uçan yıldızlar gibi hedefini şaşmayan oklara karşı talim almıştı. Güya havada uçan Behram onun hançerlerinden biri, yolculuğa çıkan Keyvan kale muhafızlarının hizmetkârı idi. Güneş, evc anında kalenin alnındaki bir gözbebeği gibi görünüyor, bulut parçaları kalenin dibinden çıkıp süzülüyormuş, kızıl şafak ışıkları kalenin ancak kulaklarına ulaşıyormuş gibi hissediliyordu.. Kalede son derece cesur ve gözüpek Hintli savaşçılar vardı. Bunlar, kale halkını, ailelerini ve değerli eşyalarını güvenli bir yere göndermiş, kendileriyse kalede kalıp onu korumaya karar vermişlerdi. Sayıca az olmakla birlikte tek yürek olmuşlardı; yeterli yiyecekleri dahi

olmadığı için belki düşmana verecekleri zahmetten başka bir şeyleri yoktu. Ne savaşmak için kaleye çıkan bir yol, ne de onun çevresinde gece uyuyacakları, gündüz dinlenebilecekleri bir yer vardı ve kaledeki savaşçıların tek avantajı da bu idi. Timur, kaleyi kuşattıktan sonra onu zaptetmeden çekip gitmeyi aklından bile geçirmedi. Zaten aklı başında biri de arkasında bir düşman kalesi bırakmazdı. Hintliler uzaktan savaşmak suretiyle çarpışmaları başlatmışlardı ve kaledekiler keyiflerince Timur'un askerlerine ölüm yağdırıyorlardı. Her gun Timur'un askerlerinden pek çok kişi hayatını kaybediyordu.

Kaledekiler şiddetle direniyor, düşmana göz açtırmıyor; Timur ise kaleyle ilgili amacına ulaşmadan oradan çekip gitmeye yanaşmıyordu. Kuşatmanın devam ettiği günlerden birinde yağmur yağınca, Timur'un askerleri yağmur sebebiyle bir adım dahi ilerleyemediler. Timur onları savaşmaya teşvik ediyordu ve o an birden atına atlayıp ordusunun ne ile meşgul olduğunu bizzat görmek istedi. Askerinin hareketlerinde sezilen korku ve cüretsizlik Timur'un hiç hoşuna gitmedi. Hemen ordu komutanlarını, bölük beylerini huzuruna çağırıp hepsini bir güzel haşladı; ağır hakaretlerde bulundu. Sanki birden Şeytan burun deliklerinden girmiş gibi, kahır ve gazap alevlerini onlar üzerine boşaltıp şöyle dedi: "Bre alçaklar, bre haramzâdeler! Verdiğim nimetleri unutup düşmanlarıma karşı sebatsızlık edersiz! Tanrı size verdiğim nimetleri burnunuzdan getirsin, bu nimetlere karşı sergilediğiniz nankörlük için hepinizin belasını versin! E vicdansızlar! E günahkâr ve haramzâdeler! E himmetin kadrini bilmezler ve intikama layık olanlar! Benim cesur adımlarım sayesinde padişahların boyunlarını vurmadınız mı? Benim ihsan ve in'amlarımın kanatlarıyla dünya ufukları üzerinde uçmadınız mı? Kapalı kurganları benim simşirimin savletiyle fethedip, devletimin penahında hüküm sürüleriniz tüm iklimlerin bostanlarında otlamadılar mı? Benim sayemde dünyanın doğu ve batısına sahip olup, oralarda buzlayanı erittiniz, eriyeni buzlattınız.."

Timur, acı sitemlerine, hakaretvari konuşmasına bu şekilde devam ediyor, onlar ise başları önlerinde sessizce dinliyor, hiç kimse

cevap vermeye, hele onun sözünü kesip konuşmaya dahi cesaret edemiyordu. Timur öyle öfkelenmiş, öyle gazaplanmıştı ki, neredeyse gazabından kalbi duruverecekti! Sonra sol oluyle kılıcını sıyırıp o esirlerin başı üzerinde dolaştırdı. Onların boyunlarını kılıcına kılıf edip, kanlarıyla sulamak istedi. Onlar ise bu hakaretleri sineye çekiyor, başlarını aşağı eğiyorlardı. Neyse ki bir süre sonra öfkesi dağıldı; sinirlerine hakim olup onların boyunlarını vurmaktan vaz geçti ve kılıcını kınına soktu. Öne ilerleme, geri çekilme, sağa gitme veya sola dönme konusunda herhangi bir emir vermeden atından indi ve oynamak için büyük satrancın getirilmesini emretti.

Timur'un yanında Muhammed Kavçın adında biri vardı ve onun huzurunda önemli bir mevkie sahipti. Tüm vezirlerden önde gelirdi; bütün emîrlerden daha saygıdeğer, sözü dinlenen, görüşlerine müracaat edilen, son derece mülaim, sevimli ve sempatikti. O biçareler Muhammed Kavçın'dan bu konuda kendilerine yardımcı olmasını rica edip "Sözle mi olur, yoksa sihirli bakışlarınla mı olur bilemeyiz, ama bize yardım verip bizim yanımızda yer al!" dediler.

Muhammed Kavçın onların ricasını kabul etti ve Timur'u kaleyi alma fikrinden vaz geçirmeyi kendisine vazife bilip, konuyu açmak için münasip bir fırsat çıkmasını beklemeye başladı. Timur ise kale meselesini kafaya takmıştı ve askerlerini sürekli bu konuda tahrik ve teşvik ediyordu. Hiçbir askerin Timur'un isteğinin aksine görüş bildirmesi, onun tüm görüşlerini doğru kabul etmekten başka çaresi yoktu. Nihayet Muhammed Kavçın bir fırsatını bulup, ki aslında takdir onu şaşırtmış, felaketin kollarına atmıştı, "Tanrı emîr efendimizin ömrünü bâki kılgay; onun mülahaza ve bayraklarının kilitleriyle tüm açılmaz kaleler açılgay!- diye söze başladı. - Diyelim ki bunca askerimizi telef ettikten sonra bu kaleyi ele geçirdik. Peki bu kale o kadar kurbana değer mi? Yahut bu kaleyi fethetmekle elimize geçecek olan şey, çektiğimiz zahmeti karşılayacak mı?"

Timur, onun bu sözlerini duymazlıktan geldi; evet de demedi, hayır da demedi. Aksine Merkadariye'den Hira Melik adında çirkin suratlı, hırpani kılıklı birini çağırttı. Pis pis ter kokan, kapkara suratlı, mutfakta çalışanlardan daha pis kokulu, kuşhanede görevli

kişiden daha pisti. Köpeğin salyası onun terinden daha temiz, katran çorbası onun içtiği çorbanın yanında daha beyazdı. Hira Melik içeri girince, Timur Muhammed Kavçın'a elbiselerini çıkartmasını emretti. Emri derhal yerine getirildi. Arkasından Hira Melik'e pespaye elbiselerini çıkarttırdı. Sonra birbirlerinin elbiselerini giymelerini emretti. Muhammed Kavçı'nın belini Hira Melik'in uçkuruyla bağladı. Sonra Muhammed Kavçın'ın divan görevlilerini, mübaşirlerini, canlı cansız dünya mallarını muhafaza eden bekçilerini ve katiplerini çağırttı. Onlardan Muhammed Kavçın'ın ne kadar malı mülkü, kaç cariyesi, kaç kölesi, kaç donup arazisi, ne kadar parası ve mücevheri olduğunu öğrenip hepsini bu hırpaniye (Hira Melik'e) bağışladı.

Böylece Muhammed Kavçın'ın gündüzü geceye döndü ve o geceki nimetinden de mahrum kaldı. Sonra Timur şöyle dedi:

"- Allah'ın adına, âyetlerine, sözlerine ve sıfatlarına, yeryüzüne ve göklerine, tüm peygambere ve gösterdikleri mucizelere, velilere ve kerametlerine ve o kişinin başı ve canı adına yemin ederek söylüyorum ki, kim Muhammed Kavçın'la birlikte yemek yer veya onunla aynı kaptan su içer, onunla birlikte yürür, onunla dost olur, ondan yardım ister veya ona kol kanat gerer veya onun affedilmesi için bana müracaat ederse, onu da hemen ona benzetir, ondan daha zor duruma sokarım!"

Sonra onu huzurundan kovdu; bütün servetini, malını mülkünü elinden alıp meteliksiz bıraktı. Böylece Muhammed Kavçın sahip olduğu her şeyini kaybettiği gibi, Timur'un intikam oklarının hedefi oldu. Boynundan sürükleyip, üstündeki tüm değerli şeyleri insanların en aşağılığının boynuna taktılar. Muhammed Kavçın tüm servetinin başkasının eline geçtiğini görünce yüreği pâre pâre oldu.

Muhammed Kavçın feleğin sillesini yemiş biri olarak, kalan ömrünü katran gibi kapkara günlerle doldurmaya devam etti. Onun hikayesi Ka'b b. Malik'in hikayesine benzedi. Böyle bir zilleti tatmaktansa ölüm acısını tercih ediyor, bu dünya ile vedalaşma saatinin gelmesini sabırsızlıkla bekliyordu. Yaşadığı her saat, aldığı her

nefes onun için bin kılıç darbesinden daha ağır geliyordu. Timur öldükten sonra Halil Sultan Muhammed Kavçın'ı yeniden ihya etti ve dedesinin yolup aldığı mallarını iade etti.

FASIL

Her ne kadar kendi adlarına hutbe okutsalar, sikke kestirseler, müstakil olarak devletlerini yönetseler de, Şirman hâkimi Şeyh İbrahim, Horasan vilayeti sultanı Hâce Ali b. El-Müeyyed et-Tûsî, İsfendiyar er-Rumî, Karamanoğlu, (Kirman hâkimi Yakub b. Ali Şah, Menteşe hâkimi, Erzincan hâkimi Taharten,)[619] Fars ve Azerbaycan sultanları, Deşt-i Kıpçak, Hıta ve Türkistan kralları, Balahşan **çekiçleri** ve Mazenderân **tahterevallileri** gibi civar padişahları Timur'un ihtişam ve azametinin, kibir, küstahlık ve hürmetinin aşırılığının delilidir.

Kısacası İran ve Turan hükümdarlarından itaat edenler, onun huzuruna geldiklerinde hediyeler ve peşkeşler sunar, kulluk ve hizmet kapısında oturur, onun otağının göze batar bir yerinde edeb ve saygı şartlarını yerine getirerek ayakta dikilirlerdi. Eğer Timur onlardan birini görmek isterse, farraşlardan birini gönderir veya bir çapar yollardı. O zaman çapar tıpkı bir berîd gibi yel misali uçar ve o kişinin atını uzaktan çekip getirerek "Ey filan!" diye hitap eder, o da çaparın nidasına "lebbeyk!" diye karşılık verir; ayağa kalkar ve eteğini toplayarak kendisine gönderilen fermanı başının üzerine koyup, itaat ve kulluğunu izhar için başını önüne eğer, emre amâde bir halde, ona yakın olmak ve iltifak kılmak için huzuruna çağırılmış olmaktan dolayı diğerlerine karşı böbürlenerek Timur'un huzuruna giderdi.

Rivayete göre bir gün Timur'un adamlarından bir grup tavla oynuyorlarmış. İki gruba bölünmüşler ve gelen zarlar konusunda anlaşamamışlar. Oyunculardan biri "Emîr Timur'un başı üzerine yemin ederim ki, şu şu zar geldi" demiş. Karşısındaki kişi elini kaldırıp bir tokat patlatmış ve sanki Yahya'yı kesmiş veya testereden geçir-

619 Parantez içindeki satır bazı nüshalarda yok.

miş[620] yahut Muhammed'e sövmüş veya Musa'yı Adem'den üstün tutmuş gibi küfür edip, hakaretler yağdırmış. "Ulan ... kadının çocuğu! Ulan çingene oğlu çingene! - demiş.- Sen kim oluyorsun da Emîr Timur'un adını ağzına alıyorsun? Yetmedi, bir de başı üzerine yemin ediyorsun! Onun adı benim ve senin gibilerin ağzına yakışmayacak kadar yücedir! Bizler onun çizdiği bir çizgi hakkında dahi konuşma hakkına sahip değiliz. Çünkü o, mağrip ve maşrıkları zapteden Keyhüsrev, Keykavus ve Keykubad'dan daha büyük, Buhtanassar ve Şeddad'dan daha azametlidir!"

Yine rivayet ederler ki, Timur bir defasında ava çıkmak istemiş. Her zamanki gibi askerlerinin bir kısmını sağ tarafa, bir kısmını sol tarafa göndermiş, piyadeleri meydanlara salmış, atlıların bir kısmına şu şu köylere, başka bir kısmına şu şu tepe ve sırtlara yayılmalarını emretmiş. Bunların vazifesi avlamak veya yakalamak değil, yalnızca patırtı gürültü çıkararak, bağırıp çağırarak hayvanları ürkütüp o ölüm ocağına doğru sürmekti. Herkes kendisine emredileni yapıyordu. Askerler birbirlerine ulanarak sıra evler gibi dizilip o hayvanları araya alınca, nereye gideceğini bilemeyen biçareler o kuru bölgeye doğru kaçtılar. Aslında kaçabilecekleri bir yer yoktu ve her taraf tutulmuştu. Sonuçta hayvanlar o tarafa bu tarapa talpındıktan sonra, şaşkın vaziyette bir yerde toplanıp feryat etmeye başladılar. Bir süre feryat ettikten sonra sakinleştiler ve daha önce gezip zıpladıkları geniş meydanlardan bir yere toplanıp kaldılar. Zavallı hayvanlar bu durumdayken Timur her tarafta davul ve zurna çalınmasını emretti. Bunun üzerine defler çalınıp, davullar dövülmeye, zurnalar ötmeye başladı. Ortalık ana baba gününe döndü ve "yer zangın zangır titredi."[621]

Hayvanlar bu müthiş gürültüyü duyunca şaşkın bir vaziyette, nevirleri dönmüş gibi, kımıldayamaz hale geldiler. Sonra birbirlerine sokulup, birbirlerine yapıştılar ve "kıyamet koptu" dediler. Bazıları bazılarının boynunu kucaklayıp uyudu; öküzler aslanları

620 Yahya peygamberin kendini öldürmek isteyenlerden kaçıp bir ağacın kovuğuna saklandığında, düşmanların ağacı testere ile kesmesine işaret edilmektedir.

621 Kur'an, El-Vâkıa, 4.

kucakladı, aslan geyikle birlikte yattı, kurt ahular arasına gizlendi, tilki tavşan yavruları arasına katıldı, yaban keçişi devekuşuna sığındı.. İşte tam o sırada Timur, çocuklarına, torunları emîrzâdelere istedikleri gibi ok ve mızrak yağdırıp, keyiflerince öldürmelerini emretti. Kendisi ise bir kenara çekilip onları seyrediyor, onların hareket ve davranışlarına bakıp kahkahalar atıyor, ileri atılmaya, mücadele etmeye teşvik ediyor ve güya kahramanları avlanmaya itekliyordu. Askerlerse onların avladıklarını toplayıp ganimet yığmakla meşguldüler..

FASIL

Timur'a Balahşan'dan balhaş, Nişapur'dan firuze, Horasan'dan karun, Hindistan'dan yakut, yine Hindistan ve Sind'den elmas, Hürmüz'den merverid, Çin'den kadife, yeşim, misk ve diğer eşyalar, saf gümüş ve altın çeşitli ülkelerden getirilirdi.

FASIL

Timur, Semerkand'da birçok bağlar kurdu, pek çok yüksek ve sağlam saraylar yaptırdı. Bunlar büyük bir maharetle düzenlenmiş, görkemli ve göz alıcı binalardı. Bağlar sağlam zemin üzerine kurulmuş, içerisi gösterişli meyveler veren fidanlarla bezenmişti. Bu bağlara değişik isimler verilmişti: İrem bağı, Dünya ziyneti, Firdevs cenneti, Şimal bağı ve Cennet-i â'lâ. Daha sonra bunların bazı yerlerini bozdurarak oralara saraylar dikti. Bu sarayları kendi meclislerini, hayatından kesitler aksittiren tasvirlerle süsletti. Bu tasvirlerin birinde Timur'un gülüşü, diğerinde öfkesi, bir başkasında savaşları, resmi protokolleri; padişahlar, emîrler, seyyidler, ulema ve ekabirle yaptığı sohbetler; sultanların huzurunda el pençe divan duruşları, başka ülkelerin padişahları tarafından hizmet amacıyla gönderdikleri vekilleri, av sahneleri, bu sahnelerin gizli tarafları; Hindistan, Deşt ve Acem topraklarındaki zaferleri, düşmanların perişan şekilde kaçışları; kendi çocukları, torunları, emîrleri ve orduları, eğlence meclisleri, şarap kadehleri, kadehleri sunan sakiler, hânende ve sâzendeler; cariyeleri ve nikahlı hatunları ve ayrıca birbirine

bitişik şekilde değişik ülkelerde vuku bulan olaylar.. yansıtılıyordu. Bu tasvirlerin tamamı fazlalık ve eksiklik olmadan, nasıl olduysa o şekilde çizilmişti. Timur'un bunları yaptırmaktan maksadı, bu işlerden haberi olmayan, olayları bizzat müşahede etmeyenleri bilgilendirmek, o hadiseleri canlandırmaktı.

Timur bir yerlere gittiğinde, bir sefere tıktığında ve ordusu ve yardımcıları Semerkand'da olmadığı sıralarda, boş kalan bu bağlar şehir halkından zengin ve fakirlerin akınına uğrardı. Çünkü bunlardan daha iyi mesire yerleri, dinlenmek ve yorgunluk atmak için daha güzel yerler yoktu. Bağlardaki hepsi birbirinden güzel ve şirin meyveler ise herkese ücretsizdi. Çünkü bu meyvelerin bir bir kantarı bir kuruş değerinde olsa dahi satılmazdı.

Timur, bundan başka Semerkand'ın çevresine bazı kasabalar kurmuş, onları şehrin gelinleri mesabesinde tutarak, Kahire, Dımaşk, Bağdad, Sultaniye, Şiraz gibi büyük ve merkezi şehirlerin adlarını vermişti. Semerkand'la Keş (Şehrizebz) arasında bir bostan kurdurup, ortasına bir saray diktirdi ve ona Tahta Karaça (تخت قراجا) adını verdi. Söylendiğine göre saray kuran ustalardan birinin atı kaybolmuş ve tam altı ay boyunca bostanda otlayıp dolaştıktan sonra bulunmuş.

Timur'un hanımları

Onun hatunlarının en önde geleni ve en mükemmeli Kette Melike[622] (Saray Mülk Hanım), en güzeli Kiçik Melike (Tukel Hanım) dı. Her ikisi de Hita padişahlarının kızlarıydılar. Ayrıca kitabımızın baş kısımlarında sözü edilen Nahşeb emîri Emîr Musa'nın kızı Tuman Hanım, güzellikte dolunayı andıran Çolpan Hanım vardı. Timur, doğru olup olmadığı bilinmeyen bir haber işitince onun öldü-

622 Kette Melike veya Arapça ifadesiyle el-Melike el-Kübra, Orta Asya'daki resmi unvan olarak "mehd-i âliye"dir ki, kelime anlamı olarak "yüksek yatak" demekse de, baş melikeye tekabül etmektedir. Mehd-i âliye, yaşça olmasa bile yolda büyüktü ve diğer melikeler onun sözünden çıkamazlardı. Hatta o, isterse diğer melikelerin doğan çocuklarını yanına alıp büyütme hakkında sahipti ve çocuğu elinden alınan melikenin itiraz hakkı yoktu.

rülmesini emretti. Olay ister doğru, ister asılsız olsun, Timur onu doğru kabul etti. Fakat o hatunun suçlu olduğu kanaatindeyim.

Cariyeleri ve odalıklarına gelince, bunların sayısı bir hayli fazlaydı. Şadmülk Hanım, sevgilisi (Halil Sultan)ı kıskanarak sözü edilen iki melikeyi zehirledi.[623] Daha önce belirtildiği gibi, Halil Sultan Tuman Ağa'yı Sığnak'ta bulunan Şeyh Nureddin'e gönderdi. Tuman Ağa, Şeyh Nureddin'in vefatından sonra Semerkand'a geri döndü. Duyduğuma göre şu günlerde yani 840'da (1436-37) hacca gitmeye niyetlenmiş. İşin o tarafını Allah bilir.

Oğulları

Yukarıda belirtildiği gbi, Timur'un belinden düşme oğullarından Emîranşah, Kara Yusuf tarafından öldürüldü. Oğlu, şu günlerde tahtı elinde tutan Şahruh'tur. Kızı ise Süleymanşah'ın nikahında bulunan Sultan Baht Hanım'dır. Fakat bu Sultan Baht, kendini erkek gibi görür ve erkekleri sevmezdi. Bunda Semerkand'a gelen Bağdatlı hanımların etkisiyle bozulmasının rolü vardır ve onun hakkında çirkin hikayeler anlatılır. Timur'un Şahruh'un çocuklarının dışında kalan torunlarının büyük çoğunluğu yok olup gitti. Torunları arasında en dikkat çekeni Semerkand hâkimi Uluğbey, Şiraz hâkimi İbrahim Sultan, Kirman hâkimi Baysunkur idi. Son ikisi de 838 (1434-35)de vefat etti. Cuki, Kara Yusuf'un oğlu İskender'in üzerine yürümüş ve Karayülük öldükten sonra onu (yani İskender'i) parça parça etmiştir. Bu olaylar 839 (1435 Temmuz-1436 Haziran) yılının aylarında oldu ve Cuki de aynı yılın sonunda vefat etti.

Emîr ve vezirleri..

Timur'un emîr ve vezirleri bir hayli çoktu. Bunların önemli bir kısmı bu kitapta zikredildi. İçinde bulunduğumuz şu günlerde

623 Şadmülk'ün bu iki melikeyi zehirlediği konusunda hiçbir kaynakta bilgi bulunmamaktadır. Barthold, İbni Arabşah'ın bu kaydının doğru olmadığını söylerken, yalnızca resmi Timur kroniklerinin kaydını esas almakta, o kroniklerde anlatılmayan bir olayı adeta yok saymaktadır ki, doğru bir yaklaşım değildir.

yönetimde bulunan emîr ve vezirler üçüncü kuşaktır. Bunu bana şeyhim Şeyh Alaaddin el-Buharî - Tanrı ona rahmet eylesin, söylemişti. Timur'un divan katipleri Hâce Mahmud ibni Şihab el-Hereví, Mesud es-Simnânî, Muhammed es-Sagıret, Faceddin es-Selmânî, Alauddevle, Ahmed et-Tûsî vs. idi. Munşisi, sır katibi Mevlânâ Şemsuddin'di ki, zamanın hazinesi ve faziletli kişisiydi. Onun kalem kılıcı, vilayetlerin fethinde elendisi Timur'un mızrağından daha keskindi. İnşâ işlerinde Farsça ve Arapçayı mükemmelen kullanırdı. Timur öldükten sonra edebiyat tezgahını toplayarak bir kenara çekildi. Bunun üzerine kendisine "Yüzler gülüyor, sen gulmeyecek misin? İşret âlemleri düzenleniyor, sen katılmayacak mısın?" denildiğinde şu cevabı verdi: "Benim kıymetimi bilen kişi dünyadan uçtu; artık başkalarının hizmetinde kendi kadrimi ayak altı etmem."

Timur'un imamı, Abdulcebbar b. Numan, Mutezilî idi. Ülkenin baş kadıları Mevlânâ Kutbuddin, Hâce Abdulmelik ve amcazâdesi Hâce Abdulevvel vs. idi. Mevlânâ Ubeyd, Timur'a kıssa ve tarih kitaplarını okurdu. Tabibleri, Fazlullah ve Şam tabiblerinin piri olan Cemaleddin idi..

Timur, sürekli kısrak sütü karıştırılmış macun kullanırdı ve yaşına bakmadan genç kızlarla ilişki kurardı.

Timur'un müneccimleri hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadım.

Timur dönemi âlim ve fakihleri

Timur'un Semerkand'da saltanat günlerinde hizmet veren fakihlerden biri, *el-Hidaye* adlı eserin yazarı (Burhaneddin Merginanî)nin oğlu Mevlânâ Abdulmelik idi. Müderrislik yapar, satranç ve tavla öğretir, ayrıca şiir yazardı. Bir diğeri, sözü edilen Abdülcebbar'ın babası Numanüddin Harezmî idi. İkinci Numan (Numan es-Sanî) de denilen Numanüddin'in gözleri pek iyi görmezdi. Bir diğeri, Hâce Abdulevvel'di. Mevlânâ Abdulmelik'in amcazâdesi idi ve ondan sonra Mâverâünnehr'de riyaset ona geçmişti. Abdulevvel'den sonra

bu makama Mevlânâ İsamüddin b. Abdulmelik yani Abdülevvel'in amcazâdesi geçti.

Timur'un muhakkik âlimlerinden biri 791 yılının Muharrem (1389 Ocak) ayında Semerkand'da vefat eden Mevlânâ Sadettin Taftazânî, diğeri Şiraz'da vefat eden Seyyid Şerif Muhammed Curcanî idi.

Muhaddis âlimlerinden biri Şeyh Şemseddin Muhammed ibn el-Cevzî[624] idi. Timur tarafından Anadolu'dan getirilmişti ve fitneden önce[625] ana yurdu Şam'dan Mısır'a gelmiş, Mısır'dan da Rum'a (Anadolu'ya) kaçıp gitmişti. Şiraz'da vefat etti. Bir diğeri Hâce Muhammed ez-Zâhid Buharî idi. Büyük müfessir, hadisçi ve hafızdı. Yüz ciltlik bir Kur'an tefsiri yazmıştır. Allah rahmet eylesin İmam Buhârî 822 (1419) yılında Mekke'de vefat etti. Bu iki kârîden başka Mevlânâ Fahreddin vardı. Kur'an'ı tecvide uygun olarak kıraat ve teganni ile ezbere alan kişilerden Abdullatif ed-Damgânî, Mevlânâ Esedüddin, Şerif Hafız Hüseynî, Mahmud Muhrik em-Harezmî ve Cemaleddin Ahmed el-Harezmî vardı.

Musiki dalında Abdulkadir el-Marâgî vardı. Vaiz ve hatiplerden saraylı Mevlânâ Ahmed b. Şemsü'l-eimme vardı ve ona Türkçe, Farsça ve Arapçanın melikü'l-kelamı derlerdi. Devrinin mucizelerinden biriydi. Diğer vaiz ve hatipler arasında Mevlânâ Ahmed et-Tirmizî ve Mevlânâ Mansur el-Kağanî sayılabilir. Mahir katipler arasında Hattat İbni Bendgir, yukarıda sözü edilen Abdulkadir, Taceddin es-Selmânî ve diğerleri vardı.

Müneccimlerden bazı meşhur kişiler vardı, fakat ben onlardan yalnızca tabib ve misger[626] Mevlânâ Ahmed'i biliyorum. Yıldız sürerek hüküm çıkarmakta usta idi. Bir defasında bana "Yükselen yıldızlar almanağından iki yüz yıla kadar olanları tespit ettim" demişti. Bu sözü bana söylediğinde yıl 808 (1405-1406) idi.

---

624 Metinde yanlışlıkla el-Cezerî olarak verilmiş. Ed-Dav'ul-Lâmi'de belirtildiği gibi doğrusu el-Cevzî'dir.

625 Yani diyâr-ı Şam'ın Timur tarafından istilasından önce.

626 Misger: Bakır işleme ustası.

Zergerlerden[627] El-Hacı Ali Şirazî, El-Hac Muhammed el-Hafız eş-Şirazî ve benzerleri vardı.

Kalemkârlar oldukça fazlaydı ve en meşhurları Altun adlı biriydi. Son derece maharetliydi ve kıymetli taşlara nakış işler; yeşim ve akike Yakut (el-Hamavî)nin hatından daha güzel hat çekerdi.

Satranç ustalarından Muhammed ibni Akîl el-Haymî, Zeynü'l Yezdî vardı. Satranççıların piri, fıkıh ve hadis alimi Alaaddin et-Tebrizî idi. Zeynü'l Yezdî'ye karşı fazladan bir piyade ilave eder ve onu yenerdi. İbni Akîl'i ise bir at salarak üstüne binip yenerdi. Timur ki, mağrib ve maşrıkı zapt etti, onunla savaşa giren tüm sultanlar mağlup oldular; şahlar savaşta da oyunda da yenildiler. Fakat Timur, Alaaddin'e "Ben nasıl saltanat siyasetinde emsalsiz isem, sen de satrançta emsalsizsin" derdi. Kendi ise, "Bizler yani ben ve Mevlânâ Ali Şeyh, kendi sanatımızda keramet sahibi ve eşsiz kişileriz" derdi. Satranç oyunu ve benzeri konusunda onun kendine özgü bir yorumu vardı ve hiç kimse bu konuda onunla boy ölçüşemezdi. Kendisi Şafi mezhebindendi ve fıkıh ilmini gayet iyi bilen bir hadis âlimi, hayırsever ve cömert bir kişiydi. Sevimli bir çehresi vardı ve hak sözlüydü. Bir defasında bana Emîrulmüminîn Ali (k.v.)yi rüyasında gördüğünü, onun kendisine bir kese içinde satranç taşlarını verdiğini, o günden sonra kimsenin satrançta kendisini alt edemediğini anlatmıştı. O, satranç oynarken hiç düşünmez, rakibinin uzun uzun düşünüp hamle yapmasından sonra, yine hiç düşünmeden kendi hamlesini yapardı. Aynı anda hayalen iki rakiple birden oynar, her iki rakibin ve kendisinin elinde neler olduğunu bilirdi. O ve Emîr Timur, büyük satrançla oynarlardı. Ben, onda yuvarlak ve uzun satranç seti gördüm. Büyük satrançta daha önce belirttiğimiz gibi bazı ilaveler vardır ve şu şekildedir:

Bu oyunu pratik olarak öğrenmek daha iyidir, yoksa onu sözlü olarak anlatmak son derece güçtür.

Sâzende ve hânendeler: Sözü edilen Abdulkadir el-Merâgî, oğlu Safiyüddin, damadı Nesrin, Kutbu'l Mavsılî, Erdeşir el-Cengî vs..

---

627 Zerger: Kuyumcu ustası.

Piyon	Piyon Çift Vezir	Piyon Vezir	Piyon Deve	Piyon Fil		Piyon Zürafa	Piyon Öncü	Piyon Kale	Piyon At	Piyon Ruh
Ruh	At	Kale	Öncü	Zürafa	Piyon Şah	Zürafa	Öncü	Kale	At	Ruh
Fil		Deve		Çift Vezir	Şah	Vezir		Deve		Fil

Nakkaşlar bir hayli çoktu ve sanatında zirveye ulaşan Abdulhay el-Bağdadî bunlar arasında en meşhurlarıydı.

Bahçıvanlardan Şihabeddin Ahmed ez-Zerdkaş meşhurdu.

Cam, bakır vs. nakkaşları da sayılamayacak kadar çoktu ve her biri zamanının üstadı ve ekolü idi. Eğer sözlerin pahalı elbiseleri bu seçkin kişilerin özelliklerinin cevherleri ile bezetilse, dünyşa en nadir taşlar ve saf altın dizeleriyle dolup taşardı. Bunlar, benim tanıdığım ve isimleri aklıma gelen kişiler. Ama benim bilmediğim, bilmek şöyle dursun adlarını hatırlayamadıklarım sayılamayacak kadar çok ve hesaba kitaba gelmeyecek kadar kalabalıktır.

Kısacası Timur, faydası dokunacak her canlıyı ve her meyve veren fidanı Semerkand'a toplamıştı. Bu şehir hüner ehlinin her tür enteresan eserini ve sanatkârların harika üsluplarının nişanesini alnında taşıyordu ve sahasında emsallerinden çok daha üstün olan allâmeler mekanı haline gelmişti.

FASIL

Semerkand'da Şeyh Uryan adında tuhaf görünümlü, oldukça azimli, fakir, hafif esmerce bir insan vardı. Şehirde büyük küçük herkesin ağzında dolaşan rivayete göre yaşı üç yüz elliye dayanmıştı. Buna rağmen hiç kamburu yoktu ve gür çehreliydi. Semerkand'ın yaşlı meşayihi ve çok görmüş geçirmiş kişileri, "biz çocukluğumuzda dahi o insanı bu halde görürdük; saygıdeğer atalarımız ve yaşlı şeyhlerimiz de aynı rivayeti kendi atalarından dinlediklerini bize anlatırlardı" derlerdi. Şeyh Uryan, esmerce, güçlü kuvvetli ve enerjikti. Onu gören insan, "bu daha toy bir tıfıl, akl-ı baliğ bile olmamış" diye düşünürdü. Çehresinde yaşını gösteren ecin ve kırışıklıklardan eser yoktu. Emîrler, şehir eşrafı, takvadâr kişiler, fazıllar ve beyler onun hücresini ziyaret eder, oturduğu yeri mübarek kabul eder ve feyz-i bereket duasını alırlardı.

Semerkand'da Mescidü'r-Ribat adında bir cami vardı. İçeri giren herkese mutluluk, neşe ve güç kuvvet bahşederdi. Söylendiğine göre caminin hadimlerinden Şeyh Zekeriya adlı bir veli varmış. Şehir halkının inandığı ve itimad ettiği evliyalardandı ve mezarı yüksek bir dağın tepesinde, meşhur bir yerde idi. Burası şehirden bir günlük mesafedeydi ve halk arasında orası ile ilgili çeşitli efsaneler, bir takım kerametler anlatılırdı. Şeyhin mezarı sağlam bir tepe üzerindeydi ve altından nehirler akan bahçeler vardı. Şad-ı hürremliğin bir nişanesi olan bu mezarın bulunduğu yer, sanki cennetten koparılmış bir parçaydı.

Rivayete göre bu caminin inşası sırasında sözü edilen bu mübarek zat da inşaatta çalışırken alnına bir parça çamur düşmüş. Bu durumu inşaata nazeret eden ustalardan biri görmüş. Alnına düşen çamur bu haliyle üç gün üç gece öylece kalmış. Ustalar mihrabı yerine koyarken kıble konusunda aralarında ihtilaf çıkmış ve hatta bir hayli tartışma yaşanmış. Şeyh Zekeriya, "mihrabı şu tarafa kurun ve sağa sola oynatmayın" demiş. Bunun üzerine biraz önce sözü edilen usta, oradakilere "Şu tuhaflığa bakın! Bu adam üç gündür yüzünü yıkamadığı halde insanlara İslam kaidelerini öğretmeye kalkıyor" demiş. Onun söyledikleri karşısında bu mübarek zat, "Gecesini uykusuz geçirip, bir abdestle üç gün duran insan yok mu? Madem öyle, ey münkir, beri gel de şurada dikilip,

kendini inkâr eden ve dinden çıkanlara benzetmeden Kabe'nin gelinine bir bak, sana nasıl parladığını görürsün!" demiş. O an sözü edilen usta şöyle bir baksa, o muazzam Kabe gözünün önünde dikilip dururmuş. Sonra hepsi birden başlarını çevirip şeyhe bakmışlar, fakat o yerinde yokmuş ve her tarafı aramalarına rağmen onu bulamamışlar.

Bu camide acaip bir şey vardır. Sütunları ağaçtandır ve bunlar arasında bir tanesi öyle yüksektir ki, boyu on beş zirâ'ya yakındır. Kalın gövdesini kucaklamak mümkün değildi. Diğer sütunlar onun çevresini sarmıştı ve söylendiğine göre pamuk ağacındandı. Bu sütunun tuhaf özellikleri vardı. Mesela dişi ağrıyan bir kişi bu ağactan buğday tanesi kadar bir parça koparıp dişine koysa, ağrısı hemen kesilirmiş. Ben de bunu tecrübe ettim ve doğru olduğunu gördüm.

Genelde Semerkand'ı gördüm diyen kişiden, orada gördüğü acaibat ve garaibattan sual ederler. Eğer o kişi bu sütunu gördüğünü söylerse, o zaman onun şehri gördüğüne inanırlar, öbür türlü "bu adam Semerkand'ı rüyasında görmüş" derler.

FASIL

Semerkand'da kile[628] ve sa'[629] yoktu. Ölçümler ve hesaplamalar kile ile yapılmazdı. Onlarda ölçü olarak terazi kullanılırdı. Semerkand rıtlı (bir rıtl 0,5 gr) kırk okka (bir uvkıya 37,44 gr), bir okka yüz miskal (bir miskal 4,68 gr) idi. Buna göre bir Semerkand rıtlı 4 bin miskale eşitti. Tam olarak tartılan bir miskal yarım dirhem gelir ki, Semerkandlıların bir rıtlı on Dımaşk rıtlına eşitti.

Bana Mevlânâ Mahmud Hafız el-Muhrik el-Harezmi anlattı. Onu el-Muhrik (yakıcı) lâkabı vermelerinin sebebi, attığı yankı oklarının zayıf ruhların nazik yerlerine hedefini şaşırmadan isabet etmesi, onların tarlarının tellerinden çıkan seslerin gönül telini titretip, gölgeleri raksa kaldırmasıydı. Eğer kalpler taş gibi yarılsa, o yarılmanın ateşinden çıkan kıvılcımlar uçar gelir ve titreyen ses-

628 Bir kile: 37 kg.
629 Bir sa' : 3,456 kg. (Hinz)

lerle insanın içini deler geçer, nameleriyle gönülleri alevlendirirdi. İşte bu mevlânâ bana bir gün şunları anlattı:

"Timur'un seferlerinden birinde kendisine refakat ediyor ve gece gündüz yanından bir dakika olsun ayrılmıyordum. Ordu bir kalenin önüne gelmiş ve onu kuşatma altına almıştı. Timur, oturduğu yerden askerlerinin nasıl savaştıklarını görmek için otağını yüksek bir yere kurdurmuştu. Bir ara huzurunda benden başka iki kişi daha olmak üzere üç kişi kalmıştık. Birden Timur'un ateşi yükselmiş, keyfi kaçmıştı. Bu arada iki taraf birbirine girmiş, ortalık toz duman olmuş; kılıçlar ve mızraklar havada savrulmaya başlamıştı. Timur askerinin durumunu öğrenmek, onların davranışlarını gözlemek istediğini bildirdi. "Beni otağın önüne götürün" diye emretti. Yanımdaki iki kişi koluna girerek onu otağın önüne götürdüler. Ben ise önünde duruyordum. Timur, askerlerinin savaşmasını seyretmeye, hareketlerini takip etmeye başladı. Sonra askere bir emrini iletmek için bana bakıp "Mahmud! Buraya gel!" dedi. Hemen varıp koltuğuna girdim. Askere iletmek istediği emirlerini o iki kişiden birine söyleyip gönderdi. Fakat verdiği emirlerin bir faydası olmadı. Sonra bize "Beni kendi halime bırakıp yere oturtun" dedi. Kendisini yere bıraktık. Çürümüş bir ceset veya çengeldeki et gibi pat diye yıkılıp düştü. Az sonra ikinci adamı da askerlere göndererek bir takım emirler verdi. Yalnızca ikimiz kalmıştık. "Mevlânâ Mahmud!" dedi. "Vücudumun zayıflığını, hareketlerimin sınırlı olduğunu görüyorsun. Elim ayağım tutmuyor. İnsanlar beni şu halimde bırakıp gitseler helak olur giderim, öz halime bıraksalar acı çekerim. Vücudumu oynatıp faydalı veya zararla bir şey yapmaya, iyilikte bulunmaya yahut bir kötülüğü defetmeye mecalim yok." Bir az tüfekküre daldıktan sonra konuşmasına devam etti: "Tanrı Teâlâ neden bu bendeleri benim emrime verdi ki? Neden maşrık ve mağribi benim dehşetimle inletip, savletimi iki doğu ve iki batıya yaydı? Neden padişahları ve yenilmez cengâverleri karşımda diz çöktürüp, kisra ve kayserleri huzurumda âciz hale düşürdü? Bunların hepsi Tanrı Teâlâ'nın irade ve fiilleri değil midir? Ben kimim? Ben yalnızca sakat ve başkalarına muhtaç bir insanım. Bu

işlerin altından kalkacak ne gücüm ve takatim var ki?" Sonra ağlamaya başladı ve beni de ağlattı. Hatta gözyaşlarım yanaklarımdan aşağı süzüldü. Zulme kul olanların yolundan giden bu çöl faresinin söylediklerine bakın!"

Timur hakkında şu iki mısralık Farsça şiiri yazmışlar:

بنم نبي ملك جهانرا كرفت حشم كشا قدرت يزدان ببين
پاي نه وتخت بزير قدم دست نه وملك بزير تكين

Ben onu Arapçaya şu şekilde çevirdim:

قد أظهر قدرة بخالقي حكمه من ملك شقي الدنيا في قسمي
لا كف له والملك في خاتمه لا رجل له والتخت موطئ قدمه

Hakim olmuş cihana bir yarım adam,
Gözünü aç da gör Tanrı'nın gücünü;
Ayağı yok, ama taht taht-ı kademinde,
Eli de yok, ama bütün mülk yüzüğünde!

FASIL

Timur'un askerlerine ve yaptıkları işlere gelince, onlar da hükümdarlarının yolunda yürüyor, bilmedikleri bir yerden kademe kademe yükseltiliyorlar, ummadıkları yerlerden rızıkları gönderiliyordu. Gizli defineler emirlerine âmâde, saklı hazineler onlara âşikâr, kapalı yollar onlara açıktı. Onun askerlerinin ayakları her yere uzandı, her yeri titretti. Kötülük yolunda kaya kuşundan (kata: قطا) daha doğru yol buldular. Onlar, bir işe girişmeden önce tüm tedbirleri alırlardı. Her türlü tecrübeyi yaşamış; her türlü tuzakla karşılaşmış, fakat her zorluğun üstesinden gelmiş, hayatın acısını tatlısını görmüş, zor işlerin altından girip üstünden çıkmış ve zafer basamaklarını bir bir tırmanmışlardı. Yolları sık sık çöllere ve sahralara,[630] deşt-i hıyâbânlara düşse de, asla yılmamış, hiçbir isyankâr karşılarında direnememişti...

630 Çöl (دهن) ve sahra (صحراء): Bu iki kelime Arapçadan çeviri yapan bazı kişiler tarafından daima yalnızca "çöl" veya yalnızca "sahra" kelimesiyle karşılanmışsa da, bunları birbirinden ayırt etmek gerekmektedir. Arapçada "dehn" ot bitmeyen, su bulunmayan kupkuru çöl; sahra ise yer yer vadilerin ve vahaların yer aldığı bozkır anlamındadır.

Daha önce adı geçen Hanefî mezhebi mensuplarından Kadı Burhaneddin İbrahim b. El-Kuşa'nın - Allah ona rahmet eylesin, - bana anlattığına göre Kazan-han ve Tatarlar bu diyara (diyar-ı Şam'a) geldiklerinde, tıpkı Timur geldiğinde olduğu gibi, kaçmaya mecali yeten herkes kaçmış. Bunlar arasında Salihiye kasabasından refah içinde yaşaşan, çok malı mülkü olan bir tacir de varmış. Sahip olduğu tüm altın ve gümüşleri toplayıp bir küpe doldurmuş ve küçük bir göleğin yanına gelmiş. Göleği kazıp küpü içine koyduktan sonra eski haline getirmiş üstünü çör-çöple örtmüş. Ortalık yatıştıktan ve yükler yüklendikten sonra tam gitmeye hazırlandıkları bir sırada, karısı[631] ona "Bir çift küpeyi unutmuşuz; yolda kötü bir şey olur diye korkuyorum; bunlar için de bir yer bulup saklayalım da içim rahat olsun" demiş. Tacir, "şimdi sırası değil" deyip küpeleri almış ve evin tavanındaki lataların birinin üstüne gizlemiş. Sonra atlara binip yola koyulmuşlar. Tatarlar Dımaşk'a girdiklerinde bazı askerler bu tâcirin evine konmuşlar. Sonra yiyip içmeye, gülüp eğlenmeye başladıkları sırada bir fare o gizlenen küpeleri dişlemeye başlamış. Küpelerden biri yuvarlanıp yere düşmüş. Askerler sanki Meryem'in bir çift küpesini arıyormuş gibi yuvarlanıp giden küpenin peşine takılmışlar. Küpe de varıp varıp o küpün gizlendiği yerde karar kılmış. Bu defa askerler onu bulmak için göleti boşaltmışlar ve gizlenen küpü ve yuvarlanan küpeyi bulmuşlar. Sonra ikinci küpenin peşine düşüp onu da bulmuşlar ve hazineyi aralarında taksim etmişler. Timur'un askerleri de aynen bunlar gibiydi. Her türlü zor iş onlar için kolaydı. Timur'un her bir askeri kendi padişahının yolunda yürürdü ve sanatının zirvesindeydi.

Eğer sen onların ahval ve haberlerinden söz etmek istiyorsan, denizden söz et, zerrece mübalağa etmezsin!

FASIL

Rivayet o ki, o askerlerden zeki ve kurnaz biri, kış mevsiminde biraz dolaşmak amacıyla ava çıkmak istemiş. Bineğini hazırlamış. Bineği bir öküzmüş. Üzerine kırık ağaçtan yapılmış eyerini sıkıca

631 Kahire baskısında "anası".

bağlamış. Üzengisi kıvrılmış daldan, yuları ise düğümlü iptenmiş. Delik deşik olmuş posttan ibaret elbisesini giymiş. Başına da lime lime olmuş keçe külahını geçirmiş. Yine çeşit çeşit deriden yapılmış, kısımları yapıştırılarak düzlenen oklar varmış. Yanına kuş taşımak için yapılmış dal parçasıyla, onun üzerine telekleri yolunmuş, vücut tarlasının ekinleri yer yer biçilmiş şahinini de oturtmuş. Sonra atına [öküzüne] binmiş ve laçini koluna alıp ava çıkmış. Küçük bir havuz kenarına dizilen ördekleri görünce durmuş. Laçin ördekleri görsün diye kolunu bir süre yukarıya kaldırmış. Sonra kolunu endirip laçini yere bırakmış. Laçin sinsi sinsi ördeklere yaklaşmış. Çünkü uçayım dese telekleri, havalanayım dese kanatları yokmuş. O sinsi sinsi ilerlerken ördekler gayet sakinmiş. Çünkü onlar her türlü bela gökyüzünden gelir diye bilirlermiş. Laçin ördeklerin arasına girmiş. Ördekler önce ondan korkup kaçmamışlar, ama laçin içlerinden bir tanesinin üzerine çullanınca korkup kaçmışlar.

Laçin ördeği parça parça edince efendisi gelip ganimetini almış.

Timur'un askerleri harabeye çevirdikleri, bağ bahçelerinde devşirilecek bir şey bırakmadan tertemiz ettikleri Dımaşk'tan ayrılırken, içlerinden bir tanesinde yağma sırasında ele geçirdiği bir öküz varmış. Bu asker, elde ettiği ganimetleri bu öküze yüklemiş, üstüne de esir aldığı bir kadını bindirmiş. Birkaç gün bu şekilde yol almışlar. Sonra öküz halsizlenmiş ve kendi diliyle (yük ve insan taşımak) için yaratılmadığını dile getirmek istermiş gibi böğürmüş. Ama şikayetinin bir fayda vermediğini görünce Tanrı'ya sığınıp yere yatıvermiş. Üstündeki kadını indirmişler, kaldırmak için bağırıp çağırmışlar, ama bunların hiç faydası olmamış. Bu defa üstündeki yükleri indirip kaldırmaya çalışmışlar, yine faydası olmamış. Arkasından küfürler yağdırıp bir güzel ıslatmışlar, yine fayda etmemiş. Vura vura hayvanı kan revan içinde bırakmışlar. Kimisi başından, kimisi kuyruğundan, kimisi uyluğundan yapışmış, ama öküz Ebrehe'nin fili gibi yerinden kımıldamamış. Kısacası tamamen ümitlerini kesmişler ve çaresiz vaziyette beklemeye başlamışlar. O sırada dünyanın mağrib-i maşrıkını gezmiş, feleğin çemberinden

geçmiş, paşalığı da dilenciliği de yaşamış, sakalı göğsüne yığılmış, patlıcan fidesini andıran bir ihtiyar ordan geçiyormuş. Onların sergerdan, sarhoşları andıran çaresiz hallerini görünce, "O öküzün başından çekilin, bre iblisler!" demiş. Sonra iblise yaklaşıyormuş gibi sin-kaflar ederek öküze yaklaşmış ve yerden bir tutam toprak alıp "Gençlik günlerine dön!" diyerek avucundaki toprağı kulağına tıkmış. Öküz yattığı yerden başını şöyle bir sallamış. Toprak duyu organına girmiş de rahatsızlanmış gibi sıçrayıp ayağa kalkmış ve başını birkaç kez sallamış. Arkasından öyle bir yürümeye başlamış ki, sanki yürümüyor da uçuyormuş.

Tekrar yüklerini sırtına vurup sürmüşler. Öküz kendini kaybetmiş gibi öyle bir kaçmış ki, yetişip yakalayamamışlar.

FASIL

Timur'un ordusunda putperest Türkler, ateşe secde eden Mecusiler, kâhinler, büyücüler, zalimler ve kâfirler vardı. Putperestler kendi putlarını yanlarında taşırlar, kâhinlerse sözlerini kafiyeli biçimde söylerlerdi. Bu kâhinler leş ve mekruh hayvanların kanlarını içerler, bir hayvanın boğulmasına veya boğazına bıçak vurulup kanının akıtılmasına aldırış etmezdiler. Onun askerleri arasında insan organlarına ve yüzündeki ecinlere bakarak fal açanlar, koyun kürek kemiklerine bakarak insanların geleceğini ve gaipte olacak olayları haber veren, yeryüzünün yedi ikliminde yaşanacak kıtlık ve bollukları, felaketleri, pahalılık ve ucuzluğu.. bildiren, ama kehanetlerinde çok az hata yapan falcılar da vardı.

Onlarda gün, ay ve yıllar bir hayvanın adıyla belirlenirdi. Geçmiş yılları bu yolla hesap ederlerdi, fakat hesaplarında bir noksanlık ve yanlışlık olmazdı.

Hitaylıların (Türklerin) Dulbercin denilen bir alfabeleri var. Ben onun kırk harfi olduğunu gördüm. Harflerinin fazla oluşunun sebebi, tüm telaffuzları ve uzatmaları da harf kabul etmeleridir. Çağataylılar ise Uygur kalemi denilen bir yazı kullanırlar ki, Moğol alfabesi diye bilinir. Bu alfabede on dört harf vardır ve şekilleri aşağıdaki gibidir:

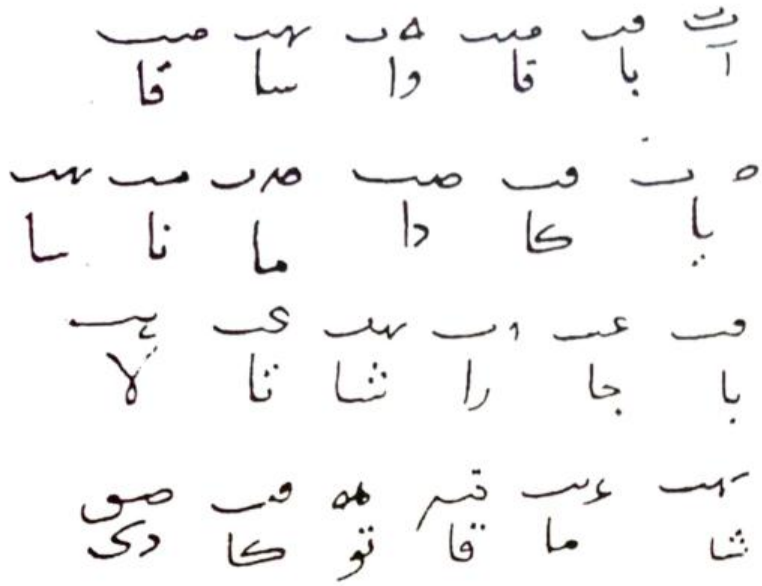

وهذه موصلاته

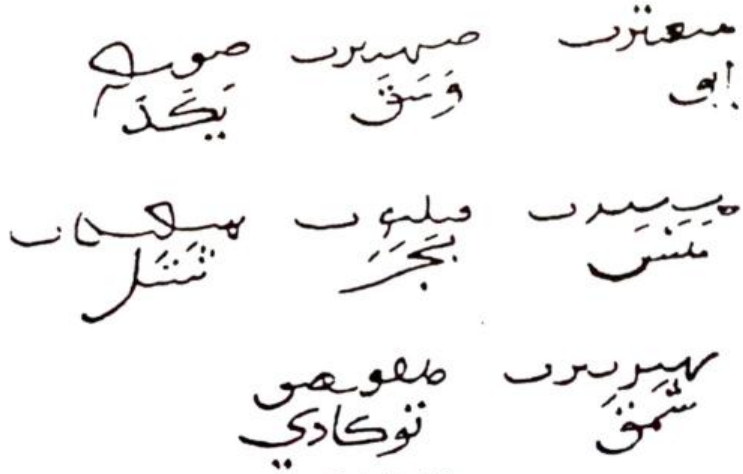

رسم القلم الموغولي

Uygur alfabesindeki harflerin azlığı ve sınırlı oluşunun sebebi, gırtlaktan telaffuz edilen harflerinin hepsini tek tip yazmaları ve o şekilde telaffuz etmeleridir. "Be", "fe" veya "za", "sin", "sad" veya "te" ve "dal" ve "ta" gibi mahreçleri birbirine yakın harfleri ferman ve yarlıklarda, mektup ve muhürlerinde, tarih ve şiirlerinde, hikaye ve haberlerinde, kayıtlarında ve salnamelerinde, tüm divan işlerinde ve Cengiz-han tevratında kullanırlar. Bu yazıyı yazmakta usta olan kişiler onlarda açlıktan ölmez. Çünkü bu yazıyı bilmek, onlar nezdinde rızık anahtarı kabul edilir.

FASIL

Timur'un askerleri arasında tabiaten çirkin, kaba ve kötü karakterli, merhametsiz ve Müslümanlıktan bînasip kişilerin yanı sıra dinsiz, fâcir, alçak, cahil ve avamdan kişiler de vardı ve bunlar Allah'ı bir yana bırakıp Timur'u kendilerine serdar ve hâmi edinmişlerdi. Onunla kibirlenir, onunla gurur duyarlardı. Onların küfürleri ve ona karşı besledikleri sevgi o dereceye varmıştı ki, şayet Timur peygamberlik veya tanrılık iddiasında bulunsa, kesinlikle kendisine inanırlardı. Timur'a karşı besledikleri sevgi ile Tanrı'ya yakınlaştıklarını düşünürlerdi. İşlerinden herhangi birinin başına bir musibet gelse, Timur'a nezir adar ve nezrini mutlaka yerine getirirdi. Timur hayattayken onun yanlış itikat ve küfrünü aynen devam ettirir, o öldükten sonra da nezirlerini ve kestiklerini kurbanlarını onun kabrine getirirlerdi. Onunla birlikte musahebe basamaklarını çıkmış ve hatta murakabe makamına ulaşmışlardı.

Rivayete göre bir sefer sırasında uyuklamaktan boynu bir yana ağmış, omuzları büzülmüş veya gece boyu devam eden yürüyüşten iki büklüm olmuş bir askere gözü ilişmiş. Asker o haldeymiş ki, ona vurmanın, sövmenin, hatta azarlamanın dahi faydası yokmuş. Timur, "Burada bu adamın kellesini kesecek biri var mı?" demiş ve başka bir şey de söylememiş. Allah'ın intikam gömleğini giydirdiği, merhamet ve şefkatten bînasip kıldığı kâfir kılıklı Devlet Timur adlı meşhur ve büyük emîr, Timur'un bu sözünü duyar duymaz, hemen atılıp o zavallının başını iki omuzu arasından

alıvermiş ve onu getirip Timur'un önüne koymuş. Timur "Bu çirkin iş de neyin nesidir?" diye sormuş. Emîr ise "Senin kesilmesini işaret ettiğin baş bu idi!" diye cevap vermiş. Timur hem şaşırmış, hem de küçük bir işaretiyle emrinin derhal yerine getirilmiş olmasından memnun kalmış.

Timur askerleri arasında edip, zeki ve şair kişilerin yanı sıra, faziletiyle meşhur âlimler, muhakkikler, çeşitli ilimlerde sivrilmiş mudakkikler de vardı. Bazıları tüm ilimlerden haberdar idiler. Mantık ve mefhum usulüyle çeşitli konuları tartışan, tasavvuf ve "İhya-u Ulumiddin"i inceleyen, kitaplar yazan kişiler da mevcuttu. Ayrıca kendi ilmine göre amel edenler, "iman edip sabrı ve merhameti tavsiye edenler" de vardı. Son derece hoş sohbet, kibar, zarif, bilimli, yüzü nurlu ve hoş çehreli kişiler de vardı ki, bunların kalpleri taştan daha katı, fiilleri keskin kılıcın darbesinden daha tehlikeliydi. Onlar Peygamber'den hadis rivayet ederek konuşurlar, ama atılan ok gibi hızlı bir şekilde dinden yüz çevirirlerdi.

Eğer bir Müslüman bunların eline düşse veya bir gariban gazaplarına çarpılsa, o "gerçek sözlü" âlim ve "müdaddik" allâme, çeşitli işkence ve cezalarla onun malını mülkünü elinden yolup almak için bir açık kapı bulur, işkenceye cevaz vermek için kitaplar karıştır, hakaret etmek için enva-i türlü hutbe ve risaleleri ortaya sürerdi. Bunun üzerine o zavallı mahvolmuş gibi feryat eder, kendini yerden yere atar, Tanrı'nın adı ve âyetlerine sığınır, melekler, peygamberler ve velileri ortaya sürerek şefaat dilerdi. Onun bu davranışları karşısında biraz önceki "yumşak" kalpli (âlim) tatlı tatlı güler, zevklenir, sağa sola boynunu sallayarak onunla lütfen ilgilenir; güzel şiirler, enteresan ve nadir tarihi olaylar anlatarak misaller verir, çoğu kez "üzülüp gözyaşı döker", ona yapılan işkence için üzülürdü. Yetimlerin hakkına göz diken bazı kadılar gibi, nasihat edici hutbeler okur, gözyaşı döker, ama yaptığı şeyler Müslümanların gönlünü rencide ederdi.

Onlar, Dımaşk'ta oldukları günlerde, bir defasında Zukaku'l Acem denilen sokaktaki eşraftan birinin evine girdiler. Evin her tarafı lüks eşyalarla bezeliydi. Hemen ev sahibini yakalayıp bağladılar

ve envâ-i türlü işkence ettiler. Sonra iki ayağından tavana astılar. Değerli mallarını çıkarıp en iyilerini, en göz alıcı olanlarını bir kenara ayırdılar. Lezzetli yiyecek ve içecekleri çıkarıp kendilerine bir güzel ziyafet çektiler. Kafaları çekip keyif çatmaya başladılar. İçlerinden birinin sadistlik damarı kabarsa veya keyfi aşıp alkolün ölçüsünü kaçırsa, ayağa kalkar, o zavallının yanına gelir, bitkin vaziyetteki biçareye tuz ve su içirir, burnuna kil ve kül tıkıp koklatırdı. Onlarla birlikte aşırı içmekten alkol komasına girerek terk-i dünya eyleyen bir âlim de vardı.

Zaferan renkli kadeh ortada elden ele dolaşırken kelle şeker getirip ince seramik bir kap içine koyar, onun önüne sürer, sonra şeker üstüne damıtılmış su dökerdiler. Kendileri kadehleri ardı ardına yuvarlayarak sarhoş olurken, o fasık âlim de şekerin kokusundan sarhoş olurdu. Sonra bu fasık zaten perişan haldeki ev sahibinin yanına gelir, onunla alay edip kahkahalar atar, bundan zevk alırdı. Daha sonra tar ve tambur namelerinin verdiği coşkuyla tepinir ve "yemeyenin malını yerler" derdi.

Timur'un ordusunda kadınlar da çoktu. Bunlar, savaşta ve çarpışmalarda metanetle vuruşur; düşman erkeklerine karşı merdane çarpışır; savaşta kargı fırlatmada, kılıç sallamada ve ok atmada benim diyen babayiğitlere taş çıkartırlardı. Eğer içlerinden biri hamile kalır ve yolda doğum sancısı başlarsa, saftan ayrılıp bir kenara çekilir ve bineğinden iner; doğumdan sonra çocuğunu sarıp sarmalar, tekrar atına biner ve orduya katılırdı. Timur'un ordusunda sefer sırasında dünyaya gelip, yine seferlerde büyüyüp evlenen, çoluk çocuğa karışan, ama asla yerleşik düzende yaşamayan kişiler bir hayli çoktu.

Timur ordusunda âlîcenap, dindar, takvâ sahibi, abdestinde namazında, gönlü açık, himmetli kişiler de çoktu. Bunlar iyilik yapmayı, hayır hasenatta bulunmayı severler; esiri azat eder, kusurları bağışlar, yangını söndürür, suda boğulanı kurtarır, darda kalana yardım ederler ve bu işleri ya bizzat kendi imkânlarıyla ya birinden yardım alarak, gerektiğinde bir hileye başvurarak veya şefaatçi olarak araya girmek suretiyle, kısacası tüm imkânlarını seferber ederek

yaparlardı. Bunların Timur'un ordusunda bulunmaları bir zarurete kaynaklanıyordu, ama yaptıkları güzel işler tamamıyla kendi ihtiyarlarının eseri idi.

Bir ibret hikayesi

Sağlığında Muhammed Sultan'ın imamı, öldükten sonra ise medresesinde müderrisi olan, daha sonraları 831 yılında (1427-28) eceliyle ölünceye kadar Bursa'da hatiplik yapan meşhur kâri Mevlânâ Cemaleddin Ahmed el-Harezmî, bir defasında bana şunları anlattı:

"- Semerkand'da Muhammed Sultan Medresesi'nde onun memluklarına ve emîrlerinin oğullarına Kur'an öğretiyordum. Zalim dedesi bilâd-ı Rum'a doğru sefere çıkarken haber göndererek onun ve Emîr Seyfeddin'in kendisine refakat etmelerini istedi. Muhammed Sultan emre uyarak sefer hazırlıklarına başladı ve bana "İşlerini ayarla ve bize yol arkadaşı ol. Çoluk çocuğun ve dünya nimetleri için bizimle gelmende fayda var. Ayrıca aklı başında kişilerle yol arkadaşı olmak başarının temelidir" dedi. Bense yola gitmek istemiyordum, bin dereden su getirip beni mazur görmesini sağlamak için şu cevabı verdim: "Efendim, ben kendi halinde, Kur'an öğreten bir kişiyim. Yola çıkmaya mecalim yok. Bedenim zayıf. Elim ayağım tutmuyor. Her ne kadar emîr cenaplarının sohbetinde hayır ve bereket varsa da, benim böyle bir yolculuğa takatim yok. Özellikle şu uzun ve meşakkatli yolculuğa çıkmaya mecalimin olması bir yana, yolda binek değiştirmek için yedek bir devem dahi yok. Ama sizin bu sefere katılmanız gerekli; işi ağırdan almanız ve savsaklamanız veya ertelemeniz mümkün değil." Fakat kendisi özrümü kabul etmedi ve beni razı etmek için bin dereden su getirdi. Sonuçta yolculuk hazırlığı yapmaktan, kendime yoldaş ve gerekli gıda maddeleri bulmaktan başka çarem kalmadı. Sonra yola koyulduk ve dedesi Timur'un huzuruna vardık. Dedesi çoktan atına binmişti. Biz de kendimizi başı sonu görünmeyen bu asker denizinin içinde bulduk. Eğer bu askerlerden biri kendi birliğinden ayrılmış veya yolunu kaybetmiş olsa, çıra ve mumla dahi onlara giden yolu bulamaz ve onlarla ancak kıyamet günü karşılaşırdı. Ben de onlarla

birlikte yürümeye başladım. Ama yaşlı kemiklerim sızlamaya, bana azap vermeye başladı. Öyle ki artık yürüyebilecek mecalim kalmadı. Bezginlik ve bıkkınlıkla, sezdirmeden kendimi yol kenarına attım. Tek başıma gelince yüksek sesle Kur'an okumaya başladım. Öyle bir zevk ve şevk geldi ki, gırtlağımı yırtarcasına sesimi yükselttim. Sesim öyle tatlıydı ki, sam yeline tutulan veya çölde susuz kalıp da serap gören kişinin su kâsesine dökülen su gibi şırıldı. Sonra birden zayıf, kuruyup kalmış, saçı sakalı ağarmış, toz toprak içinde, hırpani giyimli iki kişi karşımda peyda oldu. Beni yabancı sandılar; kazığa sıkıca bağlanan çadır ipi gibi bağlanıp dikile kaldılar. Hatt-ı hareketlerimi gözetleyip tilavetime kulak verdiler. Nihayet tilaveti tüketip hatim duamı ederken göz yaşları içinde onlar da "amin" dedi. Sonra yanıma yaklaşıp selam verdiler. Okuduğum Kur'an onların gönüllerine akıp gitmiş ki, "Bizi ihya ettin, Allah da seni ihya etsin. Gönlümüzün derinliklerine süzülen tilavetinle günahlarımızdan arındırdın" dediler. Sonra bana iyilikler temenni ederek bir süre şuradan buradan sohbet ettiler. Timur'un ordusuna mensup gerçek birer Çağataylı yani Tatar çığırtkanlardan, o fitne ve felaket denizinden oldukları anlaşıldı. Benim nereli ve kimlerden olduğumu, bu yolculuk esnasındaki hemrahımın kim olduğunu sordular. Ben de nereli olduğumu, soyumu sopumu anlattım. Kur'an ehlinden olduğumu ve Muhammed Sultan'la birlikte yola çıktığımı bildirdim.

"- Şeyh efendi! Biz senin yanına bize bir iyilikte bulunasın diye geldik. Sana bir şey soracağız, lütfen cevapsız bırakma" dediler.

"- Çekinmeyin, ne soracaksınız gönül rahatlığı ile sorabilirsiniz" dedim.

"- Mevlânâ!" dediler, "Gerçi bu konu bizi önceden beri rahatsız ediyordu, ama şimdi iyice endişelendirmeye başladı. Kendini ilgilendirmeyen şeyle meşgul olan kişi, asıl işini bırakır ve kendisine külfet getirecek şeyin peşine düşermiş. Kısacası, söyler misin mevlânâ, sen karnını nerden doyuruyorsun?".

"- Muhammed Sultan'ın sofrasından" diye cevap verdim.

"- Peki, bu askerlerin yedikleri yemek helal mi, haram mı?" dediler.

"- Çoğu haramdır, hatta tamamı. Allah için, hepsi haksız kalık ve eşkıyalıktan gelmektedir!" dedim.

"- Valla imam efendi," dediler. "Sana bu soruyu sormakla edeplerle) şirin dille konuşmak sizin özelliklerinizdendir. Kırığı duzeltmeye, esiri azat edip zor işi kolaylaştırmaya sizler daha layıksınız. Dolayısıyla bizim bu zevzekliğimizi hoş görüp, müsamaha ile karşılayın."

"- Rahat olun, çekinmeden konuşun" dedim.

"- Kullarına helal ve haramı bildiren söz hazinesi için seni seçen Allah aşkına, birden çıkıp gelerek seni rahatsız ettiğimiz için bizi ayıplama" dediler. "Doğru yolu gösteren şeyh, edebsizliği için kendi oğlunu ayıplamayan şefkatli baba gibidir."

"- Çekinmeyin, rahat olun!" dedim.

"- Mevlânâ! Bu haramzâdelerle hemrahlık edip, helali bir yana bırakarak haramla servet yapmak senin için gerekli miydi?" dediler.

"- Ben zaruretten onlar arasına karıştım. İstemediğim halde mecburen onlarla yola çıktım. Muhammed Sultan beni zorladı ve yaptığı ihsanları ileri sürerek beni kendisine yol arkadaşı olmaya mecbur etti. Kısacası onlara yol arkadaşı oldum, ama sıhhatim fazlasına el vermedi ve atım beni buraya kadar taşıyıp, burada bıraktı" diye cevap verdim.

"- Eğer bu yolculuğa çıkmayı reddetseydin, onlar senin kanını akıtır, çocuklarını esir edip, aileni tahkir ederler miydi?" dediler.

"- Valla, herhalde böyle yapmazlardı. Allah esirgesin!" dedim.

"- Peki, seni hapseder, sopa atar ve malını mülkünü müsadere ederler miydi?" diye sordular.

"- Ben, tüm azap ve işkencelerden ve horlanmadan uzağım. Çünkü ben hafız-ı Kur'an'ım ve Kur'an beni bu tür felaketlerden korur" dedim.

"- Onların sana verecekleri cezanın en son sınırı şudur ki, eğer sen yola çıkmaktan vazgeçip, reddettiğini bilseler, sana küfürler

cezaya yakana yapışır, gırtlağını keser, senden tiksinir, yaptıkları insanlara sen vermedin" dediler.

"- Hiç de öyle yapmazlardı. Onlar nezdindeki mevkimin sağlamlığı bana imkân tanımazdı. Ama onlar benim gönlümü çeldiler. Ben kendimi değiştim ve onların tuzaklarına kandım. Keşke ta o zaman onlara hayır deseydim" cevabını verdim. Bana şu sözleri söylediler:

"- Bu sözler seni mazur göstermez. Senin gibi batıl delil gösterenler Allah Teâlâ'nın huzurunda gerçek affa nasıl olmazlar. Yerinde rahat durup Kur'an okumakla uğraşsan, ilimle meşgul olup meslektaşlarınla münazaralarda bulunsan, kendini bu meşakkatlerden uzak tutup karnını helâl rızıkla doyursan, dini ol haramzâdelere karşı koruyup, helâl lokmayla beslensen olmaz mıydı? Diğer yandan, bizler, size benzer kişilerden işittik ve aslında sizler hakkında anlatılardan biliyoruz ki, Kur'an ehli ve şeri ilimlerle uğraşanlar ehlullahtan ve Tanrı'ya yakın kişilerden kabul edilirler. Hatta onlar Tanrı'nın kulları arasında O'nun hür kişileridir ve Tanrı onların yüzü suyu hürmetine bendelerine rızık yağdırır. Sultanlar kulların padişahıdır, ama sizler de sultanların ve padişahların padişahısınız. Çünkü Allah sizi hür kılmış, insanlar da sizi istisna kişiler olarak görmüştür. Kısacası, sizler Tanrı'nın bendeleri için kalp, ciğer ve baş mesabesindesiniz. Kimse sizin üstünüzde değildi. Ama sizler kendi elinizle kendinizi bu zor duruma soktunuz ve kelebeğin kendini ateşe atması gibi, kendinizi felaketin kollarına attınız. Kurtulma imkânınız olduğu halde, kendi isteğinizle kötülüğün eteğine yapıştınız. Hal böyleyken hangi özürden bahsediyorsun? Tanrı sizi o azaptan nasıl kurtarsın?"

"- Ama meseleyi derinlemesine düşünürseniz, hepimiz bu günahta eşitiz" dedim.

"Ağla ey güvercin! Derdimiz ortak!"

بي مثل ما بك يا حمام البان أنا بالقدود وأنت بالأغصان

Ey daldaki güvercin! Sana olan bana da oldu,
Yalnızca ben gövdedeyim, sen ise dalda!

Bu cevabımdan sonra onlar yüksek sesle ağlamaya, gözyaşı dökmeye başladılar:

"- Senin hikâyenle bizim hikayemiz arasında ne kadar uzak mesafe var? Doğunun ve batının Rabbi'nin adına yemin olsun ki, iki hikâye arasındaki fark doğu ile batı arasındaki fark kadardır. Gerçi dilimiz varmıyor ama, her şey de söylenmez ki. Gizlenen ve âşikâr kılınan şey arasında çok fark vardır. Malum, yerin kulağı vardır derler" dediler.

"- Bu sözünüz de delil sayılmaz. Faydasız delil ileri sürmeyin" dedim. Şu cevabı verdiler:

"- Bizler zorla (orduya) alınıp, zorbalıkla saflara katıldık; ordu divanında adımız kaydedilmiştir ve yardımcı beylerden birinin emrine verilmişiz. Örneğin bir dinî bayramda veya Nevruz bayramında bir yere gidileceği konusunda bize emir verilse, yola çıkış saati öğle vaktine ayarlansa da biz ikindiye kalmış olsak, sövüp saymalar, hakaret etmeler şöyle dursun, o kişi mutlaka yargılanır ve boynu vurulur. Görüyorsun ki, seninle bizim aramızda hiçbir benzerlik yok. Keza biri biraz arkada kalsa veya bir yere gizlense veyahut dursa yine aynı ceza verilir. Bu yüzdendir ki bizler ömür boyu bu gibi baskılara hazır bekleriz ve akranlarımızın başına düşen bu tür belalara karşı uyanık durup, verilen her emre veya herhangi bir işarete kayıtsız itaat ederiz. Tanrı'nın merhametine nail olan ve başkalarından ibret alan kişilerin görüşlerine uyar, ibret alırız. Keşke onun (Timur'un) memleketinden çıkıp, onun hâkimiyet alanından uzaklaşmamız mümkün olsaydı! Nasıl mümkün olsun ki? Şunun şurasında bu topraklar bizim ana yurdumuz, kendi halkımızın beşiği, dostluk menzilimiz, ana babamızın doğup büyüdüğü, çocuklarımızın serpilip geliştiği, akrabalarımızın, karındaşlarımızın ve kabilelerimizin yurdu bu topraklardır. Bir bülbül veya ibibik şöyle dursun, kabilemize ait haşerattan bir kara çekirge dahi kaybolsa, başkalarını zulüm ve haksızlık tığından geçirip, kalanların boğazına kılıç dayayan o ölüm celladı bizim canımıza okur.

Onunla bir tarafa sefere çıksak veya sefer hazırlığına başlasak, kaç yıl ortalarda gözükmeyeceğiz veya bu sefere hazırlanan kişi

nereye gidecek acaba diye kendi kendimize sorar, ama yine de sefer hazırlığına başlarız. Bizler, bir başkasının amcazâdesi veya komşusuyuz. Her birimizin kendi heybesi vardır ve içine yiyeceklerimizi, öte berilerimizi koyarız. Sefer boyunca sanki oruç tutuyormuş gibi ölmeyecek kadar bir şeyler yer, avret yerlerimizi örten yırtık pırtık elbiseler giyerdik. Bunların tamamı kendi alın terimiz ve el emeğimizle, göz nurumuzla yaratılan şeylerdi. Çünkü helal kazanç bizim en ulvi amacımızdır ve bizler başkalarının malına göz dikip, namuslarına el uzatmayız. Birilerinin işini bozup yollarını tıkamayız. Kimsenin bizde hakkı yoktur, bizim de kimseyle bir iş işimiz yoktur. Amma bela sınırsız ve musibet geneldir."

Sonra başlarını sağa sola salladılar. Korkudan ürperip titrediler. Dudakları beyazlaştı, alınları karardı. Feryad-ı figan içinde gözyaşı akıtmaya başladılar. Göğüsleri dolmuş, kalpleri kabarmıştı. Hüngür hüngür ağlıyorlardı. Allah şahit ya, gerçekten onların karşısında ben de eriyip gittim. Artık onların yanında büyük şeyhler bile nazarımda küçük insanlara dönüştüler. Onların başına gelen şiddetli bela hakkında düşündüm ve avuçlarında kor halinde ateş tuttuklarını anladım. Birkaç kez "vah-vah-vah" çektikten sonra:

"- Allah için, sözünü ettiğiniz bu sınırsız bela ve musibet nedir, ey kardeşler?" diye sordum. Bana şu cevabı verdiler:

"- Atlarımız ve hayvanlarımız, yastık yorganlarımızı taşırlar. Yük yüklerken onlara acır, yalnızca yürüyecek halimiz kalmadığı zaman bineriz. Onların karnını doyurma işi belimizi büktü; bu işten âciz kaldık; Müslümanların kanına ve mallarına musallat olmak zorunda kaldık. Onları Müslümanların ekinlerinde otlatmaya, veballerini almaya mecbur olduk. Bu işten nasıl kurtulacağımızı, bu tuzaktan nasıl halas olacağımızı bilmiyoruz. Şeyh cenapları! Allah rızası için sen bu pahalı işi bize ucuzlatacak bir yol biliyor musun? Yahut elimizdeki bu kor parçasını soğutacak veya bizi yakıp kavuran bu ateşe serpecek buz gibi bir damla suyun var mı?"

"- Allah'ın inayetinden başka yol yok! Valla, sizler beni bela ile doyurdunuz, acı ve elemli alev ve sabır şerbetleri içmeye mecbur ettiniz. Bir de yüklediğiniz meşakkatlerle yükümü ağırlaştırdınız.

Bugüne kadar işlediğim günahlar, kefene gireceğim güne kadar bana yeterdi. Sizler ise külfetime külfet, azabıma azap kattınız. Allah için, siz kimsiniz? Adınız ne? Sizin yeriniz göğünüz dünyanın neresinde? Sizler kimle birlikte geldiniz? Kendi dünyanıza çekilin ve ihsan edilen güzel hasletlerle övünün. Bana tüm bunları anlattıktan sonra beni şaşkın halde bırakıp gitmeyin ki, her istediğim zaman yanınıza gelip, sohbetinizden behremend olayım."

"- Mevlânâ!" dediler. "Tanrı'ya şükürler olsun ki, bize seni görme şerefini bahşetti. Fakat bizi tanıman sana fayda ve bereket getirmez; bizi tanımamış olmaktan da herhangi bir zarar görmezsin. Mevlânâ, kanaatimiz odur ki, bugünden sonra bizi bir daha göremezsin! Eğer seninle tekrar görüşmek takdir buyurulmuşsa, elbette koşa koşa huzuruna geliriz. Bizim Halifemiz Tanrı'dır. Allahaısmarladık, sağlıcakla kalasın!"

Sonra alelacele benimle vedalaşıp, beni firak ateşine atarak uzaklaştılar.

Bu kıssa, denizden bir katre, dağdan bir zerredir. Subhanehû ve Tanrı Teâlâ'dan lütfu keremiyle sözlerimizi yanlıştan, iş ve fiillerimizi safsata ve fuzuli şeylerden muhafaza etmesini dileriz. Sözümüzün sonuna geldik.

Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun! Allah'ın rahmeti ve selamı Efendimiz Muhammed'e, âl ve ashabına olsun. Allah bize yeter. O ne güzel dosttur![632]

632 Kitabın sonuna konulan "hatime" kısmında klasik sözlerin dışında tarihle ilgili herhangi bir şey söylenmediği için çevirisine gerek görülmemiştir.

KAYNAKÇA

Birinci El Kaynaklar

Bedreddin El-Aynî, *İkdu'l Cuman*, (Sultan Berkuk), İmam Ömer Şükri tahkiki, Kahire, 2002. Birûnî, Ebu Reyhan el-, *el-Âsâru'l Bakiye, Maziden Kalanlar*, D. Ahsen Batur çev., İst., 2011.

Es-Sahavi, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman: *Ed-Dav'ul-lâmi'*. 1992, Beyrut.

Es-Sayrafi, Hatib el-Cevheri Ali b. Davud, *Nüzhetü'n-nüfûs ve'l-ebdân*. Dr. Hasan Habeşi tahkiki, 1971, Beyrut.

Esterabâdi, *Bezm-u Rezm*. Mürsel Öztürk çev., Kültür Bakanlığı, 1990, Ankara.

Feridun Bek, *Münşeâtü's-salâtîn*. H. 1265, Takvimhane-i Âmire, İst.

Hafız-ı Ebrû, Zafername zeyli. N. Şami'nin Zafername'sinin sonunda.

Hoca Sadettin Efendi: *Tacü't-Tevarih*, I-II. Sadeleştiren İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı, 1999, Ankara.

İbni Hacer el-Askalani, *İnbâu'l Gumr*. 1968, Kahire.

İbn el-İmad el-Hanbeli: *Şüzûrâtu'z-Zeheb*. Beyrut, 1988. İbni İyas: *Bedâi'iz-Zuhûr fî vakâi'id-duhûr*. Kahire, 2007. İbni Tagrıberdi: *en-Nücûmu'z-Zâhire fî mülûki Mısr ve'l-Kahire*, 12. Cilt. 1992, Beyrut.

İbni Tagrıberdi: *el-Menhelü's-Safi*. Kahire, 1992. Nizameddin Şamî, *Zafername*.1996, Taşkent.

Mesudî, *Murûc ez-Zeheb*, D. Ahsen Batur çev., Selenge Yay., 2. Baskı, 2012, İst.

Mirza Haydar Duglat, *Tarih-i Reşidi*. Osman Karatay çev., Selenge Yay., İst., 2006.

Şerefüddin Ali Yezdi: *Zafername*, 1997, Taşkent.

Tiesenhausen: *Sbornik materialov otnosyaşçixsya k istorii zolotoy ordı*. 1941, Sankpetersburg, Moskova.

Yakut Hamevi, *Mûcemu'l Buldân*, Beyrut, tarihsiz.

İkinci El Kaynaklar

J. W. Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, I. Nilüfer Ebçeli çev., Yeditepe yay., 2011, İst.

Jorgas, *Osmanlı Tarihi*, I. Yeditepe yay., 2005, İst.

Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, I. Hikmet Neşriyat, tarihsiz, İst.

İsmail Aka: *Timur ve Devleti*, TTK, 2000, Ankara.

Yaşar Yücel: *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*.TTK yay.,1989, Ankara.

Yaşar Yücel: *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, I-II. TTK yay., 1991, Ankara.

L. N. Gumilev, *Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları*, II. D. Ahsen Batur çev., Selenge Yay., İst. 2006.

İslam Ansiklopedisi, muhtelif ciltler

Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kit., 3. Baskı, 1981, İst.. Y.

Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, I-III, TTK, 1987, Ank.

M. Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. I, MEB yay., 1993..

Lezina-Superanskaya, *Bütün Türk Halkları*, Selenge Yay., İst., 2011.

Bartold, V. V., *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, D. Ahsen Batur çev., 2011, İst.

M. Remzi, *Vakâi-i Kazan ve Bulgar ve Müluk-it-Tatar*, 1. Cilt, Beyrut, tarihsiz.